Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly I.

OD POČIATKOV SPIŠSKEJ KAPITULY PO VZNIK BISKUPSTVA

Vladimír Olejník
Peter Labanc
Miroslav Glejtek

Ružomberok 2021

Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly I.
OD POČIATKOV SPIŠSKEJ KAPITULY PO VZNIK BISKUPSTVA
Vladimír Olejník. Peter Labanc, Miroslav Glejtek

Vydalo: VERBUM – Vydavateľstvo KU, Ružomberok, 2021
Recenzenti: Prof. Martin Homza, FiF UK Bratislava; Prof. Peter Zubko, SAV Bratislava
Jazykové korektúry: Zuzana Slebodníková
Preklad do angličtiny: Andrej Dominik
Fotografie: Monika Bizoňová, Miroslav Glejtek, Vladimír Mitáš, Vladimír Olejník, Štefan Péchy, Marek Rambala, Archív Biskupského úradu v Spišskej Kapitule, Spišský archív v Levoči, Umeleckohistorická zbierka Spišského biskupstva, Internet
Mapy: Peter Labanc
Pôdorysné plány a 3D rekonštrukcie: Roman Blaško
Kresby rekonštrukcií pečatí: Miriam Glejteková
Grafická úprava: Jozef Svitek

Publikácia vychádza ako výstup projektu KEGA MŠ SR, riešeného v rokoch 2018–2020:
Kultúrno-edukačné a duchovné dedičstvo Spišskej Kapituly a jeho digitálna prezentácia.
Projekt KEGA č. 001KU-4/2018.
Interné číslo projektu na TI: K-18-007-00.

ISBN: 978-80-561-0857-4

„Quoniam memoriae novercatur oblivio, dignum est, ut acta temporaliter gesta, scripturae testimonio fulciantur."

Hypolit, lektor Spišskej kapituly, 1298

Ľubke, Ľubke, Zuzke a Vladimírovi III.
tete Terke, Nadi, Alžbetke, Šimonovi a Ondrejovi
Miriam, Elenke, Matuškovi a Samkovi

PREDHOVOR

Výraz Spišská Kapitula zachytáva v sebe takmer tisíc rokov náboženských a kultúrnych dejín. Toto miesto, ktoré v dejinách dostalo aj názov Mons Sancti Martini, si azda pamätá prelom 1. a 2., ako aj prelom 2. a 3. tisícročia. Udalosti medzitým, ako po sebe nasledovali, prinášali so sebou postup ľudského génia na ceste časom a priestorom až po našu súčasnosť. Svoje miesto tu majú modlitby a spevy zboru kanonikov s príslušnými náboženskými, pastoračnými a právnymi službami tejto oblasti. Postupne sa tu rozvinuli aj školské centrá: jezuitské gymnázium, učiteľský ústav, kňazský seminár a vysoká škola bohoslovecká. V najnovších časoch, po prekonaní ateistického totalitného režimu tu znovu otvoril svoje brány kňazský seminár a teologický inštitút začlenený do štruktúr Katolíckej univerzity so sídlom v Ružomberku. Pritom dominantou Spišskej Kapituly je Katedrála sv. Martina a biskupský úrad ako sídlo diecézy od jej začiatku v roku 1776.

O týchto kapitolách a jednotlivých udalostiach už bolo publikovaných mnoho kníh. Kolektív tunajších učiteľov a historikov sa podujal spísať tieto úctyhodné dejiny Spišskej Kapituly a vydať ich pod uvedeným názvom vo viacerých dieloch. Chceme tým vyjadriť našu vďačnosť i náš obdiv voči všetkým generáciám a jednotlivcom, ktorí zveľaďovali toto úctyhodné dedičstvo a prispievali k nemu svojím prínosom v rámci možností, ktoré mali.

Štyri publikované zväzky zodpovedajú štyrom veľkým etapám v histórii Spišskej Kapituly. Prvý zväzok obsahuje svedectvá a pamiatky existencie a činnosti cirkevných inštitúcií, akými boli Spišské prepoštstvo a tunajšia kapitula kanonikov. Druhý zväzok prináša výsledky výskumu o existencii a činnosti jezuitského gymnázia a učiteľskej preparandie na Spišskej Kapitule. V treťom zväzku čitatelia nájdu podrobné informácie o kňazskom seminári a vysokej škole bohosloveckej, resp. o teologickom inštitúte. Napokon štvrtý zväzok tejto série zachytáva najnovšie dejiny Spišskej Kapituly, ktoré sa týkajú najmä života v centre diecézy v ostatných desaťročiach a dokumentuje život a dielo diecéznych biskupov v novodobých dejinách. V tomto zväzku možno nájsť aj stručné biografické medailóny všetkých sídelných, resp. diecéznych biskupov.

Na tento projekt sa podujali pedagógovia teologického inštitútu a archivári biskupského archívu v Spišskej Kapitule, ktorí majú bohaté skúsenosti a podrobné znalosti tunajších dejín, katolíckej duchovnosti a kultúry. Všetky publikované zväzky obsahujú výsledky dlhodobého bádania autorov v publikovanej literatúre, ale aj výsledky trpezlivej bádateľskej práce v príslušných archívoch na Slovensku i v zahraničí.

Ďakujem všetkým riešiteľom tohto projektu za ich námahu, obetovaný čas a prostriedky, ktoré na tento projekt vynaložili. V ich mene tiež ďakujem všetkým, ktorí tento projekt podporili, počnúc Ministerstvom školstva Slovenskej republiky až po niektoré farnosti a jednotlivcov, ktorí prispeli k jeho realizácii. Ďakujem aj recenzentom, administratívnym pracovníčkam v kňazskom seminári, pracovníkom archívov, jazykovým korektorkám a technikom. Šľachetná obetavosť každého zo spomenutých je výrazom lásky k jedinečnému klenotu našich duchovných a kultúrnych dejín, akým je Spišská Kapitula.

Nech táto vedecká publikácia poslúži všetkým čitateľom ako pamäť dejín, ich radostných, ale aj ťažkých udalostí a ako pomník pre všetkých, ktorí tieto dejiny tvorili a v nich zápasili o ľudsky dôstojný život preniknutý evanjeliovými hodnotami. Nech táto publikácia slúži aj ako zdroj informácií o dejinách na Spišskom Sione – taký názov dostala Spišská Kapitula v dejinách – i ako prameň inšpirácií pre generácie, ktoré budú Spišskú Kapitulu zveľaďovať aj v budúcnosti.

Mons. *Anton Tyrol*
vedúci kolektívu autorov

DEJINY VÝSKUMU SPIŠSKEJ KAPITULY

Kľúčovým slovom tejto publikácie je slovo „*kapitula*“ – zbor klerikov pri významnejšom kostole.[1] V spišských podmienkach však toto slovo naberá aj ďalší rozmer. Pre Spišiakov to nie je len inštitúcia formujúca sa v Cirkvi od 4. storočia, ale už od stredoveku má pre nich tento výraz aj geografický rozmer – „*kapitula ako Kapitula*“. A po roku 1776, keď sa stala sídlom diecézneho biskupa, pribrali tento ďalší význam do svojho jazyka aj Liptáci a Oravci.[2] Neskôr, po februári 1948, v dôsledku postoja komunistického režimu voči cirkevným inštitúciám, zostal vo vedomí súčasníkov už iba zemepisný pojem. Kapitula a kapitula sú síce dve nezávislé entity,[3] ale vzájomne previazané. Tá prvá by bez tej druhej nikdy nebola vznikla, no/aj keď dnes si už Kapitula žije vlastným životom. Ten však stále odzrkadľuje stáročný spoločný život a spoločné korene dvoch kapitúl – „*kapituly i Kapituly*“.

Inštitúcia kapituly v dejinách Cirkvi

Predchodcom kapituly boli spoločenstvá klerikov zhromaždených a žijúcich pri biskupských kostoloch a riadiacich sa istými spoločnými pravidlami. Takéto komunity sú známe nielen zo severoafrického Hippo, kde bol biskupom sv. Augustín,[4] ale ide o jav prítomný aj v iných oblastiach, kde bolo rozšírené kresťanstvo (napr. na severe Talianska, kde vo Vercelli pôsobil biskup Euzébius, 283 – 371).[5]

Kanonický spôsob života vznikol v západofranskej a vizigótskej Cirkvi v 6. – 7. storočí, kde sa prvýkrát objavilo označenie *clerici canonici*.[6] Do jeho vývoja zasiahli na prelome 8. a 9. storočia najprv regula Chrodeganga z Mét (712 – 766), ktorý ako základ použil regulu sv. Benedikta a neskôr tzv. Áchenská regula (816) v rámci karolínskej reformy kléru.[7] Kým spred prelomu 8. a 9. storočia je nemožné jednoznačne identifikovať, či konkrétna komunita bola mníšskym alebo klerickým spoločenstvom,[8] v nasledujúcom období sa to mení. V priebehu 9. storočia viacero biskupov založilo pri svojom katedrálnom chráme spoločenstvá svetských klerikov práve na základe Áchenskej reguly.[9] Postupne však vznikali takéto kapituly aj pri ďalších významnejších kostoloch diecéz z vôle a v záujme biskupa, ako nové centrá Božieho kultu. Dialo sa tak do vyvrcholenia sporu o investitúru, keď sa táto vlna biskupského zakladania utlmila.[10] Obnovila sa opäť na konci 12. storočia, avšak iniciatívni už neboli biskupi, ale svetskí fundátori – spočiatku králi a magnáti, neskôr od 13. storočia aj mestské komunity.[11]

Kapituly na Slovensku do roku 1776

Všeobecne delíme kapituly na sídelné (katedrálne, pri biskupskej katedrále) a na združené (kolegiátne) pri inom významnejšom kostole. Podľa údajov maďarského historika T. Fedelesa bolo v Uhorsku v stredoveku spolu 54 kapitúl. Z nich 16 bolo katedrálnych a zvyšných 38 kolegiátnych (obr. 1).[12] Z tohto počtu boli na území dnešného Slovenska štyri kapituly: (1) katedrálna v Nitre a združené (2) v Bratislave, (3) na Spiši a (4) v Nižnej Myšli.

V Nitre existovalo biskupstvo už v 9. storočí (založené v roku 880),[13] ale o tamojšej kapitule pramene mlčia. Po zániku biskupstva na začiatku 10. storočia v dôsledku vpádu starých Maďarov do Karpatskej kotliny bolo biskupstvo obnovené po približne dvoch storočiach okolo roku 1100. Dobové pramene však ponúkajú indície, že v Nitre už v 11. storočí existovala kolegiátna (združená) kapitula,[14] zabezpečujúca duchovné potreby nitrianskych údelných vojvodov a ich dvora.

Bratislavská kapitula sa prvýkrát spomína v zákonníku kráľa Kolomana (1096 – 1116) a podľa J. Šedivého vznikla transformáciou regionálneho centra cirkevnej správy na združenú kapitulu počas pobytu

1 Slovenské slovo *kapitula* pochádza z latinského *capitulum, i, n.* majúce svoj pôvod v slove *caput, itis, n.* = hlava. Vzniklo pre pomenovanie zboru klerikov, ktorí sa denne schádzali, aby si vypočuli časť = kapitolu = hlavu z pravidiel (regúl) spoločného života. CROSS, F. L. (ed.). *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, s. 320.

2 TOMKO, Jozef. *Zriadenie*, s. 51 – 85.

3 Tu a aj v ďalšom texte prísne rozlišujeme medzi názvom inštitúcie (Spišská kapitula) a geografickým názvom (Spišská Kapitula).

9 FEINE, Hans E. *Kirchliche Rechtsgeschichte I.*, s. 178.

10 MORAW, Peter. *Über Typologie*, s. 11.

11 MORAW, Peter. *Über Typologie*, s. 24 – 25.

12 FEDELES, Tamás. *Die ungarischen*, s. 185 – 187.

13 STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 135 – 137; MARSINA, Richard. *Vývoj*, 2010, s. 18 – 20.

14 MARSINA, Richard. *Vývoj*, s. 21 – 24. Hlavnými argumentmi sú (1) zmienka v zákonníku kráľa Kolomana, ktorý zakázal konanie tzv. Božích súdov mimo biskupských sídel, väčších prepoštstiev, ako aj Bratislavy a Nitry, (2) štruktúra Nitrianskej kapituly, v ktorej chýbal celý stredovek prepošt, jeho pôvodná prebenda sa stala z dôvodu chudobnejších pomerov obnovenej Nitrianskej diecézy biskupskou prebendou a (3) územná ohraničenosť kultu sv. Andreja-Svorada a Benedikta.

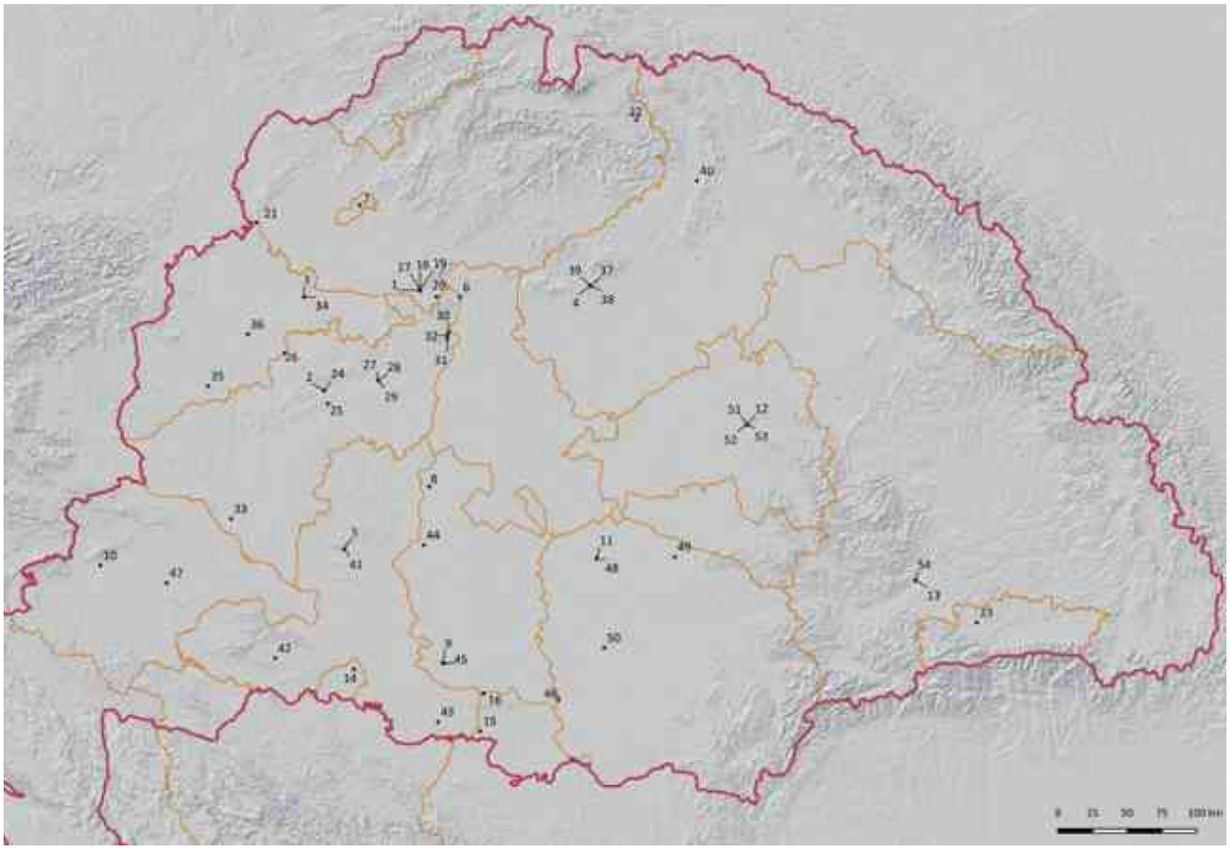

Obr. 1 Mapa uhorských stredovekých kapitúl. **Katedrálne kapituly 1** Ostrihom (sv. Vojtech, Esztergom HU) **2** Vesprém (sv. Michal, Veszprém HU) **3** Ráb (Panna Mária, Győr HU) **4** Jáger (sv. Ján Evanjelista, Eger HU) **5** Päťkostolie (sv. Peter, Pécs HU) **6** Vacov (Panna Mária, Vác HU) **7** Nitra (sv. Emerám) **8** Kaloča (sv. Pavol, Kalocsa HU) **9** Bač (sv. Pavol, Бач RS) **10** Záhreb (sv. Štefan, Zagreb HR) **11** Čanád (sv. Juraj, Cenad RO) **12** Varadín (Panna Mária, Oradea RO) **13** Alba Júlia (sv. Michal, Alba Iulia RO) **14** Đakovo (sv. Peter, HR) **15** Sriem (sv. Irenej, Сремска Митровица RS) **16** Bánmonoštor (sv. Štefan Prvomučeník, Баноштор RS) **Kolegiátne kapituly 17** Ostrihom (sv. Juraj, de viridi campo) **18** Ostrihom (sv. Tomáš Becket, de promontorio) **19** Ostrihom (sv. Štefan Prvomučeník, in castro) **20** Domoš (sv. Margita, Dömös, HU) **21** Bratislava (sv. Martin a sv. Spasiteľ) **22** Spišská Kapitula (sv. Martin) **23** Sibiň (sv. Ladislav, Sibiu RO) **24** Vesprém (Všetci svätí) **25** Felsőörs (sv. Mária Magdaléna, HU) **26** Hanta (sv. Michal, Nagyhanta, časť Pápy HU) **27** Stoličný Belehrad (Panna Mária, Székesfehérvár HU) **28** Stoličný Belehrad (sv. Mikuláš) **29** Stoličný Belehrad (sv. Peter) **30** Starý Budín (sv. Petra, Óbuda, časť Budapešti HU) **31** Budín (sv. Žigmund a Panna Mária, Buda, časť Budapešti) **32** Felhévíz (Trojica, časť Budapešti) **33** Berzence (?, HU) **34** Ráb (sv. Vojtech) **35** Vašvár (sv. Michal, Vasvár HU) **36** Pápoc (Božie Telo a sv. Spasiteľ, HU) **37** Jáger (Panna Mária) **38** Jáger (sv. Štefan kráľ) **39** Jáger (sv. Peter) **40** Nižná Myšľa (sv. Mikuláš) **41** Päťkostolie (sv. Ján Krstiteľ) **42** Požega (sv. Peter, HR) **43** Morovič (Panna Mária, Моровић RS) **44** Hájszentlőrinc (sv. Vavrinec, zaniknutá lokalita na juh od mesta Baja HU) **45** Báč (?) **46** Titel (Božia múdrosť, Тител RS) **47** Čazma (Sv. Duch, HR) **48** Čanád (sv. Spasiteľ) **49** Arad (sv. Martin, RO) **50** Itebej (?, Српски Итебеј RS) **51** Varadín (Panna Mária) **52** Varadín (sv. Ladislav a sv. Štefan Prvomučeník) **53** Varadín (sv. Ján Krstiteľ) **54** Alba Júlia (?). Poradové čísla rešpektujú kvôli lepšej orientácii zoznam kapitúl v práci FEDELES, Tamás. *Die ungarischen*, s. 185-187.

kráľa Šalamúna na Bratislavskom hrade v rokoch 1074/75 – 1078, keď tamojší kostol plnil funkciu kráľovskej kaplnky.[15]

Zmienka o ďalšej kapitule na území Slovenska pochádza z roku 1209, keď kráľ Ondrej II. daroval majetok pri rieke Poprad spišskému prepoštovi Adolfovi a jeho sestre. Hoci termín kapitula priamo v donácii nezaznieva, z existencie prepošta (*prepositus*, t. j. ten, ktorý je na čele) priamo vyplýva existencia zboru klerikov pri Chráme sv. Martina nad Spišským Podhradím. Od písomnej správy z roku 1209 sa Spišské prepoštstvo a kapitula objavujú v prameňoch spočiatku zriedkavejšie, ale od polovice 13. storočia písomných prameňov pribúda.

Štvrtou kapitulou na slovenskom území v stredoveku bola Kapitula sv. Mikuláša v Nižnej Myšli, ktorá bola v minulosti chybne považovaná za premonštrátsky kláštor. Založená bola pred rokom 1288 Abovcami.[16]

15 ŠEDIVÝ, Juraj. *Die Anfänge*, s. 111; ŠEDIVÝ, Juraj. *Mittelalterliche*, s. 35.

16 ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Stredoveké*, s. 42.

Okolnosti vzniku a vývoja kapitúl v stredovekom Uhorsku boli rozdielne. Toto tvrdenie sa dá vztiahnuť aj na slovenské pomery. Z doteraz známych informácií o počiatkoch jednotlivých uhorských kolegiátnych kapitúl môžeme sumarizovať, že počet výsostne biskupských fundácii tohto typu kapitúl bol v stredovekom Uhorsku veľmi nízky. Medzi zakladateľmi dominujú členovia vládnucej dynastie Arpádovcov, či už to boli králi, údelní vojvodovia alebo ich manželky. Postupne sa k nim pridali aj významné magnátske rody (Abovci, Hunt-Poznanovci), ale počty týchto fundácií boli tiež nízke. Hoci kolegiátne kapituly s mestským patronátom boli v krajinách západnej Európy a v okolitých štátoch (Rakúsko, Poľsko, České kráľovstvo) bežné, v uhorských pomeroch mestské komunity takúto fundačnú aktivitu nevyvíjali.[17]

Zo štyroch kapitúl na území Slovenska pretrvali do konca 18. storočia kapituly v Nitre, Bratislave a na Spiši (kapitula v Nižnej Myšli v stredoveku zanikla). V súvislosti s reorganizáciou uhorskej cirkevnej správy, resp. so zriadením nových biskupstiev na území Slovenska v roku 1776 došlo k založeniu dvoch nových katedrálnych kapitúl v Banskej Bystrici a v Rožňave a k transformácii Spišskej kolegiátnej kapituly na katedrálnu.[18] Tieto zmeny zároveň časovo ohraničujú aj záber tejto práce.[19]

Kapituly ako predmet historického výskumu

Samotný výskum kapitúl má v historiografii dlhú tradíciu. Vďaka digitalizácii a efektívnejšiemu hľadaniu a získavaniu starších alebo špecializovanejších prác je dnes ktorémukoľvek záujemcovi o takto orientované bádanie k dispozícii nepreberné množstvo literatúry v podobe monografií, analytických štúdií alebo syntetických a slovníkových prác. Mnohé z nich sú citované v tejto monografii, ale je zrejmé, že ich výpočet nemôže byť a nikdy nebude úplný. Z veľkého množstva literatúry teda jednoznačne vyplýva, že výskum tejto témy má svoje opodstatnenie.

Stredoeurópska historiografia sa už viac ako storočie venuje kapitulám z dvoch uhlov pohľadu. Vo výskume ich administratívno-právneho postavenia a vývoja sa zameriava na legislatívny rámec ich založenia, existencie ako samostatnej právnickej osoby, či ich hmotného zabezpečenia. Druhým okruhom je skúmanie personálneho obsadenia kapitúl. Takto zamerané práce by sme mohli rozdeliť na dve skupiny: (1) spracovania katalógov členov jednotlivých kapitúl (najmä z pohľadu obdobia ich pôsobenia v inštitúcii) a (2) analytické práce extrahujúce na základe podrobného výskumu predchádzajúcej skupiny historické procesy prebiehajúce vo vnútri týchto inštitúcií. V obidvoch kategóriách je nepochybne najbohatšia nemeckojazyčná literatúra. Svedčí o tom najmä poznámkový aparát všetkých relevantných prác na túto tému v širšom stredoeurópskom priestore.[20]

Neodmysliteľnú súčasť záujmu o kapituly tvorí aj výskum hmotného kultúrneho dedičstva, ktoré dodnes pripomína ich existenciu. Ani tu v stredoeurópskom kontexte netrpíme núdzou o spracovania jednotlivých objektov (samozrejme líšia sa medzi sebou hĺbkou a úrovňou spracovania).

Kombinácia historického, architektonického a umenovedného výskumu so sebou prináša oveľa podrobnejší pohľad na dejiny kapituly a dokáže odhaliť aj procesy, ktoré by pri obmedzenom pohľade zostali skryté.

Výskum kapitúl v uhorskej, maďarskej a slovenskej historiografii

Systematickejší záujem uhorskej historiografie o inštitúciu kapitúl a ich vnútorného života badať na konci 19. storočia. Medzi prvé patrí práca Karola Rimelya o Bratislavskej kapitule,[21] po ktorej nasledovali ďalšie monografie zamerané na jednotlivé uhorské kapituly.[22] Z pohľadu kapitúl na dnešnom Slovensku sú najdôležitejšie monografie Ferencza Kollányiho (katalóg ostrihomských kanonikov) a Józsefa Vagnera (dejiny kapituly v Nitre).[23] Chronologicky do tohto obdobia patria aj donedávna najdôležitejšie práce venované

17 Stručný prehľad fundátorov stredovekých kolegiátnych kapitúl v Uhorsku publikoval FEDELES, Tamás. *Die ungarischen*, s. 188 – 189.

18 TOMKO, Jozef. *Zriadenie*, s. 81 – 82.

19 K ďalším zmenám v sieti kapitúl so vzťahom k územiu Slovenska dochádzalo už len v súvislosti so zriaďovaním nových biskupstiev (napr. Košice v roku 1804, ZUBKO, Peter. *Dejiny Košickej kapituly*, s. 36 – 37) a nové kolegiátne kapituly od 13. storočia na Slovensku nevznikli.

20 Výberovo napr. RADZIMIŃSKI, Andrzej. *Stan i potrzeby*, s. 35 – 56. RADZIMIŃSKI, Andrzej. *Chapter Clergy*, s. 207 – 226; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Několik úvah*, s. 9 – 44.

21 RIMELY, Károly. *Capitulum*.

22 Podrobnejší prehľad podáva FEDELES, Tamás. *Die ungarischen*, s. 167n.

23 KOLLÁNYI, Ferencz. *Esztergomi kanonokok*; VAGNER, József. *Adalékok*.

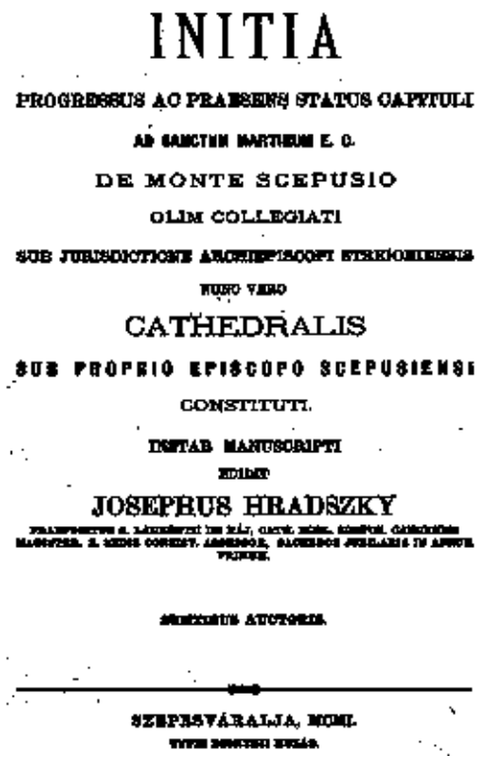

INITIA

PROGRESSUS AC PRAESENS STATUS CAPITULI

AD SANCTUM MARTINUM E. C.

DE MONTE SCEPUSIO

OLIM COLLEGIATI

SUB JURISDICTIONE ARCHIEPISCOPI STRIGONIENSIS

NUNC VERO

CATHEDRALIS

SUB PROPRIO EPISCOPO SCEPUSIENSI

CONSTITUTI.

EX TAB MANUSCRIPTI

EDIDIT

JOSEPHUS HRADSZKY

SZEPESVÁRALJA, MDCCC.

Obr. 2 Titulná strana diela Jozefa Hradského o počiatkoch, vývoji a vtedajšom stave Spišskej katedrálnej kapituly z exempláru uloženého v Knižnici Kňazského seminára biskupa J. Vojtaššáka v Spišskej Kapitule

Spišskému prepoštstvu a kapitule od Jozefa Hradského a Martina Pirhallu (obr. 2).[24]

Po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku Československej republiky v roku 1918 sa nepodarilo formujúcej sa profesionálnej slovenskej historiografii nadviazať na dovtedajší uhorský výskum, kým v maďarskej historickej spisbe naďalej vychádzali nové práce k jednotlivým kapitulám.[25] Avšak aj v Maďarsku znamenala vláda komunistickej strany po 2. svetovej vojne diskontinuitu v takto orientovanom výskume. V tomto období síce vychádzali dôležité publikácie (najmä E. Mályusza), ale tie väčšinou vznikli ešte pred zmenou režimu, vrátane Mályuszovej fundamentálnej práce o uhorskej stredovekej cirkvi.[26] Pomery sa podstatne uvoľnili v osemdesiatych rokoch 20. storočia a ako svedčí výpočet diel v prehľade T. Fedelesa, maďarská profesionálna historiografia nadviazala na svoje staršie tradície. Nielen počtom, ale aj kvalitou vydaných prác. Dominujú medzi nimi diela zamerané na členov jednotlivých kapitúl – buď v podobe ich analýzy ako špecifickej skupiny obyvateľstva, alebo v podobe veľmi cenných archontológií (zoznamov). Za zreteľa hodné v tomto smere sú práce už zosnulého L. Kosztu,[27] J. Köblösa,[28] citovaného T. Fedelesa[29] alebo Norberta C. Tótha[30] a ďalších mladších autorov.[31]

Slovenská spisba je v tomto omnoho chudobnejšia. Prvé práce v slovenčine o kapitulách sa začali objavovať až po roku 1989, aj to s dlhším časovým odstupom. Istou výnimkou sú texty F. Oslanského, ktorý systematicky skúmal dejiny Ostrihomskej arcidiecézy aj pred rokom 1989 a v 90. rokoch 20. storočia vydal dve štúdie venované priamo Ostrihomskej metropolitnej kapitule.[32]

Významným míľnikom bol zborník z konferencie venovanej kapitulám kanonikov konanej v roku 2003 v Košiciach na tamojšej Katedre cirkevných dejín.[33] Publikované príspevky zamerané z väčšej časti na novšie obdobie ukázali predovšetkým komplexnosť témy, jej šírku a presahy do iných oblastí historického výskumu.

Približne v tom čase prichádza aj prvá vlna publikovania systematických monografií o kapitulách v slovenčine. Ešte v roku 2003 vyšla tlačou práca P. Zubka o dejinách Košickej kapituly[34] a zakrátko aj publikácie zamerané na stredoveké dejiny Bratislavskej kapituly z dielne J. Šedivého a M. Hlavačkovej.[35] Vydanie týchto monografií (2003, 2007, 2008) sprevádzalo publikovanie viacerých čiastkových štúdií, ktoré výrazne posunuli

24 HRADSZKY, Josephus. *Initia*; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*; PIRHALLA, Márton. *A szepesi prépostság*.

25 FEDELES, Tamás. *Die ungarischen*, s. 169 – 172.

26 MÁLYUSZ, Elemér. *Egyházi társadalom*, s. 7.

27 Výberovo KOSZTA, László. *A pozsegai káptalan*, s. 46 – 58; KOSZTA, László. *A magyar székeskáptalanok*, s. 65 – 85; KOSZTA, László. *Conclusions*, s. 13 – 28; KOSZTA, László. *Die Domkapitel*, s. 478 – 491.

28 KÖBLÖS, József. *A budai*; KÖBLÖS, József. *Az egyházi középréteg*.

29 FEDELES, Tamás. *A pécsi székeskáptalan*, s. 73 – 100; FEDELES, Tamás. *Püspökök*.

30 C. TÓTH, Norbert. *A székes- és társaskáptalanok*; C. TÓTH, Norbert. *Az esztergomi székeskáptalan*; C. TÓTH, Norbert. *Az egri káptalan*; C. TÓTH, Norbert. *A váci székeskáptalan* s. 7 – 33; C. TÓTH, Norbert. *Külföldiek*, s. 75 – 92; C. TÓTH, Norbert. *A kalocsa-bácsi*; C. TÓTH, Norbert. *A nyitrai*; C. TÓTH, Norbert. *Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája*.

31 Napr. KARLINSZKY, Balázs. *A veszprémi*, s. 93 – 103; KRISTÓF, Ilona. *Egyházi középréteg*.

32 OSLANSKÝ, František. *Sídelná*, s. 34 – 54; OSLANSKÝ, František. *Ku vzdelanosti*, s. 204 – 214.

33 ZUBKO, Peter – HIŠEM, Cyril (eds.). *Kapituly kanonikov*.

34 ZUBKO, Peter. *Dejiny Košickej kapituly*.

35 HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Kapitula*; ŠEDIVÝ, Juraj. *Mittelalterliche*.

dopredu naše poznanie kapitúl a zároveň ich v slovenskej historiografii etablovali ako plnohodnotnú tému historického výskumu.

V nasledujúcom období sa už konštantne objavujú na Slovensku viaceré ďalšie práce väčšieho i menšieho rozsahu skúmajúce rozmanité aspekty existencie a pôsobenia kapitúl. Špecifické skupiny tvoria štúdie zamerané na heraldiku a sfragistiku spojenú s týmito inštitúciami, kde postupuje výskum najmä zásluhou V. Rábika[36] a M. Glejteka,[37] a práce zamerané na činnosť kapitúl ako hodnoverných miest.[38] Množstvo prác slovenských historikov o kapitulách má v poslednom období stúpajúcu tendenciu a len ťažko je možné ich tu všetky vymenovať. Za všetky by sa dali azda spomenúť znamenitá monografia M. Hlavačkovej o bratislavskom prepoštovi Jurajovi zo Schönbergu[39] alebo edícia stredovekých účtovných registrov Bratislavskej kapituly z dielne R. Luza[40] dovoľujúce nazrieť unikátnym spôsobom do hospodárskeho zázemia cirkevnej inštitúcie, čo autor už využil vo viacerých svojich článkoch.[41]

Doterajšie výskumy Spišskej Kapituly a tunajšej kolegiátnej kapituly

Pri sumarizovaní výskumov dejín Spišskej Kapituly je nutné začať najznámejším spišským historikom Karolom Wagnerom, ktorý v druhej polovici 18. storočia publikoval svoje niekoľkozväzkové dielo o dejinách Spiša zamýšľané ako publikovanie historických prameňov s obšírnym komentárom.[42] Zakrátko vyšiel podobne poňatý dodatok od Ján Bárdošiho obsahujúci rozsiahle úvahy autora k publikovaným prameňom týkajúce sa aj dejín Spišskej Kapituly.[43] Táto „uhorská fáza" výskumu dejín Spišskej Kapituly kulminovala okolo roku 1900 dielami M. Pirhallu a J. Hradského.[44] Zakrátko však došlo v dôsledku komplikovaných geopolitických vzťahov po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie v roku 1918[45] a neskôr nástupu komunistického režimu v roku 1948 otvorene brániacemu takto orientovanému systematickému výskumu k prerušeniu vedeckého záujmu o dejiny Spišskej Kapituly. Spišské prepoštstvo a kapitula sa vrátili na stránky vedeckých publikácií až po roku 1989. Azda jedinou výnimkou v prvej polovici tohto obdobia (do roku 1948) boli práce Jozefa Špirka, významného historika s celoslovenským dosahom, ktorý bol nakoniec tiež kanonikom Spišskej kapituly.[46] Podobne aj v 60. rokoch vyšlo niekoľko štúdií Jozefa Kútnika-Šmálova, v ktorých sa zamýšľal aj nad hypotézou benediktínskych počiatkov Spišskej Kapituly.[47]

Po opadnutí ideologických obmedzení v roku 1989 sa situácia vo výskume zlepšovala len postupne. Prvé články publikované po roku 1989 mali skôr syntetický a popularizačný charakter a ich cieľom bolo skôr oboznámiť širokú verejnosť so samotnou podstatou Spišského prepoštstva a miestnej kapituly, pričom sa na to využívala najmä turistická príťažlivosť Spišskej Kapituly ako unikátneho cirkevného mestečka. Pri tejto záslužnej práci však nebol priestor na podrobnejší historický výskum, a preto sa v nich objavujú aj údaje zo staršej literatúry (najmä z prác K. Wagnera, J. Hradského alebo v menšej miere M. Pirhallu), z ktorých niektoré novší výskum opravil.

Na konci 20. storočia sa produkcia vedeckých článkov k duchovným dejinám Spiša začína zvyšovať a hlavnú zásluhu na tom majú predovšetkým archeológovia a historici umenia.[48] Zakrátko sa k nim pridali aj historici, spočiatku v rámci širšie koncipovaných tém,[49] alebo

36 RÁBIK, Vladimír. *Stredoveké cirkevné pečate*.

37 GLEJTEK, Miroslav – RÁBIK, Vladimír. *Insígnia*; GLEJTEK, Miroslav. *Ikonografia*, s. 73 – 80; GLEJTEK, Miroslav. *Pečatenie*, s. 215 – 230; GLEJTEK, Miroslav. *Symbolika*, s. 50 – 67; GLEJTEK, Miroslav. *Nové poznatky*, s. 6 – 21; GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic*, s. 55 – 71.

38 JAVOŠOVÁ, Erika – KUZMÍKOVÁ, Miriam. *Verejnoprávna*, s. 267 – 270; ŠVECOVÁ, Adriana. *K počiatkom*, s. 49 – 57; ŠVECOVÁ, Adriana. *Zmluvné typy*, s. 197 – 209; RÁBIK, Vladimír. *Diplomatická produkcia*, s. 145 – 152; štúdie R. G. Marettu, A. Maslíkovej Z. Nemcovej, J. Roháča a J. Vala v zborníku VALO, Ján (ed.). *Štúdie*.

39 HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Juraj zo Schönbergu*.

40 LUZ, Rastislav (ed.). *Účtovné*.

41 Napr. LUZ, Rastislav. *Rybolov*, s. 133 – 142.

42 WAGNER, Carolus. *Analecta I – IV*.

43 BÁRDOSY, Joannes. *Supplementum*.

44 PIRHALLA, Márton. *A szepesi prépostság*; HRADSZKY, Josephus. *Initia*; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*.

45 O útlme spišskej historiografie po roku 1918 CHALUPECKÝ, Ivan. *Miesto Spiša*, s. 29.

46 ŠPIRKO, Jozef. *Začiatky*, s. 27 a n.

47 Najrozsiahlejší z nich vyšiel v zahraničí KÚTNIK, Jozef. *Benedictine*, s. 79 – 131. Niektoré texty boli vydané až po jeho smrti a zmene politického režimu KÚTNIK, Jozef. *Kresťanský*.

48 FIALA, Andrej. *Spišská Kapitula*, s. 11 – 13; SLIVKA, Michal. *Kristianizačný*, s. 23 – 40; SLIVKA, Michal. *Sídlisková*, s. 419 – 446; HOMZA, Martin. *Počiatky*, s. 233 – 241.

49 HOMZA, Martin. *Počiatky*, s. 233 – 251; RUCIŃSKI, Henryk. *Cirkevné štruktúry*, s. 400 – 411.

v súvislosti so spracovaním špecifických problémov, kde sa dejiny Spišskej Kapituly objavujú vo vedľajšej úlohe.[50]

K významnejšiemu impulzu došlo na konci prvej dekády 21. storočia v súvislosti s výročím prvej písomnej zmienky o Spišskom prepoštstve z roku 1209. Zborník z konferencie konanej pri tejto príležitosti obsahuje nielen jednotlivé podnetné príspevky, ale (čo je dôležitejšie) nepriamo zhodnocuje vtedajší stav výskumu tejto inštitúcie a ukazuje smery, ktorými by sa mal uberať.[51] V nasledujúcich rokoch po vydaní zborníka publikovali v naznačených intenciách viacerí jeho spoluautori niekoľko vedeckých štúdií skúmajúcich historické procesy v prostredí Spišskej Kapituly.[52] Významnú interpretačno-popularizačnú úlohu pri výročí najstaršej zachovanej písomnej zmienky o Spišskom prepoštstve zohral výstavný projekt Slovenského národného múzea-Spišského múzea v Levoči a Spišského biskupstva pod názvom *Terra Scepusiensis – Terra Christiana 1209 – 2009*.[53]

Špecifickú skupinu vedeckej literatúry k dejinám Spišskej Kapituly tvoria práce archeológov, historikov umenia, architektov a pamiatkarov skúmajúcich zväčša parciálne problémy a výskum jednotlivých objektov. *Conditio sine qua non* pre takto orientované bádanie je aj v tomto prípade esenciálne dielo Jozefa Hradského.[54] V ňom sa pustil nielen do popisu, ale aj do jednoduchých analýz stavebného vývoja jednotlivých objektov Spišskej Kapituly. Napriek roku vydania i Hradského zrejmým interpretačným limitom je toto jeho dielo i po 120 rokoch fundamentom každého seriózneho výskumu jednotlivých stavieb a vôbec celého komplexu budov a vo všeobecnosti i dejín Spišskej Kapituly. Ďalším z autorov snažiacim sa o analýzu stavieb v Spišskej Kapitule bol Václav Mencl, nestor moderného architektonicko-historického výskumu v Československu.[55] Tretím z celej plejády autorov hodným vyzdvihnutia je domáci historik Jozef Špirko, ktorý sa snažil zhodnotiť architektonické pamiatky Spišskej Kapituly v kontexte vývoja architektúry v širšom okolí.[56]

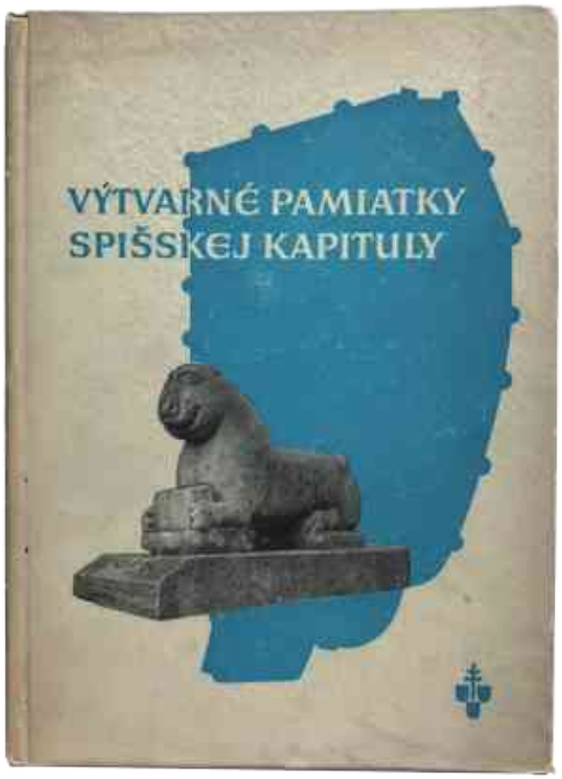

Obr. 3 Dielo J. Špirka o výtvarných pamiatkach Spišskej Kapituly.

Starší autori spred polovice 20. storočia vychádzali len z analýz archívnych prameňov, obhliadky architektúry a z vlastných dedukcií, bez možnosti ďalších exaktných metód prieskumu stavieb či archeologickej sondáže. Moderné architektonicko-historické a archeologické výskumy spresňujúce a exaktnými nálezmi dokumentujúce stavebný vývoj Spišskej Kapituly prichádzajú až v druhej polovici 20. storočia. Za akýsi symbol tejto zmeny možno považovať 11. jún 1950, keď bola Spišská Kapitula vyhlásená za mestskú pamiatkovú rezerváciu.[57] Na toto vyhlásenie nadväzovali od roku 1964 úvodné odborné architektonické prieskumy. Základný umelecko-historický a architektonický výskum Spišského Podhradia (v ňom bola zahrnutá aj Spišská Kapitula ako súčasť mesta) dokončili v roku 1966 E. Križanová a R. Ondreičková.[58]

50 RÁBIK, Vladimír. *Spišský župan*, s. 19 – 48; RÁBIK, Vladimír. *Marcelov hrad*, s. 307 – 324; MAREK, Miloš. Neugeri, s. 49 – 74.

51 HROMJÁK, Ľuboslav (ed.). *Z dejín*.

52 Ide predovšetkým o vedecké práce autorov tejto monografie, ktoré sú citované priebežne v texte a tiež v záverečnom zozname použitej literatúry. Z tohto dôvodu ich neuvádzame podrobne na tomto mieste.

53 NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis*.

54 HRADSZKY, Josephus. *Initia*.

55 MENCL, Václav. *Stredoveká*.

56 ŠPIRKO, Jozef. *Umeleckohistorické*.

57 Tento krok s odstupom času vnímame ako veľmi prezieravé opatrenie vtedajších orgánov pamiatkovej ochrany zabraňujúce rozsiahlejšej demolácii architektúry. Napriek tomu boli v Spišskej Kapitule v priebehu rokov 1950 – 1989 zničené mnohé cenné umelecko historické pamiatky hnuteľnej povahy.

58 KRIŽANOVÁ, Eva – ONDREIČKOVÁ, Radmila. *Spišské Podhradie. Základný umelecko-historický a architektonický*

Neskôr v roku 1973 sa známa dvojica výskumníkov – architekt Andrej Fiala a archeológ Adrian Vallašek – zamerali na systematický výskum kapitulských hradieb, pri ktorom uskutočnili aj archeologický výskum a odkryli základy zaniknutej rotundy sv. Ondreja.[59] Vo výskumoch hradieb, presnejšie iluzívnej maľby na opevnení Spišskej Kapituly v juhovýchodnej časti (dvor kanónie č. 17) pokračovali aj v roku 1974.[60] V roku 1975 bol uskutočnený pamiatkový prieskum kanónie č. 17,[61] a o rok neskôr kanónie č. 5[62] a 15.[63] Podružne popri archeologických výskumoch Spišského hradu (1969 – 1978) sa A. Fiala a A. Vallašek venovali v niekoľkých sezónach v rokoch 1975 – 1977 aj sondážnemu archeologickému výskumu lokality Pažica pri Spišskej Kapitule. Žiaľ, nezachovali sa z neho žiadne výskumné správy. Sme preto odkázaní len na nákresy[64] a niekoľko odborných článkov od autorov výskumu publikovaných až s odstupom času.[65]

Po dlhšej prestávke uskutočnila v roku 1994 pamiatkový výskum kanónie č. 6 N. Urbanová.[66] V roku 2004 spolu s J. Lalkovou vykonala aj urbanisticko-historický výskum, spojený so stanovením zásad ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt Spišskej Kapituly.[67]

Ak opomenieme komplexný popis zástavby kapitulskej uličky J. Hradského zo začiatku 20. storočia vykonaný len na základe vonkajších pozorovaní konfrontovaných s archívnymi prameňmi, nájdeme prehľad stavebného vývoja Spišskej Kapituly publikovaný buď v niekoľkých menších turistických sprievodcoch, alebo v textoch A. Fialu a A. Vallašeka so zameraním na najstaršie dejiny.[68] Ako zatiaľ jediní sa úlohy zhrnúť stavebný vývoj celej Spišskej Kapituly zhostili B. Puškárová a I. Puškár v monografii *Spišská Kapitula*.[69]

Situácia vo výskume objektov Spišskej Kapituly sa výrazne zmenila po roku 2005. V nasledujúcom období totiž prebehlo v relatívne rýchlom slede niekoľko architektonicko-historických, pamiatkových, archívnych a archeologických výskumov. Boli pri nich použité analýzy stavebnej chémie, dendrochronológia, georadarové merania a ďalšie moderné výskumné postupy, ktoré umožňujú posúvať možnosti interpretácie a overovania hypotéz o stavebnom vývoji Spišskej Kapituly do celkom nových polôh. V rokoch 2005 – 2007 bol v tomto duchu uskutočnený výskum Katedrály sv. Martina,[70] ktorý bol vo svojom priebehu i po skončení dopĺňaný archeologickým výskumom.[71] V roku 2007 nasledovala kanónia č. 14,[72] v roku 2011 kanónia č. 8,[73] v roku 2013 opevnenie Spišskej Kapituly.[74] V roku 2015 bol skúmaný

výskum. Bratislava: SÚPSOP, 1966, rkp. Uložené: sign. T 649. Situačné plány a výškopisy pod sign. A 1620.

59 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Hradby Spišskej Kapituly. Nálezová správa architektonického výskumu r. 1973-74.* Bratislava: SÚPSOP, 1973 – 1974, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 1244.

60 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Spišská Kapitula – iluzívna maľba na opevnení.* Bratislava: SÚPSOP, 1974, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 1013.

61 HABERLANDOVÁ, Helena – POLAKOVIČOVÁ, Soňa. *Spišská Kapitula, kanonický dom č. 17 (674). Pamiatkový prieskum.* Bratislava: ÚVPSKaOP, 1975, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 5703.

62 ORIŠKO, Štefan. *Spišská Kapitula, kanonický dom č. 5. Pamiatkový prieskum.* Bratislava: ÚVPSKaOP, 1976, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 5710/A.

63 HABERLANDOVÁ, Helena. *Spišská Kapitula, kanonický dom č. 15. Pamiatkový výskum.* Bratislava: ÚVPSK a OP, 1976, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 5704/1.

64 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Pôdorysy objektov, objavených počas archeologického výskumu lokality Pažica.* Nedatované (1977?). Uložené: APÚ SR, sign. A 3424.

65 VALLAŠEK, Adrian. *Zaniknutý*, s. 61 – 65; FIALA, Andrej. *Taliani*, s. 151 – 160.

66 URBANOVÁ, Norma. *Spišská kapitula, kanónia č. 6. Pamiatkový výskum*. Bratislava: Pamiatkový ústav, 1994, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 3530.

67 LALKOVÁ, Jarmila – URBANOVÁ, Norma. *Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula. Urbanisticko-historický výskum územia a zásady ochrany obnovy a prezentácie hodnôt pamiatkového územia.* Bratislava, 2004. Dostupné online: https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/SP_Kapitula/0102-SpKapitula-historia.pdf [29. 10. 2015].

68 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Náčrt*, s. 132 – 136.

69 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*.

70 JANOVSKÁ, Magdaléna a kol. *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum.* Levoča: Štúdio J+J, 2007, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

71 ULIČNÝ, Marián – HARČAR, Peter – LUKÁČ, Gabriel. *Spišské Podhradie – MPR Spišská Kapitula. NKP Katedrála sv. Martina. Archeologický výskum v roku 2008.* Prešov: Pamiatkový úrad SR, 2010, rkp. Uložené: KPÚ Prešov.; ULIČNÝ, Marián – HARČAR, Peter – LUKÁČ, Gabriel. *Spišské Podhradie – MPR Spišská Kapitula. NKP Katedrála sv. Martina. Archeologický výskum v roku 2009*. Prešov: Pamiatkový úrad SR, 2010, rkp. Uložené: KPÚ Prešov.

72 FILLOVÁ, Ľubica – ŠIMKOVIC, Michal – MATEJKA, Miroslav. *PR Spišská Kapitula. Kanónia č. 14. č. ÚZPF 775/1. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum.* Banská Bystrica, 2007, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

73 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Kanónia č. 8, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie. Architektonicko-historický výskum*. Levoča: Štúdio J+J, 2011.

74 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Mestské opevnenie v Spišskej Kapitule, objekt Dolná brána a*

uličný interiér Spišskej Kapituly,[75] pri ktorom sa robili ďalšie archeologické výskumy[76] a georadarové merania.[77] V tom istom roku prišiel rad aj na priestory biskupského parku a dvora biskupskej rezidencie.[78] Sumarizáciou všetkých spomínaných výskumov týkajúcich sa ústrednej stavby Spišskej Kapituly, Katedrále sv. Martina, vznikla samostatná monografia publikovaná v roku 2017.[79]

Načrtnutý prehľad uskutočnených a publikovaných výskumov rozmanitých vedných disciplín si nenárokuje úplnosť. Išlo by o pomerne dlhý zoznam. Ďalšie práce je možné nájsť podrobne uvedené v odkazoch priebežne v poznámkovom aparáte tejto publikácie a zároveň aj sumárne aj na jej konci. Text tejto knihy totiž nielen syntetizuje najnovšie výskumy k dejinám a kultúrnemu dedičstvu Spišskej Kapituly, ale niekedy s nimi polemizuje, upravuje ich, posúva ich spracovanie ďalej a zároveň naznačuje, kam bude smerovať ich nikdy nekončiace bádanie.

priľahlý severný úsek hradby opevnenia s dvomi cisternami. Architektonicko-historický výskum. Levoča: Štúdio J+J, 2013, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

75 JANOVSKÁ, Magdaléna a kol. *Architektonicko-historický výskum uličného interiéru Pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula*. Levoča: Štúdio J+J, 2015, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

76 KUČEROVÁ, Marta. *Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu „Zámer úpravy nehnuteľnosti – intravilán – verejné priestranstvo – uličný interiér Spišská Kapitula“*. Kežmarok: Múzeum v Kežmarku, 2015, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

77 TERRAY, Miroslav. *Správa z GPR prieskumu v exteriéri Katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule*. Košice: Terra s.r.o., 2013. Dostupné online: http://www.terray.sk [16. 5. 2020].

78 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír a kol. *NKP Palác biskupský s areálom v Spišskom Podhradí – Spišskej Kapitule: Biskupská záhrada. Architektonicko-historický výskum*. Levoča: Štúdio J+J, 2015, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

79 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Katedrála*. Publikácia obsahuje rozsiahlu a podrobnú argumentáciu s odkazmi na pramene, výskumy a publikácie. Z tohto dôvodu v predkladanej publikácii obmedzujeme výklad o stavebnom vývoji katedrály iba na nevyhnutné odkazy.

DEJINY SPIŠSKEJ KAPITULY DO ZALOŽENIA SPIŠSKÉHO BISKUPSTVA V ROKU 1776

Teórie o veľkomoravskom pôvode Spišskej Kapituly

Ani po vyše storočí nemožno začať uvažovať o počiatkoch Spišskej Kapituly a kapituly inak ako konštatovaním Jozefa Hradského, že *kvôli chýbajúcim písomnostiam nemožno presnejšie určiť, kedy bolo Spišské prepoštstvo založené*.[80] V nadväznosti na to existuje nepreberné množstvo staršej i novšej literatúry, autori ktorej sa snažili zodpovedať túto otázku, resp. určiť približný čas jej fundácie. Názory jednotlivých historikov na túto otázku sa rôznia a pohybujú sa v časovom rozpätí od existencie Veľkej Moravy v 9. storočí po začiatok 13. storočia.

Jedným z podporných argumentov v prospech veľkomoravského pôvodu prepoštstva a kapituly sú údajné stopy po praktizovaní východného obradu na Spiši v 13. a 14. storočí. Analýza historických prameňov však ukázala, že išlo zväčša o interpretácie historikov 18. storočia, predovšetkým Jána Bárdošiho, prebraté mladšími autormi bez konfrontácie s dobovými písomnosťami.[81] Zároveň je nutné pripomenúť aj slová M. Slivku, jedného z najvýznamnejších znalcov stredovekého Spiša, že *hypotéza o veľkomoravskom pôvode* (Spišskej Kapituly, pozn. autora) *nemá v písomných, ba zatiaľ ani v archeologických prameňoch žiadnu oporu*.[82] Hoci tieto jeho slová zazneli prvýkrát v roku 2002,[83] nedošlo k revízii aj napriek najnovším podrobnejším archeologickým, architektonickým a umelecko-historickým výskumom.[84]

Možno zhrnúť, že všetky argumenty v prospech veľkomoravskej a byzantskej (myslí sa tu preduhorskej) tradície sú len nepriame a navyše sa dajú podrobnejšou analýzou vysvetliť inak.[85] Jedným z príkladov hodných spomenutia je antifóna *Gaude Dei Genitrix*, ktorej spev po prvých nedeľných vešperách fundoval prepošt Mutimír vo svojom testamente z roku 1273.[86] Viacerí autori ju

80 HRADSZKY, Josephus, *Initia*, s. 8 – 9.

81 LABANC, Peter. *Otázka existencie*, s. 198 – 210.

82 SLIVKA, Michal. *Kristianizačný*, s. 24.

83 SLIVKA, Michal. *Kristianizačný*, s. 24.

84 Podrobnosti pozri v nasledujúcej kapitole.

85 LABANC, Peter. *Otázka existencie*, s. 198 – 210.

86 SA LE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 1.

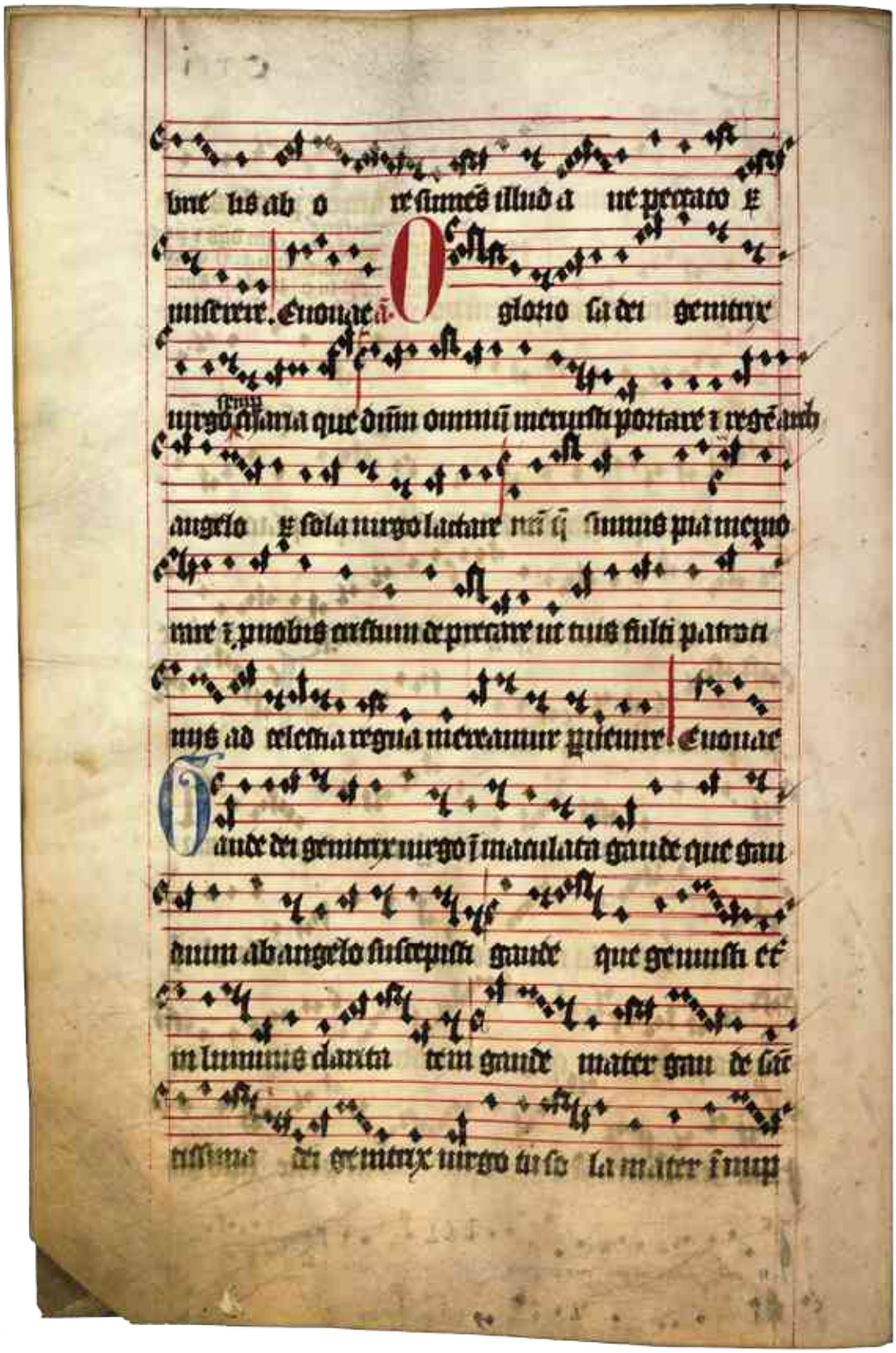

Obr. 4 Antifóna Gaude Dei genitrix z Bratislavského antifonára I. z rokov 1425-1450.

iba na základe prekladu jej úvodných slov identifikujú so spevom *Богородице Дѣво, радуйся* (*Bohorodice Ďivo, radujsja*).[87] Pri tejto interpretácii sa však opomína fakt, že v stredovekej Európe od brehov Atlantického oceánu po karpatský oblúk bola v stredoveku všeobecne známa latinská antifóna s rovnakým názvom. Vznikla v 10. storočí, rozšírila sa na konci 11. storočia[88] a v priebehu 12. až 16. storočia je jej výskyt doložený nepretržite aj v celej strednej Európe (obr. 4).[89] Z uvedených dokladov tak vyplýva, že identifikácia mariánskej antifóny *Gaude Dei Genitrix* s modlitbou *Bohorodice Ďivo, radujsja* len na základe prekladu jej úvodných slov nemôžeme považovať ani za nepriamy dôkaz o existencii východnej liturgickej tradície v prostredí Spišskej Kapituly do 13. storočia. Bol by takým vtedy, ak by sa v budúcnosti našli doklady výskytu modlitby *Bohorodice Ďivo, radujsja* v stredovekom Uhorsku.

Na základe podrobnejšieho preskúmania jednotlivých nepriamych dokladov existencie východnej liturgickej tradície v tomto prostredí preto môžeme konštatovať, že slová M. Slivku naďalej nestrácajú na svojej platnosti. To však neznamená, že môžeme automaticky odmietnuť akékoľvek východné, resp. byzantské vplyvy v Spišskej Kapitule, pretože kontakty Uhorského kráľovstva na čele s Arpádovcami (patrónmi a zakladateľmi Spišskej kapituly) a Byzantskou ríšou boli čulé nielen na prelome 12. a 13. storočia, ale aj potom, čo došlo v roku 1204 k dobytiu Konštantínopola a rozparcelovaniu ríše.[90]

Založenie Spišskej kapituly

Súčasná odborná literatúra kladie vznik Spišského prepoštstva na koniec 12. alebo začiatok 13. storočia. Od svojho vzniku patrilo do Ostrihomskej arcidiecézy, ktorú založil uhorský kráľ Štefan I. (v roku 1083 kanonizovaný) okolo roku 1000.[91] Takisto medzi odborníkmi panuje zhoda v tom, že Spišské prepoštstvo bolo kráľovskou fundáciou. Diskusie však začínajú pri identifikácií konkrétneho uhorského kráľa, ktorý ho založil, pričom sa uvažuje o kráľovi Belovi III. (1173 – 1196) alebo jeho synoch Imrichovi (1196 – 1204) a Ondrejovi II. (1205 – 1235). Čas založenia prepozitúry sa v hypotézach jednotlivých historikov pohybuje v rozmedzí rokov 1180 až 1209 (z neho sa zachovala prvá zmienka o prepoštstve).

Vznik Spišského prepoštstva do obdobia vlády Bela III. (približne do rokov 1180 – 1196) kladie v poslednej dobe napr. M. Homza, ktorý predpokladá, že vzniklo zásluhou jeho syna Ondreja v čase, keď mal byť spišským údelným vojvodom.[92] Odhliadnuc od faktu, že samotná existencia inštitúcie spišského údelu je veľmi problematická (nepodložená žiadnym prameňom), vzťah budúceho kráľa k Spišu pred rokom 1205 je tiež nejasný.

Druhá skupina autorov (najmä starších) kladie vznik prepoštstva do roku 1198. Podľa M. Pirhallu sa v tomto roku mal snažiť prepoštstvo založiť kráľ Imrich, ale údajne sa mu to podarilo až v roku 1202.[93] Pirhalla stavia svoju teóriu na listine kráľa Imricha z roku 1198, ktorou udelil desiatky vyberačov mýta *in terra Scipiensi* ostrihomskému arcibiskupovi, pričom túto zem stotožnil so Spišom. Aj mnoho ďalších historikov lokalizovalo toto mýto na Spiš, ale podrobnejší výskum ukázal, že v tomto prípade ide zaniknutú dedinu v chotári dnešného Štúrova pri Dunaji s názvom *Szép.[94] Navyše v listine kráľa Imricha nemožno nájsť ani náznak existencie alebo fundácie Spišského prepoštstva a to isté možno povedať aj o spomenutej listine pápeža Inocenta III. z roku 1202.[95] Ňou pápež podriadil všetky uhorské svetské prepozitúry priamo Svätej stolici, čo v praxi znamenalo, že kráľom vybraný prepošt mal byť pri benefíciu potvrdený pápežom. Toto pápežovo nariadenie býva často interpretované tak, že Spišské prepoštstvo bolo počas stredoveku vyňaté z Ostrihomskej arcidiecézy a podriadené Svätej stolici. Ako však ukázali výskumy maďarských historikov G. Barabása a G. Kissa, bulu Inocenta III. z roku 1202 musíme dať do kontextu prebiehajúceho sporu medzi kráľom Imrichom a ostrihomským arcibiskupom

87 Za cenné konzultácie k tejto otázke ďakujeme riaditeľovi Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV doc. PaedDr. ThDr. Šimonovi Marinčákovi, PhD.

88 IHNAT, Kati. *Mother*, s. 111 – 112.

89 Konkrétne doklady pozri LABANC, Peter. *Odpoveď.*

90 Príkladmi čulých vzťahov v tomto období sú pobyt a výchova Arpádovca Bela III. (1172 – 1196) na byzantskom cisárskom dvore (pod menom Alexios), snahu jeho syna Ondreja II. (1205 – 1235) o zisk konštantínopolskej cisárskej koruny počas 5. križiackej výpravy v roku 1217, alebo manželstvo jeho syna Bela IV. (1235 – 1270) s byzantskou princeznou Máriou Laskarisovou (+ 1270).

91 K vzniku Ostrihomskej diecézy GYÖRFFY, György. *Święty Stefan I*, s. 220, mapa s. 228 – 229; FÜGEDI, Erik. *Esztergomi*, s. 202 – 203; FÜGEDI, Erik. *Kirchliche*, s. 366; MARSINA, Richard. *Začiatky*, s. 125 – 126.

92 HOMZA, Martin. *Počiatky*, s. 238.

93 PIRHALLA, Márton. *A Szepesi prépostság*, s. 5 – 7; Prehľad jeho názorov podal aj CHALUPECKÝ, Ivan. *Krátky*, s. 32 – 33. Tu preberá aj Pirhalovu teóriu o založení prepozitúry v roku 1198/1202. Rok 1198 preberajú bez kritiky aj ďalší autori.

94 *CDSl I*, s. 99, č. 110, tam aj prehľad prác k tejto téme; GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori II*, s. 311. Argumentáciu pozri aj v LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 18 – 19.

95 *CDSl I*, s. 102, č. 118.

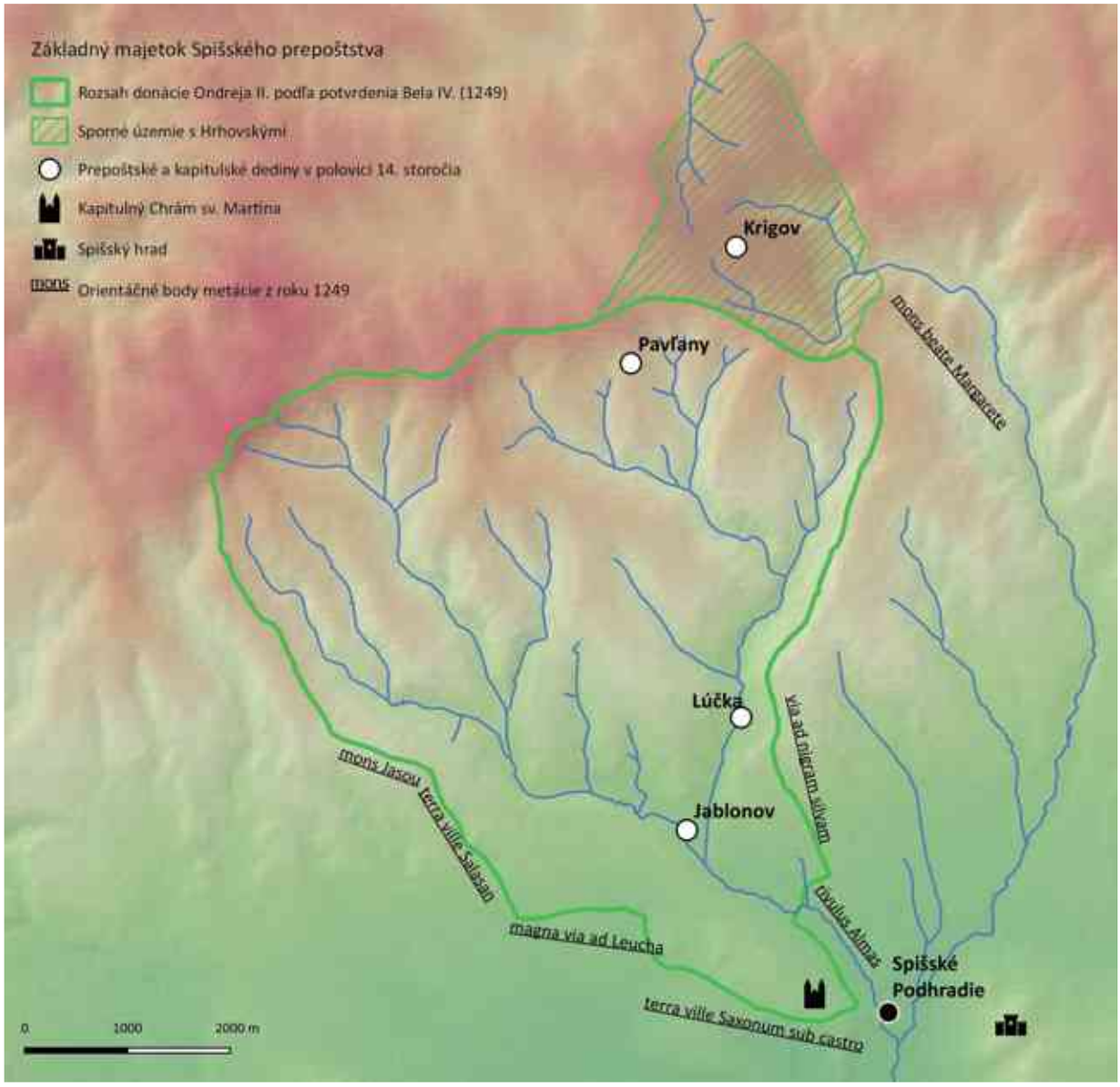

Obr. 5 Rozsah základného fundačného majetku Spišského prepoštstva podľa metácie v jeho potvrdení z roku 1249.

Jóbom. Krátko na to sa totiž arcibiskup osobne dostavil pred pápeža a ten na základe stretnutia v roku 1203 revidoval svoje rozhodnutie a akceptoval jurisdikciu ostrihomského arcibiskupa aj nad prepozitúrami, kde uplatňoval svoje patronátne právo kráľ.[96] Na tomto mieste je však dôležité zdôrazniť, že neexistuje akýkoľvek dôkaz, že zmienené listiny z rokov 1198 a 1202 môžeme dať do súvisu so Spišským prepoštstvom[97] a preto stále platí, že najstaršia priama zmienka o ňom pochádza z roku 1209.

Syn Bela III. Ondrej II. figuruje ako fundátor prepoštstva aj v názorochkladúcichvzniktejtoustanovizne do obdobia krátko pred prvou zmienkou z roku 1209 a zároveň po jeho kráľovskej korunovácii v roku 1205.[98] Tento predpoklad má, ako jediný z uvedených, aspoň nepriamu oporu v písomných prameňoch. Z viacerých

96 BARABÁS, Gábor. *Das Papsttum*, s. 293 – 294.

97 Žiaden autor vzťahujúci zmienku o mýte z roku 1198 na Spiš si doteraz nepoložil jednu dôležitú otázku: existuje akékoľvek mýto na Spiši počas celého stredoveku, z ktorého príjmy poberal ostrihomský arcibiskup? Pri momentálnom stave poznania písomných prameňov k stredovekým dejinám Spiša je zatiaľ odpoveď negatívna a zostane ňou dovtedy, kým sa nenájde priamy doklad potvrdzujúci, že do pokladnice ostrihomských arcibiskupov takéto prostriedky plynuli.

98 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 20.

argumentov je kľúčové potvrdenie základného majetku prepoštstva z roku 1249 vyplývajúce z nariadenia Bela IV. revidovať pozemkovú držbu na Spiši.[99] V listine Bela IV. je explicitne uvedené, že pôvodne majetok daroval prepoštskému kostolu jeho otec Ondrej. Jednoznačným dôkazom toho, že ide o naozaj základný (fundačný) majetok prepoštstva je skutočnosť, že prepoštský Chrám sv. Martina stál priamo na ňom (obr. 5).[100] Ide o rovnakú situáciu, aká je zdokumentovaná pri viacerých ďalších arpádovských kráľovských fundáciách – fundátor (kráľ) daruje cirkevnej ustanovizni pri jej zakladaní do držby aj pozemky, na ktorej stála, resp. mala stáť. Medzi takéto príklady patrí napr. Tihaňské opátstvo (1055),[101] Hronský sv. Beňadik (1075)[102] alebo blízke cistercitské opátstvo v Spišskom Štiavniku (okolo 1220).[103]

O tom, že fundátorom bol naozaj Ondrej II., svedčí ešte jeden podstatný detail. Prepošt Matej sa v roku 1249 odvoláva na listinu Ondreja II. a Belo IV. po revízii potvrdzuje (a rozširuje) rozsah donácie. Podobných prípadov, keď došlo k neskoršiemu potvrdeniu fundačných majetkov v prospech cirkevných inštitúcií poznáme z arpádovského Uhorska viacero. Odvolávanie sa na staršieho kráľa (na jeho štedrosť) dávalo konkrétnej inštitúcii istú vážnosť, pričom platí, že čím staršieho, tým bola pozícia inštitúcie prestížnejšia. V ideálnom prípade mohlo ísť v uhorských pomeroch o svätých uhorských kráľov Štefana I. a Ladislava I. Na druhej strane museli brať predstavitelia takejto inštitúcie zreteľ na uveriteľnosť svojich tvrdení, z čoho tiež môžeme nepriamo dedukovať, že odvolanie sa na fundáciu staršieho kráľa ako Ondreja II. nemusel prepošt Matej považovať za akceptovateľné. Inými slovami povedané, ak by existoval čo len náznak tradície, že Spišské prepoštstvo založil akýkoľvek predchodca Ondreja II., samotný prepošt Matej by to v roku 1249, keď žiadal o potvrdenie donácie na základný majetok Kostola sv. Martina, uviedol a odvolával by sa naňho.[104]

Majetok na fundáciu cirkevnej inštitúcie mohol vyčleniť iba ten, kto ním disponoval. Keďže existencia akéhosi spišského údelu Ondreja II. na Spiši spred roka 1200 je len v rovine prameňmi a nepriamymi dôkazmi nepodloženej hypotézy, je oveľa pravdepodobnejšie (hraničiace s istotou), že Ondrej sa na založenie Spišského prepoštstva podujal až po roku 1205, keď disponoval Spišským hradným panstvom. Nepriamo o tom môže svedčiť aj formulácia v potvrdení z roku 1249, že pôvodná donácia bola *listinou blahej pamäti kráľa Ondreja*. Konkrétne tu myslíme na priamu zmienku o kráľovskom titule Ondreja II., ktorý získal až v roku 1205.[105]

Rok 1209 je v dnešnej historiografii prijímaný ako rok nespochybniteľnej prvej písomnej zmienky o spišskom prepoštovi.[106] Listina adresovaná prepoštovi Adolfovi a jeho sestre neobsahuje žiadne ďalšie podrobnosti týkajúce sa prepoštstva ani kapituly. Z prijímateľského vyhotovenia[107] donácie Ondreja II. vieme len to, že prepoštstvo existovalo a malo svojho prepošta. Bol ním istý Adolf zo sprievodu kráľovnej Gertrúdy, manželky Ondreja II. Je to zároveň jediná zmienka o tomto prepoštovi a pokiaľ nedôjde k objaveniu ďalších, spojenie jeho osoby s akoukoľvek činnosťou pri Chráme sv. Martine zostane len v rovine hypotéz.

Stabilizácia inštitúcie v 13. storočí

V lete roku 1301 zomrel spišský prepošt Jakub a kapitula následne volila jeho nástupcu. Pri tejto príležitosti sa dozvedáme, že v tom čase bolo v kapitule šestnásť kanonikov. Toto číslo je jedným z prejavov vývoja, ktorým prešla Spišská prepozitúra za približne storočie od svojho predpokladaného založenia. Asi najpresnejším slovom na opísanie tohto procesu je stabilizácia. Tá sa prejavila najmä vytvorením trvalej štruktúry komplexu sakrálnych, obytných a hospodárskych stavieb, zväčšením majetkovej držby a s tým spojeným zvýšením počtu kanonikov a ďalších členov kapituly, čo bolo nakoniec snahou každej podobnej inštitúcie, pretože tak mohla v plnosti vykonávať svoju základnú a najdôležitejšiu činnosť – sláviť liturgiu v prepoštskom kostole. Sú to

99 *CDSl II*, s. 229 – 230, č. 329; ŽIFČÁK, František. *Listina*, s. 81 – 88.

100 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny*, s. 34.

101 GYÖRFFY, Georgius (ed.). *Diplomata*, s. 145 – 152, č. 43/I.

102 *CDSl I*, s. 53 – 58, č. 58+. Ku kritike a jej pramennej hodnote pozri MARSINA, Richard. *Štúdie*, s. 55 – 67.

103 ŠTEVÍK, Miroslav. *K počiatkom*, s. 9. K okolnostiam a času vzniku JAKUBČIN, Pavol. *Kláštor*, s. 14 – 18.

104 Najznámejším príkladom takéhoto potvrdzovania majetku je tzv. Zoborská listina z roku 1111. Kráľ Koloman na prosby zoborského opáta potvrdil vlastníctvo majetkových príjmov jeho kláštoru, ktoré mu udelil kráľ Štefan I. Ďalšie analógie pozri v LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Spišské prepoštstvo*, s. 14 – 15.

105 Tento nepriamy dôkaz by bolo vhodné do budúcnosti verifikovať na analogických príkladoch.

106 *CDSl I*, s. 122, č. 154.

107 V najstaršom období uhorskej diplomatiky, približne do začiatku 13. storočia, bolo bežnou praxou, že si obdarovaný (zvyčajne cirkevná inštitúcia) sám vytvoril alebo nechal vyhotoviť donáciu, na ktorú potom kráľ nechal pripevniť svoju pečať a tým vyjadril súhlas s jej obsahom.

všetko neoddeliteľné navzájom sa ovplyvňujúce strany jednej mince.

Kľúčovým objektom na Vrchu sv. Martina je samotný kostol zasvätený svätcovi, po ktorom vyvýšenina nad Spišským Podhradím získala svoje pomenovanie. Vďaka systematickému umelecko-historickému výskumu vieme rekonštruovať vývoj jeho podoby od prvej polovice 13. storočia. Jedným zo záverov výskumov je fakt, že táto ústredná stavba nevznikla na zelenej lúke, ale nadviazala na staršiu architektúru, ktorej chronologické zaradenie nie je možné.[108] Takmer s istotou išlo o staršiu sakrálnu stavbu včlenenú do fundamentálnej prestavby v dvadsiatych rokoch 13. storočia.[109] Tá sa udiala v nadväznosti na založenie samotného prepoštstva, ktoré datujeme krátko pred rok 1209. Vzhľadom na význam a postavenie prepoštského kostola v neskoršej cirkevnej organizácii, nebudeme ďaleko od pravdy, ak túto prvotnú sakrálnu stavbu budeme považovať za najstarší kostol na Spiši, na samom začiatku 13. storočia azda v pozícii sídla (vice)archidiakonátu. Po fundácii Ondreja II. tak vznikli materiálne predpoklady na hmotné zabezpečenie veľkolepej prestavby po roku 1220 prebiehajúcej počas nasledujúcich dekád (vieme, že južná veža nebola dokončená ešte v roku 1273).

Väčšina pozornosti bádateľov sa sústreďovala na samotný kostol ako ústredný bod Spišskej Kapituly. Len okrajovo sa odborníci zamýšľajú nad jestvovaním objektov s reprezentačnou, obytnou a hospodárskou funkciou. Existencia združenej kapituly pri prepoštskom Kostole sv. Martina totiž znamená, že pri ňom museli vyrásť priestory adekvátne potrebám a prezentácii prepošta a ďalších členov kapituly. Tieto stavby sa však priamo v prameňoch začínajú objavovať až s istým časovým odstupom. To samo o sebe nie je dokladom ich neexistencie pred prvou zmienkou, ale dôležitejšie je všimnúť si okolnosti, za akých sa tieto stavby spomínajú.

Najdôležitejšou nesakrálnou architektúrou Spišskej Kapituly v stredoveku a novoveku bol palác prepošta, ktorý dnes tvorí integrálnu časť rezidencie spišského diecézneho biskupa. Celkovo sa v písomných prameňoch 13. a 14. storočia objavuje zriedka, ale povaha týchto zmienok je výrečná. Už prvá z nich o tejto stavbe nás informuje o okolnostiach a čase jej výstavby. Vo svojom testamente totiž prepošt Mutimír, odkazujúc jeho polovicu do užívania kanonikom, priamo uvádza, že palác nechal postaviť na vlastné náklady.[110] O takmer pätnásť rokov neskôr (1286) bol palác a jeho užívanie kanonikmi jedným zo sporných bodov medzi nimi a vtedajším prepoštom Jakubom, pričom ostrihomský arcibiskup im nariadil, aby svoj nárok doložili potrebnými listinami.[111] Pri tejto príležitosti sa tiež dozvedáme, že kanonici túto stavbu nazývali podľa jej staviteľa – *Mutmerium*. V ďalších desaťročiach písomné pramene o tejto rezidencii mlčia. Opäť sa objavuje až v roku 1348 a opäť v súvislosti s testamentom spišského prepošta. Vo svojom inštrumente[112] verejný notár Pavol z Oľšova zaznamenal, že sa vtedajší prepošt v dôsledku choroby rozhodol spísať svoj testament. V jeho úvode notár píše, že choroba pripútala prepošta Jána na lôžko *in domo habitacionis sue, videlicet in palatio superiori* (!) *apud ecclesiam sancti Martini*. Prvá časť formulácie hovorí jednoznačne, že Ján ležal nevládny vo svojom obydlí (*domus habitacionis*), avšak najväčšiu pozornosť si zasluhuje slovné spojenie *palatium superius*. Samotné slovo *palatium* prebrala aj slovenčina vo forme palác, avšak bežne má toto slovo kontext honosnosti a luxusu. V pamiatkarskej terminológii sa týmto slovom označuje typ reprezentačnej mestskej stavby a pre objekt plniaci reprezentatívnu a obytnú funkciu cirkevného hodnostára vyhradzuje slovo rezidencia a tento termín lepšie definuje priestor, kde zostal prepošt Ján pripútaný na lôžko. Oveľa viac otázok vzbudzuje komparatívny prívlastok *superius*. Už samotné jeho použitie hovorí o jestvovaní inej stavby slúžiacej rovnakému účelu. Inými slovami povedané, v priestore Spišskej Kapituly existovali dva objekty označené latinským slovom *palatium*. Nasleduje logická otázka o identifikácii týchto stavieb: je objekt postavený Mutimírom, obývaný prepoštom Jakubom a neskôr Jánom totožný? Ak áno, kde sa nachádzal? Staršia aj aktuálna historická literatúra lokalizuje tzv. Mutimírov palác do priestoru dnešnej rezidencie spišského biskupa približne v priestoroch oproti dnešnej sakristii Katedrály sv. Martina. V pivničných priestoroch tejto stavby sa totiž nachádzajú pozostatky staršej stredovekej architektúry, ktoré je možné s tzv. Mutimírovým palácom stotožniť.[113] Tu prichádza ďalšia otázka zameraná na prídavné meno *superius*. V slovníkoch klasickej latinčiny sa väčšinou nachádza preklad v zmysle *vyšší*, *vyššie položený* či *starší*. Ale v mladších obdobiach sa objavuje aj vo význame *lepší*, *významnejší*. Ak by sme prijali prvý preklad, onen náprotivok vyššie položeného paláca by sme

108 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Katedrála*, s. 150. V pôdoryse prízemia Katedrály sv. Martina je táto fáza naznačená čiernou farbou. Nachádza sa pri severnom vstupe do Katedrály.

109 Vzhľadom na to, že je stavebnému vývoju Spišskej Kapituly v tejto publikácii venovaná samostatná kapitola, obmedzíme sa v tejto časti len na najdôležitejšie odkazy na literatúru, aby sme zabránili zbytočnej duplicite.

110 SA LE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 1.

111 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 310 – 318.

112 Názov listiny vydanej verejným notárom.

113 Podrobnejšie o tom pozri kapitolu o stavebnom vývoji Spišskej Kapituly.

museli hľadať niekde na svahu smerom k dnešnému Spišskému Podhradiu. Takýto objekt však nie je nijako zachytený – ani archeologicky, ani v historických prameňoch. Pri hľadaní nižšieho, menej významného, či horšieho paláca si musíme položiť ďalšiu podotázku: kde sídlili spišskí prepošti pred výstavbou tzv. Mutimírovho paláca? To, že im chýbal dostatočný reprezentačný objekt (*palatium*), naznačuje aj obnovenie donácie z roku 1249, keď kráľ ponúkol stavebný pozemok prepoštovi Matejovi priamo na Spišskom hrade.

Jednou z možností ako vysvetliť túto situáciu je poukázať na úvahy a diskusiu ohľadom archeologicky preskúmaného komplexu na Pažici, ktorý býva označovaný ako benediktínsky Kláštor sv. Martina. Ako na to poukázal maďarský medievista L. Koszta, onen kláštor vôbec nemusí byť kláštorom, hoci sa v roku 1274 označuje ako *monasterium*. Stredoveká terminológia je totiž vo všeobecnosti neustálená a nepresná, závislá na okolnostiach použitia jednotlivých slov. Medzi také prípady patrí napríklad nerozlišovanie medzi inštitúciou a stavbou (*ecclesia* = kostol; *ecclesia* = cirkev).[114] Dôležité je v tomto prípade konštatovanie archeológov dokazujúcich, že komplex na Pažici bol využívaný do 15. storočia a ešte na začiatku 14. storočia došlo k prestavbe reprezentatívnej budovy (tzv. dom opáta). Ak túto informáciu skombinujeme so zmienkou o „lepšom paláci" prepošta Jána z roku 1348, môžeme predpokladať, že onen „horší palác" sa nachádzal práve na Pažici v rámci odkrytého komplexu. Z toho vyplýva, že dom opáta bol vlastne domom prepošta. Zároveň je dôležité pripomenúť, že podľa analýzy metácie z roku 1249 a neskôr z roku 1274 vyplýva, že *monasterium* stálo na majetku, ktorý Spišské prepoštstvo získalo od kráľa Ondreja II. Nielenže sa pri tomto akte žiaden kláštor nespomína, ale v prípade jeho existencie by nastala komplikovaná právna situácia. Kráľ by totiž disponoval majetkom, ktorý už nevlastnil on, ale kláštor, resp. jeho duchovný patrón. Ak by aj k takejto situácii došlo, kráľ mohol očakávať spochybnenie takejto formálne neplatnej donácie zo strany rehole. O nárokoch benediktínov alebo iných reholí na Pažicu však nič netušíme.

Ak skombinujeme načrtnuté základné fakty o komplexe budov na Vrchu sv. Martina – (1.) pravdepodobný vznik prepoštstva na začiatku 13. storočia, (2.) prestavba Chrámu sv. Martina v 20. rokoch 13. storočia, (3.) existencia dvoch prepoštských rezidencií na prelome 13. a 14. storočia, (4.) rezidenčná a hospodárska funkcia objektu na Pažici od 13. do 15. storočia – môžeme načrtnúť základný vývoj Spišského prepoštstva a jeho centrálneho komplexu nasledovne: po fundácii prepoštstva na začiatku 13. storočia pri staršom kostole plniacom funkciu (vice)archidiakonátu došlo k vybudovaniu prvotnej provizórnej rezidencie prepošta a členov kapituly (kanonikov) na Pažici (*monasterium*).[115] Následne boli prostriedky venované na monumentálnu prestavbu pôvodného chrámu do podoby, ktorú už vieme zachytiť vďaka architektonickým, archeologickým a umeleckohistorickým výskumom. S odstupom niekoľkých desaťročí pristúpili prepošti k vyriešeniu rezidenčnej otázky, resp. k stavbe obytného objektu adekvátneho ich postaveniu nielen v cirkevnej hierarchii, ale aj pozícii v blízkosti kráľovského dvora. Popri stále využívanom pažickom provizóriu (ktoré postupne menilo účel svojho využitia) vznikla niekedy okolo roku 1270 rezidencia vhodná aj na prijatie samého kráľa (obr. 6).[116] Tá už stála bezprostredne pri prepoštskom kostole a tento komplex ohradený hradbou niekedy na konci 13. storočia už funkčne, vizuálne a reprezentatívne zodpovedal pozícii spišského prepošta v dobovej spoločnosti.

Vizuálne zmeny, ktoré zažil Vrch sv. Martina v priebehu 13. storočia presne vyjadrujú aj vnútorné procesy prebiehajúce vo vnútri prepoštstva i na území, ktoré spravoval prepošt ako arcidiakon. Vybudovanie monumentálneho chrámu, adekvátnych obytných a reprezentatívnych priestorov išlo ruka v ruke so zväčšovaním hmotného zabezpečenia inštitúcie a so zvyšovaním počtu jej členov. Ten kulminoval práve na začiatku 14. storočia.

Spišská Kapitula v 14. storočí

Všeobecne sa v historickej literatúre považuje 14. storočie za zlaté obdobie Uhorského kráľovstva. Vrchol zahraničnopolitického postavenia a hospodárskych pomerov sa často personalizuje do osôb uhorských panovníkov – Karola Róberta a jeho syna Ľudovíta I.,

114 ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska*, s. 133.

115 Provizórna fáza cirkevných inštitúcií je v slovenskej literatúre pomerne neznáma téma výskumu. V poslednej dobe ju na príklade spišskoštiavnického opátstva rozpracoval T. Kopták. Podľa jeho záverov trvala provizórna fáza novozaloženej inštitúcie niekoľko desaťročí – v prípade Spišského Štiavnika približne štyri dekády. KOPTÁK, Tomáš. *K stavebným dejinám*, s. 31 – 59. Jeho závery sa dajú aplikovať aj na Spišskú Kapitulu, pravda so zohľadnením jej špecifík – masívna podpora kráľovskej rodiny (Ondrej, Koloman, Belo IV.), existencia staršej sakrálnej stavby, centrum duchovnej správy Spiša.

116 V spore medzi prepoštom a kanonikmi v roku 1286, že isté vybavenie nemôže prepošt používať na súkromné účely, ale iba v prípade príchodu ostrihomského arcibiskupa alebo kráľa, prípadne pri inej významnej udalosti. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 313.

Obr. 6 Vizuálna rekonštrukcia prepoštského paláca postaveného Mutimírom niekedy okolo roku 1270.

ktorý dostal prívlastok Veľký. Otázka, do akej miery bol tento zlatý vek Uhorska dôsledkom premyslených rozhodnutí týchto panovníkov, alebo ako silno do ich vlády zasahovali vonkajšie vplyvy, bola, je a bude stále predmetom vášnivých diskusií historikov stredoveku. Faktom však je, že Uhorsko sa v priebehu niekoľkých desaťročí počnúc koncom 13. storočia dokázalo pozviechať z dna politickej rozdrobenosti a vnútorných problémov (Ladislav IV., oligarchovia) na jednu z najrešpektovanejších dobových európskych monarchií. Na samom konci 14. storočia však už môžeme pozorovať prvé náznaky krízových javov, ktoré sa tiahli v rôznych podobách počas celého 15. storočia až do symbolického zrazenia Uhorska na kolená v bitke pri Moháči.

Všetky tieto udalosti sa v rôznych podobách a s rôznym časovým oneskorením prejavovali aj v dejinách Spišskej Kapituly, ktorá v priebehu 14. storočia zažila jeden zo svojich vrcholov.

Stabilizácia Spišského prepoštstva a kapituly, ktoré boli centrálnymi inštitúciami sídliacimi na Vrchu sv. Martina, sa prejavila nielen v ich materiálnom zabezpečení, ale tiež v postavení ich hlavných predstaviteľov. Ukážkovým príkladom toho je spišský prepošt Jakub (v hodnosti v rokoch 1284 – 1301). Ten pôsobil v Spišskej kapitule ako jej lektor a v roku 1284 bol zvolený za jej prepošta. Zakrátko sa však dostal do konfliktu s kanonikmi, ktorý musel v roku 1286 vyriešiť ostrihomský arcibiskup Vladimír. On bol nakoniec kľúčovou postavou v ďalšom pôsobení prepošta Jakuba, najmä v prípade jeho vysviacky za biskupa *ad personam* v roku 1293.[117] Viacerí starší autori (najmä J. Špirko) v tom videli prvý pokus o zriadenie Spišskej diecézy, zachované pramene však o týchto snahách mlčia. Neexistujú ani nepriame dôkazy o tom, že by niekto na konci 13. storočia uvažoval o vyčlenení Spišskej diecézy. Dôvody Jakubovej vysviacky je potrebné skôr hľadať v zabezpečení základných úloh v pastoračnej činnosti na relatívne vzdialenom Spiši od centra arcidiecézy (obr. 7), pri ktorých je biskup nezastupiteľný (napr. posviacka kostolov, cintorína a podobne). Jakuba tak možno fakticky považovať za prvého pomocného biskupa v Ostrihomskej diecéze.[118] Neskôr Vladimír vymenoval prepošta Jakuba za svojho vikára. V tejto funkcii ho v roku 1297 arcibiskup poveril posviackou novopostaveného františkánskeho kostola v Bratislave.[119] Keďže Vladimír o niekoľko mesiacov neskôr zomrel, môžeme predpokladať, že dôvodom Jakubovho zastupovania bola arcibiskupova fyzická indispozícia. Práve na konci 13. storočia pribúdajú dôkazy o tom, že Jakub bol viac zainteresovaný v službe arcibiskupovi ako v hodnosti spišského prepošta. Okrem

117 RÁBIK, Vladimír. *Spišský župan*, s. 31.

118 Termín pomocný biskup (*episcopus suffraganeus*) sa objavuje od 14. storočia (FEINE, Hans E. *Kirchliche Rechtsgeschichte*, s. 327). V Uhorsku sa vo väčšej miere začínajú objavovať až v 15. storočí (GLEJTEK, Miroslav. *Práva a povinnosti*, s. 81).

119 LABANC, Peter. *Počiatky úradu biskupského vikára*, s. 20.

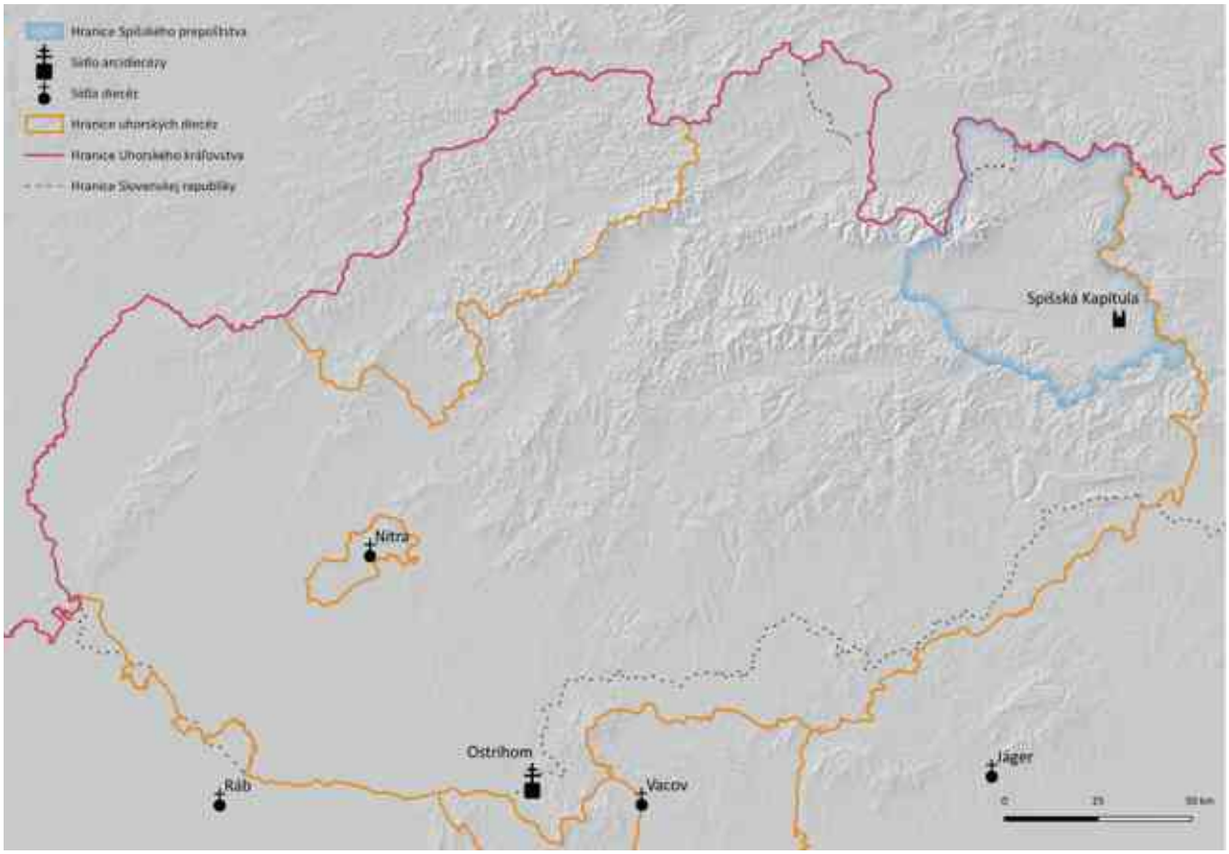

Obr. 7 Poloha Spišského prepoštstva v Ostrihomskej arcidiecéze pred rokom 1776.

úradu vikára to môže naznačovať aj Jakubov pobyt v Heiligenkreuzi.[120]

V roku 1301 došlo k viacerým zlomovým udalostiam. Na začiatku roka zomrel uhorský panovník Ondrej III. ako posledný mužský člen arpádovskej dynastie. Po jeho smrti sa o trón prihlásili dvaja kandidáti, ktorých nároky boli postavené približne na rovnakých rodinných väzbách k Arpádovcom. Kým Karol Róbert bol podporovaný najmä tzv. južnou šľachtou, viacero magnátov a biskupov sa priklonilo na stranu Přemyslovcov – český kráľ Václav II. preniesol svoje uhorské nároky na svojho syna Václava (v Uhorsku prijal meno Ladislav). Práve jemu vyšli uhorskí magnáti a biskupi v ústrety, aby ho privítali na uhorsko-moravských hraniciach v auguste v roku 1301.[121] Zoznam členov sprievodu je zároveň poslednou zmienkou o spišskom prepoštovi Jakubovi. O niekoľko týždňov neskôr už Spišská kapitula volila jeho nového nástupcu.

Z voľby nového prepošta v roku 1301 vyplýva niekoľko zaujímavých zistení. Ponechajúc bokom osobu novozvoleného prepošta, je zaujímavá nielen technika výberu prepošta, ale z pohľadu Spišskej kapituly najmä počet vtedajších kanonikov. V zozname sa ich nachádza dohromady šestnásť a ide o najvyššie doložené číslo v stredoveku. Neskôr ich počet kolísal približne na úrovni dvanástich členov kapituly, pričom viacero z kanonikov pri Chráme sv. Martina nerezidovalo. Napríklad v druhej polovici 14. storočia sa počet kanonikov prítomných pri benefíciu pohyboval približne na úrovni šesť až sedem.

Hoci z voľby v septembri v roku 1301 vzišiel ako nový spišský prepošt Pavol (dovtedajší prepošt v Kaloči), došlo v nasledujúcich mesiacoch k pokusu o nerešpektovanie tejto voľby a uzurpáciu hodnosti spišského prepošta zo strany ostrihomského kanonika Mikuláša, za ktorým stáli aj predstavitelia dvoch významných spišských rodov – pánov z Markušoviec (Mikuláš, syn Botiza) a pánov z Lomnice (Kokoš a Rikolf, synovia Rikolfa). Situáciu vyriešil pápežský legát Mikuláš poverením spišskoštiavnického opáta exkomunikáciou uzurpátorov.

Situácia z rokov 1301 a 1302 je ukážkou priameho vplyvu udalostí „veľkých dejín" (v tomto prípade boj o uhorský trón na začiatku 14. storočia) v prostredí Spišského prepoštstva a kapituly. Tie nakoniec vidno dodnes v podobe známej fresky korunovácie Karola

120 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 95 – 96.

121 LUKAČKA, Ján. *Vláda*, s. 192 – 193

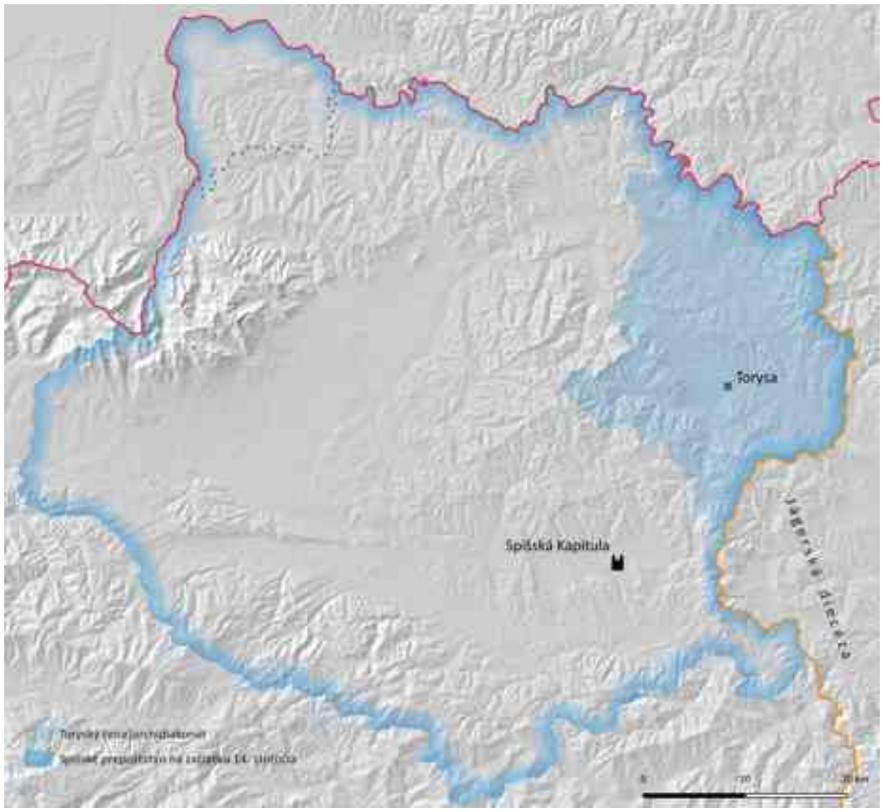

Obr. 8 Situácia v okolí Plavča a Torysy v roku 1293 podľa výpovede jedného zo svedkov pri vyšetrovaní stavu cirkevnej jurisdikcie v okolí Torysy v rokoch 1331-1332.

Róberta. V čase jej vzniku[122] však už nebol prepoštom Pavol († 1315), ale jeho nástupca Henrich, blízky spolupracovník vtedajšieho ostrihomského arcibiskupa Tomáša (bol jeho kancelárom). Samotný Henrich pôsobil v hodnosti spišského prepošta približne sedem rokov, pričom podľa dostupných informácií delil svoj čas medzi duchovnú starostlivosť o Spiš a pôsobenie na kráľovskom dvore.[123] Za jeho zásluhy kráľ v roku 1318 udelil Jablonovu výsadu konania týždenných trhov.[124] Z tohto obdobia sa zachovalo pomerne málo informácií o vnútornom živote v Spišskej Kapitule. Tie významnejšie sú spojené opäť s výmenou na prepoštskom stolci na začiatku roka 1323. Prepošt Henrich sa stal vacovským biskupom a nahradil ho dovtedajší bosniansky prepošt Ján.

Z voľby Jána sa zachoval nielen písomný záznam, ale vďaka ďalším prameňom vieme rekonštruovať aj okolnosti jeho zvolenia.[125] Jeho dlhé pôsobenie na Spiši (približne 25 rokov) prinieslo viacero zaujímavých udalostí a zmien. Niektoré z nich mali krátkodobý efekt, no viaceré ostali trvalé.

Počas Jánovho pôsobenia sa dostalo prepoštstvo do viacerých konfliktov. Tie môžeme rozdeliť do dvoch kategórií: spory (1.) o cirkevnú jurisdikciu a (2.) o majetkovú držbu. Do prvej skupiny patrí spor o právomoci nad farnosťami tzv. Toryského (vice) archidiakonátu,[126] z ktorého sa zachoval tzv. Levočský rotulus. Napriek výpovediam svedkov dokazujúcich, že farnosti v údolí rieky Torysy naozaj jurisdikčne podliehali prepoštovi, bola táto oblasť za bývalými krajinskými zásekmi včlenená do Jágerskej diecézy (obr. 8 a 9).[127] Približne v rovnakom čase bol opäť obnovený starší spor medzi prepoštom a krakovským biskupom, ktorý mal presne opačný výsledok. Napriek rozhodnutiu komisie,

122 Niet pochýb, že freska vznikla v druhej dekáde 14. storočia, ale jej presné datovanie do roku 1317 a identifikácia zobrazených osôb vyplýva z dodatočných negotických nápisov z 19. storočia a ich pramenná hodnota pre začiatok 14. storočia je veľmi obmedzená ŠEDIVÝ, Juraj. *K datovaniu*, s. 54 – 61.

123 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 115.

124 *RDSl II*, s. 191 – 192, č, 401.

125 Podrobnosti pozri v kapitole č. 8 v medailóne prepošta Henricha.

126 V štruktúre Ostrihomskej arcidiecézy išlo o vicearcidiakonát, pretože bol súčasťou Spišského prepoštstva v pozícii arcidiakonátu. Po začlenení do Jágerskej diecézy mal postavenie arcidiakonátu.

127 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 40n.

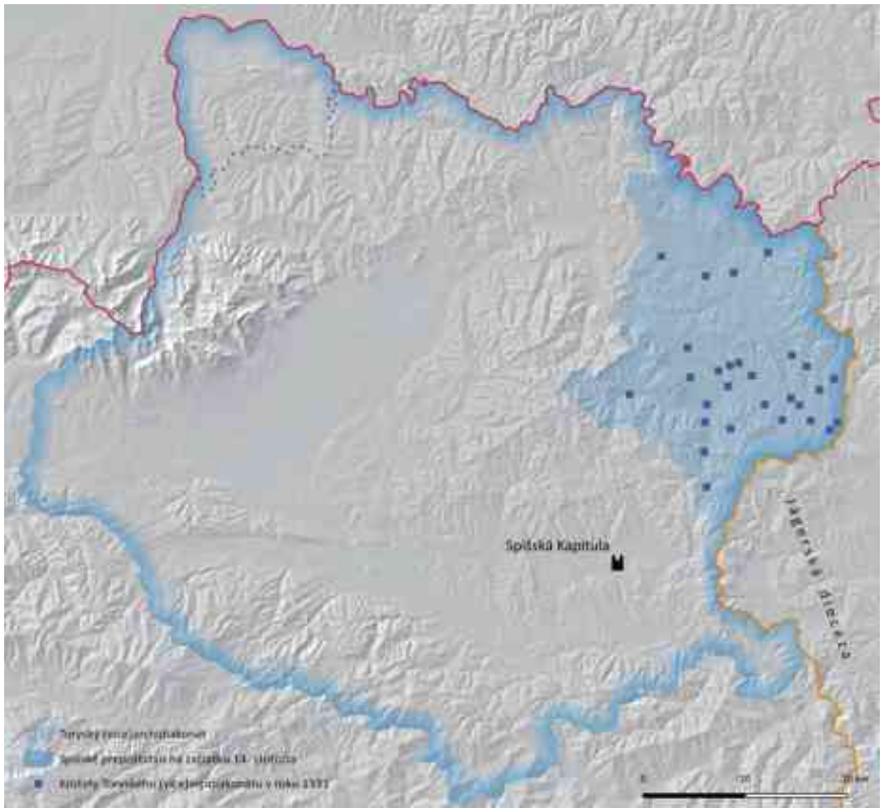

Obr. 9 Toryský vicearcidiakonát Spišského prepoštstva a jeho kostoly v čase sporu (1331-1332) medzi prepoštom a jágerským biskupom Čanádom.

že farnosti v Podolínci, Hniezdnom a Starej Ľubovni náležia do Krakovskej diecézy, ostali tieto farnosti naďalej v jurisdikcii spišských prepoštov.[128]

Ján sa síce z pozície prepošta musel primárne zameriavať na duchovné záležitosti, ale aby táto cirkevná inštitúcia mohla existovať, bolo nevyhnutné spravovať jej majetok zodpovedne a brániť ho pred prípadnými narušeniami – skutočnými alebo domnelými. Nakoniec nešlo len o nevyhnutnosť, ale povinnosť. V priebehu štvrťstoročia viedol Ján tri takéto významné spory. Opätovne sa rozhorel konflikt o vzájomné hranice so Spišským Podhradím a naďalej pokračovali rozpory ohľadom prepoštskej a kapitulskej vinice v zemplínskej Olaszliszke (dnes v Maďarsku). V druhej polovici štyridsiatych rokov 14. storočia sa schyľovalo aj ku konfliktu prepošta Jána s cistercitmi v Spišskom Štiavniku. Podľa vlastných slov však prepošt ustúpil, pretože mu v snahe získať späť sporné majetky bránilo jeho chatrné zdravie.[129] Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že prepošt a kapitula v tomto období vyvolávala konflikty na viacerých frontoch, no k takémuto zjednodušeniu nám bráni niekoľko úvah. V prvom rade ide o vcelku dlhé časové obdobie a ak hovoríme o jednej osobe prepošta, budeme mať tendenciu k nemu aj konflikty koncentrovať. Tiež je nutné si uvedomiť, že Ján nastúpil v čase, keď bola moc oligarchov zlomená definitívne (v roku 1321 zomrel Matúš Čák) a autorita Karola Róberta začala byť rešpektovaná v každom kúte kráľovstva. V priebehu nasledujúceho desaťročia došlo k mnohým revíziám majetkových pomerov a to nielen zo strany panovníka, ale o svoje zabraté majetky sa prihlásili aj viaceré cirkevné inštitúcie. Aj to mohli byť dôvody viacerých majetkových sporov, ktoré v mene prepoštstva a kapituly viedol Ján.

Počas Jánovho pôsobenia došlo k jednej významnej inovácii v administrácii prepoštstva. Z roku 1328 sa zachovala prvá informácia o menovaní prepoštovho vikára. Tento úrad sa v cirkevnom prostredí rozšíril v priebehu 13. storočia a v Uhorsku sa začal presadzovať na prelome 13. a 14. storočia.[130] Spočiatku biskupi menovali vikára na konkrétnu príležitosť, resp. v prípade ich dlhšej neprítomnosti. Takto to bolo aj s vikármi

128 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 36.

129 SA LE, SASK Scr. 6, fasc. 5, nr. 3; VENCKO, Ján. *Dejiny*, s. 323 – 324, č. VII.

130 LABANC, Peter. *Počiatky úradu biskupského vikára*, s. 30 – 31.

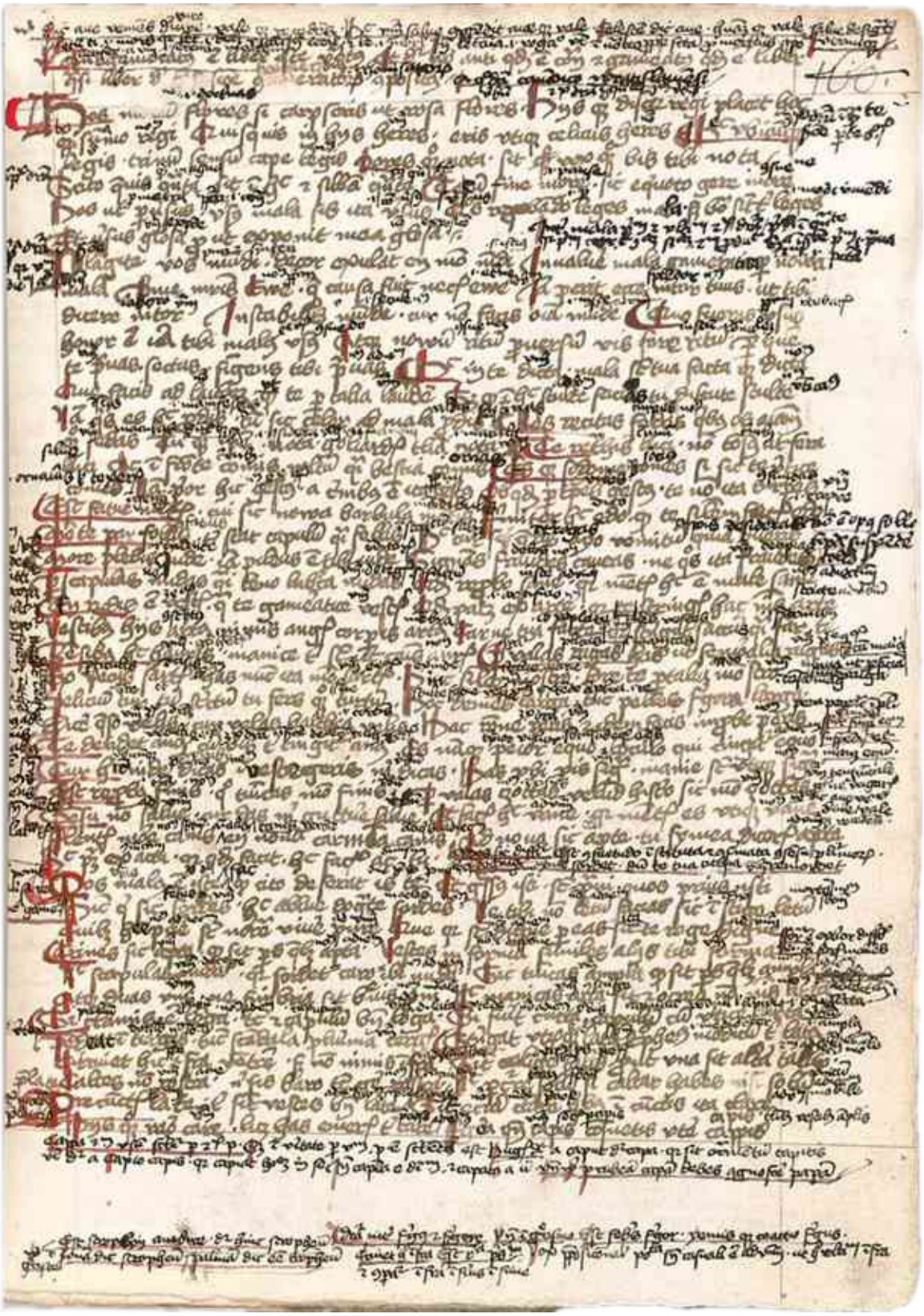

Obr. 10 Prvá strana Frovinovho spisu Antigameratus zapísaná v roku 1478 Oldřichem Křížem z Telču v Soběslavi.

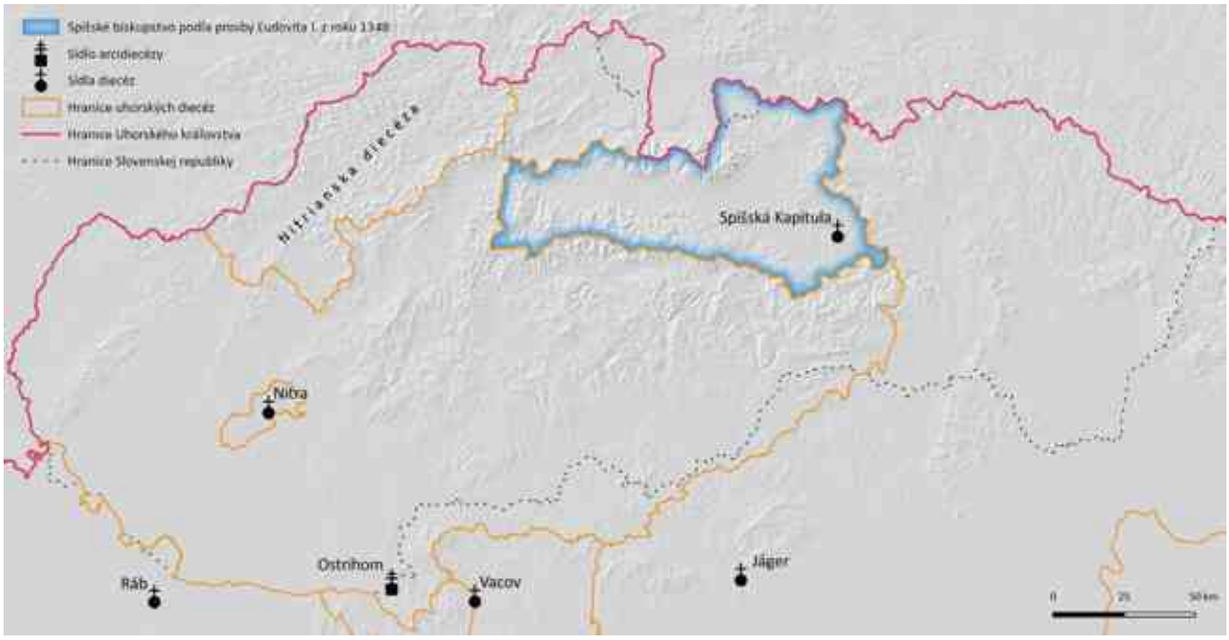

Obr. 11 Mapa Spišského biskupstva po prípadnom zrealizovaní plánov uhorského panovníka Ľudovíta I. z roku 1348.

prepošta Jána, ktorý si do tohto úradu vyberal veľmi schopných jedincov.

V rokoch 1341 – 1342 bol jeho vikárom Frovin zo Sącza. Okrem bohatej kariéry bol autorom spisu *Antigameratus*, populárnej stredovekej učebnice mravov, prozódie a latinských homoným (obr. 10).[131] Do bezprostredného kontaktu so Spišom prišiel už v roku 1325, keď bol krakovským biskupom menovaný za jeho zástupcu v spore o jurisdikciu nad farnosťami v Podolínci, Hniezdnom a Starej Ľubovni. Neskôr sa sám stal spišským kanonikom a zastupoval v rôznych sporoch aj prepošta Jána. Frovin neskôr pokračoval v kariére vo Vroclave.

Aj príklad ďalšieho Jánovho vikára ukazuje na jeho premyslenú personálnu politiku. V roku 1347 je ako vikár spišského prepošta doložený Pavol zo sliezskeho Krnova. Sám nebol kanonikom Spišskej kapituly a svoje prvé benefíciá získal až v roku 1350 na žiadosť samotného kráľa Ľudovíta.[132] Po krátkej držbe ostrihomského kanonikátu sa stal biskupom v Gurku a po ôsmich rokoch bol prenesený na arcibiskupský stolec do Freisingu. Tu tento predchodca budúceho pápeža Benedikta XVI. pôsobil osemnásť rokov. Od konca pôsobenia prepošta Jána sa menovanie vikára spišského prepošta stalo pravidlom.

V čase, keď sa prepošt Ján už niekoľko mesiacov sťažoval na svoje chatrné zdravie (od roku 1346) a kvôli nemu nechal spísať aj svoj testament (august 1348), došlo k celkom unikátnej aktivite smerujúcej k založeniu Spišskej diecézy. Ak by došlo k jej realizácii, šlo by o jednu z mála zmien v uhorskej cirkevnej organizácii v stredoveku a vôbec jedinú zmenu tohto druhu na území dnešného Slovenska od obnovenia Nitrianskeho biskupstva niekedy okolo roku 1100 do rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy v roku 1776.

Hoci sa okolnostiam potenciálneho vzniku Spišskej diecézy v polovici 14. storočia venovalo viacero historikov (J. Špirko, Ľ. Hromják, B. Brezováková)[133] stále možno povedať, že ide do značnej miery o nie celkom docenenú udalosť, resp. posledné výskumy naznačujú, že v doterajšej literatúre chýbajú viaceré súvislosti, ktoré môžu priniesť lepší pohľad na dôvody a okolnosti týchto snáh. Keďže ide zatiaľ o hypotézy, ktoré neprešli riadnou odbornou diskusiou a na tomto mieste z priestorových dôvodov nie je možné podať podrobnú argumentáciu, obmedzíme sa tu na konštatovanie v odbornej komunite všeobecne prijímaných faktov.

Za formálny začiatok celého procesu by sme mohli považovať predostrenie prosby uhorského panovníka Ľudovíta I. Veľkého a jeho matky Alžbety. Pápež Klement VI. reflektoval na túto prosbu bulou zo 16. apríla 1348, ktorou nariadil päťkostolskému biskupovi

131 BRÜCKNER, Aleksander. *Dzieje*, s. 21. Frovinova výnimočnosť sa ukazuje aj v jeho pečati, ktorá sa obsahom vymyká typickej ikonografii iných členov Spišskej kapituly. GLEJTEK, Miroslav. *Nové poznatky*, s. 13 – 14, fotografia s. 6.

132 *MVSl II/1*, s. 131, č. 193.

133 ŠPIRKO, Jozef. *Začiatky*, s. 34 – 40; HROMJÁK, Ľuboslav. *Okolnosti*; BREZOVÁKOVÁ, Blanka. *K pokusu*, s. 415 – 442.

a benediktínskym opátom v Hronskom Beňadiku a Vyšehrade (Visegrád), aby prešetrili možnosti zriadenia novej diecézy.[134] O ďalšom postupe v tejto veci nás informuje notársky inštrument Pavla z Oľšova z 19. decembra 1348. Podľa jeho znenia sa do Spišskej Kapituly dostavili hronskobeňadický opát Sigfríd a vyšehradský opát Daniel a predvolali viacerých klerikov a laikov na 22. decembra do Spišskej Kapituly, aby podali svedectvo v tejto veci. Nevieme, ako oslovení vypovedali, žiaden protokol z vyšetrovania sa nezachoval a ak aj vznikol, do Avignonu sa ku Klementovi VI. nedostal. Aspoň tak tvrdil sám pápež v inej svojej bule zo 14. apríla 1350, pričom ubezpečil kráľa Ľudovíta, že ak správu dostane, bude v tej veci konať.[135] Ide o poslednú správu o pokuse zriadiť diecézu na Spiši, z neskoršieho obdobia sa už žiadne zmienky o týchto snahách nevyskytujú. Dôvody odloženia vzniku novej diecézy *ad acta* explicitne pomenovať nevieme. B. Brezováková dospela k názoru, že hlavnou príčinou nezdaru bolo zlyhanie zúčastnených v koordinácii postupu vyšetrovania. No musíme zvážiť ešte jeden dôvod, a to či Spiš a Liptov, ktorý mal tiež patriť do novej diecézy (obr. 11), dokázali generovať dostatok zdrojov na financovanie nového biskupstva. To však bude úlohou budúcich výskumov.

V čase, keď sa Ľudovít I. snažil založiť Spišskú diecézu, prebiehal medzi ním a pápežom aj konflikt o uplatňovanie patronátneho práva v prípade menovania spišského prepoštstva. Pápež v súlade s dobou pokladal obsadenie prepozitúry za svoje právo. Proti tomu namietal uhorský kráľ tvrdiac, že Spišské prepoštstvo založili uhorskí panovníci (jeho predchodcovia), a preto je jeho právom navrhnúť kandidáta do hodnosti spišského prepošta.

Kľúčové udalosti sa odohrali v roku 1349 krátko po smrti prepošta Jána. Pápež ihneď menoval za prepošta Jána, syn Demetera, ten však zomrel skôr, ako sa stihol ujať benefícia. V tom čase už kráľ navrhol za prepošta jemu blízkeho klerika – spišského kanonika a budínskeho farára Mikuláša z Huncoviec. Pápež Klement VI. nakoniec v bule z roku 1350 akceptoval Ľudovítove nároky[136] a právo prezentácie kandidáta na prepošta sa vrátilo do kráľových rúk po viac ako polstoročí, počas ktorých prepošta formálne volila samotná kapitula. Je nutné zdôrazniť slovo formálne, pretože okolnosti volieb naznačujú, že výber kanonikov do značnej miery rešpektoval preferencie ostrihomských arcibiskupov a kráľovského dvora.

Všetky ďalšie menovania prepoštov v druhej polovici 14. storočia už boli úplne v súlade s kráľovou vôľou. Po Mikulášovej smrti sa stal prepoštom Dominik Bubek, no už v roku 1360 bol vysvätený za biskupa v Čanáde.[137] O rezerváciu uvoľneného benefícia spišského prepošta požiadal kráľ pápeža v prospech svojho kaplána Benedikta. Ten zostal prepoštom až do roku 1379, ale z analýzy jeho činnosti vieme, že sa viac zdržiaval mimo Spiša. Ešte očividnejší bol tento prístup Benediktovho nástupcu Jána Kropidla, ktorý sa prakticky len ujal benefícia a financoval z neho svoje štúdium v Bologni. Po jeho skončení už pokračoval v závratnej kariére v Poľskom kráľovstve.[138] Na výber jeho nástupcu už mala vplyv Ľudovítova dcéra Mária a prepoštom sa stal jej kancelár Mikuláš (1382). Toho v poslednom desaťročí 14. storočia nahradil Juraj z Čorne, príbuzný ostrihomského arcibiskupa Jána z Kaniže.

Z naznačených charakteristík pôsobenia jednotlivých prepoštov vyplýva jedna dôležitá skutočnosť. Je ňou klesajúci trend angažovanosti prepoštov pri správe Spišského prepoštstva, ktorý vyvrcholil v menovaní Juraja z Čorne, vykazujúceho vážne nedostatky vo vzdelaní a základných činnostiach klerika. Priamym prejavom tohto procesu bola významná zmena v charaktere úradu vikára prepošta. Kým v časoch jeho zavádzania do štruktúry administrácie prepoštstva v druhej štvrtine 14. storočia išlo o dočasnú a mimoriadnu formu zastupovania prepošta, v druhej polovici 14. storočia sa stal úrad vikára trvalým a dokonca štyria prepošti počnúc Benediktom v roku 1360 menovali do úradu vikára tú istú osobu – kantora Spišskej kapituly Pavla z Oľšova.[139] Ten tak fakticky riadil prepoštstvo viac ako štyri desaťročia. S istou dávkou nadsadenia môžeme povedať, že bol človekom, ktorý prepoštstvo spravoval najdlhšie v dejinách jeho existencie od počiatku 13. storočia do založenia Spišskej diecézy v roku 1776.

Relatívne pokojné 14. storočie sa v prostredí Spišskej kapituly neprejavilo len pôsobením viacerých významných osobností, pre ktoré bolo prepoštstvo len predstupňom pri ďalšej kariére v cirkevnej hierarchii, ale menil sa aj fyzický výzor Chrámu sv. Martina a jeho okolia.[140] Tieto zmeny môžeme predovšetkým pripísať prepoštom, ktorí mali na ich realizáciu vždy zásadný vplyv. Dialo sa tak predovšetkým preto, že prakticky v prostredí Spišskej Kapituly disponovali najväčšími zdrojmi na zásadnejšie prestavby. V prípade zmien

134 MNL OL DF 264186; *MVSl III/2*, s. 204 – 205, č. 150.

135 THEINER, Augustinus (ed.). *Vetera I*, č. 1188.

136 THEINER, Augustinus (ed.). *Vetera I*, s. 781 – 783, č. 1188.

137 LABANC, Peter. *Dominikus*, s. 80 – 93.

138 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 149 – 150.

139 LABANC, Peter. *Počiatky úradu vikára*, s. 83 – 85. V starších prácach niekedy nesprávne ako Pavol z Oľšavice.

140 Podrobnejšie o nich v kapitole o stavebnom vývoji Spišskej Kapituly.

v druhej polovici 14. storočia (napr. stavba Kaplnky Kristovho Tela s tromi oltármi) budeme musieť zrejme rátať aj so významnejším podielom vikára Pavla z Oľšova.

Spišská Kapitula a Žigmund Luxemburský

Dobové patronátne právo sformované najmä v priebehu 12. a na začiatku 13. storočia dávalo zakladateľovi inštitúcie a jeho právnym nástupcom do rúk rôzne nástroje ako vplývať na chod tejto inštitúcie.[141] Na základe nepriamych dôkazov môžeme pozorovať, že uhorskí králi ako fundátori Spišského prepoštstva tento súbor právomocí uplatňovali od začiatku. K prerušeniu tejto zvyklosti došlo za vlády Ladislava IV. v dôsledku vnútorných rozbrojov v krajine. Naplno sa to prejavilo v roku 1284, keď prezentačné právo kandidáta prebrala Spišská kapitula. Nezanedbateľný vplyv na tento proces mal určite ostrihomský arcibiskup Vladimír, sám absolvent štúdia práva v Bologni,[142] kde boli základnými študijnými materiálmi Graciánov dekrét a *Liber extra* Gregora IX.[143] Pri viacerých príležitostiach sa snažil dôsledne aplikovať ustanovenia kanonicko-právnych zbierok (najmä Graciánovho dekrétu) a nariadenia koncilov (napr. Štvrtého lateránskeho) a je možné predpokladať, že je to jeden z dôvodov, prečo v roku 1284 volila prepošta kapitula, ktorá vybraného jedinca (v tom prípade Jakuba zo Štefkoviec) prezentovala ostrihomskému arcibiskupovi. Tento postup totiž presne kopíruje dobové smernice pre voľbu biskupov.[144] Najzreteľnejšie je to pri voľbách z rokov 1301 a 1323 dôsledne aplikujúcich články 23 – 26 Štvrtého lateránskeho koncilu.[145] Situácia sa zmenila opätovne v rokoch 1348 – 1349, keď si právo vybrať prepošta nárokovali kráľ Ľudovít I. a pápež Klement IV. Víťazne z konfliktu vyšiel kráľ, právo a prezentácie kandidáta na prepošta už počas celého stredoveku zostalo v rukách uhorských kráľov, resp. na konci 15. storočia sa tento úzus pretransformoval do zvyklosti, že toto patronátne právo bolo zviazané s vlastníctvom spišského hradného panstva.

Tento stručne načrtnutý vývoj ukazuje korene prístupu Žigmunda Luxemburského k benefíciám podliehajúcim kráľovskému patronátnemu právu. Je to o to viac dôležité, ak si uvedomíme, že za Žigmundovej vlády došlo k výberu štyroch prepoštov, ktorí viedli prepozitúru a rozhodujúcim spôsobom formovali prostredie Spišskej Kapituly približne sedem desaťročí. Zároveň sa v jeho prístupe ukázali výhody aj nevýhody jeho spôsobu výberu a ten nezostal ohraničený len na prepoštov. V roku 1404 Žigmund v dekréte zvanom *Placetum regium* priamo nariadil, že obsadenie všetkých cirkevných benefícií náležiacich do pápežskej kolácie má byť vyhradené kráľovskému majestátu.[146] Súbor nariadení bol priamou reakciou na pápežovu podporu v prospech Ladislava Neapolského snažiaceho sa aj s podporou domácej uhorskej Žigmundovej opozície získať uhorskú korunu (Ladislav bol v Zadare v roku 1403 aj korunovaný).[147] Dosah tohto konfliktu na Spišské prepoštstvo bol takmer okamžitý. Príbuzný arcibiskupa Jána z Kaniže (hlavného predstaviteľa odporu voči Žigmundovi) Juraj z Čorne za nie celkom vyjasnených okolností zo Spiša odišiel a nahradil ho Juraj z Pavloviec, člen rodu stojaceho na Žigmundovej strane.[148]

V tomto období sa začínajú v Spišskej Kapitule prejavovať viaceré krízové javy súvisiace so všeobecnou situáciou v Cirkvi (tzv. západná schizma). Jedným z prejavov bol menší dôraz na vykonávanie fundamentálnych činností zviazaných s prebendou kanonika – predovšetkým slávenie liturgie v kapitulnom chráme a účasť na liturgii hodín. Zanedbávanie nebolo len dôsledkom neochoty alebo neschopnosti členov kapituly,[149] ale aj častou neprítomnosťou kanonikov v Spišskej Kapitule. Išlo však o dlhodobý problém, pretože už kardinál Gentilis v roku 1309 na prosby prepošta a kapituly nariadil dodržiavanie rezidencie pri benefíciu.[150] Zároveň je však potrebné dodať, že išlo od 13. storočia šlo o všeobecne rozšírený problém.[151]

Z rôznych druhov prameňov 14. storočia vieme, že pri kapitulnom chráme bolo zvyčajne prítomných 7 – 8 kanonikov.[152] Keďže sa však nezachovali informácie o sťažnostiach či prísnejšej regulácii tohto javu, môžeme

141 O vývoji patronátneho práva LANDAU, Peter. *Jus patronatus*, s. 2.

142 BEKE, Margit. *31. Monoszló nembeli Lodomér*, s. 128.

143 Doktorská skúška sa skladala z dvoch častí, jedna bola zameraná na znalosť Graciánovho dekrétu, druhá na Dekretálky Gregora IX. (*Liber extra*). SROKA, Stanisław A. *Dyplom*, s. 67.

144 Súhrnne najnovšie PENNINGTON, Kenneth. *The Golden Age*, s. 243 – 253.

145 *COD*, s. 246 – 248, kánony *Ne pro defectu*, *Quia propter electionum*, *Quisquis electioni* a *Nihil est.*

146 HUNYADI, Zsolt. *The Western Schism*, s. 51.

147 CUTOLO, Alessandro. *Re Ladislao*, s. 268.

148 DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier*, s. 84.

149 Ukážkovým je príklad prepošta Juraja z konca 14. storočia. Už pápežské potvrdenie z roku 1394 naznačilo potenciálny problém a vizitácia z roku 1397 ho potvrdila. Viac k prepoštovi v kapitole č. 8.

150 *RDSl I*, s. 277, č. 620.

151 FEINE, Hans E. *Kirchliche Rechtsgeschichte*, s. 350.

152 Napr. v roku 1368 boli pri vydaní listiny prítomní ôsmi členovia kapituly (MNL OL DL 4657).

Dicitur e pup & ante coitum feces
emittere & pene & pudenda i
hora coitus pubiciat vino hy
ceruise vrinch et e ffecto de
qua fit gallus thiuel halaugh
qui ex ar & aglos cerd & fe
brome silos opply Ducillo et fs
cad i thye aut hunc ol dempsa
do pupta

Dicitur nos dispuere
virtutem & genua genitive
creatrix virgo est prohibe
re aeris & gonorrea vel m
doliteris fluxus seminis aeris
Dico qd ipse tepidulos app
dere exhibendo foeta ad calum
ita ad suo some dependi et pallu
& sile & orgias virga prohibet
eo exercere libidines aut exercere
pertulaca dependere Qa dicit et
ipse tentatis nono de pillulis
dat ipse & p eligere vomitu le
mod placeat pricipe sua q non
nocuerit hunc inde dependere
polluco & libido & dicit hy
s fiat gemina decollata & eq
sicutera & pace eqeq pondeq
ponitur vt vino exhibit, eum
ab accessu mulieris longo tempore
Immoderata aut primus distillacio
& polluco, q fit ipsum collit
se lacuce eo aqua bibuni
aut & foras egit semi nisi
et nidip eo bibit & maxime
alia & aut bibit nonfacit
31 ad primo de gemine & ne ut
dicit eo polluco colli & ipse
prima affulat & hoc est aqua

erat nubi moyses Palapide aut
erabis 3 gutas vomiendi ge
mereto & oppenis nae ipsne
adds gemma & creatrix virge tolle
do e hc & coriada pin & 3 4
vsq ad 3 iij & infidue plus m
ligua 7 iij vt iij & addito al
quadulo 3 iucaes primo pstu &
pted quae & q omni pupta &
ucatrix virgo creatrix immund
& omnid est ipsi dicit vt hoc
tuca pertulaca & nisi fac Quod
que vetopiteiz vepulsit se
mata animad agni capsq mem
tui immuco q hs sy ideo frigidi
& se ag capsa 3 p solidef vi
te pace metapsa cum aqua bi
lugine in 3 ij fiat pat dequa
fuid mae & pace Quod est se
ideo & calida & se lacuce &
pertulace dri 3 p ppby & coad
dri pca ori 3 ij balaustie nau
facs dri 3 ij terad & primo q
des 3 iij mae & pace add cui
dos pta 3 xxxij decaphora &
ebd ga cui pup terad ad 3 sle
& sambuca dat aut zuby tbi
formicarij bni ad duo mille me
morem fiat vngs & tonat insele
Duaby chedmod & eqeo pp
ingite mazdy & tepidule &
ga & dicit q p quas
formicas ad pcus assedili
decoperit & ipsu dru dedere
ramsy aut oby dieby mae pe
& dicit hs s riga diuer cuiu

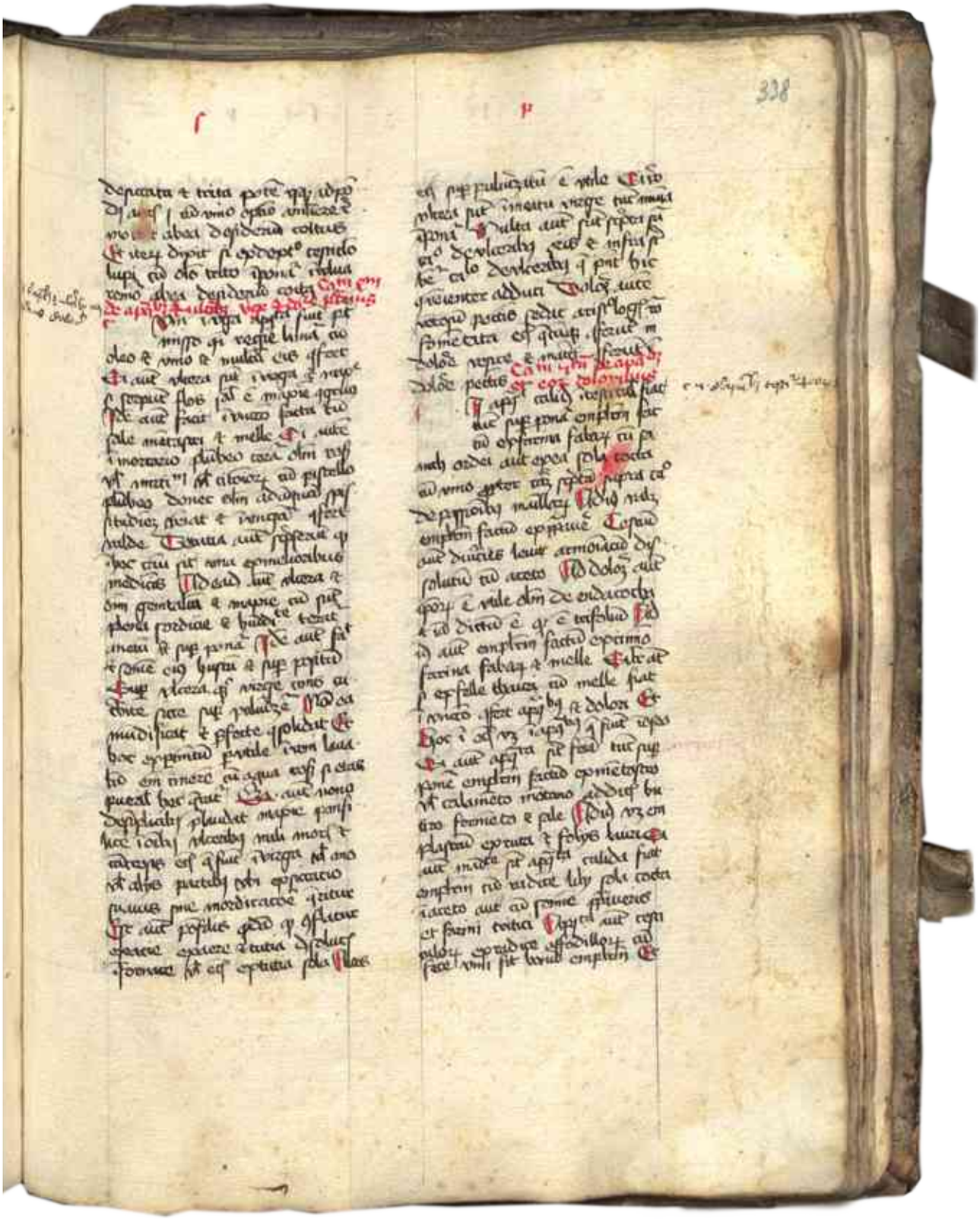

Obr. 12 Strana s textom traktátu Viliama de Varignana zo zmiešaného kódexu z 15. storočia obsahujúceho rôzne lekárske traktáty patriaceho Levočskej knižnici presťahovanej v 18. storočí do Alby Júlie. Je možné, že patril Jánovi Stockovi a po jeho smrti zostal v Levoči.

predpokladať, že išlo o stav v súlade s dobovými zvyklosťami, resp. neprítomným poberateľom benefícia to bolo umožnené. Medzi najvypuklejšie príklady tejto praxe patrili kardinál Guillelmus poberajúci v roku 1350 príjmy z prebiend vo Vacovskej, Kaločskej, Nitrianskej, Záhrebskej a Spišskej kapitule,[153] alebo nuncius Arnaldus de Caucina (Krakov, Hniezdno, Vroclav, Knin a Spiš).[154] Okrem týchto extrémnych prípadov[155] však poznáme aj menej vypuklejšie. V januári v roku 1404 napr. pápež Bonifác IX. oslobodil spišského kanonika Štefana od povinnosti rezidovať na tri roky, aby mohol študovať na univerzite.[156]

Otázka rezidencie kanonikov sa stala opäť aktuálnou na začiatku 15. storočia. V decembri roku 1406 navštívili kráľa Žigmunda pri jeho pobyte v Levoči piati členovia Spišskej kapituly. Výsledkom stretnutia bolo nariadenie kráľa, že ten kanonik, ktorý sa nebude zdržiavať pri benefíciu, nemá z neho ani poberať výnosy.[157] O niekoľko rokov neskôr z Kostnice v liste adresovanom Spišskej kapitule kráľ zopakoval toto nariadenie s tým, že výnimkami z povinnosti rezidencie sú aj členovia kapituly plniaci službu kráľovskému majestátu.[158] Z tohto obdobia už poznáme prípady, keď Žigmund priamo udeľoval prebendy klerikom za ich služby.[159] Ťažkosti s disciplínou kanonikov boli zrejme spojené aj s faktom, že vtedajší prepošt Juraj z Pavloviec svoje benefícium spišského prepošta využíval viac na financovanie svojho štúdia a menej pozornosti venoval duchovnej správe Spišského prepoštstva.

Juraja z Pavloviec v roku 1419 nahradil na čele prepoštstva spišský rodák Juraj z Kežmarku, považovaný zvyčajne za člena šľachtického rodu z dnešnej Veľkej Lomnice. V období jeho pôsobenia zažila Spišská Kapitula najvážnejšiu krízu v stredoveku. Nebolo to však jeho zásluhou, ale v dôsledku husitských vojen. Jednak sa musela Spišská kapitula podieľať na financovaní vojenských akcií proti husitom,[160] zároveň sa stal Spiš cieľom ich spanilých jázd. Počas tej druhej došlo k zajatiu samotného prepošta Juraja, ktorý sa kvôli ochrane utiahol do rodného Kežmarku. Husiti ho vzali so sebou do Prahy, kde neskôr zomrel. Jeho nástupcom sa stal v roku 1433 Ján Stock, od roku 1422 lekár Žigmunda Luxemburského.[161]

Lekár na prepoštskom stolci

Medzi začiatkom pôsobenia Jána Stocka na Spiši (1433) a smrťou jeho nástupcu Gašpara Backa (1494) uplynulo približne šesť desaťročí. Z pohľadu niekoľkostoročných dejín Vrchu sv. Martina nejde zvlášť o dlhé obdobie, no kontrast stavu a výzoru Spišskej Kapituly a Spiša vôbec medzi týmto rokmi je veľavravný. Stock prebral prepoštstvo v čase vrcholu pustošivých husitských nájazdov. Ich dôsledky ešte neodzneli a krajinu už začal trápiť ďalší ozbrojený konflikt zástancov Ladislava V. Pohrobka a Vladislava Jagelovského.

Neprekvapí, a potvrdzujú to aj historické pramene, že Ján Stock nenašiel prepoštstvo v dobrom stave. Problematická bola materiálna stránka. Mnohé lokality na Spiši napr. zanedbávali platenie desiatkov a v prospech prepošta musel zasiahnuť uhorský kráľ Albrecht Habsburský.[162] Kríza sa ešte prehĺbila, keď sa Spišské prepoštstvo stalo miestom súperenia uhorskej kráľovnej Alžbety (vdovy po Albrechtovi a matky Ladislava V. Pohrobka) a Vladislavom Jagelovským. Ten menoval za prepošta v roku 1440 senjského biskupa Jána *de Dominis*.

V jarných mesiacoch vstúpil Vladislav Jagelovský so svojim sprievodom cez Spiš do Uhorska a viacero miest mu otvorilo svoje brány, no Levoča medzi nimi nebola.[163] Ján Stock sa zrejme poučil z osudu svojho predchodcu a utiahol sa práve do tohto najmocnejšie opevneného mesta na Spiši. Neskôr sem prišiel aj ochranca nárokov Ladislava Pohrobka Ján Jiskra. Situácia so Spišským prepoštstvom sa nakoniec priklonila na Stockovu stranu aj vďaka tomu, že Vladislav Jagelovský a aj ním menovaný prepošt Ján (už ako varadínsky biskup) zomreli v roku 1444 v bitke proti Osmanom pri Varne.[164] Ani po týchto udalostiach Stock neopustil Levoču a zostal v nej bývať až do konca svojho pôsobenia na Spiši. Ponúkala mu totiž nielen komfort, ale tiež väčšie možnosti využiť svoje znalosti v medicíne (obr. 12).[165]

153 *MVSl II/1*, s. 136, č. 204.

154 *MVSl II/1*, s. 185 – 186, č. 305.

155 Dotyční z uvedených príjmov financovali svoj pobyt v Uhorsku v službách pápeža.

156 *MVH I/4*, s. 593, č. DCLXII. Toto povolenie bolo v súlade s bulou *Cum ex eo* pápeža Bonifáca VIII. dovoľujúcou udeliť dišpenz od prítomnosti pro benefíciu až na sedem rokov. BOYLE, Leonard E. *The Constitution*, s. 263 – 302.

157 MNL OL DF 272739.

158 MNL OL DF 272739.

159 MNL OL DL 272171.

160 ŠPIRKO, Jozef. *Husiti*, s. 15.

161 Podrobnejšie k jeho kariére pozri kapitolu o spišských prepoštoch.

162 MNL OL DF 272709.

163 ŠPIRKO, Jozef. *Husiti*, s. 35n.

164 IMBER, Colin (ed. et trans.). *The Crusade*, s. 172; PÁLOSFALVI, Tamás. *From Nicopolis*, s. 125.

165 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 210.

S pôsobením Jána Stocka na Spiši sú spojené dve významné udalosti, ktoré veľmi dobre ilustrujú jeho význam pre dejiny Spišskej Kapituly. Viac viditeľné a dodnes rozpoznateľné je najmä položenie základného kameňa prestavby kapitulného Chrámu sv. Martina v roku 1462.[166] No nemenej dôležitá a v historických prácach o Spišskom prepoštstve pomerne opomínaná je otázka synody zvolanej Stockom do Levoče v roku 1460. Podrobnosti okolo jej zvolania synody nepoznáme, ale v jednom stredovekom kódexe spišskej proveniencie sa zachovali jej štatúty[167] publikované ešte v polovici 18. storočia K. Péterffym.[168]

Celkovo sa v štatútoch nachádza 46 článkov zasahujúcich do rôznych oblastí duchovného života a ponúkajú tak príležitosť na nazretie nielen do cirkevného centra stredovekého Spiša, ale tiež do zbožnosti širšieho regiónu. Na tomto mieste nie je priestor na podrobnejšiu analýzu jednotlivých štatútov, a preto sa skôr zameriame na stručný prehľad jednotlivých nariadení.

Prvé tri články obsahujú ustanovenia týkajúce sa sviatosti krstu. Najprv prichádza nariadenie, aby bol krstný prameň riadne chránený pred nepovolanými osobami, pričom kľúče od krstiteľnice mali farár alebo kaplán držať na tajnom mieste. Nasleduje pripomenutie krstnej formuly s upozornením, aby ju krstiaci vyslovoval počas toho, ako leje vodu na hlavu krstenca, nie predtým a ani potom. Posledný štatút k sviatosti krstu stanovuje maximálny počet krstných rodičov na troch a doplňuje, že krstenec mužského pohlavia má mať za krstných rodičov aspoň dvoch mužov a jednu ženu a u krstencov ženského pohlavia *vice versa*.

Druhá skupina kánonov je venovaná sviatosti zmierenia, resp. rôznym jej aspektom. V prvom článku prepošt nariaďuje jednotlivým kňazom, aby každý deň pôstneho obdobia pripomínali veriacim počas kázne zoznam hriechov, ktorých rozhrešenie je rezervované prepoštovi a zároveň zakazuje kňazom takéto delikty rozhrešovať bez licencie. Zároveň v pôstnom období, počnúc prvou pôstnou nedeľou (nedeľa *Invocavit*) a končiac polovicou pôstu, má kňaz zvonením na kostolných zvonoch pripomínať farníkom, aby sa prišli vyspovedať. Tí, ktorí to stihli v tom čase, sa podľa ďalšieho štatútu majú zúčastniť na celých zvyšných pôstnych nedeľných omšiach. Naopak, tí, ktorí to nestihli do Veľkej noci a neprijali Telo Kristovo, majú byť vyobcovaní z Cirkvi a ich opätovné prijatie si prepošt vyhradil do vlastnej kompetencie. Väčšina článkov synody je zakončená výškou sankcie za porušenie jeho znenia. Najťažšia je uvedená práve v článku VIII a týka sa spovedného tajomstva. Spovedníkovi sa pod trestom prepadnutia majetku a odchodu do kláštora zakazovalo spovedať farníkov tak, aby to vypočul niekto iný.[169]

Dve nasledujúce ustanovenia sa týkajú situácie, keď kňaz nesie eucharistiu pripútanému na lôžko. V prvom článku je odporúčanie, aby kňaz každého prítomného vyzval, aby ho sprevádzal na spiatočnej ceste do kostola, za čo mohli získať 12 dňové odpustky udelené ostrihomským arcibiskupom. Kánon č. X v súvislosti s prenosom eucharistie vyžaduje od kňaza, aby sviatosť nenechával v pyxide viac ako mesiac a aby korporál z nej opral štyrikrát do roka (na kántrové dni) – to smel robiť iba kňaz alebo diakon.

Na tieto ustanovenia týkajúce sa prenosu eucharistie voľne nadväzujú dva články o slávení sviatku Božieho Tela. V prvom z nich prepošt nariaďuje, aby na tento sviatok spišskopodhradský farár so svojimi kaplánmi (všetci vhodne oblečení do liturgických rúch) vykonali procesiu so sviatosťou do Chrámu sv. Martina, kde mali odslúžiť slávnostnú omšu. Po nej mali smerovať do Kostola Panny Márie v Spišskom Podhradí, odtiaľ do tunajšieho Kláštora sv. Alžbety a procesiu mali zakončiť pri akomsi obraze pri úpätí Vrchu sv. Martina. Ide o najstarší doteraz známy opis obradov akéhokoľvek sviatku na Spiši. Tiež zaujme to, prečo bol vedením procesie poverený farár v Spišskom Podhradí. Zrejme to malo súvis s rezidenciou prepošta v Levoči, ale potvrdiť by to mohol ďalší výskum. Zároveň prepošt nariadil, aby sa v každom kostole, v ktorom sa denne spievajú matutínum, vešpery a kompletórium, spievali na sviatok Božieho Tela a v každom dni jeho oktávy verejne aj prímy, tercie, sexty a nóny. Tí, ktorí sa ich zúčastnia, mali získať odpustky podľa buly pápeža Urbana IV., ktorý sviatok zaviedol v celej Cirkvi (1264).[170]

166 Podrobnejšie k tejto téme JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny*, s. 82 – 103.

167 Dnes je kódex uložený v univerzitnej knižnici Eötvös Loránd Tudományegyetem so signatúrou Cod. 73. Podrobnejšie k nemu TÓTH, Petrus. *Catalogus*, (bez stránkovania). Obsahovo je kódex zmiešaný a viacero bádateľov sa zameralo len na jeho niekoľko zložiek. Napr. A. Katreničová obhájila dizertačnú prácu, v ktorej analyzovala traktát *De custodia quinque sensuum* (KATRENIČOVÁ, Anabela. *Tractatulus*), alebo O. Gecser sa zameral na tzv. Pestschrift (GECSER, Ottó. *Understanding*, s. 1 – 13).

168 PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia I*, s. 181 – 198.

169 Spovednica bola vynájdená až Karolom Boromejským v roku 1565 a postupne sa šírila do celého katolíckeho sveta bez toho, aby to bolo nariadené. Do mnohých vidieckych farností okrajových oblastí kresťanstva sa tento kus kostolného mobiliára dostal až na konci 17. storočia. BOSSY, John. *Christianity*, s. 134.

170 Účastník slávenia obradov sviatku Božieho Tela a liturgie hodín v tomto dni získal sto dní odpustkov. Tak je napríklad uvedené v kódexe z kláštora v rakúskom Sankt

quo nuptie celebrari solent p oia in uenerit: accepisse: ⁊ publica mani festatione eadem gualdrada in mti monium ipsius admissa est: restat ut perscrutemini: cur illa repudiata sit uel filia bosonis admissa est. Sed quia idē gloriosius rex metu tebergā admisisse se dicit: metu huius hōis tantus rex non debuit ꝓtra diuinū preceptū in immane precipitiū mergi. In hoc certe se magis reprehensibilē ostendit: in quo amorē dei amori mundi postposuit: cum nec etiam occiso: res corporis sint timendi contra iusticiā hominē impellētes. nihil itaq; uobis aliud precipimus manifestatione sua eodē rege cōuicto: nisi ut secundū canonicā auctoritatem nostra uice freti causam illius diffinitatis. Si uero minime, pbatuz fuerit gualdradā fuisse uxorē legitimā ne q̄ nuptijs more celebratis p bēdictionē. s. sacerdotis filio nostro lothario extitisse coniunctā: suggerite illi ut non moleste ferat legitimā sibi: si ipsa innocēs apparuerit: recōciliari uxorē. Preterea uos scire uolo: q̄ a prefata teberga apostolicā se. bis ⁊ ter appellauit: ⁊ se a pfato gloriosō rege questa ē iniuste fuisse deiectam ⁊ ui coactam falsum cōtra se compositum fuisse piaculū. nā eo tēpore ad apostolicā sedem libellum appellationis sue misit: in quo quidē non adhuc confessam: sed ut contra se falsum diceret crimen cogi sese innotuit: insuper subiungēs: q̄ si amplius compulsa fuero: scitote non ueritate sed timore mortis ⁊ euadendi studio: q̄ aliter non possū: q̄ uoluerit dicaz. unde uobis precipimus: ut cū eadē teberga ad conductam synodū sicut statuimus aduenerit: causam eī diligenti examinatione tractetis: ⁊ si ei obiicitur: q̄ illa se crimē aliquod admisisse confessa fuisset: ⁊ econtra illa uiolentiam se ptulisse, pclamauerit: ul si inimicos iudices illos sibi fuisse testata fuerit: tunc illud renouetis iudicium secundū equitatis normam: ut iniusticie mole non opprimatur.

Ie auctoritatibus euidenter ostēditur: q̄ nisi libera uoluntate nulla est copulanda alicui.

Quod autez post parentū sponsionem alijs nubere nō ualeāt: auctoritate eli bertani concilij monstratur: qua dicitur.

De parētib' q̄ fidē frāgūt spōsaliorz.

Iqui parentes fidem fregerint sponsaliorū: triennij tempore a cōmunione abstineāt. Si uero idē sponsus uel sponsa in illo graui crimine non fuerint deprehensi: excusati erunt parentes. Si uero in eodē fuerint uicio: ⁊ polluerint se cōsentiēdo: superiores sentētia seruet. Ecce q̄ non licet parentibus sponsalia filiorum suorum frangere. uerū hoc de illis intelligendum est: que illorū consensu contrahuntur.

Uidā uir cū nō haberet uxorē: quādā meretricē sibi in cōiugio copulauit: q̄ erat sterilis. Ne pris ingenui filia originarij: quā cum pater alij uellet tradere: huic autem copulauit causa solius incontinentie. deinde hic penitentia ductus ex ancilla propria filios sibi querere cepit. postea de adulterio conuictus ⁊ punitus quendā rogauit: ut ui uxorem opprimeret suam: ut sic eā dimittere posset. quo facto quandā infidelem sibi copulauit: ea tamen cōditione ut ad christianam religionē transiret. Ie primum queritur: an meretrix licite ducatur in uxorem.

a q Uidā uir. Ostēdō ē q̄ ⁊ q̄s ducē possit eā quā p adulriū pollutā. In hac cā uult ondē utr meretricē do debeat ducē: ⁊ si ducta fuerit: an sit uxō appellāda. adūlgit ē ē duplici ūtinuiōe matrimonii: ⁊ de his que aborsum procurant: ut autem hec ⁊ alia ⁊ c.

Významný podiel na ustanoveniach spišskej synody z roku 1460 mala sviatosť manželstva, ktorej sa týka až deväť ustanovení. V tejto skupine sa najprv objavuje pripomenutie nemožnosti uzavretia manželstva príbuzných osôb vo štvrtom stupni príbuzenstva (pokrvného i švagrovstva) a tiež v duchovnom príbuzenstve. Nasleduje upozornenie, aby sa manželský súhlas vyslovoval v prítomnom čase a nie v budúcom. Pred každým sobášom sa mali trikrát vyhlásiť ohlášky, aby bolo možné zistiť prekážky brániace uzavrieť platné manželstvo. Nasledujú viaceré ustanovenia o zákaze tajných manželstiev, resp. o trestoch pre kňazov, ktorí vedome tieto nariadenia porušia. Aby sa tieto pravidlá dostali do všeobecného povedomia, nariadila synoda v článku XIX, aby ich kňaz vyhlasoval v kostole štyrikrát ročne. Súčasťou ustanovení bol aj určený čas, v ktorom nie je možné uzatvorenie manželstva a ani jeho konzumácia – od 1. adventnej nedele až do oktávy Zjavenia Pána (13. január); od nedele Septuagesima (3. pred Popolcovou stredou) do oktávy Veľkej noci a od nedele Rogate (5. nedeľa po Veľkej noci) do prvej nedele po Turícach (obr. 13).

Po manželských článkoch nasledujú nariadenia ohľadom jurisdikcie prepošta. Stock pripomína, aby kňazi nesúdili delikty vyhradené prepoštovi. Takisto ak majú niečo v mene prepošta vyhlásiť, nech tak urobia sami alebo ich kapláni, ale nikto iný. Tiež ak ich niečím prepošt poverí, majú najprv zložiť prísahu. Pridáva ustanovenie, že kňazi majú zakázané sláviť liturgiu pred tými, ktorí sú v interdikte alebo sú exkomunikovaní, prípadne po trestom stanoveným v nariadeniach ostrihomskej synody. Nasleduje upozornenie pre farárov, aby neprijali za kaplána žiadneho duchovného bez súhlasu prepošta, zvlášť odpadlíka alebo tuláka. Takisto bol súhlas prepošta (alebo ostrihomského arcibiskupa) vyžadovaný aj pri vyberaní almužien a iných finančných príspevkov.

Niekoľko ďalších článkov má charakter disciplinárnych odporúčaní pre klerikov. Nachádzajú sa tu napríklad upozornenia, aby sa kanonici v chóre nerozprávali, ale riadne spievali, alebo aby kňazi zabránili kupčeniu na cintorínoch a v kostoloch. Sami sa mali tiež strániť nielen obchodovania, ale aj hazardných hier a vysedávania v krčmách. Nasledujú články XXXIII – XXXVI o porušovaní celibátu, resp. o trestoch za konkubinát. Podobne aj nasledujúce artikuly upravujú správanie klerikov na verejnosti – jednak ich oblečenie počas liturgických slávení i mimo nich a tiež výkon istých činností nezlučiteľných s kňazským povolaním – mäsiarstvo, obchod a pod.

Články XXXIX a XL sa týkajú slávenia sviatkov v liturgickom roku. Jednak priamo nariaďujú, že sa na území Spišského prepoštstva má zachovávať ostrihomský rítus a tiež aj sviatky schválené synodou (iné nemôžu byť slávené verejne). Počas sviatkov má byť zakázané pracovať, čo má kňaz náležite ohlasovať farníkom.

Veľmi zaujímavé informácie o prejavoch zbožnosti na stredovekom Spiši prináša kánon XLI. Podľa neho sa majú v utorok počas krížových dní dostaviť do Spišskej Kapituly kňazi s farníkmi v procesii so zástavami a relikviami zo vzdialenosti približne jednej nemeckej míle.[171] Od Chrámu sv. Martina má zhromaždený ľud pokračovať v procesii ku Kostolu Panny Márie v Spišskom Podhradí. Počas týchto dní spišská synoda zakázala akékoľvek tancovačky.

Články XLII – XLIV sú venované opäť disciplíne klerikov – správnemu ustrojeniu kanonikov, rezidencii klerikov pri benefíciu a prísahe vernosti prepoštovi. Celé štatúty uzatvárajú ustanovenia o spôsobe ich rozšírenia a informovania medzi klerikov i laikov na území prepoštstva.

Z obsahového zloženia štatútov a priestoru, ktorý je jednotlivým oblastiam venovaný, sa dajú dedukovať nielen najpálčivejšie problémy duchovného života Spišského prepoštstva (uzatváranie manželstiev napriek prekážkam, disciplína klerikov), ale tiež ponúkajú pohľad na prejavy zbožnosti (procesie, slávenie sviatkov). Pri interpretácii jednotlivých článkov je však nutné byť obozretný, pretože napr. obyčajná existencia nariadenia automaticky neznamená, že bolo jeho dodržiavanie vyžadované, resp. že bolo vôbec dodržiavané. Z mnohých ustanovení synody totiž vyplýva, že najväčší vplyv na tieto aspekty synodálnych štatútov mal miestny farár. Svedčia o tom napríklad pokuty pre kňazov za nedostatočné informovanie o jednotlivých ustanoveniach. To je len niekoľko tematických okruhov, na ktoré by sa mal zamerať budúci výskum, pričom bude potrebné tieto ustanovenia sledovať v kontexte všeobecného vývoja v Cirkvi a konfrontovať ich s nariadeniam celouhorských resp. arcidiecéznych synod.

Lambrecht z polovice 13. storočia, kde sa nachádza *Officium Nove sollempnitatis Corporis Christi*. Odkaz na digitalizát a podrobnosti o kódexe dostupné na https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=8000 (3. 2. 2021). Ofícium v edícii Vincenta Corrigana pozri v WALTERS, Barbara R. – CORRIGAN, Vincent – RICKETTS, Peter T. *The Feast*, s. 362 – 381, o vzniku a etablovaní sviatku s. 12n.

171 Na konci ustanovenia je ešte spresnené, o akú oblasť ide. Na jednej strane to mala byť Levoča, na druhej strane podľa Péterffyho to malo byť sídlo nazvané Mandorff. Také sa však na Spiši nevyskytuje. Z geografickej logiky by sme túto lokalitu mohli stotožniť so Spišskými Vlachmi, v prameňoch Walendorf. Správnosť čítania zápisu Mandorff bude potrebné overiť priamo v kódexe.

Spišské prepoštstvo v predvečer reformácie

Prepošt Ján Stock zomrel v čase, keď došlo k významným zmenám aj vo vlastníckych vzťahoch Spišského hradu, resp. celého hradného panstva. V roku 1460 totiž Matej Korvín hrad dal do zálohu Zápoľským a v roku 1464 došlo k definitívnemu prevodu vlastníctva do ich rúk. Práve v tom čase Matej Korvín navrhol ostrihomskému arcibiskupovi za spišského prepošta Gašpara Backa a zdá sa, že v tomto procese zohrali dôležitú úlohu aj Zápoľskí, keďže najnovšie výskumy Backovho pôsobenia predpokladajú, že pôsobil v službách Zápoľských.[172]

Najviac preskúmanými udalosťami v Spišskej Kapitule z obdobia pôsobenia Gašpara Backa sú výrazné zásahy do architektúry dnešnej Katedrály sv. Martina. Jednak bola v roku 1478 ukončená fundamentálna prestavba započatá v roku 1462 Jánom Stockom[173] a neskôr okolo roku 1490 došlo k pristaveniu tzv. pohrebnej kaplnky Zápoľských k južnej strane kapitulného chrámu.[174] Pri pohľade na časové relácie Gašparovej kariéry a prestavby si môžeme položiť otázku jeho vplyvu na ňu. Prvé roky (až do roku 1472) bol zaujatý svojím štúdiom na talianskych univerzitách a táto vzdialenosť mu dávala málo možností vplývať na prestavbu bezprostredne. Napriek tomu dodnes môžeme vidieť Gašparov vplyv na výslednú podobu interiéru. Pravdepodobne jemu môžeme prisúdiť tzv. Oltár Klaňania troch kráľov, ktorý sa v roku 1478 nachádzal v južnej lodi. Za týmto oltárom sa nechal nakoniec Gašpar aj pochovať.

Podrobný výskum vnútorných procesov Spišského prepoštstva, či prejavov zbožnosti veriacich na jeho území zatiaľ chýba. Nevieme, do akej miery sa v tomto prostredí prejavovali negatívne javy, ktoré sa naplno prejavili rozšírením reformačných myšlienok na začiatku 16. storočia. Faktom je, že aj u Gašpara Backa možno pozorovať to, čo bolo terčom kritiky umiernenejších i radikálnejších reformátorov. Potvrdiť alebo vyvrátiť to však bude môcť len ďalší podrobnejší výskum.

Gašpar Back bol posledný spišský prepošt, ktorého (aspoň formálne) vybral uhorský kráľ. Backových nástupcov vyberali, resp. chceli vyberať, Zápoľskí, majitelia Spišského hradu a dediční spišskí župani. Aj v tomto období platia konštatovania o zatiaľ nedostatočnom výskume religiozity a jej prejavov v Spišskom prepoštstve. Kríza zasiahla celú cirkev a nepramenila v nedostatku duchovných síl, ale v neexistencii morálnej autority, ktorá by dokázala tieto pnutia regulovať a usmerniť.[175] Hoci sa o čiastočné reformy pokúsili jednotlivé rehole, tieto snahy však neprekročili hranice ich spoločenstiev. Túto potrebu neskôr naplnil Martin Luther, ktorý na začiatku 16. storočia kritizoval viaceré negatívne javy v cirkvi, predovšetkým vtedajšiu odpustkovú prax a nedbanlivosť klerikov. Nazvať ho však reformátorom pred zverejnením 95 téz je prílišné zveličenie, pretože celocirkevná reforma bolo to posledné, na čo myslel.[176] Viaceré ním kritizované javy môžeme pozorovať aj na Spiši, pričom najmä pôsobenie Jána Horváta z Lomnice bolo v tomto ohľade signifikantné. Dalo by sa povedať, že je často vnímaný ako symbol úpadku Spišského prepoštstva, keď apostatoval a následne sa dvakrát oženil. Celkovo možno povedať, že v polovici 16. storočia upadla Spišská Kapitula do hlbokej krízy.

Spišská Kapitula počas krízového 16. storočia

Huizingova „jeseň stredoveku", teda prelom 15. a 16. storočia, sa v Spišskej Kapitule končí veľkolepo, dokončením prestavby a slávnostnou posviackou kolegiátneho Kostola svätého Martina a prístavbou rodovej pohrebnej Kaplnky Božieho Tela. Tú si k čerstvo rozšírenému a zveľadenému prepoštskému chrámu pristavil jeden z najmocnejších uhorských rodov, Zápoľskovci. Práve na túto rodinu prešlo z rúk uhorských kráľov patronátne právo na chrám a prakticky celú Spišskú Kapitulu. A tak, zatiaľ čo Spišské prepoštstvo prestalo byť kráľovskou inštitúciou, tešilo sa výnimočnej pozornosti a štedrosti tohto rodu a zdalo sa, že situácia sa vyvíja viac než priaznivo.

Žiaľ, začiatok 16. storočia sa niesol v úplne inom duchu. Nástup protestantizmu a tlak nových myšlienok, bitka pri Moháči (1526) a následné boje o trón vnášajúce do celej krajiny chaos, protihabsburské povstania, neblahé dôsledky definitívneho prechodu Spišského hradu do súkromných rúk a ďalšie následné udalosti spôsobili Spišskej Kapitule a katolíckej cirkvi na Spiši vôbec mnoho doslova existenčných problémov. Obrodu katolicizmu na Spiši priniesol až koniec 17. a 18. storočia. Jedným z nepriamych dôsledkov tohto „znovuzrodenia" bol následne vznik Spišského biskupstva v roku 1776.

172 Viac o Gašparovi Backovi v zozname prepoštov.

173 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny*, s. 82n.

174 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny*, s. 90n.

175 BARRACLOUGH, Geoffrey. *The Medieval Papacy*, s. 194.

176 HENDRIX, Scott. *Martin Luther*, s. 3.

Stav Spišského prepoštstva a Spišskej Kapituly na začiatku novoveku

Farská sieť Spišského prepoštstva bola na prelome stredoveku a novoveku organizovaná do celkov nazývaných bratstvami farárov. Išlo o administratívny medzistupeň, ktorý bol neskôr nahradený dekanátmi. Prvé z nich bolo tzv. *Bratstvo farárov 24 kráľovských miest*. Názov nie je presný, pretože nie všetky sídla, ktorých farári boli jeho členmi, patrili medzi mestské lokality. Toto bratstvo má svoj pôvod v polovici 13. storočia a združovalo beneficiátnych duchovných z lokalít zasiahnutých najvýznamnejšou vlnou nemeckých prisťahovalcov po Mongolskom vpáde. Ostatné farnosti sa združovali podľa geografickej polohy, predovšetkým vo vzťahu k vodným tokom či väčším mestám. Samostatnú skupinu spišských farností tvoria tzv. exemptné fary ležiace na území Gelnického banského okruhu, ktorý sa, podobne ako Spišské hradné panstvo, dostal v druhej polovici 15. storočia do držby Zápoľskovcov. Tieto farnosti do Spišského prepoštstva nikdy nepatrili.[177]

Podľa registra pápežských desiatkov z roku 1519 sa na Spiši nachádzajú nasledujúce farnosti (čísla korešpondujú s číslami na mape):[178]

Bratstvo farárov 24 kráľovských miest: Spišské Podhradie (1, *de Warallya*), Spišské Vlachy (2, *de Olazy*), Spišská Nová Ves (3, *de Nova Villa alias Iglo*, v meste je farský kostol a slovenská kaplnka), Levoča (4, *de Lewczowia*), Harichovce (5, *de Palmarum*), Iliašovce (6, *de Sperarum*), Spišský Štvrtok (7, *de Quintoforo*), Hrabušice (8, *de Villa Compositi*), Švábovce (9, *de Swewi*), Poprad (10, *de Popradt*), Veľká (11, *de Fylka*), Spišská Sobota (12, *de Monte Georgi*), Mlynica (13, *de Mollenpach*), Veľká Lomnica (14, *de Lumnicz*), Huncovce (15, *de Villa Canis*), Žakovce (16, *de Isaack*), Vrbov (17, *de Menhardi*), Tvarožná (18, *de Durandi*), Ruskinovce (19, *de Ruskin*), Ľubica (20, *de Leybicz*), Spišská Belá (21, *de Bela*), Odorín (22, *de Odorino*), Bystrany (23, *de Ewlenbach*) a Kurimany (24, *de Sancto Quirino*). Mimo tohto bratstva bol Benedikt, farár v Olcnave (*de Alcznau*).[179]

Bratstvo horného toku Hornádu: Markušovce (1, *de Villa Marci*), Nálepkovo (2, *de Wogendrossel*), Smižany (3, *de Schmegen*), Letanovce (4, *de Lethan*), Spišské Tomášovce (5, *de Sancta Margaretha*), Betlanovce (6, *de Villa Bethleem*), Hranovnica (7, *de Greniczia*), antoniti z Draviec (8, *cruciferi de Drawcz*), Spišský Štiavnik (9, *de Schebnick*), Vydrník (10, *de Widernick*), Svätý Ondrej (11, *de Sancto Andrea*), Vlková (12, *de Varkasy*), Abrahámovce (13, *de Villa Abrahe*) a cisterciti v Štiavniku (14, *abbas … ordinis cisterciensis de Schebnick*).

Bratstvo dolného toku Hornádu: Spišský Hrhov (1, *de Garga*), Nižné Repaše (2, *de Repasch*), Brutovce (3, *de Sancto Laurencio*), Ordzovany (4, *de Kayocz*), Bijacovce (5, *de Bethania*), Žehra (6, *de Sygra*), Slatvina (7, *de Zueck*), Richnava (8, *de Richno*), Chrasť nad Hornádom (9, *de Rubo*), Spišský Hrušov (10, *de Grewsa*), Jamník (11, *de Gemnick*), Domaňovce (12, *de Doman*) a Danišovce (13, *de Villa Dyonysii*).

Bratstvo Ľubovnianskeho dištriktu: Stará Ľubovňa (1, *de Lyblo*), Hniezdne (2, *de Gnisen*), Nižné Ružbachy (3, *de Rauschenpach*), Nová Ľubovňa (4, *de Novo Lyblo*) a Chmeľnica (5, *de Hopgarten*).

Bratstvo povodia Dunajca: Spišské Hanušovce (1, *de Hanneschau*), Spišská Stará Ves (2, *de Antiqua Villa*), Nedeca (3, *de Nisswicz*, dnes v Poľsku – Niedzica), Kacvín (4, *de Kaczwynckel*, dnes v Poľsku – Kacwin), Nižné Lapše (5, *de Laposch*, dnes v Poľsku – Łapsze Niżne), Krempachy (6, *de Krompach*, dnes v Poľsku – Krempachy), Nová Belá (7, *de Noua Bela,* dnes v Poľsku – Nowa Biała), Fridman (8, *de Frydman*, dnes v Poľsku – Frydman) a Lechnica (9, *de Lechnicz*). Mimo tohto bratstva bol Jakub, farár vo Veľkej Lesnej (*de Reychwaldt*).

Bratstvo dolného toku Popradu: Kežmarok (1, *de Kesmarck*, bol tu farský kostol a slovenská kaplnka), Svätý Michal (2, *de Sancto Michaele*, zaniknutá obec), Stará Lesná (3, *de Walddorff*), Strážky (4, *Strtesy*), Rakúsy (5, *de Rokes*), Lendak (6, *prepositus de Landeck*) Výborná (7, *de Pyrbrvn*), Slovenská Ves (8, *de Wynczendorff*), Toporec (9, *de Topporcz*), Podhorany (10, *de Meltewr*), Bušovce (11, *de Bwsson*), Podolínec (12, *de Pudlino*), Lomnička

177 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 48n.

178 V zátvorke uvádzame historický názov danej obce v znení, v akom ho uvádza Wagnerova edícia. WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 193 – 197. Wagnerove zlé a nekompletné čítania doplňujeme z odpisu *Matriculy Molleriany*, uloženého v Bátthyaneu, BNR, Ms I 14, *Synopsis Rerum Scepusiensium Saeculi XVI., Quas Seniores Fraternitatis XXIV Civitatum Regalium Parochorum Litteris Consignabant,* s. 4 – 9.

179 V *Matricule Molleriane* sa za súčtom príspevku celej fraternity uvádza aj Olcnava. Túto obec rozhodne nemožno rátať medzi kráľovské mestá, a teda ani do fraternity. V 15. storočí Olcnava patrila ako filiálka k Spišským Vlachom. V období búrlivých náboženských nepokojov 17. storočia sa v súvislosti s rekatolizačnými snahami Štefana Čákiho nakoniec stala filiálkou Bystrian. Tento stav pretrváva dodnes. Napriek tomu musíme na základe registra pripustiť, že tu v tomto období fara skutočne jestvovala. OLEJNÍKOVÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Sakrálne*, s. 19.

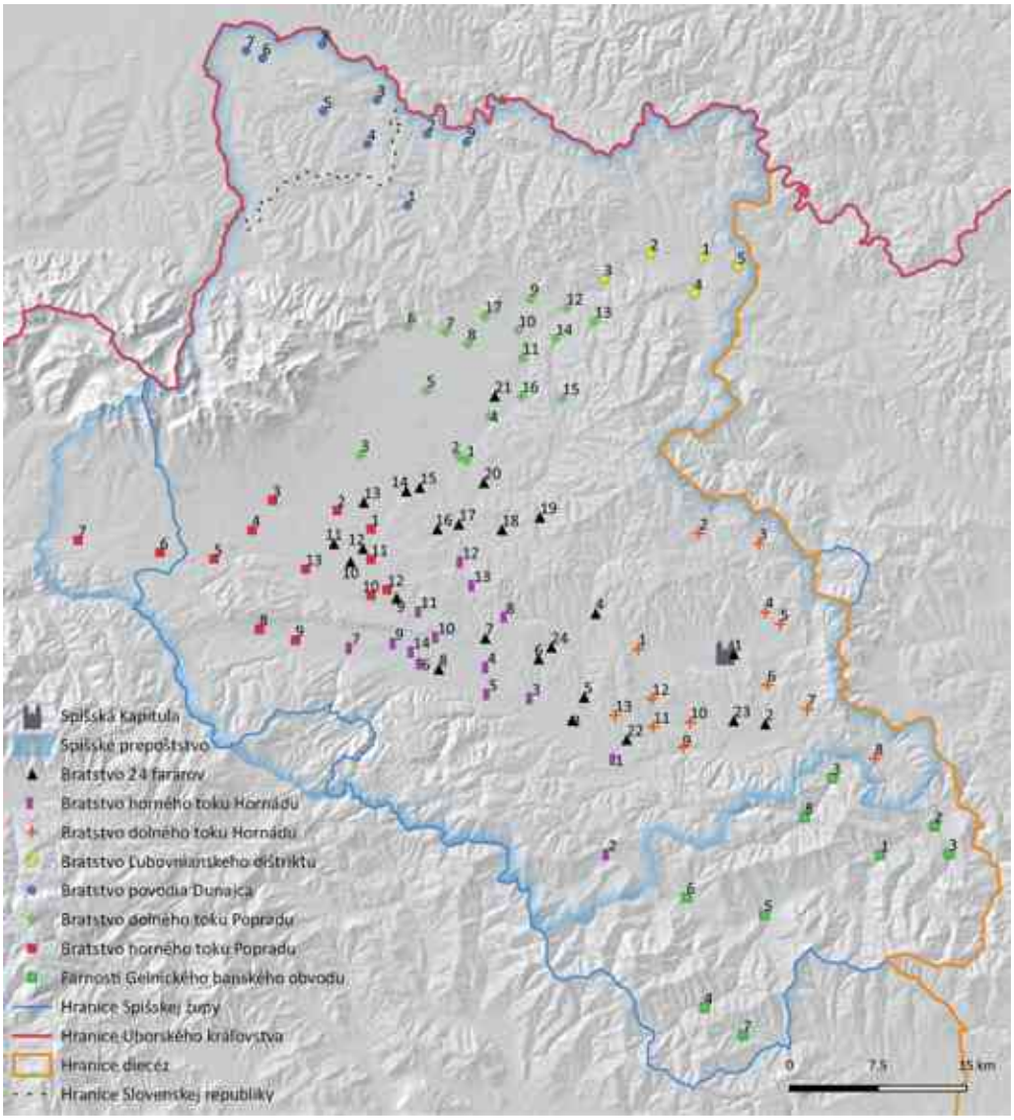

Obr. 14 Mapa farností Spišského prepoštstva na začiatku 16. storočia.

(13, *de Parva Lumnicz*), Holumnica (14, *de Maiori Lumnicz*), Stotince (15, *de Hundertmarck*), Krížová Ves (16, *de Sancta Cruce*) a Vojňany (17, *de Kreyga*).

Bratstvo horného toku Popradu: Matejovce (1, *de Villa Matthaei*), Veľký Slavkov (2, *de Maiori Zalock*), Gerlachov (3, *de Gerliczdorff*), Batizovce (4, *de Villa Botyzi*), Lučivná (5, *de Luczyna*), Štrba (6, *de Ctzyrban*), Važec (7, *de Vag*), Kravany (8, *de Craan*), Spišské Bystré (9, *Kwbach*), Gánovce (10, *de Villa Johannis*), Stráže (11, *de Villa Michaelis*), Hozelec (12, *de Hosulcz*), Spišská Teplica (13, *Tepplyka*).

Územia Spišskej župy a Spišského prepoštstva sa nikdy úplne neprekrývali. Do prepoštstva patrili niektoré farnosti z Liptova (Štrba, Važec) a naopak niektoré časti Spišskej župy súčasťou prepoštstva neboli. Išlo o tzv. exemptné farnosti (nepodliehali žiadnemu arcidiakonovi) a na začiatku 16. storočia medzi ne patrili: Gelnica (1, *Gölnicz*), Jaklovce (2, *Jekelfalva*), Krompachy (3, *Krompach*), Smolník (4, *Szomolnok*), Mníšek nad Hnilcom (5, *Villa Eremitae*), Švedlár (6, *Swedler*), Štós (7, *Stooz*), Slovinky (8, *Habakukfalva*) a Veľký Folkmár (9, *Folkmar*). Slovné spojenie „spišské farnosti" tak už v stredoveku malo dvojaký význam a vznikom Spišskej diecézy v roku 1776 k nim pribudol ďalší (obr. 14).

Všetkých farností Spišského prepoštstva na začiatku 16. storočia bolo dohromady 93. Je to počet ďaleko prevyšujúci akúkoľvek inú časť Uhorského kráľovstva v danom období. Ide však o farskú sieť, do ktorej bolo začlenených aj množstvo starobylých stredovekých kostolov, ktoré v týchto pápežských registroch nefigurovali. Boli to napríklad Levkovce, Harakovce,

Poľanovce, Pongrácovce, Matiašovce, Tribš, Vyšná Šuňava a mnohé ďalšie. K celkovej charakteristike cirkevnej štruktúry na Spiši na začiatku 16. storočia je potrebné pripočítať aj rehoľné domy či konventy antonitov v Dravciach, cistercitov v Spišskom Štiavniku, prepozitúru regulárnych kanonikov – strážcov Božieho hrobu v Lendaku, kartuziánske kláštory na Skale útočiska a v Lechnici, minoritov v Levoči a augustiniánov v Spišskom Podhradí.

Spišská kolegiátna kapitula kanonikov na čele so spišským prepoštom tvorili jadro osadenstva Spišskej Kapituly. Ich obživu zabezpečovalo vlastné hospodárenie, naviazané jednak na donácie a fundácie pozostávajúce z poľnohospodárskych pozemkov, jednak na poplatky, ktoré sa vyberali od jednotlivých fár. Základným zdrojom príjmov spišských prepoštov a kapituly boli naturálne desiatky odvádzané veriacimi z úrody. Spišský prepošt mal nárok na desiatky z území, ktoré jurisdikčne patrili pod jeho právomoc. Jednotlivým farárom tieto desiatky zvyčajne prenechával, za čo mu následne odvádzali jeho časť vo forme finančného poplatku zvaného katedratikum. Výška tohto poplatku sa určovala zvyčajne pri povolení výstavby kostola.[180] V neskoršom období boli desiatky i katedratikum stanovené viac-menej pevne.

Pozemkové vlastníctvo prepošta a kapituly bolo striktne oddelené a jeho forma bola závislá od okolností jeho nadobudnutia. Časť majetkov bolo výhradným vlastníctvom spišských prepoštov, časť držali spolu s kapitulou, a časť vlastnila kapitula samostatne. Aj majetky kapituly sa delili. Prvou skupinou boli spoločné majetky kapituly. Druhú skupinu predstavujú tzv. beneficiátne majetky naviazané k jednotlivým kanonickým *štalám*.[181] Takýto majetok patril konkrétnemu kanonikovi počas jeho pôsobenia. Na začiatku novoveku bola majetková situácia v Spišskej Kapitule nasledovná:

Prepoštské majetky tvorili:

- majetok Jablonov (*Almás*) – túto základnú fundáciu získali spišskí prepošti od kráľa Ondreja II. a vlastníctvo im roku 1249 potvrdil Belo IV., pričom im navyše pridal právo postaviť si na Spišskom hrade palác a vežu. Na pôvodnom území zeme Jablonov (*terra Almás*) vznikli ešte v 13. či začiatkom 14. storočia Lúčka, Pavľany a Krigov.[182]
- obce Malá Ida, Šebastovce a Hernádpetri (posledná dnes v Maďarsku) v Abovskej župe kúpil prepošt Matej (1239 – 1262) a kúpu potvrdil Belo IV. v roku 1254,
- vlastnícky podiel vo Vyšných Repašoch roku 1534 nadobudol prepošt Horvát výmenou za jednu vinicu v Olaszliszke (Maďarsko).

Spoločné majetky prepošta a kapituly:

- vinice v Olaszliszke dostal Kostol svätého Martina od Bela IV. spolu s kúriou a vinicou v Blatnom Potoku (Sárospatak, Maďarsko) v roku 1248,
- obec Letanovce a zaniknutú dedinu *Hejmut s Marcelovým hradom (dnešná lokalita Zelená hora v Slovenskom raji) získali spišskí prepošti roku 1269 od Bela IV. na opravu uvedeného hradu, od roku 1281 tieto obce vlastnili spoločne s kapitulou,[183]
- Kolačkov vznikol na území darovanom spoločne prepoštom i kapitule v roku 1293 Ondrejom III.,
- mesto Göncz v Abovskej župe odkázal vo svojom testamente Kaplnke Božieho Tela pri Kostole svätého Martina uhorský palatín a spišský župan Štefan Zápoľský v roku 1499.

Kapitulské majetky:[184]

- pozemky, na ktorých neskôr vznikol Katúň získala kapitula už roku 1282,[185]
- majer Vysoká (*Visznicz*) v lesoch nad Levočou bol pôvodne ako lúka zahrnutý v donácii Bela IV. na zem Jablonov, Spišská kapitula ho získala v roku 1352,[186]
- majer *Pisarovce (zaniknutá obec v chotári Sp. Hrhova) pôvodne získal pre Oltár svätej Márie Magdalény v Kostole svätého Martina prepošt Mikuláš v roku 1387, neskôr prešiel do vlastníctva kapituly,
- majer Kobuľany pri Spišskom Podhradí získala Spišská kapitula v roku 1396,

180 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 158 – 160.

181 Štalum (*stallum, i, n.* – stajňa) označuje čestné miesto kanonika vo svätyni kapitulného chrámu. Spájal sa s ním úrad, s ktorého výkonom je toto miesto spojené (ak išlo o dignitára, dekana či inú funkciu), kanónia, ktorá slúžila kanonikovi na ubytovanie a základné hospodárske zázemie a v neposlednom rade aj beneficiálne majetky, ktoré patrili k danému kanonickému postu. Z tohto pomenovania je odvodené aj uvádzanie kanonikov do úradu *installatio* – inštalácia.

182 Formálne vznikol Krigov mimo pôvodnej donácie, ale prepošti považovali územie, kde bol založený, za jej súčasť. Viac pozri obr. č. 5.

183 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 186 – 194.

184 SA LE, SASK, s. n. MERCZ, Emericus. *Elenchus literarium instrumentorum Bona Venerab. Capituli Scepusien. in Comitatibus Scepusiensi, et Sarosiensi existantia tangentium.* Rkp., Spišská Kapitula, 1799; SA LE, SASK Scr. 3 – 9. Vývoj majetkovej základe Spišského prepoštstva a Spišskej kapituly v novoveku si v budúcnosti bude vyžadovať ďalší rozsiahly výskum.

185 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 171 – 172.

186 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 185 – 186.

- prvé podiely v Nemešanoch kapitula získala v roku 1425,[187]
- dedinu *Margecianka (zaniknutá) kúpil už prepošt Matej (1239 – 1262), no dostala sa do súkromných rúk, majer na mieste zaniknutej obce získala kapitula v roku 1446, polovicu neskôr zabrali správcovia Spišského hradu a v roku 1510 ju kapitule vrátila Hedviga Tešínska,[188]
- Hencovce, Jánovce a podiely v Hôrke získala kapitula po roku 1462,
- podiely v Buglovciach a Spišskom Hrhove,[189] ako aj v Harakovciach, nadobudla kapitula v roku 1476,
- majer Jankovec pri Buglovciach, majer Zlatník v priestore dnešnej Dobrej Vôle (miestna časť Spišských Vlách), majer Meszes na Zemplíne a vlastnícky podiel v Petrovciach vlastnila od roku 1478,
- Roškovce, podiely v Ordzovanoch, Brutovciach, Nižnom Slavkove, Orlovci a majer Štefkovce mala od roku 1480,
- majer *Nameske* získala v roku 1499,
- Vítkovce, majer v Olcnave a podiel v Spišskom Hrušove získala kapitula roku 1509,
- podiely vo Vyšných a Nižných Repašoch a Oľšavici kapitula získala po roku 1510,
- vlastnícke podiely v Granči nadobudla v roku 1520,
- podiel v Dravciach získala kapitula v roku 1656.[190]

Ako príklad rozdelenia beneficiálnych majetkov môže poslúžiť záznam z Kánonickej vizitácie Spišskej kapituly z roku 1629:[191]

Spišský prepošt vlastnil obce Jablonov a Lúčka s istými podielmi v Pavľanoch a polovicou desiatku v Letanovciach. Kantor vlastnil Studenec, Nemešany, Arnutovce a vinicu Bagner v Liszke. Lektor vlastnil Domaňovce, Danišovce a vinicu zvanú Suyto v Liszke. Kustód vlastnil Bugľovce. IV. kanonik držal Spišský Hrušov, V. kanonik Dravce a vinicu Doris v Liszke, VI. kanonik Klčov, VII. kanonik Ordzovany s filiálkou Pongrácovce, VIII. kanonik Spišský Hrhov s majermi Pisarovce a Uloža, IX. kanonik vlastnil Jamník, X. kanonik Žehru s filiálkami Granč a Petrovce, XI. kanonik Jankovce a farár Spišskej Kapituly vlastnil Baldovce. Ďalšie dve prebendy boli neobsadené: majer

Obr. 15 Pečať spišského prepošta Jána Horváta.

v Arnutovciach a alodiálny majetok Zlatník s majerom Nameske.[192]

K týmto majetkovým celkom je potrebné pripočítať takzvané *Beneficium Corporis Christi* – teda už spomínané majetky darované Hedvigou Tešínskou rektorovi Kaplnky Božieho Tela (dnes známejšia pod názvom Kaplnka Zápoľskovcov) – Drienovec, Kisfalud, Szeghy a Studenec. Okrem toho viacero drobných majetkov (menšie poľnosti, šľachtické kúrie, drobné vlastnícke podiely v obciach) sa vo forme fundácií – náboženských základín – spájalo nielen s Kostolom svätého Martina, ale aj s jednotlivými kaplnkami a oltármi, ako aj s votívnymi záväzkami kapituly.

Sledujúc túto bohatú a navonok prekvitajúcu štruktúru i majetkové zabezpečenie katolíckej cirkvi a Spišskej Kapituly sa vynára otázka, čo spôsobilo úpadok do tej miery, že za necelých sto rokov prešli k protestantizmu takmer všetky farnosti na Spiši, Spišská Kapitula bola niekoľkokrát zdecimovaná, jej majetky rozkradnuté a jej funkčnosť sa ocitla na hranici existencie. Doterajšia historiografická spisba ponúka nepreberné množstvo odborných štúdií, ktoré analyzujú mechanizmy nástupu a šírenia reformácie, ako aj ich príčiny v Uhorsku i v ďalších krajinách. V prípade Spišskej Kapituly možno hlavné príčiny úpadku vidieť predovšetkým v nešťastnej personálnej politike obsadzovania jednotlivých postov v Spišskej Kapitule, vnútorných problémov Katolíckej cirkvi (napr. hromadenie benefícií, nedodržiavanie rezidencie pri benefíciu a podobne) a vonkajších vplyvoch (vojny o nástupnícke práva na uhorský trón, protihabsburské povstania, ekonomické krízy a tak ďalej).

187 SA LE, SASK Scr. 3, fasc. 3, nr. 3.

188 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 171; KUCHARSKÁ, Veronika. *Ducissa*, s. 183.

189 SA LE, SASK Scr. 4, fasc. 1, nr. 5.

190 SA LE, SASK Scr. 3, fasc. 4, nr. 8; PIRHALLA, Márton. *A Szepesi prépostság*, s. 448.

191 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1. Kánonická vizitácia P. Pázmáňa v Spišskej Kapitule v roku 1629. Publikoval HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 1 – 113.

192 Okrem beneficiálnych majetkov prepošta a dignitárov kapituly – teda kantora, lektora a kustóda sa uvedené majetky neviazali prísne k danému kanonickému štalu. Obsadzovali sa podľa uvoľnenia daného majetku, teda po smrti kanonika jeho novovymenovanému nástupcovi. Rovnako sa postupovalo pri obsadzovaní kanónií v Spišskej Kapitule.

Úpadok a pokusy o jeho zastavenie

Na začiatku 16. storočia sa spišským prepoštom stal magister Ján Horvát z Lomnice (1511 – 1544). Patril k najkontroverznejším osobnostiam na tomto poste. Časť, predovšetkým staršej literatúry, ho dokonca považuje za jedného z významných predstaviteľov cirkevnej hierarchie, ktorý prijal Lutherovo učenie.[193] K týmto generalizáciam je však nutné poznamenať, že Jánovi Horvátovi od istého obdobia zreteľne nešlo ani tak o vieroučné otázky, ako skôr o získavanie majetkov. Okrem toho síce rezignoval na spišskú prepozitúru, apostatoval a oženil sa, no nezneužil tento vyšší cirkevný post na šírenie reformácie „zhora". Možno ale povedať, že jeho pôsobenie napomohlo k rýchlejšiemu šíreniu protestantských myšlienok medzi kňazstvom na Spiši (obr. 15).[194]

Po prekonaní úvodných prekážok, ktoré jeho menovaniu za spišského prepošta kládol ostrihomský arcibiskup Tomáš Bakóc (Bakócz, 1497 – 1521) a po štúdiách v Krakove sa Ján Horvát roku 1511 ako mladý človek ocitol pri zastávaní svojho úradu uprostred komplikovaného cirkevno-politického diania. Musel riešiť tri hlavné náročné úlohy: reformáciu, snahy ostrihomských arcibiskupov (najmä Tomáša Bakóca) o obmedzenie právomocí spišských prepoštov a dôsledky chaosu spôsobeného bojmi o trón po roku 1526.

Reformácia mala, podobne ako inde, aj na Spiši rôzne formy.[195] V roku 1524 prepošt Horvát vydal vo forme obežníka ostré nariadenie, ktorým sa obrátil na kapitulu kanonikov i farárov prepoštstva. Upozorňoval v ňom na porušovanie cirkevných nariadení, znevažovanie sviatostí, rušenie pôstov, kanonických hodiniek a uctievania Panny Márie, uvoľňovanie mravov, povoľovanie ženby kňazom a vôbec na väčšiu oddanosť Lutherovmu učeniu než Evanjeliu, čo bolo podľa neho poznávacím znamením novotárov. V nariadení zaväzoval klérus i laikov prepoštstva pod hrozbou kanonických trestov, aby nešírili a tiež bránili šíriť tieto bludy.[196] Roku 1529 sa dokonca pomocou vlastnej vojenskej hotovosti zaslúžil o chytenie anabaptistického kňaza Andreja Fischera, ktorý šíril novú náuku najmä v Levoči a vo Švedlári.[197]

Ďalším problémom, ktorému musel Ján Horvát ako spišský prepošt čeliť hneď v úvode svojho pôsobenia, bol pokus vtedajšieho ostrihomského arcibiskupa Tomáša Bakóca o oklieštenie právomocí a pomerne širokej autonómie spišských prepoštov. Ako hlavný dôvod otvorenia tejto otázky sa javí nespokojnosť arcibiskupa Bakóca s osobou Jána Horváta pretrvávajúca aj po jeho schválení za spišského prepošta roku 1511.[198] Bakóc v roku 1513 v Ríme u pápeža Leva X. (1513 – 1521) presadil zrušenie dávnych privilégií spišských prepoštov a podriadenie prepozitúry priamo Ostrihomskému arcibiskupstvu. Na vydanie pápežskej buly s týmto obsahom z 8. mája 1513[199] zareagoval Ján Horvát snahou ochrániť práva a privilégia spišských prepoštov. Osobne sa dostavil k prahom apoštolov do Ríma a prostredníctvom rečníkov, svedkov a listín presvedčil pápeža Leva X., aby 10. júla 1515 vydal ďalšiu bulu obnovujúcu privilégiá spišských prepoštov.[200] V snahách Tomáša Bakóca pokračoval aj jeho nástupca arcibiskup Juraj Satmáry (Szathmáry, 1522 – 1524), ktorý začal v roku 1524 od spišského kléru požadovať tzv. charitatívny poplatok. Spišskí farári však odmietali platiť katedratikum prepoštovi a poplatok arcibiskupovi zároveň. Prepošt Horvát sa presne v súlade s bulou Leva X. z roku 1515 obrátil so žiadosťou o ochranu na jedného z uvedených prokurátorov – krakovského biskupa Jána. Ten, napriek všeobecnému očakávaniu, že sa bude spišských prepoštov a ich práv zastávať, urobil presný opak. Pred očami svedkov vo svojej kúrii bulu spálil.[201] To samozrejme zapríčinilo len ďalší úpadok samostatnosti Spišského prepoštstva.

Veľkým nešťastím pre cirkev nielen na Spiši bola prehratá bitka pri Moháči dňa 29. augusta 1526. Padol v nej uhorský kráľ Ľudovít II. Jagelovský, množstvo magnátov a svetských hodnostárov a taktiež aj viacero uhorských prelátov.[202] Táto situácia bola začiatkom

193 ZSILINSZKY, Mihályi. *A Magyarhoni*, s. 69, 70; BUCKO, Vojtech. *Reformné*, s. 80; PAVLÍK, Eduard. *Reformácia*, s. 42; KÓNYA, Peter. *Lutherská*, s. 21.

194 Viac o pôsobení prepošta Horváta a jeho dobe najnovšie OLEJNÍK, Vladimír. *Úloha*, s. 16 – 25.

195 BIZOŇOVÁ, Monika. *Počiatky reformácie*, s. 170, 171.

196 *Historia Ecclesiae Evangelicae Augustanae confessioni addictorum in Hungaria universe; praecipue vero in Tredecim oppidis Scepusii.* Halberstadt, 1830, s. 131. Celé znenie listiny publikoval HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 705 – 711.

197 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 383, 384; SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče*, s. 152, 153.

198 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 74.

199 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 366 – 369, č. XLVI.

200 PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia I*, s. 188. Transumpt listiny je uložený v ABÚ SK, HMSK Scr. 9, fasc. 13, nr. 10. Publikoval WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 369 – 372, č. XLVII.

201 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 79, 80.

202 Bitky sa zúčastnili šestnásti preláti, z ktorých zahynulo sedem vrátane ostrihomského arcibiskupa Ladislava Salkaia. Dobový zoznam uchovávaný v Apoštolskej knižnici vo Vatikáne najnovšie publikoval KALOUS, Antonín. *Plenitudo*, s. 385 – 388.

bojov o trón medzi spišským rodákom a dedičným spišským županom Jánom Zápoľským (1526 – 1540) a Ferdinandom Habsburským (1526 – 1564). Prepošt Horvát začal, podobne ako iní cirkevní i svetskí uhorskí predstavitelia, v tomto konflikte lavírovať medzi jednotlivými stranami. Keď bolo jasné, že Spiš patrí Ferdinandovi, zachoval už vernosť jemu. To sa nepáčilo Jánovi Zápoľskému, ktorý Horváta hneď v roku 1526 zbavil prepozitúry a všetkých príjmov. Členovia Bratstva 24 kráľovských farárov na čele so svojím vtedajším vikárom Sebastiánom Henckelom to však neuznali a Horváta naďalej považovali za právoplatného prepošta.[203] Situácia na Spiši sa ďalej komplikovala. Zápoľského prívrženec Mikuláš Kostka (Kosztka) v roku 1530 nielenže zahnal cisárskych vojakov od Kežmarku, ale s podporou Kežmarčanov vypálil predmestie Levoče, Spišský Hrhov, Klčov, Spišské Tomášovce a ďalšie obce v okolí.[204] Podľa všetkého napadol aj Spišskú Kapitulu, ktorú kanonici na istý čas opustili a bývali v súkromných domoch po okolí. V roku 1533 Ján Zápoľský namiesto Horváta ustanovil za spišského prepošta svojho sekretára Františka z Báču (de Bachia). Toto menovanie však zostalo len prázdnym titulom.[205] Spišskú Kapitulu navyše rok predtým (5. augusta 1532) napadol s 300 jazdcami aj Hieronym Laský (Laski, Laszky) a nútil kanonikov pridať sa na stranu Zápoľského. Ako rukojemníka dokonca odvliekol kanonika Alexandra Kirschnera a prepustil ho až začiatkom nasledujúceho roka po zaplatení štedrého výkupného.[206] Ďalšou pohromou bol prechod Kozákov, ktorí počas svojho ťaženia z Poľska na Kamenický hrad v septembri 1533 prechádzali aj cez Spiš. Vyrabovali mnoho dedín patriacim kanonikom a prepoštovi. V samotnej Spišskej Kapitule dokonca vyplienili prepoštský palác a kúriu kustóda.[207]

V tlaku na Horváta Zápoľský pokračoval aj naďalej. Kapitán Kežmarského hradu Stanislav Zebrzydowski zvolal v jeho mene na 16. apríla 1533 do Kežmarku farárov všetkých spišských fraternít, zástupcov kartuziánov a prepošta z Lendaku. Oznámil im, že Ján Zápoľský menuje za nového vikára spišských farárov Juraja Leudischera (Lewdischer) z Levoče, vtedajšieho farára v Kežmarku. Pod hrozbou ťažkých trestov a straty majetku sa zúčastnení mali podriadiť jurisdikcii tohto vikára a nie prepošta Horváta.[208]

V tomto období Ján Horvát zmenil svoje chovanie a začal nielen prekračovať svoje právomoci, ale i porušovať dobré mravy a zákony krajiny. Spreneveril viaceré cirkevné majetky a benefíciá, správal sa veľmi spupne a dá sa povedať, že celkovo poškvrnil svoje meno.[209] V roku 1536 napríklad od všetkých siedmich bratstiev spišských farárov vyzbieral 200 zlatých na opravu prepoštského paláca,[210] avšak k rekonštrukcii nakoniec nedošlo. Keď o rok nato žiadal ďalších 200 zlatých, dostal už zamietavú odpoveď.[211] Napriek údajnej neschopnosti opraviť prepoštský palác na vlastné náklady vzal v januári 1537 do prenájmu hrad Dunajec od Hieronyma Laského za 4 000 zlatých.[212] O rok nato požadoval od Bratstva 24 farárov kráľovských miest ďalší poplatok – údajne na vojnu s Turkami. Keď sa farári proti tomu ohradili, pomocou svojej vojenskej hotovosti vzal troch z nich ako rukojemníkov na Dunajecký hrad a požadoval za nich výkupné. Takéto výčiny sa nezaobišli bez následkov. V radoch spišských farárov sa šírila roztrpčenosť a ešte v tom istom roku sa so sťažnosťami obrátili na panovníka Ferdinanda I., ostrihomského arcibiskupa Pavla Várdaiho (de Warda), tridentského biskupa Bernarda, kardinála di Cles a na ďalších významných hodnostárov. Ferdinand sa v tomto období obmedzil len na to, že Jána Horváta prísne napomenul.[213]

K majetkovým výčinom sa čoskoro pridali aj Horvátove prechmaty v teologických otázkach. V roku 1539 počas obeda u farára Gašpara v Tvarožnej údajne vyhlásil, že zvolá synodu, na ktorej povolí všetkým spišským farárom jesť počas pôstu vajcia. Tento jeho úmysel výrazne odporoval vtedajšej zvyčajnej pôstnej disciplíne v Uhorsku. Plán samostatne zvolať synodu (jej odobrenie žiadal Jána Zápoľského) narazil aj na odpor ostrihomského arcibiskupa Pavla Várdaiho V osobnom liste z konca apríla 1539 arcibiskup Horváta priamo obvinil z nedodržiavania evanjeliových právd,

203 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 200.

204 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 205.

205 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 80; WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 374 – 375.

206 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 286.

207 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 52.

208 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 215. Podľa záznamov z r. 1542 Bratstvo 24 farárov kráľovských miest považovalo Leudischera vyslovene za heretika. Prepošt Horvát mu napriek tomu za 3 zlaté zveril na rok správu farnosti v Ľubici. Por. WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 231. Na tomto príklade vidno, že prepošt Horvát sa z horlivého zástancu katolicizmu a obhajcu práv spišských prepoštov v priebehu niekoľkých rokov stal zástancom predovšetkým svojich finančných záujmov.

209 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 80.

210 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 219.

211 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 56.

212 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 224.

213 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 225 – 227.

nedbalosti voči jeho napomenutiam, zo zlých mravov a nezriadeného života. Prísne ho vyzval, aby sa zúčastnil najbližšej diecéznej synody, kde mal očistiť svoje meno, vysvetliť svoje konanie a prijať pravé učenie.[214]

V čase zvyšujúceho sa napätia už Horvát trvalo býval na hrade Dunajec. Spišská Kapitula, a zvlášť prepoštský palác, tak zostala bez vedenia a ochrany. Vypomstilo sa to začiatkom júna 1543, keď ju so svojimi husármi a ďalšími žoldniermi obsadil Andrej Bátori, kapitán Horného Uhorska (*capitaneus partium superiorum*). Ako nádejný majiteľ Spišského hradu si totiž robil zálusk aj na prepoštské majetky. Bátori zvolal začiatkom júla do Spišskej Kapituly zástupcov všetkých miest, ako aj šľachticov Spišskej a Šarišskej župy. Hlavným bodom porady bol osud kláštora kartuziánov na Skale útočiska ktorý sa stal terčom útokov lúpežného rytiera Mateja Baša (Basso) a jeho druhov. Bolo rozhodnuté, že kláštor bude zbúraný, aby neslúžil ako útočisko pre lúpežníkov. Túto dohodu uskutočnili Levočania hneď po 22. júli 1543[215] a kartuziáni sa uchýlili do svojho starého kláštora v Levoči a svoje hnuteľné majetky odviezli do Lechnice. Prepošt Horvát v takomto stave vecí nielenže nebránil Spišskú Kapitulu, ale dokonca zajal dobytok kartuziánov a odviedol ho na svoj hrad Dunajec. Kláštor v Lechnici obsadil so svojou vojenskou hotovosťou, mladých rehoľníkov vyhnal a zo starších tam ponechal len niekoľkých na dožitie. Chcel si privlastniť celý Lechnický kláštor i všetky jeho majetky, no nakoniec pripojil k svojmu hradnému panstvu len niekoľko majerov.[216] Poslední kartuziáni z Údolia svätého Antona odišli roku 1567.[217]

Podobný osud ako Kláštor kartuziánov na Skale útočiska postihol už začiatkom tridsiatych rokov aj jeho suseda – cistercitské opátstvo v Spišskom Štiavniku.[218] V nasledujúcom období skončilo aj pôsobenie všetkých ostatných rádov na Spiši. Po nástupe reformácie odišli roku 1544 minoriti z Levoče.[219] Zo Spišského Podhradia z rovnakého dôvodu odišli po roku 1548 augustiniáni[220] a v roku 1555 ukončili svoju činnosť na Spiši aj antoniti v Dravciach.[221] V roku 1593 skončil svoju činnosť aj posledný stredoveký kláštor, Prepozitúra rádu kanonikov svätého hrobu v Lendaku.[222] Zánikom týchto dôležitých rehoľných komunít katolicizmus na Spiši značne utrpel.

Andrej Bátori medzitým naďalej hľadal spôsoby ako sa zmocniť majetkov Spišskej Kapituly. Na dosah ruky mal Spišský hrad s jeho panstvom. Po smrti Alexeja Turza totiž počas dedičských sporov vystupoval ako manžel jednej z dcér nebohého, Alžbety. Napokon sa mu 6. augusta 1543 podarilo Spišský hrad podvodom na krátky čas získať. Od tohto dátumu si nárokoval aj na dedičné županstvo Spiša a zároveň po Zápoľskovcoch aj na patronátne právo v Spišskej Kapitule. Jeho správca Ladislav Merše (Merse) zo Svinie a kapitán hradu Mikuláš Nagy preto požadovali od Juraja Mollera, seniora Bratstva 24 farárov kráľovských miest, aby im odviedol všetky poplatky odvádzané bratstvom prepoštovi. Keď to Moller po porade s Horvátom odmietol, správcovia napadli Spišskú Kapitulu a prepoštský majer v Jablonove, ťažko zranili správcu prepoštskej kúrie, richtára z Jablonova odvliekli na hrad v reťaziach a z prepoštských sýpok odviezli všetky vyzbierané naturálne desiatky. Prepošt Horvát sa síce vyhrážal, že napadne a so svojou hotovosťou vyplieni jedenásť miest patriacich do panstva Spišského hradu, ale pre obranu Spišskej Kapituly neurobil nič. Andrej Bátori sa po tomto incidente ešte raz pokúsil vymámiť od Mollera katedratikum. Po odmietnutí nasledovala ešte toho istého leta séria krutých represálií voči farárom fraternity pod vedením Ladislava Meršeho.[223] Andrej Bátori v tomto období definitívne uznal, že Ján Horvát mu bude stálou prekážkou v získaní majetkov Spišského prepoštstva. Ešte v septembri 1543 ho preto obžaloval pred panovníkom, predovšetkým pre majetkové prečiny. Ferdinand I. na základe jeho obvinení a kvôli mnohým sporom s klérom zbavil Jána Horváta prepozitúry a 4. októbra 1543 ju zveril Vavrincovi Kretschmarovi, prepoštovi v Albe Júlii, bývalému vychovávateľovi svojho syna Maximiliána.[224] Stav majetkovej základne Spišského prepoštstva bol po všetkých týchto pohnutých udalostiach veľmi biedny. Kretschmarov správca Ján Sanko (*Saanko*) vo svojom liste levočskému seniorovi Mollerovi spomína, že našiel „*kúriu obratú o zisky i o*

214 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 227.

215 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 240. Niektoré populárne publikácie a podľa nich aj internetové stránky uvádzajú, že kláštor bol zbúraný „s cirkevným schválením na Spišskej Kapitule". To, že sa porada o ďalšom osude kláštora odohrávala v Spišskej Kapitule však neznamená, že sa cirkev k problematike vôbec vyjadrovala. Poradu do Spišskej Kapituly zvolal Andrej Bátori, ktorý vtedy Kapitulu a špeciálne prepoštský palác obsadil vojensky.

216 PAVLÍK, Eduard. *Reformácia*, s. 44.

217 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 194.

218 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 205; VENCKO, Ján. *Dejiny*, s. 71 – 72; JAKUBČIN, Pavol. *Kláštor*, s. 56 – 61.

219 DLUGOŠ, František. *Pôsobenie*, s. 11.

220 HUŤKA, Miroslav. *Augustiniánsky kláštor*, s. 65 – 66.

221 REŤKOVSKÁ, Adriana. *Rehoľa antonitov*, s. 25.

222 TOMAS, Maroš. Zoznam, s. 573; WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 151.

223 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 243.

224 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 396.

Obr. 16 Epitaf prepošta Váraliho, ktorý zároveň pripomína synodu z r. 1545.

obživu".[225] Na celej situácii je zaujímavé, že Juraj Moller, senior Bratstva 24 farárov kráľovských miest, za celú fraternitu odmietal poslušnosť novému prepoštovi a prejavoval lojalitu k Jánovi Horvátovi. Andrej Bátori naňho naopak tlačil, aby celé bratstvo uznalo Vavrinca Kretschmara.

Medzitým Kretschmar dostal mŕtvicu a ostal ochrnutý. Horvát sa na príhovor svojich vplyvných priateľov pri dvore opäť votrel do panovníkovej priazne. Znova získal titul spišského prepošta, avšak pod podmienkou, že bude nevládneho prepošta Kretschmara až do konca jeho života podporovať sumou 100 zlatých ročne.[226] Ján Horvát však po príchode do Spišskej Kapituly našiel prepoštské i kapitulské benefíciá rozkradnuté. Kapitán Horného Uhorska Gašpar Šerédi (Serédy) a Andrej Bátori odcudzili Olaszliszku a všetky vinice, ktoré spišskí prepošti a kapitula vlastnili ešte z čias Arpádovcov, ako aj katedratikum a takmer všetky poddanské dediny, ktoré sa nachádzali v okolí Spišskej Kapituly a patrili ako benefíciá k jednotlivým kanonickým štalám. Ján Horvát vyhlásil, že o takúto prepozitúru záujem nemá. Dňa 16. decembra 1544 v prítomnosti zástupcov kapituly, župy a mesta Levoča rezignoval na úrad. V tomto období už bol zasnúbený s dcérou levočského mešťana. Apostatoval od katolicizmu a oženil sa.[227] Pri svojom definitívnom odchode zo Spišskej Kapituly doslova vyplienil kolegiátny Kostol svätého Martina a najmä prepoštský palác. Odniesol nielen všetko domáce zariadenie, ale dal vytrhať a na svoj hrad Dunajec odviezť dokonca i všetky okná, dvere, šindle zo strechy a dosky z podláh paláca.[228] Z Kostola svätého Martina vzal 14 vzácnych kobercov, ktoré neskôr predal židovským obchodníkom v Krakove.[229] Prepoštovi Horvátovi pripisujú neskoršie kanonické vizitácie aj odcudzenie pôvodných stredovekých zlatých relikviárov svätej Margity Antiochijskej, svätého Juraja, 11 000 panien a ďalšieho mučeníka.[230] Tu sa Ján Horvát z dejín cirkevnej správy na Spiši vytráca.

Sledujúc jeho konanie na spišskom prepoštskom stolci ho v žiadnom prípade nemôžeme považovať za prívrženca reformácie. Jeho postoje a správanie vyplývalo skôr z faktu, že namiesto prepoštského úradu hľadel skôr na svoje osobné záujmy. Napriek tomu zaujímavosťou zostáva, že jeho kaplánom bol Vavrinec

225 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 56.

226 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 396.

227 BAL, Jeremos – FÖRSTER, Jenő – KAUFFMAN, Aurél (trans. a ed.). *Hain Gáspar Lőcsei krónikája*, s. 92 – 93.

228 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 57.

229 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 115. Zrejme medzi nimi bolo aj päť gobelínov z 13. storočia, ktoré kostolu testamentárne zanechal prepošt Mutimír v roku 1273. Porovnaj ŠA LE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 1. Dnes sa to však už nedá potvrdiť ani vyvrátiť. Horvát však iste vzal vzácny gobelín, ktorým bol prikrytý sarkofág Štefana Zápoľského v období, keď ešte stál uprostred Kaplnky Božieho Tela. Por. HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 162.

230 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, Kanonická vizitácia 1629. Publikoval HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 115 – 277. SA LE, RKBÚSK, KV, Kanonická vizitácia Spišskej Kapituly 1796. O prípade hovorí aj samotná autentifikačná listina k relikviám, vydaná biskupom Révajom 15. apríla 1797 – ABÚ SK, SpB, inv. č. 468/1797.

Quendel, ktorý od svojho učiteľa Melanchtona dostal prímenie Serpilius a ktorý zohral v dejinách reformácie na Spiši dôležitú úlohu.[231] Po odchode Jána Horváta prevzal správcovstvo prepoštstva vicekapitán Šarišského hradu Leonard Lang, ktorý mal prepozitúru odovzdať novému prepoštovi, Stanislavovi Váralimu. Hneď v januári 1545 však Langa vyhnal a prepoštský palác opäť vyraboval kapitán Spišského hradu Ladislav Merše.[232]

Nepriaznivý stav prepoštstva a zhoršujúcu sa situáciu katolicizmu sa zo všetkých síl snažil zvrátiť nasledujúci prepošt Stanislav Várali (Várallyi, 1545 – 1548), ktorý prišiel na Spiš 19. marca 1545.[233] Hneď v roku svojho nástupu na prepoštský stolec usporiadal v Spišskej Kapitule synodu. Kládla si za cieľ predovšetkým ponaprávať škody, ktoré vznikli za posledné nepokojné obdobia na mravoch kňazstva a bojovať proti vnášaniu protestantizmu do radov kléru na území prepoštstva.[234] Synoda sa uskutočnila v dňoch 14. až 16. júna 1545, teda od nedele do utorka, v Kostole svätého Martina v Spišskej Kapitule (obr. 16). Prepošt Várali na ňu pozval farárov všetkých siedmich fraternít.[235] Žiaľ, zápisnice zo zasadnutí, ani žiadne synodálne ustanovenia sa nezachovali. Jediným dokumentom, ktorý sa zachoval v odpise, je poriadok bohoslužieb a liturgických hodiniek, ktoré sa mali počas synody odslúžiť a služby jednotlivých zúčastnených farárov, ktorí mali na týchto bohoslužbách a hodinkách koncelebrovať, kázať, predsedať, či slúžiť iným spôsobom. Farárov, ktorí sa na bohoslužbách nezúčastnia, mali nahradiť ich spolubratia z príslušnej fraternity.[236]

Stanislavom Váralim sa začína celá epocha spišských prepoštov, ktorí boli zároveň biskupmi diecéz na juhu kráľovstva obsadených Osmanmi – tzv. *episcopi titulares*. Nasledujúci spišský prepošt, Blažej z Petrovaradína (de Varadino Petri/Pétervváradi, dnes Novi Sad, Srbsko, spišský prepošt 1549 – 1560) sa o zvrátenie zlého stavu Kapituly pokúšal inou cestou. Snažil sa znovu získať pre prepoštstvo odcudzené desiatky a ďalšie majetky. U miestodržiteľa Františka Ujlakiho vymohol list napomínajúci bývalého prepošta Jána Horváta a farára v Spišských Vlachoch Jakuba, aby prepoštstvu pod hrozbou pokuty vrátili nespravodlivo odcudzené desiatky. Hrozby však nepomohli a k náprave v tom období nedošlo. O rok nato sa prepošt Blažej snažil o navrátenie mestečka Göncz (Maďarsko) patriace k benefíciu Kaplnky Božieho Tela, pretože si ho privlastnili noví dediční vlastníci Spišského hradu – rodina Turzovcov. Generálny mandát s výzvou na vrátenie všetkých odcudzených majetkov kapituly, prepošta a Kostola svätého Martina na Spiši vydal v roku 1550 aj samotný Ferdinand I.[237] Aj napriek zásahu panovníka k vráteniu majetku prepoštstvu nedošlo. Ferdinand I. preto ako patrón Kostola svätého Martina na Spiši 1. augusta 1551 aspoň potvrdil Blažeja z Petrovaradína v úrade, daroval mu patronátne právo na Kostol svätého Martina a obnovil jeho právo inštalovať spišských kanonikov.[238]

Situácia v krajine nebola ani po smrti Jána Zápoľského a po definitívnom obhájení nárokov na trón Ferdinandom I. pokojná. V roku 1555 na Spiš vpadol Juraj Bubek a začal plieniť. Spišská kapitula na základe správ o jeho výčinoch uložila svoj majetok v Spišskom Podhradí a sami kanonici sa stiahli do Kežmarku. Bubekovi už nič nebránilo vyplieniť všetko, čo v Spišskej Kapitule ešte zostalo.[239]

Pokusy Blažeja z Petrovaradína o nastolenie poriadku v Bratstve 24 farárov kráľovských miest a dohľad nad ich pravidelnými kongregáciami skončili v roku 1556 bojkotom farárov.[240] A tak napriek tomu, že niekoľko málo spišských presbyterov v tomto období ešte stále vystupovalo v pozícii zástancov katolicizmu, reformácia sa za naznačených podmienok šírila viac-menej slobodne.[241]

V roku 1554 bol prepošt Blažej vysvätený za vacovského (Vác, Maďarsko) biskupa. V potvrdení z Ríma bolo jasne uvedené, že vzhľadom na to, že Vacov je v rukách Turkov a Blažej nemôže čerpať tamojšie biskupské benefícium, má zostať na Spiši a užívať benefícium prepoštské. Cirkevných hodnostárov s podobným osudom nebolo vzhľadom k tureckému nebezpečenstvu málo. Našli sa však aj takí, ktorí pod touto zámienkou ľahko získali uprázdnené úrady a ich benefíciá. Arcibiskup Mikuláš Oláh preto zostavil

231 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 384.

232 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 254.

233 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 254.

234 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 377, 378, č. LIII.

235 LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Spišské prepoštstvo*, s. 61, 62.

236 PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia I*, s. 284 – 286. Musíme oponovať viacerým názorom v rámci historickej obce, podľa ktorých účasť jednotlivých farárov na Váraliho synode potvrdzuje, že v tomto období iste ešte boli katolíkmi. Rozpis bohoslužieb bol totiž vydaný týždeň pred konaním synody, 7. júna. Aj poznámka na konci rozpisu o tom, že chýbajúcich farárov má pri bohoslužbách nahradiť niekto iný z príslušnej fratenity potvrdzuje, že skutočnú účasť jednotlivých farárov na základe tohto zápisu presne zdokumentovať nevieme.

237 SA LE, SASK Scr. 1, fasc. 1, nr. 22.

238 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 86, 87.

239 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 288 podľa ABÚ SK, HMSK, Prot. III., fol 199.

240 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 81, 82.

241 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 258.

Obr. 17 Pečať s I. variantom erbu Petra Pavlina.

súdny tribunál, ktorý mal prešetriť sporné investitúry do úradov prepoštov a opátov. Tribunál všetkých dotknutých zvolal do Ostrihomu v roku 1557. Blažej z Petrovaradína sa kvôli chorobe sám zúčastniť tribunálu nemohol, a tak ho zastupoval jeho prokurátor, šľachtic Juraj zo Spišského Hrhova. Otázka právoplatnosti Blažeja Petrovaradínskeho na spišskom prepoštskom stolci sa prešetrovala 11. septembra. Prokurátor prepošta Blažeja bránil, že bol do úradu spišského prepošta ustanovený ostrihomským arcibiskupom Pavlom len ústne, že mu ani súčasný arcibiskup Oláh napriek osobnej žiadosti žiadnu potvrdzujúcu listinu nevydal a že jedinou právoplatnou listinou, ktorú k prepozitúre má, je súhlas Ríma, aby napriek biskupskej vysviacke užíval prepoštské benefícium až do konca svojho života. Napriek tomu sa Blažej z Petrovaradína musel po vyliečení osobne dostaviť do Ostrihomu, preukázať sa pápežskou bulou a kráľovskou donáciou. Do rúk arcibiskupa Oláha zložil prísahu. Ten ho 5. októbra 1558 konečne právoplatne investoval do úradu spišského prepošta. Tento krok tiež v značnej miere znamenal aj potlačenie pôvodnej nezávislosti spišských prepoštov od ostrihomského arcibiskupa.[242]

Prepošt Blažej z Petrovaradína zomrel začiatkom roku 1560.[243] Bezprostredne po jeho smrti dal vtedajší spišský župan a majiteľ Spišského hradu Stanislav Turzo odviezť všetok prepoštov majetok na hrad. Okrem toho si prisvojil všetky príjmy prepoštstva. Náprava pomerov opäť nastala až na priamy mandát cisára Ferdinanda I., ktorý Turzovi prikázal majetok na základe prepoštovho testamentu vrátiť jeho sestre a príjmy prepoštstvu.[244]

O reformu pomerov prostredníctvom synody sa pokúsil aj nasledujúci spišský prepošt, čanádsky (Cenad, Rumunsko) biskup Peter Pavlinus (spišský prepošt 1560 – 1561) (obr. 17).[245] Dňa 4. júna 1560 zvolal všetko kňazstvo na území prepozitúry na miestnu synodu, ktorá sa uskutočnila v Kostole svätého Martina v Spišskej Kapitule. Žiaľ, ani z tejto synody sa nezachovali žiadne dokumenty. Významným faktom je, že pri zvolávaní tejto synody sa už prejavila oklieštenosť právomocí spišských prepoštov v plnom svetle. Peter Pavlinus v zachovanom obežníku, adresovanom kňazom bratstva horného toku Hornádu, spomína, že prepozitúra mu bola zverená *„naším nadriadeným, arcibiskupom metropolitnej Ostrihomskej cirkvi, ktorého duchovnej jurisdikcii je* [prepozitúra] *podriadená.“* (obr. 18).[246]

Zásahy do práv spišských prepoštov sa koncom 16. storočia prejavovali aj zo strany svetských inštitúcií. Za nasledujúceho spišského prepošta vymenoval cisár Ferdinand I. 26. júna 1561 Gregora Bornemisu (Bornemisza, spišský prepošt 1561 – 1584). V úrade ho potvrdil aj arcibiskup Mikuláš Oláh.[247] Dediční spišskí župani Turzovci, ktorí si stále uzurpovali patronátne právo na Spišskú Kapitulu, však v čase vakancie prepoštského stolca dosadili na toto miesto vlastného

242 GLEJTEK, Miroslav. *Menovania*, s. 129; ŠPIRKO, Jozef. *Začiatky*, s. 47; GLEJTEK, Miroslav. *Príspevok*, s. 41.

243 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 88.

244 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 379, č. LIV.

245 MNL, E 150, 6. d., 38. fasc., nr. 17. Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh investuje Petra Pavlina do úradu spišského prepošta. Trnava, 1. 5. 1560.

246 ABÚ SK, HMSK Scr. 9, fasc. 1, nr. 1. Spišská kapitula, 21. mája 1560: *„a nostro superiore, archiepiscopi Metropolitanae Strigoniensis ecclesiae cuius iurisdictioni spirituali subiecta est.“* Citovaná zachovaná listina je transumptom a slúžila ako obežník rozoslaný farárom bratstva horného toku Hornádu. Na jej dorze sú podpísaní farári, ktorí obežník dostali. Prvým z nich je Mikuláš Czieskowicz, kaplán vo Svätom Ondreji a senior bratstva, ktorý tu zároveň vytvoril rozdeľovník, podľa ktorého bol obežník poslaný ešte do nasledujúcich obcí: Vydrník, Hranovnica, Spišský Štiavnik, Vlková, Abrahámovce, Letanovce, Spišské Tomášovce, Smižany, Markušovce a Nálepkovo. Obežník podpísali len Mikuláš Piscatoris, Poliak, sacelán, t. j. rehoľný brat, ktorému je zverená starostlivosť o kaplnku či kostol v Spišskom Štiavniku, František, farár vo Vlkovej, Tomáš, farár v Abrahámovciach, Ján Saporinus, kaplán Spišskej kapituly v Letanovciach a Ján Virbiczky, kaplán Spišskej kapituly v Spišských Tomášovciach. V Smižanoch listinu prijal a vrátil len richtár. Z uvedených titulov je zrejmá zlá situácia v personálnom obsadení farností – z 11 farností obežník našiel kňazov len v 6. Pritom 4 z nich boli len kaplánmi a iba 2 investovanými farármi. Originál listiny, adresovaný všetkým siedmim bratstvám, publikoval WAGNER, Carolus. *Analecta I,* s. 382 – 383, č. LVI. OLEJNÍK, Vladimír. *Dejiny Spišského*, s. 626. O problematike tiež GLEJTEK, Miroslav. *Príspevok*, s. 41.

247 MNL, E 150, 6. d., 38. fasc., nr. 19. Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh investuje Gregora Bornemisu do úradu spišského prepošta. Trnava, 10. 7. 1561.

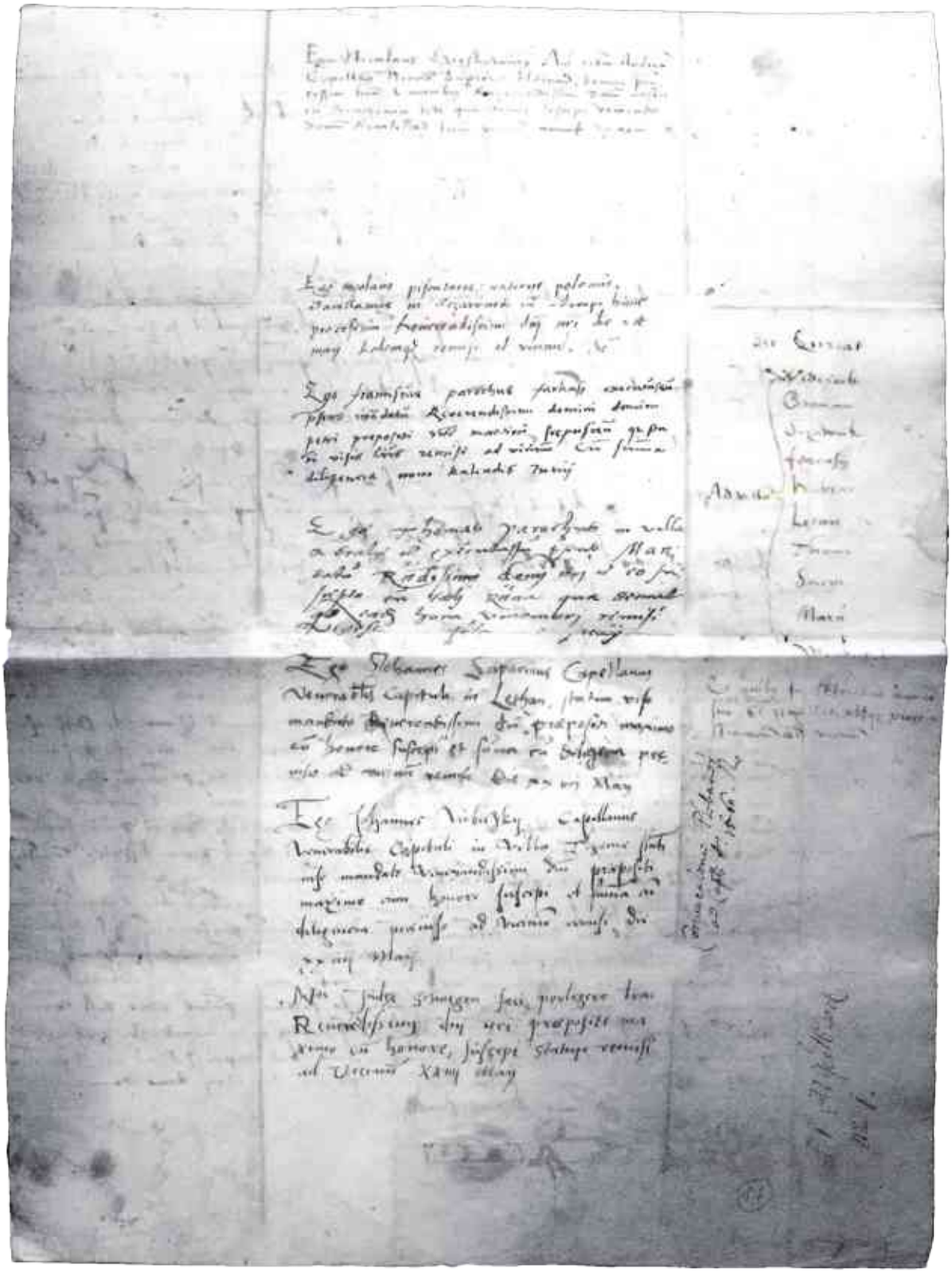

Obr. 18 Dorzum pozvánky na synodu Petra Pavlina v roku 1560 s podpismi farárov.

Obr. 19 Pečať s erbom Gregora Bornemisu.

kandidáta, Františka Turza.[248] Proti tomuto rozhodnutiu sa postavil nielen panovník, ale aj ostrihomský arcibiskup. František Turzo sa musel po viacerých napomenutiach a pod hrozbou ozbrojenej sily úradu vzdať. Nezostalo to bez odozvy. Alexej Turzo vyplienil Spišskú Kapitulu a kanonikom odvliekol všetok statok, obilie, šatstvo a ďalšie veci.[249]

Prepoštstvo a celá Spišská Kapitula tak bola stále bez prostriedkov na živobytie a prepoštský palác bol úplne vykradnutý. Dňa 20. novembra 1563 preto Ferdinand I. prepoštovi Bornemisovi daroval kartuziánsky kláštor v Lechnici, spolu s jeho majetkami a všetkými náležitosťami.[250] Dôvodom tejto donácie bolo, že prepošt spolu so Spišskou kapitulou nemal útočisko, kam by sa v nepokojných časoch uchýlili a kam by evakuovali chrámový poklad a najmä listiny a archív hodnoverného miesta. Podmienkou donácie bolo, aby prepošt a kapitula prevzali duchovnú starostlivosť o katolíkov bývajúcich v okolí kláštora a starostlivosť o obživu a odev priora a rehoľníkov, ktorí sa v kláštore ešte zdržiavali. Ďalšou podmienkou užívania týchto majetkov bol záväzok, že neskôr kláštor zveria opäť nejakej reholi.[251]

Druhou donáciou, ktorá sa uskutočnila hneď na druhý deň, 21. novembra 1563, dostali spišskí prepošti od Ferdinanda I. majetky zbúraného kláštora na Skale útočiska – tzv. *Benefícium Skaly útočiska*. Išlo o celé dediny Klčov, Arnutovce, Šuňavu, Frankovú, Vernár, Vlkovú, ako aj vlastnícke podiely vo viacerých

Obr. 20 Portrét Martina Peteho ako donátora jezuitov.

ďalších obciach. Za tieto majetky mal prepošt obnoviť vo svojom kostole školu, v ktorej bude vydržiavať dobrých vychovávateľov a učiteľov. Okrem toho mal obnoviť modlitbu hodiniek a ďalšie liturgické slávenia, ktoré boli v predchádzajúcich búrlivých obdobiach v Kostole svätého Martina v Spišskej Kapitule zanedbávané.[252] Z dikcie listiny – predovšetkým z informácií o zanedbávaní liturgických slávení – sa medzi riadkami oboznamujeme s hrozivou skutočnosťou takmer absolútnej nefunkčnosti Spišskej kolegiátnej kapituly v tomto období.

Aj prepošt Bornemisa, podobne ako Blažej z Petrovaradína, sa pokúšal získať späť majetky Spišského prepoštstva a Kostola svätého Martina (obr. 19). Žiaľ, neboli to veľmi úspešné iniciatívy, takže v konečnom dôsledku vrátil prepoštstvu len zanedbateľné majetky, pričom na to vynaložil nepomerne viac prostriedkov. Ako príklad možno uviesť súdne spory ohľadom viníc v Liszke, ktoré sa tiahli takmer 10 rokov a Bornemisa na ne z vlastných prostriedkov vynaložil 12 tisíc zlatých.[253]

Do tohto obdobia spadajú aj Bornemisove opatrenia na záchranu čistoty vierouky medzi kňazstvom

248 František Turzo v tej dobe držal Nitrianske biskupstvo, ktoré bolo vtedy *da facto* súkromným majetkom Turzovcov. Viac k tomu GECSÉNYI, Lajos. *Tajomný Thurzo*, s. 55 – 74.

249 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 289.

250 K ďalším osudom majetku kartuziánskeho kláštora v Lechnici podrobnejšie LABANCOVÁ, Naďa. *Medzi bratmi*, s. 26 – 38.

251 MNL, A 57, LR. 3. Zv., s. 783 – 784, č. 1050; WAGNER, Carolus, *Analecta I*, s. 435, 436, č. XL. To sa samozrejme nestalo. Už roku 1568 cisár Maximilián II. (1527 – 1576) daroval kláštor aj s majetkami Gašparovi Magóczymu. Pozri aj ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Červený (Lechnický) kláštor*, s. 38.

252 MNL, A 57, LR. 3. zv., s. 784 – 785, č. 1051; WAGNER, Carolus. *Analecta I,* s. 436, 437, č. XLI.

253 WAGNER, Carolus, *Analecta III*, s. 90 – 91.

Obr. 21 Pečať s I. variantom erbu Martina Peteho.

na Spiši prostredníctvom zvolania synody. Plánoval ju na rok 1569, ale bratstvo 24 farárov kráľovských miest si vyžiadalo odklad a poponáhľalo sa so zložením vlastného vyznania viery, známeho pod názvom *Confessio Scepusiana*. Bratstvo chcelo dokázať, že jeho členovia dodržiavajú *Sväté Písmo* a nešíria bludy. Toto vyznanie fraternita schválila 26. októbra 1569.[254] Prepošt Bornemisa v takejto situácii 30. novembra 1570 zvolal všetkých kňazov prepoštstva (ktorí medzitým namiesto „farári" – *plebani*, sami seba začali nazývať výhradne len „pastori" – *pastores*). Zakázal im pod trestom straty slobody a majetku vlastniť alebo čítať knihy rôznych sakramentárov,[255] ariánov a iných bludárov. Vyzval ich, aby boli verní svätej Katolíckej cirkvi vo vyznaní o Najsvätejšej Trojici podľa vzoru cirkevných otcov, Apoštolského, Nicejského, Efezského, Chalcedónskeho a Konštantinopolského vyznania viery, ktoré sa podľa jeho slov dosiaľ na Spiši skutočne učí a vyznáva. Na druhej strane však vo výzve prepošta Bornemisu cítiť aj istú rezignáciu vo vzťahu k reláciám, aké medzi kňazstvom v prepoštstve trvali. V otázke testamentov ubezpečil prítomných „pastorov", že vždy bude ich zástancom a túrorom a po ich smrti aj túrorom ich detí.[256]

Gregor Bornemisa zomrel koncom roka 1584. Závisti a lakomstvu okolia sa nevyhol ani po smrti. Alexej Turzo dal totiž bezprostredne po jeho úmrtí násilím odniesť celý prepoštov súkromný majetok na Spišský hrad a speňažil všetko, čo malo nejakú hodnotu.[257]

Za oficiálny začiatok rekatolizácie s podporou dvora možno v Spišskej Kapitule označiť pôsobenie spišského prepošta, vacovského biskupa Martina Peteho (Pethe de Hetes, spišský prepošt 1587 – 1605) (obr. 20, 21). Sám sa roku 1590 pustil do boja s kryptokalvinizmom, ktorý

Obr. 22 Portrét turnianskeho župana Ladislava Peteho ako donátora jezuitov.

sa vtedy na Spiši začal šíriť.[258] V roku 1604 navyše cisár Rudolf II. poveril Martina Peteho vymeniť evanjelické duchovenstvo na Spiši za katolícke a postarať sa o vrátenie cirkevného majetku katolíkom. Mandát okrem toho obsahoval poverenie vizitovať farnosti na Spiši. Poľský kráľ Žigmund poveril 1. apríla 1604 Peteho vizitovať aj Provinciu 13 spišských kráľovských miest zálohovaných Poľsku. Pete začal vizitáciu 5. septembra 1604 v Spišskom Podhradí. Uskutočniť ju však nemohol, pretože ho z mesta vyhnali. Keď sa 2. októbra pokúsil o vizitáciu v Spišských Vlachoch, miestni obyvatelia ho ozbrojení nevpustili ani len do chrámu.[259] Neúspešné boli aj pokusy prepošta Peteho usídliť v Levoči jezuitov a zriadiť tam akési rekatolizačné centrum Spiša.[260] Keď sa dopočul o počiatočnom víťazstve Bočkajovských vojsk, musel zo Spiša dokonca utiecť. Nepriamu, no dôležitú úlohu v rekatolizácii Spiša zohral jeho brat, turniansky župan barón Ladislav Pete (obr. 22). Testamentárne odovzdal ostrihomskému arcibiskupovi Petrovi Pázmaňovi na zriadenie jezuitských škôl v Hornom

254 BRUCKNER, Győző. *A reformáció,* s. 117.

255 Týmto termínom sa zvykli označovať prívrženci Kalvína.

256 WAGNER, Carolus, *Analecta II*, s. 261 – 262.

257 MOL, E 150, 6. d., 38. fasc., nr. 27. Inventár majetku spišských prepoštov. (Spišská Kapitula), 1584.

258 HRADSZKY, József. *A XXIV királyi plébános*, 1895, s. 187 – 188.

259 BIZOŇOVÁ, Monika. *Katolícka cirkev*, s. 163.

260 K pôsobeniu jezuitov na Spiši viac v II. diele tejto série BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné II*, s. 23 – 48.

Obr. 23 Epitaf kaločského arcibiskupa a spišského prepošta Martina Peteho v Katedrále sv. Martina v Spišskej Kapitule.

Uhorsku (*Hungaria superioris*) benefícium Kaplnky Božieho Tela, ktoré roku 1584 odkúpil od Spišskej komory na vlastné náklady za 1 700 zlatých.[261] Išlo o obce Kisfalud, Szeghy a Studenec, spolu s budovou Kodrie, teda benefícium, ktoré roku 1510 založila Hedviga Tešínska.[262] Tieto majetky mali zohrať dôležitú úlohu nielen v dejinách jezuitov na Spiši, ale aj v histórii Spišského kňazského seminára (obr. 23).

Spišská Kapitula v 17. storočí – povstávanie z prachu a rekatolizácia

Na prelome 16. a 17. storočia sa katolicizmus na Spiši ocitol na kolenách.[263] Do 70. rokov 16. storočia podľahlo reformácii prakticky celé Bratstvo 24 farárov kráľovských miest. Ešte predtým (do roku 1560) aj obe bratstvá v povodí Popradu a do konca storočia ich nasledovali aj bratstvá v povodí Hornádu. Pod vplyvom rigorózneho krakovského biskupa o niečo dlhšie odolávali bratstvá Starej Ľubovne a povodia Dunajca.[264] V dôsledku všetkých týchto udalostí a vplyvov zachovalo lojalitu katolicizmu len minimum spišských farností. Išlo predovšetkým o obce patriace v celku alebo podielovo Spišskej kapitule či prepoštom: Letanovce, Jánovce, Spišské Tomášovce, Arnutovce, Danišovce, Ordzovany, Pongrácovce, Granč a Petrovce. Posledné dve z nich patrili do žehrianskej farnosti, ktorá už bola protestantská. Ako katolícke vystupujú počas celého obdobia reformácie aj obce držané ako benefíciá jednotlivými kanonikmi či prepoštom: Jablonov, Lúčka, Pavľany, Studenec, Nemešany, Bugľovce, Klčov, Vítkovce a Baldovce. Zvyšok kostolov na Spiši bol na začiatku 17. storočia v rukách protestantských pastorov.

Napriek tomuto nelichotivému stavu nemožno povedať, že by prepošti a Spišská kolegiátna kapitula tento stav sledovali pasívne. Vyslaní kanonici protestovali na uhorskom sneme roku 1608 proti ustanoveniam Viedenského mieru z roku 1606 ohľadom slobodného vyznávania a rovnoprávnosti vierovyznaní. Protestovali aj priamo na evanjelickej Spišskopodhradskej synode 22. januára 1614.[265] Tieto právne prostriedky však očividne nemali žiadnu účinnosť. Prepošt a kanonici Spišskej kolegiátnej kapituly sa preto pokúšali pastoračne pôsobiť aspoň v tých obciach, ktoré im patrili ako benefícium. Počas nedelí a vo sviatky ich navštevovali a kde nemali prístup do kostola, slúžievali bohoslužby v súkromných domoch.[266]

Jediným centrom katolicizmu na začiatku 17. storočia zostala Spišská Kapitula. Veľká časť beneficiátnych majetkov bola rozkradnutá a spreneverená, spišskí farári odmietali prepoštom platiť katedratikum, majetky i samotná Spišská Kapitula boli v priebehu posledného polstoročia vyrabovaná hneď niekoľkokrát. Kvôli zmierneniu finančnej tiesne preto 28. októbra 1610 uhorský kráľ Matej II. (1608 – 1619) daroval Spišskej kapitule majetky Kláštora zo Skaly útočiska (Benefícium Skaly útočiska): Klčov, Arnutovce, Spišské Tomášovce, alodiálny majetok v Hadušovciach (dnes súčasť Spišských

261 Uvedená suma sa spomína na portréte Ladislava Peteho, patriaceho do sady memoriálnych portrétov dobrodincov jezuitov na Spiši. Viac v katalógu vystavených diel NOVOTNÁ, Mária (ed.). *K počiatkom*. PIRHALLA, Márton. *A Szepesi prépostság*, s. 296, spomína sumu 1 500 zlatých.

262 ŠA LE, SASK Scr. 2, fasc. 5, nr. 8.

263 Situácia bola povážlivá v celej krajine. Pre porovnanie: v roku 1573, počas episkopátu ostrihomského arcibiskupa Verancia, bolo v Ostrihomskej arcidiecéze 900 prepozitúr, opátstiev a fár. Počas pôsobenia arcibiskupa Kuťaiho (Kuttyassy) v roku 1601 bola v celej arcidiecéze v rukách katolíkov už len stovka týchto inštitúcií. HRADSZKY, Josephus, *Initia*¸ s. 611 v pozn. č. 1.

264 BRUCKNER, Győző. *A reformáció*, s. 150 a 245 – 246; PAVLÍK, Eduard. *Reformácia*, s. 44.

265 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 418 – 419.

266 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 612.

Obr. 24 Pečať s I. variantom erbu Ladislava Hosutótyho.

Tomášoviec), ako aj dve vinice v chotári Olaszliszky.[267] Donáciu panovník zdôvodnil chudobou kapituly a mnohými príkoriami, ktoré v posledných rokoch zažila. Myslel tým očividne Bočkajovo povstanie, počas ktorého kapitán hajdúchov Blažej Lipaj (Lipay) vyplienil Spišskú Kapitulu hneď po svojom príchode na Spišský hrad 9. novembra 1603[268] a potom ešte aj 15. októbra 1605.[269] Tieto nájazdy hajdúchov znamenali asi najväčšie nebezpečenstvo pre Spišskú Kapitulu ako centrum katolicizmu. Vojaci ju obsadili a pre svojho luteránskeho kazateľa žiadali kľúč od Kolegiátneho kostola svätého Martina, aby v ňom mohol začať oficiálne pôsobiť. Tu sa vyznamenal vtedajší farár Spišskej Kapituly magister Juraj Rutkovič (Ruttkovicz). Ako jediný zostal v Spišskej Kapitule po tom, čo prepošt i kanonici ušli a pokračoval v pastoračnej starostlivosti o ľud. Kľúče od kostola ani pod hrozbami nevydal a dokonca sa ho so svojím služobníctvom pokúšal brániť.[270] Napriek tomu hajdúsi do kostola vtrhli násilím a poškodili jeho oltárnu výbavu.

Zlú finančnú situáciu Spišskej Kapituly sa po týchto udalostiach snažil zlepšiť ostrihomský arcibiskup František Forgáč (Forgách). Dňa 17. januára 1611 dal Spišskej kapitule svoju vinicu svätého Michala v Olaszliszke. Výnosy z vinice mali slúžiť len na opravu kostola a oltárov zničených počas nájazdov hajdúchov.[271]

O pár rokov však pribudlo nové vojenské ohrozenie Spišskej Kapituly. V lete 1619 smerom na Spiš tiahli ďalšie povstalecké vojská, tentoraz pod velením Gabriela Bethlena. Vtedajší spišský prepošt Ladislav Hosutóty

Obr. 25 Portrét prepošta Hosutótyho ako donátora jezuitov.

(Hoszutóthy, spišský prepošt 1606 – 1648)[272] (obr. 24, 25) sa pred nimi musel uchýliť 3. septembra spolu s kapitulou na Spišský hrad, potom 12. septembra do Starej Ľubovne,[273] odtiaľ cez Poľsko k ostrihomskému arcibiskupovi Petrovi Pázmaňovi. Na Spiš sa prepošt vrátil až po uzavretí Mikulovského mieru roku 1622.[274]

V tomto období sa o reformu katolicizmu snažil vtedajší ostrihomský arcibiskup, jezuita, rekatolizátor

267 MOL, A 57, LR, 6. zv., s. 236 – 237, č. 97.

268 WAGNER, Carolus. *Analecta 2*, s. 20.

269 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 290.

270 Magister Juraj Rutkovič z Paludze (Ruttkovicz de Nagy Palugya), bol farárom v Spišskom Hrušove a neskôr v rokoch 1603 – 1611 v Spišskej Kapitule. Jeho statočnosť tvárou v tvár povstalcom odmenila Spišská kapitula v roku 1607 kanonikátom. Kanonikom bol až do svojej smrti roku 1621. HRADSZKY, Josephus, *Initia,* s. 414, 420 – 422.

271 ŠALE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 5.

272 MOL, E 150, 6. d., fasc. 38, č. 38. Za spišského prepošta ho cisár Rudolf II. vymenoval už 16. 1. 1606, a to napriek tomu, že nebol vysväteným kňazom a ešte len študoval. Počas jeho neprítomnosti sa mal o prepozitúru ako správca starať jeho brat Štefan. Zaujímavé je, že panovník vo svojom dekréte zdôrazňuje, aby prepošt „*do kanonických a kňazských služieb neuvádzal Poliakov, ale ľudí domácich, vzdelaných a vhodných, ktorí by v tomto kostole* [Kostole svätého Martina] *a v iných kostoloch hodne slávili bohoslužby a našim Uhorským obyvateľom kráľovstva slúžili v ich právnych záležitostiach*". Investitúra a inštalácia mladých ešte študujúcich šľachticov za prepoštov, opátov či dokonca biskupov menej významných cirkevných benefícií patrili k nešvárom, ktoré sa preniesli ešte z konca stredoveku. Napriek tomu, že táto prax spôsobovala viaceré problémy a mala svoj negatívny dopad predovšetkým v čase reformácie, pretrvala aj ďalšie storočie. Zdá sa však, že v prípade prepošta Hosutótyho nešlo o zlú voľbu.

273 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 291.

274 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 102.

Obr. 26 Portrét ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmaňa ako donátora jezuitov.

a katolícky reformátor, kardinál Peter Pázmaň (1616 – 1637) (obr. 26). V prvom rade chcel zistiť stav arcidiecézy, a to prostredníctvom kanonických vizitácií. Už jeho predchodca, arcibiskup Mikuláš Oláh (1553 – 1568), dal z vlastnej iniciatívy v priebehu rokov 1560 – 1563 zvizitovať celú arcidiecézu od Bratislavy až po Spiš.[275] Arcibiskup Pázmaň chcel teraz pokračovať aj Spišskou prepozitúrou. V súčinnosti s cisárom Ferdinandom II. (1618 – 1637) roku 1626 poveril Ladislava Hosutótyho vizitovať fary Spišského prepoštstva. Aj ten však narazil na prudký odpor, tentoraz župných orgánov majoritne obsadených protestantmi. Proti vizitácii sa postavili aj pastori Bratstva 24 farárov kráľovských miest a v konečnom dôsledku tieto snahy vyvolali aj nepokoje medzi ľudom. Definitívne zamietavé stanovisko predniesla župa na svojej kongregácii 30. marca 1626.[276]

Prepošt teda vizitáciu v roku 1626 vykonať nemohol. Okrem nepríjemností so Spišskou župou v septembri roku 1626 hajdúsi Gabriela Bethlena opäť vyplienili Spišskú Kapitulu a prepošt bol nútený utiecť do Levoče a odtiaľ opäť až do Poľska.[277] Aj ďalšie následné pokusy prepošta Hosutótyho o vizitovanie obcí patriacich do jeho držby a pod jeho duchovnú jurisdikciu skončili neúspechom.[278] Kanonická vizitácia sa teda uskutočnila na priame nariadenie arcibiskupa Pázmaňa až od 26. januára do 22. apríla 1629 len v Spišskej Kapitule (obr. 27).[279] Táto najstaršia zachovaná kanonická vizitácia Spišskej Kapituly len stroho vypočítava tunajšie budovy bez podrobnejšieho opisu výzoru cirkevného mestečka. Môžeme sa však z nej dozvedieť aj niekoľko detailov o spôsobe života kanonikov a ďalšieho personálu Spišskej Kapituly. Na otváracom zasadnutí vizitácie sa zúčastnil prepošt Ladislav Hosutóty, lektor a zároveň vikár prepošta Štefan Franiafy, kantor Blažej Sikulus, bývalý kustód Juraj Nemčický (Nemcziczky, počas vizitácie odišiel do rehole), Vavrinec Mogliensis (počas vizitácie zomrel) a kanonici Eliáš Svasiovius, Gašpar Hagelius, Ján Almáši (Almássy), Gašpar Hoffman, Juraj Kasoni (Kaszoni), Tomáš Čutkovič (Czutzkovyth) a Benedikt Rechenius.[280] Ďalším duchovným mimo kanonického zboru bol farár Melchior Grecmer (Greczmer) zo Spiša,

275 BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba.* Bratislava, 1940, s. 117 – 130. Napriek tomu, že sa nám vizitačné zápisnice z územia Spiša nezachovali, je pravdepodobné, že aj tu vizitácie prebehli, nakoľko sa zachovali vizitácie z okolitých regiónov Liptova a Gemeru.

276 KYSEĽOVÁ, Mária. Kanonické vizitácie na Spiši. In *Slovenská archivistika*, XVIII, 1983, č. 2, s. 115; BIZOŇOVÁ, Monika. Kanonické vizitácie na Spiši v 17. a prvej polovici 18. storočia ako historický prameň. In CHOVANEC, M. – SIPKO, J. (eds.). *6. študentská vedecká konferencia: Zborník príspevkov*. Prešov, 2010, s. 461 – 462.

277 BAL, Jeremos – FÖRSTER, Jenő – KAUFFMANN, Aurél (trans. a eds.). *Hain Gáspar Lőcsei krónikája*, s. 179 – 180. Pohromy, ktoré postihli Spišskú Kapitulu, sa spomínajú aj v texte vizitácie Petra Pázmaňa.

278 BEKE, Margit (ed.). *Pázmany Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei*, s. 157 – 159. Hosutóty skúšal vizitovať Spišský Hrušov a jeho filiálku Vítkovce.

279 Zápisnica z tejto vizitácie sa nachádza v Archíve Biskupského úradu v Spišskej Kapitule, ako najstarší zachovaný vizitačný protokol a dodnes je bohatým prameňom informácií o vtedajšom stave Spišskej Kapituly a jej bezprostredného okolia. ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1. Kanonická vizitácia 1629. HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 2 – 113. Analýza vizitácie OLEJNÍK, Vladimír. *Kanonická vizitácia Petra Pázmáňa v Spišskej Kapitule. In HIŠEM, C. – FEDORČÁK, P. (eds.). Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile. Košice, 2007*, s. 111 – 121; GLEJTEK, Miroslav. *Spišská kapitula v 16. – 18. storočí vo svetle kanonických vizitácií a kapitulských štatútov: 1. časť* – Svätí patróni, relikvie a sakrálne objekty. In *Liturgia*, XXIII, 2013, č. 2, s. 164 – 189; GLEJTEK, Miroslav. *Spišská kapitula v 16. – 18. storočí vo svetle kanonických vizitácií a kapitulských štatútov: 2. časť – Sväté omše, liturgia hodín a kapitulská farnosť. In Liturgia, XXIII, 2013, č. 3*, s. 256 – 278.

280 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, fol. 1v; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 3. Por. tiež zoznam kanonikov v závere publikácie.

Obr. 27 Protokol kanonickej vizitácie Spišskej Kapituly z roku 1629.

ktorého do úradu investovala kapitula. Mal k tomu prebendu a faru. Jediným pomocným duchovným bol kantorom platený kaplán Kaplnky Božieho Tela (Kaplnka Zápoľskovcov). Vizitátor bol týmto stavom zjavne pobúrený a nariadil, aby prepošt i kapitula vydržiavali po jednom kaplánovi. Mimo duchovných osôb v kapitulskom chráme slúžili zvonár Juraj Peklenský (Peklenczky, z titulu tejto služby mal pridelený dom a istý plat), spevák Valentín Krikauzky (dostával plat od kanonika kantora), organista Adam Polonus (za službu mal byt vo vežičke nad západnou vstupnou bránou do Spišskej Kapituly), učiteľ Michal Geneba zo Spiša a literát Michal pomáhajúci v kapitulnom chóre. Okrem toho kapitula platila štyroch spevákov – študentov.[281]

Druhá časť vizitácie je venovaná štatútom Spišskej kapituly kanonikov. Vizitátor zistil, že kapitula a prepošt nemajú žiadne štatúty a riadia sa iba listinou arcibiskupa Dionýza z roku 1448 obsahujúcou jedenásť článkov dohody medzi spišským prepoštom a kapitulou. V tejto situácii vizitátor, prepošt a kanonici spolu vytvorili nové štatúty (obr. 28). Ide o najstaršie zachované štatúty Spišskej kolegiátnej kapituly. Tento dokument platil s menšími novelizáciami až do vzniku Spišského biskupstva v roku 1776 a transformácie kapituly z kolegiátnej na sídelnú.[282] Aj preto je dôležité venovať im pozornosť aspoň vymenovaním základných článkov.

281 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, fol. 8v; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 58, 59.

282 Štatúty boli samozrejme v priebehu nasledujúcich období v menších záležitostiach inovované. Nové štatúty Spišskej katedrálne kapitule vydal až r. 1794 spišský biskup Ján Révaj (Révay). Kapitula ich prijala až na základe rozhodnutia Kongregácie koncilu pri Svätej stolici. STOLÁRIK, Lukáš. *Kanonici*, s. 40. Nové štatúty publikoval HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 379 – 416.

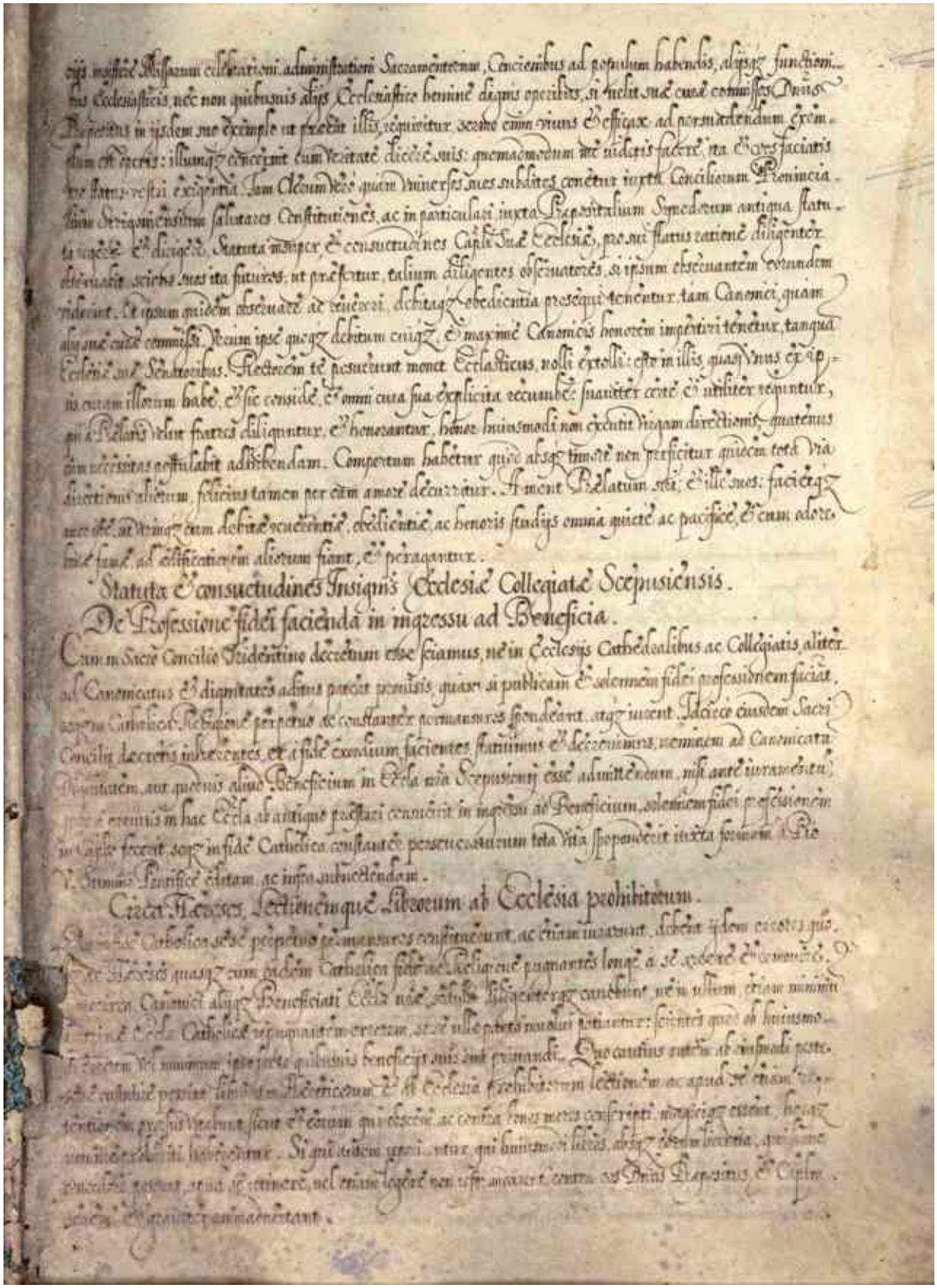

Obr. 28 Štatúty Spišskej kapituly kanonikov z roku 1629.

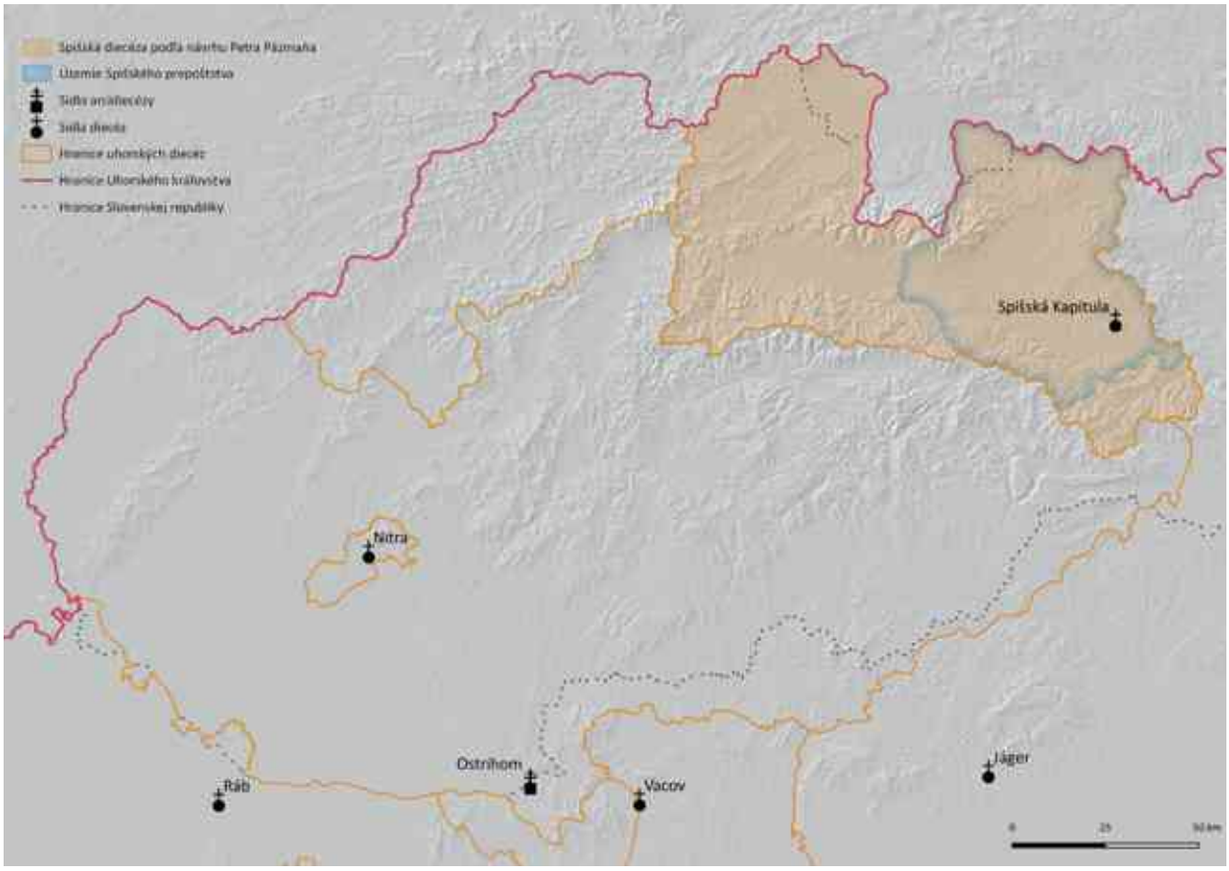

Obr. 29 Mapa neuskutočneného plánu arcibiskupa Pázmaňa na zriadenie Spišského biskupstva v roku 1629.

Už samotné ich názvy naznačujú oblasti, ktoré boli kľúčovými úlohami kapituly a jej členov.

Štatúty začínajú prísnym upozornením, ktoré vizitátor adresoval prepoštovi ohľadom jeho povinností. Nasledujú už samotné štatúty obsahujúce body: (1) vyznanie viery, ktoré sa má pri prijatí kanonického benefícia zložiť; (2) herézy a čítanie zakázaných kníh; (3) o kvalitách tých, ktorí majú byť prijatí do kapituly; (4) inštalácia nových kanonikov, formy prísah; (5) povinnosť rezidencie; (6) spoločné slávenie liturgie hodín; (7) slúženie sv. omší; (8) slúženie sv. omší počas sviatkov; (9) chovanie v chóre kostola; (10) trest pre tých, ktorí sa v chóre nezúčastnia liturgie hodín, alebo zasadnutia kapituly; (11) zaujatie beneficiálnych majetkov novým kanonikom a jeho povinnosti; (12) užívanie beneficiálnych majetkov a starostlivosť o kanonické domy; (13) zákaz odcudzenia, prepísania a výmeny kanonických benefícií; (14) správanie sa a odievanie kanonikov; (15) záležitosti, ktoré sa majú preberať na zasadnutí kapituly, hlasovanie a slovo; (16) tajomstvá kapituly; (17) prehrešky v kapitule a mimo nej; (18) život kanonikov a ich služobníctva; (19) riešenie sporov medzi kanonikmi; (20) právo opcie kanonických domov; (21) testamenty kanonikov a ich vykonávanie; (22) kázne a kázanie kanonikov; (23) farár a jeho povinnosti; (24) učiteľ v škole; (25) povinnosti kanonikov ohľadom hodnoverného miesta; (26) autentické pečatidlo kapituly, jeho uchovávanie a pečatenie listín; (27) notár a jeho plat; (28) právne kroky na ochranu cirkevných majetkov, pochádzajúcich z kráľovských donácií; (29) vyberanie desiatkov a kanonickej prebendy; (30) dekan, jeho voľba, povinnosti, účtovanie a odmena; (31) správa majetkov, v ktorých má podiel prepošt; (32) zvonár a zvonenie; (33) organista.[283]

V októbri 1629 arcibiskup Pázmaň usporiadal diecéznu synodu v Trnave. Okrem iného na nej predostrel svoj úmysel rozdeliť obrovskú Ostrihomskú arcidiecézu a vytvoriť niekoľko menších biskupstiev. V prvom rade mal na mysli Spišské biskupstvo, do ktorého by patrili územia Spišskej, Liptovskej a Oravskej stolice (obr. 29).[284] Ďalšie biskupstvá mali byť Gemerské (stolice

283 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, fol. 13r – 22r; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 63 – 112.

284 Súčasťou P. Pázmaňom plánoveného nového Spišského biskupstva mali byť aj farnosti Gelnického banského okruhu, ktoré nepodliehali spišskému prepoštovi a zároveň boli súčasťou (hoci stále špecifickou) Spišskej župy.

Obr. 30 Jezuitské stavby na začiatku 20. storočia: vľavo učiteľský ústav, predtým gymnázium, postavené na mieste stredovekej fary, vpravo kňazský seminár, predtým jezuitská rezidencia, postavená na mieste domu Zápoľskovcov.

Gemer a Turňa), Turčianske (stolice Turiec a Zvolen) a Novohradské.[285] Tento jeho úmysel však neprešiel.[286] Zo svojho plánu na vznik Spišského biskupstva nakoniec uskutočnil aspoň malú časť, keď dňa 26. júna 1630 pripojil k Spišskému prepoštstvu prepozitúru Blahoslavenej Panny Márie na Liptove (*praepositura Beatae Mariae Virginis de Lipto*), aby tak zmiernil majetkové problémy spišských prepoštov.[287]

Prvé rekatolizačné úspechy na Spiši sa teritoriálne spájajú so severom územia a chronologicky s úvodom 17. storočia. Stáli za nimi dva hlavné vplyvy. Jednak to boli krakovskí biskupi, ktorí od začiatku 17. storočia protiprávne spravovali niekoľko farností patriacich do Ľubovnianskeho a Dunajeckého bratstva. Táto situácia bola spôsobená predovšetkým tým, že niektorí farári a pastori v strachu pred represáliami počas protihabsburgských povstaní opustili svoje fary. Krakovskí biskupi následne využili príležitosť, prisvojili si desiatky z týchto území a dosadzovali sem kňazov z Poľska.[288] Druhým faktorom bolo pôsobenie starostu poľského zálohu, katolíka Stanislava Lubomírskeho (Lubomirski), ktorý sa starostovstva ujal roku 1605 a rekatolizačné snahy začal uplatňovať predovšetkým v zálohovaných mestách na severnom Spiši. Tak boli už roku 1615 katolíkom vrátené kostoly v Chmeľnici, Novej Ľubovni, Hniezdnom, Novej Belej, Ružbachoch a Starej Ľubovni.[289] Je celkom prirodzené, že tieto rekatolizované fary obsadzoval svojimi kňazmi krakovský biskup. Túto situáciu nevedel vyriešiť prepošt Hosutóty, ba dokonca ani arcibiskup Pázmaň na synode v Trnave v roku 1630.[290]

Ďalšia skupina obcí na Zamagurí bola rekatolizovaná vďaka dvom najvýznamnejším katolíckym vlastníkom územia. Prvým z nich bol gróf Pavol Rákoci, od roku 1625 majiteľ Červeného kláštora a väčšiny jeho majetkov. Ten v tridsiatych rokoch 17. storočia zaviedol postupne katolíckych duchovných vo všetkých svojich obciach: Spišská Stará Ves, Lechnica, Veľká Lesná, Lesnica, Veľká a Malá Franková a Reľov. Druhým výrazným katolíckym elementom boli bratia Štefan a Ondrej Paločajovci

285 ŠPIRKO, Jozef. *Začiatky*, s. 51. Pázmaň začal Spišom, pretože „*tam podľa starých listín už kedysi biskup bol*".

286 Podklady približujú štruktúru farskej siete na Spiši v tomto období. Por. *Acta et decreta Synodi Dioecesanae, Strigoniensis. Auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Petri Pazmany, archiepiscopi Strigoniensis. Celebratae Tyrnaviae, Anno Domini M.DC.XXIX. die IV. Octobris et sequentibus.* Tyrnaviae, 1667, s. 95, 96.

287 VICZIÁN, János. *Hosszútóthy*.

288 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 103; BRUCKNER, Győző. *A reformáció,* s. 245 – 246; HRADSZKY, József. *A XXIV királyi plébános*, s. 21 – 27; ZUBKO, Peter. *Dejiny Spišského biskupstva*, s. 601.

289 CHALUPECKÝ, Ivan. *Dejiny Novej Ľubovne*, s. 23.

290 PÉTERFFY, Carolus, *Sacra Concilia II*, s. 311.

Obr. 31 Protokol kanonickej vizitácie spišských farností z rokov 1655 a 1656.

(Horváth-Palochay z rodu apostatovaného prepošta Horváta), ktorí sa roku 1639 pod vplyvom prepošta Hosutótyho vzdali protestantizmu a konvertovali na katolicizmus. Hneď o rok nato začali zavádzať späť katolícke náboženstvo postupne vo všetkých svojich obciach: Fridman, Kacvín, Nedeca, Krempachy, Vyšné Lapše, Lendak a Matiašovce.[291]

Začiatkom roka 1644 sa ku Spišskej Kapitule priblížilo ďalšie ohrozenie – povstalci Juraja I. Rákociho (Rákóczi). Prepošt Hosutóty sa pred nimi uchýlil do Podolínca a sem boli 1. septembra 1639 prenesené aj časti archívov Spišskej kapituly v siedmich truhliciach.[292] Prepošt sa zo svojej dočasnej rezidencie vrátil na Spišskú Kapitulu až v januári 1646. V tomto období vrcholili snahy Spoločnosti Ježišovej o usídlenie na Spiši, tentoraz konkrétne v Spišskej Kapitule. Prepošt Hosutóty toto ich úsilie podporil po presviedčaní zo strany jezuitov, cisára Ferdinanda III. (1637 – 1657), zástupcov Spišskej župy i župana – ktorým bol po dlhom „turzovskom období" katolík, gróf Štefan Čáki (Csáky) – no najmä na základe priameho nátlaku ostrihomského arcibiskupa Juraja Lippaya.[293] Odovzdal im Kaplnku Božieho Tela (Kaplnka Zápoľskovcov) spolu s jej benefíciom, ako aj so starým domom Zápoľskovcov, zvaným Codria (stál na mieste dnešného bloku A Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, Spišská Kapitula 12) a stredovekú nepoužívanú kapitulskú faru (stála na mieste dnešnej funkcionalistickej budovy, Spišská Kapitula 13)[294] (obr. 30). V dôsledku príchodu jezuitov a ich spolupráce so spišským županom Štefanom Čákim sa tak objavili prvé intenzívnejšie rekatolizačné úspechy aj v okolí Spišskej Kapituly, predovšetkým v obciach patriacich do hradného domínia. Ako typický prípad možno uviesť prevzatie Kaplnky Nanebovzatia Panny Márie

291 PAVLIK, Eduard. *Reformácia*, s. 54.

292 SA LE, SpP, III. odd., fasc. 1, nr. 56. Uvedené truhlice s archiváliami sa vo víre udalostí 17. storočia stratili a kapitula po nich pátrala ešte v 18. storočí. Porovnaj celý fascikel č. 1 a HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 429.

293 BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné a kultúrne*, s. 26, 27.

294 BIZOŇOVÁ, Monika. *Spoločnosť*, s. 26.

Obr. 32 Pečať s I. variantom erbu Juraja Báršoňa.

v Spišskom Štvrtku katolíkmi, zaujatie svätyne kostola v Hrabušiciach, či rekatolizáciu Domaňoviec – všetky udalosti sa odohrali v réžii Štefana Čákiho v roku 1638.[295] Jezuitská spiritualita dala vzniknúť niekoľkým náboženským bratstvám, ako napríklad Bratstvu Panny Márie, patrónky zomierajúcich a zosnulých a Bratstvu nanebovzatej Panny Bohorodičky v Spišskej Kapitule či Bratstvu svätej Anny, ktoré sa angažovalo pri Kaplnke svätej Anny v Kluknave. Jezuiti už od roku 1648 usporadúvali v Spišskej Kapitule divadelné predstavenia, mystériá, verejné dišputy a prednášky – často aj v slovenčine. Kázali, viedli procesie a púte. V päťdesiatych rokoch 17. storočia sa okolo Spišskej Kapituly dokonca objavujú púte flagelantov.[296] Jezuiti mali pozitívny vplyv nielen na okolité farnosti, ale aj na kanonikov a na život Spišskej Kapituly vôbec. Obrazne, no veľmi výstižne vývoj situácie vyjadril jezuitský kronikár:

„*Naša tunajšia prítomnosť prospela aj Spišskej kapitule. Jej inú tvár, oveľa lepšiu, než mala pred príchodom Spoločnosti, videli aj heretici. Predtým vo sviatky okrem jednej omše nerobila nič, a tak sa tí, ktorých vyhnali od spovede, stávali heretikmi. Teraz aj mnohí z kanonikov denne slúžia omšu a horlivo nasledujú náš ornát v chráme.*“[297]

Toto svedectvo naznačuje zlepšujúci sa stav Spišskej Kapituly: obnovuje sa liturgia, vysluhovanie sviatostí, kázanie a podobne. Je to však aj svedectvo o tom, že na konci 16. a začiatku 17. storočia to všetko v kolégiu kanonikov Spišskej kapituly fakticky nefungovalo.

Pozitívny odraz rekatolizačných aktivít na farnostiach prepoštstva možno vidieť na najstaršej zachovanej kanonickej vizitácii Spiša (obr. 31). V rokoch 1655 a 1656 ju uskutočnil spišský prepošt Ján Pálfalvai (Pálffalvay, Pálmaffalvay, spišský prepošt 1655 – 1663). Spolu s kanonikom Martinom Solčánim (Szolcsanyi) postupne prešiel – s výnimkou Provincie 13 zálohovaných miest – všetky spišské farnosti, ktoré boli v rukách katolíkov.[298] Jeho vizitácia je tak odrazom počiatočných výsledkov rekatolizácie na Spiši. V roku 1655 bolo podľa nej v rukách katolíkov na Spiši 30 kostolov či kaplniek. Pri vizitácii 1656 mali katolíci kostolov 31. Zápisnica z tejto vizitácie ponúka pohľad na hlavné problémy katolicizmu na Spiši v tomto období, medzi ktoré patrí najmä nízky počet kostolov v rukách katolíkov, zlý fyzický stav kostolov, fár a cirkevných majetkov a nízky počet kňazstva.

Zaujímavým rozšírením organizácie svetského duchovenstva na Spiši v druhej polovici 17. storočia bolo uvedenie gréckokatolíckych fár pod jurisdikciu spišských prepoštov. Gréckokatolícka cirkev bola zjednotená s Rímom na takzvanej Užhorodskej únii 24. apríla 1646. Roku 1662 boli spišské gréckokatolícke fary so súhlasom mukačevského biskupa vyčlenené spod jurisdikcie Mukačevskej eparchie a zverené pod jurisdikciu spišského prepošta. Týkalo sa to farností Oľšavica, Poráč, Závadka, Helcmanovce, Slovinky, Nižné Repaše, Veľký Lipník a Osturňa.[299] Dôvodom takéhoto rozhodnutia boli predovšetkým problémy pri spravovaní fár na diaľku, a to najmä v období vrcholiaceho boja medzi protestantizmom a katolicizmom o konfesionálnu príslušnosť mnohých spišských obcí.[300]

Za vrchol rekatolizačných aktivít na Spiši sa dá považovať pôsobenie Juraja Báršoňa (Bársony, spišský prepošt 1663 – 1675), varadínskeho a neskôr jágerského biskupa (obr. 32). Moderná historiografia chápe niektoré jeho snahy ako extrémne.[301] V skutočne negatívnom zmysle možno posudzovať predovšetkým Báršoňovu osobnú účasť na viacerých akciách namierených proti protestantským komunitám na celom dnešnom východnom Slovensku. Pri rekatolizácii neváhal použiť ani vojenskú moc, ktorú pre tieto účely na Spiši ochotne zabezpečoval župan Čáki, kapitán poľského zálohu Lubomírsky či iní šľachtici. V roku

295 ŽIFČÁK, František. *Domaňovce*, s. 36.

296 OLEJNÍK, Vladimír (ed. a trans.). *Synopsa I*, s. 141, 142.

297 OLEJNÍK, Vladimír (ed. a trans.). *Synopsa II*, s. 251 – 253.

298 ABÚ SK, SpB, odd. KV, inv. č. 2. Kanonická vizitácia 1655 – 1656. Publikoval OLEJNÍK, Vladimír (ed.). *Spišské prepoštstvo*.

299 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 502 a ZUBKO, Peter. *Dejiny Spišského biskupstva*, s. 601 uvádzajú rok 1687. Takéto datovanie však nie je reálne, keďže už roku 1682 pri prerozdelení farností Spišskej prepozitúry na dekanáty figurujú medzi latinskými už aj gréckokatolícke farnosti. Por. MOL, E150, 6. d., 38. fasc., nr. 51. Súpis a sprievodný list prepošta Šebeštéňa z 20. 11. 1682 sa týka vyberania katedratika.

300 ŠOLTÉS, Peter. *Spiš v dejinách gréckokatolíckej cirkvi*, s. 617.

301 VÉGHSEŐ, Tamás. *Il 34-imo prevosto*, s. 159 – 177; ESZE, Tamás. *Bársony György*, s. 668.

Obr. 33 Kaplnka sv. Rozálie (1666), ktorú konsekroval prepošt Báršoň. V kalvárii predstavuje Herodesov palác.

Obr. 34 Kaplnka sv. Františka Xaverského (1669), ktorú postavil prepošt Báršoň. V kalvárii predstavuje sídlo Piláta Pontského.

1665 bol týmto spôsobom katolíkom vrátený kostol v Tepličke nad Hornádom, v roku 1661 v Olcnave,[302] v roku 1667 v Bystranoch. V priebehu roka 1671 boli katolíkom vrátené kostoly v Strážkach, Gelnici, Mníšku nad Hnilcom, Štóse, Švedlári a Smolníku, ďalej v Kluknave, Richnave, Jamníku, Odoríne, v Spišskom Štvrtku a v Hrabušiciach.[303] V Levoči bol rekatolizovaný v tom istom roku najskôr starý kostol a kláštor minoritov na Kláštorskej ulici, ktorý od roku 1664 používala slovenská evanjelická cirkevná obec. Po prieťahoch a rokovaniach bol 2. júla minoritský kostol plný katolíckych veriacich z okolia Levoče, ktorí hneď uskutočnili aj procesiu na Mariánsku horu. 12. júla prepošt Báršoň odovzdal kláštor a kostol jezuitom, ktorí tu začali svoju úspešnú činnosť.[304]

Rekatolizácia pokračovala aj v roku 1672. Katolíkom boli vrátené kostoly a fary v Mlynici, Iliašovciach, Žakovciach, Harichovciach, Smižanoch, Veľkom Slavkove, Svätom Ondreji, Huncovciach, vo Veľkej Lomnici, Abrahámovciach, Kurimanoch, Švábovciach, Chmeľnici a Vlkovej.[305]

Odveta za navracanie kostolov katolíkom, ktoré často sprevádzalo násilie na seba nedala dlho čakať. Keď Juraj Báršoň spolu s bratom Jánom, stoličným úradníkom, preberal v roku 1672 kostol v Turej Lúke, napadlo ich veľké množstvo protestantov, brata zabili a sám prepošt Báršoň vyviazol s ťažkými zraneniami.[306]

Napriek tomu sa Báršoň nevzdal a pokračoval v rekatolizácii. V roku 1673 boli vrátené kostoly v Bušovciach, Holumnici, Margecanoch, Podhoranoch,

302 OLEJNÍKOVÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Sakrálne*, s. 19, 20.

303 HRADSZKY, József. *A XXIV királyi plebános*, s. 145.

304 SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče*, s. 202 – 205.

305 HRADSZKY, József. *A XXIV királyi plebános*, s. 145.

306 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 115 – 116; VÉGHSEÖ, Tamás. *Il 34 -imo prevosto*, s. 173. Toto nebol posledný incident v Turej Lúke. O dva roky nato tu bol zavraždený aj spišský rodák, jezuita, blahoslavený Ján Simonides, pôvodným menom Ján Šimon. Narodil sa 27. decembra 1639 v Bijacovciach. Roku 1659 vstúpil v Trenčíne do jezuitskej rehole, študoval na gymnáziu a od roku 1668 teológiu v Košiciach. Za kňaza bol vysvätený roku 1671. Pôsobil ako učiteľ v Rožňave, od roku 1672 ako misionár v Nižnej na Orave, od roku 1673 v Ružomberku, od roku 1674 v Palúdzke a neskôr v Turej Lúke. Tu ho 31. decembra 1674 zavraždili. Roku 1950 bol vyhlásený za blahoslaveného. Porovnaj MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník V.*, s. 260.

Spišskom Štiavniku, Veľkom Folkmári, Hranovnici, Jurskom, Kravanoch, Lomničke, Slovenskej Vsi, Spišskej Teplici, Spišskom Bystrom, Vojňanoch a Spišskom Hrušove, v Krompachoch, Markušovciach a v Spišskom Hrhove.[307] Preberanie kostolov katolíkmi bolo bezproblémové len u veľmi malého percenta obcí. Väčšinou sa s ním spájali prieťahy, vzájomné škriepky a neústupčivosť.

Hneď v nasledujúcom roku sa podľa vzoru bratislavského procesu z roku 1673 konal od 30. apríla do 2. mája 1674 v Spišskom Podhradí tzv. zmiešaný súd (*iudicium compositum*) nad protestantskými kazateľmi Provincie 13 zálohovaných miest. Zmiešaným sa nazýval preto, že zastúpenie v senáte mala uhorská i poľská strana. Svojich vlastných komisárov vymenoval osobne kapitán poľského zálohu Heraklius Lubomírsky. Do čela cisárskych komisárov sa postavil osobne prepošt Báršoň. Z účasti na protihabsburskom Vešeléniho (Wesselényi) sprisahaní bolo obvinených 41 luteránskych kazateľov. Napriek nedostatku dôkazov boli aj odsúdení. Na výber dostali vyhnanstvo, prípadne zrieknutie sa cirkevného úradu. Väčšina kazateľov si vybrala druhú možnosť a prepošt Báršoň sa hneď pustil do preberania ďalších kostolov a fár.[308] V roku 1674 vrátil do rúk katolíkov kostol, faru a školu v Spišskej Belej.[309] Rekatolizácia v tomto roku sa týkala aj farností Tvarožná, Veľká, Ľubica, Matejovce, Stráže, Poprad, Vrbov, Spišská Sobota, Ruskinovce a Spišské Podhradie,[310] Spišské Vlachy[311] a farský kostol v Spišskej Novej Vsi.[312]

Faktickým zavŕšením hlavnej vlny preberania kostolov späť do rúk katolíkov vo väčšine obcí na Spiši bolo prevzatie farského kostola v Levoči roku 1674. Dňa 13. apríla mesto odovzdalo po prieťahoch a vyjednávaniach katolíkom pôvodný špitálsky Kostol svätého Ducha (na jeho mieste dnes stojí nový minoritský kláštor na Košickej ulici), Malý kláštor (bývalý kláštor kartuziánov na mieste ktorého stoja kasárne na Probstnerovej a Bottovej ulici), farský Kostol svätého Jakuba a aj faru.[313] Tento akt

Obr. 35 Exlibris s erbom Joachima Luženského.

znamenal *de facto* i ukončenie činnosti protestantského Bratstva 24 pastorov kráľovských miest.

Medzi bezpochyby kladné počiny Juraja Báršoňa patrí predovšetkým uvedenie pavlínov (*Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae*) do Kežmarku. V roku 1670 im daroval oratórium neďaleko hradu a ďalší dom na bývanie.[314] Pavlíni sa vyznamenali predovšetkým v pastoračnej činnosti. Pôsobili vo svojom kostole, vo farskom Kostole Svätého Kríža v Kežmarku, od roku 1672 v Huncovciach, Veľkej Lomnici a Žakovciach[315] a od roku 1675 aj v Krížovej Vsi, Rakúsoch a Strážkach.[316]

Fyzická pamiatka na prepošta Báršoňa sa zachovala v Spišskej Kapitule a v jej okolí dodnes v podobe jedinečnej kalvárie (obr. 33, 34). Súbor kaplniek vznikal postupne v rokoch 1666 – 1675 na lokalitách Pažica, Krížová hora a Sivá Brada. Ide o kalváriu typu *Calvario Jerusalem*, teda model starovekého Jeruzalema v krajine s vyznačením miest utrpenia Ježiša Krista na krížovej ceste. Kalvárie tohto typu sú v súčasnosti zachované len na veľmi málo miestach Európy, napríklad Kalwaria Zebrzydowska v Poľsku (vznikla postupne od roku 1600) či Sacro Monte vo Varalle v Taliansku (vznikal postupne od konca 15. storočia). Vznik tohto zaujímavého typu kalvárie na Spiši bol ovplyvnený najmä duchovnosťou jezuitov. Finančne ho však zabezpečil prepošt Báršoň. Svoju úlohu tu zohral aj transfer myšlienok, ktorý sa uskutočnil prostredníctvom krakovského kanonika Jozefa Bernarda Zebrzydowskeho z rodu Zebrzydowskich, ktorí si od roku 1600 stavali v Poľsku slávnu Zebrzydowskú kalváriu. Jozef Bernard

307 HRADSZKY, József. *A XXIV királyi plebános*, s. 317.

308 BRUCKNER, Győző. *A reformáció*, s. 333 – 347; VÉGHSEŐ, Tamás. *Il 34 -imo prevosto*, s. 175, 176; ŽIFČÁK, František. *V poľskom zálohu*, s. 35.

309 GRIGER, Michal. Náboženské pomery, s. 51; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 167, 168.

310 HRADSZKY, József. *A XXIV királyi plebános*, s. 317, 318.

311 STRAKA, Milan. *Mesto Spišské Vlachy*, s. 32.

312 MOL, R 302, R. sz. 9, s. 2. *Diarium Residentiae societatis Jesu Leutschoviensis coeptum conscribi anno 1673, 1 ma Februarii Primo Residentiae superiore R. P. G. Laki ad 1692*, fol. 21b.

313 SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče*, s. 208 – 212; HRADSZKY, József. *A XXIV királyi plebános*, s. 317, pozn. č. 135.

314 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 112, 113.

315 ENDRÖDI, Ján. *Dejiny*, s. 383.

316 KISBÁN, Emil. *A magyar Pálosrend története*, s. 303.

Obr. 36 Protokol kanonickej vizitácie z roku 1693.

Zebrzydowski okrem krakovského kanonikátu zastával aj úrad farára v Spišskom Podhradí (pokus zaujať faru a desiatok evidujeme už v roku 1659),[317] v Spišských Vlachoch (po rekatolizácii farnosti v roku 1674) a v Spišskej Novej Vsi (rovnako po rekatolizácii farnosti 13. júla 1674). Pri týchto priateľských kontaktoch iste došlo aj k myšlienke vytvoriť na Spiši podobnú kalváriu, akú Zebrzydowski stavali v Poľsku.[318]

Záver 17. storočia bol poznačeným opätovnou vlnou násilností počas ďalšieho stavovského povstania, tentoraz vedného Imrichom Tökölim (povstanie 1677 – 1683). Jeho začiatok sa takmer presne kryje s obdobím pôsobenia varadínskeho biskupa a spišského prepošta Joachima Luženského (Luzsenszky, spišský prepošt

317 SA LE, SpP, VI. odd., Capsa 33, fasc. 1. Dohoda medzi Jozefom Zebrzydowskim a Jánom Foxom, Martinom Weiserom a Martinom Fukerom ohľadom prenájmu desiatku z obilia zo Spišského Podhradia. Krakov 24. septembra 1659.

318 Viac o Kalvárii pri Spišskej Kapitule – Spišskom Jeruzaleme pozri OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský Jeruzalem*, s. 141 – 161; OLEJNÍK, Vladimír. *Dejiny Spišského Jeruzalema*, s. 13 – 61.

Obr. 37 Rekonštrukcia erbu Ladislava Matiašovského ako nitrianskeho biskupa.

Obr. 38 Rekonštrukcia erbu Jána Žigraja.

1676 – 1681). (obr. 35) Od tohto povstania si sľubovali obnovenie svojich slobôd predovšetkým protestantskí šľachtici. Výsledkom však bolo všeobecné sklamanie z rabovačiek a násilností, ktorých sa dopúšťali tak kuruci, ako aj cisárski vojaci. Pre katolícke kňazstvo znamenalo toto povstanie len utrpenie. Všade, kam kuruci prišli, vyplienili obec, vyhnali alebo dokonca zabili katolíckeho farára a dosadili evanjelika, často zničili, alebo rozkradli inventár kostola. V dňoch 6. až 8. júla 1680 sa kuruci utáborili bezprostredne pri Spišskej Kapitule, medzi Sivou Bradou a Jablonovom. Zo Spišskej Kapituly so sebou odviedli všetok dobytok.[319] V priebehu nasledujúcich rokov páchali kuruci násilnosti voči katolíckym kňazom na mnohých miestach – v Strážach,[320] Smižanoch, Kurimanoch aj Iliašovciach,[321] v Levoči.[322] Pod vplyvom Tököliho vojenských úspechov evanjelici znovu odobrali katolíkom aj ďalšie kostoly na Spiši, napríklad v Kežmarku,[323] v Žakovciach,[324] Betlanovciach,[325] Richnave,[326] Veľkej Lomnici, Huncovciach,[327] Spišskej Sobote,[328] Krempachoch[329] a na ďalších miestach. Kuruci alebo bandy, ktoré sa pod týmto menom po Spiši potulovali v priebehu rokov 1672 – 1684 spolu vyrabovali vyše 40 obcí, niektoré aj viackrát za sebou. Levočské majere kuruci vykradli 25-krát, Spišskú Novú Ves zdierali 12-krát a Kežmarok 10-krát.[330]

319 ŽIFČÁK, František. *V poľskom zálohu*, s. 37.

320 KOLLÁROVÁ, Zuzana. *Duchovný život*, s. 57.

321 CHALUPECKÝ, Ivan. *Kurimany*, s. 30.

322 SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče*, s. 220 – 223.

323 BARÁTHOVÁ, Nora. *Politický vývoj*, s. 145.

324 CHALUPECKÝ, Ivan. *Obdobie reformácie*, s. 29.

325 ŽIFČÁK, František. *Betlanovce*, s. 92.

326 ŽIFČÁK, František. *Richnava*, s. 132.

327 ENDRÖDI, Ján. *Dejiny*, s. 384.

328 CHALUPECKÝ, Ivan. *V poľskom zálohu*, s. 80.

329 PAVLÍK, Eduard. *Reformácia*, s. 55.

330 VOJTÁŠ, Matej. *Spišská Nová Ves*, s. 34.

Násilnosti voči katolíckym kňazom ustúpili až v osemdesiatych rokoch 17. storočia. Svoj podiel na tom mal aj vtedajší spišský prepošt a sedmohradský biskup Andrej Šebeštéň (Sebestény, Sebestyén, spišský prepošt 1681 – 1683). Tento schopný rečník a diplomat navštívil a získal si Imricha Tököliho, ktorého sa snažil ovplyvniť, aby zamedzil rabovaniu a lúpežiam. Zároveň sa ho snažil nakloniť na rokovanie s cisárskym dvorom. Ako Tököliho osobitný vyslanec dokonca v roku 1683 odišiel do Poľska.[331] Tieto jeho aktivity mu však zazlievala Spišská kolegiátna kapitula, ktorá ho obviňovala zo spojenectva s buričom Tökölim.

Stav celej farskej siete na Spiši – aj s inkorporovanými gréckokatolíckymi farnosťami – preveril kánonickou vizitáciou v roku 1693 spišský prepošt Ladislav Matiašovský (Mattyassovszky, spišský prepošt 1689 – 1696)[332] (obr. 36). Vizitátor navštívil spolu 129 farských a filiálnych kostolov. Vizitácia sa netýkala celého Staroľubovnianskeho dekanátu, ktorý bol v tomto období spravovaný Krakovským biskupstvom.[333] Dňa 21. júna 1696 bol Ladislav Matiašovský vysvätený za nitrianskeho biskupa (obr. 37). Svoje styky so Spišom však neprerušil. V roku 1699 kúpil Červený kláštor a vo svojom testamente z roku 1704 ho daroval kamaldulským mníchom.[334] Etablovanie tejto na Spiši novej rehole sa stalo istým symbolom upokojujúcich sa pomerov 18. storočia.

Spišská Kapitula v 18. storočí – na ceste k biskupstvu

Na začiatku 18. storočia skontroloval stav farností na Spiši prostredníctvom kánonických vizitácií prepošt Ján Žigrai (Sigrai, Sigray, spišský prepošt 1696 – 1718). (obr. 38). Prvú vizitáciu uskutočnil v roku 1700 (obr. 39).[335] Súčasťou itinerára bola aj Spišská Kapitula, ktorá sa vo vizitačnom protokole nachádza ako prvá. Po nej sa skúmali farnosti Spišská Kapitula, Levoča a Kežmarok. Nasledovali ďalšie farnosti rozdelené do nasledujúcich dekanátov: Dekanát 13 kráľovských miest patriacich k Ľubovnianskemu hradu, Dekanát banských miest, Dekanát dolného toku Hornádu,

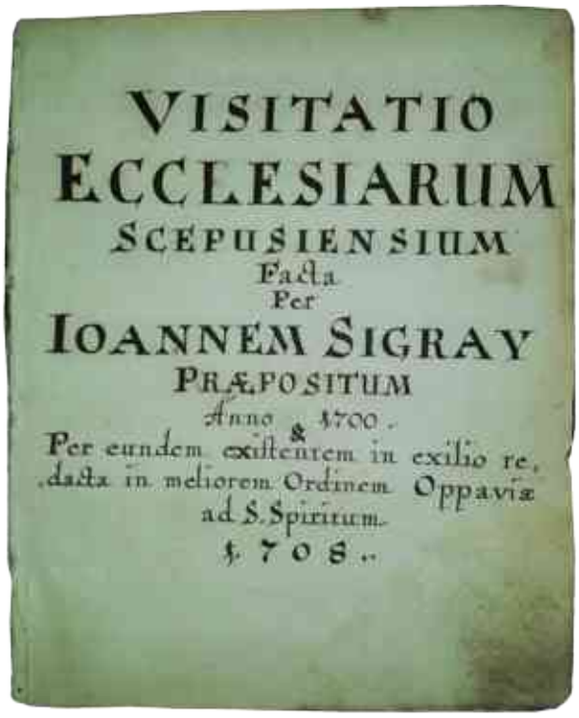
VISITATIO
ECCLESIARUM
SCEPUSIENSIUM
Facta
Per
IOANNEM SIGRAY
PRÆPOSITUM
Anno 1700.
Per eundem existentem in exilio re,
dacta in meliorem Ordinem Oppaviæ
ad S. Spiritum.
1708.

Obr. 39 Protokol kanonickej vizitácie, začatej v roku 1700.

Dekanát horného toku Hornádu, Dekanát horného toku Popradu, Dekanát dolného toku Popradu, Dunajecký dekanát, Ľubovniansky dekanát, v ktorom sa nachádzala len farnosť Podolínec a Dekanát gréckych uniatov. Táto vizitácia ako vôbec prvá poskytuje štatistické údaje o počte obyvateľstva podľa konfesie. Môžeme tak konečne posúdiť viac-menej reálny stav katolicizmu na Spiši. Celkovo bolo zvizitovaných 169 spišských fár a filiálok. Podľa informácie vo vizitácii v tomto období na Spiši žilo 62 375 obyvateľov. Z toho 22 709 obyvateľov bolo rímskokatolíckeho obradu, 3 779 gréckokatolíckeho a 35 887 bolo nekatolíkov. Štatisticky teda v tomto období Spiš bol stále majoritne protestantský: až 57,53 % obyvateľov bolo nekatolíkov, 36,41 % katolíkov západného obradu a 6,06 % katolíkov východného obradu. Veľké množstvo protestantov sa udržalo predovšetkým v mestách, kde napriek tomu, že už boli zavedené katolícke bohoslužby, vykonávali sa v súkromných domoch aj luteránske služby božie. Tento stav sa týkal najmä Ľubice, Kežmarku, Ruskinoviec, Spišskej Novej Vsi, Spišského Podhradia, Stráží, Tvarožnej a Vrbova.[336]

Hneď v roku 1702 sa prepošt Žigrai pokúsil vykonať ďalšiu vizitáciu. Keď však absolvoval cestu po dvoch dekanátoch, vypuklo povstanie Františka II. Rákociho (povstanie v rokoch 1703 – 1711). Boje nevynechali ani okolie Spišskej Kapituly. Archív a chrámový poklad boli

331 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 122.

332 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 4. Kanonická vizitácia 1693.

333 HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 546; HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 501.

334 LABANCOVÁ, Naďa. *Medzi bratmi*, s. 30 – 31; ŠTEVÍK, Miroslav – FETKO, Filip. *Rubrum claustrum*, s. 25; PAVLÍK, Eduard. *Historický obraz*, s. 52.

335 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 5. Publikoval HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 115 – 277.

336 BIZOŇOVÁ, Monika. *Rekatolizácia*, s. 105.

od augusta do decembra 1703 z bezpečnostných dôvodov evakuované na Spišský hrad.[337] Napriek tomu, že naokolo zúrili nepokoje, prepošt Žigrai zostal v Spišskej Kapitule až do 17. októbra 1705. Keď sa odmietol pridať na stranu povstalcov, zajali ho. Podarilo sa mu však utiecť. Uchýlil sa do Opavy a na jeho miesto Rákoci 23. decembra 1706 protiprávne dosadil Dominika Antona Brennera (1706 – 1709).[338] Počas pôsobenia tohto prepošta nastala v Spišskej kapitule zvláštna situácia. Časť kanonikov sa ho zdráhala prijať a pochybovali, či je na základe Rákociho menovania skutočným držiteľom duchovnej i svetskej jurisdikcie prepošta. Vec sa prerokúvala v konzistóriu kapituly, medzi uhorskými prelátmi a dostala sa aj k samotnému Rákocimu. Ten kapitule vo svojom liste z 23. decembra 1706 odpovedal, že Brenner je nespochybniteľne nositeľom duchovnej i svetskej jurisdikcie a moci, ktorá náleží spišskému prepoštovi. Spišská kolegiátna kapitula tak nemala inej možnosti, ako Rákocimu poslať 18. februára 1707 list, v ktorom sa podvolila vôli Rákociho. Brennera uznala za svojho legitímneho a nespochybniteľného prepošta, prisľúbila všemožnú pomoc a podporu konfederátom a odslúženie slávnostnej omše na úmysel Rákociho plánov. Zároveň sa zaviazala venovať svoje modlitby a prosby za knieža a nie za cisára Jozefa.[339] Okrem prepošta Brennera Rákoci menoval aj štyroch kanonikov Spišskej kolegiátnej kapituly: Pavla Nebesta, Juraja Nagya, Juraja Reischera a regulárneho kanonika Jozefa Freya.[340]

Povstanie Františka II. Rákociho ovplyvnilo aj personálne obsadenie a na istý čas dokonca aj konfesionalitu množstva farských benefícií na Spiši. Konfederáti už roku 1703 na svojej kongregácii v Szerencsi (Maďarsko) na základe tlaku luteránov a kalvínov rozhodli, že kostoly, fary a školy, ktoré boli na konci 17. storočia vrátené katolíkom, majú byť opäť odovzdané evanjelikom. František II. Rákoci vyslal na Spiš komisiu, ktorá na zasadnutí 30. septembra 1705 v Toporci určila osudy 123 sporných kostolov, fár a škôl na Spiši.[341] 69 kostolov komisia pridelila protestantom, 54 kostolov a fár ponechala katolíkom.[342] Katolíkom konfederáti ponechali len obce, ktoré buď reálne patrili Spišskej kolegiátnej kapitule alebo prepoštovi, alebo išlo o obce gréckokatolícke, v prípade ktorých spišskí prepošti *de facto* súperili o jurisdikciu s Mukačevským biskupstvom. Treťou skupinou boli obce na severe Spiša, nad ktorými spišskí prepošti stratili jurisdikciu najprv pod vplyvom Krakovského, neskôr Tarnowského biskupstva.

Po porážke povstaleckých vojsk pod Trenčínom v roku 1708 sa však situácia pre katolíkov postupne menila k lepšiemu. S prebiehajúcimi vojnovými udalosťami sa pre Spišskú Kapitulu spájali aj isté nepríjemnosti. V novembri 1709 cisársky generál Heister počas obliehania Levoče ubytoval v Spišskej Kapitule 350 cisárskych vojakov a 50 labancov. Dňa 24. novembra sa medzi cisárskymi a Rákociho prívržencami, ktorí v tomto období mali v rukách Spišský hrad, odohrala bitka. Cisárski vojaci v nej boli porazení, no k vážnejším škodám v Spišskej Kapitule nedošlo.[343]

Po porážke povstalcov ostrihomský arcibiskup Kristián, kardinál August Saský v mene cisára Jozefa I. (1705 – 1711) 18. decembra 1709 vydal mandát, ktorým okrem iného odvolal Brennera zo spišského prepoštstva. Prepošt Žigrai sa tak konečne mohol vrátiť na svoje pôvodné pôsobisko.[344] Spolu s Brennerom boli zbavení kanonikátov aj traja kanonici Spišskej kapituly dosadení Rákocim. Následne kardinál v priebehu roka reštauroval personálny stav Spišskej kolegiátnej kapituly. Prepoštom sa opäť stal Ján Žigrai. Lektorát zastával Matej Winkler, kantorát Bernard Forstner, kustódom bol Peter Ján Martinovský. Ďalšími kanonikmi boli Juraj Schroth, Juraj Reischer, Štefan Loviškovič (Loviskovich), Štefan Hanušovský (Hanusoczy), Juraj Nagy, Peter Ludáni (Ludanyi) a Matej Klar.[345] Situácia v Spišskej Kapitule sa následne na dlhý čas stala stabilnou a pokojnou.

Po odznení problémov, ktoré spôsobilo povstanie Františka II. Rákociho, ale aj morová epidémia v rokoch 1710 – 1711 sa pomery na Spiši začali postupne stabilizovať. V roku 1712 prepošt Žigrai uskutočnil ďalšiu kánonickú vizitáciu Spišského prepoštstva (obr. 40). Chcel zistiť škody napáchané povstalcami, ako aj stav obyvateľstva po morovej epidémii v rokoch 1710 – 1711. Išlo už o modernú vizitáciu, prvú svojho druhu na Spiši, ktorá podrobne preverovala všetky aspekty života farností. Jej *puncta interrogatoria* obsahovali osem

337 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 241.

338 Zaujímavosťou v súvislosti s Antonom Brennerom je, že v rokoch 1710 – 1712 zrejme robil pre Františka II. Rákociho informátora či poverenca. Pohyboval sa od Gdanska až po Paríž a zasielal mu listy s informáciami o politických pomeroch v Uhorsku a v ďalších krajinách. Listy sú písané po latinsky a po francúzsky a dôležité mená a miesta sú v nich šifrované číselnými a kombinovanými kódmi. Por. MOL, G 15, 26 s., I.1 d., Capsula H, fasc. 230 (26. d.), Capsula H, fasc. 243 (28. d.), Capsula H, fasc. 250 (29. d.).

339 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 459.

340 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 461.

341 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 259, 260.

342 HRADSZKY, József. *A XXIV plébános*, s. 18, 19; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 274 – 277.

343 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 293.

344 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 130.

345 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 461.

Obr. 40 Protokol kanonickej vizitácie z roku 1712.

Anima cum Turri et Sacristia murata in statu comodo
Cuius Burstuarium semice obductum, post altare tabu-
lam antiqua, habent à latere meridionali aliquantum
Sacristiam Capellam operis protici antiqui et fa-
cta Sisso Edicula iuxta eam per Sophiam quondam
Magnificam Ducissam Teschinensem fundatam, quae
duplex est, minorem inferior et superior cum ingressu
ex ista Edicula. Rector B.M.V. in Coelo assumpta
dicatur; Edicula vero dedicata è S. Ladislao Regi
Hungariae; concordantes ipse referunt, ad propagandam
Religionem quae restituit olim per haereticos temporibus
rebellionum, ad Ecclesiam reconciliatam. Altaria
in Edicula sunt tria: Maius S. Ladislai 2.° S. Stan-
islai Episcopi: 3.° S. Antonij de Padua. In Ecclesia
vero superiori sunt altaria duo, unum B.M.V. ope-
ri Sculpti; in inferiori est unum altare B.M.V. Edicu-
la vero hinc potestatis subsequuntur
Fundatam attenuat fuisse per S. Ladislaum Regem
Hungariae; Dos vero per Reverendissimam Sapieniam
nec ad Bona praeterquam agrum unum sub Cubiculo ad
No 35. quem excolunt RR. PP. finibus vero adiacentes
omnatae in ridestinatae Edicula defalcatae ex dispo-
sitione datae per Illustrem Nobilem Hieronymum Ste
Edicula testamentaliter legatae. De dote Capellae
quicq nil scitur. Affirmant quidem, ab eum ing
na terra gestare et habere pro dote, literae vero fun
dationales in hoc Rectori Sacri Sapientiae
Bonorum omnium incertae et admissa agro in pars
ti nihil, in debitis nihil.
Apparamenta ab antiquis temporibus hic Calices duo
unum argenteum deauratum. Capsulam unam nicha
cei colens, Bapisterium lapideum hic Sepulcrum Ope
ra; Organum; aquilla 2; Brea Candelabra 2, Thuribul
um; Organum; aquilla 2; Brea Candelabra 2, Thuribul
Campanae in Turri 3; alia apparamenta et alia
hic necessaria quae per RR. PP. assumuntur et dicit R.
P. Dominicus esse necessarium ut Visitationi inten-
tantur, cum Rel. ad Ordinem pertinent Sacrum
Calicia mundari, altaria omnia sint in optimo mundi
et antiquitus instructa; ubi etiam in mundi fuerint
ad B.V. assumptae. De Parocho.
Primae sunt fl. 200. equibus petia pro Lutheranis
Camera à Pistu, annuae complures Domus Prae-
dicti, qui nunc Conventus Dr. è in statu medio. Pa-

Obr. 43 Erb na pluviále Františka Barkóciho ako ostrihomského arcibiskupa.

otázok ohľadom kostola a liturgického zariadenia, dvadsaťpäť otázok ohľadom farára, fary, miestnej školy, učiteľa a ich príjmov a sedem otázok, ktoré sa týkali kazateľov a artikulárnych miest.[346] Spolu bolo zvizitovaných 135 farností a filiálok. Podľa vizitačného protokolu na Spiši vtedy žilo 19 118 katolíkov, 23 290 luteránov, 83 kalvínov a 3 070 gréckokatolíkov. Z týchto údajov vyplýva, že napriek pokračujúcej rekatolizácii na Spiši stále prevažovali protestanti – 48,55 %. Katolíci tvorili 39,85 % a gréckokatolíci 6,39 %. Zaujímavé sú aj informácie o interkonfesionálnych pohyboch: V tomto období bolo na Spiši 620 konvertitov na katolicizmus a 44 apostatov. Artikulárnymi miestami boli počas konania tejto vizitácie Levoča, Batizovce a Toporec, no podľa svedectva vizitátora luteráni vykonávali svoje bohoslužby aj mimo týchto vyhradených obcí v súkromných

346 Zápisnica z tejto vizitácie sa nám zachovala a je uložená v biskupskom archíve. ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 6. Kanonická vizitácia 1712.

Obr. 41 Erb Imricha Pongráca v Knihe Bratstva sv. Jozefa.

Obr. 44 Titulka knihy kňazského Bratstva sv. Jozefa, ktoré na Spiši vzniklo v roku 1711.

Obr. 42 Erbová listina pre rodinu Peltz.

domoch.[347] Výsledky vizitácie vo všeobecnosti svedčia o normalizujúcom sa stave farností po porážke Rákociho povstania. Podávajú tiež jedinečné svedectvo o stave kostolov a ich zariadení v tomto období. Vizitácia je zároveň jedným z najstarších dokumentov, z ktorého môžeme čerpať relatívne podrobné informácie o personálnom obsadení spišských fár na začiatku 18. storočia.

V tomto období došlo medzi Spišom a Ostrihomom k poslednému veľkému rozporu kvôli právam spišských prepoštov. Roku 1713 sa arcibiskup, kardinál Kristián August Saský, pokúšal opäť potlačiť ich dávne privilégiá, čomu sa Žigrai vzoprel. Odmietol používať vikársku pečať, listiny potvrdzoval vlastnou pečaťou a naliehal na dodržiavanie všetkých dávnych privilégií a práv spišských prepoštov. Arcibiskup ho zbavil úradu spišského vikára a na Spiš vyslal belehradského biskupa Natala s biskupskými právomocami. Celá záležitosť skončila tým, že Žigrai v poslušnosti arcibiskupovi ustúpil a ten ho vymenoval za svojho generálneho vikára na Spiši. Prepoštstvo tým kleslo na úroveň archidiakonátu a tento právny stav následne trval prakticky až do vzniku Spišského biskupstva roku 1776.[348]

Záverečné obdobie dejín Spišského prepoštstva sa nieslo v duchu pokojného vývoja. Umožnilo vyrovnať sa s viacerými vnútornými problémami miestnej cirkvi a pripraviť tak pôdu pre oživenie dávnej myšlienky na vznik biskupstva. Na spišskom prepoštskom stolci sa ocitol najprv staručký Imrich, barón Pongrác (Pongrátz, spišský prepošt 1719 – 1724) (obr. 41), po jeho smrti jeho bývalý koadjútor Ján Peltz (spišský prepošt 1725 – 1740) zo Sabinova (obr. 42). Ten v roku 1731 zvizitoval farnosti na svojom území.[349] Vizitácia bola veľmi prepracovaná a obsahovala viac než sto otázok, rozdelených do piatich hláv. Prvá hlava sa venovala kostolu, jeho inventáru a príjmom, druhá fare, farárovi a jeho príjmom, ako aj farnosti. Tretia hlava sa venovala reholníkom, štvrtá miestnemu učiteľovi a škole a posledná evanjelickým kazateľom v artikulárnych miestach.[350] Spolu bolo zvizitovaných 141 farností a filiálok – slobodné kráľovské mestá, Provincia 11 spišských miest, sedem dekanátov a gréckokatolícke kostoly. Podľa výsledkov vizitácie v tomto období na Spiši žilo spolu 59 895 obyvateľov, z toho 25 238 rímskokatolíkov, 25 949 luteránov, 4 240 gréckokatolíkov a 10 kalvínov. Spolu 358 ľudí konvertovalo na katolicizmus a 73 apostatovalo. Tieto počty vyjadrujú 42,13 % podiel rímskokatolíkov a 43,32 % luteránov, čo znamená oproti vizitácii z roku 1712 mierny nárast počtu katolíkov, zatiaľ čo protestanti si svoju početnosť udržali. Artikulárnymi miestami v období konania vizitácie boli Batizovce, Levoča, Kežmarok a Toporec. Podľa porovnania s vizitáciou z roku 1712 pribudlo artikulárne miesto Kežmarok, kde pôsobili dvaja luteránski kazatelia. V Levoči boli kazatelia až traja.[351]

Poslední spišskí prepošti František Barkóci (Barkóczy, 1740 – 1744), Alexander Mariáši (Mariássy, 1745 – 1755) a Jozef Karol Zbiško (Zbisko, 1755 – 1774) viedli prepoštstvo i Spišskú Kapitulu v barokovom, už osvieteneckom duchu (obr. 43). Podporovali vznik bratstiev laikov i kňazov, podporovali chudobných a študentov, zakladali študijné a nábožné základiny, šírili úctu k novým svätcom, ako bol napr. sv. Ján Nepomucký, v aktuálnom súdobom duchu stavebne upravovali výzor Spišskej Kapituly (obr. 44). Zmena zmýšľania a postupný nástup osvietenských ideálov tak postupne pripravovali cestu k vzniku inštitúcie, ktorá pomohla rozvinúť duchovný a kultúrny život Spišskej Kapituly v nových rozmeroch. Vonkajšie udalosti na úrovni Habsburskej monarchie pritom speli k rozsiahlym zmenám v štruktúre katolíckych diecéz. Mali sa naplniť dávne pokusy o vznik Spišského biskupstva.

347 BIZOŇOVÁ, Monika. *Kanonické vizitácie a ich využitie*, s. 197.

348 ŠPIRKO, Jozef. *Začiatky*, s. 47 – 48; GLEJTEK, Miroslav. *Príspevok*, s. 41; GLEJTEK, Miroslav. *Menovania,* s. 130.

349 SA LE, RKBÚ SK, KV, Kanonická vizitácia 1731.

350 BIZOŇOVÁ, Monika. *Kanonické vizitácie a ich využitie*, s. 198.

351 BIZOŇOVÁ, Monika. *Kanonické vizitácie a ich využitie*, s. 199.

STAVEBNÝ VÝVOJ SPIŠSKEJ KAPITULY DO KONCA 18. STOROČIA

Najstaršie stavebné aktivity na Vrchu sv. Martina

Zrejme navždy zostanú zahalené tajomstvom konkrétne dôvody, prečo sa spišský prepošt s kapitulou kanonikov usadil práve na travertínovom návrší oproti kráľovskému hradu Spiš – teda na mieste dnešnej Spišskej Kapituly.[352] O počiatkoch kresťanstva na Spiši sa vedú v odbornej literatúre siahodlhé diskusie. Neustále sa v nich objavujú otázky príchodu prvých kresťanských misionárov na toto územie, konverzie miestnych obyvateľov, počiatkov tunajšej sakrálnej architektúry, alebo previazanosti centier cirkevnej a svetskej správy. Tieto a ďalšie otázky však pri aktuálnom stave poznania historických prameňov, hmotných a archeologických pamiatok nie je možné definitívne zodpovedať. Môžeme však v hrubých rysoch naznačiť základné východiská a predpoklady, ktoré môžu naznačiť smery ďalšieho výskumu.

Vo veľkomoravskom období a v prvých desaťročiach existencie uhorského kráľovstva pozorujeme silné previazanie mocenských centier a cirkevnej štruktúry. Prejavovalo sa to tak, že súčasťou hradísk a neskôr hradov boli kostoly. Tamojší kňazi žili z podielov na kráľovských alebo veľmožských príjmoch. Zvyčajne šlo o prvý chrám v okruhu tohto hradu, ku ktorému postupom času pribúdali ďalšie kostoly. Následne sme od 12. storočia svedkami budovania tzv. farskej organizácie, ktorá sa najviditeľnejšie prejavila v priebehu 13. storočia. Vtedy sa začali striktne vymedzovať farské obvody, čo súviselo s vysluhovaním sviatostí, či platením desiatkov.

Na Spiši sa zatiaľ existencia sakrálneho objektu v žiadnom z identifikovaných mocenských centier (hradiská na Čingove: Hradisko I – Smižany, Hradisko II – Spišské Tomášovce; Dreveník, Spišský hrad) nepotvrdila.[353] Do úvahy tak prichádzajú viaceré možnosti. Buď ešte stále čakáme na objavenie skutočného mocenského sídla Spiša spred roka 1200, v ktorého strede stál archipresbyterský kostol, alebo takýto typ centra komitátu na Spiši neexistoval, pretože Spišský hrad a prvý Kostol sv. Martina vznikli v inom čase a za iných okolností, ako staré hradské sídla. Treťou možnosťou je, že konštelácia Spišský hrad – Kostol sv. Martina presne zapadá do vzorca týchto hradských centier, keď sakrálna stavba nestojí priamo v areáli opevneného sídla, ale poblízku (napr. Starý Tekov). „Spišské usporiadanie" pritom rešpektuje výhody a obmedzenia terénu, na ktorom tieto stavby stoja.

Previazanosť Spišského hradu a Spišskej Kapituly, slovami M. Homzu, *dvoch centier včasnostredovekého Spiša*,[354] je nielen predpokladná, ale dostatočne zreteľná aj v neskoršom období.[355] V situácii na Spiši tak nemuselo dôjsť k fyzickému oddeleniu oboch inštitúcií, tak ako ho poznáme napr. z Bratislavy, kde prítomnosť centra Božieho kultu v primárne vojenskom a svetskom rezidenčnom objekte priamo narúšala jeho funkcionalitu.[356]

Dôležitý vplyv na historické procesy na Spiši v priebehu 11. a 12. storočia mala skutočnosť, že toto územie sčasti patrilo do konfínia, resp. hraničného pásma medzi arpádovským Uhorskom a piastovským Poľskom. Toto konfínium bolo definované troma základnými líniami.[357] Z pohľadu Uhorského kráľovstva by sa dala prvá z nich nazvať ako línia vstupov (*porta regni*, krajinská brána) do hraničného pásma budovaných v dobre brániteľných úsekoch (zúžené doliny a pod.). Tieto brány boli chránené špeciálnymi strážnymi jednotkami tvoriacimi samostatné osady nazývané zvyčajne podľa úlohy jej obyvateľov (Stráže, Őr, lat. *speculatores*), prípadne podľa svojej odlišnej etnicity.[358] V prípade Spiša poznáme dve sídla pripomínajúce túto činnosť svojimi názvami (Stráže pod Tatrami – *Gumureur*, Strážky – *Eur*, *Ewr*) a priamo doložený strážny objekt pri Bušovciach (*porta regni*, *custodia*). Táto poloha nielen že korešponduje s podobnými objektami v Šariši na úrovni Pečovská Nová Ves a Demjata,[359] ale využíva výhody reliéfu krajiny a zúženia Popradskej kotliny pri Podolínci. Ako ukazuje

352 Je potrebné zvážiť aj možnosť spomenutú M. Slivkom, že kresťanský kostol mal desakralizovať pôvodné pohanské kultové miesto. SLIVKA, Michal. *Kristianizačný proces*, s. 27.

353 K Spišskému hradu pozri NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Spišský hrad*.

354 HOMZA, Martin. *Spišský hrad a Spišské prepoštstvo*, s. 9n.

355 Najviditeľnejším prejavom týchto väzieb bolo využívanie kancelárie hodnoverného miesta spišskými županmi a neskôr podžupanmi na vydávanie vlastných písomností.

356 V Bratislave sa kapitula presťahovala z hradu do podhradia v r. 1204. Bolo to z dôvodu bezpečnosti hradu – do jeho vnútra musel byť umožnený prístup množstvu neznámych pútnikov, ktorí chceli navštíviť tamojší kapitulný chrám. HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Kapitula*, s. 25.

357 Pojmom línia sa v tomto texte nerozumie hraničná čiara v dnešnom slova zmysle, ale virtuálna línia, ktorá vznikne pospájaním kľúčových bodov, resp. objektov.

358 MAREK, Miloš. *Cudzie etniká*, s. 25 – 56, 260 – 343.

359 HUDÁČEK, Pavol. *Castrum Salis*, s. 333 – 336

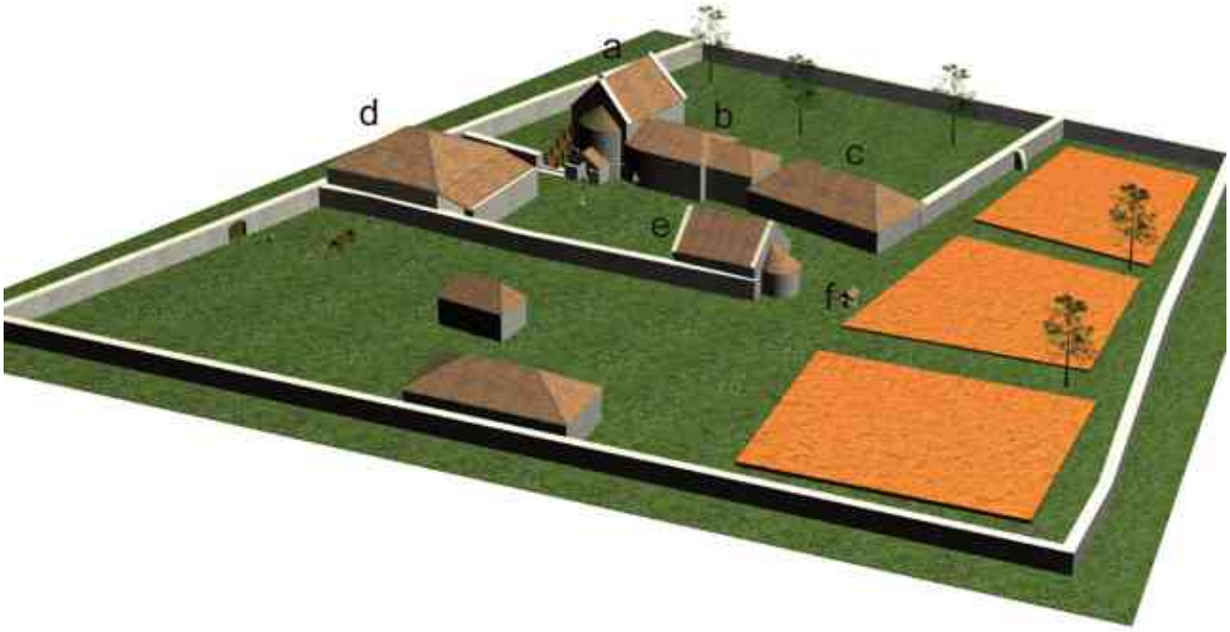

Obr. 45 Rekonštrukcia areálu na Pažici v 12. – 13. storočí. Jadro zástavby dvorca tvorila kaplnka (a) s kapitulnou sieňou (b) a domami kanonikov (c), dom prepošta (d) a baptistérium (e) pri studni (f). Po okrajoch areálu boli hospodárske budovy.

argumentácia P. Hudáčka, ide o líniu, ktorá bola stabilná a po jej etablovaní v 11. storočí stratila definitívne svoju úlohu v druhej polovici 13. storočia, čo korešponduje so stavbou hradov Makovica (dnešný Zborov), Plaveč a Ľubovňa.[360]

Druhú (strednú) líniu medzi Uhorskom a Poľskom by sme mohli nazvať virtuálnou, pretože bola skôr predstavou každej zo strán kam až siaha jej kráľovstvo. Výhodou severnej hranice Uhorska bola jej prirodzenosť, resp. možnosť projektovať si ju do hrebeňa Karpát, ktorý je práve na Spiši najpriechodnejší. Za touto líniou sa nachádzalo poľské pohraničné pásmo ukončené z pohľadu Uhorska podobnými krajinskými bránami.

V takto definovanom priestore vznikla niekedy v 12. storočí prvá architektúra kráľovského hradu Spiš (*castrum Scepus*), podľa ktorého dostala táto oblasť svoj názov. Jeho vybudovanie znamená jednak markantnejšiu prítomnosť uhorskej kráľovskej moci čoraz bližšie k hraničnému pásmu a zároveň naznačuje, že tento región začína mať pre uhorských kráľov cenu aj z hospodárskeho hľadiska. Boli totiž ochotní investovať do výstavby rozsiahlej obranno-správnej infraštruktúry v podobe hradu s impozantnou kruhovou obytnou vežou – donjonom.[361]

V rámci takto načrtnutého vývoja prebiehalo na tomto území aj vytváranie cirkevnej štruktúry. Pravdepodobne za prvú sakrálnu stavbu na tomto území môžeme považovať práve prvotný Kostol sv. Martina. Svedčí o tom aj jeho názov v latinských prameňoch: *ecclesia sancti Martini de Scepus*, čo v doslovnom preklade znamená *Kostol sv. Martina na Spiši*, kde sa priamo objavuje názov hradu, poťažmo komitátu. Následne začali vznikať v tomto priestore ďalšie sakrálne stavby, ktoré však viac tušíme, než o nich vieme niečo konkrétne. Písomné pramene spred roka 1200 k Spišu neexistujú a datovania archeologických nálezov sú dosť variabilné.

Zlom v dejinách Kostola sv. Martina nastáva pravdepodobne na začiatku 13. storočia, keď z vôle Ondreja II. pri ňom vzniká zbor klerikov (kapitula) na čele s prepoštom. Z tohto obdobia pochádza aj najstaršia zachovaná písomná zmienka o spišskom prepoštovi. Ide o listinu uhorského kráľa Ondreja II. z roku 1209, ktorou kráľ na príhovor svojej manželky Gertúdy z rodu Andechs-Merano daroval jej familiárovi, vtedajšiemu spišskému prepoštovi Adolfovi a jeho po mene neznámej sestre isté pozemky pod Tatrami do dedičnej držby. Táto donácia bola adresovaná pre súkromné osoby a v príbehu Spišskej Kapituly hrá len vedľajšiu rolu. Azda by sa z nej

360 Makovica vznikla niekedy v druhej polovici 13. storočia (HUDÁČEK, Pavol. *Makovica/Zborov*, s. 344), Plaveč bol postavený pred rokom 1294 (HUDÁČEK, Pavol. *Plaveč*, s. 363) a Ľubovniansky hrad na prelome 13. a 14. storočia (LABANC, Peter. *Ľubovniansky hrad*, s. 340).

361 OLEJNÍK, Vladimír – JANOVSKÁ, Magdaléna – STEJSKAL, Martin. *Spišský hrad*, s. 57.

dalo dedukovať slabé počiatočné majetkové zabezpečenie prebendy prepošta, prípadne zatraktívnenie tejto geograficky periférnej oblasti pre člena kráľovninho sprievodu. Z donácie z roku 1209 tak vieme s istotou usúdiť len toľko, že hodnosť spišského prepošta v tom čase jestvovala a samotná existencia prepošta, teda stojaceho na čele (zboru klerikov), nepriamo dokazuje prítomnosť kapituly. A práve v tomto období začína vznikať geografický názov Spišská Kapitula.

Pri konštatovaní existencie zboru klerikov pri prepoštskom Kostole sv. Martina musí nasledovať otázka polohy ich obytných a kapitulných priestorov, resp. samotná ich existencia. Keďže najstaršia fundácia v prospech prepošta pochádzajúca od kráľa Ondreja II. sa nezachovala (stratila sa počas vpádu Mongolov, 1241 – 1242), sme odkázaní na jej formálne potvrdenie jeho synom Belom IV. z roku 1249, ktoré vyplynulo z preverovania vlastníckych práv na jednotlivé majetky v nadväznosti práve na spustošenie krajiny Mongolmi. Podľa potvrdenia daroval Ondrej II. spišskému prepoštovi zem Jablonov (*terra Almas*)[362] a podľa všetkého ide o základnú fundáciu pre prepoštstvo.[363] V nej sa skrýva aj odpoveď na otázku položenú na začiatku tohto odseku. Analýza ohraničenia základného fundačného majetku totiž jednoznačne ukazuje, že prvotný Kostol sv. Martina stál na ňom.[364]

A rovnako na ňom stáli aj ďalšie objekty archeologicky skúmané A. Fialom a A. Vallašekom, ktoré považovali za najstaršie stredoveké stavebné aktivity v Spišskej Kapitule. Datovali ich do 11. storočia, a to na základe niekoľkých nálezov hmotnej kultúry objavených severne od Katedrály sv. Martina na starom stredovekom cintoríne[365] a tiež v severozápadnom susedstve tohto cintorína, na archeologickej lokalite známej pod názvom Pažica (štandardizovaný názov Pažiť). V tomto priestore A. Fiala a A. Vallašek identifikovali zaniknutý stavebný komplex, dvorec v tvare nepravidelného štvorca obohnaný múrom s dĺžkami strán: západná 57 m, východná 94 m, severná 76 m a južná 86 m (najkratšia a najdlhšia strana boli orientované v smere sever-juh).[366]

Obr. 46 Fragmenty románskych architektonických prvkov (kríže), sekundárne použité v murive juhozápadnej časti stredovekého opevnenia Spišskej Kapituly.

Okrem spomenutých nálezov hmotnej kultúry datovala stavbu do 11. storočia aj použitá stavebná technika.[367] Predovšetkým šlo o obvodový múr z lomového kameňa s hrúbkou základov 100 – 130 cm. Tá podľa výpočtov archeológov indikovala výšku opevnenia komplexu na úrovni minimálne 2 m (v čase archeologických výskumov vystupoval nad okolitý terén do výšky 1,2 m).

362 *CDSl I*, s. 122, č. 154.

363 Podrobnejšie o tom v kapitole o dejinách Spišskej Kapituly.

364 Podrobný priebeh hranice aj s naznačenými orientačnými bodmi z metácie z roku 1249 na obr. 5.

365 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Hradby Spišskej Kapituly. Nálezová správa*, s. 40.

366 VALLAŠEK, Adrian. *Zaniknutý kláštor sv. Martina*, s. 62. Pre lepšiu orientáciu v teréne doplníme, že komplex stál západne od Spišskej Kapituly, bezprostredne za dnešnou cestou do Levoče. Na jeho severnej polovici (pri pohľade od Spišskej Kapituly napravo) dnes rastie borovicový lesík, južná časť je pod lúkou a vedie cez ňu poľná cesta od prístupovej rampy na Pažicu. Medza popri ceste oproti kapitulskej hradbe nie je prirodzenou vyvýšeninou, ale humusom zaneseným a vegetáciou zarasteným obvodovým múrom dvorca. Rovnako to platí o výraznej terénnej vlne na severnom okraji lesíka.

367 VALLAŠEK, Adrian. *Zaniknutý kláštor sv. Martina*, s. 65. Výskumníci komplex identifikovali zrejme aj pod vplyvom názorov J. Kútnika ako benediktínsky kláštor, čo po nich prebralo viacero autorov. Najnovší diskurz k tejto téme už danú hypotézu odsúva. KOSZTA, László. *Benediktínsky kláštor*, s. 339 – 356; ŠTEVÍK, Miroslav. *K počiatkom a lokalizácii*, s. 8. Hypotézy o kláštore sa opierajú o nepresnú interpretáciu listiny spišského župana Rolanda z roku 1274, kde sa v metácii pozemkov Spišskej kapituly spomína ako orientačný bod *monasterium beati Martini*. Základným problémom takejto interpretácie je fakt, že sa tu údajne zmieňuje kláštor, no ignoruje sa v susedstve stojaci Kostol sv. Martina. L. Koszta toto nedorozumenie vysvetľuje pre 13. storočie bežnou nejednoznačnosťou terminológie, ktorá pojem *monasterium* používala nielen pre označenie konventu mníchov, či rehoľníkov, ale aj pre zbory kanonikov.

Obr. 47 Areál na Pažici (a) náležal k jednoloďovému chrámu (b), ktorý pôvodne stál na mieste dnešnej Katedrály sv. Martina. Kostol slúžil širokému okoliu, čomu nasvedčuje rozsiahly cintorín.

Vo vnútri opevnenej plochy, v jej severozápadnom nároží, objavili archeológovia vstavaný menší dvor s rozmermi 17 x 32 m, ktorého takmer celú východnú obvodovú stenu tvorilo päť na seba nadväzujúcich miestností s rozmermi približne 6 x 6 m. Južný z objektov bol mierne obdĺžnikového pôdorysu, zorientovaný v smere východ-západ a bol podpivničený. Jeho východná strana bola zakončená polkruhovým záverom. Viedli cez ňu do skalného podložia vytesané schody do suterénu. Vzhľadom k jej orientácii a vlastnostiam by sa dala interpretovať ako kaplnka rozmerov 5,4 x 6,6 m, pod ktorou sa nachádzala krypta. Priamo k tomuto objektu bola zo severu pristavaná ďalšia podpivničená budova, ktorej pôdorys suterénnej časti mal tvar písmena L.[368] Smerom na sever bol rad doplnený o ďalšiu menšiu miestnosť a väčší dvojpriestorový objekt.

Podľa archeológov v tej istej úvodnej stavebnej fáze vznikla v komplexe aj väčšia reprezentatívna obytná stavba, pristavaná k južnému múru opevnenia. Mala pôdorys 7 x 10 m. Budova bola v severnej časti podpivničená a pred jej severným vstupom bol predstavaný múr na ochranu pred vetrom.[369]

Prvé štyri v rade na seba nadväzujúce stavby sa dajú považovať za kaplnku, s ňou spojenú kapitulnú miestnosť a tri obytné priestory – snáď pre hodnostárov kapituly – lektora, kantora a kustóda. Väčšiu stavbu zas môžeme identifikovať ako pôvodný starý prepoštov dom. Zhruba uprostred komplexu bola tiež objavená studňa s preskúmanou hĺbkou 23,5 m, zrejme baptistérium a niekoľko ďalších budov, postavených pozdĺž východného opevnenia (obr. 45).

Najdôležitejší argument v prospech prehodnotenia účelu objektu a odmietnutie jeho prisúdenia benediktínom je fakt, že niektoré jeho objekty sa používali nielen v 14. storočí, ale ešte aj na začiatku 15. storočia. Navyše v 14. storočí pribudol v juhovýchodnom nároží dvorca nový objekt s pôdorysom 14 x 7,5 m. Jeho proporcie napovedajú o reprezentatívnej funkcii. Podobne v tom čase došlo aj k modernizácii reprezentatívneho obydlia v južnej časti dvorca, ktoré sme identifikovali ako prepoštov dom. Okrem rekonštrukcie bola rezidencia v 14. storočí doplnená o podlahové vykurovanie – tzv. *hypocaustum*. Využívanie viacerých rezidenčných objektov spišskými prepoštmi v 14. storočí dokazujú aj písomné pramene.[370]

368 VALLAŠEK, Adrian. *Zaniknutý kláštor sv. Martina*, s. 63. Oba suterénne priestory neboli umelo hĺbené do skalného podložia – išlo o rozšírené prírodné travertínové kaverny.

369 VALLAŠEK, Adrian. *Zaniknutý kláštor sv. Martina*, s. 62.

370 K analýze písomných prameňov o prepoštských palácoch (rezidenciách) viac v kapitole o dejinách Spišskej Kapituly.

Z naznačených možných reinterpretácií objektu na Pažici vyplýva, že pravdepodopbne išlo o najstaršie a spočiatku provizórne sídlo spišských prepoštov a kanonikov kapituly, ktoré v priebehu niekoľkých desaťročí jeho pôvodní obyvatelia opustili. Vybudovali si dôstojnejšie a reprezentatívnejšie objekty v podobe nového prepoštského paláca (*Muthmerium*) a postupne budovaných obydlí členov kapituly (kanónií). V prospech tejto interpretácie pažického objektu hovorí aj fakt, že v ňom nie je možné identifikovať zánikový horizont medzi predpokladaným založením v 11. storočí a jeho využívaním v 13. – 15. storočí. To jednoznačne dokazuje jeho kontinuitnú existenciu, ktorá prakticky vylučuje jeho využitie najprv benediktínmi a potom samotnou kapitulou.

Stavebné objekty na Pažici nezanikli násilne, ale boli až po základy rozobraté na stavebný materiál. Jeho časti možno na niekoľkých miestach identifikovať v murivách Katedrály sv. Martina, či na vonkajšej stene juhozápadnej časti opevnenia Spišskej Kapituly dodnes (obr. 46). Juhovýchodné a južné časti obvodového múru pažického objektu boli takto rozobraté aj so základmi. Archeológovia tak mohli identifikovať priebeh základovej ryhy iba v negatíve.[371]

Na opevnené prvotné sídlo prepošta a kapituly nadväzoval susediaci centrálny chrámový priestor, obklopený v duchu stredovekého chápania eschatológie prikostolným cintorínom. Pôvodný jednoloďový chrám stál na mieste Katedrály sv. Martina a pôdorysne sa kryl zhruba s troma centrálnymi poľami jej hlavnej lode. Základy chrámu sa podarilo nedeštruktívne odhaliť pomocou georadarového merania. Architektonicko-historický výskum katedrály tiež odhalil, že západný interiérový múr severne od organovej empory je starší než ostatné románske časti kostola a románske murivo sa naň pripája s cezúrou, bez previazania. V súčasnosti vieme o rozmeroch a ďalších skutočnostiach tohto pôvodného chrámu usúdiť len minimum. Podľa všetkého bol jednoloďový a na západnej strane mal po stranách lode dve veže. Jeho archeologický výskum je síce otázkou budúcnosti,[372] už teraz však vieme povedať, že sa v jeho bezprostrednej blízkosti pochovávalo už v prvej polovici 12. storočia. Svedčia o tom hrobové nálezy pod románskymi základmi v severnej časti chrámu a pod podlahou severnej lode katedrály.[373] Objavené vrstvenie a vzájomné porušovanie vrcholnostredovekých hrobov v období pred výstavbou románskych častí katedrály umožňuje archeológom datovať tento starší pôvodný chrám do obdobia prelomu 11. a 12. storočia. Chrám v tejto podobe fungoval až do 20. rokov 13. storočia, keď prebehla na svoju dobu veľkolepá prestavba na prepoštský kostol. Vďaka archeologickým nálezom sa tak dá uvažovať o Spišskej Kapitule a jej centrálnom chráme v 11. – 12. storočí ako o pôvodnom chráme archipresbytera, ktorý slúžil duchovným potrebám obyvateľstva širokého okolia.[374] Veľmi pravdepodobnou je aj možnosť, že tu bolo sídlo archidiakona Ostrihomského arcibiskupstva, ktoré bolo na začiatku 13. storočia z vôle kráľa Ondreja II. premenené na sídlo prepošta a kapituly. V oboch prípadoch môžeme pripustiť hypotézu o komplexe na Pažici ako o pôvodnom, skromnom sídle archidiakona, ktoré bolo po vzniku prepoštstva a kapituly spočiatku provizórne využívané ako obytné priestory pre zbor klerikov pri Kostole sv. Martina a neskôr, po výstavbe reprezentatívnejších, trvalejších a komfortnejších objektov, bolo využívané ako hospodárske zázemie prepoštstva a kapituly. Objekt nakoniec zanikol okolo roku 1400, pričom v nasledujúcich stavebných úpravách Spišskej Kapituly slúžil ako najdostupnejší zdroj základného stavebného materiálu (obr. 47).

Dvorec na Pažici a pôvodný jednoloďový chrám stojaci na mieste dnešnej katedrály, nie sú jedinými svedkami najstarších dejín Spišskej Kapituly. Patria k nim aj dve dnes už zaniknuté kaplnky: Rotunda sv. Ondreja a Kaplnka Panny Márie, ktorá neskôr v 14. storočí dostala patrocínium sv. Valentína.

Rotunda sv. Ondreja stála medzi severnou vežou Katedrály sv. Martina a biskupským palácom, v bezprostrednom susedstve jeho dnešného západného traktu. Základy kaplnky boli odkryté archeologickým výskumom[375] a aj georadarovým meraním.[376] Vznik rotundy položili A. Fiala a A. Vallašek podľa nájdeného úlomku keramiky a hrobu v superpozícii pod základmi stavby veľmi široko od druhej polovice 11. storočia po rok 1273.[377] Centrálna stavba bola postavená z bielych

371 VALLAŠEK, Adrian. *Zaniknutý kláštor sv. Martina*, s. 61.

372 Zatiaľ hypotetický pôdorys tohto pôvodného kostola na mieste katedrály – jedna loď so širokým západným priečelím, tvoreným dvomi vežami – evokuje komparáciu s podobnými stavbami v Bzovíku (zaniknutý benediktínsky kláštor z 12. stor.) a Rimavských Jánovciach. Por. POMFYOVÁ, Bibiana. *Ranostredoveké kláštory*, s. 743, 746, 747. Tam aj ďalšie komparácie a literatúra.

373 ULIČNÝ, Marián – HARČAR, Peter. *Archeologické nálezy*, s. 162, 164.

374 ULIČNÝ, Marián – HARČAR, Peter. *Archeologické výskumy*, s. 18, 19.

375 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Hradby Spišskej Kapituly. Nálezová správa,* s. 41 et passim.

376 TERRAY, Miroslav. *Správa z GPR prieskumu v exteriéri Katedrály sv. Martina*.

377 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Hradby Spišskej Kapituly. Nálezová správa*, s. 41. Horná hranica datovania

(travertínových) kvádrov.[378] Jej vnútorný priestor bol veľmi malý (priemer vyše 5 m, vonkajší priemer iba 7 m) a podľa svedectva novovekých prameňov sa do nej okrem celebranta vošlo len päť veriacich. Kaplnka bola zbúraná v roku 1780, keď ustúpila stavebným aktivitám, súvisiacim s rozširovaním biskupskej rezidencie.[379] Archeologický výskum vyvrátil staršie hypotézy o jej funkcii karnera. Naopak, základy kaplnky sú podľa zistení archeológov založené na starších hroboch, pričom niektoré z nich rešpektujú, iné porušujú. A. Fiala a A. Vallašek tak na základe svojich výskumov Rotundu sv. Ondreja považujú za primárnu sakrálnu stavbu celého areálu.[380] Podľa inej hypotézy by mohlo ísť o pôvodne krstnú kaplnku.[381] K pôvodu a okolnostiam vzniku tohto sakrálneho objektu je však nutné pridať ešte niekoľko nových úvah. Tie sa odvíjajú od jej patrocínia sv. Ondreja apoštola. Vysvetlenie zasvätenia kostola naberie nový rozmer ak ho dáme do kontextu s menom predpokladaného fundátora Spišského prepoštstva Ondrejom II. V tomto uhle pohľadu je na mieste zvažovať aj hypotézu, podľa ktorej bola Kaplnka sv. Ondreja memoriálnou sakrálnou stavbou slúžiacou ako votívny objekt za spásu duše zakladateľa inštitúcie, či jeho potomstva. V tom prípade by bolo možné spresniť datovanie jej stavby do prvej polovice 13. storočia.

Druhou kaplnkou v priestore bola tzv. procesiová Kaplnka Panny Márie, neskôr sv. Valentína. Základy veže a nadväzujúcich murív tejto kaplnky boli po vyše storočných dohadoch o jej polohe objavené až roku 2013 pomocou georadarového merania.[382] Aj táto kaplnka, podobne ako Rotunda sv. Ondreja, sa po prvý raz spomína v testamente prepošta Mutimíra z roku 1273:

„Procesiovej Kaplnke Blahoslavenej Panny dávame sto oviec, päťdesiat prasiat, štyri kone, z úžitkov ktorých nech sa živí jeden kňaz, ktorého menuje kapitula, a nech v tejto kaplnke každý týždeň slúži tri omše. Taktiež našu vinicu v Blatnom Potoku, ktorú sme získali s veľkou námahou, zanechávame kňazom, ktorí sú povinní každú sobotu po vešperách odspievať v Kaplnke Blahoslavenej Panny Zdravas Kráľovná, alebo Raduj sa Bohorodička. Tejto Kaplnke Blahoslavenej Panny zanechávame aj náš prenosný oltár s kalichom na vysluhovanie viatika, s naším misálom a rúchami.“

Staršia literatúra kaplnku považovala za najstaršiu stavbu na Vrchu sv. Martina.[383] Ak jej však prepošt Mutimír v roku 1273 venoval značný majetok v podobe vinice a statku a – čo je ešte podstatnejšie – venoval jej aj oltár s kalichom, misálom a liturgickými rúchami, je zjavné, že tak prispieval k základnej liturgickej výbave kaplnky. Aj preto ju nemožno v čase vzniku Mutimírovho testamentu považovať za starú. Obdobie vzniku kaplnky je tak potrebné prehodnotiť a položiť ho až do polovice 13. storočia, zrejme až po opadnutí nepokojov počas vpádu Mongolov (1241 – 1242). Tieto predpoklady však bude možné verifikovať až po archeologickom výskume objektu.

Zvláštnosťou Kaplnky Panny Márie je aj prívlastok „procesiová“, ktorý sa pravidelne objavuje v písomných prameňoch od 13. storočia. Nesprávnym prekladom sa z nej v odbornej literatúre stala pútnická kaplnka, čo potom dalo základ na vznik hypotéz o jej starobylosti (staré kultové a pútnické miesto) a následne aj na jej spájanie s východnou liturgickou tradíciou. Slovo *processio* však označuje sprievod ako súčasť liturgie, čo je potrebné odlíšiť od putovania veriacich (*peregrinatio*), aby sa liturgického slávenia mohli zúčastniť. Z tohto dôvodu možno považovať Kaplnku Panny Márie za súčasť tzv. rodiny kostolov (z nemeckého *Kirchenfamilie*)[384] Spišskej Kapituly, v ktorej sa odohrávali komplexné liturgické slávenia zahŕňajúce v sebe aj procesie.[385] Ešte doplníme, že nejde o žiadne špecifikum Spišskej Kapituly. Vo všetkých významnejších cirkevných centrách a neskôr aj v mestách sa takéto „procesiové kaplnky“ bežne vyskytovali.

Pôvodné patrocínium Panny Márie sa u kaplnky zmenilo na sv. Valentína v súvislosti s prístavbou severnej gotickej kaplnky k románskemu Kostolu sv. Martina

korešponduje s najstaršou zmienkou o tejto sakrálnej stavbe v testamente prepošta Mutimíra (SA LE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 1; publikoval WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 9 – 10).

378 PUŠKÁROVÁ, BLANKA – PUŠKÁR, IMRICH. *Spišská Kapitula*, s. 12 – 13.

379 HRADSZKY, *Initia*, s. 177.

380 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Hradby Spišskej Kapituly. Nálezová správa,* s. 33, 40, 41. Autori si splietli patrocíniá a rotunde pririekli zasvätenie Panne Márii.

381 SLIVKA, Michal. *Kristianizačný proces na Spiši*, s. 25.

382 TERRAY, *Správa z GPR prieskumu v exteriéri Katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule.*

383 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 173.

384 Pre slovenské prostredie pozri POMFYOVÁ, Bibiana. *Liturgický kontext*, s. 108 – 134.

385 Ako jeden z príkladov môžeme uviesť sviatok Očisťovania Panny Márie (ľudovo Hromnice, 2. februára). Samotná procesia na tento sviatok je doložená už v 4. storočí a do Ríma ju so sviatkom zaviedol pápež sýrskeho pôvodu Sergius I. Najstarší zachovaný kompletný obrad procesie so sviečkami pochádza z konca 9. storočia. O rozšírenie tejto liturgickej zvyklosti sa zvlášť pričinili cisterciti (pôsobiaci aj na Spiši v prvej polovici 13. storočia). BRAUN, Joseph. *Liturgisches Handlexikon*, s. 194; RUBIN, Miri. *Mother of God*, s. 149. Sviatkov, počas ktorých sa konala procesia je však viac.

v prvej polovici 14. storočia. Na tú prešlo pôvodné patrocínium Panny Márie.[386]

Napriek informáciám z archívnych dokumentov, podľa ktorých pôvodná Kaplnka Panny Márie *„susedila s vonkajškom biskupského sídla a svojím priečelím, ako aj múrom, vedeným od neho k hornej bráne pre verejnosť, oddeľovala katedrálny chrám s biskupským palácom a ich spoločný priestor od všetkých stavieb kapituly*,[387] sa ju podarilo identifikovať až pri poslednom plošnom georadarovom meraní.[388] Tento nový objav vyvracia hypotézu o polohe kaplnky na západnej strane Katedrály sv. Martina, pri západnom vstupe do Spišskej Kapituly.[389] K obnove a zväčšeniu tejto sakrálnej stavby došlo ešte koncom 17. storočia, keď do jej obnovy investoval kanonik Andrej Ondrejkovič. Z tohto obdobia poznáme aj jej jednoduchý popis, podľa ktorého mala malú vežičku a tri oltáre.[390] Postupne však priestorovo nevyhovovala. To bol dôvod, prečo sa postupne prestala využívať. V roku 1781 z obavy, aby kvôli jej zlému stavu nedošlo k nejakému nešťastiu, bola zrovnaná zo zemou.[391] Ďalším motívom, ako sa uvádza v zápise kroniky *Historicus ortus,* bolo lepšie prepojenie „prepoštovho" priestoru s kanonickou uličkou a otvorenie slobodnejšieho výhľadu.[392]

Ústredným bodom „sakrálneho okrsku" Spišskej Kapituly bol od počiatkov a stále je kolegiátny a neskôr od roku 1776 katedrálny Kostol sv. Martina. Na základe uskutočnených výskumov sa dá predpokladať, že jeho fundamentálna prestavba z prvotného kostola začala v priebehu 20. rokov 13. storočia. Keďže sa jeho stavebnému vývoju popri množstve odborných štúdií venuje osobitne aj najnovšia monografia,[393] upustili sme od podrobného výpočtu detailov. Na tomto mieste stačí zdôrazniť vážnosť, ktorú v tomto období tvoriaca sa Spišská Kapitula požívala v očiach uhorských kráľov a ktorá sa zhmotnila práve v tejto sakrálnej stavbe. Prvým krokom bola už samotná fundácia Ondreja II. Na základe sledovania vzťahov a chronológie udalostí je možné predpokladať, že sa do monumentálnej románskej prestavby hlavného chrámu v Spišskej Kapitule zapojil mladší brat uhorského kráľa Bela IV. Koloman Haličský (1208 – 1241). Presne v rovnakom čase, keď vrcholil stavebný ruch na Vrchu sv. Martina, totiž Koloman držal Spišské hradné panstvo. Po roku 1226 však jeho tunajší vplyv zoslabol, pretože od otca Ondreja II. získal Chorvátsko, Dalmáciu a Slavónsko.[394] Svoje aktivity a pozornosť preniesol na záhrebskú katedrálu a Medvedgrad v Chorvátsku.[395] Kostol sv. Martina tak zostal v podstate nedokončený – z plánovaného dvojvežového západného priečelia mu chýbala južná veža.[396]

Chronologicky nasledujúcou stavbou, ktorá na území Spišskej Kapituly v tomto najstaršom období vznikla, bolo nové reprezentatívne sídlo spišského prepošta. Podľa svojho staviteľa, prepošta Mutimíra, sa táto stavba palácového typu v prameňoch nazýva aj *Muthmerianum* alebo *Mutmerium*. Najstaršia zachovaná zmienka o paláci sa nachádza práve v testamente jej staviteľa z roku 1273. Uvádza v ňom, že *„palác, ktorý postavil na vlastné náklady a s pomocou prác bratov kanonikov, zanecháva kanonikom, ktorí sa budú zdržiavať v Kostole sv. Martina*".[397] Táto konštatácia by mohla poukazovať na pretrvávajúci *vita communis* vedený prepoštom a kanonikmi v ranných obdobiach Spišskej Kapituly ako dôsledok prvotných provizórnych podmienok spoločných budov na Pažici. Neskororománsky palác prepošta Mutimíra stál severne od Kolegiátneho kostola sv. Martina na miernom svahu oproti východnej časti chrámu. Podľa architektonickej obhliadky A. Fialu a A. Vallašeka mal rozmery 15,4 x 10 m. V suteréne, v južnej pivnici dnešnej biskupskej rezidencie, bolo objavené armované juhovýchodné nárožie paláca, zložené z travertínových kvádrov, ktoré podľa sond presahuje až do druhého nadzemného podlažia. Vzhľadom k zvýšeniu nivelity terénu medzi katedrálou a biskupskou rezidenciou je dnes bývalé prízemie Mutimírovho

386 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny kostol*, s. 78.

387 ABÚ SK, [MATZ, Samuel]. *Historicus Ortus et progressus Episcopatus Scepusiensis II*. Rkp. 1782, s. 401.

388 TERRAY, *Správa z GPR prieskumu v exteriéri Katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule*.

389 HOMZA, Martin: *Počiatky kresťanstva na Spiši*, s. 236 – 237.

390 WAGNER, Carolus. *Analecta II,* s. 285; HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 174. Hradszky cituje rukopis *Memorabilia quaedam scitu digna Venerabile Capitulum Scepusiense concernentia*, fol. 33, ktorý sa však stále nepodarilo identifikovať ani nájsť. Por. tiež FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly*, s. 132. Títo autori vo svojich článkoch pravidelne zamieňajú patrocíniá Rotundy sv. Ondreja s Kaplnkou Panny Márie.

391 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 175.

392 ABÚ SK, [MATZ, Samuel]. *Historicus Ortus et progressus Episcopatus Scepusiensis II*. Rkp. 1782, s. 401.

393 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Katedrála sv. Martina*.

394 BARABÁS, Gábor. *Prince Coloman's Life*, s. 107 – 108; JANOVSKÁ, Magdaléna. *Katedrálny kostol sv. Martina*, s. 46.

395 GOSS, Vladimir Peter – JUKIČ, Vjekoslav. *Medvedgrad – Ócsa – Spiš*, s. 296, 297.

396 JANOVSKÁ, Magdaléna. *Katedrála sv. Martina. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum*, s. 365.

397 SA LE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 1.

Obr. 48 Pohľad na severné priečelie biskupskej rezidencie - prízemie vystupujúcej časti budovy naľavo je Mutimírov palác.

paláca sčasti zanorené. A. Fiala a A. Vallašek v stene sondážne odhalili aj jedno zamurované okno a pôvodný vstup do tejto stavby. V dnešnej, barokovo zjednotenej stavbe biskupskej rezidencie sa dá palác identifikovať v jej prízemnej východnej časti (dnešná kuchyňa).[398] Dobre viditeľný je pri pohľade zo severu, z dvora biskupskej rezidencie (obr. 48).

Napriek tomu, že prepošt Mutimír zrejme zdieľal svoje sídlo s niekoľkými kanonikmi, ešte za jeho pôsobenia sa začala výstavba prvých samostatných sídel jednotlivých kanonikov – kanonických kúrií, nazývaných aj „kanónie". Dokazuje to v prvom rade listina z roku 1274, ktorá je zároveň najstaršou známou priamou písomnou zmienkou o existencii kanónií v Spišskej Kapitule.[399] V metácii, uvedenej v tejto listine sa ako jeden z orientačných bodov spomína aj kanonická kúria: „*…a tak po tejto veľkej ceste …* (hranica, pozn. prekl.) *vedie smerom k obci Sasov z podhradia a vedľa tejto veľkej cesty oproti kúrii kustóda Jána je chotárny medzník…*" Na základe metácie v tejto listine je potrebné dom – kúriu kanonika kustóda Jána klásť východne či juhovýchodne od Kostola sv. Martina, pričom južne od týchto objektov prebiehala cesta zo Spišského Podhradia smerom do Levoče. Z toho vyplýva, že v danom období ešte Spišská Kapitula nemala hradby. Našu domnienku o lokalizácii domu kustóda Jána potvrdzuje aj J. Hradský, ktorý tvrdí, že na mieste súčasnej kanónie č. 14 stával dom obývaný kustódom. Na základe strohého konštatovania listiny je ťažko povedať, či kúria bola opevnená, alebo nie. Pomenovanie „kúria" v situácii 13. storočia odkazuje na dvorec s obytnými a hospodárskymi budovami, ktorý mohol byť aj čiastočne – aspoň zadnými stenami hospodárskych budov – opevnený. Takto zrejme v období až do stavby hradby okolo celej kapitulskej uličky a priľahlých záhrad vyzerala celá Spišská Kapitula.

Chronologicky nasledujúcou zmienkou o kanonických domoch je listina ostrihomského arcibiskupa Vladimíra z roku 1286, ktorou urovnáva spor medzi spišským prepoštom a kapitulou kanonikov.[400] Okrem iného sa tu uvádza: „*Ohľadom štyroch domov, ktoré, ako vraví prepošt, boli zborené a zničené starobylosťou a na radu kanonikov ich opravil, kanonici uviedli, že s tým nikdy nesúhlasili.*" Listina teda

398 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly*, s. 133.

399 SA LE, SpP, I, Man. II, nr. 26.

400 SA LE, SASK Scr. 11, fasc. 2, nr. 14.

Obr. 49 Zachovaná časť stredovekého opevnenia Spišskej Kapituly.

spomína už štyri kanonické domy, ktoré roku 1286 mali už byť schátrané, čo môže poukazovať aj na provizórium na Pažici.

Na konci 13. storočia, po dokončení hlavných sakrálnych a obytných stavieb v centre Spišskej Kapituly, bol tento „sakrálny okrsok" obohnaný múrom. Obopínal Mutimírov prepoštský palác, Kolegiátny kostol sv. Martina s cintorínom, Kaplnku sv. Ondreja a Kaplnku Panny Márie. Jeho vznik staršie výskumy a štúdie kladú do rôznych období od konca 13. storočia,[401] konkrétne už okolo roku 1274[402] až po druhú polovicu 14. storočia.[403] Výskumom v teréne túto hypotézu overili a spresnili A. Fiala – A. Vallašek. V ich interpretácii tento prvotný hradobný systém tvorí jednoduchá hradba s murovanou ochodzou a predprsňou s cimburím, so vstupom cez bránu zo západu, v tom čase ešte bez akejkoľvek veže (obr. 49).[404]

B. Puškárová a I. Puškár riešili vo svojich úvahách priebeh pôvodnej hradskej cesty zo Spišského Podhradia do Levoče, ktorá mala viesť pomedzi kanonické domy a pomedzi Kostol sv. Martina a prepoštský palác. Ohradením tohto priestoru hradbou alebo iným aspoň čiastočným prostriedkom obrany vznikla podľa ich interpretácie prekážka v ceste, čo spôsobilo spor medzi Sasmi z Podhradia a Spišskou kapitulou, ktoré sa riešili v rámci arbitráže práve v spomínanej listine z roku 1274. V tomto dokumente sa však žiaden takýto dôvod sporu nespomína. Táto dedukcia vychádza z prác J. Hradského[405] a snáď aj J. Vencka.[406] Problémom však je, že táto hypotéza neberie do úvahy existenciu Rotundy sv. Ondreja a Kaplnky Panny Márie stojacich v koridore medzi kostolom a palácom, ktoré bránili prechod vozmi. Okrem toho, J. Hradský listinu z roku

401 KRIŽANOVÁ, Eva – ONDREIČKOVÁ, Radmila. *Spišské Podhradie*; CHALUPECKÝ, Ivan – ŠTUBŇA, Kazimír. *Spišská Kapitula*, s. 7.

402 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*, s. 40, 41.

403 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly*, s. 135; CHALUPECKÝ, Ivan. *Spišská Kapitula*. Spišská Nová Ves, 1994, s. 38.

404 FIALA – VALLAŠEK, *Hradby Spišskej Kapituly. Nálezová správa*, passim; FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly*, s. 135.

405 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 283, 284.

406 VENCKO, Ján. *Z dejín okolia Spišského hradu*, s. 303 – 306, bez zmienky o hradbe.

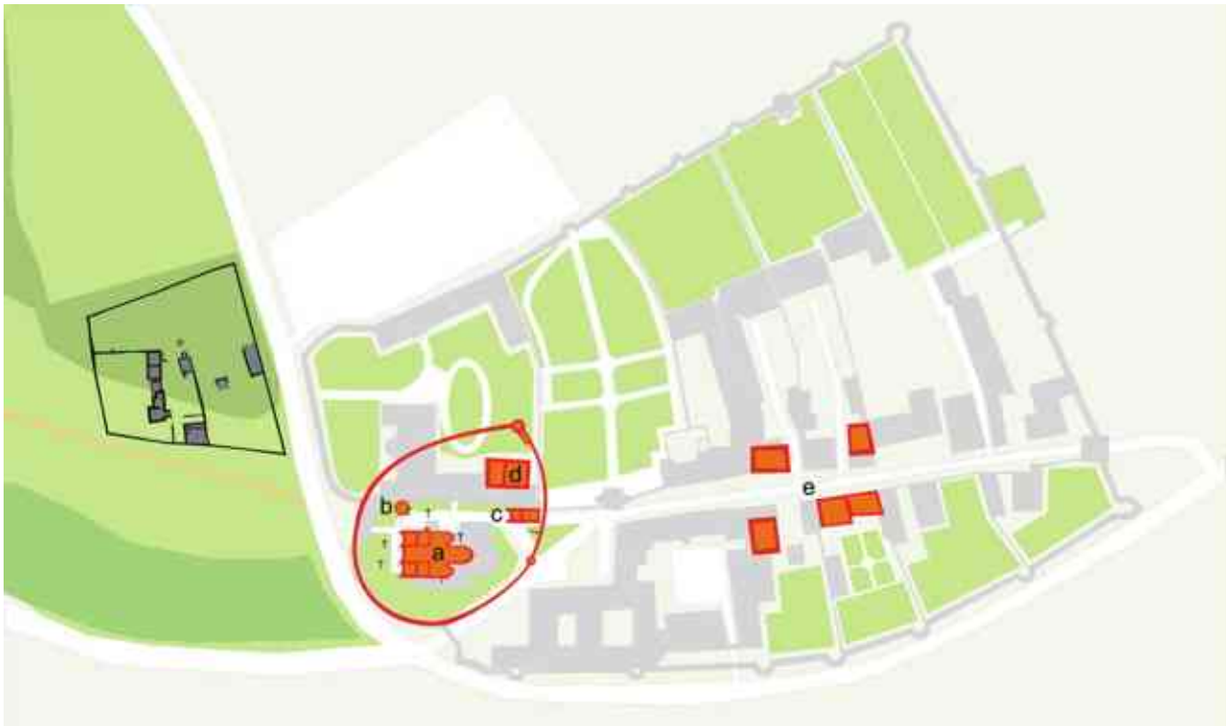

Obr. 50 V 13. storočí, v súvislosti so vznikom prepoštstva, bol postavený na svoju dobu veľkolepý kolegiátny Kostol sv. Martina (a), pribudla Rotunda sv. Ondreja (b), Kaplnka Panny Márie (c) a prepoštský palác – Mutmerium (d). Tento komplex bol obohnaný hradbou. Východne, smerom k mestu, boli postavené prvé štyri kanónie (e).

1274 uvádza len ako príklad sporov o chotárne hranice Kapituly a Spišského Podhradia, nie ich riešenie. Hneď na nasledujúcich stranách uvádza, ako bola vec vyriešená definitívne: v roku 1274 Spišská kapitula urobila voči Sasom zo Spišského Podhradia ústupok a zo svojej pôvodnej výmery pozemkov, potvrdených uhorským kráľom Belom IV. roku 1249, uvoľnila malú časť, ktorá niesla – a dodnes nesie – chotárny názov „Pod kostolom" – ako uvádza J. Hradský, „*Unter der Kirche*". Tieto pozemky sa nachádzajú juhovýchodne od areálu Spišskej Kapituly. K vzniku cesty mimo Spišskú Kapitulu, v jej bezprostrednom susedstve za záhradami južného radu kanonických kúrií, došlo až v roku 1461, keď Spišská kapitula opäť Spišskému Podhradiu dala 20 jutár pôdy pri Sivej Brade a mesto zas uvoľnilo svoje pozemky južne od Spišskej Kapituly na zriadenie novej cesty mimo Kapitulu,[407] ktorá tadiaľ vedie dodnes. Listinou z roku 1461 Spišská kapitula argumentovala aj v neskorších sporoch, ešte v 18. storočí.[408]

Posledným výrazným príspevkom k objasneniu vzniku a priebehu najstaršieho opevnenia jadra Spišskej Kapituly bol terénny výskum georadarovým meraním.[409] Na základe týchto nových poznatkov je jasné, že pôvodné ranogotické opevnenie obopínalo Kostol sv. Martina – tak ako predpokladali A. Fiala a A. Vallašek[410] – z juhovýchodu a z východu, upínalo sa k východnému polkruhovému (prípadne polygonálnemu) záveru Kaplnky Panny Márie/sv. Valentína, ktorá stála v osi medzi chrámom a pôvodným románskym prepoštským palácom východne od oboch stavieb. Následne pokračovalo severozápadným smerom, kde sa snáď primkýnalo k severovýchodnému nárožiu Mutimírovho prepoštského paláca, prípadne ho z východu obchádzalo (obr. 50). Novšia výstavba z 18. a 20. storočia ako aj terénne úpravy na týchto miestach situáciu zneprehľadňujú. Východný priebeh tejto hradby potvrdilo nielen georadarové meranie, ale aj posledný archeologický výskum.[411]

Georadarový prieskum priebehu najstaršej kapitulskej hradby obklopujúcej Katedrálu sv. Martina, prepoštský palác a Kaplnky sv. Ondreja a Panny Márie priniesol aj poznatky o dosiaľ neznámom objekte

407 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 285.

408 SA LE, SASK, II., kr. 28, č. 3. *Protocollum Winkler*, s. 7.

409 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. Stavebný vývoj Katedrály sv. Martina, s. 4 – 16.

410 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly*, s. 135, 136.

411 KUČEROVÁ, Marta. *Výskumná dokumentácia*.

Obr. 51 Rekonštrukcia areálu Kostola sv. Martina s Rotundou sv. Ondreja, Kaplnkou Panny Márie a Mutmeriom – prepoštským palácom – v období okolo roku 1300.

kruhovitého pôdorysu s priemerom 6 m situovanom východne od Katedrály sv. Martina. Jeho funkcia nateraz nie je známa a zatiaľ možno vysloviť len domnienku, že mohlo išlo o karner – osárium, cisternu, či vežu. S istotou sa bez archeologického výskumu dá na základe GPR metódy povedať len toľko, že základy tejto stavby sú založené hlbšie než základy románskej hradby, ktorá sa k stavbe upína. Neznáma stavba kruhového pôdorysu je teda staršia než samotná hradba.[412]

Okrem samotného priebehu prvotného opevnenia Spišskej Kapituly je dôležité identifikovať aj vstupy ohradeného areálu. Hlavným vstupom bola očividne západná brána, do 16. storočia ešte bez nadstavanej veže. Otázna je existencia dolnej, východnej brány ako spojnice „sakrálneho okrsku" so zvyškom zatiaľ neopevnenej uličky kanonických kúrií.[413] Na základe uvedených výskumov georadarovou metódou sa možno domnievať, že smerom na východ, teda ku kanonickej uličke, opevnenie nebolo otvorené bránou – aspoň nie vo veľkosti pripúšťajúcej prejazd vozom. Skôr mohlo ísť o menšiu bránku, zjednodušujúcu prístup kanonikov na bohoslužby do chrámu. Takáto informácia sa dá vyvodiť aj z analýzy už spomínaného popisu polohy Kaplnky Panny Márie/sv. Valentína medzi Kostolom sv. Martina a prepoštským palácom. Najpodstatnejší je tu popis hradby, podľa ktorého išlo o múr, vedený od priečelia kaplnky „*k hornej bráne pre verejnosť*" (doslova „*k verejnému vstupu*" – *publica commeatio*). Takýto popis existenciu ďalšej brány vylučuje. Menší vstup do opevneného areálu chrámu a prepoštského paláca sa mohol nachádzať medzi Kaplnkou Panny Márie/sv. Valentína a palácom. Tam sa navyše stopa po základovom murive na georadarových meraniach stráca.

Doteraz nevyriešenou otázkou zostáva presnejšie datovanie vzniku prvotného opevnenia jadra Spišskej Kapituly širšie kladený do obdobia konca 13. a začiatku 14. storočia. Opevnenie obklopovalo chrám, obe kaplnky, prepoštský palác a len časť staršieho cintorína, ktorý opevnenú plochu rozsahom prekračoval.[414] Hradba bola

412 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Stavebný vývoj Katedrály sv. Martina*, s. 8, 9.

413 CHALUPECKÝ, Ivan. *Spišská Kapitula*, s. 39; CHALUPECKÝ, Ivan – ŠTUBŇA, Kazimír. *Spišská Kapitula*, s. 7.

414 Dokladá to nález hrobov pred aj pod samotnou hradbou v sonde počas archeologického výskumu. KUČEROVÁ, *Výskumná dokumentácia.*

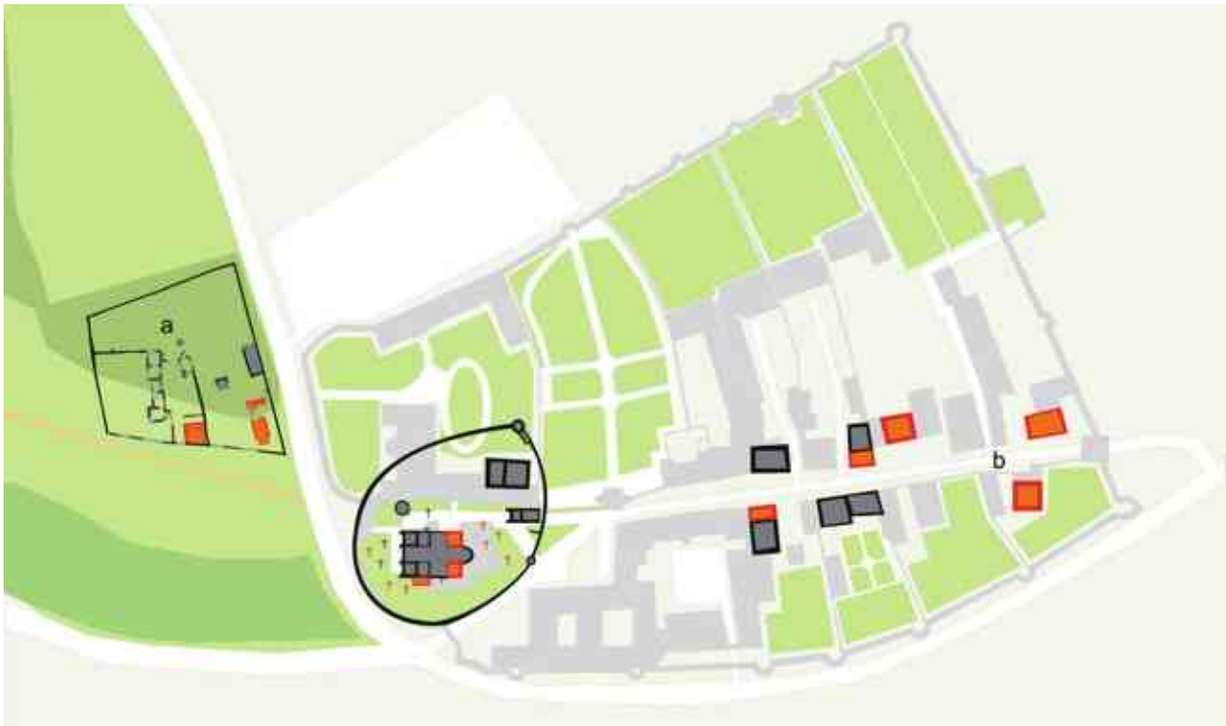

Obr. 52 V 14. stor. sa na Pažici ešte využívali posledné objekty (a), zvyšok bol rozobratý na stavebný materiál. Spišská Kapitula sa vďaka výstavbe ďalších kanónií rozrástla do súčasnej dĺžky a začala tvoriť ulicu (b).

ukončená cimburím.[415] Analógiu pre datovanie vzniku opevnenia môžeme hľadať v tvare cimburia románskeho opevnenia na Spišskom hrade, ale aj porovnaním kamenárskych značiek na kamennom ostení západnej vstupnej brány zo strany Pažice so stavbou Kostola sv. Márie Magdalény v Danišovciach.[416] Otázna je aj kvalita a prevedenie tejto hradby. Napriek dosť širokému založeniu základového muriva (podľa georadarových meraní 60 – 100 cm) je možné, že nešlo o hradbu za účelom fortifikácie areálu, ale skôr o obvodový múr, ktorý podľa cirkevných požiadaviek chránil cintorín predovšetkým pred znesvätením najmä nekontrolovaným prejazdom verejnosti.[417] Túto hypotézu potvrdzuje aj zrejmá nízka účinnosť opevnenia voči vonkajším útokom, ktorú môžeme dedukovať zo zachovaného listinného materiálu. Z vysokej frekvencie úspešných útokov voči Kostolu sv. Martina vyplýva, že dobytie a vyrabovanie aj tohto opevneného centra Spišskej Kapituly nebolo ničím problematickým. Tento fakt možno zaiste pripočítať aj nízkemu stavu, slabému výcviku a vybaveniu vojenskej hotovosti spišských prepoštov a kanonikov. Kostol sv. Martina bol vyrabovaný niekoľkokrát už v priebehu 13. storočia. Ak aj opomenieme stále otázne rabovanie mongolských (tatárskych) jednotiek v Spišskej Kapitule roku 1241, nasledujúci úspešný útok a plienenie mali na svedomí na prelome rokov 1289 a 1290 Neugeri – osobná stráž uhorského kráľa Ladislava IV. Kumánskeho (1272 – 1290). Vyrabovali kostol, vlámali sa do sakristie, ktorá zároveň slúžila ako depot pre archív hodnoverného miesta, zničili listiny a ukradli autentické pečatidlo kapituly.[418] Zrejme práve tieto ataky vyvolali potrebu obohnať najcitlivejšie časti tvoriaceho sa areálu Spišskej Kapituly – sakrálne objekty a centrálne sídlo prepošta a kanonikov – hradobným múrom, ktorý by tieto stavby aspoň čiastočne ochránil. Výstavbou tejto hradby nadobudol pôvodne otvorený priestor okolo kostola charakter interiéru vo vnútri opevnenia s centrálnou stavbou – Kostolom sv. Martina (obr. 51). Aj keď išlo o obvodový múr, ktorého hrúbka a výška nespĺňala

415 Ukončenie hradby cimburím je zachytené aj na vedute Spišskej Kapituly z r. 1754. MNL, E 152, Regestrata, d. 57, fasc. 2, nr. 59.

416 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Príspevok k budovaniu opevnení*, s. 131 – 147.

417 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Stavebný vývoj Katedrály sv. Martina a jej okolia*, s. 6.

418 MAREK, Miloš. *Neugeri na Spiši*, s. 73. Listinne je tento útok doložený v transumpte listiny uhorského kráľa Bela IV. z r. 1248, ktorý pre Spišskú kapitulu z dôvodu vyrabovania Kostola sv. Martina a zničenia listín v archíve vydal uhorský kráľ Ondrej III. r. 1290. SA LE, SpP, inv. č. 12 a v sťažnosti Spišskej kapituly pred Jasovským konventom voči rabovaniam Kostola sv. Martina z r. 1344. SA LE, SpP, inv. č. 198.

Obr. 53 Dispozíciu pôvodného dvojpriestorového gotického domu dnes badať v západnej časti prízemia kanónie č. 15.

parametre precízneho opevnenia, svojimi fortifikačnými prvkami (cimburie a ochodza) čiastočne iste spĺňal aj túto funkciu.

Rozširovanie zástavby Spišskej Kapituly v 14. a 15. storočí

Nasledujúce 14. storočie sa v Spišskej Kapitule nieslo v znamení menších rozšírení a úprav predovšetkým na centrálnom chráme. Hneď začiatkom storočia prebiehala v Kolegiátnom kostole sv. Martina najskôr výstavba južnej sakristie. Okrem toho boli v polovici storočia ku kostolu pristavané aj dve kaplnky – zo severnej strany hlavnej lode Kaplnka Panny Márie, z južnej Kaplnka Božieho Tela.[419]

Na druhej strane v priestore ležiacom mimo stredovekého opevnenia a vyhradenom kapitule kanonikov sa začala rozsiahla výstavba nových, či prestavba starších kanonických kúrií. Podľa architektonickej analýzy najneskôr v 14. storočí vznikli kanónie č. 2 a č. 17 – najvzdialenejšie od Kostola sv. Martina v severnej a južnej línii tvoriacej sa kapitulskej uličky.[420] Ich výstavbou bola de facto zadefinovaná dĺžka línie uličného exteriéru Spišskej Kapituly a jej celkový rozsah, ktorý bol neskôr v 17. storočí ucelený jednotnou hradbou. V rámci tohto koridoru už v 14. storočí iste stála aj kanónia č. 4[421] a gotické jadro má aj prízemie kanónie 14.[422] Nešlo ešte o súčasnú podobu poschodových reprezentatívnych sídel palácového typu, ale skôr o jednoduché prízemné murované obydlia charakteru kúrií, ktorých dvorové časti boli predovšetkým z exteriérových smerov obohnané hospodárskymi budovami (obr. 52).[423]

Oproti relatívne drobnejším stavebným úpravám 14. storočia prinieslo storočie 15. rozsiahlu prestavbu Kostola sv. Martina. Stavba začala roku 1462 pod vedením prepošta Jána Stocka a to prístavbou polygonálne ukončeného presbytéria na východnej strane. Dokončená bola vysviackou kostola v roku

419 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír – NOVOTNÁ, Mária. Gotická prestavba v 14. storočí. In JANOVSKÁ, M. – OLEJNÍK, V. (eds.). *Katedrála sv. Martina*. Spišské Podhradie 2017, s. 70 – 80.

420 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*, s. 92, 97.

421 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula,* s. 93.

422 FILLOVÁ, Ľubica. *Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula kanónia č. 14*, s. 76.

423 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*, s. 70.

Obr. 54 Kanónia č. 2 so zachovanou gotickou dispozíciou solitérneho šľachtického domu.

1478 prepoštom Gašparom Backom. Chrám počas tejto prestavby dostal novú svätyňu, laterálne lode, ktoré vznikli spojením častí priečnej lode a Kaplniek Panny Márie a Božieho Tela. V priebehu rokov 1487 – 1499 bola k rozšírenému chrámu na južnej strane pribudovaná Kaplnka Zápoľskovcov s patrocíniom Božieho Tela.[424] Tým sa plošne dovŕšil stredoveký pôdorys centrálnej sakrálnej stavby vo vnútri stredovekého opevnenia za súčasnej koexistencie ešte oboch starších Kaplniek Sv. Ondreja a Sv. Valentína (bývalá Kaplnka Panny Márie).

Zaujímavé je sledovať nárast nivelity terénu okolo stavby kostola. Ako ukázali sondy archeologického výskumu, realizovaného v bezprostrednom okolí kostola v roku 2015, pri vzniku stavby západného priečelia kostola, jeho šikmé oporné piliere, postavené súčasne so stavbou v 1. etape, sú opreté priamo do skalného travertínového podložia, avšak dláždený chodník okolo kostola bol výrazne nižšie a pôvodný sokel románskej stavby je dnes už celý pod terénom. Rovnako aj v prípade južnej steny Kaplnky Zápoľskovcov je jeden rad opracovaných blokov kameňa pod dnešnou úrovňou chodníka. Obe sondy odkryli hroby priamo pri múre kostola.[425]

Výraznú prestavbu centrálneho chrámu predchádzali prípravy týkajúce sa najmä zabezpečenia kontinuity liturgických slávení, kým bude hlavný kostol znefunkčnený. V nateraz nedatovateľnom období pred rokom 1477 bola na kaplnku vysvätená južná sakristia kostola.[426] Ďalšia kaplnka, konsekrovaná v tomto období, jestvovala v hornom trakte prepoštského paláca. Bola zasvätená Všetkým svätým. 26. decembra 1463 dostala táto kaplnka odpustky do času, kým nebude dostavaný katedrálny kostol. Ostrihomský arcibiskup Ján udelil roku 1466 spišskému prepoštovi Gašparovi Backovi fakultu, aby mohol *„kaplnku, postavenú v prepoštskej kúrii dať posvätiť ostrihomskému sufragánovi, alebo inému katolíckemu hodnostárovi, len čo bude táto kaplnka dobre zabezpečená*

424 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír – NOVOTNÁ, Mária. Neskorogotická prestavba v 15. storočí. In JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Katedrála sv. Martina*. Spišské Podhradie, 2017, s. 82 – 103.

425 KUČEROVÁ, Marta. *Výskumná dokumentácia.*

426 OLEJNÍK, Vladimír. Ďalšie skutočnosti k stavebnému vývoju, s. 22 – 31.

Obr. 55 V 15. stor. prebehla veľkolepá prestavba Kostola sv. Martina (a) a väčšiny kanonických domov. Bola tiež postavená druhá časť prepoštského paláca (b), dom Zápoľskovcov (c) a kapitulská fara (d).

strechou a dverami."[427] Architektonické nálezy odhalili v prepoštskom paláci aj neskorogotické obytné prístavby južne pri Mutimírovom paláci pochádzajúce z obdobia 15. storočia. Prvotná výstavba začala v tomto období aj na mieste dnešného západného krídla biskupskej rezidencie, kde vznikol prízemný podpivničený trakt s niekoľkými miestnosťami.[428]

Stavebný ruch zasiahol v 15. storočí aj uličný interiér Spišskej Kapituly. Na základe architektonických analýz vieme v tomto období pozitívne potvrdiť existenciu stredovekej stavby na mieste neskoršej kanónie č. 3 a 7.[429] Stredoveký neskorogotický suterén a prízemie, predovšetkým v južnej časti, má aj kanónia č. 6.[430] V tomto období vzniká tiež kanonická kúria č. 5.[431] V poslednej tretine 15. storočia bolo postavené jadro dnešnej kanónie č. 15, ktorá vtedy vyzerala ako prízemný gotický dvojpriestorový dom (obr. 53)[432]. Prebehla aj prestavba viacerých starších kanónií. Mohlo to súvisieť s obnovou života v Spišskej Kapitule po odchode vojsk Jana Jiskru a Bratríkov, ktoré v rokoch 1443 – 1455 sídlili na Spišskom hrade a iste častokrát ohrozovali okolie.[433] O prestavbách v tomto období v Spišskej Kapitule svedčia predovšetkým nálezy neskorogotických architektonických článkov v suterénoch a prízemiach kanónií č. 2, 5 a 17. Tieto masívne prestavby uvedených kanonických domov zostali zakonzervované aj v neskoršom období. Zachoval sa tak ich vzhľad v podobe solitérnych šľachtických zemepanských kúrií (obr. 54).[434] Na základe zachovanej gotickej architektúry v interiéri kanónie č. 17 vieme zrekonštruovať typickú skladbu kúrií kanonikov v 15. storočí. Kanonický dom bol vtedy jednopodlažným dvojpriestorovým podpivničeným

427 SA LE, SpP, I. Man. V., nr. 170; WAGNER, Carolus. *Analecta I.*, s. 342.

428 FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Náčrt stavebného vývoja*, s. 133.

429 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*, s. 93, 95.

430 URBANOVÁ, Norma: *Spišská Kapitula, kanónia č. 6. Pamiatkový výskum*, s. 28.

431 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*, s. 94.

432 HABERLANDOVÁ, Helena. *Spišská Kapitula dom č. 15*, s. 17.

433 NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský hrad*, s. 91, 95.

434 URBANOVÁ, Norma: *Spišská Kapitula, kanónia č. 6. Pamiatkový výskum*, s. 19.

Obr. 56 Veža nad západnou bránou do stredovekého kapitulského opevnenia bola postavená v roku 1593.

objektom. Nadzemú časť tvorila predná obytná miestnosť, situovaná do ulice, na ktorú vzadu nadväzoval tzv. „*maashaus*" – reprezentatívna sieň, zaklenutá valenou klenbou na jeden centrálny pilier. Výskum potvrdil, že obvodové múry takto usporiadanej budovy kanónie č. 17 podľahli ešte koncom stredoveku požiaru. Následne bola stavba obnovená.[435]

Uličný interiér Spišskej Kapituly na prelome 15. a 16. storočia doplnila zaujímavá svetská stavba – dom Zápoľskovcov, ktorým po smrti palatína Štefana Zápoľského disponovala jeho vdova Hedviga Tešínska. Stavba sa spomína vo fundačnej listine z roku 1510 pre Kaplnku Božieho Tela (Kaplnka Zápoľskovcov) v Spišskej Kapitule.[436] Spolu so synmi Jánom a Jurajom darovala Hedviga tejto kaplnke mestečko Drienovec v Abovskej župe, obce Kisfalud a Szeghy v Zemplínskej župe (dnes v Maďarsku) a neďaleký Studenec na Spiši. Okrem toho darovala kaplnke „*svoj prednedávnom postavený kamenný dom pri cintoríne tohto Kolegiátneho kostola sv. Martina, pri ktorom ešte treba nanovo zriadiť záhrady*". V tomto dome mal bývať rektor kaplnky a šiesti klerici, ktorí tu mali žiť z príjmov z fundácie a slúžiť za zosnulých i živých z rodiny Zápoľskovcov predpísané omše a modlitby. Na základe analýzy neskoršieho stavebného vývoja Spišskej Kapituly vieme, že Hedvigin dom stál v susedstve Kostola sv. Martina, na mieste, kde neskôr v rokoch 1647 – 1648 vznikla prestavbou tohto domu jezuitská rezidencia a z nej v roku 1810 – 1815 dnešný blok A Spišského kňazského seminára (č. popisné 12).[437] Tento vývoj potvrdzuje aj Hradský.[438] Je zrejmé, že Hedviga tento dom používala ako svoje súkromné zázemie v Spišskej Kapitule počas svojej účasti na tunajších bohoslužbách. Po svojom ovdovení sa rozhodla trvalo usadiť v Trenčíne a tento dom už používať neplánovala. Jednou z otázok hodnou ozrejmenia v tejto situácii, je právo, na základe ktorého mohla príslušníčka rodiny Zápoľskovcov stavať na pozemkoch patriacich cirkvi (prepoštstvu a kapitule). Zrejme sa tak stalo na základe patronátneho práva na Kostol sv. Martina i celú Spišskú Kapitulu pôvodne patriaceho uhorským kráľom. Po tom, čo Zápoľskovci – konkrétne Imrich Zápoľský – získali dedičné spišské županstvo a s ním

435 HABERLANDOVÁ, Helena – POLAKOVIČOVÁ, Soňa. *Spišská Kapitula kanonický dom č. 17 (674). Pamiatkový prieskum*, s. 21. Podobné usporiadanie môžeme najnovšie v súvislosti so stavebnými prácami, uskutočňovanými od roku 2020 sledovať aj v kanónii č. 14.

436 MNL, E 152, Regestrata, d. 58, fasc. 4, nr. 1.

437 OLEJNÍK, Vladimír. *Dejiny Spišského kolégia*, s. 43.

438 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 83.

aj Spišský hrad, prešlo na nich aj patronátne právo na Kostol sv. Martina v Spišskej Kapitule. V prípade polohy domu Zápoľskovcov v Spišskej Kapitule išlo navyše o stavbu mimo stredovekého opevnenia – a teda mimo „sakrálneho centra".

Posledným stredovekým objektom, ktorý doplnil formujúci sa uličný priestor Spišskej Kapituly, bola stredoveká kapitulská fara. Podľa analýzy neskoršieho stavebného vývoja okolia Katedrály sv. Martina stála na mieste západného priečelia dnešnej funkcionalistickej budovy bývalého Učiteľského ústavu (č. popisné 13, obr. 55). Vďaka radikálnym prestavbám v 17., 19. a 20. storočí z nej prakticky nič nezostalo. Rovnako minimum poznatkov o nej ponúkajú archívne dokumenty. Po prvýkrát sa podľa súčasného stavu poznania spomína v roku 1555.[439]

Po konjunktúre predchádzajúcich storočí je 16. storočie v Spišskej Kapitule na stavebné aktivity skúpejšie. Táto stagnácia bola spôsobená nástupom reformácie šíriacej sa na Spiši veľmi rapídne od 40. rokov 16. storočia.[440] Pre prepoštský stolec to znamenalo stratu množstva desiatkov. Okrem toho nehodné pôsobenie prepošta Horváta, problémy s patronátnym právom uzurpovaným rodom Turzovcov, vojenské ataky a ďalšie pohromy spôsobili absolútnu finančnú krízu. Prepošt Horvát v roku 1536 od Bratstva XXIV farárov vyzbieral 200 zlatých na opravu prepoštského paláca, ktoré na pôvodný účel nepoužil. Jeho požiadavku na ďalšie peniaze už bratstvo odmietlo. Neskôr, keď prepošt Horvát roku 1544 na úrad prepošta rezignoval, pri svojom odchode palác doslova vyraboval. Vzal so sebou zariadenie a výbavu z kostola a dokonca na svoj hrad Dunajec dal odviezť aj všetky okná, dvere, dosky z podláh a šindle zo strechy.[441]

Ďalší prepošti – Stanislav Várali, Blažej z Petrovaradína, Peter Pavlinus a Juraj Bornemisa – zápasili s obrovskými finančnými, no najmä konfesijnými problémami. K najnutnejším opravám a doplneniu zariadenia prepoštského paláca tak došlo až za prepošta Martina Peteho. Jeho pôsobenie na Spiši znamenalo pre toto niekoľko desaťročí skúšané územie značné pozdvihnutie. Okolo roku 1591 bol opravený Kostol svätého Martina. Dodnes viditeľným znakom tejto aktivity je helmica na južnej veži, ktorá bola postavená v roku 1591 a renesančná úprava atiky oboch veží. Chrám dostal aj nové liturgické zariadenie.[442] Martin Pete dal opraviť aj prepoštský palác a v roku 1593 zrenovoval starú gotickú hradbu, ktorá obklopovala Kostol svätého Martina, prepoštský palác, Kaplnku sv. Valentína a Kaplnku svätého Ondreja. Zároveň dal medzi rokmi 1587 – 1593 k hornej, západnej bráne hradobného systému postaviť dodnes zachovanú vežu s bytom pre strážnika a vretenovým schodiskom.[443] Presne datovať ju vieme podľa vročenia na nadpraží vstupného ostenia do schodiskovej prístavby, kde sa uvádza rok 1593. Vtedy sa datuje aj výstup z nej na druhom poschodí na ochodzu opevnenia na južnej strane.[444] Išlo o prestavbu staršej brány v opevnení do podoby vežovej, ukončenej atikou s cimburím.[445] Nateraz najstaršia známa priama písomná zmienka o existencii prístavby vežovej brány nad hornou – západnou bránou v pôvodnej stredovekej kapitulskej hradbe a bytu v nej sa nachádza v Pázmaňovej vizitácii Spišskej kapituly z roku 1629. Uvádza sa tam informácia o organistovi Adamovi Polonovi, ktorý za svoju službu môže okrem iného bývať v byte nad bránou.[446] Zvyšok Spišskej Kapituly v tomto období ešte stále nemal žiadnu hradbu a bol prakticky absolútne nechránený (obr. 56).

Stavebné aktivity a opevňovanie Spišskej Kapituly v 17. storočí

Jedna z listín Spišskej kapituly zo začiatku 17. storočia nás upozorňuje na dva zaujímavé fakty ohľadom stavebného vývoja. Prvým je, že na mieste súčasnej tzv. biskupskej záhrady (v archívnych dokumentoch po polovici 18. storočia nazývaná aj prepoštský či biskupský park) sa pôvodne nachádzala sedliacka usadlosť s hospodárskym dvorom patriaca prepoštovi. V nájomnej listine Spišskej kapituly z roku 1602 sa spomína „…*sedliacky dom, stojaci pri dome zvonára na severnej strane ulice tejto Spišskej Kapituly…*"[447] Z roku 1661 sa zachoval podrobnejší popis stavieb na tomto mieste. Severný koniec dvora bol uzavretý oplotenou záhradou, v ktorej stála dvojpriestorová zrubová stodola so slamenou strechou. Západnú časť

439 WAGNER, Carolus. *Analecta II.,* s. 257, 258.

440 BIZOŇOVÁ, Monika. *Omnia*, s. 33.

441 HRADSZKY, *Initia*, s. 56.

442 JANOVSKÁ, Magdaléna. *Katedrálny kostol svätého Martina*, s. 59.

443 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Mestské opevnenie v Spišskej Kapitule*; JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Stavebný vývoj Katedrály svätého Martina*, s. 4 – 17.

444 Preklad dreveného prekladu výstupu na ochodzu je dendrochronologicky datovaný po r. 1590. KYNCL, Tomáš. Výskumná správa č. 138– 13.

445 Tak ju zachytila ešte veduta z polovice 18. storočia. MNL, E 152, Acta Jesuitica, Regestrata, d. 57, fasc. 2, nr. 59.

446 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1.

447 SA LE, SASK Scr. 2, fasc. 2, nr. 21.

Obr. 57 V 17. stor. bola postavená jezuitská rezidencia (a) a škola (b), vznikli posledné kanónie. Celý areál Spišskej Kapituly bol opevnený.

sedliackej usadlosti oddeľoval od prepoštovho dvora rad hospodárskych a obytných budov. Zo severu na juh to bola šopa, zrubové stajne a celkom vpredu stál kamenný neomietnutý podpivničený dom s priečelím do ulice a so sýpkou v podkroví.[448] V susedstve domu bol nad vstupom do pivnice drevený domček so zrubovým skladom na poschodí. Okrem domčeka bol nad vstupom do pivnice drevený pitvor s varným ohniskom a chlebovou pecou. Neďaleko pitvora bola obmurovaná studňa. Na druhej strane sedliackeho dvora bola drevenica a pri nej zrubová miestnôstka.[449] Predstava sedliackej usadlosti priamo v srdci Spišskej Kapituly nám pripadá cudzia len dovtedy, kým si neuvedomíme, že príjem prepošta a kanonikov pochádzal nielen z desiatku a príjmov z kapitulských majetkov (napr. viníc v Tokaji), ale potraviny a základné potreby na obživu získavali z obhospodarovania pozemkov (polí, lesov a lúk) patriacich k ich prebende a zvyčajne ležiacich bezprostredne okolo kúrií – kanónií. Pozostatky tohto druhu majetkov môžeme pozorovať v existencii rozsiahlych záhrad, pripojených k jednotlivým kanonickým kúriám. Tvorili bezprostredné zásobovacie zázemie pre kuchyne prepošta, kanonikov, ich zamestnancov a čeľade. Na základe týchto pozorovaní zo 17. storočia môžeme preto usudzovať, že celý priestor medzi stredovekou hradbou okolo chrámu a priestorom, ktorý patril kanonickým kúriám, náležal prepoštom a v stredoveku bol hospodársky využívaný. Výnimku tvorili už spomínaný stredoveký dom Zápoľskovcov a kapitulská fara. Priestory dnešného parku sa hospodársky využívali ešte na začiatku 18. storočia.

Druhým faktom na ktorý upozorňuje zmluva z roku 1602 je zmienka o existencii domu zvonára, ktorý stál východne od sedliackej usadlosti, na mieste dnešného domu č. 8 (nesprávne nazývaného kanónia č. 8).[450] Prestavbu tohto domu uskutočnil v roku 1635 prepošt Hosutóty.[451] Z roku 1742 sa nám zachoval popis tohto domu, ktorý vtedy už nazývali kaplánkou. Mala pôdorys 7,5 x 24,5 m a do kapitulskej uličky bola obrátená užšou stranou. Kaplánka stála na pozemku patriacom prepoštovi a z toho vyplýva, že zaberala časť výmery dnešného biskupského parku. Medzi touto stavbou a starou kanóniou č. 7 bol nezastavaný priestor. Za oboma stavbami viedla cez záhrady už v tomto období kanalizácia.[452]

448 Pivnica domu sa zachovala dodnes. Pri výskume biskupskej záhrady bol najskôr objavená georadarovým meraním. Následne bola vyčistená a dnes je prístupná.

449 SA LE, SpP, III. odd., fasc. 1, nr. 111.

450 SA LE, SASK Scr. 2, fasc. 2, nr. 21.

451 SA LE, SASK Scr. 2, fasc. 2, nr. 23.

452 SA LE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 17. Spišská Kapitula, 5. 8. 1742.

Obr. 58 Kanónia č. 6, rozšírená do dnešnej rozlohy v 60. rokoch 17. storočia.

Obr. 59 Kanónia č. 14 bola renesančne upravená už roku 1616. Do konca 17. storočia dostala druhé podlažie.

Obr. 60 Nadstavbu južného priečelia na kanónii č. 2 v roku 1657 pripomína pamätná doska.

Pri pohľade na parceláciu jednotlivých kanonických kúrií a iných objektov Spišskej Kapituly sa pri konštatovaní o príslušnosti spomínanej sedliackej usadlosti k prepoštovým pozemkom javí základné rozhraničenie „prepoštovej časti" a „kanonickej časti" kapitulskej ulice v smere sever – juh. Prepoštove pozemky sa nachádzajú v západnej časti a ich hraničné parcely v tomto období tvoria spomínaný hospodársky dvor na mieste neskoršieho parku, spolu s vtedy ešte nejestvujúcim domom č. 8 v severnej línii a kapitulská fara so svojím pozemkom v línii južnej. Kanonickú časť tvoria pozemky na východ od naznačenej hranice a toto teritórium je ohraničené parcelami kanónie č. 7 v severnej línii a č. 14 v južnej línii uličného interiéru (obr. 57).

Už spomínaná Kánonická vizitácia ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmaňa v Spišskej Kapitule v roku 1629 napriek svojim limitom poskytuje aspoň niekoľko esenciálnych informácií o vtedajšom výzore Spišskej Kapituly. Vo vizitácii sú vymenované nasledujúce budovy: „*1. prepoštský dom, alebo kúria, 2. dom lektora, 3. dom kantora, 4. dom kustóda, 5. fara, 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12. domy, ktoré kapitula zveruje kanonikom, 13., 14. dom, ktorý sa nazýva kodria – dom rektora Kaplnky Božieho Tela* (Kaplnka Zápoľskovcov)."[453] Stav Spišskej Kapituly na začiatku 17. storočia predstavoval štrnásť

Obr. 62 Výklenok s plastikou Panny Márie a nápisom na pamiatku stavebných úprav kanónie č. 3 v roku 1674.

obytných budov. Zjavne sa tu nespomínajú hospodárske budovy, už spomínaná sedliacka usadlosť, dom zvonára, či byt vo veži nad západnou vstupnou bránou. Väčšina z kanónií prešla okolo polovice 17. storočia stavebnou úpravou. Uplatnili sa pri nej vtedy moderné renesančné prvky, najmä väčšie a pohodlnejšie dverové a okenné otvory s typickými renesančnými osteniami. Príkladom je kanónia č. 6, ktorá bola v 60. rokoch 17. storočia renesančne rozšírená do dnešnej rozlohy. Boli na nej tiež upravené všetky kamenné ostenia okien a dverí na všetkých fasádach objektu (obr. 58).[454]

Mnohé z kúrií dostali v tomto období podobu dvojtraktového dvora, v ktorom reprezentatívnejší dom slúžil ako obydlie kanonika, menej reprezentatívna obytná stavba – nazývaná aj čeľadinec – slúžila

453 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1.

454 URBANOVÁ, Norma: *Spišská Kapitula, kanónia č. 6. Pamiatkový výskum*, s. 28, 29.

Obr. 61 Roku 1662 bola renesančne upravená a nadstavaná kanónia č. 3.

na ubytovanie služobníctva. Zadné dvorové trakty všetkých kanonických domov boli ukončené hospodárskymi budovami, ktoré eventuálne mohli v prípade núdze poslúžiť aj ako fortifikačné prostriedky, slúžiace na obranu pred vonkajšími útokmi na Spišskú Kapitulu.[455]

V roku 1616 renesančne upravil kanóniu č. 14 jej vtedajší obyvateľ, kanonik kantor Štefan Fraňáfi. Ako sme uviedli už skôr, práve táto kanónia sa nazývala aj lektorským domom, nakoľko v nej väčšinou býval kanonik lektor. Dolná časť kúrie slúžiaca pre služobníctvo bola pristavaná ku kanónii č. 15 rovnako v uvedenom roku 1616. Nasledujúci obyvateľ kanónie, kanonik Martin Slavkai (Slawkay) nadstaval niekedy po roku 1666 na stavbe celé poschodie (obr. 59).[456]

V roku 1657 kanonik Martin Solčáni (Szolcsányi) renesančne upravil ním obývanú kanóniu č. 2. Zároveň nadstaval aj južnú časť poschodia (obr. 60).[457] V roku 1662 ho nasledoval kanonik Andrej Ondrejkovič (Ondrejkovics), ktorý upravil a nadstaval kanóniu č. 3 (obr. 61).[458] Stavebné zásahy na tejto kanónii zreteľne prebehli aj v roku 1674. Svedčí o tom vročenie na výklenku v južnej fasáde budovy (obr. 62). Hoci nateraz nejestvuje presné datovanie, na základe architektonických analýz sa môžeme domnievať, že v prvej polovici 17. storočia boli renesančne upravené aj kanónie č. 5 a 6 a po polovici storočia aj kanónie č. 4 a 7.[459] V poslednej štvrtine 17. storočia bola ku kanónii č. 17 na východe pristavaná miestnosť s vystupujúcim rizalitom, čím budova dostala pôdorys tvaru písmena L. V tomto období bol dom stále jednopodlažný.[460] V posledných decéniách 17. storočia bol zmenený pôdorys kanónie č. 15. K pôvodnej gotickej stavbe bola zo západnej strany pripojená renesančná trojpriestorová prístavba. Budova dostala nadzemné podlažie a z južnej strany renesančnej časti pozdĺžnu chodbu. Vznikol tak

455 URBANOVÁ, Norma: *Spišská Kapitula, kanónia č. 6. Pamiatkový výskum*, s. 21.

456 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 80; FILLOVÁ, Ľubica. *Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula kanónia č. 14*, s. 77.

457 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 75.

458 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 73.

459 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*, s. 94, 95.

460 HABERLANDOVÁ, Helena – POLAKOVIČOVÁ, Soňa. *Spišská Kapitula kanonický dom č. 17 (674). Pamiatkový prieskum*, s. 21.

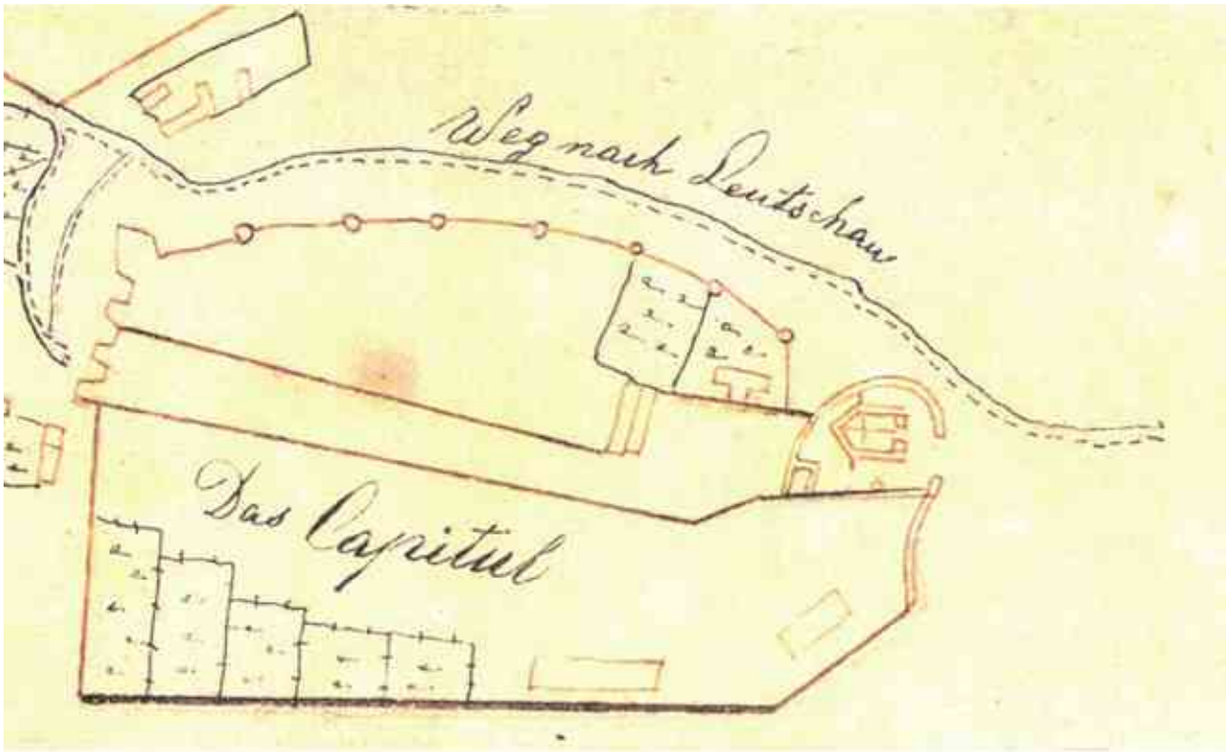

Obr. 63 Najstaršie pôdorysné zobrazenie Spišskej Kapituly na vojenskom pláne z roku 1711 zvýrazňuje priebeh opevnenia, zrejme jeho strategickú hodnotu a oporné body (stredoveké časti hradieb sú dvojitou linkou, zvlášť sú zvýraznené bašty na juhu a delostrelecký bastión na juhovýchode).

dvojtraktový dvojpodlažný renesančný objekt.[461] Úplnou novostavbou bola podľa všetkého iba kanónia č. 16, ktorá vznikla niekedy pred vizitáciou roku 1629. Vo vizitácii sa už totiž spomína desať kanonických domov, čo zodpovedá stavu vrátane tejto kanónie.[462]

V polovici 17. storočia dochádza v Spišskej Kapitule aj k ďalším radikálnym zmenám. Prichádzajú sem pôsobiť jezuiti, ktorí od spišského prepošta Hosutótyho dostali dva domy. Prvým z nich bol dom rektora Kaplnky Zápoľskovcov darovaný Hedvigou Tešínskou, ktorý bol v dôsledku krízy už roky neobsadený. Majetky patriace k fundácii tohto rektorátu boli rozkradnuté svetskými šľachticmi a Hedvigin dom slúžil už len na ubytovanie chudobných študentov a ako hostinec. Nazývali ho *kodria*. Jezuiti dom prevzali roku 1647 a pustili sa do jeho prestavby na rezidenciu. Druhou budovou, ktorú od prepošta dostali, bola stredoveká fara. Tú začali hneď v roku 1648 upravovať pre potreby školy. Táto prestavba sa však pretiahla až do roku 1653 (obr. 30).[463]

Po rokoch došlo aj k opravám prepoštského sídla v Spišskej Kapitule. V roku 1652 pristaval Matej Tarnóci k pôvodnému románskemu palácu – Mutmeriu – prízemnú časť smerom na západ (od dnešnej kuchyne po schodisko na druhé nadzemné podlažie).[464] V roku 1689 tak prepoštská rezidencia pozostávala z nasledujúcich miestností: prepoštova izba, domáca kaplnka, bočná miestnosť, palác (Mutmerium), miestnosť smerom ku Kaplnke sv. Valentína v exteriéri, miestnosť oproti domácej kaplnke, sýpka, pivnice, sklad a kuchyňa. Zariadenie rezidencie bolo v tomto období vyslovene biedne. Kaplnka zrejme nebola funkčná, nakoľko v nej boli len dve sedadlá, dlhý stôl a lôžko.[465]

Najrozsiahlejšou stavebnou aktivitou 17. storočia bola výstavba komplexného opevnenia Spišskej Kapituly. Násilné udalosti posledného polstoročia – vpády Turzovcov, Bočkajovo, Betlenovo a Rákociho povstanie, ktoré sa prehnali cez nechránené kanónie, obohnané

461 HABERLANDOVÁ, Helena. *Spišská Kapitula dom č. 15*, s. 17, 18.

462 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*, s. 93, 95, 97.

463 BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné II*, s. 32 et passim.

464 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 58. Hradský spomína erb prepošta Tarnóciho s vročením 1652, ktorý bol v jeho dobe ešte viditeľný nad istými dverami. Žiaľ, dnes takýto nápis ani znak identifikovať už nedokážeme.

465 MNL, OL, UC, fasc. 50, nr. 19. V podobnom stave bola rezidencia už po smrti prepošta Luženského r. 1681. MNL, OL, UC, fasc. 50, nr. 15.

Obr. 64 Na vedute Spišskej Kapituly z roku 1747 zreteľne vidno zaatikovú strechu na dolnej vstupnej bráne.

len slabými plotmi, ale aj cez prepoštský areál, ktorého pôvodná hradba už nevyhovovala, si vyžiadali razantné defenzívne stavebné aktivity. Ako prví dokončili opevnenie svojej rezidencie jezuiti, ktorí južne od nej roku 1655 postavili obranný múr. Oddelili ním rezidenciu od cesty dodnes vedúcej južne okolo hradby Spišskej Kapituly (cesta zo Spišského Podhradia do Levoče). V tom istom roku dokončila stavbu jednotných hradieb Kapituly aj Spišská kolegiátna kapitula. Podľa Hainovej kroniky sa tak malo stať v rokoch 1662 – 1665: „*Dňa 4. septembra* (1665, pozn. prekl.) *vznikol v Kapitule požiar a spálil hostinec. Bol by sa šíril aj ďalej, ale nevial vietor, ktorý by ho rozšíril. Pomohli aj novopostavené kapitulské hradby alebo ohradenie. Toto ohradenie, či múry, začali kanonici stavať pred troma rokmi, pretože neboli zabezpečení pred nočnými lupičmi, ktorí ich často prepadali. Tomuto zamedzili hradby, dokončené v tomto roku až po omietnutie a zavesenie brány. Nad bránou, vedúcou do Spišského Podhradia, chcú postaviť aj malú vežu.*“[466] Každý kanonik mal za svojou záhradou postaviť patričný úsek hradby s jednou baštou. O niečo neskôr dostavali dolnú vežovú bránu – dnešný vstup do areálu Spišskej Kapituly od Spišského Podhradia. Následne jezuiti v roku 1668 upravili svoju hradbu tak, aby nadväzovala na zvyšok kapitulského opevnenia.[467] Tým dostala Spišská Kapitula definitívne dnešný vzhľad mestečka, obohnaného jednoduchým hradobným systémom (obr. 63).

466 BAL, Jeromos – FÖRSTER, Jenö – KAUFMAN, Aurél (zost.): *Hain Gáspár Lőcsei krónikája*, s. 312.

467 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Mestské opevnenie v Spišskej Kapitule,* s. 12 – 14.

Obr. 65 Hodinová veža ako vstup do parku bola postavená v roku 1741.

Samotná dolná východná veža na bráne nebola dokončená naraz s hradbou. Vstup tvorila brána, zavesená na závesoch a pravdepodobne nad ňou bola priebežná ochodza. Brána bola ukončená štítkovou atikou, ako je zachytená na maľbe na barokovej lavici v Červenom Kláštore (obr. 64). Potvrdili to aj nálezy odtlačkov zaatikovej strechy a chrlič na východnej strane podstrešia.[468] K prestavbe brány do dnešnej vežovej podoby s novou strechou a bytom vnútri došlo až v závere 18. storočia. Súčasťou bola aj schodisková prístavba na jej južnej strane[469].

Prestavby v 17. storočí sa dotkli aj Kostola sv. Martina. Jeho pôdorys bol roku 1706 rozšírený o severnú prístavbu sakristie, ktorá bola prekrytá zaatikovou strechou. Tá na konci 17. storočia korešpondovala s vtedy jestvujúcimi atikami oboch vstupných brán.[470]

468 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Mestské opevnenie v Spišskej Kapitule,* s. 65.

469 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Mestské opevnenie v Spišskej Kapitule*, s. 67.

470 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Katedrála sv. Martina*, Spišské Podhradie 2017, s. 238; JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Neskorogotická prestavba v 15. storočí*, s. 82 – 103.

Obr. 66 Dom č. 8 - kaplánka - bola do súčasnej podoby dostavaná pred rokom 1755.

Obr. 67 Kanónia č. 17. nadobudla svoju súčasnú podobu v roku 1744.

Obr. 67 Detail plastiky s erbom nad vstupnou bránou kanónie č. 17.

Obr. 68 Detail plastiky na barokizovanej renesančnej časti kanónie č. 15.

Spišskej Kapitule tak spolu dodávali nám dnes neznámy renesančný vzhľad.

18. storočie – úpravy do dnešnej podoby

18. storočie bolo rozhodujúcim obdobím pre súčasné usporiadanie uličného interiéru Spišskej Kapituly. Stavebne sa do výzoru kapitulskej uličky zapísal najmä vtedajší prepošt František Barkóci, neskorší jágerský biskup a ostrihomský arcibiskup. Opravil budovy prepoštského paláca a k východnej časti paláca – Mutmeriu – pristaval tri miestnosti. Barkóci okrem toho zrušil sedliacky dvor uprostred Spišskej Kapituly a na jeho mieste dal zriadiť prepoštský park. Na začiatku záhrady postavil hodinovú vežu slúžiacu zároveň ako vstupná brána do parku, ktorá bola dokončená v priebehu rokov 1741 – 1742 (obr. 65). [471] Na protiľahlom konci parku upravil pôvodnú hradobnú baštu na altánok. Jeho schody vyzdobil sochou Panny Márie a svojimi insígniami.[472]

Poslednou stavbou, ktorá definitívne dotvorila líniu priečelí uličného interiéru Spišskej Kapituly v 18. storočí bol dom č. 8 – kaplánka a dom pre starých a nevládnych kňazov. Snaha o vybudovanie domu pre ubytovanie kaplánov a starých kňazov sa tiahla už od roku 1742.[473] Pozemkové pomery medzi novostavbou kaplánky a susednou kanóniou č. 7 však boli urovnané až v roku 1753.[474] V nasledujúcich rokoch bola kaplánka postavená. Po roku 1755 už vizitácia prepošta Zbiška konštatovala, že v kaplánke žijú starí kňazi, o ktorých sa starajú mladí klerici (obr. 66).[475]

V období 18. storočia bola barokovo upravená aj väčšina kanónií. Najkomplexnejšie sa zachovala neskorobaroková stavebná etapa z obdobia okolo roku

471 JANOVSKÁ, Magdaléna. *NKP Palác biskupský s areálom*, s. 60 – 93; SA LE, SASK Scr. 1, fasc. 5; SASK, Capsa 247, fasc. 6, s. n.; HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 459 – 461.

472 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 59.

473 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Kanónia č. 8. Architektonicko-historický výskum*. Levoča 2011. Uložené: ABÚ SK.

474 SA LE, SpP, odd. III., fasc. 1, nr. 20.

475 SA LE, RKBÚSK, KV, Vizitácia K. Zbiška. nedatované. s. 29, 31.

Obr. 69 Plastika Panny Márie z roku 1753 ako pamiatka na prestavbu prepoštskej rezidencie Alexandrom Mariášim.

1741 na kanónii č. 6. Pribudlo na nej dvorové krídlo a hospodárske budovy.[476]

V prvej štvrtine 18. storočia bolo nadstavané druhé poschodie na kanónii č. 17.[477] Následne prebehli rozsiahle barokové úpravy tohto objektu v rokoch 1743 (veľká brána) a 1739 (pešia bránka) vo vstupe do dvora kanónie. Vonkajší portál do čiernej kuchyne je zas datovaný rokom 1744. V tomto období boli pristavané ďalšie priestory východne a juhovýchodne od reprezentatívnej miestnosti na prízemí. Toto dispozičné rozšírenie bolo uplatnené aj na poschodí. Zo severu bolo k budove pristavené teleso schodiska, čím kanónia nadobudla svoj dnešný vzhľad (obr. 67). Rovnako v roku 1744 bol prestavaný aj jej čeľadinec.[478]

Obr. 70 Pamätná doska z roku 1766 na schodisku biskupskej rezidencie pripomína prestavbu budovy prepoštom Zbiškom.

Severnú časť poschodia kanónie č. 2 dostaval v roku 1743 kanonik Martin Görgei.[479] V roku 1744 bola barokovo upravená aj kanónia č. 16. Svedčí o tom vročenie na portáli vstupnej brány do dvora.[480] Barokové jednotiace úpravy sa uskutočnili v roku 1747 aj na kanónii č. 5 a o rok nato na kanónii č. 2.[481] V roku 1762 bol dispozične upravený predovšetkým interiér kanónie č. 14.[482] Barokizáciu podstúpili v rozsahu úpravy fasád v priebehu 18. storočia aj kanónie č. 7 a 15. Kanónia 15 tak definitívne nadobudla svoj súčasný vzhľad, ktorý sa vyznačuje najmä barokovým portálom s frontónom a vloženou plastikou Najsvätejšej Trojice (obr. 68).[483] Podobne si svoju barokovú fasádu, ale aj dispozíciu, redefinovanú práve v 18. storočí, zachovala až do súčasnosti väčšina kanónií. Možno teda skonštatovať, že uličný interiér Spišskej Kapituly tiahnuci sa pozdĺž kanonických domov nadobudol až na malé zmeny svoj súčasný charakter definitívne práve v tomto období.

V súvislosti s týmito barokizujúcimi úpravami sa vtedajší prepošt Alexander Mariáši pustil aj do opravy zničeného priečelia prepoštského paláca, najmä jeho prednej časti hroziacej zrútením. Svoju stavbu však dokončiť nemohol, pretože roku 1755 zomrel.

476 URBANOVÁ, Norma: *Spišská Kapitula, kanónia č. 6. Pamiatkový výskum*, s. 24, 28. Datovanie je zachytené v klenáku vstupnej brány.

477 HABERLANDOVÁ, Helena – POLAKOVIČOVÁ, Soňa. *Spišská Kapitula kanonický dom č. 17 (674). Pamiatkový prieskum*, s. 22.

478 HABERLANDOVÁ, Helena – POLAKOVIČOVÁ, Soňa. *Spišská Kapitula kanonický dom č. 17 (674). Pamiatkový prieskum*, s. 10, 11, 17, 24.

479 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 75.

480 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 78.

481 PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*, s. 94, 92.

482 FILLOVÁ, Ľubica. *Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula kanónia č. 14*, s. 78.

483 HABERLANDOVÁ, Helena. *Spišská Kapitula dom č. 15*, s. 18; PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*, s. 95, 97.

Obr. 71 Vrcholné barokové úpravy Spišskej Kapituly: boli odstránené stredoveké kaplnky a hradba, vznikla reprezentatívna biskupská rezidencia (a), park s hodinovou vežou (b) a dom č. 8 (c).

Rozostavanú rezidenciu opísal dobový prameň takto: „*Časť prepoštského paláca je priečelím otočená na juh, časť na západ. V južnej časti je na prízemí kuchyňa s priľahlou miestnosťou pre kuchárov a ďalšia menšia miestnosť napravo od vstupu, v ktorej býva vrátnik. Ďalej je tam jedna cela pre kňazov, ktorí sa previnili a jedna komora. Iné obývateľné miestnosti v tomto trakte nie sú, pretože prepošt Mariáši sa pustil do jeho prestavby, ktorú kvôli smrti dokončiť nemohol. Smerom na východ sú na poschodí tri pohodlné súkromné miestnosti pánov prepoštov s vyššou chodbou, všetky zaklenuté zdobenou klenbou. V poslednej z nich je kaplnka s pekným oltárom. Okná sú v týchto miestnostiach veľké a svetlé, presklené. Na boku je zaklenutá miestnosť, cez ktorú sa ide do sýpky a zostupuje sa aj do pivnice. Medzi týmito miestnosťami na východe a na juhu je veža so strechou nad pohodlnými kamennými schodmi, kde sa nachádzajú dve veľmi pohodlné letné izby. Pod týmito troma miestnosťami sú rovnako tri sýpky a pod sýpkami rovnako tri pivnice – dve menšie sú zaklenuté, tretia má plochý drevený strop. Za izbou vrátnika je miestnosť na uchovávanie zeleniny a jedna zničená miestnosť, ktorá slúži ako sklad na mäso.*“[484] Pamätníkom na stavebné snahy prepošta Mariášiho je plastika Nepoškvrnenej Panny Márie, ktorú dal umiestniť do nového výklenku na severnej fasáde rozostavanej prepoštskej rezidencie (obr. 69). Kartuša pod výklenkom niesla podľa Hradského nápis: „*Túto rezidenciu zo starej ruiny pozdvihol a úcte veľkej Panej Uhrov zasvätil. Alexander Mariáši z Markušoviec, kninský biskup a prepošt Spišskej zeme. Roku 1753.*“[485]

Mariášiho úmysel dokončil posledný spišský prepošt Karol Jozef Zbiško. V roku 1766 zväčšil schodisko do horných miestností a prestaval celý tento trakt rezidencie. Uprostred schodiska na stene medzi oknami dodnes vidno jeho pamätný nápis: „*Najmilostivejšiemu najvyššiemu Bohu. Amen. Túto stavbu plánoval blahej pamäti Alexander Mariáši z Markušoviec, titulárny biskup kninský, bývalý spišský prepošt, avšak smrťou dostihnutý tento úmysel nemohol uskutočniť. Vďaka činom vznešených nástupcov ju úplne dokončil Jozef Karol Zbiško z Malého Kolačína, titulárny biskup kninský, spišský prepošt, radca svätého cisárskeho a kráľovského apoštolského majestátu, prísediaci sedmipanskej tabule atď. roku 1766*“ (obr. 70)bodka

Situácia v Spišskej Kapitule sa zmenila v 70. rokoch 18. storočia vďaka dvom významným udalostiam, ktoré v konečnom dôsledku ovplyvnili aj vzhľad uličného interiéru. V roku 1773 bol zrušený rád jezuitov. Majetky a budovy jezuitov v Spišskej Kapitule pripadli kráľovskému fisku. Patrilo sem gymnázium – teda

484 MNL, OL, UC, fasc. 149, nr. 32.

485 HRADSZKY, *Initia*, s. 59. Dnes je nápis už nečitateľný.

Obr. 72 Axonometrický nákres Spišskej Kapituly z konca 19. storočia.

Obr. 73 Klasicistická úprava a zjednotenie fasády kanónie č. 4.

Obr. 74 Kanónia č. 7 bola od základov postavená v roku 1877.

Obr. 75 Klasicistická výzdoba kanónie č. 5.

Obr. 75 Klasicistická výzdoba kanónie č. 5. Detail.

jezuitská škola – a rezidencia. Jezuitská epocha mala v Spišskej Kapitule svoju priamu pozitívnu dohru. Dňa 29. októbra 1779 dala Mária Terézia spišskému biskupstvu budovy i majetky po jezuitoch v Spišskej Kapitule na zriadenie diecézneho seminára. K zriadeniu seminára došlo v roku 1815.

Druhou významnou udalosťou v dejinách Spišskej Kapituly bolo zriadenie Spišského biskupstva. Dňa 13. marca 1776 svojou bulou *Romanus pontifex* pápež Pius VI. na žiadosť Márie Terézie erigoval Spišské biskupstvo. Na základe tohto rozhodnutia priniesla posledná štvrtina 18. storočia zmeny predovšetkým v okolí Katedrály sv. Martina. Prvý spišský biskup Karol Salbeck sa pustil do prestavby prepoštského paláca na modernú barokovú biskupskú rezidenciu. Tajomník a ďalší úradníci kúrie predtým bývajúci v niekdajšej rezidencii jezuitov sa presťahovali do priestorov biskupského paláca. Dňa 7. apríla 1777 bol položený základný kameň biskupskej kaplnky[486] a začiatkom jari roku 1778 práce na budove pokračovali vyrovnávaním nivelity južného a západného traktu budovy.[487] V roku 1779 bola vysvätená biskupská Kaplnka sv. Karola Boromejského. Stavba rezidencie bola ukončená v roku 1780.[488]

Prestavba biskupskej rezidencie zasiahla aj jej bezprostredné okolie. Podľa Hradského celý priestor pred stredovekou farou (teda takmer celé súčasné kapitulské „námestie"), ako aj priestranstvo okolo katedrály, slúžilo ako cintorín. Túto Hradského hypotézu potvrdili aj nálezy hrobov pred stredovekým opevnením na východnej strane počas archeologického výskumu v roku 2015.[489] Do roku 1777 sa na tomto cintoríne pochovávali veriaci z filiálok, patriacich ku kapitulskej farnosti, ktoré nemali vlastný kostol a teda ani cintorín.[490] Už roku 1761 sa tu však pochovávalo len zriedkavo, aj to iba s výslovným súhlasom prepošta a vo väčšej vzdialenosti od kostola.[491] Po vzniku Spišského biskupstva v roku 1776 sa prvý spišský biskup Karol Salbeck rozhodol okolie katedrály vyčistiť. Priestranstvo okolo chrámu bolo totiž kvôli cintorínu preplnené drobnými sepulkrálnymi stavbami. Väčšina starých krížov a náhrobníkov bola preto odstránená a v roku 1777 sa tu v súvislosti s hygienickými opatreniami cisárskeho dvora prestalo pochovávať úplne.[492]

Začiatkom jari roku 1778 bol v rámci stavebných prác na biskupskej rezidencii rozobratý starý stredoveký hradobný múr okolo biskupského paláca, ktorý ho obopínal zo severu, čiže zo strany dnešného biskupského dvora.[493] V roku 1780 bola kvôli výstavbe biskupskej rezidencie strhnutá Rotunda sv. Ondreja[494] a o rok nato bola zdemolovaná aj Kaplnka sv. Valentína (s pôvodným patrocíniom Panny Márie). Zbúraná bola aj stredoveká hradba obklopujúca Katedrálu sv. Martina a prepoštský palác z východu a upínajúca sa k východnému záveru Kaplnky sv. Valentína.[495] Otvorilo sa tak súčasné priestranstvo medzi biskupskou rezidenciou a kapitulskou uličkou, čím sa prakticky skompletizoval dnešný uličný interiér Spišskej Kapituly od dolnej východnej brány až po hornú, západnú (obr. 71).

486 ABU SK, *Historicus Ortus. I.*, s. 205 – 209.
487 ABU SK, *Historicus Ortus. II.*, s. 358.
488 ABU SK, *Historicus Ortus. II.*, s. 377.
489 KUČEROVÁ, Marta. *Výskumná dokumentácia.*
490 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 269.
491 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 255.
492 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 270.
493 ABÚ SK, [MATZ, Samuel]. *Historicus Ortus II*, s. 358.
494 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 177.
495 ABÚ SK, [MATZ, Samuel]. *Historicus Ortus II*, s. 401.

Obr. 76 V 19. stor. bol postavený kňazský seminár (a), učiteľský ústav (b) a kanónia č. 7 (c). Väčšina kanónií dostala dodnes zachované hospodárske budovy.

Obr. 77 Súčasný stav objektov Spišskej Kapituly so zvýraznením číslovania domov.

Po týchto búracích prácach nadobudol uličný interiér Spišskej Kapituly aj svoju prvú cielenú sadovnícku úpravu. Začiatkom 19. storočia bola pozdĺž južnej fasády biskupského paláca vysadená alej stromov s korunami tvarovanými do gule. Nadväzovala na severnú stranu dvojitej aleje kapitulskej uličky prerušenej v mieste biskupskej záhrady. Po osadení plastiky sv. Jána Nepomuckého s dvojicou líp a uzavretí biskupskej záhrady oplotením s hodinovou vežou sa ukončilo aj formovanie malého námestia, ktoré vzniklo v strede sídla (obr. 72).

V 19. storočí boli dostavané aj posledné kanónie v uličke, napr. kanónia č. 4, na ktorej bola klasicisticky zjednotená obytná a hospodárska časť do jedného celku. Ten však nerešpektuje uličnú líniu. Do ulice bolo orientované iba jej oplotenie, totožné s oplotením oddeľujúcim biskupskú záhradu od verejného priestoru (obr. 73). V rokoch 1856 – 1857 svoju kanóniu č. 6 v klasicistickom duchu zrenovoval kanonik Ján Janečko (Janecsko).[496] V roku 1862 zas kanonik Ján Fejervári kanóniu č. 3.[497] Ako úplná novostavba vznikla na starých základoch roku 1877 kanónia č. 7 (obr. 74).[498] Rovnako kanónia č. 5 prešla rezolútnou prestavbou za kanonika Jozefa Berzáka (kanonik 1861 – 1882) (obr. 75).[499] Fasádu v roku 1880 klasicisticky upravil aj na kanónii č. 14 kanonik Karol Pisch.[500]

V období prvej polovice 19. storočia vznikol v rámci klasicistických úprav uličného interiéru Spišskej Kapituly pozdĺž južnej línie kanónií kamenný chodník, ktorý na niektorých miestach vyrovnával sklon terénu schodiskami. Tak tomu bolo napr. pri kanónii č. 15.[501] K objektu spodnej (východnej) vežovej brány, kde bol umiestnený byt strážnika, boli zo severnej strany do zeme zahĺbené dve dodnes zachované cisterny.[502] Doplnkom okolia Katedrály sv. Martina na mieste staršieho cintorína sa v prvej polovici 19. storočia stalo mauzóleum Juraja Palleša postavené po jeho smrti roku 1833 západne od katedrály. Pochovávanie tu bolo definitívne ukončené uložením ostatkov spišského kanonika Jána Machaia (Machay) v roku 1866. Náhrobný kameň je na pôvodnom mieste zachovaný dodnes.

Týmito drobnými zásahmi sa uzatvára historický stavebný vývoj Spišskej Kapituly (obr. 76). Výstavba budovy učiteľského ústavu a prestavba kňazského seminára tvoria osobitnú, novú a zvláštnu kapitolu dejín stavebného vývoja Spišskej Kapituly a sú popísané v dieloch II. a III. tejto série monografií. Napriek tomu, že sú tieto novodobé funkcionalistické stavby v súčasnosti už považované za historické, odborníci i laická verejnosť sa zhodujú v tom, že budovy narúšajú jedinečný *genius loci* Spišskej Kapituly a aj mnohé diaľkové pohľady na toto duchovné centrum. Spišská Kapitula totiž v priebehu svojich dejín nadobudla istú patinu, nános krásy, tvorený nielen bežiacimi storočiami, ale aj množstvom úsilia jednotlivcov, ktorí do jej výrazu prispeli svojím fortieľom, umeleckým či remeselným a estetickým vkladom. Pre svoje jedinečné a autenticky zachované historické architektonické hodnoty je Spišská Kapitula uznávaná ako učebnica vývoja architektúry v Uhorsku a samozrejme na Slovensku. Pre tieto dôvody je Spišská Kapitula od roku 1993 zapísaná aj v Zozname svetového dedičstva UNESCO. (obr. 77)

496 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 70; URBANOVÁ, Norma: *Spišská Kapitula, kanónia č. 6. Pamiatkový výskum*, s. 23.

497 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 73.

498 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 68.

499 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 71.

500 FILLOVÁ, Ľubica. *Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula kanónia č. 14*, s. 80.

501 HABERLANDOVÁ, Helena. *Spišská Kapitula dom č. 15*, s. 17.

502 JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Mestské opevnenie*, passim.

SPIŠSKOKAPITULSKÁ ŠKOLA A JEJ POSTAVENIE V STREDOVEKOM A NOVOVEKOM VZDELÁVACOM SYSTÉME

Základným dôvodom vzniku, existencie a činnosti spišskokapitulskej školy bola príprava duchovných pre potreby Spišského prepoštstva. Jej význam v starších i novších dejinách školstva však túto primárnu a dominantnú úlohu ďaleko presahoval. Jej vplyv totiž presahoval cirkevné prostredie a pre jeho lepšie pochopenie je dôležité oboznámiť sa so širšími dejinnými súvislosťami.

Základné črty stredovekého školstva

Ešte v časoch existencie Rímskej ríše sa Cirkev nevenovala organizácii vlastného školstva popri existujúcom a fungujúcom systéme svetského vzdelávania – škôl rétoriky.[503] Zmena nastala v záverečnom období existencie Západorímskej ríše, keď paralelne popri sebe prebiehali dva procesy.

Jeden bol spojený s fenoménom zhromažďovania duchovných v blízkosti biskupa podľa vzoru rôznych rehoľných spoločenstiev.[504] Mnísi boli pre nich tiež inšpiráciou pri organizácii a náplni vzdelávania „biskupských komunít". Budúci duchovní sa v tomto prostredí primárne venovali vzdelávaniu v praktických činnostiach potrebných na slávenie liturgie – čítaniu náboženských textov (Biblia, legendy, cirkevní otcovia, etc.) a liturgickým spevom.[505] K tomu postupne priberali štúdium normatívnych textov (závery synod a koncilov) a diela dobových cirkevných autorov.

Druhý proces bol urýchlený zánikom Západorímskej ríše. Antický model vzdelávania ju svojou zotrvačnosťou prežil ešte niekoľko desaťročí, avšak samostatní učitelia rétoriky, prípadne inej disciplíny (pôsobiaci v mestskom prostredí), sa definitívne vytratili v priebehu 6. storočia a iniciatívu vo vypĺňaní medzier po nich prevzali cirkevné centrá na periférii niekdajšej ríše (Gália, Hispánia), teda na miestach, kde proces prebiehal skôr ako v Itálii.

Budovanie a rozvoj vzdelávacích inštitúcií sa v priebehu raného stredoveku týkal najvýznamnejších cirkevných centier.[506] Spočiatku to boli katedrály, v menej urbanizovaných oblastiach na seba túto zodpovednosť prebrali kláštory. Tie boli dominantné napr. vo východnej časti Franskej ríše (Fulda, St. Gallen).[507] Kľúčovým obdobím bola reforma Karola Veľkého v oblasti vzdelávania vedenú predstaveným katedrálnej školy v Yorku Alcuinom. Pod jeho vplyvom v roku 789 nariadil budúci cisár, aby pri každom biskupskom chráme a v každom kláštore vznikla škola, kde by sa deti učili žalmy, systém skracovania slov pri písaní, cirkevný spev, aritmetiku a gramatiku.[508] V nasledujúcom období začal počet aktívnych katedrálnych škôl stúpať a najväčší rozmach dosiahol v 11. storočí.

Hoci pri celoeurópskom zovšeobecnení platí, že inštitucionalizované školy boli do 13. storočia v drvivej väčšine integrálnou súčasťou cirkevných centier – sídel arcibiskupov, niektorých biskupov a kláštorov,[509] postupne sa situácia začala meniť. K centrám vzdelania sa začali pridávať aj ďalšie lokality a k viditeľnému zrýchleniu tohto procesu došlo v priebehu 12. a 13. storočia v súvislosti s dynamickým rozvojom mestských centier,[510] spočiatku na Apeninskom polostrove, neskôr aj na sever od Álp.

Proces rozširovania inštitucionálnych škôl sa odrazil aj v ustanoveniach koncilov. V záveroch Tretieho lateránskeho koncilu (1179) bolo stanové, aby pri každom katedrálnom kostole bola vyhradená prebenda pre učiteľa (*magister*), ktorý mal vzdelávať tamojších klerikov a chudobných študentov.[511] Nariadenie fakticky zopakoval Štvrtý lateránsky koncil (1215), ktorý ho rozšíril aj na významnejšie kostoly, ktoré mali dostatočné prostriedky na to, aby pri nich bola vyhradená prebenda pre učiteľa.[512] Ako však ukazuje poznámka kardinála Henricha zo Susy (v literatúre de Segusio alebo Hostiensis) z obdobia okolo roku 1270,

503 Napríklad aj sv. Augustín absolvoval svetské vzdelávanie vrátane rétoriky v Kartágu, aby neskôr tiež získal miesto učiteľa rétoriky v Miláne. KRAFT, Heinrich. *Slovník*, s. 60 – 61.

504 Takéto komunity sú doložené v súvislosti so sv. Euzébiom, prvým biskupom z Vercelli (283 – 371), a sv. Augustínom, biskupom v Hippo (354 – 430).

505 STOPKA, Krzysztof. *Szkoły*, s. 9 – 10.

506 Ako príklad môžeme spomenúť druhého pražského biskupa sv. Vojtecha. Ten pred biskupským svätením absolvoval štúdium v katedrálnej škole v Magdeburgu, ktorá mala svoj pôvod v miestnom kláštore. VOGTHERR, Thomas. *Erzbistum Magdeburg*, s. 388.

507 BARROW, Julia. *The Clergy*, s. 181 – 182.

508 RICHÉ, Pierre. *Die Karolinger*, s. 456 – 457.

509 BARROW, Julia. *The Clergy*, s. 176 – 177.

510 BARROW, Julia. *The Clergy*, s. 186 – 187.

511 *COD*, s. 220, Can. 18.

512 BARON, Arkadiusz – PIETRAS, Henryk (eds. et transs.). *Dokumenty II*, s. 247.

nariadenia koncilov a buly Honoria III. z roku 1219 sa nepodarilo uviesť do praxe v takom rozsahu, ako si to želali ich autori.[513]

Hovoríme tu však už o období, keď sa v niekoľkých európskych centrách formujú spoločenstvá, ktoré dnes označujeme ako univerzity. Najschopnejší absolventi katedrálnych, kapitulných, kláštorných a mestských škôl odchádzajú za vzdelaním na dlhé cesty, mnohí aj cez polovicu európskeho kontinentu. Bologna, Paríž, Oxford, Cambridge, Salamanca či Padova vítali študentov z celej Európy a mnohé ďalšie začali pribúdať ešte počas 13. storočia. Spočiatku išlo výlučne o významnejších klerikov, ktorí mali zo svojej prebendy dostatočné prostriedky na absolvovanie tzv. „*peregrinatio academica*" (voľne by sme to mohli preložiť ako putovanie za vzdelaním). Po návrate k svojmu benefíciu biskupi využili znalosti týchto absolventov univerzít a zapojili ich do administrácie diecézy. Neraz sa títo absolventi stali blízkymi spolupracovníkmi biskupov, alebo aj samotnými biskupmi.

Samozrejme netreba zabúdať, že elementárne vzdelávanie nebolo obmedzené len na inštitúcie, resp. zámožnejšie kostoly schopné takúto inštitúciu dlhodobo udržiavať. Aj kňazi vo farnostiach odovzdávali svoje poznanie svojim farníkom. Primárne prostredníctvom kázní, no nemožno vylúčiť ani iné spôsoby odovzdávania poznatkov rôzneho charakteru. Konkrétne podoby, periodicita a kvalita takéhoto vzdelania však zrejme závisela od mnohých faktorov – od počtu obyvateľov a ich majetnosti, alebo osobnosti, resp. prítomnosti kňaza, jeho schopností a intelektuálnych kvalít.[514] V majetnejších farnostiach, najskôr mestských, neskôr aj so šľachtickým patronátnym právom, pribudol postupom času v 13. a 14. storočí ďalší klerik – správca farskej školy. V ďalšom období v priebehu 15. storočia sa rozširujú možnosti vzdelávania aj do vidieckych oblastí.

Vzdelávanie v stredovekom Uhorskom kráľovstve

O počiatkoch inštitucionálnych škôl v Uhorsku vieme málo. Isté náznaky o vzdelávaní sa však objavujú v naračných prameňoch už v 11. storočí a týkajú sa Ostrihomu, Stoličného Belehradu, Päťkostola a Čanádu,[515] teda výlučne najvýznamnejších duchovných centier kráľovstva. Nasledujúce obdobie (12. storočie) je síce na zachované pramene ešte skúpejšie, ale práve z neho pochádza zmienka o gramatikovi (*grammaticus*) v Nitrianskej sídelnej kapitule z roku 1111.[516]

Zmienky tohto typu masívne pribúdajú v priebehu 13. storočia, zrejme v dôsledku všeobecného nárastu písomnej produkcie kapitúl ako hodnoverných miest a tiež z nárastom počtu týchto inštitúcií. Doklad o lektorovi alebo kantorovi kapituly[517] sa v prostredí kapitúl považuje za nepriamy dôkaz o tamojšej trvalejšej a pravidelnej vzdelávacej činnosti. Najmä preto, že ide o členov kapituly zodpovedných za výber liturgických textov a ich prednes. V Uhorsku k náplni činnosti lektora pribudla od prvej polovice 13. storočia aj starostlivosť o tzv. hodnoverné miesto (lat. locum credibilis), čo v praxi znamenalo vytvorenie štruktúry pre pravidelné vydávanie listín. Následne sa začala zvyšovať pravidelná písomná produkcia jednotlivých kapitúl a kláštorov a tým aj nároky na vzdelanie členov kapituly. V súvislosti s narastaním objemu agendy lektora sa vytvoril pomocný aparát. Objavujú sa tak pozície sublektora, scholastika a notára pomáhajúce lektorovi v príprave liturgických čítaní, vzdelávaní pri kapitulnom chráme a v činnosti hodnoverného miesta.

Od začiatku 13. storočia sa už začínajú objavovať prvé konkrétne zmienky o uhorských školách. Najstaršia z nich sa týka Ostrihomskej katedrálnej kapituly, kde sa v roku 1205 objavuje magister študentov (*magister scholarum*).[518] Toto centrum uhorskej cirkvi malo všetky predpoklady, aby v ňom existovala jedna z najvýznamnejších škôl v Uhorsku, hoci paradoxne, ani jeden pokus o založenie univerzity v Uhorsku sa Ostrihomu netýkal. Dôvodom bolo zrejme to, že ostrihomský arcibiskup nevyvíjal hlavnú iniciatívu ani

513 BOYLE, Leonard E. *The Constitution*, s. 265.

514 V menej chudobných dedinách vyrástli filiálne kostoly, ktoré nemali ustanoveného samostatného duchovného správcu. Slúžiť liturgiu a vysluhovať sviatosti tam chodieval buď samotný farár, alebo ním poverený duchovný. Často dochádzalo k situácii, keď patróni kostola dokázali zhromaždiť zbožnými darmi dostatočné zabezpečenie pre samostatného duchovného. Ako príklad môžu poslúžiť Levkovce, kde v roku 1308 miestni šľachtici venovali na vyživovanie kňaza 15 jutár pôdy, ročne jednu hrivnu striebra a 100 gbelov štvorakého obilia. Povinnosťou levkovského kňaza bolo raz ročne viesť procesiu do farského Kostola sv. Serváca vo Vrbove, ktorému mal doniesť 4 talenty vosku (MNL OL DF 264 253).

515 BÉKEFI, Remig. *A káptalani iskolák*, s. 93, 224, 132 – 133, 70 – 72.

516 BÉKEFI, Remig. *A káptalani iskolák*, s. 126.

517 Označenie člena kapituly zodpovedného za liturgické čítania, vzdelávanie a činnosť hodnoverného miesta v uhorských kapitulách je síce ustálená, ale v niektorých prípadoch je odlišná. Napr. v Bratislavskej kapitule sa v 13. a 14. storočí neobjavuje lektor, ale scholastik (HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Kapitula*, s. 28).

518 *MES I*, s. 180 – 181, č. 167.

v jednom prípade. Napriek tomu však škola pri Katedrále sv. Vojtecha lákala študentov nielen z Ostrihomskej arcidiecézy, ale aj zo širšieho okolia. Zachované písomné dôkazy poukazujú na spoločenskú i geografickú rôznorodosť študentov navštevujúcich túto školu. Napríklad v roku 1423 jeden zo študentov pochádzal z Bátorligetu (dnes vo východnom Maďarsku)[519] a v roku 1460 žiadal dišpenz od prekážky študent tejto školy Tomáš, pochádzajúci zo Záhrebskej diecézy[520]

Celkovo však možno povedať, že priame doklady o kapitulných školách z 13 a 14. storočia sú veľmi ojedinelé. Popri zmienke o škole v Ostrihome patrí medzi ne aj informácia z roku 1275 o tom, že dovtedajší vesprímsky biskup Pavol bol v chlapčenských časoch vzdelávaný a vychovávaný pri jágerskej katedrále.[521] Do inej kategórie prameňov patria štatúty stredovekých kapitúl. Z nich explicitne vyplýva, že sa pri kapitulných chrámoch so vzdelávaním priamo počítalo. Za tento aspekt cirkevnej inštitúcie bol v uhorských pomeroch zodpovedný lektor, ktorý mal napríklad podľa záhrebských štatútov z roku 1339 viesť školu a vzdelávať tamojších klerikov v základných disciplínach.[522] Táto činnosť mu bola najbližšia už z podstaty náplne jeho hodnosti. Je logické, že ako zodpovedajúci za správnosť liturgických čítaní mohol do týchto znalostí zasväcovať aj ďalších.

Omnoho väčší nárast počtu priamych zmienok o vzdelávaní v ktorejkoľvek kapitule v Uhorsku registrujeme po roku 1400. Niet však pochýb o tom, že v nich prebiehalo systematické vzdelávanie aj v staršom období. Pri rekonštrukcii jeho foriem sa však môžeme oprieť až o informácie z 15. storočia. Na jeho samom začiatku sa spomína škola v Čanáde (1402),[523] neskôr aj v Albe Júlii (1446)[524] a postupne sa počet zmienok rýchlo zvyšuje. V tomto čase sa však vo vzdelávaní v Uhorsku začína zvyšovať angažovanosť mestských komunít,[525] ktoré, zväčša z titulu svojho patronátneho práva, vytvárajú podmienky na vznik farských škôl.

Na vrchole stredovekej vzdelanosti stáli univerzity. Po celej európe ich do konca 15. Storočia vzniklo niekoľko desiatok a tento fenomén neobišiel ani Uhorsko. Z tohto obdobia registrujeme celkom tri pokusy o založenie uhorského „studium generale". Prvý sa týkal Päťkostolia (1367, dnes Pécs),[526] ďalšie Budína (1389, dnes časť Budapešti)[527] a Bratislavy (1465).[528] Ani jeden z nich však nemal dlhé trvanie. Nadaní študenti z Uhorska tak museli cestovať za univerzitným vzdelaním do zahraničia takmer počas celého trvania obdobia stredoveku.

Do polovice 14. storočia boli najpopulárnejšími destináciami uhorských talianske univerzity v Bologni a Padove,[529] v polovici 14. storočia však postupne vznikli univerzity v Prahe, Krakove a vo Viedni a veľmi rýchlo sa tam na štúdium začali zapisovať študenti z Uhorska.

Okrem krátkych období existencie troch stredovekých uhorských univerzít tak zostávali najvýznamnejšími domácimi vzdelávacími inštitúciami kapitulné školy. Hoci z formálneho hľadiska by sa medzi nimi hľadali odlišnosti ťažšie, musíme konštatovať, že určite medzi nimi existovali isté rozdiely definované ich prestížou, počtom študentov ako aj možnosťami pre ich ďalšiu kariéru. Kľúčovým faktorom bola určite pozícia konkrétnej (arci)diecézy v uhorskej partikulárnej cirkvi, na ňu nadväzujúce hmotné zabezpečenie, osobu (arci) biskupa, jeho vzťah k vzdelaniu, členov kapituly (ich vzdelanie a povesť) a podobne. Na základe týchto kritérií je preto možné považovať za dlhodobo najvýznamnejšiu uhorskú kapitulnú školu v stredoveku práve školu v Ostrihome, centre uhorskej Cirkvi, ktorej mohli konkurovať iné inštitúcie len krátkodobo za špeciálnych podmienok (napr. Bratislavská kapitula v období existencie Univerzity Istropolitany).

Spišskokapitulná škola v stredoveku a ranom novoveku

Podľa uhorského historika R. Békefiho pochádza priama zmienka o existencii školy v Spišskej Kapitule až z roku 1439, keď sa spomína Mikuláš z Brzegu ako *rector scholarum*.[530] Avšak už takmer dve storočia pred touto explicitnou zmienkou o tunajšej škole sa objavujú v prameňoch viac či menej konkrétnejšie doklady o vzdelávaní v tomto prostredí. Jedným z nich je existencia samotnej hodnosti lektora (doložená v roku

519 MNL OL DL 68970.

520 Archivio Storico della Penitenzieria Apostolica, Reg. Suppl. vol. 8, fol. 207r – 207v.

521 *CDH V/2*, s. 303 – 305.

522 TKALČIĆ, Joannes Bapt. (ed.). *Monumenta II*, s. 77, pars III, cap. II.

523 BÉKEFI, Remig. *A káptalani iskolák*, s. 73.

524 BÉKEFI, Remig. *A káptalani iskolák*, s. 114.

525 Napríklad mestská komunita v Bratislave zrejme mala v 14. storočí nad školou, ktorá slúžila aj ako kapitulná, finančnú kontrolu. ŠEDIVÝ, Juraj. *Mittelalterliche*, s. 87.

526 Podrobnejšie CSIZMADIA, Andor. *The Origins*, passim.

527 CSIZMADIA, Andor. *Vysoké školstvo*, s. 107 – 111.

528 HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Juraj zo Schönbergu*, s. 123 – 142.

529 VERESS, Andreas. *Matricula 1941*, s. 392; VERESS, Andreas. *Matricula 1915*, s. 2.

530 BÉKEFI, Remig. *A káptalani iskolák*, s. 218.

1275, po tomto dátume sa už objavuje pravidelne).[531] Keďže najstaršia písomná produkcia z prostredia Spišskej Kapituly pochádza ešte zo staršieho obdobia (1245, 1262),[532] môžeme predpokladať, že už v tom čase tu prebiehalo vzdelávanie pod vedením človeka zodpovedného za túto produkciu.

V priebehu 50. a 60. rokov 13. storočia došlo k významným zmenám vo vnútri Spišskej kapituly a popri začiatku fungovania kapituly ako hodnoverného miesta sa zrejme vyformovala aj systematická štruktúra jej vzdelávania. Za najpodstatnejšie osoby v tomto procese môžeme označiť prepoštov Mateja a Mutimíra.

Prvým známym lektorom Spišskej kapituly Jakubom (1275)[533] začína (pre stredovek pomerne medzerovitý) menoslov týchto hodnostárov Spišskej kapituly.[534] Už z priebehu 14. storočia sa zachovali informácie aj o ľuďoch, ktorí im pomáhali s činnosťami v ich pôsobnosti. V dohľade nad liturgickými čítaniami mu na pomoc pri tejto činnosti v priebehu 14. storočia pribudol sublektor, ale v prameňoch sa v prostredí Spišskej kapituly objavuje zriedkavo (1345, 1369, 1381, 1394).[535] Ešte zriedkavejšie sa spomína scholastik preberajúci lektorove činnosti súvisiace so vzdelávaním (1323, 1350, 1399).[536] Najčastejšie sa však objavuje notár (1322, 1323, 1336, 1343, 1360. 1383),[537] ktorý zabezpečoval praktický výkon činnosti hodnoverného miesta.

Z takýchto útržkovitých informácií a písomných dokladov možno čiastočne načrtnúť istý vývoj vzdelávania v prostredí Spišskej kapituly. Môžeme predpokladať, že v počiatočnej fáze existencie Spišskej kapituly (obdobie prvej polovice 13. storočia) nemalo vzdelávanie vybudovanú štruktúru a počet vzdelávaných osôb bol nízky. Zmena nastala v polovici 13. storočia, keď došlo k zvýšeniu počtu členov Spišskej kapituly a tiež k začiatku fungovania hodnoverného miesta, čo si vyžiadalo zvýšené nároky na počet vzdelaných osôb. Táto fáza bola obdobím upevňovania a dotvárania vnútornej štruktúry kapituly a jej koniec možno položiť na začiatok 14. storočia, keď počet kanonikov Spišskej kapituly v stredoveku kulminoval, ale nárast úloh v prípade lektora spôsobil vznik ďalších pomocných prebiend zabezpečujúcich činnosti v jeho kompetencii (sublektor, scholastik, notár). Od prvej polovice 14. storočia už môžeme hovoriť o zabehnutej vzdelávacej štruktúre kapituly schopnej nielen personálne zabezpečiť potreby duchovnej služby Spišského prepoštstva, ale jej absolventi sa uplatnili aj mimo klerického stavu.

Ďalšia výrazná zmena vo vzdelávaní v prostredí Spišskej kapituly nastala na začiatku 16. storočia. Jednak išlo o dôsledky reformácie, ku ktorej sa priklonilo viacero členov kapituly, medzi nimi napríklad aj prepošt Ján Horvát v roku 1544. Druhú príčinu predstavuje reforma vzdelávania diecézneho kléru v rámci Tridentského koncilu.[538] Tretím dôvodom bol proces rozmachu farských a mestských škôl, ktoré dokázali ponúknuť svojim žiakom adekvátne vzdelanie porovnateľné so vzdelaním v Spišskej kapitule.[539] Dôvodom bola aj zvyšujúca sa ekonomická úroveň mestských komunít schopných financovať nielen samotnú existenciu školy v meste, ale výškou farárskej prebendy motivovať najvzdelanejších a najschopnejších jednotlivcov prijímať miesto farára v konkrétnej komunite. Tí mali potom dosah aj na menovanie rektora školy v meste a pri jeho výbere neraz siahli po svojom niekdajšom spolužiakovi z univerzitných potuliek.[540] Tieto faktory spôsobili, že

531 *RDSl I*, s. 246, č. 536.

532 Z 13. storočia sa prakticky dodnes zachovala len diplomatická-listinná písomná produkcia. Najstaršia písomnosť spišského prepošta pochádza z roku 1245 (*CDSl II*, s. 129, č. 194). V odbornej aj populárno-vednej literatúre sa objavujú rôzne informácie o najstarších zachovaných listinách z prostredia Spišskej kapituly, no na základe podrobného výskumu písomného materiálu môžeme konštatovať, že najstaršia pravá listina Spišskej kapituly, ktorej obsah poznáme, pochádza z roku 1262 (SA LE, SASK Scr. 9, fasc. 1, nr. 2; SA LE, SASK Scr. 9, fasc. 1, nr. 20). Prvé dve už kompletné listiny Spišskej kapituly pochádzajú z roku 1264, hoci obe sa zachovali až v overených odpisoch (MNL OL DL 26751; MNL OL DL 71600).

533 *RDSl I*, s. 246, č. 536. Neskôr v roku 1284 sa stal spišským prepoštom.

534 Zoznam sa nachádza v kapitole Prepošti, hodnostári a kanonici Spišskej kapituly do vzniku Spišského biskupstva.

535 1345: *MVSl II/1*, s. 102, č. 127; 1369: MNL OL DL 5748; 1381: MNL OL DF 209830; 1394: MNL OL DF 228520

536 1323: *RDSl II*, s. 394, č. 905; 1350: MNL OL DF 272271; 1399: *MVH I/4*, s. 119 – 120, č. CLVI.

537 1322: *RDSl II*, s. 349, č. 789; 1323: *RDSl II*, s. 456 – 457, č. 1050; 1336: MNL OL DL 83212 (poznámka na konci eschatokolu); 1343: MNL OL DL 40920; 1360: MNL OL DF 228474; 1383: MNL OL DF 201881.

538 *COD*, s. 220, Can. 18.

539 Dokazujú to napríklad zvyšujúce sa počty univerzitných študentov predovšetkým z mestského prostredia. Na troch stredoeurópskych univerzitách v Prahe, Krakove a vo Viedni študovalo napríklad z Bardejova v stredoveku 68 študentov, z Bratislavy 187, z Kežmarku 68, z Košíc najmenej 201, z Kremnice 157, z Levoče 147, zo Smolníka 35 a zo Spišskej Novej Vsi 14 študentov (všetky údaje podľa ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján. *Lexikon*).

540 Na tomto mieste stačí spomenúť notoricky známy príklad Jána Henckela. Tento rodák z Levoče študoval postupne vo Viedni (TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 278, č. 5684), Padove a Boloni (VERESS, Andreas. *Matricula 1915*, s. 25). Neskôr ho Levočania zvolili za farára. Do mesta

samotná vzdelávacia činnosť v Spišskej kapitule sa dostala na úplný okraj záujmu. K oživeniu systematického vzdelávacieho procesu v Spišskej Kapitule došlo až v súvislosti s príchodom jezuitov v roku 1647.[541]

Kurikulum študenta kapitulnej školy v Spišskej Kapitule

Dejiny vzdelávacích inštitúcií v európskom a uhorskom kontexte s niekoľkými informáciami ku kapitulnej škole na Vrchu sv. Martina nevystihujú všetky aspekty tunajšieho vyučovacieho procesu. Nemenej dôležitou témou je obsahová náplň vzdelávania. V prípade Spišskej kapituly však konkrétnosti nepoznáme a sme odkázaní na (1) všeobecné informácie o vzdelávaní v prostredí kláštorných a kapitulných škôl v stredoveku a (2) náznaky a nepriame prejavy týchto všeobecných rysov v Spišskej Kapitule.

Absolventi kompletného vzdelávania v spišskej kapitulnej škole dosiahli vzdelanie, ktoré mohli prípadne ďalej rozvíjať na univerzitách.[542] Tam smerovalo celé kurikulum formujúce sa najmä v 8. – 9. storočí, ktoré s lokálnymi variáciami zostalo stabilné počas celého stredoveku. Základnými predmetmi v tomto type stredovekých vzdelávacích inštitúcií bol spev, čítanie, písanie a gramatika. Táto základná zostava bola niekde dopĺňaná počtami (aritmetikou).[543] Toto poradie rešpektuje postupnosť, s akou sa študenti jednotlivým predmetom venovali.

Slovo „škola" na označenie vzdelávacej inštitúcie prešlo do slovenčiny prostredníctvom latinského jazyka (*schola*, *scola*) z pôvodného gréckeho σχολή (*scholé*).[544] Avšak ešte aj v dnešnej slovenčine sa z času na čas používa aj samotné latinské slovo, a to na označenie speváckeho zboru. V stredovekom kontexte však tieto významy (škola a zbor) nemožno od seba oddeliť. Veľmi dobre to môžeme ilustrovať na príklade sporu medzi levočským farárom a mestskou radou, kde sa spomína povinnosť scholárov (žiakov školy) spievať na vešpery *Salve regina*.[545] Nakoniec dôležitosť spevu pre liturgické slávenia podčiarkuje aj slovné spojenie *missam cantare*, teda spievať omšu vo význame celebrovať, sláviť.

Pozícia spevu ako prvotného predmetu vo vyučovaní je logická. Z vymenovaných predmetov vyučovaných v kapitulných školách je to jediný, pri ktorom žiak nemusel ovládať písmená. Aj takýto študent na začiatku svojho štúdia bol schopný naučiť sa základné techniky spevu a tiež spievané texty. Nakoniec je to tiež jedna z prvých činností, ktoré sa človek naučí ešte v útlom detstve predtým, ako sa naučí čítať.

Stredoveká didaktika spevu bola dôsledne prepracovaná a orientovaná pre potreby bohoslužieb.[546] Žiaci sa totiž zúčastňovali rôznych liturgických slávení, pri ktorých plnili úlohu speváckeho zboru. Išlo nielen o každodennú liturgiu hodín, ale aj o slávnostné omše v nedele a na významné sviatky v ročných periodicitách alebo procesie.[547] Primárnym textom boli žalmy, ktoré sa klerici v kláštorných a kapitulných školách učili naspamäť aj napriek tomu, že spočiatku často neovládali latinčinu, a preto ani presne nevedeli, čo spievajú.[548] Predstavu o tom, čo spievajú samozrejme mali, ale bez pomoci svojich učiteľov neboli schopní tieto pasáže samostatne preložiť a identifikovať. Aj preto v stredoveku nič podobné ako notovaný spevník pre radových členov scholy nevzniklo. Dielo tohto typu bolo totiž určené pre klerika zodpovedného za liturgický spev,[549] v prípade Spišskej kapituly pre kantora. „Súmrak" študentskej scholy pri významných chrámoch (najmä pri mestských, biskupských, etc.) nastal v 16. storočí, keď bola doplnená profesionálnymi spevákmi.[550] V Spišskej Kapitule k tomu z rôznych dôvodov nedošlo. Jednak sa dostala po roku 1500 do hlbokej krízy, druhým dôvodom boli demogeografické súvislosti polohy Spišskej Kapituly (nízka hustota a počet obyvateľov v tejto oblasti).

Jednotlivé fázy učenia v školách sa nedali oddeliť, ale boli úzko prepojené. V tomto stredoveké školstvo istým spôsobom napĺňa ideu dnešných školských reformátorov

sa mu za správcu školy podarilo v roku 1520 pritiahnuť anglického humanistu Leonarda Coxa, ktorý o rok prešiel do Košíc (FEDORČÁK, Peter. *More Eminent*, s. 112). Za ním v roku 1522 prišiel aj Ján Henckel, po ktorého Košičania vyslali samotného richtára (NAGY, Imrich. *Erazmovci*, s. 46 – 47).

541 K okolnostiam ich príchodu pozri BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné II*, s. 26 – 27.

542 Pokračovanie v štúdiách na univerzitách v stredoveku bolo závislé najmä od finančných možností študenta a jeho intelektuálnej výbavy. Pre zastávanie rôznych úradov a hodností sa absolvovanie univerzitných štúdií ani univerzitný diplom nevyžadovali, hoci ich môžeme vnímať ako výhody. Tento formalistický prístup vznikol až v novoveku.

543 SHEFFLER, David. *Schools*, s. 95.

544 KRÁLIK, Ľubor. *Stručný etymologický slovník*, s. 581 – 582.

545 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 88 – 90, č. VIII.

546 VESELOVSKÁ, Eva – BEDNÁRIKOVÁ, Janka. *Cantus planus*, s. 46 – 47.

547 SHEFFLER, David. *Schools*, s. 96.

548 BERGER, *Medieval Music*, s. 48.

549 VESELOVSKÁ, Eva – BEDNÁRIKOVÁ, Janka. *Cantus planus*, s. 46.

550 SHEFFLER, David. *Schools*, s. 97.

volajúcich po previazaní školských predmetov, aby žiak dokázal prepojiť znalosti z jedného predmetu do druhého. Vzápätí popri memorovaní recitovaných a spievaných žalmov ich skúšali čítať, spájali jednotlivé písmená do slabík a následne slabiky do slov a tie do celých viet.[551] Pozícia žalmov ako základu elementárneho vzdelávania zostala počas celého stredoveku nedotknutá.[552]

Študent kapitulnej školy nezostal iba pri speve a čítaní, ale pokračoval v učení písania. Stredoveké pramene túto znalosť označujú latinským slovným spojením *ars scribendi*, čo je síce možné preložiť ako umenie písať, ale latinské *ars* v dobovom kontexte znamená umenie v širšom slova zmysle. Dobový človek totiž pod tým rozumel aj vedu, resp. znalosť vo všeobecnosti. Môžeme sa zamýšľať aj nad tým, či každý klerik navštevujúci kapitulnú školu vedel písať. Na takto postavenú otázku však neexistuje jednoznačná odpoveď. Môžeme však predpokladať, že toto *umenie* ovládal takmer každý klerik, zvlášť od polovice 14. storočia, keď sa stalo písanie obligátnou súčasťou vyučovania v kapitulných školách.[553] Tu však musíme rozlišovať aj kvalitatívne hľadisko zručnosti písať, pretože nie každý klerik dosiahol kvalitu písma hodnoverného miesta. Veľmi dobre to ilustrujú dva protokoly z voľby spišských prepoštov z rokov 1301 a 1323, ktoré boli vlastnoručne podpísané niekoľkými členmi Spišskej kapituly.[554] Vizuál ich písma totiž naznačuje, kto bol jeho častejším používateľom (žiada sa povedať profesionálom) a kto ho využíval menej často najmä pre osobné pragmatické potreby (napr. napísanie listu, odkazu, podpísanie zmenky, súkromné poznámky a pod.). Z toho sa dá usúdiť, že takmer každý študent kapitulnej školy bol zrejme schopný písať, ale ani zďaleka nie každý dosiahol takú kvalitatívnu úroveň ako pisár hodnoverného miesta alebo skriptor kódexu. V priebehu 15. storočia kláštorné a kapitulné školy stratili monopolné postavenie v učení písania a dopĺňajú ich najmä mestské školy a „potulní" vzdelanci.[555] Svoju rolu zohral aj dopyt mestských komunít po vyučených notároch a tiež rastúca potreba záznamov pri obchodných transakciách.[556]

Popri speve, čítaní a písaní existuje ešte jedna zručnosť potrebná pre klerika. Sú ňou počty, resp. základná aritmetika. Jej zaradenie do vyučovania v prostredí kláštorných a kapitulných škôl má, rovnako ako pri speve, predovšetkým praktický charakter. Základným cieľom bolo naučiť študenta výpočtu dátumov pohyblivých sviatkov v liturgickom roku, predovšetkým Veľkej noci, od ktorej sa odvíjali dátumy väčšiny pohyblivých sviatkov liturgického roka.[557] Pri neexistencii kalendárov v dnešnej podobe bolo záležitosťou partikulárnych cirkví vypočítať a oznámiť dátumy pohyblivých sviatkov a iných dní liturgického roka veriacim (zvyčajne na sviatok Zjavenia Pána, ľudovo Troch kráľov). Aj preto bolo bežnou výbavou liturgických kódexov kalendárium, podľa ktorého bolo možné prevádzať tieto výpočty. Neskôr v novoveku táto činnosť klerikom odpadla vznikom príručiek, ako je napr. dnešné direktórium.

Jednotlivé zručnosti štýlom vyučovania a základnými textami, ktoré sa pri ňom používali, už dávali základ pre ďalšie štúdium. Starší študenti už získavali základy latinskej gramatiky a rétoriky, muziky, geometrie, astronómie a ďalších oblastí z tzv. siedmich slobodných umení, prípadne je nutné predpokladať aj isté kanonicko-právne vzdelanie.

Rozsah a kvalita vyučovania vo všeobecnosti, platí to aj pre Spišskú kapitulu, bola primárne závislá od personálneho obsadenia kľúčových prebiend v cirkevnej inštitúcii. Najviac od prepošta, hoci jeho osoba sa prejavovala v činnosti kapitulnej školy skôr nepriamo, zvlášť v obdobiach, keď sa na Spiši nezdržiaval a zastupoval ho jeho vikár. Oveľa podstatnejšou postavou bol lektor zodpovedný za kapitulnú školu spolu s kantorom, v ktorého pôsobnosti bol liturgický spev.

Z uvedených faktov i domnienok môžeme získať predstavu o tom, či a za akých okolností je vôbec možné a adekvátne hovoriť o kapitulnej škole pri Chráme sv. Martina, prípadne čo bolo a mohlo byť predmetom jej vyučovania a kto boli jej potenciálni vyučujúci. Zostalo tak venovať pozornosť ľuďom, ktorí v nej nadobudli vzdelanie.

Študenti stredovekých kapitulných škôl

Klérus je vo všeobecnosti skupina osôb v Cirkvi určená svätením na špeciálnu službu v Božom ľude, zvlášť viditeľnú pri liturgii. Z formálneho hľadiska dnes vstupuje veriaci do klerického stavu po prijatí diakonskej vysviacky.[558] V slovenčine však pretrváva aj reminiscencia na staršie, širšie vnímanie významu tohto slova.

551 BERGER, Anna M. B. *Medieval Music*, s. 48.

552 SHEFFLER, David. *Schools*, s. 99.

553 SHEFFLER, David. *Schools*, s. 103.

554 1301: MNL OL DF 272735; *RDSl II*, s. 394 – 395, č. 906.

555 BOESELAGER, Elke Ff. von. *Schriftkunde*, s. 56.

556 SHEFFLER, David. *Schools*, s. 103.

557 Výpočet dátumu Veľkej noci sa v prvotnej Cirkvi medzi jednotlivými komunitami líšil. Postupne sa presadila zásada, že Veľkonočná nedeľa je prvou nedeľou po prvom jarnom splne. Najskorším možným dátumom Veľkonočnej nedele tak môže byť 22. marec (naposledy v roku 1818), najneskorším 25. apríl (naposledy v roku 1943, najbližšie v roku 2038).

558 *CIC* 266.

V bežnej (nelegalistickej) reči sa slovom klerik označuje aj študent teológie – seminarista smerujúci k vysviacke. Toto vnímanie má svoje korene v stredovekej štruktúre svätení, resp. posvätných rádov. Ich zoznam a poradie bol spočiatku variabilný,[559] napríklad podľa Izidora Sevilského bolo ich poradie nasledovné: ostiár (vrátnik), žalmista, lektor, exorcista, akolyta, subdiakon, diakon, kňaz (presbyter) a biskup.[560] Postupom času sa stupne svätenia rozdelili na dve skupiny – nižšie a vyššie. Osciloval medzi nimi subdiakon, ktorý je v niektorých obdobiach pripočítavaný k nižším, inokedy zas k vyšším sväteniam.[561] Tridentský koncil v roku 1563 ich definitívne stabilizoval v poradí ostiár, lektor, exorcista, akolyta, subdiakon, diakon, kňaz (presbyter), biskup.[562]

Ak porovnáme postupnosť posvätných rádov s vyššie opísaným postupom vzdelávania, vidíme, že sú plne previazané. Po prijatí tonzúry ostiár najprv vykonával praktické činnosti, ktoré si dnes spájame skôr s pozíciou kostolníka. Popri týchto činnostiach sa začalo s jeho výučbou v speve a vzápätí aj v čítaní. Po dosiahnutí istého stupňa zručností v týchto činnostiach prijal dotyčný klerik lektorát. Postupujúcim vzdelávaním získavali klerici možnosti prijatia ďalších posvätných stupňov – exorcistu a akolytu. Práve klerici s týmito nižšími stupňami svätenia boli žiakmi kapitulných škôl.

Konkrétnu situáciu s nižšími sväteniami v Spišskej kapitule v stredoveku nepoznáme. Dobové pramene žiadnych tunajších ostiárov, lektorov, exorcistov a akolytov výslovne nespomínajú, poznajú iba označenie *klerik chóru*, pod ktorým sa skrýva osoba s nižšími stupňami svätenia. Prvá zmienka o takomto klerikovi z prostredia Spišskej kapituly pochádza z roku 1315[563] a ďalší jednotlivci v nasledujúcom období začali pribúdať čoraz častejšie. Vzhľadom na to, že ide zväčša o ojedinelé správy a nevieme identifikovať kariéry konkrétnych klerikov, nedajú sa v prípade Spišskej kapituly vytvárať ďalekosiahle analýzy. Platí však jedno konštatovanie, že nie každý klerik vzdelávaný v spišskej kapitulnej škole prijal aj vyššie svätenia a s nimi spojený celibát. Časť klerikov totiž z rôznych dôvodov nepokračovala v cirkevnej kariére a uplatnili sa vo svetskej sfére. Nedostatok prameňov však bráni identifikovať konkrétne príbehy takýchto klerikov na Spiši, ale s istou dávkou opatrnosti, by sme mohli za takýchto bývalých klerikov považovať Spišiakov nesúcich v prameňoch označenie *literát* (lat. *litteratus*). Nemôžeme ho prekladať dnešným zúženým významom spisovateľ, resp. literárne činný človek, pretože v stredoveku sa takto označoval človek schopný čítať, prípadne i písať. Literát bol teda človek ovládajúci písmená. A keďže v 14. a sčasti aj v 15. storočí išlo stále o raritu, neraz sa toto slovo použilo ako rozlišovací znak pri označení konkrétnych ľudí.

Medzi najznámejších stredovekých ľudí zo Spiša s označením *literát* patrí Jakub zo *Štefkoviec. Okolo roku 1350 sa tak viackrát objavuje v prameňoch a jeho ďalšia kariéra ukazuje na dôvod vzniku tohto prímena. Jakub totiž postupne zastával rôzne pozície v kanceláriách uhorského krajinského sudcu a palatína a nakoniec sa v sedemdesiatych rokoch 14. storočia sám stal krajinským sudcom.[564] Iní *literáti* zanechali v prameňoch podstatne menšiu stopu a objavujú sa len z času na čas. Veľmi často sa takéto osoby spomínajú ako prokurátori (právni zástupcovia) stránok pri právnych konaniach. Z mnohých príkladov by sme mohli spomenúť istého Jakuba zvaného *Literát* zastupujúceho v roku 1344 pani *Iruntruth* v spore s pánmi z Hrhova,[565] alebo v roku 1377 v mene Gelnice vystupujúceho istého Pavla s tou istou prezývkou.[566] Je zrejmé, že títo absolventi kapitulnej školy, ktorí prijali nižšie svätenia a nerozhodli sa pokračovať v kariére klerika prijatím vyšších svätení, využívali svoje vzdelanie aj v ďalšom živote. Nešlo primárne len o ich zručnosti čítať a písať, ale počas svojho štúdia nadobudli aj znalosti z oblasti práva, kanonického i svetského. Ich vzdelanie tak bolo cenné pre celú komunitu, v ktorej neskôr pôsobili.

Zachované pramene sú skúpe na podrobnosti o tom, ako fungovalo vzdelávanie v Spišskej kapitule, ale zo všeobecných čŕt stredovekého vzdelávania a z nepriamych zmienok v dobových prameňoch môžeme povedať, že išlo o najvýznamnejšiu vzdelávaciu inštitúciu na Spiši a v susedných oblastiach (Liptov, Gemer, Abov, Šariš), ktorej študenti sa vydali buď na cirkevnú dráhu, alebo sa vrátili späť do svetského prostredia. Spišská kapitula sa tak stala veľmi dôležitým prostredníkom v odovzdávaní najnovších poznatkov z európskeho univerzitného prostredia do lokálnych uhorských, resp. spišských podmienok.

559 Prehľadná tabuľka v REYNOLDS, Roger E. *The ordinals of Christ*, s. 31.

560 REYNOLDS, Roger E. *Ordinatio*, s. 46 – 48.

561 Napríklad od 12. storočí bol subdiakonát spojený s celibátom, čo ho radilo k vyšším sväteniam. SWANSON, Robert N. *Apostolic Successors*, s. 16.

562 *COD*, Concilium Tridentinum, sessio XXIII, s. 742n. V slovenskej odbornej literatúre najnovšie k sväteniam RÁBIK, Vladimír. *Ordinovanie klerikov*, s. 11 – 28; HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Biskup*, s. 223 – 232.

563 LABANC, Peter. *Personálne obsadenie 2016*, s. 46.

564 BERTÉNYI, Iván. *Az országbírói intézmény*, s. 149.

565 MNL OL DL 63674.

566 *CDH IX/5*, s. 212 – 213, č. CIV.

Vzdelanci na Vrchu sv. Martina

V odbornej i populárnej literatúre sa často objavuje konštatovanie, že Spišská kapitula bola v stredoveku i v novoveku významným vzdelanostným centrom. To, akým spôsobom nadobudla svoje renomé, je možné sledovať prostredníctvom cieleného pohľadu na vzdelanostnú úroveň jej členov (hodnostárov, kanonikov a ďalších prebendátov) a ich kontakty s rôznymi intelektuálnymi prostrediami. Vychádzajúc zo základnej premisy, že kvalita akejkoľvek inštitúcie je závislá na kvalite jej personálneho obsadenia, bude kľúčovým hľadiskom pre potreby tejto kapitoly dosiahnuté vzdelanie členov Spišskej kapituly. Pod týmto označením nerozumieme iba tunajších hodnostárov a kanonikov, ale aj prebendátov v prameňoch označovaných stupňom svätenia s dôvetkom, že dotyčný bol členom chóru kapituly, prípadne zastával aj nejakú funkciu (podlektor/sublektor, scholastik, notár, podnotár, podkantor, vikár alebo kaplán kapituly).[567]

Slovenská historiografia má v skúmaní dejín vzdelanosti isté rezervy. Príčin je viacero, ale jednou z hlavných je náročnosť pramennej heuristiky (zhromažďovania prameňov) pri spracovaní takto zameraných tém. To platí nielen na širšie vymedzené územie (Uhorské kráľovstvo, Slovensko a i.), ale aj na menšie celky (napr. župy), či inštitúcie (kráľovské či šľachtické dvory, cirkevné inštitúcie a pod.). Aj napriek týmto prekážkam sa však aj v našom prostredí objavujú vynikajúce práce zamerané na stredovekú vzdelanosť a kultúru.[568]

Na vzťah Spišskej kapituly a vzdelanosti možno nazerať z dvoch uhlov pohľadu, avšak výsledok nakoniec ukazuje zviazanosť týchto rovín akoby spojených nádob bez možnosti ich oddelenia. Na jednej strane je to inštitúcia, ktorá vzdelanie poskytuje prostredníctvom kapitulnej školy – o tomto aspekte sme už hovorili v predchádzajúcej kapitole. Druhou rovinou je vzdelanostná úroveň samotných členov kapituly, od ktorej primárne závisela úroveň vzdelávania v kapitulnej škole na Spiši.

Celkový počet uhorských kapitulných benefícií sa pohyboval okolo čísla 600, pričom isté percento osôb bolo mnohoobročníkmi (L. Koszta odhaduje ich podiel na 10 – 20 %).[569] Ak prijmeme odhad, že na konci stredoveku žilo v Uhorskom kráľovstve 3 – 4 milióny obyvateľov, tak podiel členov kapitúl na celkovej populácii osciluje medzi 0,15 – 0,2 ‰. Ak vylúčime z tejto štatistiky ženskú polovicu obyvateľstva kráľovstva, ktorá sa z princípu nemohla stať kanonikmi, toto číslo sa zdvojnásobí. Pri takomto pomere benefícií voči potenciálnym záujemcom (odhadmi celkového množstva uhorského kléru nedisponujeme) môžeme predpokladať, že hodnostári a kanonici kapitúl boli nielen intelektuálnou elitou Uhorského kráľovstva, ale za takú ich môžeme pokladať aj v rámci uhorského duchovenstva. Tento predpoklad sa síce vzťahuje na celú skupinu hodnostárov a kanonikov, ale nemožno to tvrdiť o každom jednotlivcovi, pretože kritériom výberu neboli výlučne intelektuálne schopnosti jedinca.

Pri skúmaní vzdelanostnej úrovne členov Spišskej kapituly je potrebné rozdeliť ich do troch skupín: (1) prepošti, (2) hodnostári a kanonici a (3) ostatní prebendáti kapituly. Delenie vyplýva zo začlenenia jednotlivých členom kapituly v jej štruktúre. Z toho vyplýva aj ich vzťah k vzdelanosti, ale zvlášť množstvo a fragmentácia zachovaných prameňov.

Počtom najmenšou je skupina prepoštov. Napriek tomu, že im je v literatúre venovanej najviac pozornosti, stále možno ďalším výskumom nachádzať nové informácie k ich vzdelaniu. Od vzniku prepoštstva do založenia Spišskej diecézy v roku 1776 je doložených spolu 41 osôb zastávajúcich hodnosť spišského prepošta. Úroveň ich formálneho vzdelania bola rôzna a závisela od viacerých faktorov. Za podstatný determinant dosiahnutia vzdelania je nutné považovať materiálnu stránku. V 13. storočí môžeme hovoriť nielen o fyzickej vzdialenosti univerzitných centier od Uhorska, ale tiež o finančnej náročnosti získania takéhoto vzdelania. Absolventi talianskych univerzít (najmä v Bologni a Padove) sú v tomto období zriedkaví v celouhorskom meradle, nielen v Spišskej kapitule. Situácia sa zmenila v priebehu 14. storočia, keď došlo k založeniu troch významných stredoeurópskych univerzít (v Prahe, vo Viedni a v Krakove), ku ktorým treba prirátať aj domáce pokusy v Päťkostolí a Budíne. Proces čoraz väčšej dostupnosti najvyššieho stupňa vzdelania pokračoval aj v 15. storočí. V tomto období bola kľúčovou Krakovská univerzita obnovená v roku 1400 zásluhou poľskej kráľovnej Hedvigy z Anjou.[570] Na krakovskom „studium generale" v priebehu 15. a 16. storočia získali

567 Podrobnejšie o tom v kapitole Prepošti, hodnostári a kanonici Spišskej kapituly do vzniku Spišského biskupstva.

568 Za najdôležitejšie a najinšpiratívnejšie možno považovať práce Miriam Hlavačkovej a Juraja Šedivého. HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Kapitula*; HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Juraj zo Schönbergu*; HLAVAČKOVÁ, Miriam. *K prosopografickému výskumu*, s. 29 – 35; ŠEDIVÝ, Juraj. *Mittelalterliche*; ŠEDIVÝ, Juraj. *Hodnostári*, s. 11 – 27.

569 KOSZTA, László. *Conclusions*, s. 17.

570 Hedviga bola korunovaná za poľského kráľa (*rex Poloniae*), ale vo vlastných listinách sa tituluje ako regina. Aj preto je tu použitý štandardný výraz kráľovná.

Obr. 78 Diplom z univerzitných štúdií prepošta Backa.

vzdelanie stovky uhorských študentov a v tomto období nezaostávala ani univerzita vo Viedni.

Do dostupnosti univerzitného vzdelania pre uhorských študentov výrazne zasiahli udalosti 16. storočia. Na jednej strane to bola reformácia, ktorá priamo spôsobila konfesionalizáciu vzdelávacích inštitúcií a následne presmerovanie toku uhorských študentov. Na strane druhej situáciu komplikoval vrcholiaci uhorsko-osmanský konflikt, ktorý odčerpával kráľovstvu podstatnú časť ľudských a hmotných zdrojov.

Prvým prepoštom, o ktorom bezpochyby vieme, že študoval na univerzite, je Benedikt (1360 – 1379). U niektorých z jeho jedenástich známych predchodcov to síce tiež môžeme predpokladať, ale priame dôkazy chýbajú. Jedným z nich bol aj Mutimír, v ktorého súkromnej knižnici sa nachádzali základné diela potrebné na absolvovanie univerzitného štúdia práva v Bologni.[571] Veľmi otázne je stotožnenie prepošta Henricha s istým ostrihomským kanonikom Henrichom študujúcim v Bologni v roku 1268.[572] O istom stupni vzdelania ďalších prepoštov do polovice 14. storočia svedčí ich držba rôznych funkcií zviazaných s kancelárskou činnosťou. Viacerí spišskí prepošti boli kancelármi, či vicekancelármi uhorských kráľov a kráľovien, alebo vikármi ostrihomských arcibiskupov.[573]

Takmer dvadsaťročné obdobie pôsobenia prepošta Benedikta bolo istým spôsobom prelomové, aj keď nie jeho zásluhou. Stal sa iba prvým prepoštom naznačujúcim nasledujúci trend, keď sa univerzitné štúdium stalo súčasťou kariéry takmer každého z nich, hoci sa líšili v podrobnostiach. Samotný Benedikt (1360 – 1379)[574] a po ňom aj jeho bezprostredný nástupca Ján Kropidlo (1379 – 1382) mohli financovať svoje štúdiá v Taliansku (Padova a Bologna) práve vďaka príjmom z benefícia spišského prepošta.[575] Rovnakým prípadom bol aj Juraj z Pavloviec (1405 – 1419), ktorý sa najprv zapísal

571 Viac k tejto otázke pozri kapitolu o spišských prepoštoch pri Mutimírovom medailóne. VERESS, Andreas. *Matricula 1941*, s. 392.

572 VERESS, Andreas. *Matricula 1941*, s. 8.

573 LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Spišské prepoštstvo*, s. 39 – 40.

574 VERESS, Andreas. *Matricula 1915*, s. 2.

575 Bližšie o Jánovi Kropidlovi v kapitole Prepošti, hodnostári a kanonici Spišskej kapituly do vzniku Spišského biskupstva.

na štúdium v Krakove[576] a následne vo Viedni.[577] Naopak, už viac ako dve dekády pred menovaním za prepošta, študoval v Prahe Juraj z Kežmarku (1419 – 1433)[578] a aj Ján Stock (1433 – 1464) absolvoval *peregrinatio academica* ešte pred pôsobením na Spiši (Krakov, Viedeň, Padova).[579] Kombináciou oboch modelov bolo vzdelanie Gašpara Backa. Ten najprv študoval vo Viedni[580] a až po tom, čo získal benefícium spišského prepošta, zamieril za vzdelaním na Apeninský polostrov. T. Fedeles predpokladá, že sa tak stalo niekedy v rokoch 1465 – 1466. Navyše upozornil, že predtým ako Gašpar získal v Bologni doktorský titul (1472),[581] študoval aj na univerzite vo Ferrare.[582] Kríza prelomu 15. a 16. storočia sa prejavila aj pri prepoštoch. Pri dvoch nasledovníkoch Gašpara Backa sa informácie o ich univerzitnom vzdelaní nezachovali, no posledný stredoveký prepošt Ján sa zapísal na štúdium v roku 1509 v Krakove.[583]

V nasledujúcom období došlo k fundamentálnym zmenám vzťahu klerikov k vzdelaniu. Za symbol tejto zmeny možno považovať 18. hlavu 23. zasadnutia Tridentského koncilu z 15. júla 1563 o zriaďovaní seminárov pre klerikov.[584] Počas obdobia spišskej reformácie v priebehu poldruha storočia obsadzovali prepoštstvo osoby, ktoré univerzitné štúdiá neabsolvovali, resp. pramene o tom mlčia. Zmena nastala v polovici 17. storočia najmä vďaka činnosti ostrihomského arcibiskupa Petra kardinála Pázmaňa (arcibiskup v rokoch 1616 – 1637), ktorý najprv vysielal klerikov svojej diecézy na štúdiá mimo svojej diecézy (do Viedne, Štajerského Hradca, Olomouca, prípadne do Talianska). Popritom sa snažil vytvoriť adekvátne podmienky pre teologické vzdelávanie kňazov svojej diecézy. Túto ideu postavil na pomyselných troch pilieroch. Najprv sa mu v roku 1623 podarilo založiť kňazský seminár vo Viedni (*Pazmaneum*). Následne sa zameral na zlepšenie podmienok pre uhorských študentov na Nemecko-uhorskom kolégiu (*Collegium Germanicum et Hungaricum*) a tiež na to, aby v ňom mohol zvýšiť ich počet. Ten začal stúpať po roku 1627, keď oslovil aj Spišskú kapitulu, aby do Ríma vyslala niekoľkých svojich študentov. Za vrchol Pázmaňovho snaženia o zvýšenie vzdelanosti vo vlastnej diecéze a v celom Uhorsku môžeme považovať založenie Trnavskej univerzity v roku 1635.[585]

Pázmaňova „vzdelávacia politika" sa na spišskom prepoštskom stolci začala prejavovať pri osobe Mateja Tarnóciho (1648 – 1655), ktorý študoval v Olomouci a neskôr na viedenskom Pazmaneu.[586] Podobne aj jeho nástupca Ján Pálfalvai (1655 – 1663) získal vzdelanie v prísnom režime viedenského seminára.[587] Tam svoje štúdiá dokončili aj Juraj Báršoň (prepošt 1663 – 1675, začal študovať v Ríme)[588] a Joachim Luženský (1676 – 1681).[589] Rímske štúdiá absolvovali aj ďalší dvaja prepošti konca 17. storočia – Mikuláš Balog (1683 – 1689) a Ladislav Maťašovský (1689 – 1696).[590] Z týchto informácií vidieť jednoznačný dôraz na vzdelanosť klerikov zastávajúcich vyššie posty v cirkevnej hierarchii. Trend pokračoval aj v 18. storočí, keď medzi prepoštmi nachádzame absolventov teologických štúdií z Trnavy (Ján Žigrai, Imrich Pongrác, František Barkóci, Alexander Mariáši, Jozef Karol Zbiško), viedenského Pazmanea (Jozef Karol Zbiško) a rímskeho Nemecko-uhorského kolégia (Imrich Pongrác, František Barkóci, Alexander Mariáši).[591]

Z uvedených informácií k vzdelaniu jednotlivých spišských prepoštov od začiatku 13. storočia do založenia Spišského biskupstva v roku 1776 môžeme pozorovať štyri vývojové fázy. Prvá (od založenia prepoštstva do polovice 14. storočia) je charakteristická tým, že získanie univerzitného vzdelania bolo raritné a ak uvažujeme o niektorých prepoštoch, že ho reálne absolvovali, tak to robíme len na základe nepriamych dôkazov. Nasledovala fáza od polovice 14. storočia do začiatku 16. storočia. V tomto období väčšina spišských prepoštov podnikla cestu za vzdelaním za hranice Uhorského kráľovstva. Cieľmi ich *peregrinatio academica* boli okrem Prahy, Viedne a Krakova aj talianske univerzity (Padova, Bologna, Ferrara). Často však bolo benefícium prepošta využívané práve na zaplatenie takéhoto finančne náročného vzdelávania. Inak povedané, titul z talianskej univerzity nebol predpokladom zisku spišského prepoštského stolca, naopak, spišské benefícium dalo prepoštovi

576 GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (eds.). *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400 – 1508 I*, s. 66.

577 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 79.

578 LABANC, Peter. *Niekoľko úvah o vzdelaní*, s. 10.

579 LABANC, Peter. *Niekoľko úvah o vzdelaní*, s. 10.

580 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 200.

581 SROKA, Stanisław A. *Dyplom*, s. 63 – 73.

582 FEDELES, Tamás. *Mátyás seregéből*, s. 100.

583 GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (eds.). *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400 – 1508 I*, s. 8.

584 HRDINA, Ignác Antonín (ed. et trans.). *Dokumenty tridentského koncilu*, s. 197.

585 BITSKEY, István. *Petrus cardinalis Pazmany*, s. 173 – 192.

586 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 142.

587 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 144.

588 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 145.

589 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 146.

590 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 147– 148.

591 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 149 – 155.

možnosť toto vzdelanie získať aj za cenu toho, že reálne prepoštstvo spravoval poverený vikár. K celkovému úpadku vzdelanostnej úrovne členov kapituly došlo počas reformačného 16. storočia. Personálne a hospodárske krízové javy v partikulárnej spišskej cirkvi prerušili trendy 15. storočia a do polovice 17. storočia nedisponujeme informáciami o akademickom vzdelaní niektorého z prepoštov. V dôsledku snáh ostrihomského arcibiskupa Petra kardinála Pázmaňa sa situácia mení aj v prípade Spišského prepoštstva, na čele ktorého od polovice 17. storočia do jeho zániku stáli osobnosti s elitným vzdelaním. Hlavnou príčinou bol fakt, že v tomto období boli spišskí prepošti zároveň biskupmi-elektmi uhorských diecéz obsadenými Osmanmi. Po obnovení uhorských diecéz na konci 17. storočia sa tradícia prepošta-biskupa udržala, avšak tentoraz už prepošti získavali titulárne biskupstvá z územia dnešného Turecka, Chorvátska alebo Grécka.[592]

Výskum podobného charakteru ako pri prepoštoch je možné aplikovať aj na kanonikov Spišskej kapituly, avšak iba za predpokladu, že budeme mať k dispozícii čo najkompletnejšiu archontológiu. Tá z dielne J. Hradského publikovaná na začiatku 20. storočia, z ktorej čiastočne vychádza aj zoznam členov kapituly publikovaný v tejto knihe, totiž napriek svojej nadčasovosti nepostačuje dnešným nárokom. Dokazuje to nielen podrobná analýza obdobia rokov 1262 – 1323,[593] ale aj zistené nepresnosti v neskoršom období. Podrobná revízia archontológie J. Hradského, resp. nový presný zoznam členov Spišskej kapituly, by mal byť jedným z hlavných cieľov výskumu v najbližšej budúcnosti. Bez neho totiž nemôžeme uspokojujúco zodpovedať ani otázky o vzdelanostnej úrovni spišských kanonikov. Nasledujúce riadky tak možno vnímať skôr ako sondu s naznačením smerov výskumu a hlavných téz.

Dobrým príkladom komplikovanosti zodpovedania komplexu otázok spojených s nižším inštitucionálnym vzdelávaním v prostredí Spišskej kapituly sú okolnosti dvoch volieb spišského prepošta v rokoch 1301 a 1323. Na konci protokolov sa totiž nachádzajú aprobačné formuly, ktoré časť kanonikov napísala vlastnoručne, časť z nich sa nechala zastúpiť rukou iného. Tieto fakty sa občas interpretujú tak, že obsadenie kanonickej prebendy nepredpokladalo schopnosť dotyčnej osoby písať. Pri porovnaní oboch volieb však dospel maďarský historik Gy. Rácz k záveru, že *skutočnosť, že niekto nepodpísal dokument vlastnoručne, ešte neznamená, že by nevedel písať*. Zároveň dodal, že *z takejto listiny teda nemožno vyvodiť jednoznačný záver o gramotnosti kanonikov*. Aj na základe širšej presvedčivej argumentácie Gy. Rácza môžeme s týmto záverom súhlasiť, hoci je tiež potrebné doplniť, že toto konštatovanie rozhodne nemožno vztiahnuť na celú dobu existencie kapituly do 18. storočia, pretože v neskoršom období došlo k viacerým excesom v tejto oblasti.

K spomenutým voľbám zo začiatku 14. storočia môžeme doplniť dva drobné postrehy. Prvým z nich je skutočnosť, že oba protokoly opatrili aprobačnou formulou štyria kanonici – Jordan, Goblin, Šalamún a Henrich, pričom ďalší dva kanonici Jakub a Jakub Latinus tak urobili iba v prípade prvej, hoci boli členmi kapituly aj čase oboch volieb. Zo štyroch spomenutých prítomných pri oboch voľbách sa Jordan a Henrich v oboch prípadoch nechali podpísať iným človekom, Goblin tak urobil iba v prvom prípade a v roku 1323 už pripojil vlastnoručnú aprobáciu. Paradoxnejší je prípad Šalamúna, ktorý tak urobil v opačnom garde.

Druhý postreh sa týka kvality písma. Na jednotlivých rukách zreteľne možno pozorovať jednotlivcov, ktorých ruky môžeme nazvať vypísané, ale aj ruky, pre ktoré písmo nebolo denným chlebom. Tieto postrehy nás do istej miery oprávňujú predpokladať, že znalosť písma (čítaním a písaním) bola súčasťou vzdelanostného profilu spišských kanonikov okolo roku 1300, ale medzi jednotlivcami sa kvalita rôznila.

Podobne ako pri prepoštoch aj medzi *kanonikmi* sa začínajú objavovať univerzitní študenti v priebehu 14. storočia, ale deje sa tak s istým časovým posunom. Kým u prepoštov sa objavuje prvý doklad o štúdiu v roku 1360, u kanonikov to bol Herman z Lomnice v roku 1377 na Pražskej univerzite,[594] hoci aj tu platí konštatovanie, že Herman nemusel byť prvým univerzitným absolventom v Spišskej kapitule. Medzi jeho predchodcov patril zrejme kanonik Frovin, v istom čase menovaný spišským prepoštom Jánom za vikára.[595] O Frovinovi vieme, že patril medzi významných vzdelancov tej doby, čo sa napríklad prejavilo v jeho autorstve dobovej učebnice latinčiny.[596]

Samotný Herman z Lomnice[597] získal titul magistra slobodných umení na Pražskej univerzite. Tam sa aj istý čas zdržal, pretože v roku 1383 tam bol skúšajúcim budúcich bakalárov.[598] Zrejme jeho štúdium a pražské pôsobenie

592 Presný výpočet pozri LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Spišské prepoštstvo*, s. 58 – 59.

593 LABANC, Peter. *Organizačná štruktúra*, s. 101 – 123; LABANC, Peter. *Personálne obsadenie*, s. 39 – 49.

594 TŘÍŠKA, Josef. *Životopisní slovník*, s. 181.

595 LABANC, Peter. *Počiatky úradu vikára*, s. 77 – 79.

596 OŻÓG, Krzysztof. *Kultura umysłowa*, s. 73 – 74.

597 Presné zaradenie do genealógie pánov z Veľkej Lomnice je zatiaľ nejasné. LABANC, Peter. *Niekoľko úvah*, s. 12.

598 *Liber decanorum*, s. 215; ŠMAHEL, František. *Alma mater*, s. 275.

bolo dôvodom prečo sa Herman vzdal prvýkrát prebendy spišského kanonika niekedy v rokoch 1378 – 1386.[599] Tú opäť získal v roku 1391[600] a zotrval v nej do roku 1400, keď z nej opätovne rezignoval.[601] Aj v roku 1400 zvíťazila u Hermana túžba po vzdelaní nad pravidelným ročným príjmom 100 uhorských zlatých, ktorý plynul z jeho dovtedajšej prebendy. Herman sa vybral študovať kanonické právo do talianskej Padovy, kde 13. augusta 1404 získal doktorát.[602] Po návrate do Uhorska však zakrátko zomrel (29. novembra 1407).[603]

Herman nebol osamoteným prípadom spomedzi kanonikov Spišskej kapituly prelomu 14. a 15. storočia. V tom čase v nej pôsobil kanonik Michal,[604] ktorý sa v roku 1393 zapísal na Viedenskej univerzite.[605] V tom období došlo k opätovnému založeniu Krakovskej univerzity,[606] ktorá už krátko na to začala lákať aj uhorských študentov. Jedným z nich bol syn krajinského sudcu Šimona z Rozhanoviec, ktorého pokrstili po otcovi. Mladý Šimon sa zapísal na Krakovskej univerzite v roku 1407[607] a ešte v tom istom roku absolvoval skúšku druhého stupňa.[608] Zakrátko sa stal lektorom Spišskej kapituly (doložený v roku 1410),[609] ale nebol ním dlho, pretože už v roku 1412 počas štúdia na Viedenskej univerzite poberal výnosy z prepoštstva v Sibiu.[610] Nakoniec sa Šimon stal jágerským biskupom.

Ešte pred Šimonom z Rozhanoviec sa na Krakovskú univerzitu zapísal František z Hrhova. V tom čase už bol niekoľko rokov spišským kanonikom (prvý doklad pochádza z roku 1402).[611] Na rozdiel od Šimona nie je uvedený v najstaršej knihe promócií fakulty slobodných umení a ani v neskoršom období akademický titul nepoužíval. V tej dobe išlo o bežnú prax, že študenti po absolvovaní štúdia nepristupovali k záverečným skúškam (najmä z finančných dôvodov).

Na začiatku 15. storočia sledujeme istý nárast počtu kanonikov Spišskej kapituly zapísaných na univerzitách. K spomenutým prípadom môžeme pridať kanonika Jána (zvaného Oláh) doloženého vo Viedni v roku 1400,[612] alebo Šimona z Iliašoviec študujúceho na tej istej univerzite v roku 1408.[613] Viedenská univerzita si v priebehu 15. storočia udržiavala medzi spišskými kanonikmi popularitu, pretože na nej študovali viaceré známe osobnosti. V roku 1427 sa tam vzdelával Ján z Podolínca,[614] ktorý v tom čase už okrem prebendy zastával aj úrad prepoštovho vikára.[615] O niečo neskôr do Viedne zavítal aj Mikuláš Henkel (1443, kanonik 1462 – 1464)[616] a na sklonku 15. storočia aj jeho najslávnejší príbuzný Ján Henkel (1496),[617] ktorý na začiatku 16. storočia pokračoval v štúdiu v Bologni a potom v Padove.[618]

Spišský kanonik Štefan z Krupiny získal v roku 1404 od pápeža oslobodenie od povinnosti rezidovať na Spiši kvôli štúdiu.[619] Ešte v tom istom roku sa samotný Štefan zapísal na Krakovskú univerzitu.[620] Na tej istej univerzite získal svoj doktorský titul aj Krištof Smrečáni držiaci v Spišskej kapitule viaceré benefíciá na prelome 15. a 16. storočia.[621]

Ďalší absolvent univerzitného štúdia sa v Spišskej kapitule objavuje po istej odmlke až na začiatku 17. storočia (Gašpar Hoffmann).[622] Podľa Hradského výskumov k nemu pribudli do roku 1700 Joachim Luženský, Ondrej Berzevici, František Lapšanský a Imrich Luby.[623] Pri pohľade na miesta, kde študovali (Pazmaneum, Nemecko-uhorské kolégium), je zrejmý vplyv Petra kardinála Pázmaňa, resp. uplatňovanie jeho vzdelávacej politiky v dlhodobom horizonte.

599 LABANC, Peter. *Niekoľko úvah*, s. 12.

600 *MVH I/3*, s. 160 – 161, č. CLXXXVII.

601 *MVH I/4*, s. 249, č. CCCVIII.

602 VERESS, Andreas. *Matricula 1915*, s. 6. V Padove bol už na jeseň 1403, keď bol prítomným na skúške iných študentov.

603 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 83; VARJÚ, Elemér. *A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár*, s. 50; SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy*, s. 160 – 162.

604 Doložený v rokoch 1387 (MNL OL DF 272351) a 1400 (*MVH I/4*, s. 164, č. CCX).

605 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 61.

606 Podrobnejšie KNOLL, Paul W. *A Pearl*, s. 22 – 38.

607 GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (eds.). *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400 – 1508 I*, s. 63.

608 MUCZKOWSKI, Joesphus (ed.). *Statuta*, s. 6; GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (ed.). *Antiquissimus liber*, s. 196.

609 MNL OL DF 281636.

610 C. TÓTH, Norbert. *A székes- és társaskáptalanok*, s. 61.

611 MNL OL DL 63895.

612 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 70, č. 605.

613 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 79, č. 795.

614 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 126, č. 2004.

615 Prvýkrát je doložený v roku 1423 (MNL OL DL 71659).

616 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 162, č. 2929; HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 368.

617 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 278, č. 5684.

618 VERESS, Andreas. *Matricula 1915*, s. 25.

619 SA LE, SASK Scr. 11, fasc. 1, č. 5.

620 GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (eds.). *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400 – 1508 I*, s. 54.

621 GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (eds.). *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400 – 1508 I*, s. 443.

622 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 425.

623 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 426, 438, 447 a 450.

Uvedené príklady nie sú vyčerpávajúcim zoznamom kanonikov Spišskej kapituly, ktorí získali vzdelanie na univerzitách. Je veľmi pravdepodobné, že ďalších identifikuje budúci výskum, hoci stále budeme musieť konštatovať, že nepôjde o úplný počet. Zároveň však poznáme aj prípady niektorých kanonikov, o ktorých vieme, že študovali na univerzite, ale nezachovala sa informácia, na ktorej. Medzi takéto prípady patrí Juraj Leudeschit, strýko Jána Henkela, ktorý svojmu synovcovi prispel na štúdium a vo svojom testamente mu odkázal viaceré kódexy.[624] Na týchto a ďalších príkladoch môžeme demonštrovať, že zatiaľ chýba moderný výskum členov Spišskej kapituly pre celý stredovek. No aj bez neho je zreteľné, že jestvuje široké spektrum druhov vzťahov spišských kanonikov k vyššiemu vzdelaniu. Začínajúc kanonikátom ako zdrojom obživy pre študenta v zahraničí, pokračujúc štúdiom pred udelením kanonikátu, prípadne až po odchode zo Spišskej kapituly k inému benefíciu a končiac situáciou, keď sa kanonik v prospech svojej akademickej kariéry kanonikátu vzdá. Táto rozmanitosť ukazuje na nutnosť dôsledného štúdia personálneho obsadenia Spišskej kapituly, aby sme dokázali identifikovať vnútorné trendy v týchto otázkach, a tak lepšie pochopiť krízovú situáciu, do ktorej sa kapitula dostala na začiatku 16. storočia.

Špecifickou skupinou členov Spišskej kapituly v stredoveku sú držitelia nekanonickej prebendy (*členovia chóru*). Na prelome 13. a 14. storočia sa objavujú ojedinele,[625] neskôr zmienky pribúdajú. Má to súvis najmä so zvýšeným počtom zachovaných prameňov produkovaných hodnoverným miestom. V priebehu 14. storočia zabezpečovali členovia chóru približne dve tretiny svedectiev pri rôznych právnych konaniach v externom prostredí.[626] Vo všeobecnosti išlo o členov kapituly, o ktorých vieme veľmi málo. Zrejme ich však môžeme čiastočne stotožniť so žiakmi kapitulnej školy, ktorí pri dosiahnutí istého stupňa vzdelania (zručností) obsadzovali funkcie spojené s praktickým výkonom niektorých činností charakteristických pre kapitulu. Ide najmä o funkcie podlektor (sublektor),[627] scholastik,[628] notár,[629] podnotár,[630] podkantor,[631] vikár[632] a kaplán kapituly.[633] Už názvy a špecifikácie jednotlivých funkcií predpokladajú istý stupeň vzdelania ich držiteľov. Neexistuje však doklad, že by išlo o univerzitných študentov. Skôr ich je potrebné považovať za najschopnejších absolventov kapitulnej školy, ktorých perspektíva bola napríklad aj v postupe do zboru kanonikov.

Napriek menšiemu množstvu prameňov poznáme niekoľkých jednotlivcov v tejto skupine, členov kapituly, ktorí sú hodní zreteľa. Jedným z nich je Pavol z Krnova, ktorý pôsobil na Spiši ako notár Spišskej kapituly (1345)[634] a v istom období aj ako vikár spišského prepošta Jána (1347).[635] V januári roku 1350 bol už kaplánom uhorského kráľa Ľudovíta I., na ktorého prosbu mu pápež udelil províziu na prebendu v Ostrihomskej kapitule a úrad nitrianskeho arcidiakona.[636] V tom istom roku bol Pavol z Krnova aj kaplánom kráľovnej Alžbety[637] a v lete roku 1351 plnil Pavol úlohu vyslanca kráľa Ľudovíta I. pri Svätej stolici. Vtedy získal aj kanonikát vo Vroclave uvoľnený po zomrelom Frovinovi.[638] Ostrihomským kanonikom a nitrianskym arcidiakonom bol krátko,[639] pretože sa Pavol stal biskupom v Gurku v dnešnom Rakúsku.[640] Po ôsmich rokoch prešiel na arcibiskupský stolec do bavorského Freisingu, kde po osemnástich rokoch zomrel.[641]

Vzťah jednotlivých členov Spišskej kapituly – prepoštov, hodnostárov a kanonikov i ostatných prebendátov kapituly, ku vzdelaniu nebol homogénny. Taký ani byť nemohol, pretože ani samotné

624 NAGY, Imrich. *Erazmovci*, s. 46.

625 1289: *CDAC XII*, s. 482 – 483, č. 401; MNL OL DL 1256; 1314: *RDSl I*, s. 533, č. 1257; MNL OL DL 1855.

626 LABANC, Peter…*qui demum*, s. 152 – 153.

627 1345: *MVSl II/1*, s. 102, č. 127; 1369: MNL OL DL 5748; 1382: MNL OL DL 75058; 1394: MNL OL DF 228520.

628 1323: *RDSl II*, s. 456 – 457, č. 1050; 1350: MNL OL DF 272271.

629 1323: *RDSl II*, s. 456 – 457, č. 1050; MNL OL DL 83212 (poznámka na konci eschatokolu); MNL OL DL 40920.

630 MNL OL DL 5482.

631 MNL OL DL 68847; MNL OL DF 272395.

632 MNL OL DL 84780.

633 MNL OL DL 41908; MNL OL DF 266979.

634 SA LE, SASK Scr. 10, fasc. 2, nr. 20.

635 MNL OL DL 83247.

636 *MVSl II/1*, s. 131, č. 193; *MVSl III/3*, s. 287 – 288, č. 260.

637 *MVSl II/1*, s. 134, č. 200.

638 *MVSl II/1*, s. 137, č. 205.

639 KOLLÁNYI, Ferencz. *Esztergomi kanonokok*, s. 54.

640 *MVSl II/1*, s. 156 – 158, č. 246, 248, 249; *MVSl III/2*, s. 317 – 318, č. 291; EUBEL, Conradum. *Hierarchia catholica medii aevi*, s. 270. K pôsobeniu Pavla z Krnova ako gurského biskupa pozri OBERSTEINER, Jakob. *Die Bischöfe von Gurk*, s. 155 – 163.

641 OBERSTEINER, Jakob. *Die Bischöfe von Gurk*, s. 162 – 163.

Obr. 79 II. typ veľkého pečatidla Spišskej kapituly z roku 1290.

personálne obsadenie kapituly také nebolo. Je zjavné, že prepošti, kanonici a ďalší členovia kapituly boli zapojení do procesu vzdelávania, ale každá z týchto skupín v inej jeho fáze. Tá koreluje s hierarchickým postavením jednotlivých členov. A to je priamym dôkazom toho, že kariérny postup a vzdelanie jednotlivca boli v stredoveku spojenými nádobami. Systematické štúdium prosopografie stredovekej kapituly v sebe zahŕňa široké spektrum otázok, z ktorých jedna z najdôležitejších je rozvoj kultúry a vzdelanosti v konkrétnej inštitúcii. Poznanie tohto procesu dáva dejinám potrebnú hĺbku a trojrozmernosť a tým nám pomáha lepšie pochopiť dynamiku stredovekej spoločnosti.

PÍSOMNÁ KULTÚRA V SPIŠSKEJ KAPITULE

Počiatky spísomňovania

Počiatky písomnej kultúry v Spišskej Kapitule spájame s obdobím začiatku 13. storočia. Svedčia o tom jednak zachované listinné pamiatky pochádzajúce priamo z produkcie tunajších kanonikov, jednak logický vývoj situácie v kráľovstve a na Spiši. Na konci 12. storočia prebieha proces transformácie správy kráľovských majetkov, ktorý znamenal vznik nových správnych celkov a ich hradných centier ako opory kráľovskej moci. V prípade Spiša je to zjavne Spišský komitát a jeho centrum, kráľovský Spišský hrad. Tento proces zahŕňal organizáciu obyvateľstva, zakladanie nových osád, organizáciu daňového systému a podobne.[642] Neoddeliteľnou súčasťou vnímania života v stredoveku bol náboženský rozmer. Z tohto dôvodu sa pri všetkých veľkých stredovekých správnych centrách etablovali aj centrá náboženské. Ako príklad možno uviesť Ostrihom, Nitru, Záhreb, Boršod či Bihar. Náboženské ustanovizne boli v nepokojných časoch stredoveku odkázané na ochranu miestneho predstaviteľa kráľovskej moci (župana-komesa) a naopak, zbor klerikov poskytoval svetskému predstaviteľovi legitimizáciu jeho moci a spoločenskú prestíž.[643] Personál cirkevných inštitúcií pritom patril k najvzdelanejšej vrstve uhorského obyvateľstva. Platí to zvlášť v prípade regulárnych či svetských konventov, akým bola aj Spišská kapitula kanonikov. Bolo to celkom logické, nakoľko pre vykonávanie predpísaných liturgických úkonov potrebovala komunita vlastného *homo litteratus* ovládajúceho aspoň tri základné zručnosti: čítanie (liturgické čítania, omšové časti, vykonávanie obradov), písanie (rozmnožovanie liturgických textov) a počítanie (kalkulácie spojené s liturgickým kalendárom). Je samozrejmé, že takýto človek v kolégiu kapituly nebol iba jeden. Tieto svoje zručnosti klerici celkom logicky uplatňovali čoraz viac nielen pri liturgii, ale aj v správe svojich ekonomických, právnych a iných záležitostí. S podobnými činnosťami spojenými so správou komitátu iste postupne asistovali aj danému predstaviteľovi kráľovskej moci. Zjednodušene povedané, takáto symbióza dvoch subjektov viedla k rozvoju písomnej kultúry aj mimo prísne liturgického priestoru. Táto všeobecne naznačená schéma však zrejme celkom neplatila v Spišskej Kapitule. Svetské a cirkevné

642 Podrobne najnovšie NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Spišský hrad*, s. 35 et passim.

643 ŠEDIVÝ, Juraj. *Stredoveká písomná kultúra*, s. 485.

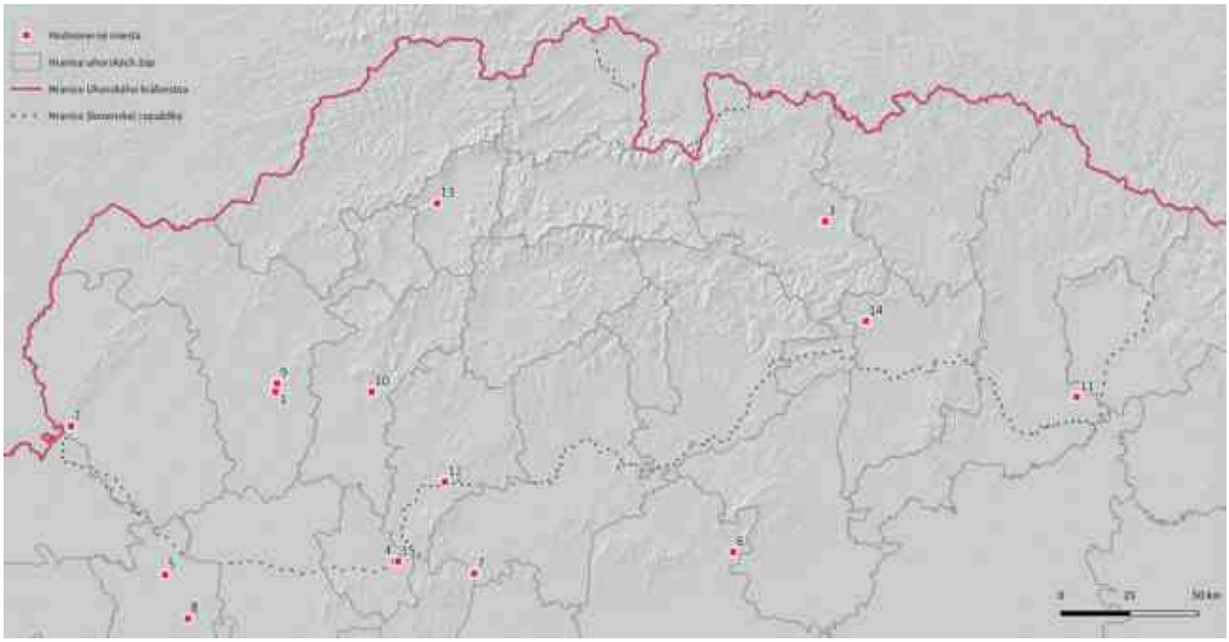

Obr. 80 Sieť hodnoverných miest pokrývajúca územie Slovenska. Niektoré z nich mali celouhorskú pôsobnosť (4, 8, 15). **Kapituly: 1** Nitrianska; **2** Bratislavská; **3** Spišská; **4** Ostrihomská; **5** Rábska; **6** Jágerská; **7** Vacovská. **Benediktínske opátstva: 8** Panonhalmské; **9** Zoborské; **10** Hronskosvätobeňadické. **Premonštrátske konventy: 11** Leleský; **12** Šahanský; **13** Turčiansky; **14** Jasovský. **Iné: 15** Ostrihomský konvent johanitov

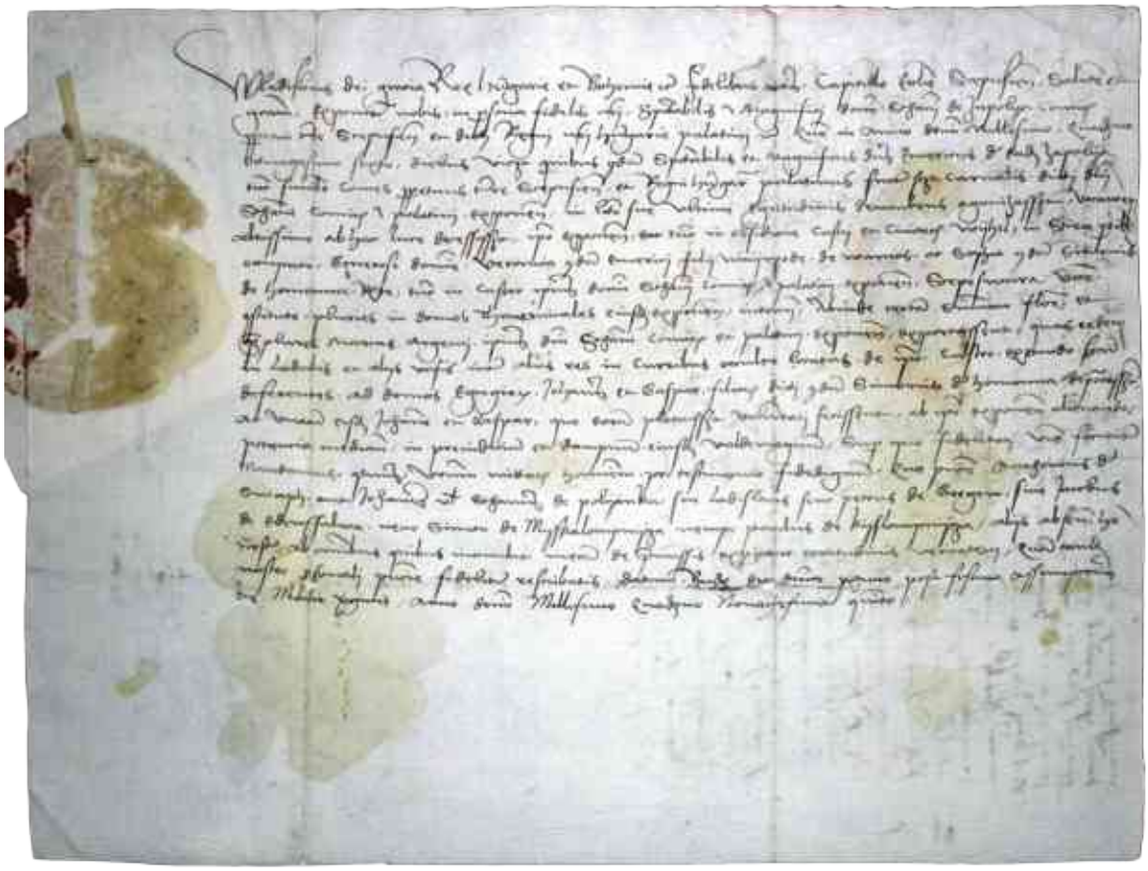

Obr. 81 Príklad mandátnej listiny (1496).

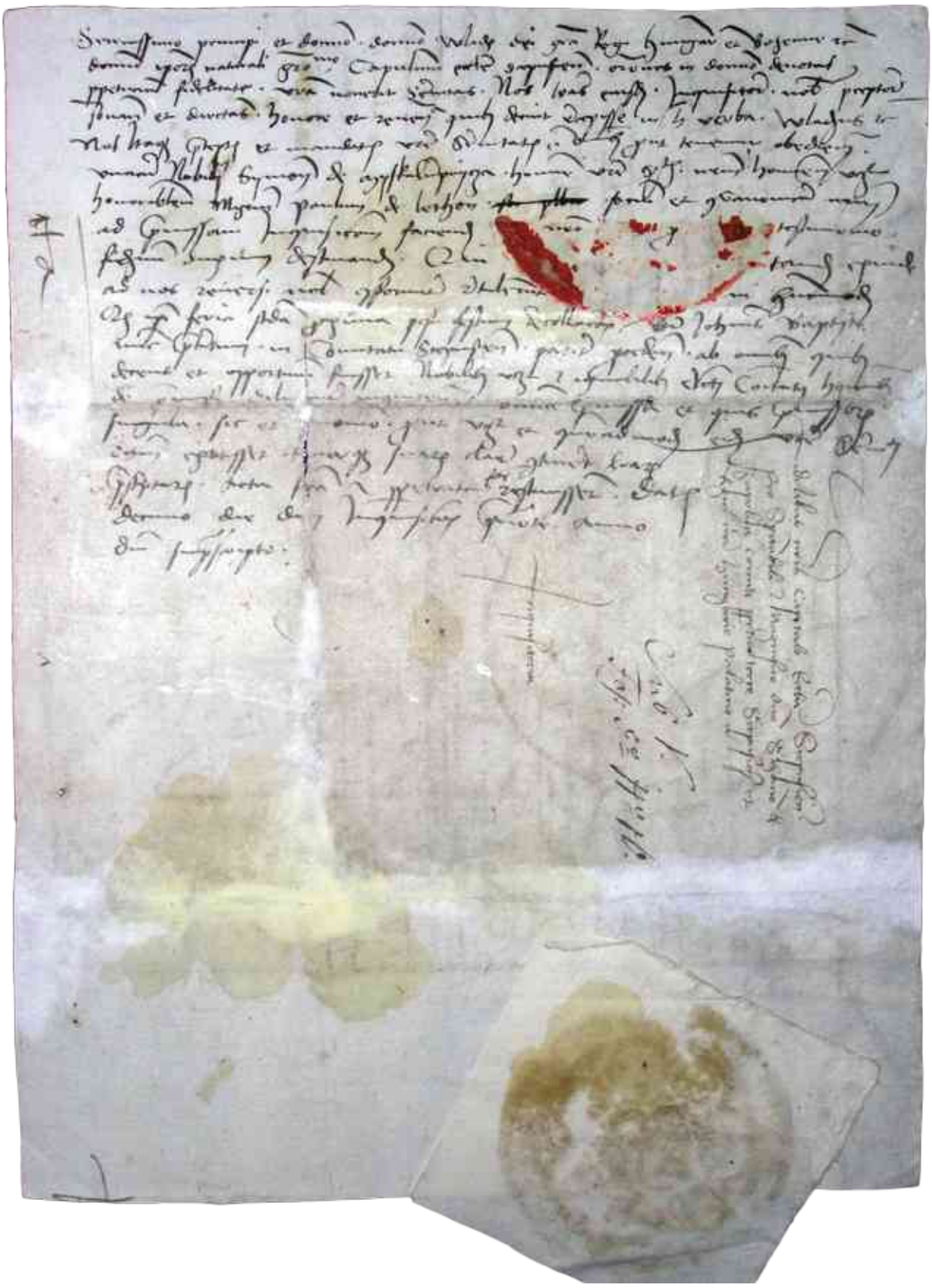

Obr. 81 Dorzum tej istej listiny s poznámkami k relácii.

centrum – Spišský hrad a Spišská Kapitula – boli v období počiatkov tunajšej písomnej kultúry striktne oddelené. Obe inštitúcie však v pokojných časoch iste spolupracovali aj na báze písomných, právnych a iných služieb podobného charakteru. Tento fakt bol dokonca nepriamo potvrdený v listine uhorského kráľa Bela IV. z roku 1249, v ktorej okrem iného dáva spišským prepoštom možnosť postaviť si na Spišskom hrade vežu a palác, kam by sa mohli s chrámovým pokladom a s archívom v prípade nebezpečenstva uchýliť.[644] To, že táto dohoda bola v priebehu ďalších dejín niekoľkokrát vlastníkmi hradu porušená, nehrá v predstave kráľa o fungovaní Spišského komitátu v prvej polovici 13. storočia žiadnu úlohu. Schematicky naznačená spolupráca medzi svetským a cirkevným centrom sa v Uhorsku nepriamo pretavila do vzniku inštitúcie tzv. hodnoverných miest (*locus credibilis*). Spišská kapitula bola jedným z nich. (obr. 79)

Spišská kapitula ako hodnoverné miesto

Začiatok 13. storočia sa na Spiši spája predovšetkým s pasívnou recepciou listín a len s minimálnou vlastnou produkciou. Niektoré náznaky hovoria aj o tom, že v danom období ešte Spišská kapitula kanonikov nemusela disponovať dostatočným počtom či kvalitou vzdelaného personálu.[645] V tomto období však treba stále rátať aj s faktom, že v Uhorsku právna zvyklosť ústneho svedectva prevažovala nad spísomnením ešte v prvých decéniách, ba že v niektorých prípadoch pretrvávala až do konca 13. storočia.[646] Písomná produkcia sa tak rozbiehala len pozvoľna. Významnú úlohu v rozvoji miestneho pragmatického písomníctva zohral fakt, že Spišská kapitula sa stala hodnoverným miestom.

Hodnoverné miesta boli inštitúciou notárskeho typu, ktoré pre obyvateľov kráľovstva (*regnicola, ae, m.* – obyvateľ, odtiaľ starší názov „*regnikolárny archív*“) poskytovali notárske služby. Už sme naznačili, že cirkevné štruktúry disponovali v úvodných storočiach Uhorského kráľovstva percentuálne najvyšším počtom vzdelancov. To stále platilo aj v 13. storočí. Právo hodnoverného miesta preto dostávali kapituly, konventy a kláštory, ktoré takýchto ľudí mali v dostatočnej kvalite i počte. Za formálny vznik tejto ustanovizne možno považovať modifikovanú zlatú bulu uhorského kráľa Ondreja II. z roku 1231. Okrem iného ňou vo všeobecnosti ustanovil, že okrem kráľovských poverencov (*pristaldov*) má pri verejnoprávnych záležitostiach (donácia, deľba majetku, reambulácia) asistovať aj poverenec niektorej z kapitúl či kláštorov v Uhorsku. Cirkevná inštitúcia mala svedectvo následne spísomniť. Po zavedení tohto opatrenia začali ako hodnoverné miesta pôsobiť viaceré kláštory. Sieť hodnoverných miesta sa definitívne ustálila až v polovici 14. storočia.[647] Hodnoverné miesta boli rozložené viac-menej pravidelne po celom kráľovstve (obr. 80). Na území dnešného Slovenska mali toto právo kapituly v Nitre, Bratislave a na Spiši, benediktínske konventy v Hronskom Beňadiku, Zobore pri Nitre a premonštráti v Jasove, Lelesi, Kláštore pod Znievom a v Šahách. Okrem písomností týchto konventov sa môžeme v písomnom materiáli k dnešnému územiu Slovenska stretnúť aj listinami ďalších podobných inštitúcií, ktoré sa po rozpade Uhorska v roku 1918 stali súčasťou iných štátnych celkov (Ostrihomská, Rábska alebo Jágerská kapitula). Niektoré hodnoverné miesta mali celouhorskú pôsobnosť (napr. Stoličnobelehradská kapitula, opátstvo v Panonhalme). Hodnoverné miesta mali teda jurisdikciu na vykonávanie nižších súdnych a notárskych úkonov, autentickú pečať, približne stanovené teritórium pôsobnosti a samozrejme archív písomných podaní a ich autentických kópií.

Kedy Spišská kapitula dostala právo hodnoverného miesta, nevedno. Najstaršie zachované verejno-notárske listiny samotnej kapituly pochádzajú z roku 1262.[648] Ak k nim pripočítame listiny spišských prepoštov, tak najstaršie doklady verejnej písomnej produkcie v Spišskej Kapitule pochádzajú z roku 1257, keď prepošt Matej svedčil o delení rodového majetku pánov z Lomnice.[649]

Činnosť hodnoverných miest – a teda aj Spišskej kapituly – zahŕňala množstvo druhov úkonov. Kanonici vykonávali úradné štatúcie a introdukcie (vovedenia do vlastníctva) majetkov, ktoré jednotlivé šľachtické rody či jednotlivci na Spiši a v okolí dostali od kráľa alebo ich zdedili, kúpili či zamenili. Ďalej prijímali prísahy svedkov, spisovali a overovali testamenty, darovacie a kúpnopredajné zmluvy, na žiadosť objednávateľov

644 SA LE, SpP, inv. č. 2. (SpP I., Man. I, N. 1); ŽIFČÁK, František. *Listina z roku 1249*, s. 80 – 88; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský hrad a Spišská Kapitula*, s. 33, 37.

645 V r. 1229 haličský kráľ Koloman, ktorému vtedy patril Spišský komitát, používal na vyznačenie hraníc darovaného územia na Spiši tzv. *pristalda*, čiže kráľovského poverenca, nie niektorého z kanonikov Spišskej kapituly. *CDSl I*, s. 256; RÁBIK, Vladimír. *Stredoveké*, s. 325, 326; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský hrad a Spišská Kapitula*, s. 32; ŠEDIVÝ, Juraj. *Stredoveká písomná kultúra*, s. 488.

646 ŠEDIVÝ, Juraj. *Stredoveká písomná kultúra*, s. 490.

647 RÁBIK, Vladimír – LABANC, Peter – TIBENSKÝ, Martin. *Slovenské stredoveké dejiny I*, s. 59.

648 V odbornej literatúre sa možno stretnúť s rôznymi dátumami, ale tento časový údaj vychádza z podrobného preskúmania písomnej produkcie prepoštov a kapituly vrátane vylúčenia falošných listín.

649 *CDSl II*, s. 406 – 407, č. 586.

Obr. 82 Autentický protokol hodnoverného miesta.

vyhotovovali hodnoverné odpisy (transumpty), ktoré pečatili autentickou pečaťou, spísomňovali najrôznejšie právne pokonania, viedli vyšetrovania a pod. Predstave o rôznorodosti a typológii právnych úkonov napomôže pohľad do archívneho fondu *Hodnoverné miesto Spišská kapitula*, v ktorom sa nachádzajú nasledujúce typy písomností: armálesy,[650] testamenty, metácie,[651] donácie (darovania), štatúcie,[652] privilégiá, vyšetrovania, napomenutia, predvolania, mandáty, fasie,[653] relácie[654] a pod. Čo sa týka teritória pôsobnosti hodnoverného miesta Spišská kapitula, v archíve sa dosiaľ nachádzajú písomnosti z historických stolíc Spiš, Šariš, Orava, Liptov, Zemplín, Abov, Boršod, Uh, Satmár, Sabolč, Gemer, Turňa, Hont a ďalších. Do roku 1834 sa tu nachádzali aj dokumenty, vzťahujúce sa k stoliciam Stoličný Belehrad, Šomoď, Tolna, Vesprím a Zala.[655]

Hodnoverné miesto ako vykonávateľ právnych aktov nekonalo na základe vlastného podnetu, ale výhradne na základe vonkajšieho poverenia či žiadosti. Mandát na konanie mohol vydať kráľ, krajinský hodnostár (palatín, krajinský sudca), či uhorský snem. Tieto nariadenia tvoria prvú skupinu písomností, ktoré sú uložené v archíve hodnoverného miesta (obr. 81). Spišská kapitula na základe takéhoto nariadenia vykonala príslušný právny úkon, napríklad reambuláciu (obchôdzku, overenie priebehu hraníc pozemkov, štatúciu, predvolanie na súd, vyšetrovanie a vypočúvanie svedkov a podobne. Vykonanie daného úkonu spísomnila v tzv. relácii, čiže správe. Tento typ dokumentov tvorí druhú veľkú skupinu archiválií. Často bývajú zachované

650 Názov dokumentu pochádza z latinského *armum, i, n.* – štít. Ide o listinu udeľujúcu adresátovi právo užívať erb.

651 Názov pochádza z latinského *meta, ae, f.* – hranica. V tomto type písomností sú uvedené hranice pozemkov, ktoré sa obchádzali pri rôznych majetkových transakciách.

652 *Statuo, ere* v stredovekej latinčine označuje odovzdanie majetku do držby za účasti človeka hodnoverného miesta, človeka kráľa a okolitých susedov, ktorí majú možnosť vzniesť protest.

653 *Fassio, onis, f.* je v dobovej latinčine spísomnené vyhlásenie svedkov alebo účastníkov právneho konania.

654 Slovo *relatio, onis, f.* môžeme preložiť ako správa, oznámenie. V uhorskej právnej terminológii sa používalo na označenie svedectva hodnoverného miesta o vykonaní mandátu.

655 JAVOŠOVÁ, Erika – KUZMÍKOVÁ, Miriam. *Verejnoprávna funkcia*, s. 266.

iba vo forme konceptov, či len poznámok o vybavení, napísané na dorze (zadnej strane) či margu (okraji) príslušného mandátu (obr. 81). Originál relácie sa zasielal späť vydavateľovi mandátu. V prípade, že uskutočnený právny úkon spôsobil niektorej zo zainteresovaných strán, prípadne tretej strane škodu, alebo ujmu (*praeiudicium*), proces pokračoval vo forme odvolaní a protestov – či už pred Spišskou kapitulou, alebo až pred vydavateľom mandátu. Tak sa prostredníctvom hodnoverného miesta produkovali ďalšie nadväzujúce písomnosti.

Tretia skupina dokumentov vznikala opäť z vonkajšieho podnetu, a to na základe žiadosti o spísomnenie ústneho vyhlásenia zainteresovaných stránok pred Spišskou kapitulou. Ide o tzv. *fasie*, ktoré sa týkajú najrozličnejších svedectiev o poverovaní právnych zástupcov, o podaní protestu proti niečej činnosti či odporu proti nejakému stavu a podobne. Sem patria aj kúpnopredajné zmluvy na nehnuteľné majetky a dohody o zámene majetkov, uzavreté pred Spišskou kapitulou, testamenty a tak ďalej. Množstvo dokumentov v tejto skupine sa týka aj tzv. *transumptov*, teda odpisov, kópií listín, vyhotovených a overených Spišskou kapitulou ako hodnoverným miestom z originálu, ktorý si priniesol žiadateľ, alebo ktorý sa nachádzal v archíve kapituly.[656]

Osobitnou zaujímavou skupinou archiválií v archíve hodnoverného miesta Spišská kapitula sú dokumenty cudzích vlastníkov. Ide najmä o depozity súkromných rodinných archívov, prípadne archívov spoločenstiev či inštitúcií, ktoré tieto zverili do opatery Spišskej kapituly ako hodnoverného miesta. Nachádzajú sa tu písomnosti rodiny Séči z Rimavskej Seče, písomnosti Júlie Bošániovej, vdovy po Jánovi Révajovi, písomnosti rodiny Čáki, písomnosti Stolice X spišských kopijníkov, písomnosti Zuzany Podhorány, vdovy po Ezechielovi Matiašovskom a písomnosti Provincie XIII spišských miest. Tento spôsob ochrany vlastných archívov bol v minulosti pomerne rozšírený. Archiválie v nich nemajú s produkciou hodnoverného miesta v podstate žiadny súvis. Spišská Kapitula v tomto prípade plnila len funkciu archívu.

Ďalšou základnou funkciou hodnoverného miesta bola archivácia vlastných verejno-právnych písomností. Spočiatku v 13. a 14. storočí sa do jej archívu (*conservatorium ecclesie*) ukladali fyzické vyhotovenia listín. Pri narastajúcom počte písomnej produkcie došlo k zavedeniu tzv. autentických protokolov. Pôvodne šlo o hárky papiera, kde sa zapisovali skrátené záznamy o uskutočnených právnych konaniach, ktoré boli následne viazané vo forme knihy a uložené v archíve kapituly. To im dávalo právnu váhu aj bez toho, aby boli vydané vo forme samostatnej listiny a spečatené. V archívnom fonde Hodnoverné miesto Spišská kapitula sa nachádza 45 zväzkov autentických protokolov z obdobia rokov 1499 – 1870. Každý z nich má približne 1000 strán (obr. 82).

V prípade potreby slúžil tento archív hodnoverného miesta na spätné dohľadanie potrebných písomností, z ktorých boli potom vyhotovené odpisy využiteľné v právnych konaniach.

Praktické fungovanie (úradovanie) hodnoverných miest vieme rekonštruovať zo štatútov kapitúl, ktoré ošetrovali povinnosti kanonikov, ďalších klerikov a personálu.[657] Stredoveké štatúty Spišskej kapituly sa nezachovali.[658] Podľa všetkého zanikli počas nepokojného 16. storočia, pretože v kanonickej vizitácii Petra Pázmáňa z roku 1629 kanonici uviedli, že kedysi nejaké staré štatúty viseli v sakristii, no zanikli a preto sa teraz, podľa ich slov, „*riadia iba podľa tradície starších*“. Ukázali síce vizitátorovi nejaké reguly, opatrené pečaťou spišského prepošta Juraja Bornemisu, tie sa však vizitátorovi očividne nepáčili a na konci vizitácie spísal nové.[659] Tie dnes považujeme za najstaršie zachované štatúty Spišskej kapituly kanonikov. Informácie z Pázmaňovej vizitácie nám tak poskytujú spoľahlivú predstavu o fungovaní hodnoverného miesta na začiatku 17. storočia.

Úradovanie mal na starosti kanonik lektor. Nevenoval sa však len hodnovernému miestu. Zabezpečoval prakticky celú spisovú službu Spišskej kapituly. Podľa Pázmaňovej vizitácie „*povinnosťou lektora nie je iba pripravovať listy, zaslané v záležitostiach, vyskytujúcich sa v Kapitule, ale aj starať sa o hodnoverné vybavenia, ktoré sa vyskytujú v záležitostiach obyvateľov kráľovstva, prijímať nariadenia riadnych sudcov, zapisovať listiny, ktoré im boli podané, určiť sled vykonaní právnych aktov a posielať na ich vykonanie pánov kanonikov, zamestnávať*

656 JAVOŠOVÁ, Erika – KUZMÍKOVÁ, Miriam. *Verejnoprávna funkcia*, s. 268.

657 Štatúty boli najmarkantnejším znakom cirkevnoprávneho charakteru, ktorým sa svetské kapituly kanonikov vo svojich počiatkoch líšili od rehoľných konventov. Život mníchov bol totiž ošetrený príslušnou regulou. Na druhej strane najzjavnejším materiálnym znakom kanonikov, ktorým sa líšili od rehoľníkov, bola absencia sľubu chudoby. Štatúty jednotlivých kapitúl kanonikov sa od seba navzájom líšili. Ich počiatky spadajú do obdobia 13. stor., písomne však boli zaznamenávané od 14. stor. Por. GLEJTEK, Miroslav. *Zvyklosti*, s. 24.

658 Pre predstavu možno sledovať zachované štatúty Záhrebskej, Varadínskej a Ostrihomskej katedrálnej kapituly zo 14. stor. a Varadínskej a Bratislavskej kolegiátnej kapituly zo 16. stor., ktoré boli v otázke hodnoverných miest najnovšie analyzované: GLEJTEK, Miroslav. *Zvyklosti*, s. 23 – 36.

659 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, Kánonická vizitácia 1629, fol. 11r; HRADSZKY, Josephus. *Aditamenta,* s. 52.

Obr. 83 Južná sakristia katedrály, v ktorej bol uložený archív Spišskej kapituly kanonikov.

notára pre svedomité a spoľahlivé vybavenie hodnoverných listín, tieto listiny pozorne prečítať a bez chyby predložiť v Kapitule na spečatenie. Ďalej má rozdeľovať poplatky za listiny na tri časti, z ktorých jedna pripadá kapitule, druhá jemu a tretia notárovi."[660] V správe hodnoverného miesta lektorovi pomáhal kustód. Ten mal podľa Pázmaňovej vizitácie „*v sakristii veľmi starostlivo strážiť hodnovernú pečať kapituly, ktorou sa zvyknú označovať listiny a písomné dokumenty obyvateľov kráľovstva, vyhľadávať listiny, ak bolo potrebné nejaké vyhľadať na príkaz sudcov a dať ich lektorovi na odoslanie. Za vyhľadanie listiny mal dostať jeden zlatý.*"

Odpovede kanonikov na punktá vizitácie z roku 1629 zjavne odzrkadľujú starší, zvykový stav úradovania hodnoverného miesta, ktorý si spišskí kanonici z dôvodu nejestvovania presnej a záväznej právnej normy odovzdávali z generácie na generáciu. Zrejme v ňom možno badať rezíduum stredovekého úzu.

Na základe vizitácie z roku 1629 nastala v Spišskej Kapitule nová situácia. K vizitačnému protokolu sú totiž pripojené už nové štatúty Spišskej kapituly, ktoré o hodnovernom mieste hovoria obšírnejšie. V článku o povinnostiach kanonikov spojených s hodnoverným miestom (*De canonicorum officiis in executionibus*) sa prízvukuje, že podľa pradávnych zvyklostí okrem duchovnej podpory obyvateľstva je v uhorskom kráľovstve povinnosťou kanonikov aj slúžiť jeho obyvateľom v právnych záležitostiach. Nemá sa to však diať za cenu zanedbávania liturgie a obradov v chráme. Keď sa teda nakopia povinnosti spojené s vykonávaním funkcie hodnoverného miesta, nesmie sa nimi zaoberať toľko kanonikov, aby v kostole neostali aspoň traja či štyria, ktorí by mohli sláviť liturgiu. Nik z kanonikov nesmie byť bez výslovného súhlasu kapituly vyslaný na uskutočnenie právneho pokonania v nasledujúce najväčšie sviatočné dni: na Narodenie Pána a počas nasledujúcich dvoch dní, počas celého Veľkého týždňa až do utorka po Veľkonočnej nedeli, na prosebné dni v čase Nanebovstúpenia Pána, na Zoslanie Ducha Svätého a nasledujúce dva dni, na sviatok Božieho Tela a na podobné významné sviatky. Kanonici vyslaní za právnym pokonaním sa nesmeli zaoberať žiadnymi ďalšími povereniami, vybavovaním, či inými pokonaniami mimo toho jedného, za ktorým boli konkrétne vyslaní. Kanonici sa vo výjazdoch za právnymi pokonaniami očividne striedali v istom stanovenom poradí. Ďalšie

660 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, fol. 7r; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 31, 32.

opatrenie totiž hovorí, že ten z kanonikov, na ktorého vyšiel rad aby vycestoval za právnym pokonaním, sa na cestu musí vybrať pod hrozbou pokuty jedného toliara. O tom, že vycestovať nemusí, mohla rozhodnúť iba kapitula, prípadne mohol daný kanonik za seba nájsť ako náhradu iného kanonika. Posledné ustanovenie tohto článku hovorí, že nový kanonik, ktorý ešte neprijal svätenia, nemôže a nesmie byť za právnym pokonaním vyslaný.[661]

V článku o autentickom pečatidle a pečatení listín (*De sigillo authentico Capituli, ejus asservatione, et obsignatione litterarum authenticarum*) sa uvádza, že autentické pečatidlo sa uchováva v sakristii kostola, podľa starého zvyku Spišskej kapituly pod dvoma zámkami. Kľúč od jednej zámky má kustód, od druhej niektorý z ďalších kanonikov. Nie je dovolené, aby mal oba kľúče sám kustód. V prípade, že by sa kustód zo Spišskej Kapituly musel vzdialiť, mal svoj kľúč a kľúč od chrámu nechať svojmu zástupcovi, nie však kanonikovi, ktorý má druhý kľúč od pečatidla. Pečatenie listín prebieha zvyčajne po spievanej (konventuálnej) omši, prípadne po *sexte*,[662] alebo večer po kompletóriu a pečatenia sa majú zúčastňovať všetci kanonici, prítomní v chráme. V iných časoch sa má pečatenie vykonávať len v nevyhnutných prípadoch, a to za prítomnosti aspoň dvoch kanonikov. Listinu spisuje a na pečatenie pripravuje notár kapituly. Na správnosť a bezchybnosť pečatenej listiny má dohliadať lektor, ktorý ju má prečítať a skontrolovať. Pečatenie má pripustiť len po oprave prípadných nájdených chýb.[663]

O notárovi (*De notario, ejusque ex taxa litterarum portione*) sa v štatútoch uvádza, že má byť iba katolíkom, má pri prijatí do služby zložiť vyznanie viery pred kapitulou, alebo aspoň pred lektorom a má tiež zložiť predpísaný sľub. Notár musí pod prísnym trestom poctivo rozdeliť poplatok za vydanie listiny na tri časti, z ktorých jedna ide lektorovi, druhá kapitule a tretia mu zostala. Časť patriacu kapitule rozdeľuje medzi kanonikov lektor, a to tak, že jemu sa ako členovi kapituly z tejto časti zvýši rovnaký spravodlivý podiel ako ostatným kanonikom.[664]

Zo štatútov je teda jasné, že za úradovanie hodnoverného miesta bol zodpovedný lektor, za úschovu pečatidla a archívu kustód a ďalší z kanonikov. Tretím, kto sa podieľal na úradovaní hodnoverného miesta, bol notár. Najstaršie zmienky o prítomnosti notára v Spišskej Kapitule pozorujeme v listinách od 14. storočia. Povinnosťou notára v úradovaní hodnoverného miesta bolo v prvom rade poskytovať právne služby, prakticky dohliadať na korektnosť vydávaných písomností a ich zhodu so svetskými zákonmi. Plnil aj funkciu pisára – z viacerých relácií i z horeuvedených štatútov sa dozvedáme, že vyhotovoval čistopisy listín. V stredoveku funkciu notárov vykonávali kanonici, či klerici.[665] Najneskôr od 17. storočia, ako je zrejmé z vizitácie v roku 1629, sa mohli notármi stať aj vzdelaní laici. Vydržiaval ich lektor. Funkcia kapitulského notára sa postupne vyvíjala. Na konci 18. storočia kapitulský notár Imrich Merc (Mercz) usporiadal viaceré archívne fondy a položil tak základy odborného archívneho spracovania tunajších písomných pamiatok. Je teda zjavné, že v tomto období laickí notári kapituly plnili už aj funkciu archivárov.[666]

Lektor ako hlavný činiteľ hodnoverného miesta prijímal úradnú korešpondenciu. Na vybavenie konkrétneho právneho pokonania vysielal jedného alebo dvoch kanonikov kapituly, na ktorých bol rad. V listinách sa títo vyslanci nazývajú *homo capitularis* či *homo noster* (kapitulský/náš človek). Spolu s týmito zástupcami hodnoverného miesta sa úradných úkonov zúčastňovali aj vybraní svedkovia z radov stoličnej šľachty, ktorí sa v listinách uvádzajú ako *homo regius* (kráľov človek). Na kráľov príkaz ich hodnoverné miesto vyzvalo, aby sa konkrétneho úkonu zúčastnili. Kanonici pred odchodom skladali v sakristii Kostola sv. Martina sľub vernosti a po návrate z jednania odovzdali kapitule už spomínanú písomnú správu – reláciu (obr. 83).[667] Na ilustráciu „terénneho" vykonávania úloh spojených s hodnoverným miestom, t. j. keď museli kanonici kvôli uskutočneniu právneho úkonu vycestovať za klientom, môžeme uviesť tri typické príklady.

Prvý z nich sa odohral na jar v roku 1333. Dňa 24. apríla nariadil kráľ Karol Róbert Spišskej kapitule vyslať svojho človeka, aby overil pravdivosť výpovede Mikuláša z Danišoviec, že Alexander, Štefan, Michal a Tobiáš,

661 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, fol. 20r; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 102, 103.

662 *Sexta*, *hora sexta* – časť liturgie hodín odbavovaná napoludnie.

663 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, fol. 20r, 20v; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 103, 104.

664 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, fol. 20v; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 104.

665 OLEJNÍK, Vladimír. *Ďalšie skutočnosti*, s. 25. Pozri tiež zoznam kanonikov v závere publikácie.

666 Funkciu archivára ako člena diecéznej kúrie priniesla oficiálne až právna norma Rímskokatolíckej cirkvi *Codex Iuris Canonici* z roku 1917. V kánone 372, §1 ho špecifikuje ako kancelára, zodpovedného za uchovávanie dokumentov diecéznej kúrie v archíve a ich chronologické usporadúvanie. V Spišskej kapitule sa však na svoju dobu odbornou správou archívov zaoberali poverení notári zjavne už omnoho skôr.

667 JAVOŠOVÁ, Erika – KUZMÍKOVÁ, Miriam. *Verejnoprávna funkcia*, s. 266.

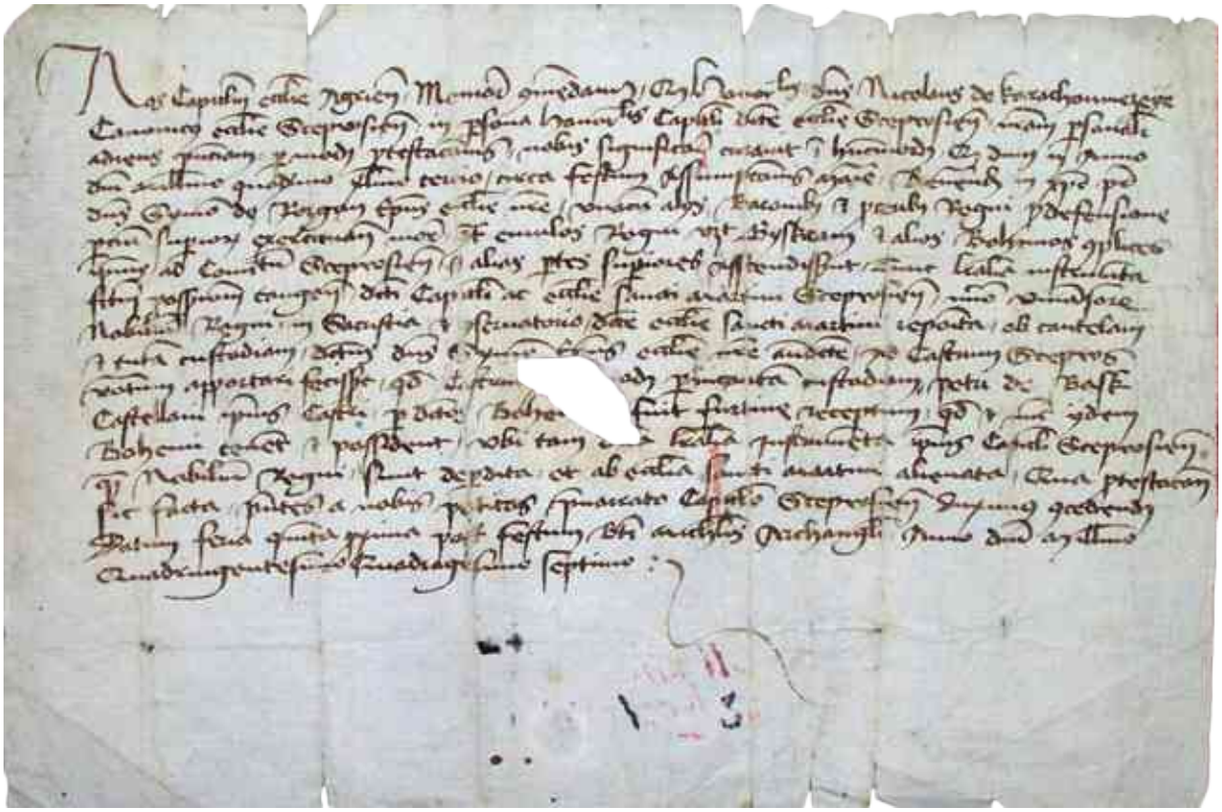

Obr. 84 Protest Spišskej kapituly proti vyrabovaniu archívov z roku 1447.

synovia Jána, bezdôvodne zavraždili jeho starého otca Mika. Vyšetrovanie sa malo udiať za prítomnosti Mika alebo Jána z Matejoviec. O niekoľko dní (7. mája 1333) hodnoverné miesto vydalo reláciu z vyšetrovania, v ktorej uviedlo, že vyslali Arnolda (presbitera svojho chóru, nie kanonika).[668] Ten s človekom kráľa Mikom z Matejoviec spolu prišiel do Domaňoviec, Arnoldovej dediny,[669] Jamníka, Miloja (zaniknutá dedina pri Spišskom Hrušove) a Spišského Hrušova a pýtali sa miestnych obyvateľov, čo vedia o vražde starého otca Mikuláša z Danišoviec. Vyšetrovaním zistili, že obvinenie voči Jánovým synom bolo pravdivé, o čom kapitula svojou reláciou informovala kráľa.[670]

Ďalším príkladom je vovedenie do majetku z roku 1514. Dňa 3. apríla uhorský kráľ Vladislav Jagelovský nariadil Spišskej kapitule, aby vyslala svojho človeka po svedectvo k vovedeniu Krištofa Tökeho (Thöke/Theoke) z Čepanoviec do vlastníctva istých majetkových podielov v Spišskom Hrušove. Podľa znenia relácie Spišskej kapituly, ktorej koncept je na margu listiny, boli obídené všetky majetky a kanonici kapituly zisťovali u zúčastnených susedov, či vovedením nebudú narušené ich práva. Okrem iných boli svedkami vovedenia napríklad aj dvaja poddaní Štefana Mariášiho z Markušoviec, ktorý mal v Spišskom Hrušove svoje majetkové podiely. Poverení poddaní teda zastupovali jeho záujmy.[671]

Posledným typickým príkladom úradovania hodnoverného miesta je spísanie testamentu z roku 1650. V tom roku Klára Pechy, manželka kráľovského vyberača tridsiatku Žigmunda Hollóa, požiadala Spišskú kapitulu ako hodnoverné miesto o spísanie svojho závetu. V zachovanom koncepte listiny sa v poznámkach na margu uvádzajú aj okolnosti spísomnenia jej poslednej vôle (relácia). Klára Pechy už bola pripútaná na smrteľné lôžko a za účelom spísania závetu ju museli dvaja kanonici Spišskej kapituly navštíviť v jej kúrii v Krompachoch. Pred odchodom zložili v sakristii Kostola sv. Martina sľub a po návrate z tejto misie spísali citovaný koncept, na základe ktorého lektor kapituly

668 V priebehu 14. storočia boli vo väčšine prípadov vysielaní prebendáti Spišskej kapituly a nie jej kanonici. Túto prax zakázal Žigmund Luxemburský. LABANC, Peter…*qui demum*, s. 152 – 153.

669 Podľa časových relácií a poradia vymenovaných dedín zrejme nejde o Arnutovce, ale o dedinu, ktorá sa v prameňoch objavuje ako Malé Domaňovce.

670 MNL OL DF 251685.

671 MNL OL DL 39411.

Obr. 85 Príklad použitia privesenej pečate (1503).

vyhotovil čistopis testamentu. Klára v ňom zanechala svojmu manželovi všetok svoj majetok.[672]

Extrémnym, nie však výnimočným prípadom bol stav, keď síce Spišská kapitula na príkaz kráľa (či jeho zástupcu) musela ako hodnoverné miesto procesne previesť vovedenie do majetku, ale tento právny úkon porušoval jej práva (*ppraeiudicium*), proti čomu následne podala protest. Takáto situácia nastala 26. januára 1639, keď bol do vlastníctva Spišského hradu a jeho domínia vovedený Štefan Čáki a jeho manželka Eva Forgáčová. Vo svedeckej listine o tomto právnom akte Spišská kapitula podala palatínovi Mikulášovi Esterházimu z Galanty reláciu o priebehu vovedenia. Zúčastnil sa ho kráľov zástupca (*homo regius*) vybraný z miestnej šľachty a jeden z kanonikov (*homo noster*). Okrem toho boli prítomní všetci zainteresovaní vlastníci susedných majetkov, prípadne ich právni zástupcovia. Podstatné na celej svedeckej listine sú protesty proti tomuto vovedeniu, medzi ktorými sa nachádza aj oficiálny protest Spišskej kapituly: „*Toho istého dňa sa k nám dostavil dôstojný pán Imrich Luctor, náš spolukanonik a vtedajší dekan* (a protestoval proti, pozn. prekl.) *spomínanému vovedeniu vo veci veže, postavenej na spomínanom Spišskom hrade, ďalej vo veci celého Marcelovho hradu, osád Letanovce a Heymuth a ich lesov a území oproti dedine Hrabušice…*“[673] Princíp však a priori nepovoľoval vykonávať zásadné právne úkony Spišskej kapitule kanonikov vo svojom hodnovernom mieste. V prípade vyhotovenia relácie alebo iných právnych úkonov vo svojej súkromnej záležitosti musela Spišská kapitula využiť služby iného hodnoverného miesta. V priebehu 14. storočia to bol najčastejšie konvent premonštrátov v Jasove. Neskôr napríklad 12. októbra 1447 podala Spišská kapitula protest proti zaujatiu jej archívov Jánom Jiskrom pred Jágerskou kapitulou. Spišská kapitula mala totiž v období leta 1443 z bezpečnostných dôvodov svoje archívy uložené na Spišskom hrade. Jiskra hrad získal podplatením kastelána Petra Baska, pričom kapitulské archívy mu padli do rúk (obr. 84).[674]

672 ABÚ SK, HMSK, Prot. 1650, fol. 300n.

673 ABÚ SK, HMSK, Prot. 1632 (XXIV), fol. 404n. (Scr. 5, fasc. 8). Spišská kapitula tu obhajovala svoje práva na vežu, ktorú postavil na Spišskom hrade so súhlasom kráľa Bela IV. prepošt Matej a ďalej na obec Letanovce, zaniknutú obec Heymuth a Marcelov hrad (lokalita Zelená hora v Slovenskom raji), ktoré rovnako dostali od Bela IV.

674 SA LE, SASK Scr. 1, fasc. 2, nr. 11; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský hrad a Spišská Kapitula*, s. 49.

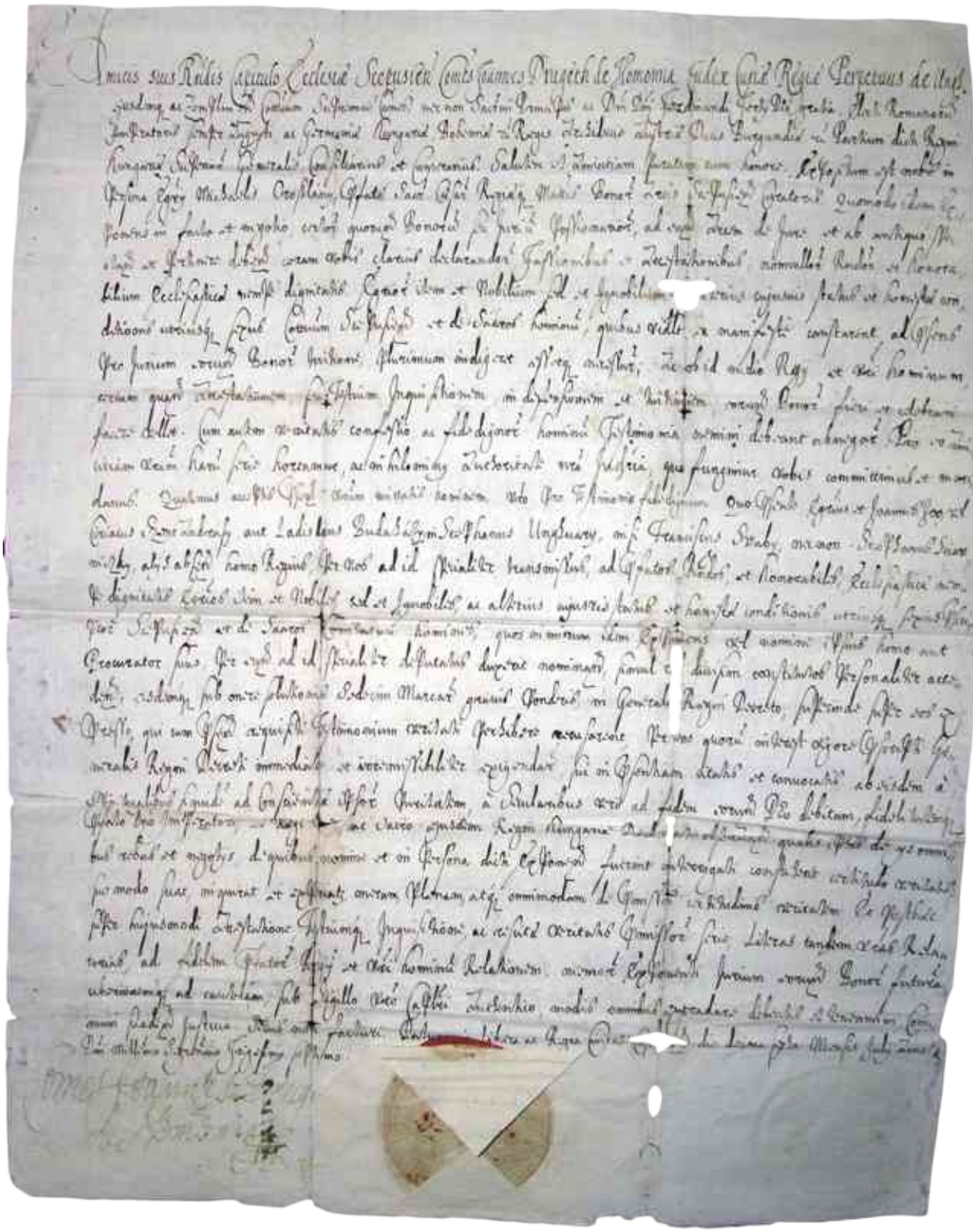

Obr. 86 Príklad použitia pritlačenej pečate s clonou (1637).

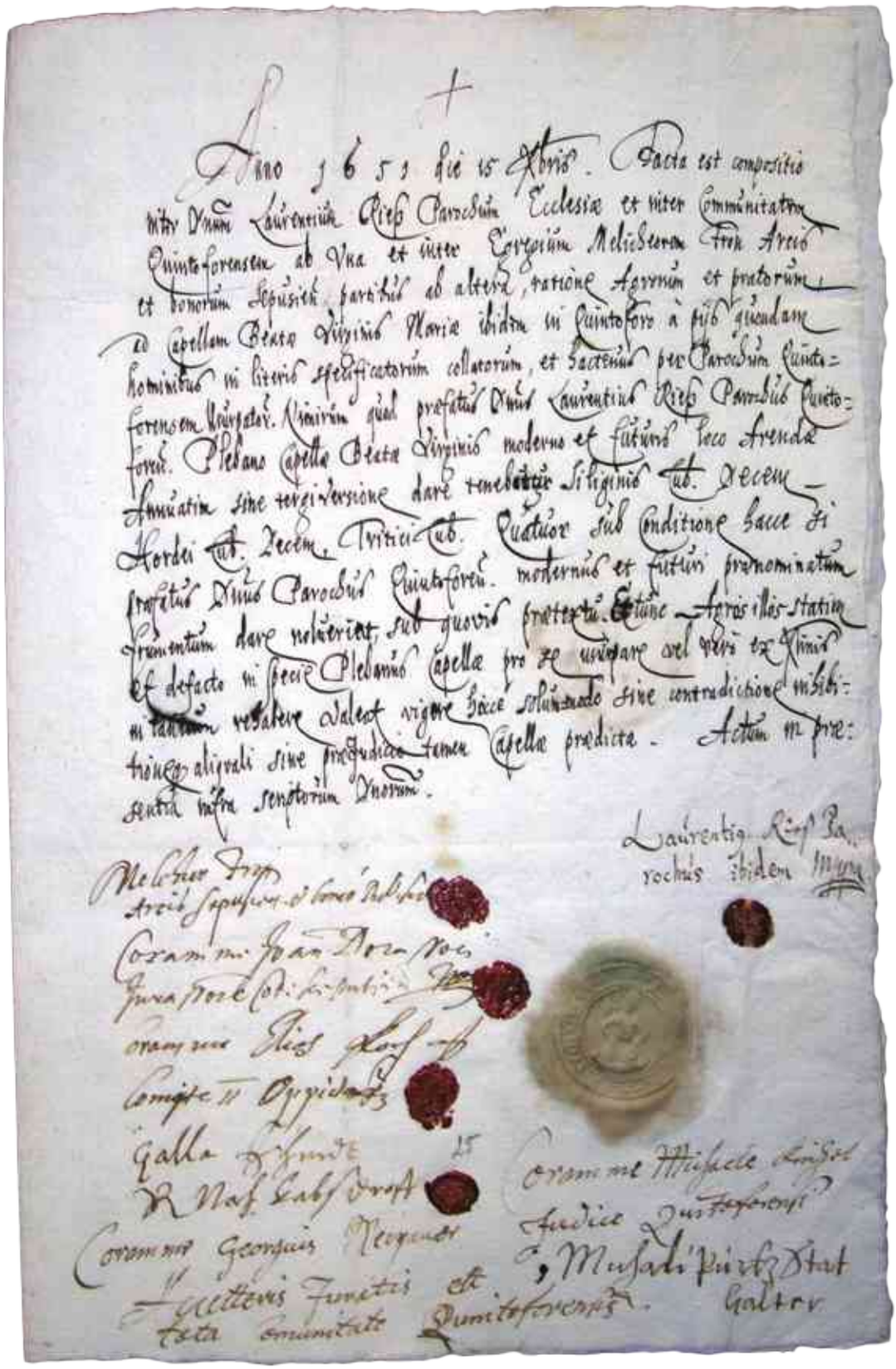

Obr. 87 Príklad použitia pritlačených pečatí bez clony (1651).

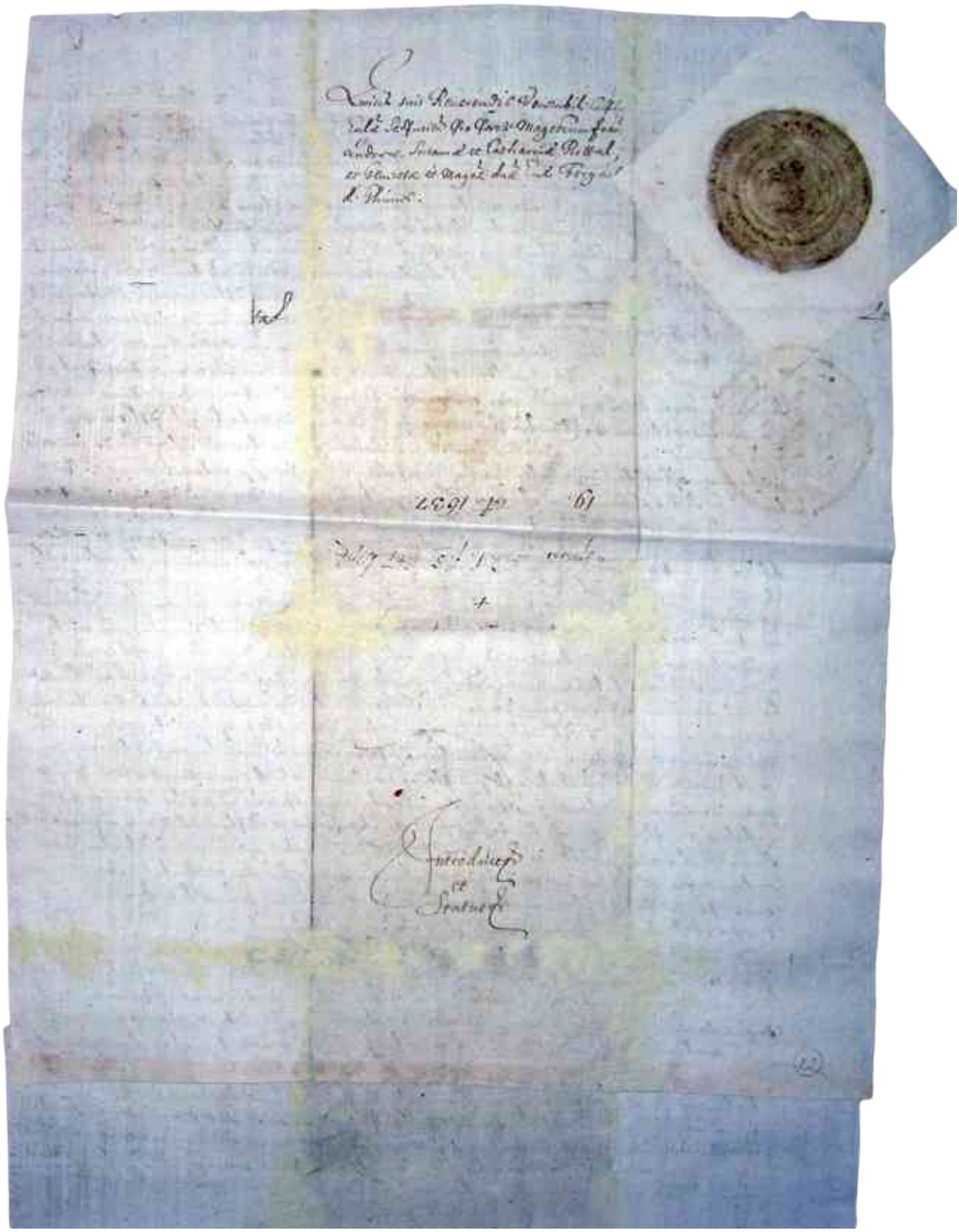

Obr. 88 Príklad použitia dorzálnej pečate (1637).

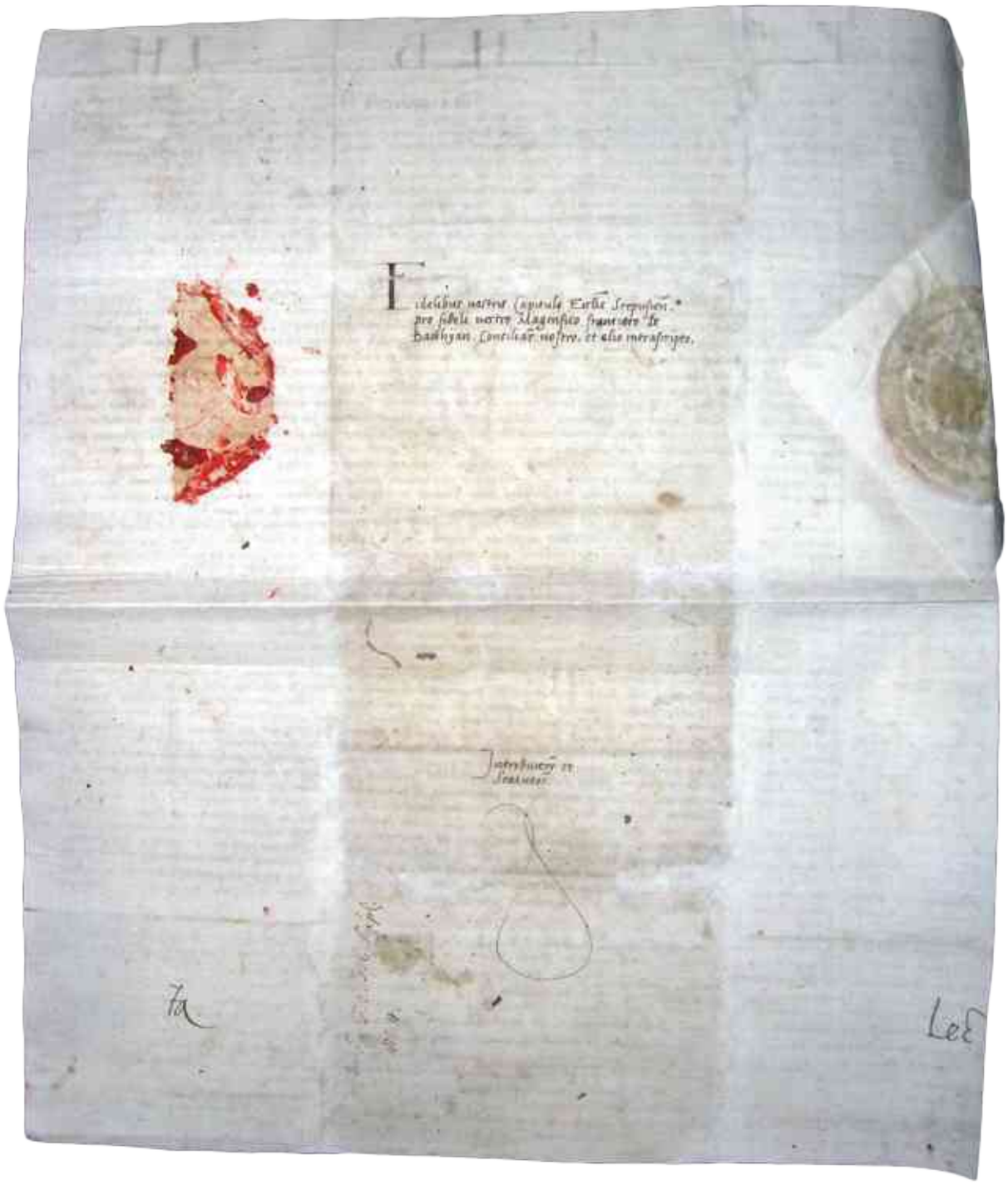

Obr. 89 Príklad použitia uzatváracej pečate (1542).

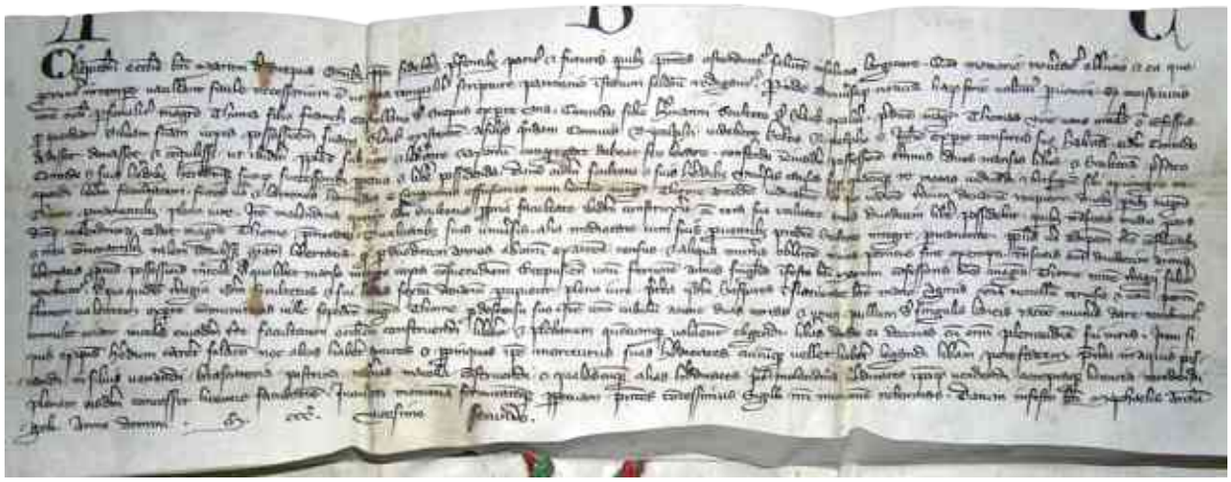

Obr. 90 Príklad použitia chirografu (1322).

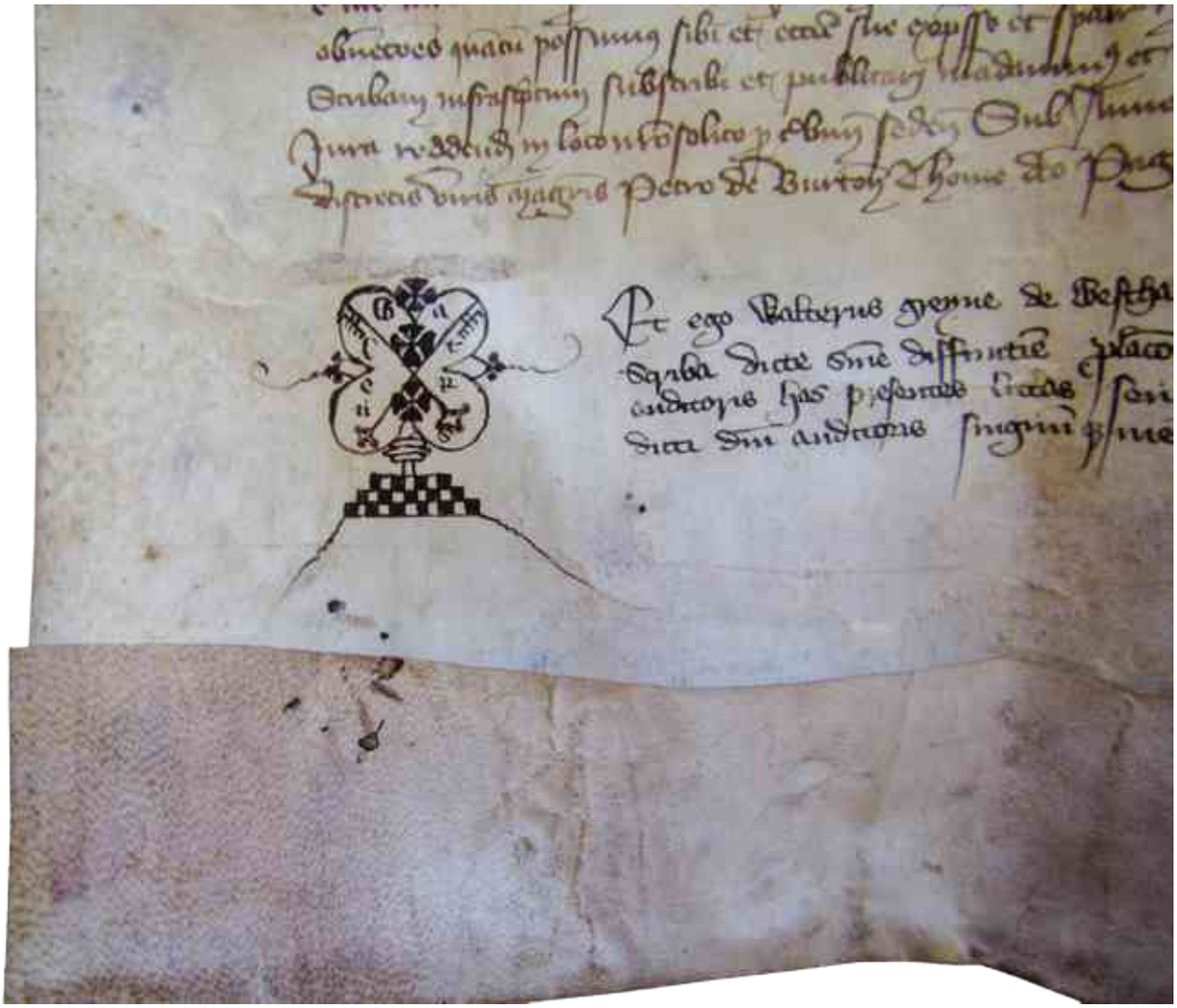

Obr. 91 Príklad použitia notárskeho znaku (1476).

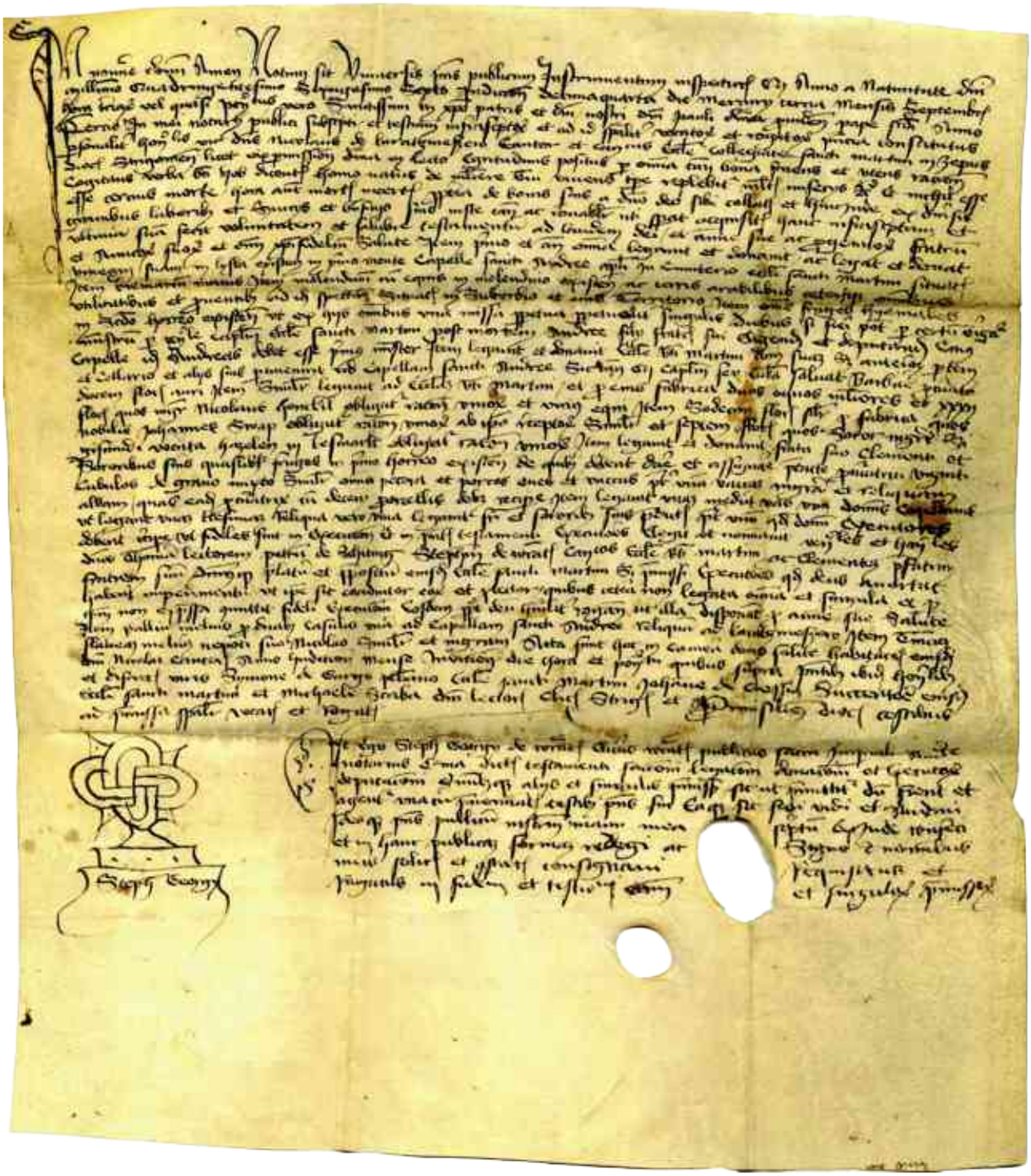

Obr. 91 Príklad použitia notárskeho inštrumentu (1476).

Obr. 92 Truhlica na úschovu archiválií a iných cenností z konca 15. storočia.

Neoddeliteľnou súčasťou výbavy hodnoverného miesta bola jej pečať.[675] Spišská kapitula v priebehu dejín disponovala postupne dvoma typáriami – pečatidlami.[676] Prvé, staršie, používala zrejme od počiatku užívania práva hodnoverného miesta až do roku 1289. Vtedy na konci roka tzv. Neugeri, zvláštna skupina Kumánov zabezpečujúca osobnú stráž uhorského kráľa Ladislava IV., vyrabovali Kostol sv. Martina v Spišskej Kapitule. Podľa dobových svedectiev Kumáni vošli do chrámu na koňoch, vyhádzali zo sakristie archív a odniesli so sebou pôvodné autentické pečatidlo.[677] Spišská kapitula si musela dať vyrobiť nové typárium, ktoré sa zachovalo až do súčasnosti.[678] Celú udalosť na základe mandátu Ľudovíta I. vyšetroval ako hodnoverné miesto Jasovský konvent.[679]

Tzv. veľké pečatidlo Spišskej kapituly sa používalo kontinuálne až do 19. storočia ako autentická (hodnoverná) pečať Spišskej kapituly. Na písomnosti sa pripevňovala dvoma spôsobmi – privesením a pritlačením (obr. 85). Pri prvom prípade sa spodný okraj pečatenej listiny prehol smerom hore, čím vznikla *plika*. Do nej sa urobili zárezy, cez ktoré sa prevliekol pergamenový pásik alebo hodvábna či konopná šnúra. Konce pásika alebo šnúry sa vložili do misky z tvrdšieho vosku a do nej sa nalial mäkší pečatný vosk (niekedy červenej farby), do ktorého sa odtláčala pečať. Privesenou pečaťou sa potvrdzovali svedecké listiny o právnych aktoch a overené odpisy listín v privilegiálnej forme.

Druhý spôsob (*pritlačené pečate*, obr. 86, 87).[680] slúžil nielen na potvrdzovanie odpisov listín (transumptov),

675 Podrobnejšie pozri v nasledujúcej kapitole o sfragistických a heraldických zvyklostiach v prostredí Spišskej Kapituly.

676 Bližšie pozri kapitolu o stredovekých inštitucionálnych pečatiach kapituly.

677 MAREK, Miloš. *Neugeri*, s. 52.

678 Pečatidlo sa zachovalo dodnes. Nesie stopy po znehodnotení. je prasknuté na tri diely po údere ostrým priebojníkom do stredu. V súčasnosti je preto zasadené do dreveného podstavca (obr. 79). ABÚ SK, Zbierka pečatí a pečatidiel, inv. č. 1. OLEJNÍK, Vladimír. *Typárium*, s. 203. Podrobne k časovému rámcu vyplienenia kapituly, odcudzeniu pečatidla a výrobe nového pozri: GLEJTEK, Miroslav. *Výmena*, s. 25.

679 SA LE, SASK Scr. 1, fasc. 2, nr. 5. Časť listiny publikoval WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 14.

680 Mäkší vosk sa nalial priamo na listinu na mieste, kde sa cez dva zárezy prevliekol papierový či pergamenový prúžok, pečať sa odtlačila do vosku. Na pritlačenú pečať sa od 15.

Obr. 93 Vrecia (*capsae*) z konca 18. storočia v archívnej miestnosti v Katedrále sv. Martina.

ale aj na pečatenie fasií a relácie. Často sa takáto pečať umiestňovala na zadnú časť listiny (dorze, obr. 88). Tento typ pripevnenia pečate sa využíval aj pri uzatváraní písomností, aby ich obsah zostal vyhradený pre adresáta. V týchto prípadoch bola listina zložená a pečať na nej pripevnená tak, aby ju bolo možné prečítať len po jej poškodení, resp. zničení (obr. 89). Z toho dôvodu sa zachovalo len minimum takto upevnených pečatí.

Okrem pečatenia používala Spišská kapitula aj iný ochranný znak pravosti listín – *chirograf*. Tento overovací prostriedok sa používal najmä v 13. storočí a slúžil na potvrdenie pravosti rovnopisov. Dva alebo tri rovnaké exempláre listiny sa napísali na jeden kus pergamenu za sebou. Do vynechanej medzery medzi textami sa vpísal ľubovoľný text – chirograf. Priečne cezeň sa pergamen rozrezal a každá stránka (podľa potreby) dostala jeden exemplár. Jeden z rovnopisov sa odložil do archívu hodnoverného miesta. Podozrenie z falošnosti dokumentu sa následne dalo potvrdiť či vyvrátiť opätovným priložením exemplárov k sebe. Ako chirografy sa v Spišskej Kapitule používali majuskulné písmená abecedy (zvyčajne A – B – C, prípadne A – B – C – D, obr. 90).[681]

Posledným spôsobom overovania listín bol *notársky inštrument*. Išlo o doložku za textom listiny verejnoprávneho charakteru, podrobný zápis verejného notára, ktorý obsahoval miesto a dátum spísania danej listiny, ako aj mená zainteresovaných strán a prítomných svedkov. Nechýbala samozrejme informácia o notárovi, ktorý listinu vyhotovil. Notársky inštrument bol doplnený *notárskym znakom*, teda jedinečným grafickým symbolom, zložitým obrázkom, ktorý používal daný verejný notár (obr. 91). V úradovaní hodnoverného miesta Spišská kapitula sa notárske inštrumenty priamo nepoužívali, ale v prostredí Spišskej Kapituly vieme o pôsobení viacerých verejných notárov, ktorí v prospech prepoštov a ďalších členov kapituly vydávali svoje písomnosti. Takisto sa viaceré takéto písomnosti nachádzajú aj v archíve hodnoverného miesta, či v iných archívnych fondoch Spišskej Kapituly. Sú to prípady, keď Spišská kapitula či prepošt boli prijímateľom (adresátom) listiny s notárskym inštrumentom.

storočia používala tzv. clona – kus papiera, ktorý pečať chránil pred poškodením.

681 JAVOŠOVÁ, Erika – KUZMÍKOVÁ, Miriam. *Verejnoprávna funkcia*, s. 267. Raritou je chirograf na listine Spišskej kapituly z roku 1280, ktorý obsahuje celú majuskulnú abecedu (MNL OL DL 63613).

Obr. 94 Skriňa (*scrinium*) z konca 18. storočia v archívnej miestnosti v Katedrále sv. Martina.

Obr. 95 Archívna skriňa z južnej sakristie (*depositorium*) Katedrály sv. Martina.

Písacou látkou listín bol od počiatkov písomnej produkcie v Spišskej Kapitule predovšetkým pergamen – precízne spracovaná jahňacia či teľacia koža. Jeho používanie sa v novoveku stalo čoraz zriedkavejšími. Pergamen sa však používal aj v neskorších obdobiach, a to v prípadoch spísomnenia veľmi závažných okolností a pri vyhotovovaní dôležitých listín. Od polovice 14. storočia sa ako nosič objavil papier. Sprvu len ako dovozný artikel, od 16. storočia sa však výroba papiera rozšírila aj v Uhorsku. Na Spiši je prvá výrobňa papiera doložená v roku 1530 v Levoči a V. Decker považuje Spiš za kolísku ručnej výroby papiera na Slovensku.[682] Tak sa tento dodnes používaný materiál natrvalo usídlil aj v skriptóriu Spišskej kapituly.

Pisárskym náčiním bolo až do 19. storočia počas celých dejín správne orezané brko z letiek vtákov. Najobľúbenejšie bolo husacie brko pre svoje prirodzené zahnutie umožňujúce jeho dobré uchopenie rukou a pohodlné písanie. Zároveň išlo o veľmi lacný a dostupný materiál. Pisári namáčali brká v kalamároch, do ktorých si sami vyrábali atrament. Receptúr bolo niekoľko a zrejme každý pisár, či skriptórium uprednostňoval tú svoju. Vo všeobecnosti sa dá v našej oblasti hovoriť o tzv. dubienkovom (tumorovité výrastky na listoch duba) atramente. Okrem šťavy dubienok sa doň pridávali v rôznych pomeroch sadze, olej, pivo alebo víno a práškové železo, čo spôsobuje typickú hnedastú farbu stredovekých i novovekých archívnych dokumentov. Pisár v stredoveku potreboval aj nástroje na úpravu písacieho podkladu: penovec, pemzový kamienok, či travertín, ktorého bol v Spišskej Kapitule a okolí dostatok. Nástroj z týchto materiálov sa používal na finálne vyhladenie pergamenu. Nožnice a nožík slúžili na zarovnanie okrajov písacej látky a úpravu brka. Jednoduchým kružidlom sa prenášali vzdialeností riadkov a olovenou tyčinkou, ktorá slúžila namiesto ceruzky, sa predznačovali samotné linky riadkov. V Spišskej Kapitule sa dosiaľ nepodarilo identifikovať žiadnu osobitnú miestnosť, ktorá by slúžila špeciálne ako skriptórium. S najväčšou pravdepodobnosťou bola prax taká, že čistopis listiny vyhotovil lektor, jeho zástupca, či kapitulský notár vo svojom obydlí a následne ho priniesol do sakristie na finálnu kontrolu a pečatenie.

Ústredný chrám Spišskej Kapituly – Katedrála sv. Martina – plnil počas svojich dejín v prvom rade sakrálnu funkciu. V stredoveku k tejto esenciálnej funkcii pribudla aj ďalšia. Chrám ako najvzácnejšia,

682 DECKER, Viliam. *Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1982, s. 34

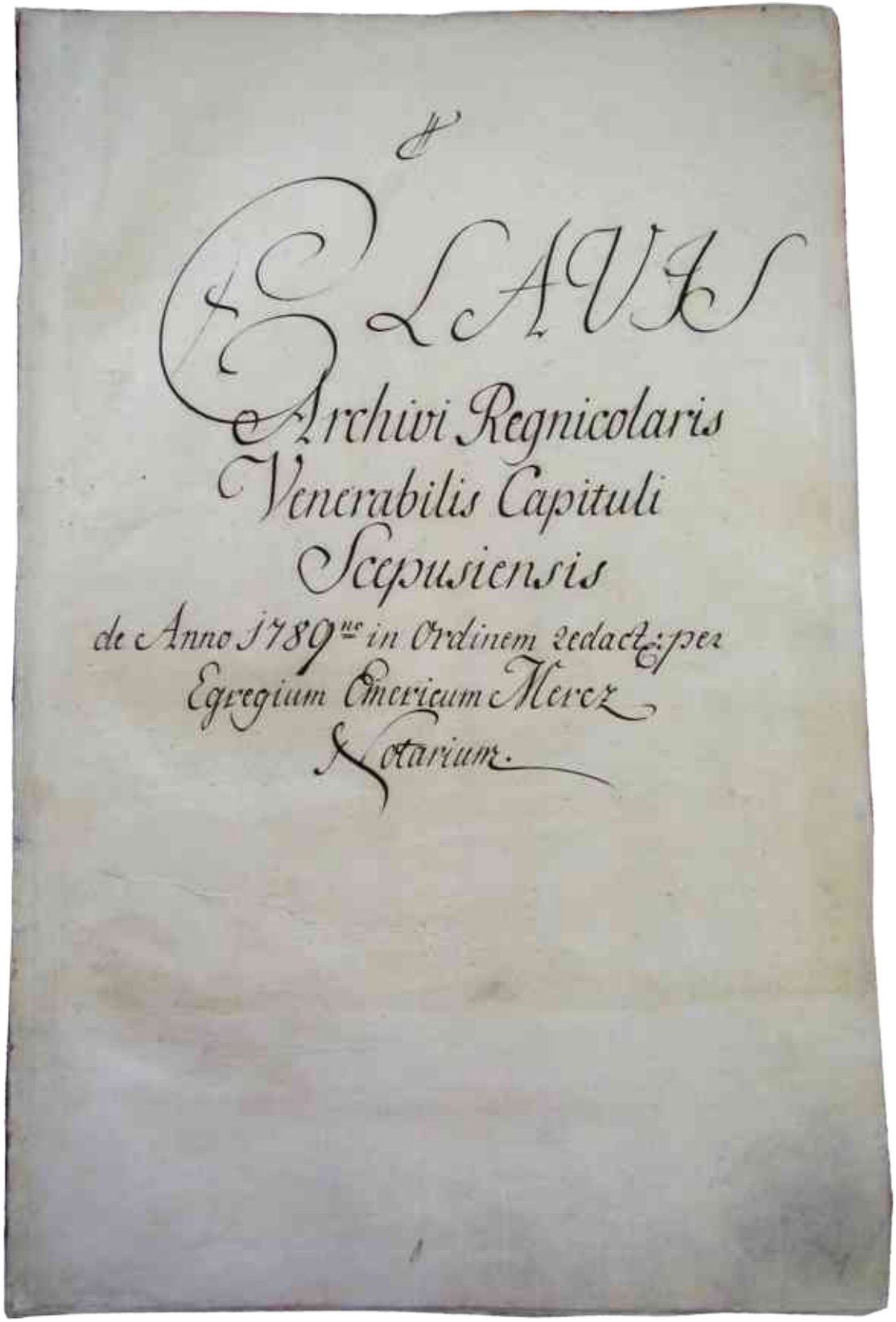

Obr. 96 Archívna pomôcka k fondu Hodnoverné miesto Spišská kapitula - tzv. Merczov kľúč.

najbezpečnejšia a najviac zabezpečená stavba zohral svoju dôležitú úlohu aj ako úložisko spoločného bohatstva Spišskej Kapituly. V prvom rade to bol chrámový poklad – liturgické nádoby, rúcha a ďalšie náčinie. Sem patrila aj autentická pečať kapituly. Významnou a vzácnou zložkou vyžadujúcou ochranu a bezpečné uloženie boli archívne dokumenty. Na základe najnovších výskumov vieme zrekonštruovať vývoj uloženia archívov v Katedrále sv. Martina. Počas prepadu Spišskej Kapituly Kumánmi Ladislava IV. v roku 1289 – 1290 bol archív hodnoverného miesta uložený v najstaršej severnej románskej sakristii chrámu. Archív musel byť v tomto období rozsahovo ešte malý, prakticky vo fáze zrodu. Po výstavbe južnej sakristie začiatkom 14. storočia sa do nej presunuli nielen liturgické potreby chrámu, ale aj archív. Vykonávali sa tu aj všetky vyššie spomínané procesy spojené s vysielaním kanonikov za právnymi pokonaniami a s pečatením listín. Archiválie boli spočiatku uložené zrejme v dubovej okovanej truhlici (obr. 92).[683] Neskôr, po prestavbe kapitulného chrámu v rokoch 1462 – 1478, bol archív hodnoverného miesta uložený v dvoch špeciálne preň vybudovaných miestnostiach na poschodí severne od organovej empory v Katedrále sv. Martina. Najneskôr od roku 1795 tu boli archiválie umiestnené v tridsiatich štyroch vreciach (*capsa*) visiacich na trámoch a v barokovej skrini so širokými plytkými zásuvkami (*scrinium*) (obr. 93, 94).[684] Dôvodom takéhoto uloženia bola ochrana najvzácnejších dokumentov pred vlhkosťou a hlodavcami.[685] Autentické protokoly hodnoverného miesta sa od roku 1850 uchovávali v tzv. kaplánke – dome č. 8. V byte na prízemí vľavo od vstupu býval kapitulský notár a v miestnostiach napravo sa uchovávali spomínané autentické protokoly. V roku 1901 sem bol presunutý aj tzv. dekanský archív. Tu boli tieto časti archívnych fondov uložené až do ich odvezenia štátnymi archívmi v Bratislave a v Levoči v roku 1962.[686]

V roku 1789 kapitulský notár Imrich Merc preusporiadal písomnosti hodnoverného miesta Spišská kapitula. Podelil ich predovšetkým podľa druhu právneho úkonu v nich zachyteného na tzv. skríniá a kapsy. K fondu vytvoril aj elench nazývaný Mercov kľúč.[687] Po ňom v rokoch 1785 – 1786 kanonik lektor Jozef Machaj archív nanovo zrevidoval a vytvoril aj ďalší elench, v ktorom sledoval aj fyzický stav dokumentov.[688]

Spišská Kapitula skončila svoju činnosť hodnoverného miesta v 70. rokoch 19. storočia. V roku 1874 bol totiž prijatý zákonný článok XXXV/1874 o kráľovských verejných notároch a v Uhorsku právo hodnoverného miesta prestalo platiť.[689]

Iná písomná produkcia a archívy Spišskej Kapituly

Spišská kapitula produkovala a uchovávala aj dokumenty mimo činnosti hodnoverného miesta. Išlo o jej vlastné privilegiálne a donačné listiny, testamenty svojich kanonikov a predovšetkým doklady k svojim majetkom. Tieto dokumenty uchovávala v samostatnom archíve (súčasnou terminológiou nazvané: v osobitnom archívnom fonde) dnes nazývanom *Súkromný archív Spišskej kapituly*. Tento archív bol pôvodne umiestnený v južnej sakristii, tzv. *depozitóriu*, v Katedrále sv. Martina. V tomto priestore bola donedávna uložená aj pôvodná drevená skriňa s dvanástimi mohutnými zásuvkami, označenými názvami jednotlivých oddelení a fasciklov tohto archívu (obr. 95).[690]

V roku 1799 kapitulský notár Imrich Merc usporiadal do systému časť Súkromného archívu Spišskej kapituly. Časť z archívu, ktorá zachytáva majetky Spišskej kapituly v Spišskej a Šarišskej župe, usporiadal do systému podľa lokácie, kde sa jednotlivé kapitulské majetky nachádzali, na tzv. skríniá. K tomuto systému vypracoval aj elench (obr. 96).[691] Pre predstavu o obsahu archívu uvedieme aspoň názvy jednotlivých skrínií:

683 NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Archívna truhlica*, s. 157, 158.

684 ABÚ SK, HMSK, Prot. XL. Na zadnom prídoští tohto protokolu sa nachádza poznámka o nových železných dverách so zámkou a o novej hlinenej dlážke, ktorú dala v roku 1795 na vlastné náklady v priestore archívu vyrobiť kapitula. Ďalšia poznámka na tej istej strane spomína bližšie nešpecifikovanú opravu tohto priestoru, ktorá prebehla v roku 1883 za notariátu Hieronyma Sent-Andrášiho (Szent Andrássy).

685 OLEJNÍK, Vladimír. *Mobiliár*, s. 158, 159.

686 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 103; JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Kanónia č. 8,* Príloha 11a, s. 15, 16.

687 ABÚ SK, HMSK. *Clavis Archivi Regnicolaris Venerabilis Capituli Scepusiensis de Anno 1789 in Ordinem redact (us) per Egregium Emericum Mercz Notarium.*

688 ABÚ SK, HMSK. *Clavis nova.*

689 ABÚ SK, HMSK. Archív dnes obsahuje 23,7 b. m. dokumentov, z toho 1 636 kusov stredovekých listín a 45 autentických protokolov z obdobia r. 1500 – 1850. Archív bol v r. 1962 na základe depozitnej zmluvy uložený v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. V roku 2002 bol vrátený do Spišskej Kapituly. OLEJNÍK, Vladimír. *Písomné poklady*, s. 18.

690 SA LE, SASK. Fond obsahuje 36,6 b. m. dokumentov. Časový rozsah: 1198 – 1948. Je tu 765 stredovekých listín. Od r. 1958 je v depozitnej úschove v Spišskom archíve v Levoči. OLEJNÍK, Vladimír. *Písomné poklady*, s. 11, 12.

691 SA LE, SASK. *Elenchus literalium instrumentorum bona venerab (ilis) Capituli Scepusiensis in co (mi)t (a)*

I. Privilégiá, rôzne písomnosti politického charakteru, dokumenty spojené so zasadnutiami snemov a kongregácií (1274 – 1789).

II. Písomnosti týkajúce sa majetku Jablonov, kapitulských majetkov, farnosti Spišská Kapitula, kaplnky sv. Ondreja, kaplnky Božieho Tela a rozličných iných majetkov (1274 – 1779).

III. Písomnosti týkajúce sa majetkov Spišskej kapituly v Nemešanoch a Dravciach (1255 – 1781).

IV. Majetky v Spišskom Hrhove, Buglovciach, Gánovciach, Oľšavici, Vyšných Repašoch, Pisarovciach a Roškovciach (1329 – 1789).

V. Majetky v Ordzovanoch, Orlovci, Brutovciach, Stockfalve, Jankovciach, majere Jazurmegy a Ponthfölde a Margecianka (1270 – 1788).

VI. Majetky v Letanovciach, Arnutovciach a majetky Skaly útočiska (1250 – 1777).

VII. Majetky vo Vítkovciach, Malej Olcnave, Jánovciach, Katúni a Kolačkove (1253 – 1822).

VIII. Majetky v Nižnom Slavkove, majer Skaly útočiska, majetky v Spišskom Hrušove, Jamníku a majer Visnicz (1287 – 1777).

IX. Majer Zlatník, majetky v Kobuľanoch, Nameske, Jankovciach, Petrovciach a Harakovciach (1262 – 1794).

X. Písomnosti týkajúce sa desiatkov (1279 – 1778).

XI. Rôzne písomnosti týkajúce sa Ríma a cirkevných záležitostí (1270 – 1789).

XII. Testamenty a fundácie (1273 – 1802).

Do Súkromného archívu Spišskej kapituly patrí aj rozsiahly tzv. dekanský archív, ktorý obsahuje predovšetkým spisy ekonomického charakteru.[692] Za všetky vzácne pamiatky spomeňme aspoň dve zaujímavosti. Práve v tomto archíve sa nachádza najdlhší dokument Spišskej Kapituly. Ide o jediný zvitok, ktorý pozostáva z 25 pergamenových zošitých častí a je dlhý 14,63 m. Na tomto spise je zachytený proces a riešenie sporu o Toryský dištrikt medzi jágerským biskupom a ostrihomským arcibiskupom z roku 1331.[693] V tomto archíve sa nachádza aj odpis známej listiny z roku 1198, ktorú mnohí historici dlho považovali za najstaršiu zmienku o Spiši vôbec.[694]

V rámci historickej objektivity je nutné skonštatovať, že hoci nešlo práve o svedectvo kresťanskej lásky, medzi prepoštom a kapitulou sa v dejinách mnohokrát rozhoreli spory, ktoré niekedy končili až pred Svätou stolicou. Častým dôvodom konfliktov boli majetky a vzájomné právomoci. Urovnanie, uskutočnené prostredníctvom kardinála Dionýza, zachytené v jedenástich bodoch dohody medzi prepoštom a kapitulou v listine z roku 1448 sa ukázalo pre prax nedostačujúce. Kardinál v ňom nariaďoval kapitule, aby uchovávala písomné doklady a aby ich v prípade potreby vydala prepoštovi „*na ochranu a obranu práv Spišskej cirkvi*."[695] Konečné riešenie stálych sporov o listiny a písomnosti medzi spišskými prepoštmi a kapitulou prišlo až roku 1725, kedy spišský kanonik a neskorší prepošt Ján Peltz vydelil zo Súkromného archívu Spišskej kapituly dokumenty týkajúce sa prepoštstva a umiestnil ich v jednej truhlici, ktorú daroval prepoštovi. Napriek odporu kapituly, ktorá požadovala vrátenie dokumentov, bol vzniknutý archív doplnený o ďalšie písomnosti na priamy kráľovský mandát roku 1757.[696] Vzniknutý súbor dokumentov bol zhruba rozdelený na dve oddelenia. Prvé obsahovalo písomnosti týkajúce sa cirkevnej správy a po zrušení prepoštstva a vzniku biskupstva roku 1776 vytvorilo základ pre biskupský archív.[697] Druhé oddelenie obsahovalo prevažne písomnosti majetkovoprávneho charakteru. Tento výber je dnes známy pod názvom Archívny fond Spišské prepoštstvo.[698] V roku 1787 bol fond preusporiadaný do dvoch skupín. Prvú tvorili privilégiá, pápežské buly a iné významnejšie listiny, druhú písomnosti týkajúce sa prepoštských majetkov. V prvej skupine boli archiválie ďalej rozdelené do manipulov, v druhej do fasciklov. V nich boli označené číslami.[699]

tibus Scepusiensi et Sarosiensi existentia tangentium, prout et pollitico, ac Romano- seu ecclesiastico- miscellaneorum, in privato archivo reperibilium, ad ordinem redactorum a (nn) o 1799 per iuratum olim p (rae)libati Cap (itu)li notarium Em (ericum) Mercz.

692 Hospodárske záležitosti kapituly mal na starosti dekan volený spomedzi kanonikov na určité obdobie. Keďže táto časť archívu obsahuje najmä dokumenty ekonomického charakteru, ktoré vyprodukovali kapitulskí dekani, nazývala sa aj dekanským archívom.

693 SA LE, SASK Scr. 11, fasc. 6, nr. NB.

694 SA LE, SASK Scr. 10, fasc. 1, nr. 1. Odpis listiny kráľa Imricha, ktorou potvrdzuje ostrihomskému arcibiskupovi desiatky darované sv. Štefanom a sv. Ladislavom a okrem toho mu dáva desiatky zo zeme *Scip* a z Bratislavy, ako aj kráľovskú kúriu v Ostrihome.

695 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, fol. 12.

696 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 247.

697 SA LE, RKBÚSK. To spôsobilo, že napriek tomu, že Spišské biskupstvo vzniklo až v roku 1776, časový rozsah jeho archívu začína už v roku 1538.

698 SA LE, SpP. Fond obsahuje 33 b. m. dokumentov, časový rozsah 1248 – 1812, je tu 479 stredovekých listín. Fond je od roku 1956 v depozitnej úschove v Spišskom archíve v Levoči. OLEJNÍK, Vladimír. *Písomné poklady*, s. 14.

699 FEŇAROVÁ, Magda. *Spišské prepoštstvo*.

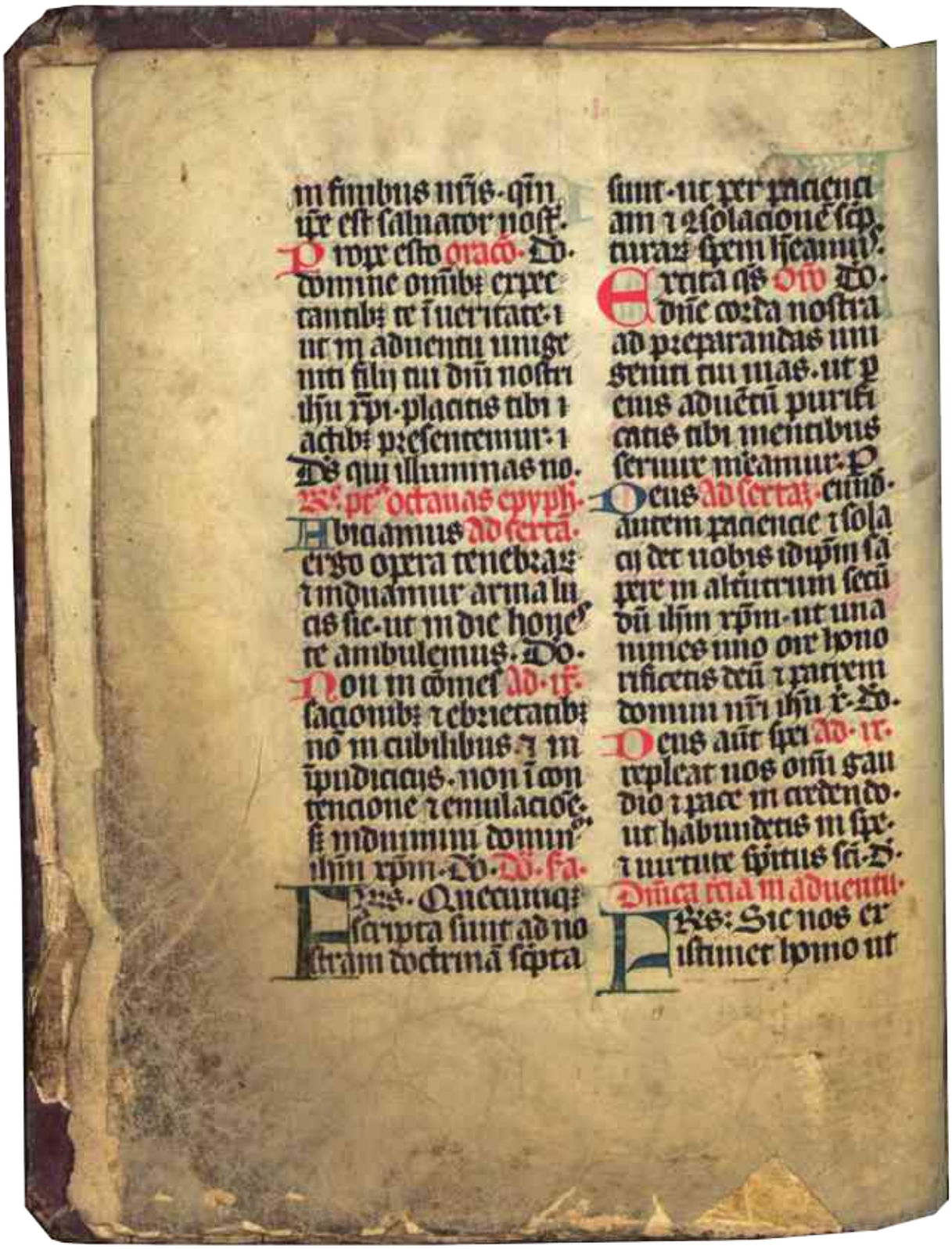

Obr. 97 Kódex *Liber diurnalis* - breviár kanonika Pavla Benediktiho z roku 1357.

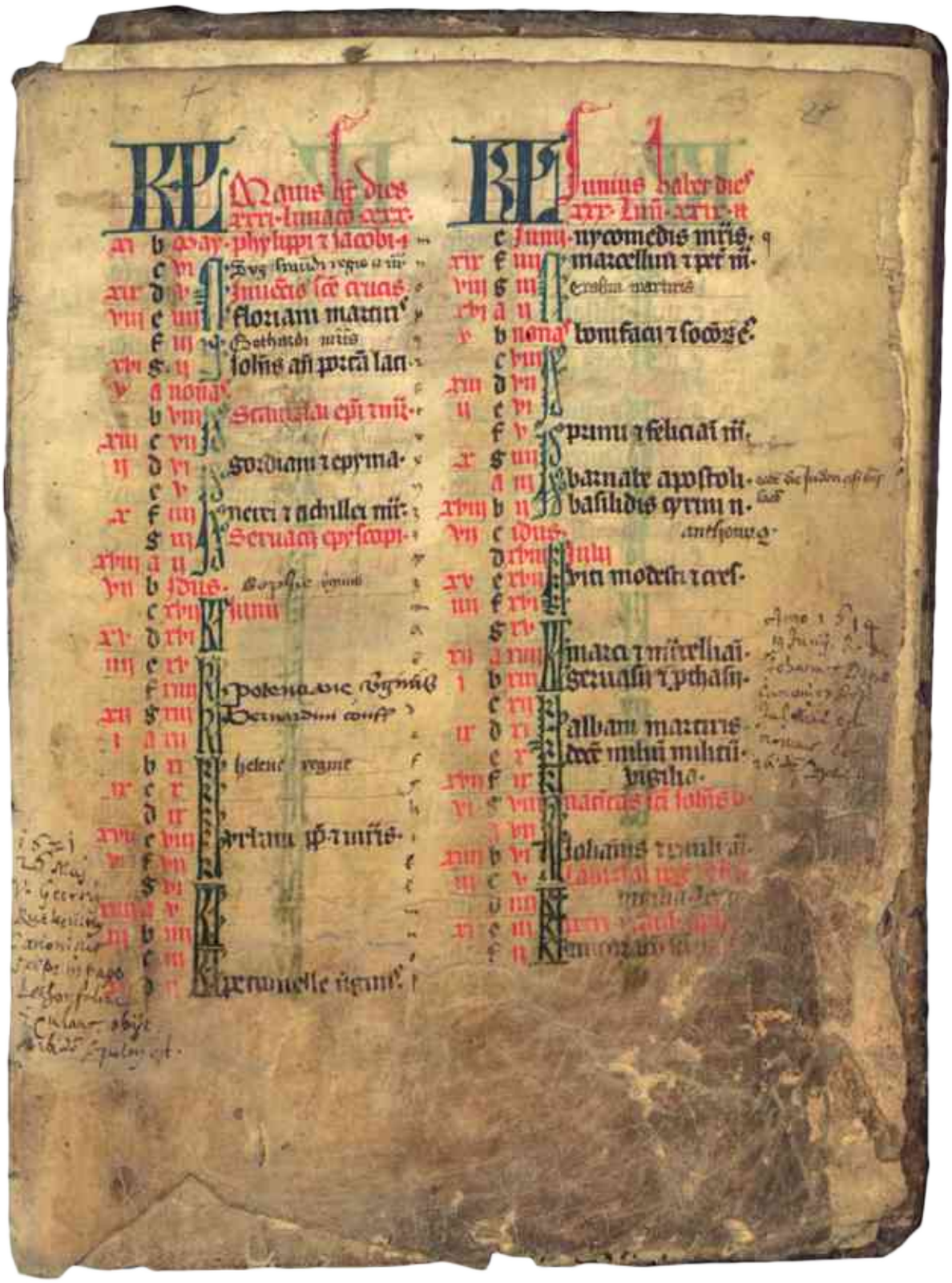

Obr. 97 Kódex *Liber diurnalis* - breviár kanonika Pavla Benediktiho z roku 1357.

Obr. 98 Spišský graduál z roku 1426.

Medzi zaujímavosti tohto archívu patrí napríklad listina z roku 1249 s najstaršou známou priamou zmienkou o Spišskom hrade, Spišskom Podhradí, Levoči a ďalších obciach.[700]

V roku 1776 vznikol už spomínaný archívny fond, vydelený z fondu Spišské prepoštstvo, ktorého obsahom boli dokumenty týkajúce sa cirkevnej správy na Spiši.[701] Dnes ho poznáme pod názvom Rímskokatolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule. V roku 1788 bol v rámci byrokratických opatrení, nariadených cisárskym dvorom, v tomto fonde zavedený systém registratúry s pomocou indexovaných podacích kníh. Podobný systém prevzala pre svoj archív aj Spišská kapitula kanonikov.

700 SA LE, SpP, I. Man. I., nr. 1. Kráľ Belo IV. obnovuje Kostolu sv. Martina na Spiši donáciu svojho otca Ondreja na zem Almás (Jablonov) a spišskému prepoštovi Matejovi dáva na Spišskom hrade miesto pre vybudovanie veže a paláca.

701 SA LE, RKBÚSK. Fond obsahuje 140 b. m. novoveký dokumentov. Spisy tohto archívu sú z obdobia rokov 1538 – 1900. Od r. 1956 je v rámci depozitnej zmluvy uložený v Spišskom archíve v Levoči. OLEJNÍK, Vladimír. *Písomné poklady*, s. 18, 19.

Knižná kultúra Spišskej Kapituly v stredoveku

Medzi najdôležitejšie zručnosti spojené s vykonávaním liturgických úkonov a rôznych modlitieb patrilo čítanie. Každý farský chrám musel vlastniť niekoľko základných liturgických kníh (od 13. storočia to boli najmä misál, evanjeliár a breviár). Vo významnejších kostoloch – predovšetkým v kapitulných – sa iste nachádzali aj graduál,[702] antifonár s notovým zápisom hymnov a samozrejme breviár s liturgickými hodinkami.

702 Graduál je liturgická kniha, obsahujúca zápis gregoriánskeho chorálu s premenlivými časťami sv. omše v období cez rok a na sviatky svätých (introit, graduál – spev medzi čítaniami, alelujový spev pred evanjeliom, ofertórium a komúnio). Latinský názov je odvodený zo stupňov ambónu (*gradus*), z ktorých spevák prednášal hudobne bohato prepracovaný responzóriový žalm po 1. čítaní. Nemecký názov *Choralbuch* vystihuje určenie tejto knihy: používala sa v chóre (svätyni) chrámu a slúžila celému konventu (*chorál*). Poznáme dva základné druhy graduálov. Pre menšie kostoly slúži *Gradulae Simplex*. Zložitejší a väčší *Graduale Romanum* je určený pre chrámy, ktoré majú *scholu cantorum*. Práve takýto graduál používala Spišská kapitula v 15. storočí a zachoval sa dodnes.

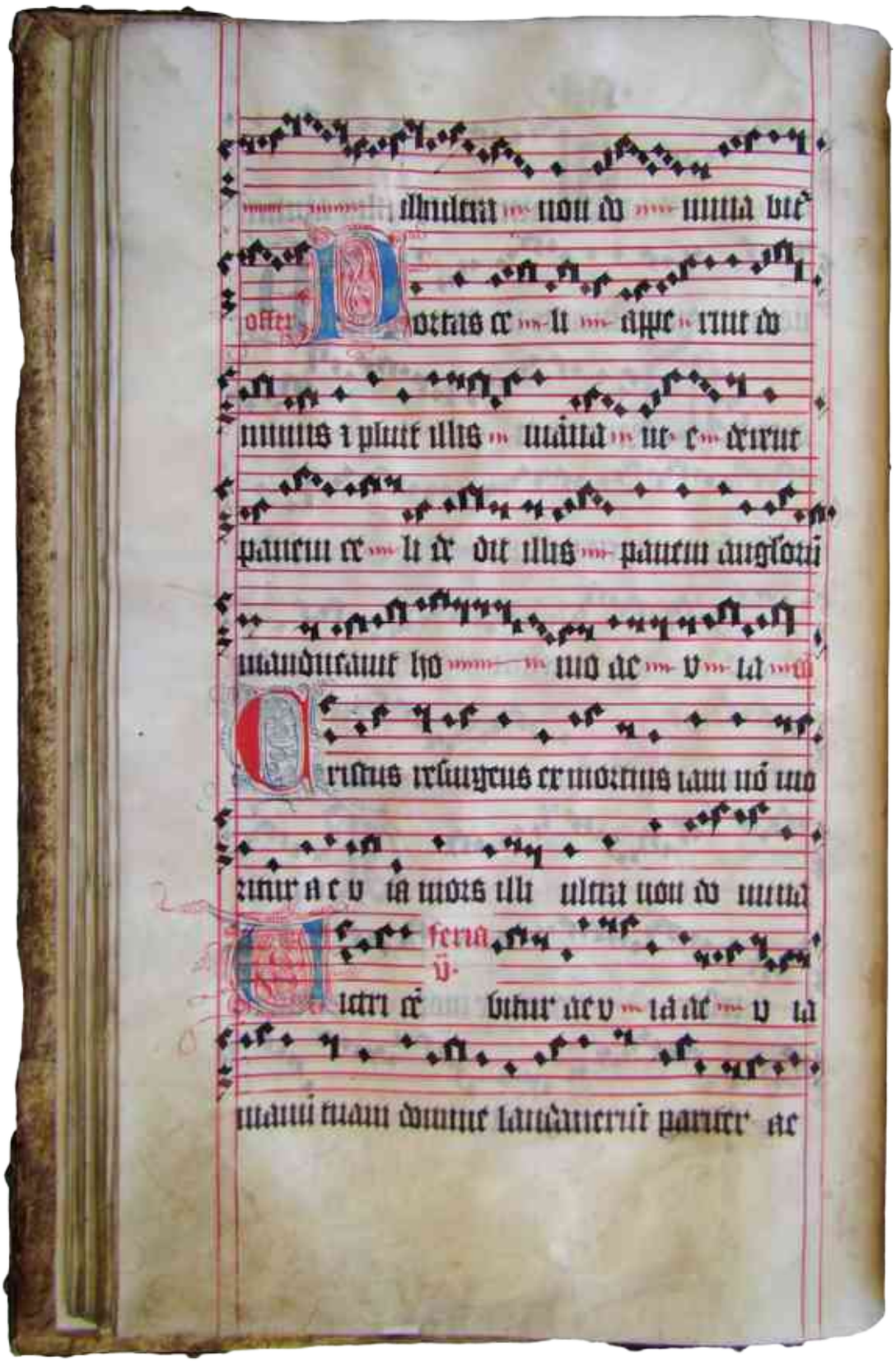

Obr. 99 Zápis gregoriánskeho chorálu v Spišskom graduále.

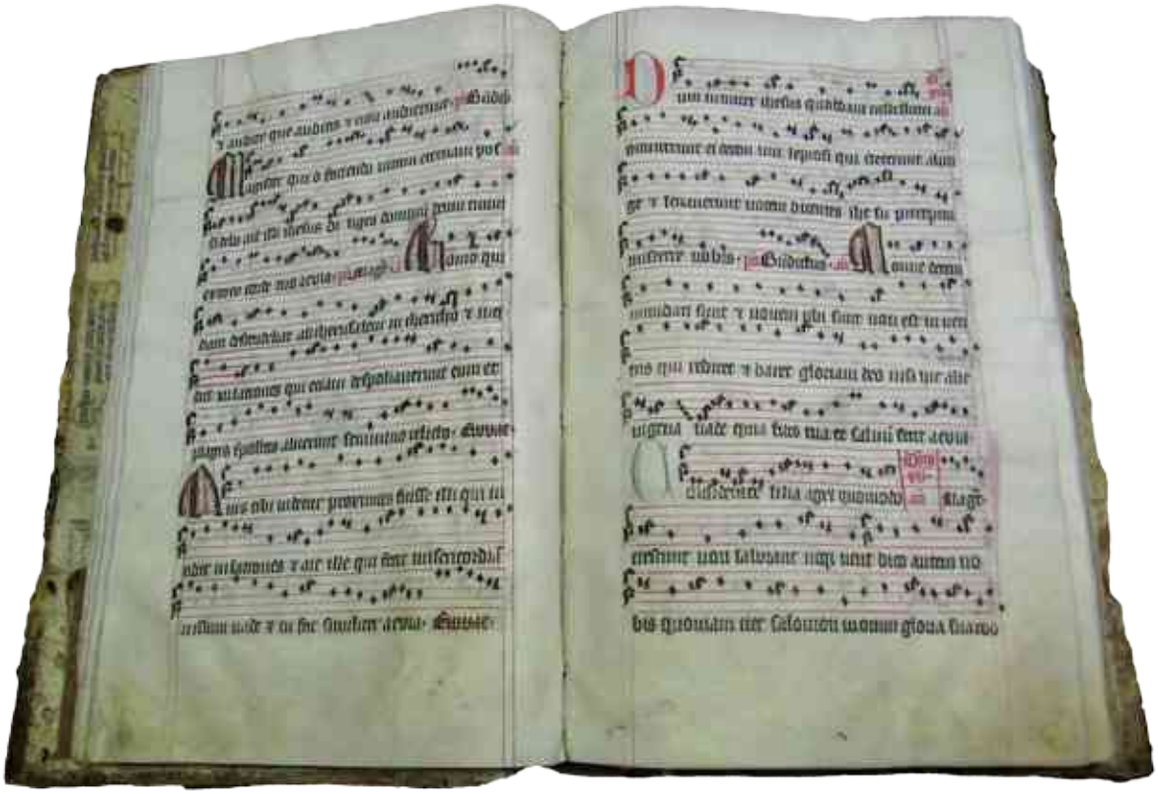

Obr. 100 Spišský antifonár z konca 15. storočia.

Podľa všetkého bol tento stav bežný v spišských kostoloch od 14. storočia.

Svedectvom o vyspelej knižnej kultúre v Spišskej Kapitule už v 13. storočí je najstaršia zachovaná zmienka o tunajších knihách v testamente prepošta Mutimíra z roku 1273.[703] Okrem iných darov v ňom Kostolu sv. Martina odkázal svoje knihy. Zloženie Mutimírovej knižnice odráža na vtedajšiu dobu bohatú osobnú zbierku, obsahujúcu všetky základné potrebné teologické a cirkevné texty. Bola tam Biblia, dekréty z cirkevného práva – Graciánov a Gregora IX., knihy k pastorácii – traktát Gregora I. *Pastoralis* a spis o kazateľstve od Petra Lombardského *Liber sententiarum*, ďalšie nešpecifikované knihy kázní *libri sermonum*, didakticko-historická príručka Petra Comestora *Storia Scolastica* a životy svätých *Passionale*, Okrem toho procesiovej Kaplnke Panny Márie, ktorá stála pred jeho palácom, venoval Mutimír v tom istom testamente misál. Význam tohto človeka pre vzdelanostnú úroveň Spiša a Spišskej Kapituly naplno oceníme až vtedy, keď si uvedomíme, že počas celého 13. storočia poznáme len niekoľko desiatok zmienok o zhruba stopäťdesiatich tituloch z územia celého Uhorska.[704] Spišský prepošt Mutimír mal vyše desať z nich. K jeho závetu možno ešte poznamenať, že je tiež najstarším dokladom o tradícii spišských prepoštov, kanonikov a neskôr po roku 1776 aj biskupov testamentárne venovať svoje osobné knižnice *pro bono* do spoločnej zbierky. Túto knižnú kolekciu dnes nazývame Kanonická knižnica, alebo Knižnica Spišskej kapituly.[705] Kontinuitu tejto tradície možno sledovať v testamente prepošta Jána z roku 1348 a v ďalších neskorších dokumentoch tohto typu.[706]

Okrem pasívnej knižnej kultúry (nákup, vlastnenie a praktické používanie kníh) vznikala v Spišskej Kapitule

703 SA LE, SASK Scr. 22, fasc. 1, nr. 1.

704 ŠEDIVÝ, Juraj. *Stredoveká písomná kultúra*, s. 487.

705 Táto tradícia sa preniesla aj na kňazov, ktorí takýmto spôsobom vybudovali vzácnu Historickú knižnicu kňazského seminára. Spišskí biskupi, ktorí zomreli v Spišskej Kapitule, zas venovali svoje knižnice do fondu, ktorý nazývame Historická knižnica Spišského biskupstva. Všetky vymenované zbierky sú uzavretými historickými knižnicami v správe Archívu Biskupského úradu v Spišskej Kapitule.

706 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 248; SOPKO, Július. *Stredoveké rukopisy*, s. 104. Svedectvom o tomto zvyku je aj testament kanonika Štefana Franiafyho z r. 1635, podľa ktorého zanecháva „*celú knižnicu, ako káže zvyk, Kostolu sv. Martina*“. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 419.

hic positos asserunt promisisse: ut si probare se liberam adiuuante dño ualuisset: suo eam uos coniugio re formaretis. fraternitas igitur uestra cognoscat: q̃ reuelante deo libertas auctore approbata sit libera: nulla q̃s in ea macula seruitis inuenta ē. his ergo cognitis sine mora aliqua suo eam uolumus marito restitui: nec ulterius idez uir eius argumēta sibi occasionis exquirat: quibus eā possit abicere. nam si a uobis qd ñ credimus minime fuerit adimplētū: eāq̃ ꝛcipe forte distulerit: nos illud cognoscatis cum districta uindicta corrigere. Cum dicitur scieno illuz seruum: datur intelligi: q̃ si nesciret illū suum esse nō cogitur manere cū eo. quia hec ergo ꝛ persone ꝛ cēditionis dolum passa est: non cogit ad herere ei cuius fraude decepta est. si uero liberum acceperit: ꝛ ille ut eau sam prestet discidij se alicuius seruū fecerit: nec uxorē dimittere: nec illa ob uinculum coniugij in seruitutez redigi poterit. Vide in triburiensi concilio.

Occasione ꝛditionis dolose mutate ubi non discedat ab ea: quā libertas tempore accepit.

Elatum est ad sanctā synodū: q̃ quidam ingenuus ingenuā accepit uxorem: ꝛ post filiorū pcreationem occasione duoꝛtij cuiusdā seruum se fecit. utruz necessario mulierē tenere debeat. ꝛ si tenuerit: utꝛ illa quoqs secundū secularem legez seruituti subici debeat: quesitum ē. Judicatum est uxorem minime debere dimitti: non tamen ob christi legem mulierem in seruitutem redigi: dum ille non ex consensu coniugis se seruum fecerit: quem liberum ipsa maritum acceperat. Ueritur etiam si seruus unius alterius ancillam acceperit: an sit coniugium iter eos. E his ita statutum est in concilio gabillonensi.

Legitima seruorū coniugia sua auctoritate domini non dirimant.

Jctum est nobis: q̃ quidam legitima seruorum coniugia potestatiua quadam presuptione dirimant: nō attendētes illud euāgelij: quos deus coniunxit: homo non separet. unde nobis uisum est ut cō iugia seruorum non dirimantur: ēt si diuersos dominos habeant: sed i uno coniugio permanētes dominis seruiant suis. ꝛ hoc in illis obseruandum est: ubi legalis coniunctio fuit: ꝛ p uoluntatem dominorū.

Uidā populorū frequentia i pedū filium suuz de baptismate suscepit: dū crederet se alienū suscipere. uxor autem eius dum cellet de uellet suscipere proprium: suscepit alienum quem uir adoptauit sibi in filium. ꝛ ex uxore sibi filia nasci: quā filio suo adoptiuo spiritualī uxore: dum uterqs esset in cunabuliis. ꝛ edidit. post triennium uxor mortitur: ꝛ compater eius relictam compatris uxoꝛis sue uir clam sibi desponsauit. aliquantulum temporis effluxit: ꝛ aliuo publice eam duxit in uxorem. Ueritur primum: an uxori sue debitum reddere uale at: qui proprū filium de facto baptismate suscepit. Secundo: an spōsalia contrahantur inter infantes. Ertio: an spiritualeo uel adoptiui filij naturalibus copulari ualeāt. Elarto: an uxorem compatris uxoris sue alicui ducere liceat. Elito: an clandestina desponsatio manifeste preiudicet.

Obr. 101 Ukážka fólia z Graciánovho dekrétu s iniciálou a ilumináciou (1478).

dico reddũtur: sed auferri sinuntur: q̃z ab illo ista inferantur.

Elidã abbas cõsecratus in epm pus monasterio mlta contulit. Postea i episcopatu plura acquisiuit. cui dũ fratres successorez quererẽt: epus loci semet electiõi uolebat inserere: ut p ipm abbas i monasteriũ ordiaret. fratres renituntur.

Queritur pmo an monasteriũ possit petere: que ab epo acquisita sunt. an episcopalis eccla possit sibi uẽdicare: q̃ monasterio fuerant tradita.

Secũdo an p epm abbas sit eligẽdus z ordinãdus: an tmmõ a ppis fratribus sit instituendus.

Prima q̃o determiat i pcilio habito apud alteuz: in quo sic statutum legitur.

Obr. 102 Iniciála z Graciánovho dekrétu (1478).

Obr. 103 Iluminácia v Graciánovom dekréte (1478).

aj vlastná produkcia. Zo zachovaných fragmentov a celých rukopisných diel ju vieme identifikovať od 14. storočia. Knihy, rukopisy, ktoré vznikli v rozmedzí tohto obdobia až do vynálezu kníhtlače okolo roku 1450 označujeme ako *kódexy*. Okrem fragmentov použitých na prebaly neskorších liturgických kódexov z 15. storočia je zdokladovaná napríklad tvorba kanonika Pavla, syna Benedikta, ktorý je autorom spisu *Liber Diurnalis Cum Necrologio Scepusiensi* (obr. 97).[707] Zo spisu sa zachovalo iba 19 fólií obsahujúcich kalendárium breviára a jeho fragment (podľa zachovaných textov *pars hiemalis*). Uvedený kanonik si tento breviár pôvodne odpísal pre vlastnú potrebu. Pri konkrétnych dátumoch kalendária sú však neskoršími rukami zaznačené významné udalosti zo života Spišskej Kapituly, ako napríklad úmrtia kanonikov a podobne. Zaujímavou informáciou je presný dátum konsekrácie pôvodnej Kaplnky Božieho tela roku 1382. Tieto sekundárne záznamy sa chronologicky tiahnu až do 17. storočia. Jeden z nich dokonca informuje aj o smrti autora kódexu Pavla v roku 1357, „*ktorý túto knihu napísal vlastnou rukou*". V neskorších obdobiach sa už kódex zjavne nepoužíval ako liturgická kniha a kapitula kanonikov jeho fragment s kalendáriom používala ako nekrológ.[708]

Zo Spišskej Kapituly pochádza zrejme aj niekoľko ďalších liturgických kódexov, ktoré sa rovnako zachovali za našimi hranicami. Patrí sem tzv. Spišský misál z konca 14. storočia[709] a breviár z druhej polovice 15. storočia.[710] V období smrti palatína Imricha Zápoľského (2. septembra 1487) a začiatku výstavby Kaplnky Zápoľskovcov (23. apríla 1488) sa v Spišskej Kapitule určite používal breviár vytvorený v roku 1461 istým Mikulášom z Tordy. V jeho kalendáriu sa totiž nachádzajú tieto i ďalšie podrobné zápisy o udalostiach v Spišskej Kapitule – predovšetkým nekrológy.[711]

Zaujímavý príbeh má kódex Jána Gerardiho zo Zlatníka.[712] Ten napísal prvú časť v rokoch 1462 – 1473, do ktorej zaznačil aj synodálne konštitúcie spišského prepošta Jána Stocka z roku 1460.[713] Neskôr v roku 1515 sa kódex dostal do rúk Tomáša zo Spišskej Soboty, ktorý pôsobil v Spišskej Kapitule snáď ako farár.[714]

Priamo v Spišskej Kapitule sa do súčasnosti zachovali dva kódexy. Prvým z nich je Spišský graduál prepošta Juraja z Kežmarku z roku 1426 (obr. 98).[715] Ide o liturgický kódex s päťlinajkovým zápisom gregoriánskeho chorálu. Začiatky proprií sú zvýraznené čierno-červenými kadelami, na niektorých miestach s figurálnymi a rastlinnými motívmi, významnejšie odstavce červenými a modrými lombardami (obr. 99).[716] Kódex bol vytvorený na objednávku vtedajšieho spišského prepošta Juraja z Kežmarku a podľa priameho zápisu v ňom bol dokončený neznámym skriptorom 25. mája 1426. Ďalšiu časť textu dopísal v roku 1575 bývalý rektor kapitulskej školy Daniel Fabri. Kódex obsahuje 222 pergamenových fólií. Väzba je sekundárna, z druhej polovice 16. storočia, v jednoduchých drevených doskách, potiahnutých svetlou kožou a spevnených kovaním – nárožnicami, železnými terčíkmi, mosadznými puklicami a koženými zapínacími páskami. Obsahovo sa kódex dá rozdeliť na štyri časti: *Proprium de tempore*, *Proprium de sanctis*, alelujové verše a Sekvenciár. V propriách svätých sa prejavuje nemecký, český a poľský vplyv. Zaujímavosťou je, že medzi alelujovými veršami kódexu sa nachádza jeden *Ave verbum incarnatum* s vlastnou melódiou, ktorý môžeme považovať za domáci. Podobne v Spišskej Kapitule zrejme vznikli aj sekvencie *Gloriosus Christus rex humilis* s vlastnou melódiou a *O Maria, virgo dia*. Vplyvy, ktoré sa v skladbe kódexu prejavili, poukazujú predovšetkým na kontakty, ktoré mal prepošt Juraj. Získal ich snáď počas štúdií a smerujú do Nemecka, Prahy a Krakova.[717]

O druhom kódexe v Knižnici Spišskej kapituly vieme podstatne menej. Je to Spišský antifonár, ktorý vznikol niekedy v druhej polovici 15. storočia zrejme v Spišskej

707 BNR, AI, sign. MS I 61. Časti publikovali WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 80 – 83; HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 205 – 209; SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy*, s. 160 – 162, č. 307.

708 Dostupné online: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=NLR___-NLORB_MS_I_61_____35M93X0-ro (23. 1. 2021).
Zdroj obrázkov:
http://digitool.bibnat.ro//exlibris/dtl/d3_1/apache_media/LQUG7PGMBDAXSPM27YMU3JLTRRE

709 OSzK, sign. Clmae 92. SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy*, s. 28 – 30, č. 208.

710 OSzK, sign. Clmae 132. SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy*, s. 36 – 37, č. 213.

711 BNR, AI, sign. R III 40. SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy*, s. 258 – 259, č. 407.

712 ELTE, sign. Cod. Lat. 73. SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy*, s. 107 – 111, č. 265.

713 O znení jednotlivých štatútov pozri časť o dejinách Spišskej Kapituly v stredoveku.

714 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 204, 205.

715 ABÚ SK, KSK, sing. No 1. Publikovali AKIMJAK, Amantius – ADAMKO, Rastislav – BEDNÁRIKOVÁ, Janka. *Spišský graduál*; AKIMJAK, Amantius – ADAMKO, Rastislav – BEDNÁRIKOVÁ, Janka. *Spiski graduał.*

716 SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach*, s. 228 – 229, č. 198.

717 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský prepošt*, s. 207, 208. Tam aj výber z ďalšej literatúry.

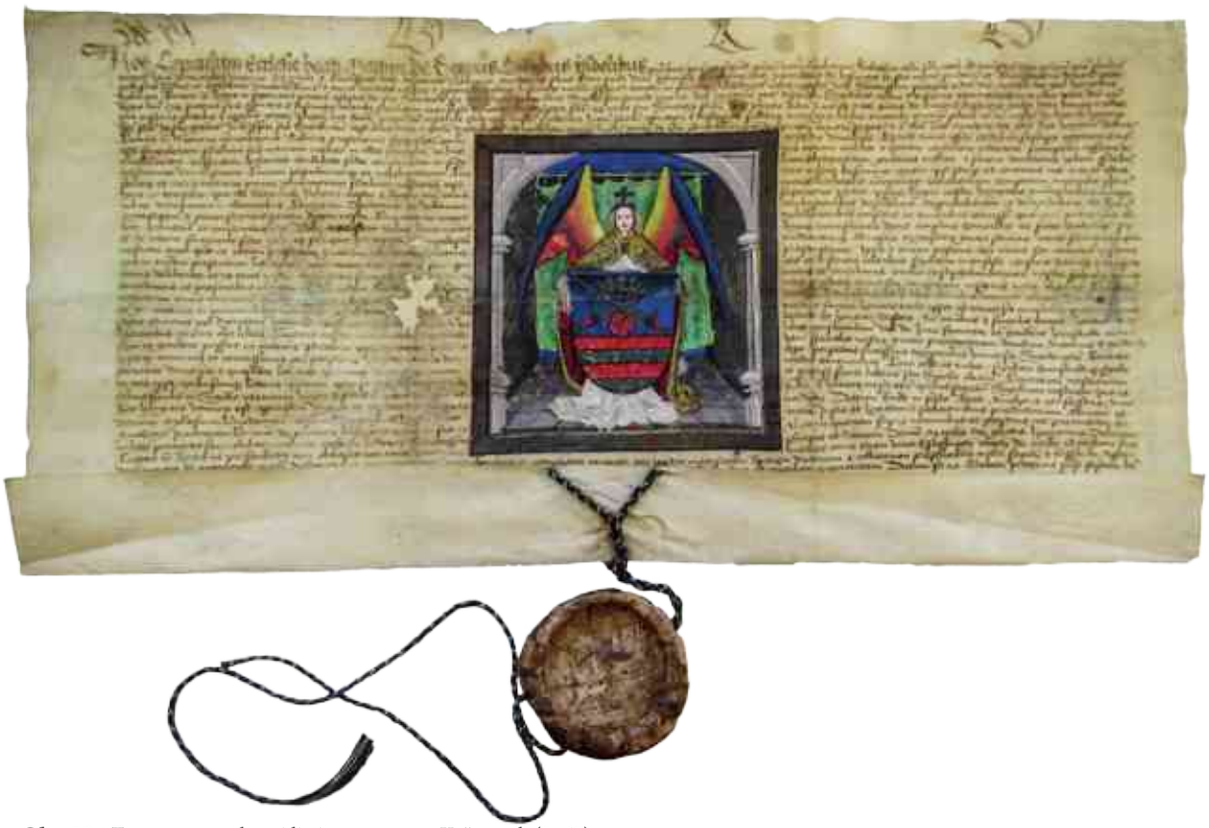

Obr. 104 Transupmpt erbovej listiny pre mesto Kežmarok (1463).

Kapitule (obr. 100).[718] Je koncipovaný podobne ako graduál, jeho výzdoba je však jednoduchšia. Rovnako obsahuje päťlinajkový notový zápis gregoriánskeho chorálu. Kódex obsahuje 259 pergamenových fólií. Väzba je ranorenesančná, podľa nápisu na prednej doske pochádza z roku 1568.[719]

Ako vidno z naznačených príkladov, miesto pôvodu (proveniencia) väčšiny kódexov je zahalená rúškom tajomstva. Istotu máme len v tom, že vieme dokázať ich používanie v Spišskej Kapitule, prípadne že ich objednal tunajší prepošt či kanonik. Či takéto kódexy aj priamo v Spišskej Kapitule vznikali, s určitosťou povedať nevieme. Ako miesta vzniku totiž do úvahy prichádzajú okolité kláštory, o ktorých hojnej knižnej produkcii sa zachovalo množstvo rozličných dôkazov. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť najmä Cistercitské opátstvo v Spišskom Štiavniku ako aj kartuziánov zo Skaly útočiska (dnes lokalita Kláštorisko v Slovenskom Raji) a Lechnice (dnes Červený kláštor). O ich plodnej tvorbe kódexov sa zachovali viaceré písomné záznamy už od 14. storočia[720] a produkcia týchto komunít zjavne trvala až do ich zániku v polovici 16. storočia.[721]

Prax ručného rozmnožovania kníh je dnes len ťažko predstaviteľnou realitou. Mesiace a roky strávené kaligrafickým odpisovaním predlôh robili z kódexov nielen vzácne, ale aj nákladné produkty, čo bránilo ich masovému šíreniu. Knihy si mohla dovoliť len najbohatšia vrstva obyvateľov kráľovstva, univerzity, bratstvá farárov a iné podobné duchovné komunity a samozrejme tvorcovia kódexov – najmä kláštory. Zvrat v písomnej kultúre priniesol vynález kníhtlače v polovici 15. storočia. Znamenal nielen zrýchlenie výroby kníh, ale aj ich zlacnenie a tým aj masovejšiu produkciu a rozšírenie. Tlače, ktoré vznikli v rozmedzí rokov 1450 – 1500 terminologicky označujeme ako

718 ABÚ SK, KSK, sign. No 2. Publikovali ADAMKO, Rastislav – VESELOVSKÁ, Eva – ŠEDIVÝ, Juraj. *Spišský antifonár*.

719 SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach*, s. 229, č. 199.

720 ŠEDIVÝ, Juraj. *Stredoveká písomná kultúra*, s. 496. V roku 1338 kartuziáni zo Skaly útočiska darovali osem kódexov svojmu filiálnemu kláštoru v Lechnici (MNL OL DL 266973).

721 Medzi hmotné dôkazy tvorby kódexov patria archeologické nálezy náčinia používaného pri kníhviazačskej činnosti. Z kláštora kartuziánov pri Letanovciach ich publikoval SLIVKA, Michal. *Interakčný charakter*, s. 173 – 175.

Obr. 105 Knižnica Spišskej kapituly vedľa organovej empory Katedrály sv. Martina s mobiliárom z konca 18. storočia.

prvotlače (*inkunábuly*) a tie zo 16. storočia sa v odbornej bibliologickej terminológii označujú ako paleotypy.[722]

Nevieme presne zrekonštruovať kedy sa prvé tlačené knihy objavili v Spišskej Kapitule. Do fondu Knižnica Spišskej kapituly sa totiž dostali, ako bolo uvedené vyššie, testamentárnymi odkazmi zo súkromných knižníc obyvateľov Kapituly. Môžeme však konštatovať, že najstaršie inkunábuly v zbierke pochádzajú zo 70. rokov 15. storočia. Po niekoľkých tituloch vytlačených v rokoch 1474 a 1478 následne pribúdajú exempláre datované takmer každý rok v rozmedzí obdobia dvoch posledných decénií storočia, 1478 – 1498. Žánrovo podávajú obraz typickej súkromnej knižnice cirkevného preláta konca stredoveku (obr. 101). Sú tu Biblie, postily (výklady Písma, napr. Mikuláša z Lyry), diela sv. Alberta Veľkého, sv. Ambróza, sv. Augustína, sv. Bernarda z Clairvaux, sv. Bonaventúru, sv. Gregora Veľkého a sv. Hieronyma, ďalej filozofické spisy Bartolomeja Anglica, aristotelovské traktáty Gajetána de Thienis *Expositio in libros Aristotelis De Coelo et mundo* a Antonia Andrea *Quaestiones super libros Metaphysicae Aristotelis*, právne spisy – rozhodnutia Rímskej roty, traktát o cirkevnej hierarchii od Andrea de Barbatiu, či o svetskom práve od Bartolomeja Capollu, kniha moralít *Lumen animae* od Berengára de Landora, arcibiskupa Santiaga de Compostela a medicínske spisy *Regimen sanitatis* od talianskeho lekára Maina de Maineri, či traktát *De Medicina* od Aurélia Kornélia Celsa, V zbierke nechýba ani notoricky známe dielo Henricha Institorisa *Malleus Maleficarum* (obr. 102).

Medzi najstaršie z inkunábul patrí právnická zbierka *Decretum Gratiani*.[723] Inkunábula s tlačou cirkevnoprávnych ustanovení bola vo svojej dobe rozšírenou príručkou kanonického práva. Príbeh jej vzniku dobre ilustruje obdobie, v ktorom sa prax produkcie typických tlačených kníh ešte len tvorí. Knižný blok bol vytlačený roku 1474 v Benátkach u Mikuláša Jensona. Inkunábula bola následne zviazaná na Spiši v roku 1479. Svedčia o tom mosadzné háčkové spony s datovaním. Inkunábula je tlačená na papier, 30 x 45 cm a má 371 fólií. Niektoré incipity sú v nej zvýraznené ilumináciami, dôležité odseky lombardami, na niektorých miestach so zvieracími a rastlinnými motívmi. Ostatné odseky začínajú jednoduchšími červenými a modrými lombardami. Väzba je pôvodná, v drevených profilovaných prídoštiach, potiahnutých hnedou kožou, zdobenou slepotlačou s motívmi vlnoviek, roziet a monogramu IHS. Prídoštia sú spevnené kovaním a majú dve mosadzné háčkové spony s už spomínaným datovaním 1479 a dvoma zapínacími páskami z hnedej kože.[724]

Graciánov dekrét sa spája aj s poslednou charakteristickou súčasťou stredovekej knižnej a písomnej kultúry – iluminácioU. Inkunábula obsahuje 23 zachovaných iniciál. Pri 12 z nich sa navyše nachádzajú aj iluminácie s moralizujúcim obsahom, predovšetkým v častiach, týkajúcich sa heréz a manželstva. Kniha teda predstavuje prechodnú etapu vývoja knižnej produkcie medzi rukopismi a štandardnou kníhtlačou – korpus inkunábuly bol síce vytlačený, ale iluminácie ešte domaľovávané ručne. Autormi výzdoby sú podľa všetkého najmenej dvaja iluminátori. Meno jedného z nich sa zachovalo na prednom prídoští: „*Istu(m) librum ill(u)minauit Vincenti(us) Roder Czinteke*“. Maliarska výzdoba kódexu však zostala nedokončená, o čom svedčí množstvo vynechaných miest pre ďalšie plánované iniciály a miniatúry. Rovnako je tomu v prípade

722 Špeciálnym termínom *postinkunábuly* sa vymedzuje aj produkcia z obdobia 1501 – 1540. Tieto dátumy sú len technické, pretože vývoj knihy bol postupný. SHAW, David J. *The Book Trade*, s. 220.

723 ABÚ SK, KSK, sign. Inc/1, stará signatúra G a 1.

724 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta – MIŠIANIK, Ján. *Stredoveká knižná maľba*, s. 56 – 58; KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly*, s. 192; OLEJNÍK, Vladimír. *Gratián*, s. 208 – 211. Tam aj ďalšia literatúra.

niektorých iluminácií, kde zostalo nedokončené pozadie (obr. 103).

Osobnosť Vincenta Rodera-Cintekeho a jeho pôsobenie zatiaľ zostávajú skryté. Dnes nevieme povedať ani to, či pôsobil v Spišskej Kapitule alebo či sa knižnej maľbe venoval vo väčšom meradle. Ďalšie zachované inkunábuly Knižnice Spišskej kapituly už nie sú zdobené tak honosne, majú iba maľované iniciály. V tejto súvislosti hodno spomenúť napríklad objav fragmentu gotického klenbového svorníka z konca 15. storočia, ktorý bol objavený pri archeologických výskumoch v Katedrále sv. Martina v roku 2009. Pieskovcový svorník nesie polychrómiu s výjavom sv. Martina na koni, deliaceho sa o plášť so žobrákom. Precízna filigránska práca na výjave pritom pripomína skôr prácu iluminátora než nástenného maliara.[725] Ďalšiu stopu iluminátorskej tvorby v Spišskej Kapitule nachádzame prekvapivo v Archíve hodnoverného miesta. Keď totiž mesto Kežmarok dostalo v januári 1463 od Mateja Korvína erbovú listinu, hneď si ju chcelo u Spišskej kapituly ako u hodnoverného miesta dať odpísať, aby sa im pri rôznych jednaniach a dokazovaniach nepoškodil originál. Úskalím vyhotovenia transumptu kežmarského armálesu je však fakt, že neobsahuje *blazón* – slovný popis erbu. Keď teda chcela Spišská kapitula vydať overený odpis listiny, musela siahnuť aj po svojich šikovných iluminátoroch, ktorí na odpis namaľovali aj iluminácu erbu (obr. 104).[726]

Knižnica Spišskej kapituly je dodnes uložená nad starou sakristiou, v priestore medzi emporou v Kaplnke Zápoľskovcov a emporou v hlavnej lodi katedrály. Vypátrať pôvodnú lokáciu stredovekej kanonickej knižnice je v súčasnej dobe veľmi ťažké, keďže nie sú známe žiadne priame písomné doklady. Pázmaňova vizitácia Spišskej Kapituly z roku 1629 knižnicu nespomína. Podľa Révajovej vizitácie z roku 1796 je už knižnica na dnešnom mieste.[727] Priestor dnešnej knižnice nad južnou gotickou sakristiou vznikol súčasne so stavbou Kaplnky Zápoľskovcov, konkrétne po roku 1494.[728] Datovanie do roku 1660 na vstupných dverách knižnice zrejme upozorňuje na rekonštrukciu priestoru v tomto období. Aký mobiliár slúžil

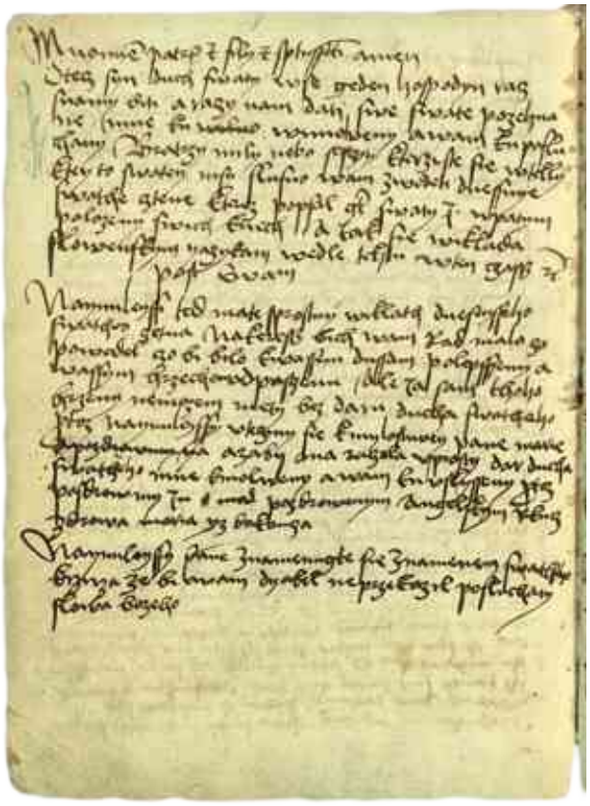

Obr. 106 Ukážka Spišských modlitieb z roku 1479.

kapitulskej knižnici v stredoveku a ranom novoveku dnes už nevieme. V zbierkach Spišského biskupstva sa nachádza ojedinelý kus – knižný regál, ktorý sa pôvodne nachádzal nevyužitý pred knižnicou v predsieni empory. Jeho datovanie spadá do obdobia neskorého baroka. Na základe tvaru súčasného okenného ostenia na južnej stene a v súvislosti so zamurovaním pôvodného veľkolepého gotického okna[729] na západnej stene knižnice sa možno domnievať, že k stavebným úpravám priestoru muselo dôjsť niekedy v 16. storočí.

Podľa najnovších výskumov boli priestory knižnice poslednýkrát stavebne upravované roku 1877, keď knižnica dostala novú okennú výplň s mrežami. V roku 1898 bol priestor knižnice od oboch empor oddelený múrom so samostatným vstupom, chráneným okovanými dverami a roku 1899 do nej pribudol nový mobiliár (obr. 105).[730]

725 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária. *Fragment*, s. 133.

726 ABÚ SK, HMSK Scr. 5, fasc. 8, nr. 28/b. Najnovšiu edíciu originálu erbovej listiny publikuje: RÁBIK, Vladimír. *Erbové listiny*, s. 213 – 215.

727 SA LE, RKBÚSK, odd. KV, Kanonická vizitácia Jána Révaja z r. 1796, s. 83.

728 JANOVSKÁ, Magdaléna. *Katedrálny kostol*, s. 56. Datovanie spresnila dendrochronologická analýza podlahy knižnice.

729 Rozmery pôvodného gotického okna, ktoré je takmer na celú výšku miestnosti, pripúšťajú hypotézy o využití tohto priestoru inak ako pre potreby knižnice – napríklad ako kapitulnej miestnosti, teda priestoru, kde zasadalo konzistórium kanonikov.

730 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 249, 250.

O knižnicu sa staral kanonik kustód, ktorý mal v opatere aj celý Chrám sv. Martina. Stredoveký katalóg knižnice sa nezachoval, ale v priebehu 17. až 19. storočia bola skatalogizovaná hneď niekoľkokrát.[731] Jeden z najstarších katalógov knižnice spadá dobia po incidente s Bočkajovými vojskami. Bol vypracovaný neznámym kanonikom v roku 1699 v Kapitulskom protokole č. 32. Knižnica vtedy obsahovala 407 kníh.[732] Protokol sa však do súčasnosti nezachoval. Výnimočnými boli dva veľké elenchy kníh. Prvý z nich vytvoril kanonik Imrich Maťašovský (Mattyassovszky) na príkaz ostrihomského arcibiskupa Barkóciho niekedy v rokoch 1750 – 1764. Autorom druhého zoznamu bol bývalý exjezuita, páter František Makai (Makay), ktorý knižnicu spísal v čase sedisvakancie spišského biskupského stolca v rokoch 1785 – 1787 na príkaz vtedajšieho kapitulného vikára.[733] Inventáre sa vyhotovovali aj pri príležitosti niektorých neskorších kanonických vizitácií a viedla sa akási kniha výpožičiek. Niekedy po roku 1860 vytvoril katalóg knižnice kanonik Alexander Grus (Grusz). Podľa tohto súpisu sa v knižnici nachádzalo 3 082 diel v 3 836 zväzkoch. V rámci nich bolo štrnásť rukopisov a tridsaťjeden inkunábul. Na začiatku 20. storočia bolo podľa Hradského v knižnici viac než päťtisíc zväzkov.[734] Okrem autorského katalógu z konca 19. stor. sa však žiadna z uvedených pomôcok nezachovala.[735] V súčasnosti je vo fonde Knižnice Spišskej kapituly 6 214 signatúr, spolu 11 501 zväzkov zo 16. – 20. storočia. Významnou súčasťou zbierky sú dva kódexy, štyridsaťtri inkunábul a 166 rukopisov zo 16. – 19. storočia.

Písomná kultúra je vznešeným odrazom tej slovnej. Otázka, ktorú zrejme k dostatočnej spokojnosti nevyriešime nikdy, je používanie jazyka v Spišskej Kapitule a jazyková vybavenosť jej obyvateľov. Oficiálnym jazykom Uhorského kráľovstva bola latinčina. Tá bola a dodnes neprestala byť zároveň oficiálnym jazykom Rímskokatolíckej cirkvi. Je preto zrejmé, že prepošti, kanonici, klerici a duchovenstvo Spišskej Kapituly ovládali latinčinu na úrovni vzájomnej konverzácie, aj keď aj tu sa iste nájdu výnimky. Zvlášť tento fakt musíme brať do úvahy so zreteľom zloženia kapituly kanonikov, ktorí v rôznych obdobiach pochádzali z rozličných kútov Európy. Na druhej strane je však jasné, že si uvedomovali pastoračné potreby bežných ľudí, veriacich žijúcich priamo v Spišskej Kapitule, alebo v jej bezprostrednom okolí, prípadne tých, ktorí sem za duchovným povzbudením prichádzali z blízkeho či vzdialenejšieho okolia.[736] Z toho vyplýva, že kanonici a ďalší duchovní zhromaždení v kapitule museli pri pastorácii a na povolené časti liturgických slávení používať okrem latinčiny aj jazyk *vernakulárny*, teda taký, ktorému by porozumelo čo najväčšie množstvo zúčastnených veriacich. Zaujímavý odraz tejto myšlienky nachádzame v už spomínanom Spišskom misáli zo 14. storočia,[737] kde sa uvádza, že „*Ad populum sermo debet fieri omnino ydiomate morauicali*" (*Kázanie ľudu sa má vykonávať iba v jazyku moravskom*). Čo v tomto prípade znamená „moravský jazyk" dosiaľ riešilo viacero autorov,[738] no každom prípade z toho vyplýva, že kázeň má odznieť v jazyku zrozumiteľnom okolitému domácemu obyvateľstvu.

V tejto súvislosti je nutné v rámci malého exkurzu spomenúť ešte jeden dôležitý písomný prameň, ktorý vznikol v Spišskej Kapitule: Spišské modlitby (Spišské kázňové modlitby). Ide o päť strán krátkych modlitieb, zachytených v konvolúte kódexu *Sermones, tractatus, carmina* z druhej polovice 15. – prvej polovice 16. storočia (obr. 106).[739] Modlitby zo Spišskej Kapituly boli zapísané v roku 1479 neznámym kňazom. Obsahujú časti pred evanjeliom a po evanjeliu, pred kázňou a po kázni, ako aj základné kresťanské modlitby – Otčenáš, Zdravas, Krédo. Obsahovo sú venované prosbám za cirkevnú vrchnosť a pápeža Sixta IV. (1471 – 1484), za svetskú vrchnosť a kráľa Mateja Korvína (1458 – 1490), za pokoj, za počasie, za pútnikov, za zomrelých, osamelých, väzňov a za dobrodincov chrámu. Vyznačujú sa východoslovenskými, stredoslovenskými, českými i poľskými jazykovými prvkami. Slovenská jazykoveda

731 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 248, 249.

732 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 248. Hradský odkazuje na protokol č. 32. ktorý by mal byť v SASK. Protokol je však dnes nezvestný. Nízky počet len 407 zväzkov je podľa Hradského dôsledkom rabovania Bočkajových vojsk.

733 Pavol Ordódy, kapitulný vikár v čase sedisvakancie Spišského biskupstva po smrti biskupa Salbeka od r. 1785 až do svojej smrti r. 1786, alebo Jozef Vitalis, nasledujúci kapitulný vikár do inštalácie biskupa Révaja r. 1787. Por. HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 497.

734 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 249.

735 SA LE, RKBÚSK, KV, kanonická vizitácia Jána Révaja z r. 1796, s. 83.

736 Priamy doklad na liturgické slávenia v Spišskej Kapitule za prítomnosti veľkého počtu veriacich je napr. v štatútoch synody Spišského prepoštstva z 1460. Podrobnejšie v kapitole o dejinách Spišskej Kapituly.

737 OSzK, sign. Clmae 92. SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy*, s. 28 – 30, č. 208.

738 ŠMÁLIK, Štefan. *Koho predstavuje*, s. 448; KÚTNIK-ŠMÁLOV, Jozef. *Kresťanský stredovek*, s. 312 – 325; HOMZA, Martin. *Včasnostredoveké dejiny*, s. 186.

739 VKOl, Ms. I, fol. 339v – 342v. Publikované online: http://dig.vkol.cz/dig/mi406/popis.htm (26. 1. 2021); Anonym: Kratšie stredoveké anonymné diela. Publikované online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/183/Anonym_Kratsie-stredoveke-anonymne-diela/5#11 (26. 1. 2021)

Obr. 107 Iluminácia z Graciánovho dekrétu, v ktorej niektorí autori vidia vedutu Spišskú Kapituly (1478).

ich považuje vo všeobecnosti za významnú jazykovednú i literárnu pamiatku.[740] Okrem vlastnej jazykovej hodnoty texty podávajú aj historické svedectvo o tom, že po prečítaní evanjelia v latinčine bolo čítanie následne interpretované aj v slovenčine. V jednej z modlitieb zaujmú krátke liturgické oznamy na nasledujúci týždeň, ako aj uistenie veriacich, že kanonici svoju modlitbu liturgických hodiniek obetujú za ich spásu. Mimo všetkých funkcií a dejinných udalostí, ktoré sme sa aj v tejto publikácii o Spišskej Kapitule snažili priblížiť, základnou funkciou a myšlienkou existencie kapituly kanonikov totiž bola duchovná služba prostredníctvom modlitby.

Exkurz do dejín písomnej kultúry Spišskej Kapituly zakončíme ukážkou zo Spišských modlitieb. Ponúkajú totiž vzácnu možnosť sledovať archaický variant slovenského jazyka, ktorý mohli veriaci počuť v Kolegiátnom kostole sv. Martina v Spišskej Kapitule v 15. storočí.

(fol. 340v) *In nomi(n)e patr(is) et filii et sp(iri)tus s(an)ti amen. Otec, Syn, Duch swatý, wše jeden Hospodin, ráč s nami byti a ráči nám dati swé swaté požehnane, mne ku wymolwení a wám ku poslúchaní. Bratři milí nebo sestry, kteři ste sě utekli k tejto swatej mši, slušno wám zwedeti dnešnie swaté čtenĕ, kteréž popsal jest swatý N. w pátým položení swých kneh, a tak sě wykladá slowenským jazykom wedle tekstu: W ten čas etc.*

Protož, mi(lý) Ch(rist)e, pro naše prosby ráč nás uslyšeti a ráč nám dáti milost swú, hrechom odpuščeňe a mertwým králestwe nebecké. Najmilejší, dla ob(d)ržeňa odpus(t)kom klaknite na swvá kolena, mowte za mnú obec(n)ú spoveď: Ja hře(š)ný, nebo ja hře(š)ná spowedám sě Pán(u) Buohu, milostiwej Pan(n)e Marie, swatému Petru, swatému Pawlu, swatému Martinovi, patronovi tohto kostola, i wšeckým božím swatým, i tobe, otče duchowný, na božím mesci, (z) mojich wšech hřechow.

(fol. 341r) *Post sermonem. Máte zwedeti dny swaté tohto téhodne, a tak najprwe budete meti etc. J(i)nších swátkov nemáte tohto týdna, než sú swátky na každý den — ty my odbýwami v swých hodzinách a za wás Pána Buoha prosíce. Každý z wás poklaknite na swá kolena, učinte obecnú prosbu k milému spasiteli, aby nás ráčil uslyšeti w našich prosbách. Najperwe poproste milého Pána Buoha za mír a za pokoj, i za dobré powetře, aby nám ráčil milý Pán Buoh dati mír a pokoj w tejto zemi i v jinších chrestienskych zeměch. A také každý z wás nábožným a skrúšeným sercem proste Pána Buoha za dwa stawy, to jest duchowný a swetský, za našeho swatého otca pápeža i za jeho cardinály, patriarchy, legáty, jaršíky, biskupy, za plebány, za kneze, za žáky, ježto ráno wstáwajú a za wás werné Pána Buoha prosú, a zwláče za pastýře duš wašich, ježto sě o waše spaseně pracují, a také za staw swetský, za cisára, za našeho krála Mathiáša uherského i za wšecky ji(n)še krále chrestienske, za wladyky, za panoše, keřížto obecné dobre se pracují, aby jich milostiwý Pán Boh ráčil w tým posiliti a jim rozum dobre dati. Poproste milého Pána Buoh za werné pútniky, kterí putují k buožemu hrobu, k swatému Petru, nebo kdežkoliwek w meno bože, že by jich Pán Buoh ráčil we zdraví nositi a ku domu přiwésti s menšími hrechy a swatú radoscu, každý sám za sě poproste milého Buoh za swé težké hrechy, zdali by byl kerý mezi wami, ježto by mel zjíti tento den, nebo tohto mesíca, nebo tohto roku, aby jemu milý Pán Buoh neráčil dati wedle jeho winy, ale pro swé swaté miloserdenstwe, ráčil jemu dati hřechám odpuščeňe.*

(fol. 343v) *Otče náš, jenž si w nebesích, osweť sě meno twé, příď králestwe twé, buď wuola twá jako w nebe takéž na zemi, chleb náš wezdajší daj nám dnes i odpusť nám naše winy, jako i my odpuščamy našim winowatým, a neweď nás w pokušenie, ale zbaw nás od zlého amen.*

Zdrowa Mária, milosti plná, Buoh s tebú, požehnanás' ty mezi ženami, požehnaný plod žiwota twého, Jh(es)us.

Wěřím w Boha Otca wšemohúceho, stwořitela neba i zeme, i w Jesu Crista, syna jeho jediného, pána našeho, jenž sě počal z Ducha Swatého, narodil sě z Márie Pan(n)y, terpěl pod Ponským Pilátem, ukřižowán umerl i pohřeben, stúpil do pekla, třetí den wstal z mertwých, stúpil na nebesá, sedí na prawici Buoha Otca wšemohúceho; odtud přídě súdit žiwé i mertwé. Weřím w Ducha Swatého, swatú cirkew obecnú, swatých obcowaňe, hřechom odpuščenie, tela wzkříšenie, žiwot wečný amen (obr. 106).

Pohromy a straty písomných pokladov Spišskej Kapituly

Archívy a knižnice Spišskej Kapituly počas dejín postihli viaceré nešťastné udalosti, ktoré zredukovali ich obsah. Do nenávratna boli stratené či zničené mnohé vzácne listiny, rukopisy a knihy. Prvé straty sa viažu k vpádu Mongolov v rokoch 1241 – 1242, počas ktorého sa stratili viaceré vzácne listiny, mimo iných aj najstaršie dokumenty o založení Spišského prepoštstva. Pôvodcami ďalších strát boli Neugeri, kumánski bojovníci uhorského kráľa Ladislava IV., ktorí vyplienili Kostol sv. Martina na konci roku 1289.

Niekedy pred rokom 1305 v chráme vznikol požiar, ktorému podľahla aj časť archívov. Toto nešťastie sa spomína v suplike adresovanej pápežskému dvoru žiadajúcej udelenie odpustkov pre veriacich, ktorí prispejú finančne či pomocou pri oprave chrámu po požiari veže.

740 MINÁRIK, Jozef. *Z klenotnice*, s. 73.

Vo väčšom meradle trpeli kapitulské archívy v priebehu 15. storočia. V súvislosti s príchodom Jána Jiskru na Spiš boli v roku 1443 debny s archívom na príkaz jágerského biskupa Šimona z Rozhanoviec uložené na Spišskom hrade. Jiskrovi sa podarilo hradu zmocniť lsťou okolo 15. augusta po dohode s vtedajším kastelánom hradu Petrom Baskom. Ten mu hrad vydal dobrovoľne a spolu s hradom padli do rúk Jiskru a jeho prívržencov aj kapitulské archívy.[741] Kým ich Jiskra nevydal späť, stratili sa najmä mnohé listiny šľachtických rodov. Iste sa na tom podieľal aj istý Ján Čudák (Csawdak) zo Zlatníka, ktorý v období, keď bol hrad v Jiskrových rukách, archív jednoducho ukradol a povyberal z neho dokumenty týkajúce sa jeho majetku.[742]

Na prelome 16. a 17. storočia odcudzil kapitule vlastníctvo tzv. Červenej veže vtedajší spišský župan a pán Spišského hradu, Krištof Turzo. Stalo sa to v čase Bočkajovho povstania roku 1604. Turzo najprv ochotne prijal na hrad chrámový poklad i archív, ktorý tam chcela kapitula umiestniť z bezpečnostných dôvodov. Následne sa však dohodol s povstalcami a za pätnásťtisíc zlatých im odovzdal chrámový poklad. Navyše všetky protokoly a listiny archívu proti vôli kapituly nechal preštudovať a preskúmať svojim úradníkom.[743]

K ďalšiemu presunu archívu došlo v septembri 1639, keď kapitula z bezpečnostných dôvodov odovzdala mestu Podolínec do úschovy sedem okovaných truhlíc naplnených dokumentmi a chrámovým pokladom.[744] Aj počas Rákociho povstania museli byť v auguste až decembri 1703 archívy a chrámový poklad uschované na Spišskom hrade, najprv v „Badackého komnate" a potom v pivnici takzvanej „kanonickej komnaty".[745]

Ohrozenia vzácnych historických archiválií a kníh žiaľ pokračovali aj neskôr a dokonca aj v 20. storočí. Obrali nás tak nielen o množstvo hnuteľných kultúrnych pamiatok, ale aj o mnoho vzácnych a dôležitých informácií, ktoré v nich boli obsiahnuté.

741 SA LE, SASK Scr. 1, fasc. 2, nr. 11. Jágerská kapitula zaznamenáva protest Spišskej kapituly proti zaujatiu jej archívov Jiskrom. Jáger, 5. 10. 1447.

742 SA LE, SASK Scr. 1, fasc. 2, nr. 18. Spísomnené vyšetrovanie vo veci krádeže archívu Jánom Csawdak de Aranyos, ktoré r. 1477 viedol jasovský konvent.

743 Udalosť najlepšie popisuje Kanonická vizitácia Petra Pázmaňa z r. 1629. ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1, fol. 6r.

744 SA LE, SASK, oddelenie I. (knihy), č. 3, Protokol č. 29 (1711 n.). Ide o tzv. Winklerov protokol.

745 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 145, pozn. č. 1. Opäť odkazuje na nezvestný protokol č. 32 v SASK.

SFRAGISTICKÉ A HERALDICKÉ TRADÍCIE SPIŠSKEJ KAPITULY

Pri skúmaní života našich predkov a rekonštrukcii dobovej spoločnosti využívame najrôznejšie pramene. Historické bádanie vychádza predovšetkým z artefaktov písomnej povahy. Pri ich absencii nezriedka býva kľúčový archeologický výskum hmotných prameňov. Na pomedzí hmotných a obrazových pozostatkov ľudskej činnosti stoja práve pečate. Tie vznikajú odtlačením pečatidla (typária) do látky, ktorou bol v stredoveku a novoveku najčastejšie pečatný vosk. Vzácnejšie sú pečate z kovu, ktorým bolo olovo a zlato, nazývané buly. Ich používateľmi boli najčastejšie pápeži a panovníci, resp. niektoré križiacke rády. Pečať väčšinou niesla obraz a často aj text, ktorý slúžil na identifikáciu majiteľa (kruhopis) alebo stvárneného výjavu (legenda). Ich výber nebol náhodný, ale odrážal dobové predstavy o sebaidentifikácii, kultúrne, náboženské, politické či umelecké názory a predstavy. Tým sa pečate stávajú nositeľmi cenných informácii o dobe, spoločnosti i jednotlivcoch.

Množstvo predobrazov používania pečatí nachádzame už v Biblii. Býva tu často vykresľovaná ako ochranný prostriedok a garant neporušiteľnosti a nedotknuteľnosti:

„*Vari sa to u mňa neopatruje, zapečatené v mojich pokladniciach?*" (Dt 32, 34)

Ako symbol ochrany a neporušiteľnosti je pečať spomínaná aj pri kľúčovej udalosti novozákonných udalostí spojených so smrťou a zmŕtvychvstaním Ježiša Krista:

„*Oni šli a hrob zabezpečili: zapečatili kameň a postavili stráž.*" (Mt 27, 66)

Často sa pečať alebo pečatný prsteň spomína aj v súvislosti s vydávaním listín a verifikáciou ich obsahu:

„*Napísal som listinu, zapečatil som ju, pribral som svedkov a na vážkach som odvážil striebro. Vzal som zapečatenú kúpnu zmluvu podľa predpisov a nariadení aj otvorenú zmluvu a pred očami svojho bratanca Hanameela, pred očami v kúpnej listine podpísaných svedkov a pred očami všetkých Júdovcov, ktorí sa zdržovali v strážnom nádvorí, som ju odovzdal Baruchovi, synovi Masiášovho syna Nériho. A pred ich očami som dal Baruchovi tento príkaz: Toto hovorí Pán zástupov, Boh Izraela: Vezmi tieto listiny, túto zapečatenú kúpnu zmluvu, aj zmluvu otvorenú a ulož ich do hlinenej nádoby, aby sa zachovali na dlhý čas. Lebo toto hovorí Pán zástupov, Boh*

Izraela: Ešte sa budú v tejto krajine kupovať domy, polia a vinohrady.“ (Jer 32, 10 – 14)

Mimoriadny symbolický význam sa pripisuje pečatiam aj v poslednej knihe Nového Zákona – Zjavení apoštola Jána:

„*I videl som v pravici Sediaceho na tróne knihu popísanú znútra i zvonka a zapečatenú siedmimi pečaťami. A videl som mocného anjela, ktorý ohlasoval mohutným hlasom: „Kto je hoden otvoriť knihu a rozlomiť jej pečate?“ Ale nik na nebi ani na zemi, ani pod zemou nemohol otvoriť knihu a nazrieť do nej. Ja som veľmi plakal, že sa nenašiel nik, kto by bol hoden otvoriť knihu a nazrieť do nej. A jeden zo starcov mi povedal: „Neplač, lebo zvíťazil Lev z Júdovho kmeňa, Koreň Dávidov; on otvorí knihu a jej sedem pečatí.*“ (Zjv 5, 1 – 5)

„*A keď Baránok otvoril siedmu pečať, nastalo v nebi asi pol hodiny ticho. A videl som sedem anjelov, čo stoja pred Bohom a dostali sedem poľníc. Prišiel aj iný anjel a zastal pred oltárom so zlatou kadidelnicou. Dostal veľa kadidla, aby ho pridal k modlitbám všetkých svätých na zlatý oltár, čo je pred trónom. A dym kadidla s modlitbami svätých vystúpil z ruky anjela pred Boha. Potom vzal anjel kadidelnicu, naplnil ju ohňom z oltára a vrhol na zem. A nastalo hrmenie, burácanie, blesky a zemetrasenie.*“ (Zjv 8, 1 – 5)

To je len niekoľko z mnohých ukážok toho, ako stredoveký človek spoznával využitie pečatí prostredníctvom štúdia a počúvania biblických textov.[746] Pre dobového človeka tieto posvätné texty nemali len symbolickú či teologickú hodnotu. Mnohé z toho, čo poznával v Biblii, zároveň prakticky transformoval a uplatňoval vo svojom každodennom živote. V našich predstavách sa pečať najčastejšie spája s listinou, na ktorej je privesená na šnúrach alebo pritlačená pod textom na pergamene či liste papiera. Najstaršie uhorské zákonníky 11. storočia však hovoria aj o inom použití pečate, osobitne pri súdnych konaniach. Príslušný poverenec disponoval pečaťou sudcu, ktorou sa preukázal osobe, ktorá sa mala dostaviť pred súd.[747] Úzky vzťah k súdnym úkonom majú pečate našich cirkevných inštitúcií, predovšetkým katedrálnych a niektorých kolegiálnych kapitúl. Pri vykonávaní tzv. božích súdov bolo dokazovanie vykonávané tak, že skúšaná osoba musela do ruky vziať horúci predmet alebo ho vyloviť z vriacej vody. Rana bola následne obviazaná a, čo je dôležité, zapečatená pečaťou príslušnej cirkevnej inštitúcie. Na základe toho, ako sa rana hojila, bola výpoveď osoby označená za pravdivú,

Obr. 108 I. typ veľkej pečate Spišskej kapituly, používaný do r. 1289.

alebo nie. Pri skúmaní rany bola kľúčová neporušená pečať, čo znamenalo, že s ňou nikto žiadnym spôsobom nemanipuloval.[748] Pečať bola používaná ako prostriedok ochrany mnohých predmetov, ktorých zneužitie mohlo mať vážne následky. Pečaťami kanonikov boli zabezpečované truhlice s pečatidlom hodnoverného miesta.[749] Cirkevní hodnostári zasa pečaťami potvrdzovali pravosť relikvií svätcov v relikviároch. Z mestského prostredia poznáme zapečaťovanie truhlíc s mestskými insígniami,[750] alebo zaistenie tovaru či peňazí v mešcoch pomocou pečate.[751] Príkladov by sa dalo vymenovať mnoho. Pečať v týchto prípadoch nemohla fyzicky zabrániť odcudzeniu predmetu. Plnila ale úlohu akejsi plomby, ktorá mala odhaliť prípadnú neoprávnenú manipuláciu. V spomenutých prípadoch sa v závislosti od konkrétneho použitia stretávame tak s pečaťami inštitucionálnymi, ako aj osobnými.

Napriek mnohorakým spôsobom používania pečatí, väčšina dodnes zachovaných prameňov je integrálnou súčasťou úradných písomností. V prostredí stredovekých štátnych útvarov v Európe sa pečať postupne stala hlavným garantom pravosti listiny. Len právny dokument spečatený neporušenou (nepoškodenou) pečaťou bol chápaný ako právoplatný a akceptovateľný

746 Ďalšie príklady pozri: GLEJTEK, Miroslav. *Stredoveká cirkevná*, s. 81 – 83.

747 KUMOROVITZ, Bernát. *A magyar pecséthasználat*, s. 17; RÁBIK, Vladimír. *Pečať*, s. 115 – 116.

748 SCHELE, Karel. *Ordály*, s. 128.

749 GLEJTEK, Miroslav. *Zvyklosti*, s. 27, 30, 34.

750 LYSÁ, Žofia. *Mocní*, s. 186.

751 WERTNER, Mór. *Kiadatlan oklevelek*, č. XXV, s. 516; BARTL, Július. *Kráľ Žigmund*, č. 63, s. 132.

aj pred súdnymi inštanciami. V Uhorsku sa však takéto používanie pečatí ujímalo len pomaly. V 11. storočí sa spomínajú hlavne kráľovské pečate, pečate sudcov a cirkevných hodnostárov predovšetkým v kontexte ich používania v súdnictve. Pečatidlo v princípe vlastnil ten, kto ho potreboval. Využíval ho pri vydávaní vlastných písomností, alebo pečať na dokument pripájal k ďalším spoluvydavateľom, resp. pečaťou ako svedok potvrdzoval súhlas s obsahom dokumentu. Postupne sa stretávame s pečaťami kráľov, ale aj najvyšších dvorských hodnostárov, prelátov, ďalších príslušníkov veľmožských a šľachtických rodov, ale aj korporácií, ako boli mestské komunity, kapituly či kláštory.[752] S rozvojom písomnej agendy sa počet majiteľov pečatidiel stále zväčšoval. V cirkevnom prostredí tak na konci stredoveku používali vlastné pečate takmer všetci klerici, zjednodušene povedané arcibiskupmi počínajúc a farármi končiac. Podobne ich vlastnili aj kapituly pri biskupských a nebiskupských kostoloch, aj väčšina kláštorných spoločenstiev.

Tak, ako sa rozvíjalo vydávanie písomností, začali sa v rozvinutejších kanceláriách využívať rôzne druhy pečatí používané na rôzne typy písomností. Na vrchole stála kráľovská kancelária, ktorá vydávala najviac listín. Zvyklosti kráľovskej kancelárie sa vyvíjali a menili. Len pre ilustráciu môžeme uviesť zákon z roku 1471, ktorý vypočítava päť druhov kráľovských pečatí: zlatú bulu, veľkú dvojstrannú pečať, tajnú, súdnu a prsteňovú pečať.[753] Popri veľkej (hlavnej) pečati používali ďalšie druhy pečatí aj vysokí krajinskí a cirkevní hodnostári. Väčšiu, menšiu a tajnú pečať často používali aj cirkevné a svetské korporácie. Nás samozrejme zaujíma, ako všetky tieto pečate vyzerali. To, aká bola ich fyzická podoba, veľkosť, aký výjav a text obsahovali, to všetko záviselo od viacerých faktorov. V prvom rade od toho, kto bol majiteľom pečatidla. Existujú exkluzívne námety, ktoré boli vyhradené len úzkej skupine používateľov. Tak napríklad zobrazenie panovníka v majestáte, s korunou na hlave, žezlom v pravici sediaceho na tróne, bolo určené výlučne veľkým kráľovským pečatiam. Podobne si môžeme len ťažko predstaviť, že by bežný kňaz na svojej pečati stvárnil vlastný pontifikálny portrét určený najvyšším prelátom. I tu však prebiehal určitý vývoj. Niektoré námety sa z ikonografie pečatí strácali a iné, nové, sa zasa začali objavovať. Takto napríklad biskupským pečatiam staršieho obdobia (do konca 13. storočia) dominoval pontifikálny portrét majiteľa pečate.

Obr. 109 Menšia pečať Spišskej kapituly.

Ten postupne začali nahrádzať zložité kombinácie hagiografických výjavov, erbov a malých portrétov zasadené do častokrát zložitého architektonického rámca, podobne ako to poznáme z gotických oltárov. Tie zasa v 16. storočí vystriedali čisto erbové námety.[754] Je dôležité povedať, že námety vychádzajúce z kresťanskej či cirkevnej ikonografie, ale neboli určené len pre cirkevné prostredie. Postavy svätcov a náboženské výjavy sa tešili obľube tak v prostredí kláštorov a kapitúl, ako aj v mestských pečatiach. Opäť sa ale preferencia námetov menila v závislosti s kultúrnym, umeleckým, ale i politickým vývojom v celej spoločnosti.[755] Použitie konkrétneho námetu vychádzalo často aj z praktických možností. Pečatné pole veľkých rozmerov znieslo ďaleko rozsiahlejšie a komplikovanejšie námety ako malý pečatný prsteň. Na osobných pečatiach menších rozmerov sa stal najobľúbenejším námetom vlastný erb majiteľa. Nemalý vplyv na umeleckú kvalitu pečatidla (a teda aj pečate) mal zlatník či rytec pečatidla. Je veľký rozdiel či je jeho autorom významný umelec znalý módnych trendov a technológii, alebo miestny remeselník bez širšieho rozhľadu s insitným prejavom.

Legitímnou otázkou ostáva, prečo je potrebné z celej plejády zachovaných prameňov venovať väčšiu pozornosť práve pečatidlám a pečatiam. Pri hlbšom zamyslení však môžeme dedukovať, že práve pečatidlo reprezentované

752 Základný prehľad diplomatického vývoja pozri: LEHOTSKÁ, Darina. *Príručka*; SZENTPÉTERY, Imre. *Magyar oklevéltan*.

753 BAK, János M. – DOMONKOS, Leslie S. – HARVEY, Paul. *Decreta III*, s. 25 (18. september 1471: 8).

754 Podrobne pozri edíciu veľkých stredovekých prelátskych pečatí: BODOR, Imre. *A középkori*.

755 Pozri NOVÁK, Jozef. *Slovenské mestské*, s. 22 – 47.

Obr. 110 Pečať prepošta Mutimíra.

Obr. 112 Pečať prepošta a biskupa *ad personam* Jakuba.

Obr. 114 Pečať prepošta Pavla.

Obr. 111 Rekonštrukcia pečate prepošta Mutimíra.

Obr. 113 Rekonštrukcia pečate prepošta a biskupa *ad personam* Jakuba.

zachovanou pečaťou je nezriedka jediným, istým spôsobom osobným, predmetom, ktorý sa po klerikovi zachoval. Ponúka nám pohľad na finančné možnosti majiteľa, jeho vkus, kultúrny a umelecký rozhľad alebo vzťah ku konkrétnym svätcom. Je samozrejmé, že aj do podoby pečatidiel výrazne zasahovali dobové štandardy a všeobecné módne trendy. Napriek tomu často poukazujú aj na individualitu klerika, čo je zreteľne vidieť aj na príkladoch pečatí spišských prepoštov. Podobne sa v stvárnení pečatidla inštitúcie, akou bola kapitula, mohli pretaviť názory členov celej komunity kanonikov.

Stredoveké inštitucionálne pečate Spišskej kapituly

Najstaršie dodnes zachované pečate kapitúl poznáme z 13. storočia. Neznamená to však, že neboli používané už skôr, pretože písomné doklady obsahujú priame zmienky o nich už z obdobia prelomu 11. a 12. storočia (napr. pečatenie rán počas božích súdov), teda z času, keď písomná kultúra ešte nebola naplno rozvinutá. Znamená to, že pečať mohla byť a bola používaná už pred tým, ako sa stala súčasťou listín vydávaných cirkevnými inštitúciami.[756] Takto samostatne sa pečate z nášho územia nezachovali, poznáme iba pečate ako súčasti písomností.

Vlastníctvo pečatidla bolo pre uhorské cirkevné inštitúcie mimoriadne dôležité. Tak, ako sa rozvíjalo spísomňovanie právnych aktov, narastala aj písomná agenda vznikajúca z činnosti kapituly. Každá kapitula bola samostatnou právnickou osobou vstupujúcou do najrôznejších vzťahov. Jej členovia sa podieľali na pastoračnej činnosti, spravovali kapitulné majetky, kapitula vstupovala do interakcie s cirkevnými a svetskými hodnostármi a inštitúciami kráľovstva. Z toho všetkého vznikali v kancelárii kapituly najrozličnejšie písomnosti. Popri vydávaní dokumentov týkajúcich sa vnútorných záležitostí, vykonávali významné cirkevné inštitúcie v Uhorsku už od prvej polovice 13. storočia činnosť tzv. hodnoverných miest. Ide o zvláštny typ inštitúcií, ktoré sa podieľali na verejnonotárskych a niektorých súdnych úkonoch. Hoci sídlili pri cirkevných inštitúciách a vykonávali ich klerici, resp. zamestnanci kapituly (konventu), mala ich činnosť svetský charakter. Z poverenia panovníka alebo vysokých

756 RÁBIK, Vladimír. *Stredoveké cirkevné pečate*, s. 325 – 326.

Obr.115 Pečať prepošta Henricha.

Obr. 117 Pečať prepošta Jána.

Obr. 118 Pečať prepošta Dominika.

Obr. 116 Rekonštrukcia pečate prepošta Henricha.

krajinských hodnostárov mohli vykonávať vyšetrovania najrôznejších káuz priamo v teréne, výsluchy svedkov, zisťovanie podrobností porušovania zákonov pre potreby súdnych inštancií. Z týchto aktivít podávali písomné správy, tzv. relácie. Okrem toho na žiadosti stránok zamestnanci hodnoverného miesta potvrdzovali dohody (napr. o kúpe a predaji majetkov) a potvrdzovali vykonanie prísah. Spolu s tzv. kráľovským človekom sa členovia hodnoverného miesta zúčastňovali úradného vovádzania do držby majetkov alebo vytyčovania hraníc pozemkov nepočítajúc rôzne vyšetrovania „v teréne", ku ktorým boli poverované príslušnými nadriadenými orgánmi. Obrovské množstvo písomností, ktoré sa dodnes zachovali v našich archívoch, sú tzv. transumpty. Ide o hodnoverné odpisy originálnych listín, ktoré si záujemcovia dali vyhotoviť v hodnoverných miestach. Chránili tak vzácne originály, ktorých strata mohla mať vážne následky. Tieto odpisy boli vzhľadom na všeobecne uznávanú autoritu hodnoverných miest akceptované všetkými svetskými aj cirkevnými inštitúciami kráľovstva.[757]

V kontexte významu pečatí hodnoverných miest predstavíme pečate Spišskej kapituly. Doposiaľ poznáme dva postupne používané typy pečate (obr. 108). V oboch prípadoch mali funkciu tzv. veľkej pečate. S menšími pečaťami sa stretávame predovšetkým u katedrálnych kapitúl (napr. v Nitre či Ostrihome), na Spiši ich kapitula začala používať až v novoveku. Obidva typy spišských pečatí majú okrúhly tvar. Ten je najtypickejší pre kapituly, hoci sa môžeme stretnúť aj so špicato-oválnymi pečaťami (niekedy hovoríme o tvare mandorly známej zo zobrazovania svätožiary okolo celej stojacej postavy Krista). Takýto tvar mala napríklad veľká pečať Nitrianskej kapituly (13. stor.), ide však skôr o výnimku.

Témou sfragistického výskumu nie je len fyzický opis pečate, ale zaujíma nás aj námet, ktorý si pre svoju spoločnú pečať vybrali spišskí kanonici. V uhorských kapitulách sa stretávame s troma skupinami výjavov. V najstaršej vrstve tvoria malú skupinu pečate, v ktorých dominuje zobrazenie sakrálneho objektu. Samostatne zobrazený gotický chrám sa nachádza v spomenutej pečati Nitrianskej kapituly. Kombináciu architektúry s vyobrazením postáv môžeme vidieť v I. type veľkej pečate Ostrihomskej kapituly, kde stavbu dopĺňajú dve postavy, zrejme klerici. V zobrazení na pečati Bratislavskej kapituly je to dvojvežová budova doplnená o poprsie Krista. Nie sú to však typické príklady. V absolútnej väčšine kapitulných pečatí dominuje stvárnenie svätého patróna kapitulného chrámu. Nie je na tom nič prekvapujúce, keďže išlo o hlavného patróna nielen kostola, ale aj zboru kanonikov, ktorý pri ňom pôsobil. Bol to svätec, ku ktorému sa kanonici utiekali a mali k nemu osobitný vzťah. Do tejto skupiny radíme aj pečate Spišskej kapituly.[758]

V prvom type je stvárnený sv. Martin zobrazený ako rytier sediaci na koni s aureolou okolo hlavy. Otáča sa smerom dozadu, pričom mečom rozdeľuje svoj plášť, ktorého polovicu dáva žobrákovi. Ten stojí za koňom

757 Prehľadne k problematike diplomatickej činnosti hodnoverných miest pozri: LEHOTSKÁ, Darina. *Príručka*, s. 272n.; SZENTPÉTERY, Imre. *Magyar oklevéltan*, s. 119n.

758 GLEJTEK, Miroslav. *Pečať*, s. 328 – 329.

Obr. 119 Pečať prepošta Benedikta.

Obr. 120 Pečať prepošta Mikuláša.

Obr. 121 Pečať prepošta Juraja.

a vystretými rukami sa plášťa dotýka. Ide o verné stvárnenie slávneho výjavu známeho z viacerých diel kresťanskej literatúry. Môžeme spomenúť napríklad významný starokresťanský text od Sulpicia Severa – *Život svätého Martina z Tours*:

„*Jedného dňa, keď mal na sebe iba svoje zbrane a jednoduchý vojenský odev, uprostred zimy, ktorá bola tak neobyčajne krutá, že veľa ľudí zahynulo od mrazu, stretol v bráne mesta Amiens nahého žobráka. A hoci tento úbožiak prosil ľudí, ktorí prechádzali popri ňom, aby sa nad ním zmilovali, každý išiel svojou cestou. Muž naplnený Bohom pochopil, že jemu je určený tento chudák, ktorému ostatní nepreukazovali žiadne milosrdenstvo. Čo však mal urobiť? Nemal nič iného okrem vojenského plášťa, ktorým bol zahalený. Všetky ostatné veci už totiž rozdal pri podobných skutkoch. I vytasil meč, ktorým bol opásaný a rozťal svoj plášť na dve polovice. Jednu daroval žobrákovi a do druhej polovice sa znovu obliekol.*“.[759]

V podobnom duchu tento príbeh uvádza aj hagiografia v slávnom diele *Zlatá legenda* od Jakuba z Voragine:

„*Raz v zime, práve keď prechádzal bránou v Amiens, stretol akéhosi nahého chudáka. Keď mu nikto nedával almužnu, pochopil Martin, že je tu pripravený pre neho, vytasil meč a rozdelil plášť, ktorý mal na sebe, a jednu časť dal chudákovi a zvyšok si opäť obliekol. Nasledujúcej noci uvidel Krista oblečeného do tej časti plášťa, ktorou zakryl chudáka, a počul, ako hovorí okolostojacim anjelom: Martin, hoci je doteraz katechumenom, zakryl ma týmito šatmi*“.[760]

Osobitne Zlatá legenda bola v stredovekej spoločnosti mimoriadne populárnym a rozšíreným dielom. Mala značný význam aj pre výtvarné umenie a stala sa zdrojom inšpirácií mnohých umelcov. Celkovo o námete kapitulskej pečate môžeme povedať, že v nej

Obr. 122 Rekonštrukcia pečate prepošta Juraja.

ide o výtvarné vyjadrenie jedného zo skutkov telesného milosrdenstva – nahých odievať v duchu Kristových slov z Matúšovho evanjelia: „*bol som nahý a priodeli ste ma*“ (Mt 25, 36) a Lukášovho evanjelia: „*Kto má dvoje šiat, nech dá tomu, čo nemá nijaké*“ (Lk 3, 11).

Popri obraze je druhou dôležitou zložkou pečatného poľa text na okraji. Bol vyrytý v ranogotickej majuskule obklopený súvislou reťazou tvorenou malými bodkami, tzv. perlovcom. Latinský text znie: + S (igillum) • S (an) C (t)I • MARTINI • DE • CIPIS: (= pečať svätého Martina na Spiši).[761] Okrúhla pečať mala priemer 35 mm a odtláčaná bola do pečatného vosku prirodzenej farby (farba včelieho vosku).

Zaujímavá situácia nastala v roku 1289, keď došlo k vyplieneniu kapituly Kumánmi. Viacerí bádatelia sa pokúsili určiť presnejší čas, kedy k tejto udalosti došlo.[762] Dopracovať sa k bližšiemu datovaniu umožnil aj jeden sfragistický nález. Podľa dobových prameňov

759 LICHNER, Miloš. *Sulpicius*, s. 111, 113.

760 JAKUB DE VORAGINE. *Legenda*, s. 320.

761 Podrobnú analýzu a edíciu pozri: RÁBIK, Vladimír. *Stredoveké*, s. 326 – 329; TAKÁCS, Imre. *A magyarországi*, s. 86 – 87, č. 46. 1, tab. XV.

762 Podrobnejšie k udalosti i rozboru písomností z tohto obdobia pozri: MAREK, Miloš. *Neugeri*, s. 49 – 74.

vieme, že pri plienení sa stratilo aj pečatidlo a kapitula si musela zadovážiť nové. Dôležitú úlohu zohrala nedávna identifikácia pečate na listine z 18. októbra 1289, na ktorej je privesený odtlačok staršieho pečatidla, kým nasledujúca známa listina Spišskej kapituly z 13. januára 1290 už bola spečatená novou pečaťou. Znamená to, že k strate pečatidla a vyplieneniu kapituly došlo niekedy medzi týmito dvoma dátumami. Keď berieme do úvahy, že na vyhotovenie nového pečatidla bol potrebný istý čas, k vyplieneniu muselo dôjsť niekedy v posledných mesiacoch roka 1289. Zároveň je to dôkaz o tom, že členovia kapituly považovali rýchle získanie nového pečatidla za mimoriadne dôležité. Je to pochopiteľné, pretože bez autentického pečatidla bola činnosť kapituly ako hodnoverného miesta výrazne paralyzovaná. Navyše stále tu bolo riziko zneužitia odcudzenej pečate.[763]

Nové pečatidlo z prelomu rokov 1289 a 1290 bolo, rovnako ako staršie, okrúhleho tvaru, ale s väčšími rozmermi, s priemerom 55 mm (obr. 79). S určitými modifikáciami na ňom bola zobrazená rovnaká scéna ako v prvom type pečate. Kôň s rytierom sú mohutnejší, postava žobráka nie je stvárnená za koňom, ale kľačí vedľa neho. Vľavo hore je výjav doplnený šesťhrotou hviezdou. Kruhopis sprevádzajú z vnútornej aj vonkajšej strany perlovec s dvoma jednoduchými linkami. Zmenil sa aj text v gotickej majuskule: + S (igillum): CAPITVLI • EC (c)LES (i)E • BEATI • MARTINI • DE • SCEPVS (= pečať kapituly kostola svätého Martina na Spiši).[764] Toto nové typárium bolo potom kontinuálne používané v ďalších stáročiach až do zriadenia notárskych úradov v 19. storočí a jeho odtlačky sú (na rozdiel od prvého typu pečate) zachované na veľkom množstve dokumentov.

Kolegiálna kapitula začala v novoveku používať aj menšie pečatidlo, ktoré malo okrúhly tvar s priemerom 26 mm a bol na ňom zobrazený sv. Martin ako biskup s príslušnými pontifikáliami (obr. 109).[765]

Veľké pečate spišských prepoštov

Skupina pečatí stredovekých spišských prepoštov predstavuje unikátnu kolekciu prameňov, ktorá má zásadný význam v rámci celého stredovekého Uhorska. Počínajúc prepoštom Mutimírom (1262/1263 – 1281), až po prepošta Juraja z Kežmarku (1419 – 1433) sa dodnes zachovala veľká pečať u deviatich prepoštov. To nám ponúka jedinečnú možnosť detailne skúmať vývoj fyzickej podoby pečatí a pečatnej symboliky predstaviteľov jednej konkrétnej cirkevnej inštitúcie v priebehu 2. polovice 13. storočia až do 1. polovice 15. storočia. Týmto pečatiam bola venovaná pozornosť v niekoľkých špecializovaných štúdiách, kde je možné nájsť detailnejšie informácie.[766] Obmedzíme sa preto na tomto mieste len na niekoľko základných informácií (základný sumarizačný prehľad sa nachádza v prehľadnej tabuľke na konci tejto kapitoly (Tab. I).

Všetky známe pečate spišských prepoštov boli odtláčané do pečatného vosku. V súlade s praxou ostatných uhorských prelátov bol na pečatenie veľkou pečaťou najčastejšie používaný pečatný vosk prirodzenej farby. Len v niekoľkých prípadoch sa stretneme aj s farebným pečatným voskom červenej (Jakub, Pavol) alebo zelenej farby (Mikuláš). Farebný vosk preláti preferovali najmä pri použití menších, napr. prsteňových pečatidiel. Len jediný spišský prepošt používal okrúhlu pečať (Mutimír), pričom v prípade všetkých ostatných ide o špicato-oválne pečate. Tento špicato-oválny tvar mali v obľube takmer všetci najvyšší uhorskí cirkevní hodnostári. Väčšina dodnes zachovaných pečatí je privesená na listinách pomocou hodvábnych alebo ľanových šnúr, resp. často prostredníctvom tenkých pergamenových prúžkov. Neznamená to však, že by prepošti veľkú pečať k dokumentom aj nepritláčali priamo na pergamen či papier. Takéto pripevnenie pečate však bolo menej trváce a pečate často podliehali deštrukcii. O tomto spôsobe pripevnenia pečate na listine dnes často svedčí len mastná škvrna od pečatného vosku. V prípade privesených pečatí sa často stretávame aj s ochranným prostriedkom v podobe voskovej misky vyrobenej z menej kvalitného vosku. Do nej boli vložené šnúry prevlečené cez listinu, na ktoré sa nalial kvalitný vosk. Do neho bolo následne odtlačené pečatidlo. Robustná miska tak bránila zlomeniu či poškodeniu pečate.

Všetky známe veľké pečate spišských prepoštov majú pole vyplnené textom aj obrazom. Text vyrytý v dobovom písme (gotickej majuskule) po obvode pečatného poľa identifikuje majiteľa pečatidla a jeho hodnosť. V prípade spišských prepoštov bol len výnimočne súčasťou textu aj iný titul odrážajúci miesto preláta v cirkevnej hierarchii (biskup Jakub) alebo jeho svetský úrad (kancelár kráľovnej Mikuláš). Iba v pečati prepošta Mutimíra je obrazový výjav sprevádzaný aj textom, ktorý identifikuje zobrazeného svätca (sv. Martina).

Dominantnou časťou pečate hodnou detailnejšieho skúmania je zobrazený výjav. Námety zvolené prepoštmi na svoju reprezentáciu sú nielen atraktívnym vizuálnym

763 Bližšie pozri: GLEJTEK, Miroslav. *Výmena*, s. 25.

764 Podrobnú analýzu a edíciu pozri: RÁBIK, Vladimír. *Stredoveké*, s. 329; TAKÁCS, Imre. *A magyarországi*, s. 86 – 87, č. 46. 2, tab. XV.

765 SA LE, SASK, Scr. 1, fasc. 3, nr. 56.

766 GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 55 – 71. GLEJTEK, Miroslav. *Nové poznatky*, s. 6 – 21. RÁBIK, Vladimír. *Stredoveké*, s. 325 – 337.

spestrením historických prác. Výber námetu (napr. konkrétneho svätca) a spôsob jeho stvárnenia dovoľuje nazrieť na osobnosť daného preláta z uhla, ktorý iné pramene neponúkajú. Zároveň je tiež potrebné vyvarovať sa nadinterpretácii a preceneniu tohto typu prameňa. Tomu sa dá zabrániť len pri dôkladnej znalosti kontextu a využitia prísnej metodológie.

V uhorskom prostredí pochádzajú najstaršie známe pečate prepoštov z 13. storočia. Dodnes sa ich však z tohto obdobia zachovalo len málo. V prípade Spišskej kapituly však disponujeme pomerne dobre zachovaným súborom, ktorý bol len nedávno doplnený o nález pečate prepošta Mutimíra z roku 1278 (obr. 110, 111).[767] Ide o vôbec najstaršiu známu prepoštskú pečať z územia Slovenska s minimom komparačných prameňov v celouhorskom kontexte. Z toho vyplýva jej veľká hodnota pre historický výskum. Umožňuje nám vytvoriť si predstavu o tom, ako tieto artefakty mohli v danej dobe vyzerať. Okrúhlemu pečatnému poľu dominuje polopostava biskupa odetá v liturgickom odeve. Na hlave má položenú mitru a v oboch rukách drží grécke kríže, ktorých ramená sú ukončené guľôčkami. To, že ide o zobrazeného svätého biskupa prezrádza nimbus okolo hlavy. Za netypickú považujeme dvojicu krížov v rukách svätca. V západoeurópskom kánone bolo zvykom biskupovi do ruky vložiť berlu, hore ukončenú zavinutou hlavicou, ktorá v tomto prípade absentuje. Základnou otázkou je identifikácia postavy zobrazenej na pečati. K domnienke, že ide o sv. Martina, patróna kapitulného chrámu, nás vedú viaceré indície. Na základe paralel vieme, že uhorskí cirkevní hodnostári s obľubou zobrazovali na pečatiach práve svätého patróna inštitúcie, ktorú viedli. Druhou, už priamou indíciou, je skupina písmen obklopujúcich svätca z bokov. S určitosťou sa dajú identifikovať tri: M, A, T, čo poukazuje na meno *Martinus*. Pôvod netradičnej ikonografie svätca je zrejme potrebné hľadať v prostredí dvora byzantskej princeznej Márie Laskarisovej, manželky kráľa Bela IV., kde Mutimír zastával úrad jej kancelára. V jej službách pôsobil zlatník, (,) u ktorého sa nedá vylúčiť byzantský pôvod, a preto ikonografiu pečate môžeme opatrne spojiť práve s východnými vplyvmi z prostredia uhorskej kráľovnej byzantského pôvodu.

V prípade dvoch ďalších známych prepoštov (Lukáša a Bartolomeja) nepoznáme žiaden zachovaný sfragistický prameň. V opačnom prípade by nám pomohli osvetliť aj niektoré otázky viažuce sa k ich predchodcovi Mutimírovi. Veľmi zaujímavé by bolo zistiť, či ostali verní ikonografii Mutimírovej pečate, alebo preferovali iné „viac západné" vzory typické pre latinské kresťanstvo.

S odstupom dvoch dekád poznáme až pečať prepošta Jakuba (1298) (obr. 112, 113).[768] Tá však s ohľadom na jeho hodnosť vybočuje z radu typických prepoštských pečatí. Jakub ju používal ako prepošt a zároveň biskup *ad personam*. Práve zdôraznenie biskupskej hodnosti je v nej dominantné. Má špicato-oválny tvar ideálny pre zobrazenie stojacej postavy biskupa. Ten je odetý v ornáte, na hlave má mitru, v ľavici berlu a pravú ruku zdvihnutú v žehnajúcom geste (*benedictio*). O tom, že ide o portrét majiteľa hovorí fakt, že okolo hlavy nie je zobrazená svätožiara, typický symbol svätca. Zároveň zobrazenie postavy plne zodpovedá portrétnym pečatiam dobových uhorských biskupov.[769] Na majiteľa-biskupa odkazuje aj titul v kruhopise pečate: EP (iscop)I • SCYPVSIE (n)SIS (= spišského biskupa).

Typickú prepoštskú pečať používal Jakubov nástupca Pavol (1313) (obr. 114).[770] Nejde však už o jednoduché vyobrazenie svätca, tak ako ho poznáme z predchádzajúceho obdobia. Práve členovia kapitúl patrili v Uhorsku medzi prvých, ktorí vo svojich pečatiach začali uplatňovať nové zložitejšie koncepcie. Kombinujú sa v nich rôzne zložky, nielen hagiografické (svätec), ale aj vyobrazenie majiteľa pečate alebo jeho erb. V našich podmienkach sú všetky tieto pečate špicato-oválne. Jednotlivé výjavy a symboly v nich sú zasadené do architektonického rámca, vertikálne rozdeleného na niekoľko úrovní. Prepojenie rôznych výklenkov, baldachýnov, vežičiek či klenby evokuje gotický chrámový priestor alebo oltárny komplex. V Pavlovej pečati dolnú časť vypĺňa postava stojaca pred oltárom so zdvihnutou hostiou v rukách. Na oltári je položený kalich. Máme tu možnosť vidieť stvárnenie kňaza v najposvätnejšej chvíli transsubstanciácie počas liturgie. Po stranách postavy sú umiestnené nebeské telesá – hviezda a mesiac. V rovnakej podobe sa nachádzajú aj v II. type pečate kapituly. Tento dominantný výjav vypĺňajúci 2/3 pečatného poľa vypĺňa v hornej časti polovičná postava svätého biskupa. Na hlave má mitru, berlu v ľavici a pravú ruku má zdvihnutú v žehnajúcom geste (*benedictio*). Ide nepochybne o svätého Martina, patróna kapitulného chrámu. Takáto kombinácia stvárnenia kňaza pri premenení a patróna inštitúcie je známa aj z pečate spišského kanonika Goblina z roku

767 Podrobne nielen k pečati, ale aj osobnosti tohto významného prepošta pozri: LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Kariéra*, s. 385 – 407; GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 57, 59. V rámci tejto kapitoly budeme uvádzať len základné referenčné práce, v ktorých sú údaje o uložení, edíciách, literatúre, resp. ďalšie informácie o pečatiach prepoštov.

768 GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 58, 60; GLEJTEK, Miroslav. *Nové poznatky*, s. 8 – 9.

769 Pozri napríklad: BODOR, Imre. *A középkori*, tab. I – V.

770 GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 59 – 61. RÁBIK, Vladimír. *Stredoveké*, s. 328, 330.

1301. Nemôžeme vylúčiť, že tu našiel prepošt inšpiráciu pre svoju novú pečať. Nemožno ale opomenúť ani fakt, že Pavol v predchádzajúcom období pôsobil ako prepošt v Kaloči. Dnes už však nevieme, či v predchádzajúcom pôsobisku používal pečať s podobnou koncepciou.

Pavlov nástupca Henrich (1316) ostal verný tejto zložitejšej ikonografickej koncepcii, avšak s určitými úpravami (obr. 115, 116).[771] V nike v dolnej časti pečate je umiestnený kľačiaci prepošt pri modlitbe so zopätými rukami vzhliadajúci k postave sv. Martina, ktorý vypĺňa dominantnú hornú časť. Je to typické adoračné gesto, ktoré bolo až do konca stredoveku obľúbené medzi členmi kapitúl, ako aj najvyššími hodnostármi – arcibiskupmi a biskupmi. Občas sa s ním stretneme aj medzi bežnými farármi.

Zatiaľ čo predchádzajúci prepošti vzdávali vo svojich pečatiach úctu patrónovi inštitúcie, v ktorej pôsobili, ich nástupca Ján (1326) sa rozhodol pre zásadnú zmenu (obr. 117).[772] V pečati je tiež zobrazený v adoračnom geste, avšak hornú časť pečate už nevypĺňa sv. Martin, ale Madona s malým Ježiškom na rukách. Nevieme presne zodpovedať dôvody tejto zmeny, môžeme sa však domnievať, že išlo o silný prejav osobnej úcty k Božej Matke, resp. o celkové rozšírenie mariánskej úcty v prostredí kapituly. Keďže nepoznáme pečať nasledujúceho prepošta Mikuláša, netušíme, či sa táto nová symbolika na nejaký čas ujala, alebo išlo o vyslovene epizodickú záležitosť.

Už pečať nasledujúceho prepošta Dominika (1357) bola pozmenená výrazným spôsobom (obr. 118).[773] Celá ikonografia bola doplnená o nové prvky. Jednotlivé časti sú zasadené do zložitej gotickej architektúry. Pečatné pole je opätovne rozdelené na dve časti. V strede dolného rohu je v nike umiestnený kľačiaci prepošt, ktorého po stranách sprevádzajú dva ranogotické štíty s časťami bebekovského erbu. Dominantný horný priestor vypĺňa výjav charakteristický pre pečať Spišskej kapituly, ktorý sa medzi prepoštskými pečaťami doposiaľ neobjavil. Ide o stvárnenie výjavu sv. Martina na koni, deliaceho sa o plášť so žobrákom stojacim za koňom. Celkovo bolo pečatidlo vyryté veľmi kvalitne s množstvom jemných detailov, s akými sa v predchádzajúcich pečatiach nestretávame.

K ďalšej inovácii došlo v pečati nasledujúceho prepošta Benedikta (1363) (obr. 119).[774] V tomto prípade architektonický rámec rozdelil pečatné pole už na tri časti. V dolnom rohu sa nachádza ranogotický štít s erbom prepošta. Dominantnú centrálnu časť vypĺňa motív so sv. Martinom v rovnakej koncepcii ako u Dominika. Do najvyššej časti sa opätovne dostala Madona s Ježiškom na rukách, ktorá mala miesto už v pečati prepošta Jána. V pečati teda došlo k syntéze hagiografických motívov predošlých prepoštov, no s tým rozdielom, že samotného prepošta už v pečati zastupoval len jeho erb.

Aj v zachovanej pečati prepošta Mikuláša (1387) sa stretávame s ďalšou zmenou (obr. 120).[775] V dolnej časti je v nike umiestnený kľačiaci prepošt v devočnej polohe. Hornej časti pečate dominuje na tróne sediaca postava biskupa s mitrou na hlave, s berlou a ďalším predmetom, zrejme knihou v ľavici. Pravú ruku má zdvihnutú na požehnanie. Identifikácia svätca na pečati vzbudzuje určité nejasnosti. V súlade s predchádzajúcimi zvyklosťami by sa dalo predpokladať, že ide o zobrazenie sv. Martina, biskupa. V tomto prípade prichádza do úvahy aj iná interpretácia. V 14. storočí sa medzi obľúbené námety na pečatiach klerikov dostalo aj zobrazenie osobného krstného patróna majiteľa pečate. Tým by bol v tomto prípade sv. Mikuláš často stvárňovaný veľmi podobne ako sv. Martin. V prospech tejto úvahy hovorí aj predmet, ktorý (v prípade, že ide o knihu) by mohol ukazovať práve na biskupa Mikuláša. Definitívne vyriešenie tejto otázky však zatiaľ nie je možné.

Podobnú dilemu prináša aj posledná známa veľká pečať stredovekého prepošta Juraja (1421) (obr. 121, 122).[776] V dolnom rohu pečate je umiestnený neskorogotický štít s erbom prepošta. Zvyšnú časť pečatného poľa vypĺňa stojaca postava rytiera odetého v plášti. Nimbus okolo hlavy prezrádza, že ide o svätca. Medzi spišskými prepoštmi ide o prvé stvárnenie svätca v tejto podobe. Nedá sa síce vylúčiť, že ide o netypické rytierske zobrazenie sv. Martina, ale podobne ako u prepošta Mikuláša, ide zrejme o zobrazenie krstného patróna prepošta. Postava výrazne pripomína ikonografiu svätého rytiera Juraja. V tomto prípade by šlo o uprednostnenie osobného patróna pred inštitucionálnym.

Z uvedených faktov vyplýva, že stredoveké pramene spišskej proveniencie umožňujú komplexne poznávať

771 GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 61 – 62.

772 GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 62; RÁBIK, Vladimír. *Stredoveké*, s. 328, 330 – 331.

773 GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 62 – 63; LABANC, Peter. *Dominikus*, s. 89.

774 GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 62 – 63; RÁBIK, Vladimír. *Stredoveké*, s. 331 – 332.

775 GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 63; ŽIFČÁK, František. *Spišský prepošt*, s. 180.

776 GLEJTEK, Miroslav. *Iconographic Changes*, s. 64; GLEJTEK, Miroslav. *Nové poznatky*, s. 12.

Obr. 123 Pečať s erbom Stanislava Várajiho.

Obr. 125 Pečať s II. variantom erbu prepošta Petra Pavlina.

Obr. 127 Pečať s II. variantom erbu Martina Peteho.

Obr. 124 Erb na epitafe Stanislava Várajiho v Katedrále sv. Martina.

Obr. 126 Rekonštrukcia erbu prepošta Martina Peteho.

vývoj podoby prepoštských pečatí v stredoveku. Ich ikonografia ilustruje námetovú pestrosť tohto typu artefaktov. Zachované pramene dovoľujú vytvoriť si predstavu o pretrvávaní obľuby určitých námetov, procesoch recepcie nových prvkov, ale aj o ich vzájomnom ovplyvňovaní. Zlom vo vývoji prepoštských pečatí nastáva v 1. polovici 15. storočia, keď dochádza k odklonu od naratívnych vizuálnych prvkov k čisto heraldickej výzdobe. V tomto období sa čoraz suverénnejšie začal presadzovať erb ako dominantný pečatný obraz. Platí to o všetkých známych pečatiach zvyšných stredovekých spišských prepoštov, počínajúc Jánom Stockom, pokračujúc Gašparom Backom, Jurajom z Mecske až po Jána Horváta.[777]

Erby novovekých prepoštov (1545 – 1776)

S používaním pečatí ako významného prostriedku osobnej identifikácie a reprezentácie úzko súvisí aj používanie erbov. Zatiaľ čo pečať bola známa už v staroveku, erby sú vyslovene stredovekým „vynálezom". Zvyčajne si obidva typy artefaktov spájame s dávnou minulosťou. Často si však neuvedomujeme, že sa s nimi v modifikovanej podobe stretávame aj v súčasnosti. Voskové pečate sa pretransformovali do atramentových pečiatok a sú dodnes nevyhnutnou súčasťou úradných dokumentov. Podobne nestratili svoj význam ani erby. Ťažko si možno predstaviť verejné budovy bez štátneho erbu (znaku) alebo naše mestá a obce bez ich heraldických znamení. Heraldika má svoje pevné miesto aj v katolíckej cirkvi. Najviditeľnejšie azda v erbe pápeža ako hlavy katolíckej cirkvi, ale erby používajú aj všetci arcibiskupi a biskupi a napokon aj inštitúcie (napr. diecézy, dekanáty, farnosti) a tiež baziliky. Aktívne ich v minulosti využívali aj členovia kapitúl či duchovenstvo na úrovni farskej správy.

V minulosti vzniklo veľké množstvo rôznorodých vizuálnych systémov, z ktorých sa najprepracovanejšími a zároveň najúspešnejšími v európskom priestore stali erby. Prvé z nich začali vznikať v 1. polovici 12. storočia v prostredí šľachty a postupne sa rozšírili aj medzi ďalšími fyzickými a právnickými osobami.[778] Na rozdiel

777 Podrobne k heraldike neskorostredovekých spišských prepoštov pozri štúdiu: GLEJTEK, Miroslav. Heraldika stredovekých.

778 Podrobne k prvopočiatkom heraldiky pozri: PASTOUREAU, Michel. *Vznik*, s. 339 – 352; PASTOUREAU,

Obr. 129 Pečať s II. variantom erbu Ladislava Hosutótyho.

Obr. 130 Pečať s erbom prepošta Mateja Tarnóciho.

Obr. 131 Pečať s erbom prepošta Jána Pálfalvaja.

Obr. 128 Rekonštrukcia erbu prepošta Ladislava Hosutótyho.

Obr. 132 Rekonštrukcia erbu Jána Pálfalvaja.

od všetkých ostatných identifikačných systémov podliehala tvorba erbov od počiatkov pomerne prísnym pravidlám. Heroldi, ktorí dali aj názov celej vede o erboch – heraldike, dohliadali na to, aby vznikali podľa určitých univerzálnych pravidiel platných naprieč Európou. Vďaka tomu, že sa heraldika (sa) formovala v prostredí rytierskej kultúry, erby imitovali zbroj dobových bojovníkov. Základom každého erbu bol štít dopĺňaný ďalšími mimoštítovými súčasťami. Na jeho hornom okraji spočívala prilba, podobná tej, ktorú nosil bojovník na hlave. Z prilby splývali kusy látky, tzv. prikrývadlá, ukončené na temene točenicou alebo korunkou. Na prilbe bol umiestnený klenot, ktorý mohol (ale nemusel) byť rovnaký ako znamenie na štíte. Tvorba erbov však vždy bola dynamická a aj podoby erbov sa vyvíjali podľa ich majiteľa a obdobia, v akom vznikali.

V mestskom a cirkevnom prostredí sa spočiatku používal erb v základnej podobe (samotný štít). Koncom stredoveku sa však už aj komunálne erby začali podobať šľachtickým erbom s prilbami, prikrývadlami a klenotmi. Do čisto štítových erbov klerikov boli pridané odznaky hodnosti držiteľa (klerický klobúk, procesiový kríž, mitra alebo berla).[779] Renesančná a baroková heraldika bola obohacovaná o ďalšie mimoštítové súčasti, napr. nosiči a strážcovia erbov, stany a plášte, stuhy s heslami alebo hodnostné koruny. Dôležitú úlohu vždy zohrávalo umelecké stvárnenie erbu. Pôvodne boli erbové znamenia jednoduché, aby boli dobre viditeľné aj na diaľku. Figúry mali byť štylizované a keďže sa aj heraldické pravidlá formovali v období gotiky, sú charakteristické práve gotickým štýlovým prejavom. Najbežnejšie erbové figúry získali charakteristickú podobu. Napríklad ruža mala päť lupeňov, zvieratá mali výrazne predimenzovanú tzv. zbroj, do ktorej patrili napríklad drápy, zuby alebo zobák. Vďaka masívnemu rozšíreniu erbov postupne vznikli tisíce figúr a ich kombinácií. Medzi najstaršie patria geometrické delenia štítov (koly, brvná, štvrtenie) nazývané aj heroldské figúry. Veľká časť heraldických figúr bola inšpirovaná v prírode. Či už sú to rastliny, živočíchy, prírodné útvary (napr. pažite, kopce, trojvršia) alebo umelé figúry vytvorené človekom (napr. zbrane, nástroje, stavby). Isté figúry sa tešili popularite dlhodobo naprieč celou Európou. Medzi také patrili orol, lev, ľalia, koruna, opevnenie atď. Niektoré figúry získali vyslovene teritoriálny ráz ovplyvnený domácimi kultúrnymi,

Michel. *Původ*, s. 353 – 369; PASTOUREAU, Michel. *Rozšírení*, s. 370 – 394.

779 GLEJTEK, Miroslav. *Heraldika v prostredí*, s. 23 – 29.

politickými a umeleckými faktormi. V novovekých erboch z nášho prostredia sa tešili veľkej obľube stvárnenia vojakov v uhorskom odeve (husári). Typické sú charakteristické naturálne výjavy, ako napr. odseknuté hlavy Turkov alebo bojové a lovecké výjavy. Je v nich často potlačená typická heraldická štylizácia a naopak presadzuje sa až naračný charakter so snahou zobraziť konkrétnu scénu.

K prísnym podmienkam tvorby stredovekých erbov patrilo používanie výlučne štyroch farieb (červená, modrá, čierna a zelená) a dvoch kovov (striebro nahrádzané bielou farbou a zlato nahrádzané žltou farbou). Tieto farby a kovy sa v erboch musia vždy striedať. Je možné klásť len farbu na kov a kov na farbu. Najmä vplyvom barokového prejavu sa v novovekej heraldike tieto pravidlá začali uvoľňovať a rozšírilo sa aj používanie tzv. prirodzenej farby alebo tieňovanie figúr, čo bolo stredovekej heraldike cudzie. Mnohé erby 16. – 18. storočia sa navzdory stredovekej jednoduchosti začali rozhojňovať a tak vznikali mnohé, čoraz komplikovanejšie kreácie s množstvom figúr, čo neraz sťažovalo aj ich identifikáciu.

Významným právnym aspektom používania erbov bola ich nemennosť a dedičnosť. Zjednodušene povedané, aby bol symbol skutočne erbom, musí ho majiteľ používať nemenný. Zmeny erbu mali byť skôr výnimočné a nie svojvoľné. Legitímne bolo napríklad polepšenie erbu panovníkom pri postupe do vyššieho stupňa šľachtictva, doplnením alebo odstránením figúr na základe zmeny územia. V cirkvi zasa dochádzalo k zmenám v erbe prelátov podľa ich postupu v cirkevnej hierarchii. V prípade rodových erbov bola dôležitá dedičnosť a kontinuálne používanie v nasledujúcich generáciách.[780] V uhorskej praxi však aj niektoré staré šľachtické rody v novoveku menili starobylé znamenia za nové, módnejšie. Tento fenomén je však spracovaný len čiastočne a zaslúži si podrobnejší výskum.[781] Aj medzi spišskými prepoštmi-šľachticmi existujú prípady zmien rodových erbov, išlo však skôr o drobné úpravy.

Erby našli svoje uplatnenie v obrovskom spektre ľudských aktivít. Po prvotnej potrebe identifikácie rytiera a jeho družiny priamo v boji získali vzápätí dominantné postavenie najmä v nevojenských sférach života. Možnosťou ich kvalitného vyrytia do kovu boli už od počiatkov predurčené k tomu, aby sa stali aj súčasťou pečatidla a tak aj jeho reprodukcie do vosku v podobe pečate. Podobne sa stali bežným námetom na dobových platidlách – minciach. Stali sa súčasťou výtvarnej výzdoby svetských či cirkevných budov, od vstupných portálov, cez výzdobu stien, hlinené kachlice na peciach, okenné vitráže, oltárne cykly, náhrobky, až po mobiliár (tróny, lavice, sekretáre). Samostatnú kapitolu tvoria umelecké predmety, ako boli klenoty, predmety dennej potreby, v cirkevnom prostredí berly, liturgické odevy, kalichy a podobne. Stali sa súčasťou kníh či už ako iluminácie v rukopisných kódexoch, drobné tlačené grafiky (exlibris), alebo razby na knižných obaloch (supralibros). Vo výpočte použitia erbov by sme mohli pokračovať ešte veľmi dlho. Erby predstavovali mimoriadne významný sociálny, kultúrny a umelecký fenomén. Heraldika prekonala stáročia vývoja, rôzne politické a spoločenské zmeny, prispôsobovala sa umeleckému vývoju, ale nezanikla a doposiaľ sa teší veľkej popularite, cirkevné prostredie nevynímajúc.[782]

Doterajšie výskumy heraldiky spišských prepoštov boli zväčša spojené so skúmaním ich pečatí. Pri podrobnejšom opätovnom preskúmaní s väčším dôrazom na heraldiku je však nutná čiastočná revízia a výraznejšie doplnenie niektorých záverov.[783]

Prvé zachované prepoštské erby pochádzajú zo 14. storočia. Ich význam postupne rástol a z erbov sa stal dominantný pečatný symbol, ktorý vytlačil všetky ďalšie námety. Obľuba erbov na pečatiach bola výsledkom zložitejšieho vývoja. Rozvoj administratívy znamenal čoraz väčšie množstvo vydávaných dokumentov vyžadujúcich si aj spečatenie. Praktické potreby tak viedli k používaniu čoraz menších pečatidiel, pretože odtlačenie napr. malého pečatného prsteňa vyžadovalo podstatne menšie množstvo pečatného vosku, ako v prípade rozmerných pečatí privesených k pergamenovému dokumentu. V konečnom dôsledku bolo pečatenie rýchlejšie, lacnejšie a celkovo efektívnejšie.

Malé rozmery pečatného poľa znemožňovali zobrazenie rozsiahlejších ikonografických scén a priali erbom. Mnohí preláti používali viacero pečatidiel, či už paralelne, alebo postupne. Ten istý erb bol v nich často zobrazený v rôznych modifikáciách. Zmeny sa týkali nielen umeleckého stvárnenia, ale najmä variabilného

780 Dodnes vzniklo nespočetné množstvo prác vedeckého aj popularizačného charakteru, v ktorých možno získať plastickú predstavu o vývoji heraldiky, jej pravidlách a zvyklostiach. Zo sumarizačných publikácií pozri napríklad: GLEJTEK, Miroslav. *Heraldika;* VRTEL, Ladislav. *Osem;* VRTEL, Ladislav. *Heraldický katechizmus*.

781 Túto problematiku do odbornej diskusie na modelovom príklade vniesol: FEDERMAYER, Frederik. *Heraldická móda*, s. 27 – 36. Príklady starých rodových znamení, ktoré si klerici čiastočne upravovali pozri: GLEJTEK, Miroslav. *Pečate nižšieho duchovenstva*, s. 36.

782 Komplexne pozri: DUDZIŃSKI, Paweł. *Współczesna heraldyka*; HEIM, Bruno. *Heraldry;* McCARTHY, Michael. *A Manual*.

783 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 251 – 271 + obr. príloha XXVII – XXXVIII.

zobrazovania rôznych mimoštítových súčastí, ako boli odznaky moci alebo prvky šľachtickej heraldiky. Poznanie novovekých prepoštských erbov navyše nie je viazané výlučne na jeden typ prameňa – pečate, hoci sú stále dominantné. Popri čoraz častejšie zachovaných náhrobných pamiatkach alebo vlastníckych knižných značkách – exlibrisoch sa objavujú aj špecifické písomné pramene. Jedným z nich je unikátna skupina farebných iluminácií v rukopisnej *Knihe Bratstva sv. Jozefa*, vedenej od roku 1711.[784] Napriek zvyšujúcemu sa počtu a rozmanitosti prameňov sme však pri niektorých spišských prepoštoch nútení rekonštruovať ich prepoštský erb na základe nepriamych prameňov, resp. na základe erbov ich rodov, prípadne z ich vlastných erbov, ktoré používali v iných funkciách mimo prepoštstva.

Základnou pramennou bázou tohto výskumu sú bohaté archívne fondy Spišského prepoštstva a kapituly.[785] Vo viacerých prípadoch ich dopĺňame odbornou literatúrou, z ktorej je potrebné vyzdvihnúť predovšetkým najnovšiu edíciu pečatí Denisa Pongrácza.[786] Keďže autor publikoval reprodukcie originálov pečatí a využíva aj rozsiahlu staršiu literatúru, odkazujeme predovšetkým na tento korpus. V prípade potreby konfrontujeme aj ďalšie referenčné práce. Pri popisoch jednotlivých erbov (tzv. blazónoch) rešpektuje heraldické zvyklosti vždy začínať popisom najdôležitejšej časti – štítového znamenia a následne mimoštítových súčastí erbu. Upozorňujeme na to, že v heraldike sa vždy erb popisuje z pohľadu toho, kto erb drží pred sebou – teda zrkadlovo, obrátene (to čo vidíme vľavo je heraldicky pravá strana a naopak). Pri rekonštrukcii erbov sú zámerne vynechané farebné popisy erbov, pretože vo viacerých prípadoch existujú rôzne farebné varianty toho istého erbu. Ich uvádzanie by v konečnom dôsledku spôsobovalo skôr zmätok a pri identifikácii erbov by to bolo kontraproduktívne.

V 16. storočí došlo k sledu mnohých závažných udalostí, ktoré dramaticky vstúpili do dejín Uhorska, činnosti cirkevných inštitúcií a v neposlednom rade aj samotného Spišského prepoštstva. Vzhľadom na obsadenie veľkej časti územia Uhorského kráľovstva Osmanmi nemohli viacerí biskupi priamo spravovať svoje diecézy. Zároveň to znamenalo, že nemohli užívať príjmy z biskupských obročí. Okupácia zároveň donútila týchto biskupov stiahnuť sa na neobsadené územia. Kvôli zabezpečeniu ich živobytia im boli udeľované benefíciá na neobsadených územiach. Takto pôsobili od polovice 16. storočia v hodnosti spišských prepoštov diecézni biskupi z Čanádu, Päťkostolia (Pécs), Sedmohradska (Alba Iulia), Sriemu, Vacova, Veľkého Varadína a nakoniec aj jeden arcibiskup z Kaloče. Posledným biskupom okupovanej diecézy na prepoštskom stolci bol vacovský biskup Mikuláš Balogh. Po postupnom vytlačení Osmanov z Uhorska sa biskupi začali vracať do svojich sídiel. Trend spišských prepoštov s biskupskou vysviackou však ostal zachovaný, pričom počínajúc Ladislavom Matiašovským získavali titul *episcopus electus* (zvolený biskup), resp. *episcopus titularis* (titulárny biskup). Tentoraz však nie v uhorských diecézach, ale išlo o čestné tituly zaniknutých diecéz.[787] Z toho vyplýva, že počnúc prepoštom Stanislavom Váralim (1545 – 1548) až po posledného spišského prepošta Jozefa Zbiška (1755 – 1774) nemožno v prostredí Spišského prepoštstva hovoriť o čisto prepoštských erboch.

Erb prepošta Stanislava Váraliho (1545 – 1548) poznáme z dvoch jeho pečatí a tiež z jeho náhrobnej dosky v Katedrále sv. Martina. Prepoštov erb je na oboch typoch nosičov prezentovaný odlišným spôsobom. Na pečatiach sa stretávame so štvrteným renesančným štítom (obr. 123), pre ktorý sú charakteristické ozdobné výkroje a oblúky na okraji štítu.[788] V 1. a 4. poli je umiestnená ľalia a v 2. a 3. poli zasa lev vztýčený na zadných končatinách (ide o dve z najobľúbenejších heraldických figúr vôbec). Na štíte je položená mitra s fimbriami.[789] Na náhrobnej vápencovej sepulkrálii došlo k zámene figúr tak, že sa zrkadlovo vymenili. V 1. a 4. poli sa nachádza lev a v 2. a 3. poli je umiestnená ľalia (obr. 124).[790] Na štíte je položená mitra, ktorú ešte heraldicky vpravo sprevádza berla so sudáriom. Keďže tento variant erbu vznikol neskôr než pečatidlá, je potrebné považovať za autentickejší variant erbu z pečatí, ktoré prelát aktívne používal.

Prepošt Peter Pavlinus (1560 – 1561) používal na dvoch typoch pečatí erb v podobe renesančného štítu (obr. 17, 125). Základnou figúrou je zrejme lev, ktorý dopĺňa v I. type pečate predmet štvorcového tvaru

784 ABÚ SK, SpB, nesignované. Za vyhotovenie reprodukcií z *Knihy Bratstva* ďakujeme PhDr. Vladimírovi Mitášovi, PhD. z Archeologického ústavu SAV.

785 Pre prehľadnosť v práci neodkazujeme na uloženie prameňov, ktoré sme už skôr publikovali, ale uvádzame len referenciu na príslušnú literatúru.

786 PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*

787 LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Spišské prepoštstvo*, s. 57 – 59.

788 KUČERA, František. *Tvarový vývoj*, s. 64 – 67.

789 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 255; Obrazová príloha XXIX, obr. 5. V ďalšom texte budeme citovať túto štúdiu, v ktorej sú uvedené podrobné signatúry príslušných archívnych dokumentov.

790 NOVOTNÁ, Mária. *Umeleckohistorické diela*, s. 303 – 304. V tejto podobe erb publikoval: SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch des Adels*, heslo: Váraljai.

Obr. 133 Pečať s II. variantom erbu Juraja Báršoňa.

Obr. 135 Pečať s erbom prepošta Joachima Luženského.

Obr. 134 Rekonštrukcia erbu Juraja Báršoňa.

Obr. 136 Rekonštrukcia erbu Joachima Luženského.

Obr. 137 Erb na epitafe Mikuláša Baloga v Katedrále sv. Martina.

pripomínajúci knihu. Štít nedopĺňajú žiadne hodnostné odznaky.[791]

Jeho nástupca Gregor Bornemisa (1561 – 1584) vlastnil renesančný štít prevýšený mitrou. V štíte je umiestnené zviera, ktoré sa presne nepodarilo identifikovať. Môže ísť o vlka či jeleňa s neidentifikovaným predmetom v labách (obr. 19).[792] D. Pongrácz mal k dispozícii Bornemisovu pečať ešte z obdobia, keď pôsobil ako ostrihomský kanonik (1558) a podľa jeho názoru by mohlo ísť o úplne inú figúru (mužské poprsie).[793]

Prepošt Martin Pete (1587 – 1605) používal dva známe typy pečate, vďaka ktorým môžeme sledovať aj premenu erbu pri postupe v cirkevnej hierarchii. V oboch prípadoch je základom štvrtený štít. V 1. a 4. poli sa nachádza pravošikmé brvno a v ňom k slnku

Obr. 138 Rekonštrukcia erbu Mikuláša Baloga.

smerujúca holubica s vetvičkou v zobáku. Nad a pod brvnom je vždy jedna ruža. V 2. a 3. poli je na trojvrší položená otvorená listová koruna, z ktorej vyrastá korunovaný lev (obr. 126).[794] V I. type pečate ide o renesančný štít prevýšený mitrou a za štítom je zrejme berla, ktorá je na pečati ťažko identifikovateľná (obr. 21). V II. type pečate sa stretávame s už ozdobnejšiu kartušou

791 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 256; Obrazová príloha XXX, obr. 7 – 8.

792 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 256 – 257; Obrazová príloha XXX, obr. 9.

793 PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 67, 641.

794 BOJNIČIĆ, Ivan. *Der Adel*, heslo: Pethe v. Hetes. V literatúre je publikovaná aj rekonštrukcia, v ktorej trojvršie absentuje. VÉGH, Gyula. *Jegyzetek*, s. 69, obr. 24.

Obr. 139 Pečať s erbom prepošta Jána Žigraja.

Orb. 141 Pečať s I. variantom erbu Imricha Pongráca.

Obr. 142 Pečať s II. variantom erbu Imricha Pongráca.

Obr. 140 Erb na epitafe Jána Žigraja v Katedrále sv. Martina.

s rovnakým obsahom. Za kartušou však pribudol procesiový kríž (obr. 127). Právo na jeho používanie získal prepošt po menovaní kaločským arcibiskupom.[795] Tretiu známu pamiatku predstavuje epitaf z roku 1548 (1889) umiestnený v Katedrále sv. Martina (obr. 23).[796] Anjel ako štítonosič tu drží kartušu s identickým obsahom ako v pečatiach, avšak po okrajoch zdobenú vavrínovým vencom.

Na pečatiach prepošta Ladislava Hosutótyho (1606 – 1648) môžeme sledovať dve koncepcie stvárnenia erbu. Vo všetkých prípadoch je základom štít (resp. kartuša) s pravošikmým brvnom, v ktorom je doprava smerujúci korunovaný lev držiaci v pravici ružu. Vpravo dole a vľavo hore sa nachádza ľalia. V hornom a dolnom priestore je trojica ruží na stopkách vyrastajúcich zrejme z trojvršia (obr. 128). V prvom variante sa symbolika nachádza v barokovej kartuši prevýšenej mitrou s fimbriami (obr. 24). Druhý variant erbu je tvorený renesančným štítom, na ktorom je položená otvorená turnajová prilba so splývajúcimi prikrývadlami (obr. 129). Na prilbe je položená koruna a nad ňou ešte mitra. Spoza štítu vľavo vyrastá berla. Tento variant erbu sa výrazne približuje plnohodnotným šľachtickým erbom, zatiaľ čo v prvom variante ide o typickú jednoduchú koncepciu barokového erbu preláta.[797] Kompletný rodový erb, s klenotom v podobe korunovaného leva vyrastajúceho z koruny, publikoval J. Novák.[798] V prepoštovom prípade mitra akoby suplovala rodový klenot, čo je fenomén, ktorý si môžeme všimnúť aj v niektorých ďalších prípadoch.

Matej Tarnóci (1648 – 1655) na svojej pečati zobrazil erb tvorený jednoduchou kartušou. Podľa odtlačku pečate, ktorý sme mali k dispozícii sa dá usudzovať, že je to spoza kolesa vyskakujúce zviera, zrejme okrídlený jeleň, prestrelený šípom. Na štíte je položená mitra s fimbriami, spoza ktorej vľavo vyrastá berla (obr. 130).[799] Iný typ pečate mal k dispozícii D. Pongrácz, ktorý popísal v štíte ďalší menší kruhový štít s privráteným polmesiacom a hviezdičkou. Na kruhovom štíte sa má vzpínať zajac prestrelený šípom. Mimoštítové prvky popísal ako mitru

795 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 257 – 258; Obrazová príloha XXXI, obr. 10 – 11. Pečať publikoval aj: PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 340, 867. V tomto období je ešte latinský procesiový kríž výlučným atribútom arcibiskupov. Až neskôr začali arcibiskupi používať dvojramenný (patriarchálny) kríž a jednoduchý latinský si osvojili v heraldike biskupi.

796 NOVOTNÁ, Mária. *Umeleckohistorické diela*, s. 303 – 304.

797 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 258 – 259; Obrazová príloha XXXII, obr. 13 – 14. Rekonštrukciu štítu publikoval: SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch des Adels – Supplementband*, heslo: Hosszutóthy v. Hosszutóth.

798 NOVÁK, Jozef. *Rodové erby I.*, s. 120 – 121; tab. XIX: 3.

799 Tu musíme korigovať náš starší názor, kedy sme predmet identifikovali ako konárik v ústach zvieraťa a nie šíp. GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 259 – 260; Obrazová príloha XXXIII, obr. 16.

Obr. 143 Erb prepošta Jána Peltza v Knihe Bratstva sv. Jozefa.

s dvomi berlami a páliom.[800] Podľa ním publikovanej reprodukcie pečate sa dá identifikovať iba mitra a berla. Prítomnosť pália by nebola v súlade s cirkevno-právnymi reáliami a heraldickými zvyklosťami, pretože naň biskup nemá nárok.

Prepošt Ján Pálfalvai (1655 – 1663) stvárnil na pečati erb tvorený neskorogotickým štítom. Z jeho dolného okraja vyrastá koleso, na ktorom spočíva holubica držiaca v pazúroch meč (obr. 131). Podľa rekonštrukcie G. Csergheöa má v zobáku olistený konárik (ratolesť) (obr. 132).[801] Na pečati je na štíte položená otvorená turnajová prilba a po stranách splývajú prikrývadlá. Na prilbe je položená otvorená listová koruna. Na nej spočíva na mieste klenotu mitra. Ide tu opätovne o prepájanie šľachtickej a cirkevnej heraldiky, pretože prikrývadlá, prilba a klenot sú atribúty šľachtických erbov. Prepošt však na miesto určené pre erbový klenot umiestnil symbol biskupskej hodnosti – mitru.[802]

800 PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 448, 955.

801 Rodový erb publikoval SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Pálfalvay.

802 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 259 – 260; Obrazová príloha XXXIII, obr. 17.

Obr. 144 Pečať s erbom Jána Peltza.

S jednotnou koncepciou erbu sa stretávame vo viacerých pečatiach prepošta Juraja Báršoňa (1663 – 1675). Tvorí ho kartuša, na ktorej spočíva mitra a spoza nej vľavo vyrastá berla. Napriek tomu, že hodnostárov erb je známy z viacerých heraldických prác, presná identifikácia štítových symbolov nie je jednoznačná. Na základe známych odtlačkov pečatidiel sa zdá, že v kartuši je umiestnený hadom obtočený predmet. Na jednom type pečate pripomína šíp zabodnutý do pažite, ktorého horný koniec je ukončený trojicou kvetov (obr. 32). Druhý typ pečate však viac pripomína stonku ukončenú trojicou kvetov (obr. 133). V oboch prípadoch predmet prebodáva veniec, ktorý po stranách v zobákoch pridržiavajú dva bociany.[803] D. Pongrácz popisuje stojaci predmet ako šíp.[804] V rekonštrukcii J. Nováka, vychádzajúceho z iného typu pečate, sa pažiť nenachádza a šíp je ukončený len jedným ľaliovým kvetom.[805] Novší výskum poukázal aj na ďalšie varianty rodového erbu. Zaujímavá je podoba erbu člena trenčianskej vetvy rodu Andreja zo 17. storočia, kde bociany stojace na pažiti držia medzi sebou veniec, cez ktorý je prestrčený stĺp vznášajúci sa vo vzduchu.[806] Stĺp v erbe uvádza aj G. Csergheö (obr. 134),[807] avšak takáto rekonštrukcia bola v staršej literatúre spochybnená.[808] Natíska sa tu úvaha, či nemohli dve odlišné figúry (šíp a stĺp) patriť odlišným vetvám rodu, keďže prepošt Juraj patril do nitrianskej vetvy.

803 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 261 – 262; Obrazová príloha XXXIV, obr. 19 – 20.

804 PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 38, 618.

805 NOVÁK, Jozef. *Rodové erby I.*, s. 55; tab. XXXI, č. 9.

806 FEDERMAYER, Frederik – PONGRÁCZ, Denis. *Lexikón I.*, s. 15.

807 SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Bársony v. Lovas-Berény.

808 Bližšie k tomu pozri: NOVÁK, Jozef. *Rodové erby I.*, s. 55.

Obr. 145 Supralibros s erbom Františka Barkóciho ako jágerského biskupa.

Obr. 146 Erb Alexandra Mariášiho v Knihe Bratstva sv. Jozefa.

V prípade prepošta Joachima Luženského (1676 – 1681) je k dispozícii pečať, ktorú používal ako nitriansky archidiakon a ostrihomský kanonik ešte v roku 1666, teda pred menovaním za prepošta (obr. 135).[809] Je na nej zobrazená kartuša, na ktorej spočíva mitra a spoza ktorej vpravo vyrastá berla. Štítovou figúrou je rodové znamenie v podobe stojaceho, doprava otočeného gryfa. Je to typické heraldické zviera, ktoré vzniklo kombináciou dolnej časti tela leva a hornej časti so zobákom a roztiahnutými krídlami z orla. Obdobným spôsobom je erb zobrazený aj na prepoštovom exlibrise (obr. 36).[810] Korešponduje to aj s ďalšími erbovými pečaťami patriacimi iným členom tohto pôvodom poľského rodu.[811] V literatúre sa spomína aj pažiť, na ktorej má gryf stáť. Na pečati ju vplyvom mechanického poškodenia nie je možné identifikovať. Určite sa však nenachádza na prepoštovom exlibrise. Podobne najnovšia práca J. Nováka a P. Víteka s odvolaním sa na kresby v Matiašovského aj Fellegiho zbierke spomína otočenie gryfa smerom doľava.[812] Takto erb publikoval už G. Csergheö (obr. 136).[813] Na základe preštudovaných prameňov možno považovať za vernejšiu podobu na exlibrise a predstavenej pečati.

Monumentálnou pamiatkou využiteľnou pri rekonštrukcii erbu prepošta Mikuláša Baloga (1683 – 1689) je náhrobná doska v Katedrále sv. Martina z roku 1689 (obr. 137).[814] Pod postavou prepošta je zobrazená kartuša vyplnená múrom, spoza ktorého vyrastá obrnený vojak so šabľou v pravici a odťatou hlavou v ľavici. Ide o naturálnu až morbídnu scénu, typickú pre uhorskú šľachtickú heraldiku raného novoveku. Akcentujú sa v nej prvky vojenstva a s ním spojeného násilia. Rovnaké štítové znamenie obsahuje aj pečať používaná Mikulášom pred získaním hodnosti prepošta. Kartuša je doplnená o mitru, z ktorej vľavo vyrastá berla (obr. 138).[815]

809 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 262 – 263; Obrazová príloha XXXV, obr. 22.

810 JANKOVIČ, Ľubomír. *Exlibris*, s. 91.

811 PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 264, 801.

812 NOVÁK, Jozef – VÍTEK, Peter. *Lexikón II.*, s. 70 – 71; Príloha 8, s. 168

813 SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Luzsénsky v. Luzsna u. Reglicze.

814 NOVOTNÁ, Mária. *Umeleckohistorické diela*, s. 311.

815 PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 611. Rekonštrukciu identického erbu vychádzajúcu z pečatí publikoval: VÉGH,

Obr. 147 Exlibris s erbom Jozefa Karola Zbiška.

Obr. 148 Pečať Jozefa Karola Zbiška.

V prípade Ladislava Matiašovského (1689 – 1696) nepoznáme priamo jeho erb prepošta-titulárneho biskupa. Známe sú len heraldické pamiatky z obdobia, keď nastúpil na nitriansky biskupský stolec. Podľa pečatí z tohto obdobia používal mladšie varianty rodového erbu. V kartuši je zobrazený z koruny vyrastajúci medveď s predmetom v labách. Na staršej pečati je to ratolesť, na mladšej trojica kvetov.[816] V literatúre sú uvádzané ako puky ruží či ľalie (obr. 37).[817] Poznáme však aj vyobrazenie erbu na tympanóne budovy tzv. Veľkého seminára v Nitre, kde medveď drží trojicu heraldických ruží na stonkách. Na pečatiach je na kartuši položená mitra a spoza nej vyrastá berla.

Zaujímavú transformáciu rodového erbu môžeme sledovať v erbe prepošta Jána Žigraiho (1696 – 1718). Na prepoštovej pečati (obr. 139)[818] aj náhrobnej doske v Katedrále sv. Martina má okrem jedného detailu identickú podobu (obr. 140).[819] Tvorí ho neskorogotický štít, na ktorom spočíva mitra. Spoza štítu vyrastá berla (na pečati je vľavo a na náhrobku vpravo). Štít je po stranách ovenčený dvoma palmovými ratolesťami. Rozdelený je na dve časti. V hornej hlave štítu je umiestnený dvojramenný kríž sprevádzaný po stranách párom orlích krídel. Väčšia dolná časť je štvrtená. V 1. a 4. poli je doprava otočený vták s rozpätými krídlami. V pečati je ťažko identifikovateľný, avšak na náhrobnej doske zreteľne viditeľný orol. V 2. a 3. poli sa nachádza jednorožec v skoku. V odbornej literatúre sa môžeme stretnúť s viacerými variantmi rodového erbu (obr. 38).[820] Tie sa odlišovali v závislosti od rodovej vetvy, ako aj dosiahnutého stupňa šľachtictva. Ani jeden však nezodpovedá podobe, ktorú používal prepošt Ján. Najbližšie k nemu sa približuje variant používaný členmi bratislavskej vetvy. V ňom sa pár orlích krídel nachádza v klenote a z neho sa v prepoštovom erbe krídla dostali priamo do hornej časti štítu. Touto transformáciou klenotu do štítu sa zaoberal Z. Alexy.[821] Novým prvkom je tu dvojramenný kríž, ktorý nahradil meč s nastoknutou korunou z rodového erbu. Prepošt ďalej zachoval štvrtenie štítu, ale opäť modifikoval figúry. Jednorožec je v rodovom erbe umiestnený v 1. a 4. poli, zatiaľ čo u prepošta v 2. a 3. poli. Uvoľnené miesta po jednorožcoch nahradil úplne novou figúrou – orlom, zatiaľ čo leva úplne vynechal.

Viacero heraldických pamiatok je známych aj v prípade prepošta Imricha Pongráca (1719 –1724). Farebná podoba erbu sa nachádza na iluminácii v *Knihe Bratstva sv. Jozefa* (obr. 40). Erb tvorí kartuša s typickým rodovým znamením – klinom rozčesnutým dvojorlom. V kline je na pažiti položená listová koruna a na nej obrnené rameno s trúbkou prevýšené hviezdou. Na kartuši spočíva hodnostná korunka a na nej mitra a spoza oboch vľavo vyrastá berla. V jednom z typov prepoštovej pečate sa stretávame s podobným erbom (obr. 141). Ten sa odlišuje v niekoľkých detailoch. Korunka v štíte nie je položená na pažiti, chýba hodnostná korunka nad štítom a berla vyrastá vpravo. Zaujímavý je iný variant erbu, opäť známy z pečate (obr. 142). Erbové znamenie v oválnom štíte ostalo zachované. Na štíte je však umiestnená otvorená turnajová prilba, z ktorej po stranách splývajú prikrývadlá. Na prilbe je položená otvorená listová korunka a na nej v pozícii klenotu mitra. Spoza štítu vpravo vyrastá berla. Tento

Gyula. *Jegyzetek*, s. 70, obr. 31.

816 PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 279 – 280, 811.

817 NOVÁK, Jozef. *Rodové erby II.*, s. 100; NOVÁK, Jozef – VÍTEK, Peter. *Lexikón II.*, s. 76 – 77; SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Mattyasovszky v. F.-Mattyasócz.

818 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 263 – 264; Obrazová príloha XXXV – XXXVI, obr. 24 – 25.

819 NOVOTNÁ, Mária. *Umeleckohistorické diela*, s. 320; SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Mattyasovszky v. F.-Mattyasócz.

820 SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Sigray v. Felsö- u. Alsó-Surány; PONGRÁCZ, Denis. *Šľachta*, s. 446 – 447.

821 ALEXY, Zdenko. *Erby*, s. 34 – 35.

variant erbu je prejavom typickej profanizácie a príklonu k štruktúre šľachtického erbu, podobne ako je to v erbe prepošta J. Pálfalvaia. Prilba a prikrývadlá sú súčasťou šľachtických erbov, zatiaľ čo mitra a berla sú atribútmi cirkevného hodnostára. Do koncepcie rodového erbu tu zasiahla potreba stvárnenia mitry v najvyššej časti erbu. Bol vynechaný typický rodový klenot tvorený obrneným ramenom s mečom, ktorý sprevádza pár orlích krídel a nahradila ho práve mitra. Celkovo bol rodovej heraldike Pongrácovcov venovaný v literatúre rozsiahly priestor a rôzne varianty erbu sú dobre zmapované.[822]

Farebnú podobu erbu poznáme aj v prípade prepošta Jána Peltza (1725 – 1740). Rovnako ako v predchádzajúcom prípade je súčasťou výzdoby *Knihy Bratstva sv. Jozefa* (obr. 143). Erb tvorí štít s vojakom so šabľou v pravici stojacim pred ostrým bralom prevýšeným malou päťhrotou hviezdou. Na bralo z bočných strán lezú dva malé jednorožce. Na štíte je položená otvorená turnajová prilba so splývajúcimi prikrývadlami po oboch stranách. Na prilbe je položená otvorená listová koruna a na nej ako klenot holubica s ratolesťou v zobáku. Na pravej strane prikrývadiel spočíva mitra a na ľavej strane spoza nich vyrastá berla. Všetko je prevýšené klerickým klobúkom so šiestimi strapcami na šnúrach na každej strane.[823] S výnimkou symbolov cirkevnej hodnosti ide o erb totožný s erbom udeleným Karolom III. Jurajovi Peltzovi (obr. 42).[824] Veľmi podobný variant erbu je známy aj z prepoštovej pečate (obr. 144).[825] Vzhľadom na malé rozmery tu došlo k pochopiteľným zjednodušeniam a zmene proporcií. Chýba tu hviezdička a jednorožce sú výrazne väčšie. Zásadná zmena nastala v prípade klenotu. Holubica je nahradená mitrou, z ktorej vpravo vyrastá berla. Klerický klobúk absentuje úplne.

Erb Františka Barkóciho (1740 – 1744) z obdobia jeho pôsobenia na Spiši sa zatiaľ nenašiel. Existuje však veľké množstvo heraldických pamiatok naviazané na jeho hodnosť jágerského biskupa (obr. 145)[826] a neskôr ostrihomského arcibiskupa (obr. 43).[827] Erbový štít tvorí jeden zo základných variantov rodového erbu používaného v 18. storočí. V 1. a 4. poli stojí lev držiaci zástavu. V 2. a 3 poli je anjel tvorený krídlami a korunovanou hlavou. Existuje však veľké množstvo ďalších podôb rodového erbu, líšiacich sa v rôznych detailoch.[828] Je vysoko pravdepodobné, že prepoštov erb nebol tvorený len štítom, ale aj ďalšími mimoštítovými súčasťami. Či išlo o insígnie používané z titulu tenagrenského biskupa, alebo odkazujúce na šľachtickú rodovú symboliku, resp. ich kombináciu, sa nateraz nedá presne zistiť.

Ani v prípade prepošta Alexandra Mariášiho (1745 – 1755) nie je k dispozícii jeho pečať. Poznáme iba farebnú miniatúru z *Knihy Bratstva sv. Jozefa* (obr. 146). Neprekvapí, že prepošt, ako príslušník významného spišského šľachtického rodu, používal práve rodový erb. Ten je tvorený kartušou, v ktorej na strednom vŕšku trojvršia vyrastá muž držiaci v pravici palcát zdvihnutý nad hlavu. Z pravého vŕšku vyrastajú štyri a ľavého vŕšku tri ľalie. Na kartuši stojí hodnostná korunka, na ktorej vpravo spočíva mitra a vľavo vyrastá berla. Všetko prevyšuje klerický klobúk so šiestimi strapcami na každej strane. Ide o jeden z viacerých variantov rodového erbu.[829]

Posledným prepoštom pred vznikom biskupstva bol Jozef Karol Zbiško (1755 – 1774). Jeho erb poznáme z pečate a tiež z exlibrisu. V grafickej knižnej značke je zobrazená kartuša s levom stojacim na pažiti držiacim šabľu v pravici (obr. 147). Na kartuši je položená otvorená turnajová prilba, na ktorej spočíva koruna a na nej klenot v podobe pelikána kŕmiaceho mláďatá. Na pravej strane kartuše je položená mitra a na ľavej strane spoza nej vyrastá berla. Všetko je prevýšené klerickým klobúkom so šiestimi strapcami na šnúrach na každej strane.[830] V pečati sa stretávame s takmer rovnakou podobou erbu s drobným rozdielom. Kartušu nahradil oválny štít a spod prilby splývajú prikrývadlá (obr. 148).[831]

Počínajúc Stanislavom Váralim pôsobilo od polovice 16. storočia na poste spišského prepošta 19 prelátov.

822 Rekonštrukcie erbov pozri napríklad: SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Pongárcz, II, v. Szent-Miklós u. Óvár; NOVÁK, Jozef – VÍTEK, Peter. *Lexikón II.*, s. 103 – 104; Príloha 11, s. 171; PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 354 – 359, 877 – 881.

823 ABÚ SK, SpB,, nesignované.

824 SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Pelcz.

825 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 265; Obrazová príloha XXXVII, obr. 29.

826 AABÚ KE, Zbierka kníh.

827 AABÚ KE, Zbierka liturgických odevov. Odkazy na viacero sfragistických prameňov pozri: GLEJTEK, Miroslav. *Typológia*, s. 93.

828 PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 36 – 37, 616; NOVÁK, Jozef. *Rodové erby I.*, s. 53 – 54; tab. XX, č. 3; SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Barkóczy v. Szala u. Tavarna.

829 Viacero prameňov pozri: PONGRÁCZ, Denis. *Atlas I.*, s. 274 – 275, 807.

830 JANKOVIČ, Ľubomír. *Exlibris*, s. 120.

831 GLEJTEK, Miroslav. *Pečate spišských*, s. 265 – 266; Obrazová príloha XXXVIII, obr. 31. Erb bez odznakov cirkevnej hodnosti publikuje: SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch*, heslo: Zbiskó v. Kis-Kolacsin.

Štruktúra		*Pozícia*
Predstavený kapituly		prepošt
Členovia kapituly	Hodnostári	lektor
		kustód
		kantor
	Kanonici	V závislosti od počtu prebiend. V 14. - 15. storočí osciloval od 9 - 13
	Ostatní prebendáti	V závislosti od fundácií Počet v rovnakom čase neznámy (5-6 osôb)

Obr. 149 Štruktúra Spišskej kapituly v stredoveku.

U takmer všetkých sa podarilo identifikovať buď ich vlastný erb, alebo aspoň erb používaný ďalšími členmi ich rodu. Špecifikom je, že spišskí prepošti v tomto období zastávali vždy aj hodnosť biskupa. Nedá sa preto hovoriť o čisto prepoštskom erbe. Vzhľadom na vyššiu biskupskú hodnosť ide o erby v prvom rade biskupské. V novovekej cirkevnej heraldike sme svedkami pomerne voľného stvárňovania erbov. Vidíme to aj v prípade rôznych variantov erbu tej istej osoby. Zjednodušene môžeme hovoriť o dvoch základných tendenciách. Prvú predstavuje snaha vytvoriť erb čisto cirkevný, tvorený štítom (resp. kartušou) doplnenou o odznaky cirkevnej hodnosti (mitra, berla). Druhý typ erbov využíva aj prvky šľachtickej heraldiky, ako sú prilba, prikrývadlá, korunky či klenoty v rôznych kombináciách s odznakmi cirkevnej hodnosti. Tam, kde bolo možné komparovať erb preláta s rodovým erbom, vidieť snahu rešpektovať šľachtickú rodovú symboliku predovšetkým v rámci erbového štítu. Intenzívnejšie je to pri štítovom znamení a v oveľa menšej miere pri klenotoch. U dvoch prepoštov (Blažeja Péterváradiho a Ondreja Šebešténiho) sa zatiaľ nepodarilo identifikovať žiadnu heraldickú pamiatku, a preto možno konštatovať, že výpočet heraldických artefaktov v tejto chvíli nie je uzavretý. Existuje veľké množstvo doposiaľ nevyužitých historických prameňov a pamiatok, ktorých súčasťou sú aj erby spišských prepoštov. Tieto zaiste prinesú nové poznatky, ktoré nám pomôžu spresniť či korigovať súčasné závery. Našou snahou bolo predstaviť artefakty ilustrujúce heraldické dedičstvo Katolíckej cirkvi i samotného Spišského prepoštstva a zároveň môžu napomôcť identifikácii pamiatok spojených s osobnosťami prepoštov. (TABUĽKA I).

Meno prepošta	*Rok vydania dokumentu*	*Tvar pečate*	*Rozmery pečate*	*Farba pečatného vosku*	*Ikonografia*	*Text kruhopisu*	*Uloženie prameňa*
Mutimír	1278	okrúhly	Ø 34 mm	prirodzená	sv. Martin ako biskup	[///] MOTHMERII P(re)POSITI * DE [///]	SNA, f. Bárcai z Barce, fasc. 35, Nr. 3
Jakub	1298	špicato-oválny	55 x 30 mm	červená	pontifikálny portrét majiteľa	[///] D(e)I • GRA(tia) • || EP(iscop)I • SCYPVSIE(n)SIS	SA Le, f. SaSk, Scr. 7, fasc. 1, Nr. 3
Pavol	1313	špicato-oválny	55 x 30 mm	červená	majiteľ pri omši + sv. Martin ako biskup	S(igillum) PAVLI PREPOSITI D(e) SCIPES	SA Le, f. SaSk, Scr. 10, fasc. 1, Nr. 11
Henrich	1316	špicato-oválny	55 x 35 mm	prirodzená	majiteľ pri modlitbe + sv. Martin ako biskup	S(igillum). HENRICI PRE[///] DE SCEPVS	Sa Le, f. SaSk, Scr. 10, fasc. 1, Nr. 17
Ján	1345	špicato-oválny	45 x 30 mm	prirodzená	majiteľ pri modlitbe + Madona s Ježiškom	S(igillum) • IOH(ann)IS • P(re) POS(it)I • EC(c)LE(sie) S(ancti) • MART(ini) • DE • SCEP(us)	SA Le, f. SaSk, Scr. 10, fasc. 2, Nr. 20
Dominik	1357	špicato-oválny		prirodzená	majiteľ pri modlitbe + erb + sv. Martin na koni	S(igillum) DOMIN(ici) PREPO || SITI [SCEP]VSIEN(sis)	SA Le, f. SaSk, Scr. IX, fasc. V. Nr. 5
Benedikt	1363	špicato-oválny	60 x 35 mm	červená	erb + sv. Martin na koni + Madona s Ježiškom	S(igillum) BENEDICTI PREPOSITI ECCL(es)IE S(an)CT(i) MARTINI DE SCEPES	SA Le, f. SpP, Man. I, Nr. 82
Mikuláš	1387	špicato-oválny	65 x 45 mm	zelená	majiteľ pri modlitbe + sv. Mikuláš (?)	S(igillum) . NICOLAI P(re)POSITI SCEPSIEN(sis) . ET CANCELA(r)II REG(inis)	Sa Le, f. SaSk, Scr. 4, fasc. 5, Nr. 1
Juraj	1421	špicato-oválny	42 x 28 mm	čierna	Erb + sv. Juraj (?)	S[igillum] GEORGII [///] PREPOSITI [///]	MNL OL DL 74887

PREPOŠTI, HODNOSTÁRI A KANONICI SPIŠSKEJ KAPITULY DO VZNIKU SPIŠSKÉHO BISKUPSTVA

Žiadna inštitúcia v dejinách ľudstva nemôže existovať bez človeka. Sú to práve členovia inštitúcie, ktorí v jej mene konajú a napĺňajú jej poslanie. Tieto konštatovania platia aj o Spišskej kapitule. Tá by nebola kapitulou nebyť prepoštov, hodnostárov, kanonikov a prebendátov. Počas jej viac ako poltisícročnej existencie (od jej založenia po vznik Spišského biskupstva a jej pretvorenia na katedrálnu kapitulu) sa v nej vystriedalo niekoľko stoviek osôb. Jedni sa v jej dejinách mihli tak rýchlo, že v nej nezanechali (takmer) žiadnu stopu, ďalší jej venovali najlepšie roky svojho života a vtlačili jej pečať svojej osobnosti. Aj z tohto pohľadu musíme konštatovať, že dejiny Spišskej kapituly sú zároveň dejinami jej členov. Poznanie ich jedinečných životov, pôvodu, vzťahov, vzdelania a sociálnych kontaktov vytvára lepší priestor nielen na pochopenie dejín samotnej inštitúcie alebo jej miesta v dobovej spoločnosti, ale slúži predovšetkým na identifikáciu (pozitívnych i negatívnych) celospoločenských procesov. Aj preto je personálne obsadenie cirkevných inštitúcií už niekoľko desaťročí plne etablovanou témou výskumu, ku ktorej sa historiografia neustále vracia z rôznych dôvodov.

Primárne sa práce tohto druhu zameriavajú na tzv. archontológiu. To znamená, že vznikajú zoznamy s informáciami kto, kedy a kde zastával cirkevný post na rôznej hierarchickej úrovni. Pri dostatočne hlbšom výskume je potom možné rozšíriť tento základný výskum na spoznávanie členov kapitúl ako sociálnej vrstvy, ktorá spočiatku plnila úlohu „personálnej rezervy" nielen pre cirkevnú hierarchiu, ale tiež pre službu na kráľovskom dvore (trochu nepatrične by sme mohli použiť aj slovné spojenie *kádrová rezerva*). Postupom času sa proces otočil. Kapituly už neboli rezervoárom, kde bolo možné nájsť jedinca schopného plniť dôležité úlohy (najmä diplomatické) v prospech kráľovstva. Vďaka kráľom Žigmundovi Luxemburskému a Matejovi Korvínovi, ktorí dôkladne (zne/vy)užívali kráľovské patronátne právo, sa časť prebiend kanonikov zmenila fakticky na materiálne zabezpečenie profesionálov v kráľovskej kúrii. Prejavilo sa to v mnohých prípadoch aj v Spišskej kapitule. Azda najzreteľnejšie menovaním Žigmundovho lekára Jána Stocka za spišského prepošta.

Vnútorná štruktúra Spišskej kapituly v stredoveku

Každá inštitúcia, ak má plniť svoj účel, musí mať vytvorenú vhodnú vnútornú štruktúru s vymedzenými činnosťami a zodpovednosťou. Hoci dnes sme zvyknutí vytvárať písomné dokumenty obsahujúce všetky náležitosti, postup stredovekého človeka bol iný. Pri zakladaní inštitúcie (a môžeme tieto riadky aplikovať aj na Spišskú kapitulu) sa využili ako základ zvyklosti jedného alebo viacerých vzorov. Tie boli potom dotvárané podľa špecifických lokálnych podmienok alebo prispôsobované originálnemu vývoju. Nemalú úlohu zohrali aj samotní členovia inštitúcie, ktorí počas pôsobenia v nej aplikovali vzorce z iných miest, resp. naštudované teoretické modely. Aj na základe týchto všeobecných konštatovaní sa dá povedať, že každá kapitula je unikátom a jej výskum musí k nej takto pristupovať. V opačnom prípade by sme podľahli pokušeniu prenášať štruktúry z kapituly na kapitulu bez hlbšej analýzy. Stratili by sme tak možnosť nahliadnuť do lokálnych pomerov zračiacich sa v štruktúre skúmanej inštitúcie – v našom prípade Spišskej kapituly.

V duchu predchádzajúcich myšlienok môžeme povedať, že vnútorná štruktúra Spišskej kapituly v ktoromkoľvek období jej existencie, od založenia po transformáciu na katedrálnu kapitulu, je kombináciou všeobecných dobových vzorov a normatívnych usmernení (napr. kanonického práva), partikulárnych zvyklostí a lokálnych pomerov (hospodárskych, sídelných a pod.).

Štruktúru Spišskej kapituly v čase jej založenia nepoznáme. Môžeme ju len dedukovať z neskoršieho vývoja a dobových blízkych modelov. Z posledných výskumov vyplýva, že sumárny počet hodnostárov a kanonikov dosiahol svoj vrchol na začiatku 14. storočia, keď ich mala dohromady 16.[832] K tomuto číslu sa kapitula dopracovala v priebehu jedného storočia. Počiatočný stav by sme mohli odhadnúť na najviac 4 – 6 osôb, pričom traja z nich boli hodnostármi: lektor; kantor a kustód. Ďalšie prebendy kanonikov dokázateľne pribudli za prepošta Mateja v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch 13. storočia a najviac ich založil prepošt Lukáš v roku 1282 (šesť).[833] Postupom času sa počet hodnostárov a kanonikov ustálil na dvanásť počas celého novoveku.[834]

Pri obsadení benefícií v Spišskej kapitule si musíme uvedomiť ešte jeden dôležitý fakt, že nie všetci kanonici

832 *RDSl I*, s. 39 – 41, č. 28; *RDSl I*, s. 277 – 278, č. 620.

833 LABANC, Peter. *Organizačná štruktúra*, s. 104 – 105.

834 GLEJTEK, Miroslav. *Príspevok*, s. 35.

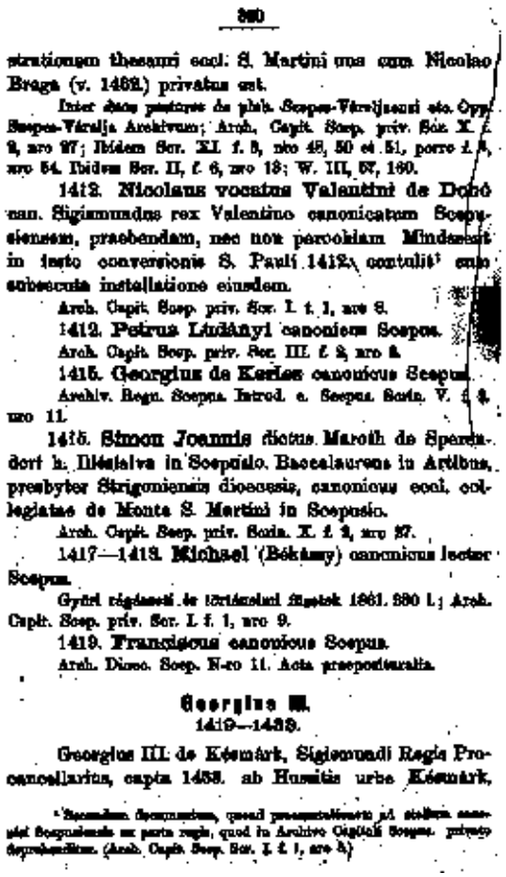

Obr. 150 Ukážka zoznamu kanonikov J. Hradského.

boli pri svojom benefíciu prítomní. Inými slovami povedané, nie každý člen Spišskej kapituly poberajúci výnosy z jedného z jej benefícia sa pri nej trvalo zdržiaval. Zo zachovaných prameňov je jednoduchšie zistiť celkový počet kanonikov Spišskej kapituly, no len občas z nich môžeme identifikovať aj počet skutočne prítomných (rezidujúcich) kanonikov pri Chráme sv. Martina. Medzi takéto pramene patrí niekoľko listín Spišskej kapituly z obdobia okolo roku 1368 výnimočne obsahujúcich zoznam prítomných členov kapituly. Napríklad 14. mája 1368 sa v kapitule zdržiavali siedmi kanonici – lektor, kustód, kantor a ďalší štyria radoví kanonici.[835] Podobne čísla ponúka aj listina spišského prepošta z roku 1394, v ktorej sú uvedení ôsmi hodnostári a kanonici kapituly a ďalší piati prebendáti.[836] Z týchto náznakov sa dá usudzovať, že nanajvýš tretina spišských kanonikov pri svojom benefíciu nerezidovala, pričom so zvyšujúcim sa letopočtom sa ich podiel zväčšoval. Podrobnejší výskum tejto otázky v budúcnosti určite prinesie spresnenie tohto odhadu.

835 MNL OL DL 74830.

836 *CDH X/2*, s. 137 – 139, č. LXII.

Prepošt

V samotnej štruktúre Spišskej kapituly mal kľúčové postavenie prepošt (z lat. *praepositus*, ten, ktorý je na čele). Už v priebehu 13. storočia došlo k majetkovému odčleneniu prepošta a kapituly a prakticky sa z nich stali dve právnické osoby. Z tohto formálneho hľadiska by sme mohli povedať, že prepošt členom kapituly nebol, pretože nemal podiel na majetku kapituly a nedostával z neho prebendu. Dôvodom vyčlenenia prepošta z kapituly bola zrejme skutočnosť, že bol zároveň arcidiakonom, resp. na území Spišského prepoštstva mal právomoci arcidiakona. V istých obdobiach (najmä v druhej polovici 13. storočia) dokonca robil úkony vyhradené biskupovi, zrejme kvôli vzdialenosti od diecézneho centra v Ostrihome.

Pri katedrálnych kapitulách k vyčleneniu prepošta spravidla nedochádzalo, pretože zodpovednosť za diecézu mal biskup. V takých kapitulách bol prepošt formálne „iba" na čele kapituly. Špecifická pozícia spišského prepošta oproti kapitule sa ukazuje aj v tom, že vďaka fundovaniu veľkej väčšiny prebiend to bol on, kto pri nich požíval a uplatňoval patronátne právo, pričom istý súhlas s jeho výberom museli vyjadriť aj ostatní hodnostári a kanonici.[837]

Hodnostári

Popredné miesta v Spišskej kapitule patrili trom hodnostárom – lektor, kantor a kustód.[838] Ich pomenovania vznikli z náplne ich práce pri zabezpečovaní základnej činnosti členov kapituly – slávenie slávnostnej liturgie (lat. *missa solemnis*) v kapitulnom chráme. Lektor spočiatku sám zabezpečoval čítanie úryvkov Svätého písma počas liturgických slávení, koncipoval a písal kapitulné písomnosti a vyučoval v kapitulnej škole.[839] Neskôr v 14. storočí sa faktický výkon týchto troch základných úloh lektora rozdelil medzi sublektora

837 V roku 1286 sa hodnostári a kanonici Spišskej kapituly sťažovali na prepošta Jakuba, že si od nich pod hrozbami vynútil potvrdenie menovanie jeho synovca Jakuba za kanonika. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 312.

838 V dnešnej ustálenej terminológii sa zvyčajne označujú ako kanonik-lektor, kanonik-kustód, kanonik-kantor, ale v stredovekých prameňoch pridávanie slova kanonik pred hodnosť absentuje. Podľa predbežných pozorovaní sa tento úzus vyvinul až v novovekom období, keď došlo k zlučovaniu niektorých benefícií hodnostára a kanonika. V stredoveku však takáto terminológia neexistuje.

839 MÁLYUSZ, Elemér. *Egyházi társadalom*, s. 60. K vzťahu lektora a hodnoverného miesta napr. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 228 – 229; KŐFALVI, Tamás. *Places of authentication*, s. 36; GULIN, Ante. *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, s. 156; HUNYADI, Zsolt. *Administering the Law*, s. 33.

(lat. *sublector*, liturgické slávenia), scholastika (lat. *scholasticus*, vyučovanie) a notára (lat. *notarius*, hodnoverné miesto).[840] Výskyt týchto prebiend však v jednotlivých kapitulách varioval, resp. môžeme predpokladať, že nie vždy boli tieto prebendy obsadené.

V pôsobnosti kantora bol liturgický spev, vedenie modlitieb a dozor nad ich správnosťou.[841] Podkantor (lat. *succentor*) ako pomocná prebenda kantora pribudol v Spišskej kapitule zrejme v prvej polovici 14. storočia (prvá zmienka z roku 1345).[842] Podľa štatútov Záhrebskej kapituly zodpovedal kantor aj za správny čas modlitieb. Ten mal byť oznamovaný bijúcimi zvonmi zvonárom kostola práve na príkaz kantora, resp. podkantora.[843] Presnú situáciu v Spišskej kapitule nepoznáme, ale môžeme predpokladať, že zvonár prepošta Mutimíra, ktorého službu prenechal prepošt vo svojom testamente z roku 1273 Spišskej kapitule zvonil aj v Chráme sv. Martina práve na príkaz kantora. Tieto činnosti nepriamo svedčia ešte o jednej dôležitej kantorovej povinnosti – o meraní času. Detaily nepoznáme, ale ak chcel kantor vydať príkaz na zvolenie klerikov na jednotlivé liturgické slávenia, musel vedieť kedy tak má urobiť. Zvolávanie zvonom malo aj širší význam a plnilo dôležitú celospoločenskú funkciu, napríklad tým, že okoliu dávalo informáciu o dennej hodine.[844]

Klerik, ktorému bola zverená hodnosť kustóda, plnil najmä úlohy charakteristické pre kostolníka. Okrem otvárania a zatvárania brány sa staral o zvony, devocionálie, knihy a ich opravu, ako aj o udržiavanie poriadku a čistoty v kapitulnom chráme.[845] Nesmieme zabudnúť ani na prípravu matérie pre sviatosť Eucharistie (chlieb a víno) a na zabezpečenie osvetlenia kapitulného chrámu (lampáše a sviece). Kustód bol poverený tiež starostlivosťou o chrámový poklad, čo v praxi znamenalo nielen spomenuté knihy (v stredoveku kódexy) a devocionálie (liturgické rúcha, kalichy a ďalšie liturgické náčinie), ale tiež zbierku relikvií a kapitulnú pečať uchovávanú v truhlici.[846]

840 MÁLYUSZ, Elemér. *Egyházi társadalom*, s. 61.

841 MÁLYUSZ, Elemér. *Egyházi társadalom*, s. 60; RADZIMIŃSKI, Andrzej. *Duchowieństwo*, s. 71. Praktické povinnosti neskôr prešli na sukcentora, ktorý sa v Spišskej kapitule prvýkrát spomína v roku 1345 (MNL OL DL 84689).

842 MNL OL DL 84689.

843 TKALČIĆ, Joannes Bapt. (ed.). *Monumenta II*, s. 81.

844 Stručne o rozmeroch a význame zvonenia kostolných zvonov OHLER, Norbert. *Katedrála*, s. 465 – 470.

845 MÁLYUSZ, Elemér. *Egyházi társadalom*, s. 60 – 61; GLEJTEK, Miroslav. *Príspevok*, s. 45 – 46.

846 Kustód sa podľa štatútov nitrianskeho biskupa Františka Forgáča staral o uloženie pečatidla aj v Nitrianskej katedrálnej kapitule. GLEJTEK, Miroslav. *Pečatenie*, s. 218.

Kanonici

Išlo o najpočetnejšiu kategóriu členov Spišskej kapituly. Ich počet kulminoval na začiatku 14. storočia na čísle 13. Neskôr ich počet klesol zrejme z kapacitných a ekonomických dôvodov pod desať. Zvyčajne to prebiehalo tak, že sa menšie prebendy zlúčili a vytvorili tak lepšie zabezpečené benefícium dovoľujúce jej držiteľovi lepšie vykonávať zverené úlohy. Časť kanonikov zároveň spravovala aj niektorú z okolitých farností. Medzerovito zachované pramene však zatiaľ bránia definitívnemu zodpovedaniu na otázku, či boli niektoré kanonické prebendy zviazané na úrad farára v konkrétnej farnosti. Naznačuje tomu príklad Bijacoviec, kde sú v stredoveku doložení traja farári (Demeter 1335 – 1359; Štefan 1371 – 1402; Martin 1525 – 1539) a všetci boli zároveň aj kanonikmi Spišskej kapituly. Podobne sa dá v zbore kanonikov pozorovať častá prítomnosť spišskohrhovského farára. Tieto otázky si však vyžadujú hlbší výskum.

Veľmi zriedkavo sa medzi kanonikmi Spišskej kapituly objavuje funkcia dekana. Hoci sa prvýkrát spomína v rokoch 1282 a 1286,[847] podrobnosti o náplni jeho činnosti poznáme až z novovekých prameňov.[848] Išlo o funkciu spojenú so svetskými záležitosťami (majetky), ktorú zastával jeden z kanonikov.

Prebendáti

Pod týmto označením sa v stredovekých kapitulách skrývajú držitelia menších prebiend, ktorých úlohou bola podpora hodnostárov a kanonikov pri zabezpečení základných činností kapituly – liturgie, hodnoverného miesta a kapitulnej školy. V prameňoch sa začínajú objavovať na konci 13. storočia a podľa ojedinelých prameňov išlo o skupinu piatich až siedmich klerikov. Viaceré stredoveké pramene (štatúty Záhrebskej kapituly, alebo vizitácia Ostrihomskej katedrálnej kapituly) ich považujú za súčasť kapituly, pričom stanovujú, že títo prebendáti musia byť vysvätenými kňazmi, alebo klerikmi schopnými prijať svätenie v najbližšie kántrové dni.[849] Nepoznáme aká bola realita, ale podľa zmienok z prostredia Spišskej kapituly sa zdá, že skôr išlo o želaný stav ako o realitu. Drvivá väčšina zmienok o prebendátoch Spišskej kapituly zo 14. storočia ich totiž uvádza ako klerikov chóru a len malá časť z nich boli subdiakonmi, diakonmi alebo kňazmi.

V priebehu 14. storočia začali uhorské hodnoverné miesta čoraz častejšie k právnym konaniam vysielať práve

847 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 310 – 318.

848 GLEJTEK, Miroslav. *Príspevok*, s. 48 – 49.

849 KOLLÁNYI, Ferencz. *Visitatio*, s. 99 – 100; TKALČIĆ, Joannes Bapt. (ed.). *Monumenta II*, s. 99.

členov kapituly z kategórie prebendátov. Podľa štatistiky pre toto obdobie zabezpečili prebendáti Spišskej kapituly približne 70 % svedectiev hodnoverného miesta. Neskôr Žigmund Luxemburský zakázal týchto členov kapitúl (a analogicky frátrov z kláštorov) vysielať k týmto úlohám.[850] (obr. 149)

Zoznam prepoštov, hodnostárov a kanonikov Spišskej kapituly do roku 1776

Dôležitosť vytvárania kapitulných archontológií v poslednej dobe podčiarkujú práce predovšetkým maďarských historikov zameraných na jednotlivé uhorské kapituly.[851] Pri výskume členov Spišskej kapituly sa zatiaľ opierame o zoznam J. Hradského, ktorý však začínajú dopĺňať modernejšie práce.[852] Zatiaľ najlepšie sú spracovaní prepošti kapituly.[853] Jednak sa k ich činnosti zachovalo najviac prameňov a zároveň, ako ľudia stojaci na čele tejto ustanovizne, mali na ňu rozhodujúci vplyv. Aj preto je im venovaná samostatná podkapitola so širšími medailónmi. Tie sú zhrnutím aktuálnych výsledkov historického výskumu a sám čitateľ bude mať možnosť identifikovať miesta s potenciálom ďalšieho výskumu.

Namáhavejšou prácou je zostaviť zoznam hodnostárov a kanonikov Spišskej kapituly. Prvý (a zatiaľ posledný) komplexný pokus o takéto spracovanie podnikol pred vyše storočím jeden z najvýznamnejších spišských historikov Jozef Hradský. Zvolil chronologický kľúč podľa prvej zmienky o konkrétnom členovi Spišskej kapituly, pričom ich spracováva podľa období pôsobenia jednotlivých prepoštov. Pri podrobnejšom výskume, najmä pre obdobie prelomu 13. a 14. storočia, sa však ukázalo, že Hradského zoznam obsahuje viaceré nepresnosti a chýb. Tie sú spôsobené najmä obmedzenejším prístupom k archívnym fondom mimo Spišskej Kapituly. Ďalšou skupinou sú chyby spôsobené nesprávnym čítaním prameňov, ktoré sa do zoznamu dostali aj napriek Hradského erudícii (obr. 150).[854] Aj napriek naznačeným slabinám Hradského práce je stále pre isté obdobia nenahraditeľný, aj keď je pri nich potrebné postupovať veľmi obozretne.

Poznámky k zoznamu prepoštov, hodnostárov a kanonikov Spišskej kapituly

Na nasledujúcich stranách sa nachádza doteraz najkompletnejší zoznam prepoštov, hodnostárov a kanonikov Spišskej kapituly. Časť zoznamu je revidovaný podľa najnovších archonotologických výskumov, v tých obdobiach, kde k prehodnoteniu ešte nedošlo preberáme zoznam J. Hradského. Rozlíšiť tieto dve skupiny dát je možné veľmi jednoducho. Tam kde spoliehame výlučne na J. Hradského sú priame odkazy na jednotlivé strany jeho diela. Pri revidovaných, resp. overených dátach sa nachádza odkaz na konkrétny prameň (originálny, alebo edovaný).

Nasledujúci zoznam má jednoduchú štruktúru. V prvej časti sa nachádzajú medailóny spišských prepoštov. Pri tých, ktorí už boli spracovaní v iných publikáciách sa obmedzujeme na základné informácie s odkazmi na príslušnú literatúru. Aj v týchto medailónoch sa však vyskytujú viaceré doteraz nepublikované informácie a pri nich uvádzame pramenný zdroj. Niektorým prepoštom sa za posledné storočie nevenovala väčšia pozornosť. Z tohto dôvodu sú na tomto mieste publikované ich širšie medailóny aj podrobnejšou argumentáciou.

Za prepoštmi nasledujú stredovekí hodnostári Spišskej kapituly v poradí lektor, kantor a kustód. Pri nich sme sa obmedzili iba na základnú identifikáciu pomocou krstného mena, prípadne mena otca, geografického pôvodu s uvedením iných významnejších kariérnych míľnikov. Pri každom mene potom nasleduje rok prvej a poslednej zmienky s odkazom na zdroj informácie. Za hodnostármi nasleduje menoslov kanonikov zostavený podľa chronologického hľadiska na základe prvej zmienky o kanonikovi v prameňoch. Tento dátum sa nezhoduje so začiatkom menovania do kanonickej prebendy, pretože tento typ prameňa je zo stredoveku raritný. Od zoznamu prebendátov sme na tomto mieste zatiaľ rezignovali, pretože zmienky o nich sú vcelku raritné a táto skupina členov Spišskej kapituly si v budúcnosti vyžiada samostatný výskum (obr. 151).

Spišská kapitula prekonala v priebehu 16. storočia veľké zmeny, ktoré sa odrazili nielen na jej personálnej

850 BAK, János M. – ENGEL, Pál – SWEENEY, James Ross. (eds. et transs.). *Decreta II*, s. 68 – 69, č. 8.

851 Za všetkých hodno spomenúť mená ako N. C. Tóth, L. Koszta, T. Fedeles, etc.

852 Zatiaľ boli publikované príspevky pokrývajúce obdobie 1262 – 1323 (LABANC, Peter. *Organizačná štruktúra*; LABANC, Peter. *Personálne obsadenie*). V roku 2011 obhájila Márta Török na Eötvös Loránd Tudományegyetem svoju dizertačnú prácu s názvom *Az egyházi középréteg mobilitása a Szepesi káptalanban*, ktorá však zatiaľ nebola publikovaná. Dostupné online: https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/45058 (21. 1. 2021).

853 Životopisy jednotlivých prepoštov WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 1 – 143; HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 297 – 490; PIRHALLA, Márton. *A szepesi prépostság,* passim

854 Ako príklad by sme mohli uviesť zaradenie kanonika Petra z Ludaníc k roku 1412 (HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 360). Po preštudovaní citovaného prameňa (MNL OL DF 272309) sa však zistilo, že kanonik Peter z Ludaníc v roku 1712 požiadal Jágerskú kapitulu o odpis listiny z roku 1412.

skladbe, ale tiež na jej vnútornej štruktúre. Prejavilo sa to napríklad aj zmenenou terminológiou, keď stredoveké názvy hodnostárov (lektor, kantor, kustód) priberajú pred seba označenie kanonik. V novoveku sa tiež menil spôsob obsadzovania hodnostárskych a kanonických prebiend a oveľa častejšie ako v stredoveku sa dozvedáme o kanonikoch, ktorí počas svojho pôsobenia v kapitule striedali držané prebendy, prípadne ich držali viaceré naraz. To sú dôvody, prečo sú zoznamy stredovekých a novovekých členov kapituly oddelené.

Prepošti Spišskej kolegiátnej kapituly v stredoveku

Adolf (1209)

Prvý známy spišský prepošt pochádzal zo Svätej ríše rímskej a do Uhorska sa dostal v sprievode Gertrúdy, manželky kráľa Ondreja II. V roku 1209 prepošt Adolf so svojou sestrou (jej meno nepoznáme) získali za verné služby majetok pri rieke Poprad. Stalo sa tak na prosby kráľovej manželky Gertrúdy a jej bratov kaločského arcibiskupa Bertolda a bamberského biskupa Ekberta.[855]

Z manželstva Adolfovej sestry s istým Rudigerom vzišiel jeden z najvýznamnejších spišských rodov – páni z Veľkej Lomnice, neskôr aj z Brezovice a Kamenice.[856] O Adolfovi a jeho pôsobení sa nezachovali žiadne ďalšie správy. V tridsiatych rokoch 13. storočia už pravdepodobne nežil.

Vďaka najnovším výskumom katedrálneho chrámu sv. Martina v Spišskej Kapitule vieme, že v prvej tretine 13. storočia došlo k jeho výraznej prestavbe.[857] Azda nebudeme ďaleko od pravdy, ak ju spojíme práve s pôsobením prepošta Adolfa.[858]

Matej (1239 – 1261/1262)

Krátko pred vpádom Mongolov do Uhorska sa objavuje v písomných prameňoch prepošt Matej. Začiatkom roka 1240 bol prítomný na pápežskom dvore, kde spolu s ďalšími klerikmi Ostrihomskej arcidiecézy žiadal o potvrdenie nového ostrihomského arcibiskupa Mateja, ktorému pápež prostredníctvom nich poslal pálium.[859]

Matej pochádzal z Hermanovho rodu, o ktorom kronikár Šimon z Kézy v druhej polovici 13. storočia tvrdil, že pochádzal z Norimbergu a prišiel do Uhorska spolu s kráľovnou Gizelou, manželkou Štefana I. (1000 – 1038). V listinných prameňoch sa však Matejovi predkovia prvýkrát spomínajú až na počiatku 13. storočia.[860] Keďže sa pri viacerých rodoch Šimon z Kézy mýlil, nie je možné jeho informáciu vnímať ako nespochybniteľnú.

S pôsobením prepošta Mateja je spojené predovšetkým významné rozšírenie vlastného majetku Kostola sv. Martina v Spišskej Kapitule. Kúpou získal abovské majetky Idu, Šebastovce a Hernádpetri a na Spiši *Margecianku (pri Studenci). Donáciou od kráľa nadobudol vinicu v zemplínskej Olaszliszke a nakoniec v roku 1249 kráľ Belo IV. obnovil donáciu svojho otca Ondreja II. na zem Jablonov a pridal povolenie prepoštovi vybudovať si na Spišskom hrade palác.[861]

Okrem hmotného rozvoja sa Matej postaral aj o rozvoj štruktúry samotnej kapituly. Podľa neskorších informácií, ktoré ale neobsahovali podrobnosti, ustanovil v kapitule nových hodnostárov (dignitárov), čo nakoniec odobril aj ostrihomský arcibiskup Benedikt (1254 – 1261) a neskôr aj pápežský legát Filip (misiu v strednej Európe plnil v rokoch 1278 – 1281).[862]

Mutimír (1262/1263 – 1281)

Po Matejovej smrti sa stal spišským prepoštom Mutimír, ktorý predtým pôsobil zrejme v Záhrebskej diecéze. Hlavnú zásluhu na jeho menovaní mali zrejme kráľovná Mária Laskarisová, manželka Bela IV., ktorá Mutimíra menovala za svojho kancelára, a ostrihomský arcibiskup Filip, predtým záhrebský biskup a tiež bývalý kancelár kráľovnej Márie.[863]

855 *CDSl I*, s. 122 – 123, č. 154.

856 Podrobnejšie k vetveniu rodu ENDRÖDI, Ján. *Ku genealógii*, s. 43 – 57.

857 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny kostol*, s. 63. Viac o stavebnom vývoji Chrámu sv. Martina v kolektívnej monografii JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Katedrála sv. Martina*.

858 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 20.

859 *CDSl II*, s. 45 – 46, č. 64. Pálium (lat. pallium) – niekoľko centimetrov široký pás utkaný z vlny dvoch jahniat (baránkov) požehnávaných pápežom na sviatok sv. Agnesy (21. januára). Je súčasťou liturgického odevu pápeža (smie ho nosiť kdekoľvek) a arcibiskupov, ktorí ho smú nosiť len na území svojej provincie – na území svojej arcidiecézy a jej sufragánnych biskupstiev.

860 VESZPRÉMY, László – SCHAER, Frank (eds. et transs.). *Simonis de Kéza*, s. 168, pozn. 1.

861 LABANC, Peter. Spišskí prepošti, s. 75 – 76.

862 LABANC, Peter. *Neznáme*, s. 217 – 218 a 220 – 221, č. 5 a 8. Ak budeme vnímať terminológiu prameňa doslovne, znamenalo by to, že Matej zriadil prinajmenšom niektoré z prebiend lektora, kantora alebo kustóda. Táto otázka si však zasluhuje ďalší výskum.

863 LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Kariéra*, s. 196.

Mutimírovo pôsobenie by sa dalo rozdeliť na dve obdobia. V prvom do roku 1270 sa pohyboval viac v blízkosti kráľovského dvora. Nielen vo funkciách kancelára kráľovien (okrem Márie v roku 1263 bol kancelárom aj jej nevesty Alžbety Kumánskej v roku 1270),[864] ale kráľ Štefan V. sa odvďačil Mutimírovi za to, že bol vychovávateľom jeho syna Ladislava IV.

V druhom období po roku 1270 (po smrti jeho patrónov Bela IV., Márie Laskarisovej, Štefana V. a arcibiskupa Filipa) sa oveľa viac zdržiaval na Spiši. Z tej doby pochádza aj jeho unikátny testament, ktorý dovoľuje aspoň čiastočne nazrieť bližšie na jeho osobu.[865] Okrem bežných zbožných darov pre kapitulu a kaplnky Panny Márie a sv. Ondreja najviac zaujme zoznam kníh venovaných kapitulskej knižnici. Z neho je zrejmé, že máme dočinenia s nadpriemerne vzdelaným klerikom. Podľa typu literatúry (Biblia, dekréty kanonického práva, historická príručka Petra Comestora, Liber sententiarum Petra Lombardského a i.) bol azda študentom práva v Bologni.[866]

Pôsobenie Mutimíra sa prejavilo aj v architektúre na Vrchu sv. Martina. Jednak nechal vybudovať palác pre prepošta, ktorého polovicu v testamente odkázal kanonikom a okrem toho venoval peniaze za predaj svojho purpurového plášťa na dostavbu južnej veže kapitulného Kostola sv. Martina.[867]

Lukáš (1282)

Bezprostredným nástupcom prepošta Mutimíra sa stal Lukáš, ktorý bol zároveň kancelárom kráľovnej Alžbety Kumánskej, matky Ladislava IV. (aj v tomto úrade bol jeho predchodcom Mutimír). Ešte pred svojím menovaním za prepošta radil kráľovnej Alžbete odpustiť Spišskej kapitule dávku z desiatku odvádzanú Spišskému hradu.[868] Lukáš tak spoznával pomery na Spiši už počas svojho pôsobenia v službách kráľovnej spravujúcej spišské hradné panstvo na konci sedemdesiatych rokov po Rolandových vzburách (1275 a 1277).

Hoci Lukáš pôsobil na Spiši krátko, stihol v lete 1282 rozšíriť počet kanonikov Spišskej kapituly o šesť. To sa mohlo stať iba v situácii, keď to dovoľovalo stabilné hmotné zabezpečenie cirkevnej inštitúcie.[869]

Bartolomej (1283 – 1284)

V roku 1283 sa stal spišským prepoštom dovtedajší jágerský prepošt Bartolomej, ktorý bol zároveň aj kráľovým vicekancelárom (v dvoch obdobiach v rokoch 1280 – 1281; 1282 – 1284).[870] O činnosti Bartolomeja na prepoštskom stolci sa, aj vzhľadom na krátkosť jeho pôsobenia, nezachovalo veľa informácií. Poznáme iba jedinú listinu, ktorú vydal on sám. Všetky ostatné zmienky z času jeho pontifikátu sa viažu na jeho pôsobenie v kráľovskej kancelárii.[871] V roku 1284 pravdepodobne aj zomrel.

Jakub (1284 – 1301)

Jakub je zrejme prvým kanonikom Spišskej kapituly, ktorý sa stal jej prepoštom a prvým Spišiakom vôbec, ktorý získal túto hodnosť. V prameňoch sa objavuje od roku 1275 ako lektor Spišskej kapituly.[872] V tejto pozícii mal na starosti kapitulnú školu a činnosť hodnoverného miesta. Okrem toho bol Jakub aj farárom v Spišských Vlachoch.

Jakubov rod pochádzal zo *Štefkoviec, zaniknutej stredovekej dediny pri Nemešanoch.[873] Spolu s bratmi pomáhal v roku 1277 potláčať vzburu spišského župana Rolanda. Bol pri tom zajatý a musel sa vykúpiť za vysokú sumu peňazí. Ako odčinenie za tieto útrapy mu kráľ Ladislav IV. potvrdil kúpu zeme Ordzovany od príbuzných prepošta Mateja.[874]

Voľba Jakuba za prepošta prebehla už na jar roku 1284, no zakrátko sa dostal do sporu s kapitulou (vyčítala mu napr. že za kanonika menoval svojho synovca Jakuba). Konflikt museli v roku 1286 riešiť zvolení arbitri.[875] Jakub na konci osemdesiatych rokov bezpochyby konal v súlade s cieľmi a politikou arcibiskupa Vladimíra, čo v danej situácii znamenalo podporovať nároky

864 MNL OL DF 272278.

865 SA LE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 1; HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 299 – 302 (edícia spolu s maďarským prekladom).

866 Doktorská skúška v Bologni sa skladala z dvoch častí, jedna bola zameraná na znalosť Graciánovho dekrétu, druhá na Dekretálky Gregora IX. (Liber extra). Pre finančnú náročnosť mnoho študentov nepristúpilo k záverečným skúškam a uspokojili sa s absolvovaným štúdiom bez práva nosiť akademický titul.

867 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 80 – 82.

868 SA LE, SASK Scr. 1, fasc. 1, nr. 2.

869 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 83.

870 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 84.

871 Ide o *datum per manus* formulky. V listinách uvádza, že boli vyhotovené (dané – *datum*) Bartolomejovou rukou (*per manus*).

872 *RDSl I*, s. 246 – 247, č. 536.

873 V staršej literatúre sa uvádzalo, že pochádzal z Vlkovej. Tento omyl sa z času na čas objaví aj v najnovšej literatúre. Štefkovce archeologicky preskúmal B. Polla ako Zalužany.

874 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 87 – 88.

875 MNL OL DF 264579; HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 310 – 318; *MES II*, s. 208 – 213, č. 188.

Ondreja Benátskeho na uhorský trón. Ten už na jeseň krátko po svojej korunovácii zamieril na Spiš, kde ho sprevádzali najvyšší uhorskí cirkevní hodnostári, ostrihomský arcibiskup Vladimír a kaločský arcibiskup Ján. Samotný panovník ocenil Jakubovu podporu najmä potvrdením starších donácií a výsad, no najväčšiu priazeň mu kráľ a arcibiskup prejavili v roku 1293, keď najskôr prepošt a kapitula získali majetok pri rieke Poprad na juh od Starej Ľubovne a v júni 1293 bol Jakub vysvätený za biskupa (*episcopus Scepusiensis*)[876] bez toho, aby vznikla Spišská diecéza.

Pohľad na Jakubovu činnosť po biskupskej vysviacke jednoznačne ukazuje, že patril k blízkym ľuďom kráľa a jeho dvora, nakoniec ostrihomský arcibiskup Vladimír ho menoval za svojho vikára (1297).[877]

V roku 1301 po smrti Ondreja III. sa Jakub spolu s ďalšími cirkevnými hodnostármi priklonil na stranu kráľoviča Václava, syna českého kráľa Václava II., ktorý sa prihlásil o uhorský trón. Jakub bol v sprievode, ktorý v polovici augusta prišiel v ústrety Václavovi do Hodonína.[878] Odtiaľ ho sprevádzali do Stoličného Belehradu, kde bol koncom augusta kráľovič Václav korunovaný. Sprievod s novokorunovaným kráľom sa vybral do Budína, kde Jakub zomrel. Podľa kronikára ho pochovali v minoritskom Kostole sv. Jána Evanjelistu v Budíne.[879]

Spišský pôvod Jakuba a najmä jeho činnosť spôsobili, že jeho príbuzní sa pohybovali v okolí Spišskej kapituly až do začiatku 15. storočia, keď rod vymrel. Jeden z prasynovcov biskupa Jakuba zrejme v miestnej kapitulnej škole získal vzdelanie, ktoré mu vynieslo nielen prezývku *literát*, ale po tom, čo sa vydal na svetskú dráhu, získal post v administratívnom aparáte krajinských hodnostárov na kráľovskom dvore a v roku 1372 sa sám stal krajinským sudcom – po kráľovi najvyšším sudcom v Uhorsku. Jeho syn Ján patril k poslednej generácii rodu vôbec.[880] Po univerzitných štúdiách v Padove využil jeho schopnosti Žigmund Luxemburský nielen v kráľovskej kúrii (bol jeho tajným kancelárom), ale aj v diplomacii. V roku 1395 sa stal záhrebským biskupom, avšak v roku 1397 v dôsledku podpory Ladislava Neapolského proti Žigmundovi o úrad prišiel. Neskôr sa stal kaločským arcibiskupom, ale nakoniec musel z Uhorska ujsť. Vďaka Ladislavovi Neapolskému sa stal neapolským arcibiskupom a v exile aj zomrel.[881]

Pavol (1301 – 1315)

Po smrti Jakuba bola reakcia kanonikov rýchla, aby (ako sami napísali v protokole voľby nového prepošta) *dravý vlk pre neprítomnosť pastiera nenapadol božie stádo*. Už 20. septembra 1301 zvolili za nového prepošta dovtedajšieho kaločského prepošta Pavla, ktorý bol zároveň kancelárom kráľovnej Agnesy, manželky Ondreja III.[882] Z ďalších prameňov vieme, že o prepoštský stolec mali záujem aj iní, zasiahli však vtedajší zvolený ostrihomský arcibiskup Gregor a pápežský legát Mikuláš, ktorého s cieľom podpory Karola Róberta poslal do Uhorska pápež Bonifác VIII. Obaja hrozili súdom a exkomunikáciou každému, kto by sa pokúsil protiprávne zaujať hodnosť spišského prepošta.

Tak ako jeho predchodcovia, aj Pavol plnil rôzne funkcie na kráľovskom dvore. V roku 1307 sa mu Karol Róbert odvďačil za účasť v posolstve k sedmohradskému vojvodovi Ladislavovi. Neskôr sa Pavol stal aj kancelárom kráľovnej Márie, dcéry bytomsko-tešínskeho kniežaťa Kazimíra, manželky Karola Róberta.

Počas pôsobenia Pavla došlo k vybudovaniu kartuziánskeho kláštora na Skale útočiska dnes v Slovenskom raji, ktorý bol formálne založený v roku 1299. Okrem kartuziánov prišli na začiatku 14. storočia na Spiš aj benediktíni (Štóla pri Štrbe) a krížovníci Sv. Hrobu (Lendak).

Henrich (1315 – 1322/1323)

Podobný protokol ako z roku 1301 sa o voľbe prepošta po smrti Pavla nezachoval. Jeho nástupcom sa stal Henrich, v rokoch 1305 – 1311 vacovský a neskôr budínsky prepošt (1313 – 1315). Bol kancelárom ostrihomského arcibiskupa Tomáša, ktorého sprevádzal aj počas jeho cesty na Spiš na prelome rokov 1311 a 1312 (arcibiskup sa štyri mesiace zdržiaval v Levoči).[883]

Henrich zostal kancelárom ostrihomského arcibiskupa aj po svojom nástupe na spišský prepoštský stolec. Arcibiskup tak dlhé roky využíval jeho schopnosti a znalosti, ktoré azda nadobudol štúdiom v Bologni

876 RÁBIK, Vladimír. *Spišský župan*, s. 30 – 31.

877 LABANC, Peter. *Počiatky úradu biskupského vikára*, s. 20. Na konci 13. storočia sa úrad biskupovho vikára začal postupne stávať súčasťou administrácie uhorských diecéz. Spočiatku (to je aj prípad Jakuba) biskup menoval vikára na konkrétnu udalosť alebo činnosť (*ad hoc*). Až od polovice 14. storočia došlo k menovaniu trvalého vikára aj v čase biskupovej prítomnosti.

878 *RDSl I*, s. 38, č. 24.

879 DOMANOVSZKY, Alexander (ed.). *Chronici hungarici compositio*, s. 478 – 480; v slovenskom preklade SOPKO, Július (ed. et trans.). *Kronika*, s. 96 – 97.

880 LABANC, Peter. *Die Ahnen*, s. 157 – 169.

881 LABANC, Peter. *Spiš-Visegrád*, s. 66 – 69.

882 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 106.

883 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 113 – 114.

(1268).[884] K zaujímavému sledu udalostí došlo na jeseň 1322. Henrich sa na prelome septembra a októbra zdržiaval pri ostrihomskom arcibiskupovi Boleslavovi v Požege a o niekoľko týždňov sa vrátil znovu na Spiš.[885] Zakrátko svoje pôsobenie v hodnosti spišského prepošta ukončil a stal sa vesprímskym biskupom. Henrich ním bol viac ako desať rokov a v tejto hodnosti aj zomrel.

Ján (1323 – 1348/1349)

Po odchode Henricha na vesprímsky biskupský stolec prebehla voľba nového spišského prepošta. Zachoval sa o tom podobný dokument ako z roku 1301.[886] Kanonici vybrali na uprázdnené miesto po Henrichovi Jána, ktorý dovtedy zastával hodnosť bosnianskeho prepošta a bol tiež kancelárom ostrihomského arcibiskupa Boleslava. Na základe týchto skutočností si ľahko domyslíme, čo bolo jedným z predmetov stretnutia Jánovho predchodcu Henricha a arcibiskupa Boleslava v Požege. Samotný Ján ešte krátko predtým získal prebendy vo Vroclave (1321) a v Ostrihome (1322) a pri tejto príležitosti sa dozvedáme, že pochádzal z dnešnej srbskej dediny Manđelos (srb. Манђелос, lat. *Franca villa*).[887]

V prvých rokoch svojho pontifikátu sa veľmi často nachádzal na kráľovskom dvore a v blízkosti arcibiskupa, ktorého nazýval svojim dobrodincom (lat. *benefactor*). Dokonca počas jeho účasti na výprave Karola Róberta (zrejme do Valašska) zničili obyvatelia Spišského Podhradia medzníky vytyčujúce ich vzájomné hranice.[888] V nasledujúcom období sa však venoval prepoštstvu oveľa viac, pretože z tohto obdobia sa zachovalo viacero informácií o niekoľkých majetkových sporoch, v ktorých sa prepošt snažil obhájiť majetok prepoštstva.

Z roku 1346 sa zachovala informácia o jeho nie dobrom zdravotnom stave, ktorý mu bránil začať spor s opátstvom v Spišskom Štiavniku.[889] Jeho stav sa zrejme nelepšil, pretože 15. augusta 1348 napísal závet, v ktorom, podobne ako kedysi prepošt Mutimír, venoval väčšinu svojich kníh kapitulskej knižnici.[890] Ján spísal svoju poslednú vôľu v čase, keď cítil, že sa jeho život chýli ku koncu. Zakrátko nato skutočne zomrel, pretože vo februári nasledujúceho roku 1349 bol už prepoštský stolec uprázdnený.[891]

Z času Jánovho pôsobenia ako spišského prepošta môžeme z cirkevno-právneho hľadiska vyzdvihnúť dve záležitosti. Tou prvou je proces etablovania úradu vikára prepošta v administrácii jemu zvereného územia. Ján je prvým prepoštom, ktorý menoval svojich vikárov (zatiaľ len *ad hoc*) a neskorší prepošti v trende pokračovali.[892] Druhou udalosťou je v istom zmysle bezprecedentný pokus o založenie Spišského biskupstva. Pápež Klement VI. poveril opátov Sigfrida a Daniela, aby vyšetrili okolnosti a možnosti takéhoto činu. Tí tak urobili v decembri 1348, ďalšie informácie sa však nezachovali.[893] Ak by k založeniu došlo, išlo by o najvýznamnejšiu zmenu v cirkevnej administratíve na území Slovenska od obnovenia Nitrianskeho biskupstva okolo roku 1100 do vzniku Spišskej diecézy v roku 1776.[894]

Mikuláš z Huncoviec (1349 – 1356)

Po smrti Jána došlo ohľadom menovania spišského prepošta k menšiemu sporu medzi pápežskou kúriou a uhorským kráľom Ľudovítom I. Situácia sa vyriešila v prospech kráľa, ktorý presadil svoje patronátne právo voči prepoštskému stolcu na Spiši.[895] Za nového prepošta vybral Mikuláša, ďalšieho rodeného Spišiaka pochádzajúceho zo šľachtického rodu pánov z Lomnice. Patril do štvrtej známej generácie rodu, ktorý má svoj pôvod v manželskom zväzku Rudigera a sestry prvého známeho prepošta Adolfa.[896]

Mikuláš sa narodil zrejme niekedy na začiatku 14. storočia, avšak najviac informácií sa o ňom zachovalo z obdobia po roku 1336. V tom roku pochádza jediný doklad o tom, že Mikuláš bol kustódom Spišskej kapituly.[897] Neskôr síce neprestal byť jej členom, ale už nebol kustódom, ale kanonikom bez hodnosti. Útržkovité pramene síce nedovoľujú podrobne poznať Mikulášovo pôsobenie, ale niekoľko informácií z nich predsa len vieme vyťažiť. Zrejme bol človekom, ktorému dôveroval vtedajší prepošt Ján, pretože ho v roku 1339 menoval za arbitra v spore s obyvateľmi Spišského Podhradia. Mikuláša tu nielenže označuje za svojho

884 VERESS, Andreas. *Matricula 1915*, s. 8.

885 *RDSl II*, s. 376, č. 862.

886 *RDSl II*, s. 394 – 395, č. 906.

887 MOLLAT, Guillelmus (ed.). *Jean XXII (1316 – 1334) Lettres communes IV*. Paris, 1910, s. 42, č. 14867; *MES III*, s. 19 – 20, č. 40.

888 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 117.

889 SA LE, SASK Scr. 6, fasc. 5, nr. 3; VENCKO, Ján. *Dejiny*, s. 323 – 324, č. VII.

890 SA LE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 2.

891 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 120.

892 K etablovaniu úradu vikára prepošta viac LABANC, Peter. *Počiatky úradu vikára*.

893 BREZOVÁKOVÁ, Blanka. *K pokusu*, s. 415 – 442.

894 Viac o pokuse založiť Spišské biskupstvo v polovici 14. storočia pozri v kapitole o dejinách Spišskej Kapituly.

895 LABANC, Peter. Spišskí prepošti, s. 55 – 59.

896 Podrobnejšiu genealógiu pozri v LABANC, Peter. K okolnostiam, s. 26 – 27.

897 BÁRDOSY, Joannes, *Supplementum*, s. 7 – 10, č. III.

familiára, ale tiež nesie prídomok budínsky (z Budína).[898] Ako vyplýva z neskorších prameňov, v tom čase bol Mikuláš už farárom budínskeho Kostola Panny Márie, dnes známeho ako Mátyás-templom.

Z roku 1340 sa v Avignone v dome hronskosvätobeňadického opáta Sigfrída zdržiaval aj istý spišský kanonik Mikuláš, ktorého môžeme s istou opatrnosťou stotožniť s budúcim spišským prepoštom. Všetky tieto informácie o jeho pôsobení môžu v prípade jeho výberu za prepošta zahnať akýkoľvek pocit prekvapenia. V roku 1349 kráľ v duchu svojho patronátneho práva vybral za prepošta človeka poznajúceho domáce pomery (pochádzal z Huncoviec), požívajúceho dôveru ľudí blízkych kráľovskému dvoru (Sigfríd, Ján) a zrejme majúceho medzinárodné kontakty (pobyt v Avignone?). Nakoniec Svätá stolica potvrdila Mikuláša ako prepošta v roku 1352 a tým zároveň došlo k obnoveniu patronátnych práv kráľa voči Spišskej kapitule, ktoré boli naposledy uplatnené zrejme ešte za vlády Ladislava IV. na začiatku 80. rokov 13. storočia.[899]

Blízkosť Mikuláša ku kráľovskému dvoru potvrdzuje aj fakt, že kráľovi v roku 1347 poskytol obrovskú sumu peňazí (13 000 zlatých) na vojenskú výpravu do Neapolska, za čo mu kráľ daroval zamagurské majetky, ktoré kedysi vlastnil Mikulášov príbuzný Kokoš. Tie sa cez Viliama Drugeta dostali späť do kráľovských rúk.[900]

Počas svojho pôsobenia v hodnosti prepošta sa Mikuláš nevenoval len praktickým otázkam jeho administratívy, ale jeho služby využíval aj samotný kráľ. V roku 1355 Mikuláš bol spolu s inými prelátmi a krajinskými hodnostármi na čele s ostrihomským arcibiskupom Mikulášom pri potvrdení nástupníckej dohody medzi poľskými Piastovcami a uhorskými Anjouovcami v Budíne.[901] Ide o jednu z posledných zmienok o Mikulášovi, ktorý zakrátko zomrel. Karol Wagner zachytil informáciu o existencii náhrobného kameňa v huncovskom kostole nesúceho nápis, že bol pod ním v roku 1356 pochovaný Mikuláš.[902]

Dominik Bubek (1357 – 1360)

Po Mikulášovi sa stal spišským prepoštom Dominik, syn Detrika Bubeka z Plešivca.[903] Svoju cirkevnú kariéru začal v Jágerskej diecéze, kde zastával úrad toryského arcidiakona. V tom čase držal aj kanonickú prebendu v Päťkostolí. V roku 1349 bol prepoštom Kostola sv. Tomáša Becketa v Ostrihome a práve vtedy Dominikov brat Juraj žiadal preňho od Svätej stolice uprázdnenú prebendu jágerského prepošta. Kúria síce vyhovela tejto žiadosti, ale k jej realizácii neprišlo.[904] Dominik zostal naďalej prepoštom Kostola sv. Tomáša a zároveň bol v tom čase menovaný za vikára ostrihomského arcibiskupa Mikuláša.[905] Z Ostrihomu na Spiš prišiel v roku 1357, ale pôsobil tu nielen veľmi krátko, ale vo veľkej miere tiež využíval inštitút vikára.[906] V roku 1360 získal nakoniec biskupský stolec v Čanáde (Cenad, Rumunsko). Stal sa tak druhým prepoštom, o ktorom bezpochyby vieme, že v tejto hodnosti nezomrel, ale pokračoval vo svojej cirkevnej kariére na inom mieste (prvým bol Henrich, 1315 – 1323). V Čanáde pôsobil Dominik do roku 1373, keď bol 22. februára ustanovený na biskupský stolec do Varadína. Tam v predvečer sviatku Všetkých svätých v roku 1374 umrel.[907]

Benedikt (1360 – 1379)

Dňa 29. júla 1360 žiadal uhorský kráľ Ľudovít I. Veľký Svätú stolicu, aby rezervovala spišský prepoštský stolec pre jeho kaplána Benedikta, syna Juraja. Mal ho získať potom, čo dovtedajší prepošt a už zvolený čanádsky biskup Dominik príjme biskupské svätenia.[908] O Benediktovi, okrem toho, že bol kaplánom kráľa, vieme, že pochádzal zo šľachtického rodu Himházovcov s bližšie nešpecifikovanými väzbami na Himfiovcov. Svedčia o nich najmä heraldické pramene.[909] V čase svojho menovania študoval na univerzite v Padove kanonické právo a držal aj kanonickú prebendu vo Vespríme.[910]

Pri pohľade na jeho pôsobenie musíme konštatovať, že pokračoval v trende jeho predchodcov čoraz viac správu prepoštstva delegovať na vikára, aby sa on sám mohol viac venovať úlohám, ktorými ho poveroval kráľ.[911] Nakoniec bol v roku 1379 zvolený za vesprímskeho biskupa a v tejto hodnosti aj zomrel v roku 1387.[912]

898 MNL OL DF 263150; SA LE, SpP č. 59.

899 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 137.

900 LABANC, Peter. *K okolnostiam*, s. 36 – 40.

901 MNL OL DF 288979; *CDH IX/2*, s. 412 – 414, č. CCI. SZCZUR, Stanisław. *W sprawie sukcesji*, s. 98 – 101.

902 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 343.

903 TIHÁNYIOVÁ, Monika. *Bubekovci z Plešivca*, s. 22.

904 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 139.

905 LABANC, Peter. *Dominikus*, s. 103.

906 LABANC, Peter. *Počiatky úradu vikára*, s. 73.

907 LABANC, Peter. *Dominikus*, s. 103 – 104.

908 *MVSl II/1*, s. 238, č. 433.

909 K otázke heraldiky prepošta Benedikta podrobnejšie pozri: GLEJTEK, Miroslav. *Heraldika stredovekých*.

910 VERESS, Andreas. *Matricula 1915*, s. 2.

911 LABANC, Peter. *Počiatky úradu vikára*, s. 73.

912 REINER, Pál. *A középkori*, s. 44.

Ján (1379 – 1382)

Po odchode spišského prepošta Benedikta na biskupský stolec do Vesprému sa stal jeho nástupcom Ján Kropidlo. V genealógii sliezskych Piastovcov ho K. Jasiński zaradil do svidníckej a ziembickej línie. Bol najstarším synom Boleslava III. a Anny a vnukom Boleslava II. Staršieho.[913] Najväčšia zásluha na tom, že sa stal spišským prepoštom sa pripisuje jeho strýkovi Vladislavovi Opoľskému, niekdajšiemu uhorskému palatínovi a človeku veľmi blízkemu uhorskému kráľovi Ľudovítovi I. Veľkému.[914] Poľský kronikár Janko z Czarnkowa zdôrazňuje Jánov nízky vek v čase, keď získal poznanské biskupstvo (1382). Aj na základe týchto informácií poľskí historici (A. Liedtke, K. Jasiński) predpokladajú, že sa Ján narodil pravdepodobne okolo roku 1360. V čase obdržania spišského prepošta by tak mal približne 19 rokov.[915]

Či Ján navštívil svoj prepoštský kostol nevieme určiť jednoznačne. Štandardným postupom pri udeľovaní takýchto benefícií bolo, že nový držiteľ mal byť fyzicky prítomný pri vovedení. Jedna indícia však hovorí v prospech dodržania tohto postupu. Na sviatok sv. Martina – patróna prepoštského kostola – Ján potvrdil listinu svojho predchodcu v prospech obyvateľov Olaszliszky. Podľa znenia listiny predstúpili priamo pred neho a nezdá sa pravdepodobné, že by išlo o záležitosť, pre ktorú by merali cestu do cudziny. Aj preto môžeme predpokladať, že Ján Kropidlo naozaj fyzicky navštívil svoje benefícium, aby tak mohol legálne poberať príjem z neho, ktorý mu v tom čase poslúžil na úhradu univerzitných štúdií v talianskej Bologni. Tak ako viacerí prepošti v tomto období, aj Kropidlo sa nechal zastupovať vikárom.[916]

Tri roky po obdržaní spišskej prepozitúry Ján požiadal Svätú stolicu o rezerváciu poznanského biskupstva. Pápež Jánovi vyhovel a 9. júna 1382 získal vytúžený stolec, čo znamenalo, že sa musel vzdať spišského benefícia. Kropidlo sa dlho na novom mieste pôsobenia neohrial. V rokoch 1384 – 1389 bol biskupom vloclavským[917] a potom získal rezerváciu na Hniezdnianske arcibiskupstvo. Proti sa postavil poľský kráľ Vladislav Jagelovský a preto Ján pokračoval v kariére najprv ako pomorský (kamiensky) a neskôr chelminský biskup. V roku 1402 sa vrátil späť na vloclavský biskupský stolec a zostal ním až do dňa svojej smrti.[918] Jej dátum a miesto (3. marca 1421 v Opole) zaznamenal nielen poľský kronikár Ján Dlugoš,[919] ale pripomína ho aj zachovaná Jánova náhrobná doska.

Mikuláš (1382 – 1392)

Pravdepodobne ihneď po Kropidlovej rezignácii sa prepoštom stal Mikuláš, no prvá zmienka o ňom v tejto hodnosti pochádza až z júla 1383.[920] Najvýznamnejšie spišské benefícium získal v turbulentných časoch zmeny na uhorskom tróne a za kľúčovú osobu v tomto menovaní môžeme považovať dcéru Ľudovíta I. Máriu, pretože Mikuláš bol v tom čase jej tajným kancelárom.[921] Mikuláš pokračoval v trende prepoštov druhej polovice 14. storočia, keď viac energie venoval mimospišským aktivitám a pri správe prepoštstva využíval vikára. Zaujímavosťou je, že v tomto úrade ponechal Pavla z Oľšova, ktorý ako vikár slúžil už viac ako dve dekády.[922]

V čase jeho pôsobenia na Spiši sa odohral spor medzi ním a obyvateľmi Jablonova. A. Húščava nazval tento konflikt trochu prehnane Jablonovskou vzburou. Tamojší obyvatelia žiadali Žigmunda Luxemburského, aby mohli užívať saské právo. Vo svojej snahe vymaniť sa z majetku prepoštstva boli Jablonovčania neúspešní.[923]

Juraj z Čorne (1393 – 1405)

Vo februári 1393 vtedajší krajinský sudca Ján spomína vo svojej listine mŕtveho spišského prepošta Mikuláša. Na jeho miesto prišiel Juraj z Čorne. Jeho výber možno označiť za jeden z najkontroverznejších.[924] Hlavným dôvodom takéhoto príkreho hodnotenia nie je fakt, že Jurajov bratranec Ján z Kaniže bol ostrihomským arcibiskupom.[925] Zo stredoveku totiž poznáme mnoho prípadov personálnej politiky, ktoré by sme podľa dnešných kritérií mohli označiť za rodinkárstvo, ale v skutočnosti išlo o výber veľmi schopného jedinca. Problémom Juraja bolo, že on do takejto skupiny dobrých personálnych rozhodnutí nepatril. Podrobnosti odhaľuje kanonická vizitácia Ostrihomskej kapituly z roku 1397, z ktorej vyplýva, že Juraj zanedbával

913 JASIŃSKI, Kazimierz. *Rodowód III*, s. 96 – 98.

914 PROCHASKA, Antoni. *Książe Jan Kropidło*, s. 10.

915 LIEDTKE, Antoni. *Jan zwany „Kropidło“*, s. 436; JASIŃSKI, Kazimierz. *Rodowód III*, s. 97, pozn. 3.

916 LABANC, Peter. Spišskí prepošti, s. 149 – 150.

917 Do 19. storočia sa diecéza volala kujavsko-pomorská.

918 LIEDTKE, Antoni. *Jan zwany „Kropidło“*, s. 436 – 438.

919 WYROZUMSKI, Georgius et al. (eds.). *Joannis Dlugossii Annales 1413 – 1430*, s. 156.

920 MNL OL DF 272923.

921 ENGEL, Pál. *Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457 I*. Budapest: MTA, 1996, s. 90.

922 LABANC, Peter. *Počiatky úradu vikára*, s. 83 – 85.

923 HÚŠČAVA, Alexander. *Jablonovská vzbura*, s. 171 – 185.

924 LABANC, Peter. *Spišskí prepošti*, s. 153.

925 ENGEL, Pál. *Genealógia*, Osli nem, 4. tábla: Csornai a Osli nem, 5. tábla: Kanizsai.

povinnú liturgiu hodín – nemodlil sa breviár.[926] Ešte horšie informácie sa dozvedáme z pápežovho potvrdenia Juraja v hodnosti prepošta z roku 1394. Pápež tak urobil iba pod podmienkou, že vie dobre čítať, písať, spievať a dostatočne hovoriť latinsky. V prípade, že nebude vedieť spievať a skladať prísahu, musí sa to do roka naučiť.[927]

To, čo Jurajovi pomohlo, aby sa stal spišským prepoštom, sa stalo nakoniec aj príčinou jeho odchodu na opačný koniec Uhorska. Podľa M. Pirhallu bol jeho odchod do Požegy (dnes v Chorvátsku) nedobrovoľný.[928] Zrejme súvisel s vyostrenou situáciou v Uhorsku medzi kráľom Žigmundom a Jurajovým príbuzným Jánom z Kaniže, ktorý sa postavil na čelo povstania proti kráľovi.[929]

Juraj z Pavloviec (1405 – 1419)

Chronológia spišských prepoštov začiatku 15. storočia nie je celkom jasná. Dôvodov je viacero, ale najviac ťažkostí spôsobuje rovnaké krstné meno troch po sebe idúcich prepoštov. Napríklad maďarský historik Norbert C. Tóth datuje odchod Juraja z Čorne z prepoštského stolca na Spiši do obdobia medzi koncom roka 1406 a jeseňou roku 1409.[930] Keďže nejde o jednoznačnú identifikáciu, zostaneme pri staršej chronológii. Faktom zostáva, že prepošta vzbudzujúceho pochybnosti o svojej spôsobilosti zastávať takúto hodnosť, vystriedal schopnejší jedinec – Juraj z Pavloviec.[931]

K spišskému benefíciu si Juraj osvojil podobný prístup ako jeho predchodca Ján Kropidlo pred štvrťstoročím. V roku 1408 sa zapísal na Krakovskej univerzite, ale podobne ako mnoho študentov v tom čase, záverečné skúšky nezložil.[932] V štúdiu pokračoval v rokoch 1409 – 1412 na Viedenskej univerzite.[933] Ani v nasledujúcom období sa príliš nevenoval správe spišského benefícia. Tento fakt potvrdzuje aj skutočnosť, že po smrti ostrihomského arcibiskupa Jána z Kaniže sa Juraj z Pavloviec stal vikárom Ostrihomskej arcidiecézy *sede vacante*.[934] To už bolo na sklonku jeho spišského pôsobenia, pretože v nasledujúcom lete roku 1419 ho pápež Martin V. menoval za sedmohradského biskupa.[935] Neskôr v auguste v roku 1423 sa stal najvyšším cirkevným hodnostárom Uhorska, keď ukončil dlhé *sede vacante* na ostrihomskom arcibiskupskom stolci po smrti Jána z Kaniže.[936]

Juraj z Kežmarku (1419 – 1433)

Výmenu Juraja z Pavloviec za Juraja z Kežmarku vieme datovať oveľa jednoznačnejšie. A to nielen vďaka záznamom v registroch pápežskej kancelárie,[937] ale v archíve Spišskej kapituly sa dodnes zachovala originálna bula Martina V. z 5. augusta 1419, ktorou udelil uprázdnený prepoštský stolec na Spiši dovtedajšiemu sibiňskému prepoštovi Jurajovi z Kežmarku.[938] Ide o tretieho prepošta za viac ako dve storočia, ktorý zo Spiša aj pochádzal. Navyše, ako naznačuje jeho pečať, pochádzal zrejme zo šľachtického rodu Lomnických, resp. z niektorej z jeho vetiev.[939] Zrejme rodinné väzby mu dopomohli k menovaniu za prepošta. Jeho príbuzný Peter z Brezovice bol spočiatku spišským županom a v roku 1411 zastupoval Žigmunda Luxemburského na rokovaniach s poľskou delegáciou.[940]

V prípade Juraja z Kežmarku nedošlo pri jeho výbere k omylu. Dôležité je upozorniť na jeho vzdelanie, ktoré nadobudol na Pražskej univerzite, kde v roku 1393 získal titul bakalára slobodných umení.[941] Neskôr v roku 1400 nahradil pri kanonickej prebende v Spišskej kapitule svojho príbuzného Hermana, ktorý na vlastný popud rezignoval.[942] Protipápež Ján XXIII. Jurajovi neskôr v roku 1413 udelil hodnosť prepošta Rábskej kapituly.[943] Zrejme už tu vidieť vplyv Žigmunda Luxemburského, ktorý v oveľa väčšej miere využíval cirkevných prelátov v prospech kráľovstva (najmä ako diplomatov). Definitívne to potvrdzujú tri listiny protipápeža Jána XXIII. z januára 1414. Jedna z nich adresovaná Jurajovi

926 KOLLÁNYI, Ferencz. *Visitatio*, s. 251.

927 KOLLÁNYI, Ferencz. *Esztergomi kanonokok*, s. 77.

928 PIRHALLA, Márton. *A Szepesi prépostság*, s. 68.

929 DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier*, s. 82n.

930 C. TÓTH, Norbert. *A székes- és társaskáptalanok*, s. 62.

931 Bol príslušníkom pánov z Pavloviec, ktorí stáli na Žigmundovej strane počas vzbury proti nemu. DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier*, s. 84 a 87.

932 GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (eds.). *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400 – 1508 I*, s. 66. Záznam o absolvovaní chýba v GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (ed.). *Antiquissimus liber*, s. 196 – 197.

933 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 79.

934 SA LE, SASK Scr. 1, fasc. 1, nr. 9.

935 LUKCSICS, Pál (ed.). *XV. századi pápák oklevelei I*, s. 84, č. 193.

936 BEKE, Margit. *Pálóczi I. György*, s. 201.

937 LUKCSICS, Pál (ed.). *XV. századi pápák oklevelei I*, s. 84, č. 195.

938 MNL OL DF 272724.

939 Náznak berzeviciovského erbového znamenia (kamzík) vidieť na pečati prepošta Juraja z roku 1421. MNL OL DL 74887.

940 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 4 – 7, č. II.

941 TŘÍŠKA, Josef. *Životopisní slovník*, s. 117.

942 *MVH I/4*, s. 249, č. CCCVIII.

943 MNL OL DF 272721.

z Kežmarku ho zbavuje povinnosti rezidencie v mieste jeho benefícia (v tom čase v Rábe) pokiaľ bude študovať na univerzite alebo plniť misie Žigmunda. V ten istý deň udelil Ján XXIII. Jurajovi privilégium slúžiť omšu aj pred svitaním v prípade, ak to pre povinnosti nestihne počas dňa.[944]

Z rábskeho benefícia poberal Juraj príjmy do roku 1418, keď získal Sibiňskú prepozitúru.[945] O rok neskôr už získal hodnosť spišského prepošta. Viaceré zmienky z dvadsiatych rokov naznačujú, že Juraj pobýval na Spiši častejšie ako jeho predchodcovia. Ide predovšetkým o rôzne poverenia kráľa Žigmunda riešiť spory na Spiši.[946]

Do obdobia pôsobenia Juraja z Kežmarku ako spišského prepošta citeľne zasiahli husitské spanilé jazdy. Priamo na Spiš vpadli husiti dvakrát. Prvý raz na jar v roku 1431 a potom o dva roky neskôr v apríli roku 1433. Z tej druhej zaznamenal poľský kronikár Ján Dlugoš dve konkrétne spišské udalosti – vyplienenie Kežmarku a zajatie prepošta Juraja, ktorého husiti odvliekli so sebou do Prahy, kde zakrátko zomrel.[947]

Ján Stock (1433 – 1464)

Rozhodujúci vplyv na obsadzovanie Spišského prepoštstva v prvej polovici 15. storočia mal Žigmund Luxemburský. Najzreteľnejším dokladom toho je výber Jána Stocka. Pochádzal zo sliezskeho mesta Głogów a prvá zmienka o ňom pochádza z univerzitnej matriky Krakovskej univerzity, kde sa na štúdium zapísal v roku 1411. O rok neskôr tam začal študovať aj jeho brat Mikuláš.[948] Obaja prešli na Viedenskú univerzitu v roku 1413, kým Ján študoval medicínu, Mikuláš sa zameral na právo.[949] Bohatá Mikulášova akademická, diplomatická a cirkevná kariéra je zmapovaná pomerne dobre.[950] O čosi menej informácií sa zachovalo o činnosti Jána,[951] hoci vzdelaním sa mohli rovnať. Ján získal v roku 1422 doktorát medicíny na univerzite v Padove[952] a ihneď sa zaradil do okruhu lekárov Žigmunda. Vyplýva to priamo z kráľovej listiny z roku 1434, podľa ktorej bol Stock kráľovským lekárom už dvanásť rokov.[953] O dva roky neskôr (1424) Žigmund Luxemburský prijal Jána medzi svojich familiárov.[954]

Prvá zmienka o Jánovi v uhorských cirkevných štruktúrach pochádza z roku 1426 (12. novembra 1426), keď bol vovedený do hodnosti lektora v Jágerskej kapitule.[955] Neskôr (niekedy pred rokom 1433) získal aj prepozitúru sv. Petra v Budíne.[956] Ako však vyplýva z iných prameňov, tieto benefícia mu slúžili skôr na zabezpečenie hmotného živobytia v službách Žigmunda Luxemburského. Dokazujú to aj zmienky z roku 1433, keď kráľ podnikol svoju korunovačnú jazdu do Ríma, kde bol 31. mája korunovaný za cisára a v ten istý deň Mikuláš a Ján Stockovci od neho získali potvrdenie erbu,[957] ktorý im Žigmund udelil v roku 1431.[958]

Ešte počas rímskeho pobytu[959] kráľ v prospech oboch bratov prosil pápeža o potvrdenie dišpenzu, aby mohli obaja držať naraz dve benefíciá bez ohľadu

944 MNL OL DF 272718; MNL OL DF 272719; MNL OL DF 272720.

945 C. TÓTH, Norbert. *A székes- és társaskáptalanok*, s. 61.

946 Napr. v roku 1421 (MNL OL DL 74887).

947 ŠPIRKO, Jozef. *Husiti*, 20n; WYROZUMSKI, Georgius et al. (eds.). *Joannis Dlugossii Annales 1431 – 1444*, s. 82.

948 GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (eds.). *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400 – 1508 I*, s. 74 a 76.

949 KOWALSKA, Zofia. *Polnische Studenten*, s. 17.

950 Nikolaus Stock (RAG-ID: ngCS9T375BK13ryOwB5r4AoT3DP), Dostupné online: https://resource.database.rag-online.org/ngCS9T375BK13ryOwB5r4AoT3DP (4. 7. 2020).

951 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 205.

952 BROTTO, Giovanni – ZONTA, Gaspare (eds.). *Acta graduum*, s. 209.

953 Listina bola publikovaná aj v preklade D. Dvořákovej BARTL, Július et al. *Pramene V*, s. 250 – 251, č. 113.

954 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 205; RI XI/1 n. 5897, In Regesta Imperii Online. Dostupné online: http://www.regesta-imperii.de/id/1424-07-02_1_0_11_1_0_6566_5897 (8. 7. 2020).

955 MNL OL DF 272769. BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 205. C. TÓTH, Norbert. *Az egri káptalan*, s. 51 ho v zozname kanonikov-lektorov Jágerskej kapituly neuvádza.

956 Presnú informáciu o čase, kedy získal toto staršie benefícium nepoznáme. Pred ním poberal príjmy z tejto prebendy kardinál Branda di Castiglione dokázateľne len v roku 1426. C. TÓTH, Norbert. *A székes- és társaskáptalanok*, s. 25. Mnohí vyslanci pápeža (legáti, nunciovia) často poberali jedno alebo viacero benefícií v oblasti, kam boli vyslaní. To bol aj prípad tohto kardinála, ktorý tak získal financie na pokrytie výdavkov spojených s jeho misiou v strednej Európe zameranou na organizovanie boja proti husitom. KALOUS, Antonín. *Plenitudo*, s. 126.

957 RI XI/2 n. 9463, In Regesta Imperii Online. Dostupné online: http://www.regesta-imperii.de/id/1433-05-31_38_0_11_2_0_3635_9463 (8. 7. 2020).

958 RI XI/2 n. 8798, In Regesta Imperii Online. Dostupné online: http://www.regesta-imperii.de/id/1431-08-20_2_0_11_2_0_2943_8798 (8. 7. 2020).

959 Žigmund bol dokázateľne v Ríme od 23. mája do 12. augusta 1433. ENGEL, Pál – C. TÓTH, Norbert. *Itineraria*, s. 127.

na to, či ich držba je navzájom možná.[960] Na jeseň toho istého roku (v nadväznosti na smrť Juraja z Kežmarku v husitskom zajatí) Žigmund Luxemburský menoval Jána za spišského prepošta.[961] Pri menovaní Jána Stocka do spišskej prepozitúry uviedol Žigmund, že ide o jeho lekára a radcu. Tieto úlohy nezanechal ani po obdržaní Spišského prepoštstva a za svojho lekára si ho vybral aj Žigmundov nástupca Albrecht Habsburský.[962]

Ešte v roku 1435 žiadal Stock opäť prepozitúru sv. Petra v Budíne, ale nebolo mu vyhovené.[963] Ďalšie známe Stockove prosby pochádzajú zo začiatku roka 1437, keď žiadal o dišpenz prekážky prijatia vyšších svätení (za ktorú bola považovaná jeho lekárska činnosť)[964] a tiež prosil o privilégium používať prenosný oltár a možnosti slúžiť liturgiu aj na miestach postihnutých interdiktom.[965] Druhá suplika jednoznačne poukazuje na charakter vtedajšieho Stockovho pôsobenia v službách vtedy už cisára a je oveľa výrečnejšia, ak pripomenieme dobový kontext rokov 1436 – 1437, keď sa Žigmund snažil ovládnuť České kráľovstvo.[966] Aj z týchto dôvodov možno súhlasiť s konštatovaním G. Bujáka, že počas služby v sprievode Žigmunda Luxemburského nemožno identifikovať Stockov dlhší pobyt v miestach jeho benefícií.[967]

Zlom v Stockovej kariére nastal po smrti Albrechta Habsburského v roku 1439 a v komplikovanej situácii zápasu o uhorský trón. Viac pozornosti Spišskému prepoštstvu musel Ján Stock venovať aj preto, že v roku 1440 zo severu prichádzajúci poľský kráľ Vladislav III.[968] udelil z titulu kráľovského patronátneho práva prepoštstvo senjskému biskupovi Jánovi de Dominis. Benefícium sa mu podarilo udržať aj vďaka intervencii uhorskej kráľovnej Alžbety Luxemburskej. Nepokojná situácia vojenských stretov zrejme presvedčila Stocka, aby sa utiahol do dobre chránenej Levoče, ktorá nielenže odmietla otvoriť brány poľskému kráľovi ašpirujúcemu na uhorskú korunu, ale bola aj jednou z hlavných opôr kráľovnej Alžbety na dnešnom území Slovenska. Nakoniec z nej operoval aj Ján Jiskra.[969] Podľa G. Bujáka tiež musíme vziať do úvahy jeho lekárske vzdelanie, ktoré malo oveľa väčšie uplatnenie a bolo viac cenené v husto osídlenej Levoči ako v Spišskej Kapitule.[970] Dá sa preto predpokladať, že Ján Stock sídlil v Levoči trvalo.

Po roku 1440 sa znižuje frekvencia výskytu vikárov prepošta v prameňoch.[971] To je ďalší dôkaz toho, že sa Ján po smrti Žigmunda a Albrechta utiahol na Spiš, v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch 15. storočia trpiaci rôznymi vojenskými operáciami. Priamym dôsledkom bolo zhoršovanie hmotného zabezpečenia prepoštského a kanonických benefícií, napr. neplatením desiatkov. Pri riešení tejto situácie Stock neváhal siahnuť ani po interdikte a exkomunikácii.[972] Do viacerých konfliktov sa Stock dostal aj so spišskými kanonikmi, kde šlo o príjmy z pozemkového vlastníctva.

Napriek sústredeniu sa na Spišské prepoštstvo neprestal byť Ján Stock v kontakte s mimospišským prostredím. Svedčí o tom nielen jeho písomná komunikácia zachovaná v Krakove,[973] ale vyplýva to aj z jeho pozície arcidiakona Ostrihomskej arcidiecézy. Aj z tohto titulu sa zúčastnil na Ostrihomskej synode v roku 1450 zvolanej arcibiskupom Dionýzom Sečianskym.[974] Centrá krajiny navštevoval aj kvôli panovníkom. Ladislav V. (1456) a neskôr aj Matej Korvín mu udelili, resp. potvrdili viaceré privilégiá. Dôveru získal Stock aj ako člen diplomatickej misie nitrianskeho biskupa Alberta Vetésiho k novozvolenému pápežovi Piovi II.[975] Od neho na jeseň v roku 1459 získal Stock potvrdenie privilégií spišských prepoštov.

V nadväznosti na to zvolal v roku 1460 Stock synodu kléru vo svojej jurisdikcii do Levoče.[976] Hlavným dôvodom bol nedostačujúci priestor Chrámu sv. Martina v Spišskej Kapitule,[977] pretože už privilégium Pia

960 LUKCSICS, Pál (ed.). *XV. századi pápák oklevelei II*, s. 112, č. 278.

961 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 330, č. XXV.

962 MNL OL DF 272709.

963 SROKA, Stanisław A. *Ján Stock*, s. 30. Bratia Stockovci mali k tomuto kostolu špeciálny vzťah. Jednak obaja istú dobu zastávali úrad budínskeho prepošta a neskôr tamojšiemu oltáru Najsvätejšieho Tela Kristovho odkázali zbožnú fundáciu (ABÚ SK, HMSK Scr. 2, fasc. 2, nr. 15). Ján Stock nakoniec v Budíne aj zomrel (SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy*, s. 108) a možno bol v tomto kostole aj pochovaný.

964 LUKCSICS, Pál (ed.). *XV. századi pápák oklevelei II*, s. 144, č. 451.

965 LUKCSICS, Pál (ed.). *XV. századi pápák oklevelei II*, s. 143, č. 449.

966 Podrobnejšie pozri ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce 3*, s. 314 – 319.

967 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 206.

968 V Uhorsku vládol ako Vladislav I.

969 KARTOUS, Peter. *Habsbursko-jagelovské dvojvládie*, s. 229, 236, 239.

970 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 210.

971 LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Spišské prepoštstvo*, s. 35 – 36.

972 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 210 – 211.

973 SROKA, Stanisław A. *Ján Stock*, s. 31 – 32.

974 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 214.

975 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 215.

976 K záverom synody pozri časť o stredovekých dejinách Spišskej Kapituly.

977 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 224 – 225.

II. z roku 1459 konštatuje potrebu rozšírenia chrámu.[978] V roku 1462 nakoniec došlo k začiatku výstavby, keď Ján Stock vlastnými rukami položil jej základný kameň.[979] Tak ako mnohí iní cirkevní hodnostári stredoveku, počnúc pápežmi a končiac dedinskými farármi, sa Stock ukončenia diela nedožil. Smrť ho zastihla v roku 1464, keď ho približne sedemdesiatročného povinnosti opäť zaviedli do Budína. Aby jeho stavebná iniciatíva mohla pokračovať, venoval na dostavbu Kostola sv. Martina v Spišskej Kapitule sumu 5 000 uhorských zlatých.[980]

Jána Stocka môžeme považovať, ak nie za najvýznamnejšieho stredovekého spišského prepošta vôbec, tak aspoň za jedného z najvýznamnejších. Hoci prvé roky poberal z prepoštstva iba príjmy zabezpečujúce jeho materiálne potreby a náklady na plnenie misií Žigmunda Luxemburského, v neskoršom období sa plne sústredil na správu prepoštstva. Konsolidoval jeho ekonomickú situáciu narušenú komplikovanými pomermi po smrti svojich dobrodincov Žigmunda a Albrechta Habsburského a, zrejme aj vďaka svojmu diplomatickému talentu, upevnil postavenie a privilégiá spišských prepoštov. V nadväznosti na to zvolal synodu jemu podliehajúceho kléru a začal s prestavbou Chrámu sv. Martina, ktorá mu v konečnom dôsledku dala dnešný vzhľad a proporcie. Žiaden iný prepošt sa v jej monumentalite tak nepripomína ako práve Ján Stock.

Gašpar Back z Berendu (1464 – 1493)

K menovaniu nástupcu Jána Stocka na prepoštský stolec došlo už v auguste 1464. Kráľ Matej Korvín navrhol ostrihomskému arcibiskupovi Dionýzovi Gašpara Backa z Berendu, klerika Čanádskej diecézy. Arcibiskup požiadal listinou členov Spišskej kapituly, aby tento výber akceptovali.[981]

Oproti Jánovi Stockovi sú informácie o Gašparovi pred jeho pôsobením na Spiši oveľa medzerovitejšie. Prvá zmienka o ňom pochádza z roku 1447, keď sa dozvedáme aj informácie o jeho príbuzných, predovšetkým rodičoch. Gašpar bol synom Jána Baka z Berendu, familiára Jána Huňadiho, a Kristíny.[982]

Po deväťročnej odmlke pramene opäť vydávajú svedectvo. Tentoraz sú to univerzitné matriky Viedenskej univerzity, ktoré zachytávajú ďalší úsek Gašparovho života. Na fakultu slobodných umení sa zapísal v roku 1456.[983] O ďalšom jeho pôsobení sa zachovali nie celkom jednoznačné informácie pravdepodobne až k rokom 1463 – 1465. V staršej literatúre sa o ňom hovorilo, ako o vojakovi, čo nie je celkom presné vyjadrenie, určite nie v kontexte dobového uhorského vojenstva.[984] Obšírnejšie sa o svojich vojenských skúsenostiach vyjadril sám Gašpar Back v prosbe o dišpenzovanie prekážky vyšších svätení v roku 1469.[985] Priamo uviedol, že sa zúčastnil obliehania pevnosti Jajce, pri ktorom strážil pušný prach. Tieto udalosti sa odohrali počas vojenskej kampane v rokoch 1463 – 1464.[986] Takisto sa mal zúčastniť výpravy proti českým heretikom ako notár istého nemenovaného kráľovho kapitána. Maďarský historik T. Fedeles predpokladá, že ním mohol byť Imrich Zápoľský.[987] Do úvahy môže prichádzať aj Štefan Zápoľský, ktorý sa v rokoch 1460 – 1465 tituluje ako kapitán horných častí Uhorska.[988] Predpoklad prepojenia Zápoľských a Gašpara Backa zosilnie, ak si uvedomíme, že je to práve čas, keď Matej Korvín najprv zálohoval a potom udelil do dedičnej držby spišské hradné panstvo Zápoľským.[989]

V čase svojho menovania (v auguste 1464) bol Gašpar klerikom Čanádskej diecézy. Toto označenie znamená, že nemal vyššie svätenia.[990] Spočiatku aj on využil prebendu spišského prepošta na financovanie svojho štúdia. Ešte predtým ako v roku 1472 získal doktorát obojeho práva v Bologni,[991] študoval aj vo Ferrare (po svojom menovaní za prepošta). Počas tohto štúdia v roku 1469 požiadal

978 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny*, s. 82.

979 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny*, s. 82. Informáciu potvrdzuje aj nápisová doska dnes sekundárne osadená v západnej stene severnej sakristie Katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule. JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). Katedrála, s. 298, UH.15.

980 BUJÁK, Gábor. *Stock János*, s. 225.

981 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 340 – 341, č. XXXIII; MNL OL DF 249045.

982 FEDELES, Tamás. *Mátyás seregéből*, s. 96.

983 TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok*, s. 202

984 Pod tlakom Osmanskej ríše bolo Uhorské kráľovstvo v priebehu 15. storočia prakticky donútené vydržiavať *de facto* stálu armádu dislokovanú najmä v obrannej línii na svojich južných hraniciach. Gašpar Back však nebol členom týchto jednotiek.

985 Listinu vydal ako prílohu svojej štúdie FEDELES, Tamás. Mátyás seregéből, s. 106 – 108, č. 2.

986 Podrobne ku kampani pozri PÁLOSFALVI, Tamás. *From Nicopolis*, s. 208 – 221.

987 FEDELES, Tamás. *Mátyás seregéből*, s. 98.

988 1460: NEUMANN, Tibor (ed.). *Documenta Szapolyaiana I*, s. 42, č. 3; 1465: NEUMANN, Tibor (ed.). *Documenta Szapolyaiana I*, s. 104 – 105, č. 84.

989 LABANC, Peter. *Spišský hrad*, s. 382.

990 Pozri aj časť o študentoch kapitulných škôl. Podrobnejší prehľad svätení v slovenskom prostredí RÁBIK, Vladimír. *Ordinovanie klerikov*, s. 11 – 28; HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Biskup*, s. 223 – 232.

991 SROKA, Stanisław A. *Dyplom*, s. 63 – 73.

Apoštolskú penitenciáriu o dišpenz, aby mohol získať vyššie svätenia a následne bol vysvätený za diakona.[992] V štúdiu už potom pokračoval v spomenutej Bologni, kde sa stretol s neskorším ostrihomským arcibiskupom Tomášom Bakócom alebo budúcim kaločským arcibiskupom Petrom Váradim.[993]

Po získaní doktorského titulu v Bologni sa Gašpar Back vybral do Ríma, kde v októbri 1472 odslúžil svoju primičnú omšu (pramene však mlčia o dátumoch diakonskej a kňazskej vysviacky).[994] O niekoľko týždňov neskôr (21. novembra) získal Back od pápeža Sixta IV. pre seba a pre budúcich spišských prepoštov privilégium nosiť v prepoštskom chráme a v kostoloch patriacich pod jeho jurisdikciu pontifikálne (biskupské) insígnie – mitru a berlu.[995]

Zatiaľ čo Back študoval na talianskych univerzitách, pokračovala prestavba kapitulného chrámu, ktorú začal jeho predchodca Ján Stock. V čase jeho ferrarských štúdií bolo napr. zastrešené dnešné presbytérium (1468).[996] K posviacke prestavaného chrámu došlo nakoniec v roku 1478 po šestnástich rokoch od položenia základného kameňa. Hlavným svätiteľom nebol ostrihomský arcibiskup, hoci išlo o jeden z najvýznamnejších kostolov jeho arcidiecézy. Dôvod je jednoduchý – v tom čase bol najvýznamnejší cirkevný post v Uhorskom kráľovstve neobsadený.[997] Úlohu svätiteľa na seba zobral pomocný biskup Jágerskej diecézy Ladislav zo Širokého,[998] ktorý bol titulárnym biskupom v Nábuluse a doložený je aj ako titulárny biskup milkovský.[999]

V spojitosti s prestavbou Katedrály sv. Martina vznikli aj tzv. Spišské modlitby. Za ich autora síce občas býva označovaný aj samotný prepošt, ale ak si uvedomíme, že nepochádzal zo slovenského prostredia, zdá sa táto domnienka nepravdepodobná. Rámcovo môžeme datovať vznik tohto textu dvoma udalosťami – dátumom ukončenia prestavby a posviacky chrámu (25. október 1478) a smrťou pápeža Sixta IV. (1484), ktorý sa v texte priamo spomína. Vzhľadom na prosby za dobrodincov chrámu sa zdá najpravdepodobnejšie, že modlitby odzneli v najskoršom možnom termíne. Podľa konkrétneho liturgického čítania z Jánovho evanjelia (Jn 5, 1 – 15) to mohlo byť v tomto prípade 5. marca 1479.[1000] Zároveň môžeme povedať, že tieto modlitby by nezazneli v kapitulnom chráme, ak by išlo v spišskom prostredí o niečo neorganické, nemajúce poslucháčov.[1001]

Dokončením prestavby a vysviackou v roku 1478 sa stavebné zásahy do kapitulného chrámu v čase pôsobenia Gašpara Backa neskončili. K významnej stavebnej činnosti na Vrchu sv. Martina došlo v 15. storočí ešte raz a to na samom sklonku Gašparovho pôsobenia. Išlo o pohrebnú kaplnku dedičných spišských županov Zápoľských. Vďaka dendrochronologickým prieskumom vieme povedať, že bola zastrešená v rokoch 1491 – 1492 a krátko na to aj posvätená.[1002] Prestavby 15. storočia dali Katedrále sv. Martina dnešnú monumentalitu a stavebné úpravy neskorších storočí už jej výzor zásadne nemenili.

992 FEDELES, Tamás. *Mátyás seregéből*, s. 99.

993 FEDELES, Tamás. *Mátyás seregéből*, s. 99.

994 FEDELES, Tamás. *Mátyás seregéből*, s. 103.

995 Pápežskú bulu publikoval WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 344 – 345, č. XXXVI. Supliku Gašpara Backa čiastočne publikoval FEDELES, Tamás. *Mátyás seregéből*, s. 104, pozn. 55. Podobné privilégium od Pavla II. získali bratislavský prepošt Juraj. Najprv v roku 1466 len v kapitulnom chráme, v roku 1469 bola výsada rozšírená na všetky jemu podliehajúce kostoly. Hlavným dôvodom bola zrejme funkcia bratislavského prepošta ako vicekancelára nedávno založenej Univerzity Istropolitany. HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Juraj zo Schönbergu*, s. 136.

996 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny*, s. 90, podrobná slohová analýza z vyznačením stavebnej fázy z rokov 1462 – 1478 na s. 99.

997 V roku 1476 utiekol k cisárovi Fridrichovi III. do Viedne arcibiskup Ján Beckensloer spolu s 300 000 zlatými a chrámovým pokladom, hoci formálne bol naďalej ostrihomským arcibiskupom. ORTNER, Franz. *Beckenschlager, Johann*, s. 36. Neskôr sa stal faktickým správcom Ostrihomského arcibiskupstva pápežský legát Ján Aragónsky (brat manželky Mateja Korvína Beatrix Aragónskej), ktorý podnikol z poverenia pápeža dve misie: (1) v rokoch 1479 – 1480 a druhú v rokoch 1483 – 1484. KALOUS, Antonín. *Plenitudo*, s. 291 – 294.

998 Situácia v Jágerskej diecéze bola podobná ako v prípade Ostrihomu. Jágerským biskupom bol od roku 1475 pápežský legát Gabriel Rangoni z Verony. KALOUS, Antonín. *Plenitudo*, s. 227 – 230.

999 V Kostole sv. Mikuláša v Širokom sa dodnes zachovala náhrobná doska biskupa Ladislava, ktorý zomrel 24. januára 1487. ČOVAN, Miroslav (ed.). *Historické nápisy*, s. 85. Milkovská diecéza vznikla v prvej polovici 13. storočia ako centrum kristianizácie kumánskych oblastí v okolí rieky Prut na východ od Uhorska. Zaniklo následkom vpádu Mongolov v rokoch 1241 – 1242 a bolo obnovené opäť za vlády Ľudovíta I. Veľkého v súvislosti s rozpadom Zlatej hordy, oslabením jej vplyvu v tejto oblasti a vznikom Moldavského kniežatstva. Na konci 15. storočia však opäť išlo už o titulárne biskupstvo.

1000 RÁCOVÁ, Naďa. *Ideové a historické predpoklady vzniku prvého úplného prekladu Písma Svätého do slovenčiny*. Dizertačná práca. Vedúci dizertačnej práce Martin Homza. Slavistický ústav SAV, Bratislava 2010, s. 121.

1001 K pôvodu, kontextu a liturgickej tradícii Spišských modlitieb pozri podrobnejšie LUKOVINY, Ľuboš. *Spišské modlitby*, s. 46 – 56.

1002 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Kolegiátny*, s. 91.

Gašpar Back formálne držal spišský prepoštský stolec takmer tri desaťročia, len o niečo kratšie ako jeho bezprostredný predchodca Ján Stock. Na začiatku Stockovej éry stál starnúci Žigmund Luxemburský bojujúci proti českým husitom a v čase, keď Back umieral, už v Uhorsku vládol v poradí piaty panovník z tretej dynastie. Tieto fakty výrečne ukazujú, aké dynamické zmeny zasiahli Uhorsko počas pôsobenia dvoch prepoštov.

Definitívnu správu o smrti Gašpara Backa podáva listina Spišskej kapituly z 9. júna 1493 o testamentárnej fundácii, ktorú prepošt urobil v posledných dňoch svojho života.[1003] Kapitule odkázal dve vinice v Olaszliszke a 800 uhorských zlatých, za čo mali kanonici slúžiť každý deň v týždni (okrem nedele) liturgiu na oltári Troch kráľov.[1004] Tri z týchto omší (v pondelok, utorok a štvrtok) mali byť zádušné sv. omše za zosnulého prepošta, ktorý sa za týmto oltárom nechal pochovať. Výber miesta pochovania prepošta nie je náhodný a prejavuje sa v ňom úcta k jeho patrónovi, jednému z Troch kráľov. Navyše jediný Gašparov brat, ktorého poznáme sa volal Baltazár.[1005] Zrejme aj Oltár Klaňania Troch kráľov vznikol priamo na popud prepošta Gašpara.

Juraj z Magyarmecske (1494 – 1505)

Nástupcu Gašpara Backa sa spišské prepoštstvo dočkalo prakticky až 4. júla 1494, keď vtedajší ostrihomský arcibiskup Hypolit potvrdil na prepoštskom stolci Juraja z rodu Mekcsei pochádzajúceho z dnešnej juhomaďarskej dediny Magyarmecske.[1006] Toho z titulu patronátneho práva arcibiskupovi navrhol dedičný spišský župan Štefan Zápoľský, ktorý bol v tom čase zároveň palatínom.[1007] Jeho výber prepošta nebol náhodný a stavil na osvedčeného človeka pôsobiaceho na jeho dvore ako sekretár.[1008] Výber Juraja bol problematický z pohľadu duchovného života na Spiši, pretože v čase svojho potvrdenia za prepošta bol laikom bez klerických svätení.[1009]

V čase jeho spišského pôsobenia získali kolegiátny Kostol sv. Martina, k nemu pristavená Kaplnky Božieho Tela, blízko stojace kaplnky sv. Ondreja a Panny Márie, ako aj Kaplnka sv. Martina a Všetkých svätých v prepoštskej rezidencii odpustkovú listinu v prospech všetkých, ktorí tieto posvätné miesta navštívia na stanovené sviatky. Vydavateľom odpustkovej listiny z roku 1503 bol dominikán a oropský titulárny biskup Ján, o ktorom jeho pečať svedčí, že bol príbuzným prepošta Juraja.[1010]

V tom čase sa už schyľovalo k nie celkom prehľadným udalostiam v rokoch 1504 – 1505. Podľa staršej i novšej literatúry mal na jar v roku 1505 Juraj z hodnosti prepošta rezignovať. Táto informácia je dedukciou z obsahu listiny Hedvigy Tešínskej, vdovy po Štefanovi Zápoľskom, ktorá spolu so synmi 28. mája 1505 udelila spišské prepoštstvo Jánovi z Lomnice.[1011] Nevieme, či Juraj rezignoval dobrovoľne alebo z donútienia, faktom je, že sa to udialo najneskôr v roku 1504, pretože už vtedy bol prepoštom jeho príbuzný Ján, titulárny biskup oropský.[1012]

Ján z Magyarmecske (1504 – 1505)

Doteraz sa Jánovo meno neobjavilo v žiadnom zozname spišských prepoštov. O jeho zaradení medzi nich však nemôže byť pochýb. Jednak sa v tejto hodnosti spomína už v lete v roku 1504 a potom sa takto označuje aj sám v intitulácii svojej listiny z leta roku 1505.[1013] Tieto dve zmienky v rozmedzí niekoľkých mesiacov sú jedinými správami, ktoré ho priamo spájajú s držbou hodnosti spišského prepošta. Neskôr v decembri v roku 1507 si už tento titul neuvádzal[1014] a bolo tak tomu až do jeho smrti v roku 1518.[1015] Zo zatiaľ málo preskúmaných okolností sa dá predbežne usúdiť, že jeho menovanie za spišského prepošta mal na svedomí ostrihomský arcibiskup Tomáš Bakóc, ktorý si ho v roku 1502 vybral za pomocného

1003 MNL OL DF 272804.

1004 Ide o bočný Oltár Klaňania Troch kráľov nachádzajúci sa dnes na východnej strane severnej lode. JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Katedrála sv. Martina*, s. 288 – 289.

1005 MNL OL DL 14125. V priebehu 15. a 16. storočia rástla obľúbenosť mien tzv. Troch kráľov. M. Slíz vypozorovala, že sa tak v Uhorsku dialo v oblastiach s vyšším podielom nemecky hovoriaceho obyvateľstva. Navyše tieto mená podľa jej výskumov prenikli do nižších spoločenských vrstiev až v 16. storočí. SLÍZ, Mariann. *Cults of Saints*, s. 237.

1006 GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori* I, s. 340.

1007 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 351 – 353, č. XXXVIII.

1008 NEUMANN, Tibor (ed.). *Documenta Szapolyaiana I*, s. 211, č. 229.

1009 PIRHALLA, Márton. *A szepesi prépostság*, s. 115 – 116.

1010 Biskup Ján bol sufragánom ostrihomského arcibiskupa Tomáša Bakóca. Faksimile odpustkovej listiny pozri v OLEJNÍK, Vladimír. *Otázka liturgických kompetencií*, s. 239. Na príbuzenstvo upozornil CSIFFÁRY, Gergely. *Mecskey István*, s. 101.

1011 NEUMANN, Tibor (ed.). *Documenta Szapolyaiana I*, s. 268 – 269, č. 304.

1012 MNL OL DL 21314.

1013 MNL OL DL 21449: *Nos Iohannes de Mekche, Dei et apostolice sedis gracia episcopus Oropiensis ac ecclesie Scepusiensis prepositus….*

1014 MNL OL DL 271868.

1015 OLEJNÍK, Vladimír. *Otázka liturgických kompetencií*, s. 238.

biskupa.[1016] Zatiaľ v rovine špekulácií môžeme vzniknutú situáciu z rokov 1504 a 1505 dať do súvisu s absenciou vysviacky prepošta Juraja.

Juraj z Magyarmecske (1507 – 1508)

Po dvoch zmienkach o spišskom prepoštovi Jánov z Mecsky z rokov 1504 a 1505 sa opäť do hodnosti vrátil jeho príbuzný Juraj. V novembri 1508 vydal svoju listinu prepoštský vikár Martin z Olaszliszky, z ktorej priamo vyplýva, že už v roku 1507 bol opäť prepoštom Juraj Mekcsei.[1017] Potvrdzuje to nepriamo i intitulácia oropského biskupa Jána z decembra 1507 bez titulu spišského prepošta[1018] a priamo listina Juraja z novembra 1507.[1019] Opäť za nie celkom jasných okolností Juraj z hodnosti spišského prepošta odišiel. Presný čas, kedy sa tak stalo, je zatiaľ nejasný, ale čosi naznačuje listina Jágerskej kapituly z 19. júna 1508, v ktorej na prosby Jána Horváta odpísala listinu Hedvigy Tešínskej a jej synov potvrdzujúcu jeho menovanie za prepošta v roku 1505.[1020] Zdá sa, že Ján Horvát sa aj takto snažil v situácii, keď odišiel Juraj, dať najavo svoj nárok na hodnosť prepošta. Odchod Juraja zrejme nebol dobrovoľný, pretože ešte o dve dekády neskôr sa označoval za prepošta (nie však spišského).[1021] Po svojom odchode zo Spiša pôsobil na kráľovskom dvore.[1022]

Ladislav z Čobádu (1508 – 1511)

Aj nástupca príbuzných Juraja a Jána z Magyarmecsky bol blízkym človekom Štefana Zápoľského. Ešte v roku 1496 sa Ladislav objavuje v jeho blízkosti ako jeho notár[1023] a podľa J. Hradského bol v tom období už kustódom Spišskej kapituly.[1024] O niečo neskôr získal hodnosť kantora v Spišskej kapitule, z ktorej rezignoval v roku 1502.[1025]

Hoci už v roku 1505 Hedviga menovala za spišského prepošta Jána Horváta, ten sa prepozitúry neujal ani po odchode Juraja Mekcseia, ktorého nahradil práve Ladislav z Čobádu niekedy v rokoch 1507 – 1508. V úrade pôsobil krátko a v roku 1511 sa Hedvige Tešínskej definitívne podarilo presadiť Jána Horváta.

Prepošti Spišskej kolegiátnej kapituly v novoveku

Spišské prepoštstvo bolo aj v novoveku, podobne ako to bolo počas jeho stredovekých dejín, stále súčasťou Ostrihomskej arcidiecézy. Patrilo však medzi uhorské kráľovské prepozitúry, ktoré podriadil už pápež Inocent III. (1198 – 1216) priamo Apoštolskému stolcu. Patronátne právo si nad ním navyše počas prakticky celých stredovekých dejín uplatňovali vo väčšej či menšej miere uhorskí králi.[1026] Na základe takéhoto zvláštneho stavu sa počas celých dejín Spišského prepoštstva väčšina ostrihomských arcibiskupov snažila práva prepoštov potlačiť a naopak, väčšina spišských prepoštov posilniť. Niektorých prepoštov volila Spišská kolegiátna kapitula kanonikov, iných menoval na základe patronátneho práva panovník. Právo prezentácie kandidátov na post spišského prepošta si na základe patronátneho práva uplatňovala od polovice 15. storočia rodina Zápoľskovcov.[1027] Po nej sa od 16. storočia toto právo snažili uplatniť aj nasledujúce rody, ktoré niesli titul dedičných županov Spiša, Turzovci a Čákiovci. Novému prepoštovi však udeľoval investitúru v konečnom dôsledku takmer vo všetkých prípadoch ostrihomský arcibiskup.[1028] Takýto postup samozrejme prebiehal len

1016 OLEJNÍK, Vladimír. *Otázka liturgických kompetencií*, s. 237.

1017 MNL OL DL 1029.

1018 MNL OL DF 271868.

1019 MNL OL DF 272208.

1020 MNL OL DF 249060.

1021 PIRHALLA, Márton. *A szepesi prépostság*, s. 115; MNL OL DF 263879.

1022 KUCHARSKÁ, Veronika. *Ducissa*, s. 171.

1023 MNL OL DL 63874.

1024 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 375.

1025 MNL OL DL 63881. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 375 uvádza, že bol najprv kustódom a potom lektorom. Druhú hodnosť však v tom čase nepretržite držal Krištof Smrečáni.

1026 GLEJTEK, Miroslav. *Menovania*, s, 122.

1027 Listina s priamou zmienkou o tejto skutočnosti sa nezachovala. Podobne sa však nezachovala ani listina s donáciou Spišského hradu a dedičného županstva Spiša. Napriek tomu aj tieto majetky a tituly Zápoľskovci bezpochyby užívali. Podobne aj užívanie patronátneho práva na Spišskú kolegiátnu kapitulu po uhorských kráľoch podľa svedectva listín z konca 15. a zo začiatku 16. storočia považovala rodina Zápoľskovcov za samozrejmé, čo sa prejavilo napríklad na zakladaní fundácií – ako napríklad založenie fundácie pre Kaplnku Božieho tela r. 1510 (SA LE, SASK Scr. 2, fasc. 5, nr. 1; publikoval WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 359 – 363, č. XLIII.). Skutočnosť sa dá podložiť už samotnou existenciou rodovej pohrebnej kaplnky, dnes známej pod názvom Kaplnka Zápoľskovcov, pristavanej pri vtedajšom Kolegiátnom kostole sv. Martina v Spišskej Kapitule. Ďalším dôkazom je výstavba súkromného domu Zápoľskovcov (ako posledná ním disponovala Hedviga Tešínska, vdova po palatínovi Štefanovi Zápoľskom) priamo v teritóriu Spišskej Kapituly v susedstve chrámu, no predovšetkým samo prezentovanie Juraja Mekčeja, Ladislava z Čobádu a Jána Horváta do hodnosti spišského prepošta, ktoré Zápoľskovci uskutočnili v rokoch 1494, 1505, 1508 a 1511.

1028 ŠPIRKO, Jozef. *Začiatky*, s. 44; GLEJTEK, Miroslav. *Menovania*, s. 123.

za ideálnych podmienok. V stredovekých i novovekých dejinách prepoštstva bol tento úzus viackrát narušený, a to či už zo strany panovníkov, alebo zo strany ostrihomských arcibiskupov.

Vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že spišskí prepošti, ktorí mali z hľadiska cirkevnej hierarchie nižšie postavenie než biskupi, napriek tomu na konci stredoveku požívali viacero právomocí, vyhradených len biskupom. Vďačili za to jednak starším stredovekým privilégiám, ktoré dostali od pápežov,[1029] jednak novším pápežským bulám, ktoré tieto privilégiá potvrdili, ba dokonca aj rozšírili. Medzi takéto privilégiá patrila bula pápeža Pia II. (1458 – 1464) z roku 1458, Sixta IV. (1471 – 1484) z roku 1472, či Leva X. (1513 – 1521) z roku 1515.[1030] Vďaka nim mohli spišskí prepošti na svojom území suplovať väčšinu liturgických a jurisdikčných úkonov, vyhradených len biskupom. Mali tak na svojom území široké právomoci: Mohli zvolávať synody, zakladať benefíciá, a to i kanonické, povoľovať stavbu kostolov, súdiť, vizitovať, menovať a inštalovať kanonikov, mohli rozhrešovať tzv. *rezerváty*, teda hriechy, ktorých rozhrešenie mohol udeliť len biskup, mali samostatnú duchovnú právomoc nad kapitulou, klérom i všetkými obyvateľmi svojho územia, ako aj svetskú právomoc nad svojimi poddanými, teda mohli súdiť, ustanovovať do úradov, potvrdzovať v nich a odvolávať, napomínať, exkomunikovať, usporadúvať zbierky a tak ďalej.[1031] Zjednodušene sa dá skonštatovať, že práva spišských prepoštov boli oproti právomoci biskupa okliešťené o dva základné liturgické a cirkevnoprávne úkony: nemohli svätiť osoby (nižšie svätenia, diakonát a kňazstvo), ani konsekrovať – vysviacať kostoly a kaplnky. Táto nevýhoda bola postupom času od 16. storočia vyriešená tým, že až do zriadenia Spišského biskupstva boli spišskí prepošti zároveň titulárnymi biskupmi, či biskupmi diecéz, ktoré boli v rukách Osmanov.

Prepoštov, ktorí v období od začiatku 16. storočia až do erigovania Spišského biskupstva stáli na čele Spišského prepoštstva, môžeme v zmysle jurisdikcie rozdeliť do troch skupín: Do prvej patria prepošti, na ktorých sa vzťahuje pápežské privilégium nosiť počas liturgie na svojom území biskupské znaky – bakulu a mitru – tzv. *praepositi infulati*.[1032] Sem môžeme zaradiť len posledného spišského prepošta z obdobia prelomu stredoveku a novoveku, Jána Horváta (1511 – 1544). Druhú skupinu tvoria prepošti, ktorí okrem titulu prepošta vlastnili aj biskupský titul niektorej z diecéz na juhu Uhorského kráľovstva, ktoré v tom čase boli obsadené osmanskými Turkami – tzv. *episcopi titulares*. Sem patria prepošti od Stanislava Váraliho (1545 – 1548) až po Mikuláša Baloga (Balogh, 1683 – 1689). Poslednú skupinu tvorili prepošti, ktorým panovník udeľoval okrem titulu prepošta navyše čestný titul biskupa – tzv. *episcopi electi*. Tento titul sa nie v každom prípade spájal aj s biskupskou vysviackou. Túto skupinu začína Ladislav Matiašovský (Matthiassovszky, 1689 – 1696), ukončuje ju posledný spišský prepošt pred vznikom biskupstva, Karol Zbiško (Zbisko, 1755 – 1774).[1033]

Magister Ján Horvát z Lomnice (Horvath de Lomnicza, 1511 – 1544)

Magister Ján Horvát bol synom Michala Horváta z (Veľkej) Lomnice, kastelána Oravského hradu a familiára rodu Zápoľskovcov. Jeho menovanie za spišského prepošta očividne súviselo s potrebou rodu revanšovať sa Michalovi Horvátovi za mnohé služby, napríklad za získanie Oravského hradu roku 1490.[1034] Dňa 28. mája 1505 Hedviga Tešínska, vdova po palatínovi Štefanovi Zápoľskom, spolu so svojimi dvoma synmi, dedičnými županmi Spiša Jánom (neskorší uhorský kráľ 1526 – 1540) a Jurajom, menovala na základe patronátneho práva Jána Horváta za spišského prepošta. Toto menovanie odmietol vtedajší ostrihomský arcibiskup Tomáš Bakóc (Bakócz, 1497 – 1507), ktorý dôvodil mladým vekom Jána Horváta a jeho nedostatočným vzdelaním.[1035] Hedviga preto Jána Horváta poslala na štúdiá do Ríma a správcom prepoštských majetkov urobila jeho otca Michala.[1036]

Aby Spišská Kapitula medzitým neostala bez vedenia, do úradu prepošta menovala Hedviga Tešínska niekedy v roku 1507 alebo 1508 kňaza Jágerskej diecézy Ladislava z Čobádu. Tak nastala situácia, že do úradu spišského prepošta boli naraz menovaní dvaja

1029 GLEJTEK, Miroslav. *Príspevok*, s. 40 – 41; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský hrad a Spišská Kapitula*, s. 50, 183, 184.

1030 OLEJNÍK, Vladimír. *Reakcie*, s. 386.

1031 PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia I*, s. 196.

1032 Pápež Sixtus IV. (1471 – 1484) udelil 21. 11. 1472 spišským prepoštom privilégium nosiť vo všetkých kostoloch na Spiši pri liturgii odznaky biskupskej hodnosti – mitru a bakulu. Od tohto obdobia sa preto nazývajú infulovanými prepoštmi. SA LE, SpP, I, Man. VI, nr. 173; GLEJTEK, Miroslav. *Menovania*, s. 129.

1033 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 130.

1034 KUCHARSKÁ, Veronika. *Ducissa*, s. 172, 173.

1035 Podľa niektorých názorov Ján Horvát v čase menovania ani nebol ordinovaným kňazom. PIRHALLA, Márton. *A Szepesi prépostság*, s. 137; CHALUPECKÝ, Ivan. Zápoľskí, s. 51. Zo zachovaných dokumentov o tom môžeme usudzovať málo. Ak sa však Horvátovi vyčíta, že apostatoval a oženil sa, zrejme ordinovaný bol. BAL, Jeromos – FÖRSTER, Jenő – KAUFFMANN, Aurél (trans. a eds.). *Hain* s. 93. Nasvedčujú tomu aj jeho štúdiá v Ríme.

1036 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 73.

ľudia. Ladislav sa preto kvôli svojim právam odvolal k vtedajšiemu pápežovi Júliovi II. (1503 – 1513), ktorý prisúdil spišský prepoštský stolec jemu. Ladislav z Čobádu zomrel roku 1510.[1037] Po jeho smrti a po dokončení štúdií kňažná Hedviga ho so svojimi synmi vymenovala Jána Horváta do úradu druhýkrát, 4. februára 1511.[1038]

V počiatkoch svojho pôsobenia sa Ján Horvát snažil svoj úrad vykonávať dôsledne. V roku 1516 zrejme uskutočnil kánonickú vizitáciu niektorých farností prepoštstva.[1039] Žiaľ, zápisnica z tejto kanonickej vizitácie sa nám nezachovala.

V rokoch 1515 a 1524 sa prepošt Horvát postavil na obranu práv spišských prepoštov, ktoré chceli obmedziť ostrihomskí arcibiskupi Tomáš Bakóc[1040] a po ňom aj Juraj Satmári (Szathmáry, 1522 – 1524).[1041] Kvôli obhajobe absolvoval dokonca cestu do Ríma k pápežovi Levovi X. (1513 – 1521).[1042]

Medzi ďalšie jeho počiny patrila snaha o potlačenie šíriacich sa reformačných myšlienok. V roku 1524 vydal vo forme obežníka ostré nariadenie, v ktorom pod prísnymi kánonickými trestami karhal porušovanie cirkevných nariadení.[1043] Roku 1529 sa pomocou vlastnej vojenskej hotovosti zaslúžil o chytenie anabaptistického kňaza Andreja Fischera, ktorý šíril novú náuku najmä v Levoči a vo Švedlári.[1044]

Po bitke pri Moháči 29. augusta 1526 vypukli boje o trón medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským (1526 – 1564). Ján Horvát sa pridal na stranu Ferdinanda. Ján Zápoľský roku 1533 ustanovil za spišského prepošta svojho tajomníka Františka z Báču, čo však zostalo len prázdnym titulom.[1045] Spišská Kapitula bola v priebehu nepokojov niekoľkokrát vojensky atakovaná.[1046]

V januári 1537 Ján Horvát získal od Zápoľského prívrženca Hieronyma Laského za 4 000 zlatých do prenájmu hrad Dunajec. Na základe ďalších udalostí je zrejmé, že sa od tohto obdobia už nezdržiaval v Spišskej Kapitule, ale práve na tomto svojom majetku. Začal sa správať veľmi spupne, a to predovšetkým voči spišským farárom, spreneveril viaceré cirkevné majetky a benefíciá, správal sa arogantne, odpor kňazov trestal vojenskou silou, verejne porušoval pôstnu disciplínu s odôvodnením, že o nej rozhodne on sám prostredníctvom synody a podobne.[1047] Takéto konanie vyvolávalo v radoch bežných kňazov roztrpčenosť a nová Lutherova náuka dostávala voľný priechod. Horváta v roku 1539 napomenul nielen kráľ Ferdinand I., ale i ostrihomský arcibiskup Pavol Várdai (Várday, 1526 – 1549), ktorý ho obvinil z nedodržiavania evanjeliových právd a nezriadeného života. Ján Horvát v roku 1542 uverejnil svoj posledný list namierený proti prívržencom Luthera. O rok nato ho pred panovníkom predovšetkým pre majetkové prečiny obžaloval kapitán Horného Uhorska Andrej Bátori.[1048] Dôvodom bolo, že chcel ako nádejný majiteľ Spišského hradu – a teda aj patrón Spišskej prepozitúry – siahnuť na prepoštské majetky. Ferdinand I. Jána Horváta prepozitúry zbavil. Dňa 4. októbra 1543 na tento post vymenoval prepošta Alby Julie (Rumunsko) Vavrinca Kretschmara, bývalého vychovávateľa svojho syna Maximiliána.[1049] Po príchode do Spišskej Kapituly však Kretschmara skosila mŕtvica a ochrnul. Horvát na príhovor svojich vplyvných priateľov pri dvore získal titul spišského prepošta opäť, avšak pod podmienkou, že bude nevládneho Kretschmara až do konca jeho života finančne podporovať.[1050] Po príchode do Spišskej Kapituly však Horvát našiel prepoštské i kapitulské benefíciá

1037 WAGNER, Carolus: *Analecta III*, s. 74.

1038 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 363.

1039 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 131. Na s. 189 – 277 publikuje výber z Knihy Bratstva 24 farárov, tzv. *Matriculy Molleriany*, z obdobia r. 1519 – 1613. Originál sa nachádza v Lyceálnej knižnici v Kežmarku. Odpis z 19. stor. BNR, AI, Ms I 14. *Synopsis Rerum Scepusiensium Saeculi XVI., Quas Seniores Fraternitatis XXIV Civitatum Regalium Parochorum Litteris Consignabant.*

1040 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 74; WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 369 – 372.

1041 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 79, 80.

1042 WAGNER, Carolus. *Analecta I,* s. 366 – 369, č. XLVI; PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia I*, s. 201.

1043 *Historia Ecclesiae Evangelicae*, s. 131. Publikoval HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 705 – 711.

1044 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 383, 384; SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče*, s. 152, 153.

1045 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 80; WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 374, 375.

1046 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 286.

1047 OLEJNÍK, Vladimír. *Úloha*, s. 21, 22.

1048 Horné Uhorsko sa časoch Osmanskej hrozby zhruba rovnalo rozsahu dnešného východného Slovenska. Andrej Bátori bol manželom Alžbety, jednej z dvoch dcér dedičného spišského župana a majiteľa Spišského hradu Alexia Turza. Ten zomrel v r. 1543 bez mužského potomka a svoje majetky testamentárne zanechal mladšiemu bratovi Jánovi. Andrej Bátori sa hradu zmocnil hneď po Alexiovej smrti a v r. 1544 si u Ferdinanda vymohol aj listinu, na základe ktorej mali byť do vlastníctva hradu vovedené Alexiove dcéry, nie brat Ján. Medzitým v júni 1543 Bátori vojensky obsadil aj Spišskú Kapitulu. Ján Turzo sa domohol svojich práv až v r. 1553. OLEJNÍK, Vladimír – JANOVSKÁ, Magdaléna – STEJSKAL, Martin. *Spišský hrad*, s. 106.

1049 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 396.

1050 BNR, Ms. I 14. *Synopsis*, s. 345, 346.

a katedratikum rozkradnuté. Vyhlásil, že o takého benefícium záujem nemá. 7. decembra 1644 sa zasnúbil s Agnesou, dcérou levočského mešťana Juraja Cipsera (Jost Jergel, alias Jerg Czipser). Ešte v ten istý deň kráľovi písomne oznámil svoju rezignáciu na post spišského prepošta.[1051] 16. decembra 1544 v prítomnosti zástupcov kapituly a rôznych svetských a župných úradov oficiálne na prepozitúru rezignoval.[1052] Pri svojom odchode zo Spišskej Kapituly doslova vyplienil Katedrálu sv. Martina a najmä prepoštský palác.[1053] Z Kostola sv. Martina vzal štrnásť vzácnych gobelínov[1054] a pôvodné stredoveké zlaté relikviáre sv. Margity, sv. Juraja, Jedenásťtisíc panien a ďalšieho mučeníka.[1055]

Ján Horvát sa po smrti prvej manželky oženil aj druhýkrát, vzal si Annu Poľankaiovú (Polyankay). S ňou mal deti Juraja Horváta-Paločaiho (Palocsay, + 1614), zakladateľa panstva Paločaiovcov na Zamagurí, Ladislava, Zuzanu a Jána. Juraj Horvát-Paločai sa ako popredný protestantský šľachtic zúčastnil tesne pred svojou smrťou Spišskopodhradskej synody.

Ján Horvát zomrel v rodnej Lomnici roku 1564. Tesne pred smrťou, 26. októbra 1564, spísal testament, ktorého dikcia hovorí o možnom obrátení a ľútosti na konci životnej púte.[1056]

Stanislav Várali (Várallyi, 1545 – 1548)

Stanislav Várali pochádzal zo Sabinova, mladosť strávil na štúdiu a na dvore Jána Zápoľského. Onedlho po kňazskej vysviacke sa stal prepoštom v Albe Iulii. Pri obliehaní Budína Ferdinandom roku 1530 sa u Jána Zápoľského vyznamenal posielaním správ a potravín do vyhladovaného mesta. Po Zápoľského smrti sa Várali pridal na Ferdinandovu stranu a bol menovaný za biskupa v Päťkostolí (Quinqueecclesium – Pécs, Maďarsko). Roku 1543 však Päťkostolie dobyli Turci a Várali bol menovaný za spišského prepošta.[1057] Na Spiš prišiel 19. marca 1544.[1058] Od svojho príchodu sa snažil napraviť miestne pomery. V Spišskej Kapitule usporiadal synodu, ktorá si kládla za cieľ predovšetkým ponaprávať škody na mravoch kňazstva a bojovať proti vnášaniu protestantizmu do radov kléru na území prepoštstva.[1059] Synoda sa uskutočnila 14. – 16. júna 1545 v Kostole sv. Martina v Spišskej Kapitule.[1060] Okrem poriadku slúženia bohoslužieb a liturgie hodín sa nám z nej nezachoval žiaden synodálny dokument.

Prepošt Várali zomrel roku 1548. Je pochovaný v Katedrále sv. Martina a jeho život i synodu, ktorá sa konala na týchto miestach, pripomína epitaf, umiestnený na severnej stene svätyne, vľavo od hlavného oltára.[1061]

Blažej z Petrovaradína (Pétervváradi, de Varadino Petri, 1549 – 1560)

Blažej z Petrovaradína (Pétervváradi, dnes Novi Sad, Srbsko) sa v prameňoch objavuje až roku 1532 ako správca pokladnice v Bratislave. Neskôr zastával aj úrad kráľovského radcu a hlavného pokladníka. Po menovaní za spišského prepošta roku 1549 sa snažil znovu získať pre prepoštstvo odcudzené desiatky a ďalšie majetky prostredníctvom miestodržiteľa Františka Ujlakiho. K náprave však nedošlo. O rok nato sa prepošt Blažej snažil o navrátenie mestečka Gönc (Maďarsko), patriaceho k benefíciu Kaplnky Božieho tela (Kaplnka Zápoľskovcov), ktoré si privlastnila rodina Turzovcov. Opäť aj napriek zásahu panovníka k vráteniu majetku nedošlo. Ferdinand I. preto ako patrón Kostola sv. Martina na Spiši 1. augusta 1551 aspoň potvrdil prepošta Blažeja v úrade a obnovil jeho právo menovať a inštalovať spišských kanonikov.[1062]

Blažej Pétervváradi sa snažil aj o náboženskú stabilizáciu pomerov v prepoštstve. Bratstvu 24 farárov určil ako miesto konania kongregácií faru v Spišskej Kapitule, aby ho uchránil pred vnášaním bludných myšlienok. 12. mája 1555 sa tu kongregácia skutočne

1051 BAL, Jeromos – FÖRSTER, Jenő – KAUFFMANN, Aurél (trans. a eds.). *Hain*, s. 92, 93; BNR, Ms I 14. *Synopsis,* s. 365.

1052 ABÚ SK, HMSK, Prot. II., fol. 96r; BNR, Ms I 14. *Synopsis,* s. 365, 366.

1053 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 57.

1054 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 115. Zrejme medzi nimi bolo aj päť gobelínov z 13. stor., ktoré kostolu testamentárne zanechal prepošt Mutimír r. 1273. Por. SA LE, SASK Scr. 12, fasc. 1, nr. 1. Dnes sa to však už nedá potvrdiť ani vyvrátiť. Horvát však iste vzal vzácny gobelín, ktorým bol prikrytý sarkofág Štefana Zápoľského v období, keď ešte stál uprostred Kaplnky Božieho tela. Por. HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 162.

1055 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1; HRADSZKY, Josephus. *Additamenta,* s. 115 – 277; SALE, RKBÚ SK, KV, Kanonická vizitácia Spišskej Kapituly 1796. O prípade hovorí aj autentifikačná listina k relikviám, vydaná biskupom Révayom 15. 4. 1797 ABÚ SK, SpB, inv. č. 468/1797.

1056 WAGNER, *Analecta III.*, s. 82, 83; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 130 – 135.

1057 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 84.

1058 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 254.

1059 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 377, 378, č. LIII.

1060 PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae I*, s. 299; LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Spišské prepoštstvo*, s. 61 – 63.

1061 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 135.

1062 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 86, 87.

aj konala. O rok nato však členovia fraternity proti takémuto nariadeniu protestovali.[1063]

V roku 1554 bol prepošt Blažej vysvätený za vacovského (Vacov, Maďarsko) biskupa. V potvrdení z Ríma bolo uvedené, že vzhľadom na to, že Vacov je v rukách Turkov a Blažej nemôže čerpať tamojšie biskupské benefícium, má zostať na Spiši a užívať benefícium prepoštské. Arcibiskup Mikuláš Oláh (1553 – 1568) zostavil súdny tribunál, ktorý mal prešetriť sporné ustanovenia do úradov prepoštov a opátov. Tribunál všetkých dotknutých zvolal do Ostrihomu roku 1557. Blažej Pétervváradi sa kvôli chorobe sám zúčastniť nemohol, zastupoval ho prokurátor, šľachtic Juraj z Hrhova. Ten prepošta Blažeja bránil, že bol do úradu spišského prepošta ustanovený ostrihomským arcibiskupom Pavlom len ústne. Jedinou právoplatnou listinou k prepozitúre bol súhlas Ríma, aby napriek biskupskej vysviacke užíval prepoštské benefícium. Blažej Pétervváradi sa musel po vyliečení osobne dostaviť do Ostrihomu, preukázať sa pápežskou bulou a kráľovskou donáciou, do rúk arcibiskupa Oláha zložil prísahu a 5. októbra 1558 bol konečne právoplatne investovaný do úradu spišského prepošta.[1064] Zomrel začiatkom roku 1560.[1065] Bezprostredne po jeho smrti dal vtedajší spišský župan Stanislav Turzo odviezť všetok prepoštov majetok na Spišský hrad. Okrem toho si prisvojil všetky príjmy prepoštstva. Náprava nastala až na priamy mandát cisára Ferdinanda I.[1066]

Peter Pavlinus (1560 – 1561)

Podrobnosti o živote Petra Pavlina zatiaľ nie sú známe. Sledujeme ho až ako sekretára ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha. Bol jedným z poverených členov tribunálu, ktorý roku 1557 vyšetroval právoplatnosť obsadenia opátskych a prepoštských miest – medzi inými sa teda zúčastnil aj vyšetrovania svojho predchodcu, Blažeja z Petrovaradína.[1067] Niekedy okolo roku 1560 bol Peter Pavlinus vysvätený za titulárneho biskupa v Čanáde (Csanád, Maďarsko) a 1. mája 1560 zároveň investovaný za spišského prepošta.[1068] Tento úrad však nezastával dlho. Z väčších podujatí, ktoré stihol uskutočniť, bolo zvolanie všetkého kňazstva na území prepozitúry na miestnu synodu, ktorá sa uskutočnila 4. júna toho istého roku v Kostole sv. Martina v Spišskej Kapitule.[1069] Žiaľ, ani z tejto synody sa nám nezachovali žiadne dokumenty.

Prepošt Pavlinus zomrel v apríli 1561.[1070]

Gregor Bornemisa (Bornemisza, 1561 – 1584)

Za spišského prepošta vymenoval Gregora Bornemisu cisár Ferdinand I. 26. júna 1561 a potvrdil arcibiskup Mikuláš Oláh 10. júna toho istého roku. Medzitým rodina spišských županov Turzovcov, ktorá si uzurpovala patronátne právo nad Kostolom sv. Martina, v čase vakancie spišskej prepozitúry dosadila Františka Turza. Proti tomuto rozhodnutiu sa samozrejme postavil nielen panovník, ale aj ostrihomský arcibiskup a František Turzo sa musel pod hrozbou ozbrojenej sily úradu vzdať. Gregor Bornemisa prišiel na Spiš roku 1562. Rozhodol sa obnoviť čistotu učenia. Vyzýval farárov všetkých spišských fraternít, aby sa zúčastnili na generálnej synode, ktorá sa mala konať v roku 1563 v Trnave.[1071] Na krajinskom sneme v Bratislave roku 1563 ho cisár Ferdinand I. 19. novembra menoval za čanádskeho biskupa.[1072] Kvôli osmanskej hrozbe však Bornemisa musel zostať na Spiši.

Prepoštstvo a celá Spišská Kapitula bola po nepokojných obdobiach 16. storočia bez prostriedkov. 20. novembra 1563 Bornemisa dostal od panovníka majetky kartuziánov v Lechnici, kam sa mal spolu s kapitulou a archívom hodnoverného miesta uchýliť v čase nebezpečenstva.[1073] 21. novembra toho istého roku mu cisár daroval aj dediny patriace Skale útočiska, ktoré mal prepošt použiť na živobytie vhodných učiteľov a kňazov pre kapitulskú školu a Kostol sv. Martina.[1074]

V roku 1567 cisár vymenoval Gregora Bornemisu do úradu prefekta Spišskej komory.[1075] Okrem toho ho 27. októbra 1572 vymenoval za biskupa vo Veľkom Varadíne

1063 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 81, 82.

1064 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 85 – 88; GLEJTEK, Miroslav. *Menovania*, s. 129; LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Spišské prepoštstvo*, s. 46.

1065 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 88.

1066 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 379, č. LIV; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 136, 137.

1067 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 89.

1068 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 380 – 382, č. LV.

1069 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 382, 383, č. LVI.

1070 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 89; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 137, 138.

1071 WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 260.

1072 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 89.

1073 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 435, 436, č. XL.

1074 WAGNER, Carolus. *Analecta I*, s. 436, 437, č. XLI.

1075 Spišská komora bola finančno-správna inštitúcia, poverená správou kráľovských majetkov a vyberaním dávok v severovýchodnej časti kráľovstva, známej pod názvom Horné Uhorsko. Názov dostala podľa vtedy najbohatšej župy tejto oblasti. Por. ŠKVARNA, Juraj a kol. *Lexikón*, s. 326. WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 90 nesprávne uvádza, že sídlom komory bol pôvodne Spišský Štvrtok a neskôr do r. 1568 Levoča. Komora najskôr do r. 1536 sídlila v Košiciach,

(Oradea, Rumunsko). Gregor Bornemisa navyše od roku 1578 zastával aj úrad jasovského prepošta. Príjmy z benefícií používal na pokusy o vrátenie majetkov Spišského prepoštstva a Kostola sv. Martina.[1076] Nebol úspešný, pričom vynaložil nepomerne veľa prostriedkov.

Čistotu vierouky medzi kňazstvom na Spiši chcel riešiť zvolaním synody. Plánoval ju na rok 1569. Bratstvo 24 farárov medzitým 26. októbra 1569 prijalo vlastné vyznanie viery, známe ako *Confesio Scepusiana*.[1077] Prepošt Bornemisa 30. novembra 1570 aspoň zvolal všetkých kňazov prepoštstva a zakázal im vlastniť alebo čítať heretické knihy. Vyzval ich k vernosti Katolíckej cirkvi.[1078]

Prepošt Bornemisza zomrel koncom roka 1583.[1079]

Martin Pete (Pethe de Hetes, 1587 – 1605)

Martin Pete sa narodil roku 1554 v Heteši (Maďarsko). Už počas štúdií sa vyznačoval vynikajúcimi schopnosťami. 21. februára 1582 ho cisár Rudolf II. (1572 – 1612) vymenoval za sirmijského (Đakovo, Chorvátsko) a o dva mesiace aj za vacovského biskupa, 13. augusta 1587 za varadínskeho biskupa so spišskou a jasovskou prepozitúrou a 16. apríla 1598 za kaločského (Kalocsa, Maďarsko) arcibiskupa s rábskym (Győr, Maďarsko) biskupstvom. Okrem toho ho cisár roku 1602 vymenoval za uhorského miestodržiteľa.[1080] Mimo spišskej prepozitúry boli sídla všetkých jeho ostatných úradov v rukách Osmanov. Z tohto dôvodu sa zdržiaval na Spiši. Úrad prepošta tu zastával v rokoch 1587 – 1605. Dal opraviť prepoštský palác a Kostol sv. Martina, zadovážil aj nové zariadenie. V roku 1598 postavil západnú vežu nad vstupnou bránou do Spišskej Kapituly.[1081]

Snažil sa o duchovnú obnovu a rekatolizáciu Spiša. V roku 1604 ho cisár Rudolf II. (1576 – 1611) poveril vykonať na Spiši kánonickú vizitáciu. Zároveň dostal poverenie na vizitáciu Provincie 13 zálohovaných miest na Spiši aj od poľského kráľa Žigmunda. Zároveň Rudolf vydal mestu Levoča mandát, aby katolíkom vrátilo všetky majetky. Prepošt Pete sa neúspešne pokúsil vizitovať Spišské Podhradie a Spišské Vlachy.[1082] Ešte toho istého roku sa pokúsil uviesť do Levoče Spoločnosť Ježišovu a vytvoriť tak rekatolizačné centrum celého Spiša. Listinou z 21. septembra daroval jezuitom bývalé majetky spišských kartuziánov zo Skaly útočiska (Klčov, Tomášovce, Arnutovce a kúriu v Levoči). 8. októbra sa spolu so županom Krištofom Turzom dostavil do Levoče a po publikovaní cisárskeho mandátu žiadal od evanjelikov, aby vydali všetky kostoly, starý a nový kláštor, školy, faru a celý cirkevný majetok. Na druhý deň Levočania Peteho aj s jeho sprievodom vyhnali. Pete prišiel do Levoče i 10. októbra, no splniť cisárov príkaz sa mu už nepodarilo.[1083]

Keď sa dopočul o počiatočnom víťazstve Bočkajových povstaleckých vojsk, musel zo Spiša uniknúť. Uchýlil sa do Stoličného Belehradu (Szombathely, Maďarsko), odtiaľ do Güssingu (Rakúsko). Na ceste ho prepadli povstalci. Unikol postupne až do Viedne, kde na následky prežitých útrap zomrel 3. októbra 1605. Brat ho dal pochovať v Bratislave.[1084] Svoj epitaf z červeného mramoru má aj na severnej stene v Katedrále sv. Martina. Dala mu ho postaviť Spišská kapitula kanonikov z vďaky za to, že pre chrámový poklad zanechal svoj kalich, berlu, mitru a pektorál.[1085]

Ladislav Hosutóty (Hoszutóthy, 1606 – 1648)

Narodil sa zrejme v Sarkaháze (Szarkaháza, Maďarsko). Za spišského prepošta ho cisár Rudolf II. vymenoval už roku 1606, a to napriek tomu, že nebol vysväteným kňazom a ešte len študoval. V tomto období sa s budúcim ostrihomským arcibiskupom Františkom Forgáčom (1607 – 1615) a dvoma spišskými kanonikmi 23. júna 1606 zúčastnil uzavretia Viedenského mieru. Vyštudoval filozofiu a teológiu a 2. novembra 1614 bol vysvätený za kňaza. Spišskej prepozitúry sa ujal o dva roky nato. Pred povstaleckými vojskami Gabriela Betlena sa uchýlil 3. septembra spolu s kapitulou kanonikov na Spišský hrad, potom 12. septembra do Starej Ľubovne,[1086] odtiaľ do Poľska a k arcibiskupovi Pázmaňovi. Na Spiš sa vrátil až po uzavretí Mikulovského mieru roku 1622.[1087]

S pomocou arcibiskupa Pázmaňa bránil obsadzovaniu fár v okolí Popradu a Starej Ľubovne krakovskými

od r. 1539 na Šarišskom hrade a od r. 1555 do r. 1567 v Prešove.

1076 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 90.

1077 BRUCKNER, Győző. *A reformáció,* s. 117.

1078 OLEJNÍK, Vladimír. *Reakcie*, s. 398; WAGNER, Carolus. *Analecta II*, s. 261 – 262.

1079 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 91; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 138, 139.

1080 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 93, 94.

1081 JANOVSKÁ, Magdaléna. *Mestské opevnenie*.

1082 BIZOŇOVÁ, Monika. *Omnia*, s. 42.

1083 BIZOŇOVÁ, Monika. *Omnia*, s. 43, 44.

1084 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 100.

1085 V súčasnosti v inventári liturgického zariadenia katedrály, žiaľ, evidujeme už len Peteho kalich a berlu. OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 139, 140.

1086 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 291.

1087 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 102.

biskupmi. Vec sa riešila na národnej synode v Trnave roku 1630.[1088]

V roku 1626 ho arcibiskup Pázmaň poveril vizitovať Spišské prepoštstvo. Župa a protestantské obyvateľstvo mu to nedovolilo. V apríli 1629 vikár ostrihomského arcibiskupa Imrich Loši (Lossi, Lósy) vizitoval iba Spišskú Kapitulu.[1089]

Ladislav Hosutóty bol 7. júla 1632 menovaný za sedmohradského, 4. októbra o rok nato za varadínskeho[1090] a 3. apríla 1646 za vacovského biskupa.[1091] Sedmohradsko i Varadín boli v čase menovania obsadené Turkami, preto naďalej zostal na Spiši. Po roku 1646 však odišiel na svoje biskupské sídlo do Vacova, ktorý bol v rokoch 1595 – 1620 v rukách kresťanov. Spišskou prepozitúrou disponoval aj naďalej.

Prepošt Hosutóty sa zaslúžil o uvedenie jezuitov do Spišskej Kapituly. Po presviedčaní ostrihomského arcibiskupa Juraja Lipaja (Lippay, 1642 – 1666) pozval roku 1647 do Spišskej Kapituly jezuitov z Rakúskej provincie. Odovzdal im do správy Kaplnku Zápoľskovcov aj s jej benefíciom, ako aj Kodriu – bývalý dom Zápoľskovcov. Z vlastných prostriedkov vyhradil sumu na vydržiavanie troch profesorov pre jezuitskú školu.[1092] Zomrel 28. decembra 1647 vo Vacove.[1093]

Matej Tarnóci (Tarnóczy de Lelócz, 1648 – 1655)

Narodil sa okolo roku 1605 alebo 1615 v Zemianskych Kostoľanoch – Dolných Lelovciach. Študoval na jezuitskom kolégiu v Trnave, neskôr filozofiu v Olomouci a teológiu na Pázmaneu vo Viedni. Počas tunajších štúdií na základe prednášok napísal dve učebnice teológie.[1094] Za kňaza bol ordinovaný roku 1631. Hneď na úvod svojej pastoračnej činnosti sa vyznamenal, keď ako farár na Žitnom ostrove počas moru neohrozene ošetroval chorých. V Krškanoch navyše získal od protestantov kostol. Následne bol inštalovaný za nitrianskeho a roku 1640 za ostrihomského kanonika. Pôsobil v seminári v Trnave, neskôr sa stal generálnym vikárom Ostrihomskej arcidiecézy.[1095] V roku 1644 bol menovaný za prepošta v Srbobrane (Srbsko) a opáta v Zalavári (Maďarsko).[1096] Spišským prepoštom sa stal 12. mája 1648.[1097] Bol štedrým podporovateľom jezuitskej rehole. Koncom roka 1648 jezuitom v Spišskej Kapitule zveril budovu bývalej kapitulskej fary, ktorú si rehoľníci s jeho finančným prispením prestavali na známe gymnázium. Matej Tarnóci bol roku 1650 menovaný a 4. septembra v Spišskej Kapitule vysvätený za čanádskeho biskupa. Čanád bol však v rukách Turkov, a tak Tarnóci začal pripravovať „romantický plán" – mienil svoju novú diecézu prejsť a skontrolovať preoblečený za františkána. Kvôli veľkému nebezpečenstvu ho však priatelia od tohto úmyslu odhovorili. 28. decembra 1651 bol vysvätený za vacovského biskupa.[1098] Až do smrti sa však kvôli tureckému nebezpečenstvu svojich diecéz ujať nemohol. V roku 1652 rozšíril prepoštský palác.[1099] Roku 1653 odovzdal jezuitom na veľkú nevôľu kapituly všetky majetky spojené s benefíciom Kaplnky Zápoľskovcov. Navyše toho istého roku zveril do ich duchovnej starostlivosti pútnickú Kaplnku sv. Anny v Kluknave.[1100] V roku 1654 odišiel do Bratislavy, kde sa stal prepoštom. Zomrel 30. augusta 1655 v kláštore cistercitov na Velehrade. Tam je aj pochovaný.[1101] Pod emporou v západnej časti Katedrály sv. Martina tomuto prepoštovi jezuiti umiestnili pamätnú tabuľu, ktorá sa však do dnešných dní nezachovala.[1102]

1088 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 103; PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia II*, s. 311.

1089 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 1.; OLEJNÍK, Vladimír. Kanonická vizitácia, s. 111 – 121.

1090 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 103.

1091 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 106.

1092 Pátri zo Spoločnosti Ježišovej medzitým už pôsobili vo vojenskej misii na Spišskom hrade v r. 1623 – 1633 a od r. 1639 nepretržite. OLEJNÍK, Vladimír: Synopsa, s. 117 – 147; BIZOŇOVÁ, Monika. Spoločnosť Ježišova, s. 22, 23; BIZOŇOVÁ, Monika. *Omnia*, s. 53, 54.

1093 BIZOŇOVÁ, Monika. *Omnia*, s. 56; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s.140 – 142.

1094 *Disputationes metaphysicae*. 1636; *Tractatus de angelis*. 1638. Zachovali sa ako rukopisy v Kapitulskej knižnici v Bratislave. Por. MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník VI*, s. 29.

1095 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 107.

1096 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník VI*, s. 29.

1097 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 107.

1098 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 107.

1099 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 58.

1100 Na stavbu pútnickej Kaplnky sv. Anny zanechala prostriedky Anna Veseléniová (Vesselényi, +1644), prvá manželka Štefana Čákiho. Kaplnka bola dokončená r. 1650. Por. OLEJNÍK, Vladimír. *Synopsa II*, s. 255.

1101 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 110.

1102 Posledná zmienka o tomto pamätníku je z r. 1887. Malo ísť o kamennú dosku, v hornej časti s reliéfnym zobrazením mitry, v dolnej časti s nápisom: *„Najdôstojnejšiemu pánovi, pánovi Matejovi Tarnócimu, vacovskému biskupovi, bratislavskému a spišskému prepoštovi, svojmu skutočnému otcovi a štedrému podporovateľovi postavila Spoločnosť Ježišova. Zomrel roku 1655."* Por. HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 133. Tabuľa zanikla v súvislosti s neogotickými puristickými úpravami katedrály v r. 1888. OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 142 – 145.

Ján Pálfalvai (Pálffalvay, Pálmaffalvay, 1655 – 1663)

Narodil sa okolo roku 1600 v Păuleşti (Rumunsko). Vyštudoval filozofiu a teológiu v Trnave, ako chovanec Pázmanea vo Viedni. V roku 1630 sa stal magistrom filozofie a slobodných umení. O dva roky nato bol inštalovaný za ostrihomského kanonika. V pastorácii začal pôsobiť od roku 1634 ako farár v Seredi. V roku 1637 bol menovaný za svätojurského prepošta a arcibiskupského vikára. V roku 1638 bol inštalovaný za varadínskeho kanonika a svätoštefanského prepošta, neskôr za veľprepošta v Jágri. Od roku 1648 bol tapolcským (Tapolca, Maďarsko) opátom a prepoštom v Lelese, neskôr spravoval Jasovské prepoštstvo.[1103] Niekedy pred koncom júla 1655 bol menovaný za spišského prepošta. Hneď v tom istom roku zvizitoval celý Spiš. Druhú vizitáciu urobil opäť o rok.[1104]

3. februára 1656 bol menovaný za biskupa vo Varadíne. Tamojšia bazilika však bola v tom období zničená. Pálfalvai preto napriek tomu, že bol roku 1659 vysvätený za biskupa, zostal na Spiši až do svojej smrti 23. apríla 1663.[1105]

Juraj Báršoň (Bársony de Lovasberény, 1663 – 1675)

Narodil sa 3. marca 1626 v Petrovej Vsi v Nitrianskej stolici. Študoval na gymnáziu v Nitre a Trnave.[1106] Filozofiu odišiel roku 1646 študovať do Ríma na tamojšom *Collegium Germanico-hungaricum*. Teologické štúdiá však musel kvôli chorobe prerušiť. V tomto období sa neúspešne pokúšal vstúpiť do Spoločnosti Ježišovej.[1107] Za kňaza bol vysvätený okolo roku 1650. V pastorácii začal pôsobiť ako farár v Dolnej Strede. 8. novembra 1653 bol inštalovaný za ostrihomského kanonika, 20. júna 1655 sa stal tekovským, potom turnianskym a gemerským archidiakonom. 21. apríla 1661 bol menovaný za svätojurského prepošta a roku 1663 získal aj opátstvo v Seksárde (Szekszárda, Maďarsko). 16. februára toho istého roku sa stal ostrihomským veľprepoštom a 19. júla bol menovaný za varadínskeho biskupa a zároveň za spišského prepošta. Biskupskú vysviacku prijal až 15. mája 1667. Ešte roku 1663 sa stal kráľovským radcom.[1108] Na Spiši sa zaslúžil predovšetkým o uvedenie pavlínov do Kežmarku, kde im roku 1670 daroval kostol a dom na bývanie.[1109] Juraj Báršoň bol činný i literárne. Jeho dielo *Veritas toti mundo declarata*, zamerané na obranu katolicizmu, bolo vydané roku 1671 v Košiciach a vo Viedni.[1110] V priebehu rokov 1666 – 1675 sa zaslúžil o vznik kalvárie pri Spišskej Kapitule – dnes známej ako Spišský Jeruzalem.[1111]

V priebehu roku 1672 sa mu podarilo z rúk protestantov odobrať viaceré kostoly na Spiši. Keď spolu s bratom Jánom, nitrianskym stoličným úradníkom, preberal roku 1672 kostol v Turej Lúke, napadlo ich veľké množstvo protestantov, brata zabili a sám prepošt Báršoň vyviazol s ťažkými zraneniami.[1112] 14. septembra 1673 odňal luteránom v Kežmarku kostol, školu a faru a 18. apríla 1674 kostol v Levoči, čím bola de facto ukončená činnosť protestantského Bratstva XXIV pastorov. Dňa 13. decembra 1675 bol menovaný za jágerského biskupa. V tom období bolo sídlo biskupstva kvôli tureckej hrozbe premiestnené do Košíc. Tam sa po roku 1675 Juraj Báršoň odsťahoval a tu 18. januára 1678 aj zomrel.[1113]

Joachim Luženský (Luzsénszky, 1676 – 1681)

Narodil sa roku 1602 v Novom targu (Nowy Targ, Poľsko) v rodine poľského šľachtica. Teológiu vyštudoval vo Viedni. Za kňaza bol vysvätený 22. septembra 1629. Stal sa kaplánom ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmaňa a bol zároveň aj altaristom Oltára sv. Kataríny v ostrihomskej katedrále.[1114] V roku 1630 bol inštalovaný za spišského a 1. mája 1638 za ostrihomského kanonika.[1115] Od roku 1639 bol navyše nitrianskym archidiakonom a od roku 1645 aj opátom v Zebegéni (Zebegény, Maďarsko). V roku 1646 bol v Ostrihome inštalovaný za kanonika kustóda a v roku 1656 za prepošta v Srbobrane (Srbsko). V roku 1663 ho cisár Leopold I. (1658 – 1705) vymenoval za sirmijského

1103 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník IV*, s. 374.

1104 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 3. Publikoval OLEJNÍK, Vladimír. *Spišské prepoštstvo*.

1105 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 112; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišskí prepošti*, s. 144, 145.

1106 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník I*, s. 150.

1107 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 112, 113; VÉGHSEŐ, Tamás. Il 34-imo prevosto, s. 161.

1108 ZELLIGER, Alajos. *Egyházi irók*, s. 29.

1109 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 112, 113.

1110 Veritas toti mundo declarata, Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem non obligari ad tolerandos in Ungaria Lutheranos, & calvinistas. Cassoviae – Wiennae 1671. V tom istom roku vydal aj ďalší spis, *Magyarország tükőre*. Cassoviae, 1671. MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník I*, s. 150.

1111 OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský Jeruzalem*, s. 141 – 160.

1112 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 115 – 116.

1113 ZELLIGER, Alajos. *Egyházi irók*, s. 29.

1114 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 118 – 119.

1115 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 427; MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník III*, s. 443.

biskupa.[1116] V tom období napísal náboženský spis *De apparitione in spiritu et veritate*, ktorý vyšiel v Trnave.[1117] V roku 1676 bol menovaný za biskupa vo Varadíne a zároveň za spišského prepošta. Biskupskú vysviacku však prijal až 16. septembra 1678 v Liptovskom Mikuláši. Aj jeho pôsobenie zasiahlo protihabsburgské povstanie. Už ako starý človek musel pred Tököliho povstalcami ujsť zo Spišskej Kapituly a uchýliť sa na Spišský hrad.[1118]

Joachim Luženský zomrel 6. februára 1681.[1119]

Andrej Šebeštéň (Sebestény, Sebestyén 1681 – 1683)

Dátum narodenia tohto prepošta a sedmohradského biskupa je neznámy. Narodil sa pravdepodobne v Petrovanoch. V roku 1667 bol menovaný za opáta v Šármonoštore (Sármonostor, Maďarsko) a bratislavského kanonika, od 3. marca 1668 bol opátom vo Földvári (Maďarsko), od 14. augusta 1672 prepoštom v Tiháni (Tihány, Maďarsko) a od 29. marca 1676 opátom v Čorni (Csorna, Maďarsko). Tu mal povinnosť aj rezidovať a opátstvo obnoviť. Dňa 21. augusta 1679 bol menovaný za sedmohradského biskupa a vysvätený.[1120] Za spišského prepošta ho cisár Leopold menoval 28. decembra 1681. Ako schopný rečník a diplomat navštívil a získal si Imricha Tököliho, ktorého sa snažil ovplyvniť, aby zamedzil rabovaniu a lúpežiam, a zároveň nakloniť na rokovanie s cisárskym dvorom. Ako Tököliho vyslanec dokonca odišiel do Poľska. Krátko po návrate však ťažko ochorel a zomrel 1. apríla 1683 v Levoči.[1121]

Mikuláš Balog (Balogh, 1683 – 1689)

Narodil sa roku 1625 v Turci v evanjelickej šľachtickej rodine. Počas štúdií v Trnave konvertoval na katolicizmus. Od roku 1649 študoval teológiu na Nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme. Do tohto obdobia patrí vznik jeho spisu *Nucleus totius libri Job ex S. Georgio papa excerptus*.[1122] Mikuláš Balog sa z Ríma vrátil 24. septembra 1655 a dva roky pôsobil v pastorácii ako farár. 15. októbra 1657 bol inštalovaný za ostrihomského kanonika, 6. augusta 1663 sa stal tekovským archidiakonom, roku 1668 svätojurským prepoštom a čajakovským opátom. Od roku 1675 zastával aj funkciu sudcu kráľovskej tabule. V roku 1677 bol vysvätený za titulárneho biskupa novijského (Herceg Novi, tal. Castelnuovo, Čierna Hora) a 28. decembra 1681 za čanádskeho biskupa. 16. mája 1684 sa stal ostrihomským veľprepoštom a 16. apríla 1685 bol vysvätený za vacovského biskupa.[1123] Všetky biskupské sídla, pre ktoré bol menovaný či vysvätený, boli v tomto období stále v rukách Turkov a tak sa zdržiaval najmä v Trnave.[1124] V roku 1686 bol menovaný za spišského prepošta. Až do svojej smrti sa zdržiaval už len na Spiši. Zomrel v Spišskej Kapitule 6. októbra 1689.[1125] Je pochovaný v Katedrále sv. Martina a svoj epitaf má umiestnený v západnej časti chrámu pod organovou emporou, vľavo od hlavného portálu.

Ladislav Matiašovský (Matthiassovszky, 1689 – 1696)

Narodil sa v Dolných Matiašovciach (dnes Liptovské Matiašovce) v šľachtickej rodine. Vyštudoval teológiu v Ríme. V pastorácii začal pôsobiť ako farár v Šintave. V roku 1673 bol inštalovaný za bratislavského a 18. apríla 1676 za ostrihomského kanonika. 20. apríla 1677 bol menovaný za nitrianskeho archidiakona a 19. novembra 1680 sa stal opátom Blahoslavenej Panny Márie v Madoci (Madocza, Maďarsko). V roku 1687 bol vysvätený za titulárneho biskupa temnenského (Knin, Chorvátsko). 20. júla 1689 bol inštalovaný za kanonika kustóda Ostrihomskej kapituly a 29. decembra toho istého roku ho cisár Leopold vymenoval za spišského prepošta.[1126] Ladislav Matiašovský sa na Spiši venoval predovšetkým pozdvihnutiu a duchovnej obnove prepoštstva, snažil sa zvyšovať počty kňazov v pastorácii. V roku 1693 celé územie zvizitoval.[1127] Postavil sa na odpor proti slobodnejšiemu vykonávaniu náboženských úkonov protestantov v Provincii trinástich spišských zálohovaných miest.[1128] 21. júna 1696 bol vysvätený za nitrianskeho biskupa. Zároveň sa v tom období stal kráľovským kancelárom. Po odchode zo Spiša dal v Nitre piaristom postaviť školu s kolégiom pre šľachtických študentov, ako aj kňazský seminár pre diecézny klérus. Finančne podporoval jezuitov v Bratislave a ich kolégiu v Segedíne venoval viacero fundácií. V roku 1699 kúpil

1116 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 119.

1117 *De apparitione in spiritu et veritate*. Tyrnaviae, 1663. Por. MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník V*, s. 438.

1118 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 443; ŽIFČÁK, František. *V poľskom zálohu*, s. 37.

1119 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 119.

1120 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník V*, s. 438; *Sebestyén András, Sebestény*.

1121 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 122.

1122 *Nucleus totius libri Job ex s. Georgio papa excerptus*. Spis nebol vydaný tlačou a zostal v rukopise. Por. MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník I*, s. 127.

1123 ZELLIGER, Alajos. *Egyházi irók*, s. 26.

1124 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník I*, s. 127.

1125 ZELLIGER, Alajos. *Egyházi irók*, s. 26.

1126 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 123.

1127 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 4.

1128 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 123 – 124.

Červený kláštor a vo svojom testamente z roku 1704 ho daroval kamaldulským mníchom.[1129] Ešte toho istého roku upadol do ťažkej choroby. Po ôsmich mesiacoch, 10. mája 1705, zomrel vo Viedni.[1130]

Ján Žigrai (Sigrai, Sigray, 1696 – 1718)

Narodil sa roku 1654 v Stupave. Študoval pravdepodobne v Bratislave a Trnave.[1131] Pred príchodom na Spiš pôsobil ako kanonik a veľprepošt vo Vespríme a generálny vikár v duchovných záležitostiach biskupa Pavla Sečéniho (Széchényi). Ako spišský prepošt sa zasadzoval najmä za odstraňovanie heréz. U kapitána Ľubovnianskeho hradu a starostu Provincie trinástich spišských miest v poľskom zálohu Teodora Lubomirského v roku 1702 vymohol vrátenie majetku, ktorý bol v rukách apostatov, ako aj domov, ktoré protiprávne zabrali protestantskí kazatelia. Vymohol tiež, aby starostami jednotlivých trinástich miest provincie mohli byť len katolíci.[1132] V roku 1700 zvizitoval Spišské prepoštstvo.[1133]

Počas povstania Františka II. Rákociho prepošt Žigrai zostal v Spišskej Kapitule až do 17. októbra 1705. Keď sa odmietol pridať na stranu povstalcov, zajali ho. Podarilo sa mu však utiecť. Uchýlil sa do Opavy a na jeho miesto Rákoci protiprávne dosadil Antona Brennera (1706 – 1709). Po porážke povstaleckých vojsk pod Trenčínom roku 1708 cisár Jozef I. (1705 – 1711) 18. decembra 1709 odvolal Brennera zo Spišského prepoštstva a prepošt Žigrai sa mohol vrátiť.[1134] Roku 1712 opäť vizitoval prepoštstvo.[1135]

V roku 1713 nastal medzi prepoštom Žigraim a arcibiskupom Kristiánom, kardinálom Saským (1707 – 1725) rozpor kvôli privilégiám spišských prepoštov. Žigrai odmietol používať vikársku pečať, listiny roboroval vlastnou pečaťou a naliehal na dodržiavanie všetkých starých privilégií. Arcibiskup ho zbavil úradu spišského vikára a na Spiš vyslal belehradského biskupa Natala s biskupskými právomocami. Prepošt Žigrai v poslušnosti arcibiskupovi ustúpil a ten ho vymenoval za svojho generálneho vikára na Spiši. Prepoštstvo tým kleslo na úroveň archidiakonátu, pričom tento právny stav trval až do vzniku Spišského biskupstva roku 1776.[1136]

Ján Žigrai sa zaslúžil o urovnanie pomerov gréckokatolíckych kňazov, pôsobiacich na území prepozitúry. V Spišskom Podhradí usadil Milosrdných bratov.[1137]

Zomrel 14. decembra 1718 v Spišskej Kapitule a je pochovaný v Katedrále sv. Martina. Jeho epitaf je umiestnený v západnej časti chrámu pod emporou, vpravo od hlavného portálu.

Imrich Pongrác (Pongrátz de Szent Miklós et Óvár, 1719 – 1724)

Narodil sa 5. augusta 1654 zrejme v Nedeci (dnes v Poľsku).[1138] Výchovu dostal na dvore strýka, ostrihomského veľprepošta a neskoršieho vacovského biskupa Juraja Pongráca. Neskôr študoval na univerzite v Trnave. Okolo roku 1675 bol inštalovaný za jágerského kanonika a následne do roku 1678 študoval teológiu v Ríme.[1139] V tom istom roku bol aj vysvätený za kňaza. Pastoračnú činnosť začal roku 1681 ako farár v Blatnom, kde pôsobil do roku 1684. Medzitým bol roku 1682 spolu s bratmi povýšený do barónskeho stavu a v tom istom roku aj inštalovaný za bratislavského kanonika. V roku 1685 sa stal ostrihomským kanonikom a zároveň bol menovaný za hontianskeho archidiakona. Od roku 1689 zastával funkciu nitrianskeho, od roku 1695 tekovského a od roku 1700 zvolenského archidiakona.[1140] Cisár Leopold I. ho 6. februára 1697 menoval za fareského (Pharensis, Hvar, Chorvátsko) biskupa. Materiálne podporoval kostoly a rehoľné domy.[1141] V roku 1719 sa stal spišským prepoštom.[1142] Bol už vo vysokom veku a chatrného zdravia. Vyžiadal si preto pomocníka. Dňa

1129 ŠTEVÍK, Miroslav – FETKO, Filip. *Rubrum claustrum*, s. 25; PAVLÍK, Eduard. *Historický obraz*, s. 52.

1130 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 124.

1131 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník V*, s. 255.

1132 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 125.

1133 ABÚ SK, SpB, Kv, inv. č. 5. Publikoval HRADSZKY, Josephus. *Additamenta*, s. 115 – 277.

1134 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 130.

1135 ABÚ SK, SpB, KV, inv. č. 6.

1136 ŠPIRKO, Jozef. *Začiatky*, s. 47, 48.

1137 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník V*, s. 255.

1138 Hoci tento údaj uvádza všetka dostupná encyklopedická literatúra, v matrikách obce Nedeca sa dosiaľ narodenie Imricha Pongráca objaviť nepodarilo. Za konzultáciu ďakujeme Mgr. Milici Majeríkovej-Molitoris. Problematická je aj zmienka o výstavbe kostola sv. Anny v Nedeci. Kostol s týmto patrocíniom tam totiž nejestvuje – tunajší chrám je zasvätený sv. Bartolomejovi. Najbližšou sakrálnou stavbou, zasvätenou sv. Anne, je kaplnka sv. Anny, pristavaná ku Kostolu Všetkých svätých v Kacvíne (Kacwin, dnes PL) po roku 1712. OLEJNÍK, Vladimír. Stav, s. 180, 182.

1139 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 137.

1140 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník IV*, s. 514.

1141 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 137.

1142 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník IV*, s. 514.

19. októbra 1723 sa ním stal opát Blahoslavenej Panny Márie v Lučenci, spišský kanonik kantor Ján Peltz, ktorý dostal od panovníka titul prepoštského koadjútora.[1143]

Barón Imrich Pongrác zomrel 22. decembra 1724 v Spišskej Kapitule.[1144] Je pochovaný v Katedrále sv. Martina.

Ján Peltz (1725 – 1740)

Narodil sa roku 1687 v Sabinove. Pochádzal z meštianskej rodiny a až roku 1710 bol povýšený do šľachtického stavu. Po štúdiách bol roku 1711 inštalovaný za spišského kanonika. V rokoch 1712 – 1714 zastával aj funkciu kapitulského farára a v rokoch 1715 – 1717 dekana kapituly. V roku 1715 bol zároveň menovaný za apoštolského protonotára,[1145] roku 1720 za kanonika kustóda a titulárneho opáta Panny Márie *de Lucentia* a v roku 1722 za kanonika kantora. Od roku 1723 bol koadjútorom vtedajšieho spišského prepošta, baróna Pongráca. Právny stav, na základe ktorého má asistent nástupnícke právo na prepoštské benefícium, je jedinečný v celých dejinách Spišského prepoštstva.[1146] Zaslúžil sa o urovnanie pomerov v uložení a manipulácii archívov v Spišskej Kapitule. Vytvoril tzv. Prepoštský archív – dnešný archívny fond Spišské prepoštstvo.[1147] V roku 1725 bol menovaný za spišského kanonika lektora.[1148] V tom istom roku bol menovaný aj za spišského prepošta, čím vznikol ďalší jav, objavujúci sa v dejinách Spišskej kapituly kanonikov len ojedinele. Bol zároveň spišským prepoštom i držiteľom jedného z kanonických benefícií.

Podobne, ako jeho predchodcovia, aj prepošt Peltz sa zasadzoval za potláčanie novôt, najmä v Provincii trinástich spišských zálohovaných miest.[1149] V roku 1730 previedol Kláštor Milosrdných bratov v Spišskom Podhradí, ktorý dovtedy patril pod poľskú provinciu, pod správu provincie nemeckej. Okrem toho roku 1733 položil základný kameň tunajšieho nového špitálu.[1150] V roku 1731 zvizitoval farnosti na Spiši.[1151]

Prepošt Peltz zomrel v Spišskej Kapitule 4. januára 1740 a je pochovaný v krypte Katedrály sv. Martina.[1152]

František Barkóci (Barkóczy, 1740 – 1744)

Narodil sa 15. októbra 1710 na hrade Čičva.[1153] Ako dieťa jeho život ohrozovala vážna choroba, a tak ho rodičia zasľúbili Bohu. Po vyliečení sa skutočne rozhodol pre kňazstvo.[1154] Vyštudoval gymnázium v Košiciach a v rokoch 1726 – 1729 filozofiu na Trnavskej univerzite, kde získal doktorát. Následne od roku 1730 študoval teológiu v Ríme. Po troch rokoch sa vrátil do Uhorska a začal pôsobiť ako farár v Jágri. Zároveň bol inštalovaný aj za tamojšieho kanonika.[1155] V roku 1740 bol menovaný za spišského prepošta. Okrem toho bol vysvätený za tenagrijského (Tanagra, Grécko) titulárneho biskupa a stal sa vikárom ostrihomského arcibiskupa Imricha Esterháziho (1725 – 1745) na Spiši.[1156] Medzitým sa roku 1741 stal skutočným vnútorným radcom a roku 1743 sudcom sedmipanskej tabule. Počas svojho pôsobenia na Spiši z poverenia uhorského snemu urovnával spory medzi miestnou šľachtou a mestami v poľskom zálohu. Viacero jeho literárnych prác zostalo len v rukopisoch.[1157] Podarilo sa mu tiež opraviť a rozšíriť budovy prepoštského paláca a podľa francúzskeho vzoru upraviť prepoštský park.[1158]

8. decembra 1744 bol menovaný za jágerského biskupa a zo Spiša odišiel.[1159] 13. mája 1761 sa stal ostrihomským arcibiskupom a uhorským prímasom. Od roku 1762 zároveň zastával úrad hlavného školského inšpektora v Uhorsku. Tlačou vyšli niektoré jeho príhovory a pastierske listy v diecézach, kde pôsobil. Výnimočný je jeho katechizmus *Catechismus ex decreto*

1143 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 138.

1144 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník IV*, s. 514.

1145 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník IV*, s. 430.

1146 GLEJTEK, Miroslav. *Menovania*, s. 130.

1147 OLEJNÍK, Vladimír. Písomné poklady, s. 13.

1148 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 463.

1149 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 139.

1150 Základný kameň súčasného Kostola sv. Jána z Boha položil 8. apríla 1736 Viliam Castellain de Montigni, kanonik kustód Spišskej kapituly. Chrám bol vysvätený 29. septembra 1737 nemesinským biskupom, ostrihomským kanonikom lektorom, generálnym vikárom ostrihomského arcibiskupa, barónom Františkom Klobušickým (Klobusiczky). WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 139.

1151 SA LE, RKBÚSK, KV, Kanonická vizitácia 1731.

1152 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 140.

1153 ZUBKO, Peter. *Skrutíniá*, s. 12.

1154 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 140.

1155 ZELLIGER, Alajos. *Egyházi írók*, s. 27.

1156 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 141.

1157 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník I*, s. 147.

1158 HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 59.

1159 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 141.

ss. concilii Tridentini ad parochos, ktorý vyšiel roku 1762 v Trnave.[1160] Cisárovná Mária Terézia Františka Barkóciho 6. mája 1764 vyznamenala za celoživotné dielo Radom sv. Štefana.

Arcibiskup Barkóci zomrel 18. júna 1765 v Bratislave a je pochovaný v tamojšom Dóme sv. Martina.[1161]

Alexander Mariáši (Mariássy de Markusfalva, 1745 – 1755)

Narodil sa 19. septembra 1689 v Markušovciach, v rodine evanjelického kuruckého plukovníka, grófa Mikuláša Mariášiho. Nesúhlasil s vierovyznaním rodičov a tak ušiel ku katolíckym príbuzným do Košíc, kde konvertoval na katolicizmus.[1162] Vyštudoval filozofiu na univerzite v Trnave a teológiu na Nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme. Tu roku 1705 získal titul bakalára, roku 1706 magistra a roku 1713 doktora teológie. Svoje pastoračné pôsobenie začal ako farár v Grafenschachene (Nemecko).[1163] Roku 1716 sa stal jágerským kanonikom. Od roku 1720 zastával úrad farára v Košiciach, zároveň sa stal prepoštom Blahoslavenej Panny Márie v Barši (Bars, Maďarsko). Ako miestny farár položil roku 1720 základný kameň súsošia Imakulaty na Hlavnej ulici v Košiciach.[1164] Z toho obdobia sa zachovala jedinečná ukážka jeho literárnej tvorby, polemický spis *Microscopium pseudo-Isaiae*, ktorý vyšiel v Trnave roku 1724.[1165] V roku 1728 bol vysvätený za kninského titulárneho biskupa s prepoštstvom v Kiš-táli (Andornaktálya, Maďarsko) a neskôr s tapolcským opátstvom.[1166] Po odchode prepošta Barkóciho zo Spiša za spišského prepošta cisárovná Mária Terézia vymenovala 8. marca 1745 Alexandra Mariášiho a v tomto úrade ho 5. mája toho istého roku potvrdil aj arcibiskup Esterházi.[1167] Počas jeho tunajšieho pôsobenia, konkrétne v priebehu rokov 1751 – 1754, bolo Spišské prepoštstvo opäť vizitované, tentoraz na príkaz ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Čákiho (Csáky, 1751 – 1757).[1168] Alexander Mariáši na Spiši podporoval najmä chudobných študentov a snažil sa prestavať pre nich ubytovanie. Pustil sa aj do opravy prepoštského paláca, no stavbu dokončiť nestihol.[1169] Alexander Mariáši zomrel 19. apríla 1755 a je pochovaný v krypte Katedrály sv. Martina.[1170]

Jozef Karol Zbiško (Zbisko de Kis Kolatsin, 1755 – 1774)

Narodil sa 15. novembra 1711 v Pukanci. Študoval v seminári v Trnave a na Pázmaneu vo Viedni. Roku 1729 sa stal bakalárom filozofie, roku 1733 teológie, o rok nato bol vysvätený za kňaza. Roku 1737 získal aj doktorát z teológie. Medzitým, po kňazskej vysviacke, začal pôsobiť v pastorácii: od roku 1734 ako kaplán v Trnave, od roku 1735 ako farár v Sládkovičove, od roku 1738 v Dvoroch nad Žitavou a od roku 1739 ako farár a vicearchidiakon v Nových Zámkoch. Roku 1741 sa stal ostrihomským kanonikom. V roku 1745 bol menovaný za opáta Blahoslavenej Panny Márie v Báte (Maďarsko). O rok neskôr bol menovaný za veglienského (Krk, Chorvátsko) titulárneho biskupa a stal sa radcom miestodržiteľskej rady v Bratislave.[1171] V tom období sa stal aj členom sedmipanskej tabule v Pešti. Od roku 1747 bol bratislavským prepoštom.[1172] S týmto úradom sa spája zaujímavosť, keď počas konania krajinského snemu v Bratislave roku 1751 niesol v sprievode kríž pred cisárovnou Máriou Teréziou.[1173]

11. augusta 1755 sa stal spišským prepoštom a bol zároveň vysvätený za titulárneho biskupa v Knine. Dokončil prestavbu prepoštského paláca. Pastoračná činnosť Karola Zbiška sa zameriavala predovšetkým na podporu chudobných a študentov. Známe je množstvo nábožných základín a nadácií, ktoré založil z vlastných prostriedkov. Ako príklad možno uviesť základinu z roku 1762 na výchovu mladých dievčat v Uršulínskom kláštore v Košiciach.[1174] V duchovnej oblasti horlivo šíril úctu k sv. Jánovi Nepomuckému. Pamiatka na túto jeho osobnú zbožnosť sa zachovala dodnes v podobe Kaplnky sv. Jána Nepomuckého na Pažici, lokalite severozápadne od Spišskej Kapituly, ktorej základný kameň položil

1160 *Catechismus ex decreto ss. concilii Tridentini ad parochos.* Tyrnaviae, 1762. Por. MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník I*, s. 147.

1161 ZELLIGER, Alajos. *Egyházi írók*, s. 27, 28; ZUBKO, Peter. *Skrutíniá*, s. 12.

1162 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 141.

1163 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník V*, s. 70.

1164 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 141.

1165 *Microscopium pseudo-Isaiae, e tertio coelo infausto casu lapsum, et obsoletis quibusdam oculariis conflatum*. Tyrnaviae, 1724. Por. ZELLIGER, Alajos. *Egyházi írók*, s. 317.

1166 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník V*, s. 70.

1167 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 142.

1168 SA LE, RKBÚSK, KV, Kanonická vizitácia 1751 – 1754.

1169 HRADSZKY, Josephus. Initia, s. 59.

1170 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 142.

1171 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 143.

1172 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník VI*, s. 422.

1173 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 143.

1174 MAŤOVČÍK, Augustín. *Slovenský biografický slovník VI.*, s. 422.

osobne 12. mája 1765. Okrem toho dal do Katedrály sv. Martina zhotoviť tomuto svätcovi i oltár.[1175]

Posledný spišský prepošt Jozef Karol Zbiško zomrel 10. mája 1774 a je pochovaný v krypte Katedrály sv. Martina.

Hodnostári Spišskej kapituly v stredoveku

Lektori

- Jakub – neskorší spišský prepošt
  1275 (RDSl I, s. 246, č. 536)
  1283 (CDP V, s. 66 – 68, č. 54) (1284)[1176]
- Hypolit
  1286 (MES II, s. 208 – 213, č. 188)
  1302 (RDSl I, s. 62 – 63, č. 82)
- Vavrinec – predtým kanonik Spišskej kapituly
  1321 (RDSl II, s. 314 – 315, č. 703; RDSl II, s. 315, č. 704)
- Krištof – predtým kantor Spišskej kapituly
  (1323)[1177] 1328 (MNL OL DF 272914)
  1331 (CDH VIII/3, s. 554, č. CCXLIX)
- Ján, syn Henricha – kaplán poľského kráľa
  1337 (CDH VIII/4, s. 256 – 258, č. CXVII)
  1345 (MVSl II/1, s. 103, č. 129)
- Mikuláš, syn Teodora z Mičinej – predtým sublektor Spišskej kapituly
  1345 (MVSl II/1, s. 102, č. 127)
  1360 (MNL OL DF 228474)
- Peter
  1363 (MNL OL DL 41550)
  1372 (MNL OL DL 64652)
- Imrich
  1384 (MNL OL DL 103173)
  1385 (MNL OL DL 57380)
- Marek, syn Dominika de Pali – predtým kanonik Spišskej kapituly
  1393 (CDH X/2, s. 137 – 139, č. LXII)
  1397 (MNL OL DL 74848)
- Arnold, syn Valentína z Močidlian – zároveň kanonik Varadínskej kapituly
  1399 (MNL OL DF 268329)
  1407 (MNL OL DF 268598)
- Štefan z Rozhanoviec – neskorší jágerský biskup
  1410 (MNL OL DF 281636)
- Michal de Tordaz
  1417 (HRADSZKY, Initia, s. 360)
  1419 (MNL OL DF 251653)
- Ondrej z Odorína – zároveň kanonik Jágerskej a Ostrihomskej kapituly
  1419 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei I, s. 88, č. 221)
  1437 (HRADSZKY, Initia, s. 358)
- Ján, syn Jakuba z Uzoviec – predtým kanonik Spišskej kapituly
  1434 (HRADSZKY, Initia, s. 356)
  1436 (HRADSZKY, Initia, s. 356)
- Michal z Prievidze
  1437 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei II, s. 153, č. 508)
  1443 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei II, s. 209, č. 780)
- Tomáš z Kežmarku – predtým kantor Spišskej kapituly
  1465 (HRADSZKY, Initia, s. 366)
  1475 (MNL OL DF 272199)
- Ambróz
  1497 (HRADSZKY, Initia, s. 376)
- Krištof Smrečáni
  1499 (HRADSZKY, Initia, s. 376)
  1518 (HRADSZKY, Initia, s. 377)
- Mikuláš de Battyan

1175 WAGNER, Carolus. *Analecta III*, s. 143. Žiaľ, do súčasnosti sa oltár nezachoval, v Umeleckohistorickej zbierke Spišského biskupstva z neho zostal len relikviár v podobe malej, čiastočne presklenej rakvy, vo vnútri s figurínou znázorňujúcou sv. Jána Nepomuckého.

1176 Posledná priama zmienka o Jakubovi v hodnosti lektora pochádza z februára 1283. K zmene na prepoštskom stolci došlo v roku 1284 po smrti Bartolomeja a je pravdepodobné, že Jakub bol lektorom do svojho vymenovania za spišského prepošta.

1177 V protokole voľby prepošta z roku 1323 sa neuvádzajú všetci členovia kapituly – chýba lektor, čo zdanlivo odporuje predpokladu totožnosti kantora Krištofa a lektora Krištofa. Musíme stále počítať s alternatívou, že v tom čase mohla byť táto hodnosť vakantná, čo by znamenalo pôsobenie dvoch Krištofov. Ďalšou možnosťou je, že sa voľby nezúčastnili všetci kanonici (na začiatku 14. storočia ich malo byť šestnásť, voľby v roku 1323 sa ich zúčastnilo iba dvanásť). Dá sa predpokladať, že časť kanonikov sa voľby z rôznych dôvodov nezúčastnila. Predpoklad, že štvrtina kanonikátov v Spišskej kapitule bola vakantná je nepravdepodobný. To nás vedie k záveru, že Krištof kantor sa stal lektorom pred rokom 1323 a v čase voľby prepošta bol mimo Spišskej Kapituly. Či išlo o dlhodobú záležitosť alebo situáciu *ad hoc*, nevieme posúdiť. Faktom je, že apely na povinnosť rezidencie kanonikov prichádzali pravidelne.

1519 (HRADSZKY, Initia, s. 390)
1531 (HRADSZKY, Initia, s. 390)

Kantori

- Harpern
  1262 (SASK 3/1/2)
  1275 (RDSl I, s. 246, č. 536)
- Merklin
  1279 (BÁRDOSY, Supplementum I, s. 151 – 153, č. XXXVII)
  1305 (MNL OL DL 63629)
- Krištof – neskorší lektor Spišskej kapituly
  1318 (MVH I/1, s. 14)
  1319 (MVH I/1, s. 14)
- Bohumír
  1323 (RDSl II, s. 394 – 395, č. 906)
- Matej
  1326 (MES III, s. 74, s. 128)
  1327 (CDH VIII/5, s. 179 – 180, č. CVII)
- Ján, syn Mikuláša – neskorší arcidiakon v Moroviči
  1337 (CDH VIII/4, s. 256 – 258, č. CXVII)
  1350 (MVH I/1, s. 440)
- Štefan
  1350 (MVH I/1, s. 440)
- Ján
  1357 (MNL OL DL 272602)
  pred 1360 (SASK 10/2/25)
- Pavol – zároveň vikár spišského prepošta
  1360 (SASK 10/2/25)
  1400 (MVH I/4, s. 225 – 226, č. CCLXXX)[1178]
- Kristián Sasse z Nienhagenu
  1404 (HRADSZKY, Initia, s. 352)
  1434 (HRADSZKY, Initia, s. 352)
- Tomáš z Kežmarku – neskôr lektor Spišskej kapituly
  1445 (HRADSZKY, Initia, s. 366)
  1465 (HRADSZKY, Initia, s. 366)
- Ondrej z Kapušian
  1459 (HRADSZKY, Initia, s. 367)
- Mikuláš z Kračúnoviec – predtým kanonik Spišskej kapituly
  1466 (HRADSZKY, Initia, s. 364)
- Ján Messingsloer z Levoče
  1457 (MNL OL DL 74916)
  1462 (HRADSZKY, Initia, s. 368)
- Valentín
  1471 (MNL OL DL 74938)
- Pavol Znoyma
  1481 (HRADSZKY, Initia, s. 373)
  1485 (HRADSZKY, Initia, s. 373)
- Juraj Leudeschit – predtým kustód Spišskej kapituly
  1488 (HRADSZKY, Initia, s. 373)
  1496 (HRADSZKY, Initia, s. 373)
- Ladislav z Čobádu
  pred 1502 (MNL OL DL 63881)
- Benedikt z Hrhova
  1502 (MNL OL DL 63881)
  1509 (HRADSZKY, Initia, s. 375)
- Ján Henkel z Levoče, predtým kanonik Spišskej kapituly
  1519 (HRADSZKY, Initia, s. 389)
  1542 (HRADSZKY, Initia, s. 389)

Kustódi

- Ján z Ebergény
  1262 (SASK 3/1/2)
  1301 (RDSl I, s. 39 – 41, č. 28)
- Karol
  1316 (RDSl II, s. 71 – 72, č. 114)
  1327 (CDH VIII/5, s. 179 – 180, č. CVII)
- Mikuláš
  1336 (MNL OL DL 68827)
- Jakub – zároveň vikár spišského prepošta
  1337 (CDH VIII/4, s. 256 – 258, č. CXVII)
  1359 (MNL OL DL 39673)
- Ján, syn Dominika zo Žehry
  1363 (SpP 83)
  1397 (MNL OL DL 8269)
- Mikuláš
  1402 (MNL OL DF 272241)
- Ladislav zv. Poch
  1404 (MNL OL DL 42832)
- Mikuláš Strelez/Strelic
  1407 (Suppl II., s. 149 – 150, č. XCVII)
  1413 (SOPKO, Stredoveké, s. 161)
- Mikuláš
  1432 (SASK 10/2/29)
- František z Hrhova – predtým kanonik a dekan Spišskej kapituly
  1437 (MNL OL DF 272502)
  pred 1445 (MNL OL DL 63831)

1178 V bule je označený chybne ako spišský prepošt.

- Juraj
  1449 (MNL OL DF 272399)
- Sandrinus z Kežmarku
  1459 (HRADSZKY, Initia, s. 368)
  1462 (HRADSZKY, Initia, s. 368)
- Lukáš Žigmundov zo Ostrihomu
  1459 (HRADSZKY, Initia, s. 368)
  1462 (HRADSZKY, Initia, s. 368)
- Juraj Leudeschit – neskôr kantor Spišskej kapituly
  1481 (HRADSZKY, Initia, s. 374)
  1488 (HRADSZKY, Initia, s. 374)
- Valentín z Bardejova
  1517 (HRADSZKY, Initia, s. 387)

Kanonici Spišskej kapituly v stredoveku

- Merklin – neskorší kantor Spišskej kapituly
  1275 (RDSl I, s. 246, č. 536)
- Urban
  1275 (RDSl I, s. 246, č. 536)
- Jakub
  1275 (RDSl I, s. 246, č. 536)
- Štefan
  1281 (SASK 6/1/5)
  1286 (MES II, s. 208 – 213, č. 188)
- Ján
  1282 (MNL OL DF 272896)
- Jakub
  1282 (MNL OL DF 272896)
  1301 (RDSl I, s. 39 – 41, č. 28)
- Štefan – zároveň farár v Markušovciach
  1282 (MNL OL DF 272896)
  1311 (RDSl I, s. 399, č. 928)
- Helbrand
  1282 (MNL OL DF 272896)
- Ján
  1282 (MNL OL DF 272896)
- Jordan – zároveň farár v Spišskom Hrhove
  1282 (MNL OL DF 272896)
  1328 (MNL OL DL 272914)
- Jakub – zároveň košický farár
  (1285)[1179] 1286 (MES II, s. 208 – 213, č. 188)
  1345 (MNL OL DL 85265)
- Fridrich
  pred 1286 (MES II, s. 208 – 213, č. 188)
- Marek
  1286 (MES II, s. 208 – 213, č. 188)
  1311 (RDSl I, s. 397, č. 923)
- Jakub – zároveň farár v Spišských Vlachoch
  1286 (MES II, s. 208 – 213, č. 188)
  1323 (RDSl II, s. 394 – 395, č. 906)
- Vavrinec – zároveň farár v Spišskej Sobote
  1286 (MES II, s. 208 – 213, č. 188)
  1287 (MNL OL DF 263053)
- Kunc (Konrád)
  1299 (CDAC XII, s. 644 – 645, č. 510)
- Mikuláš
  1299 (RA II/4, s. 234, č. 4281)
  1300 (RA II/4, s. 242, č. 4302)
- Bernus (Bernard?)
  1301 (RDSl I, s. 39 – 41, č. 28)
- Goblin
  1301 (RDSl I, s. 39 – 41, č. 28)
  1343 (MNL OL DL 3447)
- Henrich – zároveň toryský vicearcidiakon
  1301 (RDSl I, s. 39 – 41, č. 28)
  1323 (RDSl II, s. 394 – 395, č. 906)
- Martin
  1301 (RDSl I, s. 39 – 41, č. 28)
- Pavol – zároveň lektor Budínskej kapituly
  1301 (RDSl I, s. 39 – 41, č. 28)
- Šalamún
  1301 (RDSl I, s. 39 – 41, č. 28)
  1323 (RDSl II, s. 394 – 395, č. 906)
- Jakub – zároveň farár vo Vrbove
  1305 (RDSl I, s. 177, č. 376)
- Tomáš
  1309 (RDSl I, s. 279, č. 624)
  1356 (MNL OL DF 232799)
- Vavrinec – neskôr lektor Spišskej kapituly
  1310 (RDSl I, s. 339 – 340, č. 786*)
- Beke (Benedikt?) – zároveň toryský vicearcidiakon
  1321 (CDH VIII/5, s. 116 – 121, č. LXXII)
  1341 (MNL OL DL 3402)
- Matej – neskorší kantor Spišskej kapituly, zároveň farár v Spišskom Štvrtku
  1316 (RDSl II, s. 56, č. 83)
  1323 (RDSl II, s. 394 – 395, č. 906)
- Matej

1179 Z riešenia sporu z roku 1286 vyplýva, že prebendu svojmu synovcovi udelil Jakub niekedy v roku 1285. LABANC, Peter. Organizačná štruktúra, s. 116.

1319 (RDSl II, s. 222, č. 469)
1333 (MNL OL DF 265433)

- Pavol

  1323 (RDSl II, s. 394 – 395, č. 906)

- Jakub de Nize

  1334 (THEINER, Vetera monumenta I, s. 595, č. DCCCLXXXVI)

- Demeter – zároveň farár v Bijacovciach

  1335 (SpP 49)
  1359 (MNL OL DL 68916)

- Mikuláš – zároveň farár v Spišskom Hrhove

  1335 (MNL OL DL 74862)
  1342 (CDH IX/1, s. 77 – 78, č. XIX)

- Syboto – zároveň farár v Gelnici a vikár spišského prepošta

  1336 (SASK 8/7/4)
  1343 (MNL OL DL 3447)

- Mikuláš z Huncoviec – predtým kustód Spišskej kapituly, zároveň farár Kostola Panny Márie v Budíne, neskôr spišský prepošt

  (1336)[1180] 1339 (MNL OL DL 68838)
  1342 (MNL OL DL 68846) (1348)[1181]

- Frovin – predtým farár v Sandomieri a v rodnom Sączi, zároveň kanonik Krakovskej kapituly a vikár spišského prepošta, neskôr kanonik Vroclavskej kapituly

  1338 (MES III, s. 305 – 306, č. 443)
  1343 (MNL OL DL 3447)

- Filip

  1342 (MNL OL DL 103170)
  1345 (MNL OL DL 74807)

- Tomáš zo Záhrebu

  1342 (MNL OL DF 260610)
  1349 (MNL OL DL 30652)

- Pavol

  1343 (MNL OL DF 254244)
  1349 (MNL OL DF 272418)

- Lampert, syn Lamperta

  1346 (HMSK 5/8/44)
  1371 (CDH IX/4, s. 368 – 370, č. CCIX)

- Jakub – zároveň farár v Žehre

  1348 (CDA V, s. 234 – 235, č. 115)
  1357 (MNL OL DF 272602)

- Pavol, syn Benedikta

  1348 (SASK 12/1/2)
  1357 (SOPKO, s. 161)

- Ján – zároveň farár v Bušovciach

  1348 (SASK 12/1/2; MES III, s. 667 – 668, č. 877)

- Mikuláš – zároveň farár v Levoči

  1349 (MNL OL DL 83283)

- Pavol zo Spišského Podhradia

  1350 (MNL OL DF 263658)
  1359 (CDH IX/3, s. 95 – 98, č. XLI)

- Viliam (Guillelmus)

  1350 (MVSl II/1, s. 136, č. 204)
  pred 1352 (MVH I/1, s. 442)

- Arnold de la Caucina – pápežský legát

  1352 (MVH I/1, s. 442)
  pred 1371 (MVH I/1, s. 473)

- Mikuláš

  1353 (MNL OL DL 41215)
  1357 (MNL OL DL 4677)

- Pavol – neskorší kantor Spišskej kapituly

  1357 (MNL OL DF 272602)
  1360 (MNL OL DL 228474)

- Mikuláš z Miłosnej – kaplán poľského kráľa

  1360 (MVSl II/1, s. 242 – 243, č. 443)

- Mikuláš z Čepanoviec

  1363 (MNL OL DL 74826)

- Ladislav – zároveň farár v Spišskom Hrhove a neskôr v Žehre

  1364 (CDH IX/3, s. 450 – 452, č. CCXLVI)
  pred 1402 (MNL OL DF 271037)

- Mikuláš, syn Ladislava/Lacka z Prievidze

  1364 (CDH IX/3, s. 450 – 452, č. CCXLVI)
  1396 (SASK 10/2/24)

- Mikuláš z Liptova

  1364 (MNL OL DF 263173)
  1366 (HMSK 3/1/6)

- Tomáš, syn Jána

  1365 (SpP 85)
  1369 (MNL OL DL 63694)

- Ján Cakow

  1366 (MNL OL DF 258910)

- Ján Poliak/Polonus

  1366 (MNL OL DF 258910)

1180 O hodnosť kustóda Mikuláš prišiel v priebehu roka 1336 a pravdepodobne ihneď získal aj kanonickú prebendu v Spišskej kapitule.

1181 Hoci v prameňoch sa po roku 1342 Mikuláš vyskytuje len ako budínsky farár, je však pravdepodobne možné, že naďalej držal prebendu kanonika v Spišskej kapitule až do svojho menovania za prepošta.

pred 1391 (MVH I/3, s. 160 – 161, č. CLXXXVIII)

- Štefan, syn Mikuláša – zároveň farár v Bijacovciach

  1366 (MNL OL DF 258910)
  pred 1412 (MNL OL DF 272172)

- Ján, syn Ladislava

  1369 (MNL OL DL 4657; MNL OL DL 104933)

- Ján

  1378 (CDH IX/5, s. 182 – 183, č. XCVII)
  1385 (MNL OL DF 243848)

- Ondrej – zároveň kanonik Jágerskej kapituly a vikár jágerského biskupa

  1385 (MNL OL DF 254273)
  1386 (MNL OL DF 275686)

- Mikuláš, zvaný Kontz, z Beluše

  1389 (MVH I/3, s. 51, č. LXI)
  1393 (MVH I/3, s. 220, č. CCXLVII)

- Marek, syn Dominika de Pali – neskorší lektor Spišskej kapituly

  1387 (MNL OL DF 272351)

- Michal, syn Hanka/Henricha z Prešova

  1387 (MNL OL DF 272351)
  pred 1400 (MVH I/4, s. 164, č. CCX)

- Mikuláš, syn Petra zo Studenca

  1390 (MVH I/3, s. 71, č. LXXXVI)
  1417 (MNL OL DL 63761)

- Vavrinec Petra Fogol

  pred 1390 (MVH I/3, s. 72 – 73, č. LXXXVIII)

- Štefan Michala Oloh

  1390 (MVH I/3, s. 72 – 73, č. LXXXVIII)

- Herman z Lomnice – zároveň kanonik Báčskej kapituly a prepošt Hájskej kapituly, zároveň farár v Levoči

  1391 (MVH I/3, s. 160 – 161, č. CLXXXVIII)
  1400 (MVH I/4, s. 249, č. CCCVIII)

- Peter, syn Mikuláša zo Spišskej Soboty

  1393 (MVH I/3, s. 220, č. CCXLVII)
  1397 (MNL OL DL 13490)

- Štefan – zároveň správca kaplnky Panny Márie v Spišskej Kapitule

  1393 (CDH X/2, s. 137 – 139, č. LXII)
  1419 (MNL OL DF 280799)

- Krištof

  1393 (CDH X/2, s. 137 – 139, č. LXII)
  1400 (MNL OL DL 63713)

- Pavol Mikulášov zo Zaly – zároveň kustód Kaločskej kapituly

  1394 (MVH I/3, s. 267, č. CCXCVI)

- Dionýz

  1396 (MNL OL DL 42623)
  pred 1403 (MVH I/4, s. 512 – 513, č. DLXXVII)

- Blažej

  1396 (MNL OL DF 281700)

- Ján, zv. Olas

  1399 (MNL OL DF 272219)
  1404 (SASK 3/1/17)

- Mikuláš z Oľšova

  1399 (MNL OL DF 268329)

- Ondrej Gros zo Spišského Podhradia, syn Jána[1182]

  1400 (MVH I/4, s. 164, č. CCX)
  1424 (MNL OL DL 63783)

- Juraj, syn Detrika z Kežmarku – neskorší rábsky, sibiňský a spišský prepošt

  1400 (MVH I/4, s. 249, č. CCCVIII)
  1413 (MNL OL DF 272721)

- František z Hrhova – zároveň farár v Spišskom Hrhove a dekan Spišskej kapituly, neskôr kustód Spišskej kapituly

  1402 (MNL OL DL 63895)
  1433 (MNL OL DL 63801)

- Valentín

  1402 (MNL OL DL 69152)

- Mikuláš Specht z Kurimian – zároveň farár v Bystranoch

  1403 (MVH I/4, s. 512 – 513, č. DLXXVII)
  1415 (MNL OL DF 262669)

- Ján, syn Jakuba z Uzoviec – zároveň farár v Žehre a vikár Spišskej kapituly, neskôr lektor Spišskej kapituly

  1404 (MNL OL DL 42832)
  1433 (MNL OL DL 60706)

- Štefan, syn Valentína

  1404 (SASK 11/1/5)
  1423 (HRADSZKY, Initia, s. 354)

- Mikuláš, zv. Mater/Macer

  1392 (MVH I/3, s. 190 – 191, č. CCXVI)
  1430 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei I, s. 260, č. 1427)

- Štefan z Krupiny

  1406 (HRADSZKY, Initia, s. 355)
  1416 (MNL OL DL 13468)

1182 V roku 1408 sa spomína kanonik Ondrej Gros, syn Petra (MNL OL DF 272739). Je možné, že pri prepise došlo k omylu.

- Peter z Kežmarku
  1406 (HRADSZKY, Initia, s. 356)
  1456 (HRADSZKY, Initia, s. 356)
- Peter, syn Ladislava zo Šebastovej – zároveň farár vo Veľkom Šariši
  1407 (MNL OL DF 268598)
  1408 (MNL OL DF 228558)
- Ján Goblina (Colblini/Kolbchin)
  1408 (MNL OL DF 272739)
  1411 (MNL OL DF 251632)
- Ondrej z Odorína – neskôr lektor Spišskej kapituly
  1411 (SASK 1/1/7)
  1419 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei I, s. 88, č. 221)
- Ján z Podolínca – zároveň vikár spišského prepošta
  1411 (HRADSZKY, Initia, s. 359)
  1437 (HRADSZKY, Initia, s. 359)
- Mikuláš Valentína z Dubovice
  1412 (MNL OL DF 272172)
  1415 (MNL OL DL 74869)
- Juraj de Kerles
  1415 (HRADSZKY, Initia, s. 360)
- Šimon, syn Jána Maroth
  1415 (HRADSZKY, Initia, s. 360)
  pred 1426 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei I, s. 185, č. 892)
- Jakub de Pasua
  1422 (HRADSZKY, Initia, s. 361, MNL OL DF 272757)
- Gregor
  1422 (HRADSZKY, Initia, s. 361)
- Pavol
  1422 (HRADSZKY, Initia, s. 361)
  1424 (HRADSZKY, Initia, s. 361)
- Filip z Nedece
  1422 (MNL OL DF 272757)
  1448 (SASK 1/1/10)
- Ján Mikuláša Knoblici
  1424 (HRADSZKY, Initia, s. 362; MNL OL DF 272360)
- Peter de Alba
  1424 (MNL OL DL 63780)
- Ondrej de Hamwa
  1424 (MNL OL DL 63780)
- Ondrej, syn Jakuba z Betlanoviec
  1426 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei I, s. 185, č. 892)
- Michal
  1427 (SASK 10/2/28)
  1429 (HRADSZKY, Initia, s. 362)
- Jakub z Pápócz
  1429 (HRADSZKY, Initia, s. 362)
- Anton
  1430 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei I, s. 260, č. 1427)
  pred 1433 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei II, s. 71, č. 140)
- Štefan Fekete zo Zlatníka
  1432 (HRADSZKY, Initia, s. 362)
- Mikuláš z Brzegu – zároveň kanonik Vroclavskej kapituly
  1432 (HRADSZKY, Initia, s. 362)
  1437 (HRADSZKY, Initia, s. 362)
- Ján Roz/Ross – zároveň dekan Spišskej kapituly (1438)
  1432 (HRADSZKY, Initia, s. 362)
  1450 (HRADSZKY, Initia, s. 362)
- Peter de Thenlosek
  1433 (LUKCSICS, XV. századi pápák oklevelei II, s. 71, č. 140)
- Mikuláš z Kračúnoviec – neskôr kantor Spišskej kapituly
  1435 (HRADSZKY, Initia, s. 364)
  1466 (HRADSZKY, Initia, s. 364)
- Šimon z Hrhova
  1437 (MNL OL DL 60750)
  1488 (HRADSZKY, Initia, s. 365)
- Ján de Pok
  1441 (HRADSZKY, Initia, s. 365)
- Štefan z Prešova
  1441 (HRADSZKY, Initia, s. 365)
  1474 (HRADSZKY, Initia, s. 365)
- Juraj zo Spišského Hrušova
  1442 (HRADSZKY, Initia, s. 366)
  1453 (HRADSZKY, Initia, s. 366)
- Peter zo Štítnika
  1445 (HRADSZKY, Initia, s. 366)
  1467 (HRADSZKY, Initia, s. 366)
- Šimon z Trnovca
  1447 (HRADSZKY, Initia, s. 366)
  1457 (HRADSZKY, Initia, s. 366)
- Ján Fodor

1448 (HRADSZKY, Initia, s. 366)

- Jakub z Jánovej dediny (Ganfalva)

  1448 (HRADSZKY, Initia, s. 367)
  1467 (MNL OL DL 74926)

- Ján Gerebes/Grabisch z Oławy – zároveň dekan Spišskej kapituly

  1452 (HRADSZKY, Initia, s. 367)
  1481 (HRADSZKY, Initia, s. 367)

- Ján z Monsterbergu

  1457 (HRADSZKY, Initia, s. 367)
  1476 (HRADSZKY, Initia, s. 367)

- Štefan z Vroclavu

  1457 (MNL OL DF 272737)
  1477 (HRADSZKY, Initia, s. 367)

- Ondrej z Kapušian – neskorší kantor Spišskej kapituly

  1458 (HRADSZKY, Initia, s. 367)
  1459 (HRADSZKY, Initia, s. 367)

- Mikuláš Henkel zo Spišského Štvrtka

  1462 (HRADSZKY, Initia, s. 368)
  1464 (HRADSZKY, Initia, s. 368)

- Alexius

  1466 (HRADSZKY, Initia, s. 370)

- Ján z Jelenca

  1469 (HRADSZKY, Initia, s. 370)
  1489 (HRADSZKY, Initia, s. 370)

- Štefan zo Spišských Vlách

  1471 (HRADSZKY, Initia, s. 371)

- Michal z Kerestúru – zároveň dekan Spišskej kapituly

  1471 (HRADSZKY, Initia, s. 371)
  1485 (HRADSZKY, Initia, s. 371)

- Ján – zároveň notár Spišskej kapituly

  1472 (HRADSZKY, Initia, s. 371)
  1473 (SASK 9/6/5)

- Valentín zo Záhrebu

  1474 (HRADSZKY, Initia, s. 371)
  1476 (HRADSZKY, Initia, s. 371)

- Filip z Vroclavu

  1475 (HRADSZKY, Initia, s. 371)

- Šimon – zároveň farár Vrchu sv. Martina

  1475 (MNL OL DF 272199)

- Ondrej zo Spišského Podhradia

  1476 (HRADSZKY, Initia, s. 371)
  1493 (HRADSZKY, Initia, s. 371)

- Gašpar z Košíc

  1477 (HRADSZKY, Initia, s. 372)
  1496 (HRADSZKY, Initia, s. 372)

- Ondrej z Lipian

  1478 (HRADSZKY, Initia, s. 372)

- Tomáš z Bátoru

  1478 (HRADSZKY, Initia, s. 373)

- Augustín z Košíc

  1478 (HRADSZKY, Initia, s. 373)
  1493 (HRADSZKY, Initia, s. 373)

- Martin z Olaszliszky

  1478 (HRADSZKY, Initia, s. 373)
  1508 (MNL OL DL 1029)

- Ondrej zo Sabinova – zároveň dekan Spišskej kapituly

  1479 (HRADSZKY, Initia, s. 373)
  1495 (HRADSZKY, Initia, s. 373)

- Martin z Kerestúru

  1487 (HRADSZKY, Initia, s. 373)
  1516 (HRADSZKY, Initia, s. 373)

- Ondrej Kelmen (?)

  1492 (HRADSZKY, Initia, s. 374)

- Peter z Brzotína

  1493 (HRADSZKY, Initia, s. 374)
  1494 (HRADSZKY, Initia, s. 374)

- Akác de Hamy – zároveň kanonik Jágerskej kapituly

  1494 (MNL OL DL 272804)

- Štefan z Levoče

  1495 (HRADSZKY, Initia, s. 375)
  1496 (HRADSZKY, Initia, s. 375)

- Albert z Veľkého Šariša

  1495 (HRADSZKY, Initia, s. 375)
  1517 (HRADSZKY, Initia, s. 375)

- Benedikt z Hrhova – neskôr kantor Spišskej kapituly

  1496 (MNL OL DL 63874)
  1502 (MNL OL DL 63881)

- Ondrej zo Slavkova – zároveň dekan Spišskej kapituly

  1496 (MNL OL DL 63874)
  1512 (HRADSZKY, Initia, s. 376)

- Krištof z Levoče – zároveň vikár spišského prepošta

  1496 (HRADSZKY, Initia, s. 376)
  1514 (HRADSZKY, Initia, s. 376)

- Ján zo Spišského Podhradia

  1498 (HRADSZKY, Initia, s. 376)
  1501 (HRADSZKY, Initia, s. 376)

- Gašpar Turzo z Betlanoviec

  1500 (HRADSZKY, Initia, s. 376)

1502 (HRADSZKY, Initia, s. 376)

- Ondrej Horvát

  1501 (HRADSZKY, Initia, s. 377)

- Tomáš z Olaszliszky

  1502 (HRADSZKY, Initia, s. 377)
  1514 (MNL OL DF 264571)

- Vavrinec z Prešova

  1505 (HRADSZKY, Initia, s. 377)
  1546 (HRADSZKY, Initia, s. 377)

- Martin z Gútu

  1507 (HRADSZKY, Initia, s. 377)

- Ladislav z Jablonova

  1509 (HRADSZKY, Initia, s. 377)

- Tomáš z Tordy

  1510 (HRADSZKY, Initia, s. 382)
  1513 (WAGNER, Analecta I, s. 88 – 90, č. VIII)

- Vavrinec z Levoče

  1511 (HMSK 4/1/30)
  1522 (MNL OL DL 1427)

- Michal zo Solivaru

  1511 (HRADSZKY, Initia, s. 386)
  1519 (HRADSZKY, Initia, s. 386)

- Klement zo Spišských Vlách

  1512 (HRADSZKY, Initia, s. 386)
  1519 (HRADSZKY, Initia, s. 386)

- Bernard z Liptovského Jána

  1515 (HRADSZKY, Initia, s. 386)
  1525 (HRADSZKY, Initia, s. 386)

- Michal z Humenného

  1516 (HRADSZKY, Initia, s. 387)
  1519 (HRADSZKY, Initia, s. 387)

- Martin de Lupky

  1516 (HRADSZKY, Initia, s. 387)
  1545 (HRADSZKY, Initia, s. 387)

- Michal Câmpulung la Tisa (maď. Hosszúmező)

  1516 (HRADSZKY, Initia, s. 387)
  1530 (HRADSZKY, Initia, s. 387)

- Ján z Rupei (maď. Kőhalom)

  1518 (HRADSZKY, Initia, s. 387)
  1519 (HRADSZKY, Initia, s. 387)

- Stanislav de Lepoli

  1518 (HRADSZKY, Initia, s. 388)
  1522 (HRADSZKY, Initia, s. 388)

- Mikuláš Rikolfov z Kamenice

  1518 (HRADSZKY, Initia, s. 388)
  1527 (HRADSZKY, Initia, s. 388)

- Alexander z Levoče

  1518 (HRADSZKY, Initia, s. 388)
  1534 (HRADSZKY, Initia, s. 388)

- Ján Henkel z Levoče – neskorší kantor Spišskej kapituly

  1518 (HRADSZKY, Initia, s. 389)
  1519 (HRADSZKY, Initia, s. 389)

- Ladislav z Budína

  1519 (HRADSZKY, Initia, s. 389)

- Matej z Olkuša

  1519 (HRADSZKY, Initia, s. 389)
  1524 (HRADSZKY, Initia, s. 389)

- Ondrej z Filíc

  1519 (HRADSZKY, Initia, s. 390)

- Štefan zo Žitného ostrova

  1521 (MNL OL DL 90450; MNL OL DL 39950)

- Albert Zanthay

  1521 (HRADSZKY, Initia, s. 390)

- Bernard Trinka

  1522 (HRADSZKY, Initia, s. 390)

- Juraj zo Spišského Podhradia

  1523 (HRADSZKY, Initia, s. 390)
  1555 (HRADSZKY, Initia, s. 390)

- Ondrej Kolyn z Granča

  1524 (HRADSZKY, Initia, s. 390)
  1530 (HRADSZKY, Initia, s. 391)

- Ján z Martinčeka

  1524 (HRADSZKY, Initia, s. 391)
  1540 (HRADSZKY, Initia, s. 391)

- Baltazár z Babinho Potoka

  1525 (MNL OL DF 262813; MNL OL DF 268377)
  1527 (HRADSZKY, Initia, s. 391)

Vnútorná štruktúra Spišskej kapituly v novoveku

Pri zostavovaní nasledujúceho zoznamu kanonikov Spišskej kolegiátnej kapituly v novoveku až do vzniku Spišského biskupstva sme primárne vychádzali z dosiaľ neprekonaného diela spišského historika Jozefa Hradského *Initia, progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Oproti stredovekým archiváliám homogénnejšie zachované novoveké archívne dokumenty ponúkali Hradskému možnosť zhromaždiť záznamy o účinkovaní jednotlivých kanonikov podrobnejšie a zoradiť ich do ucelenejšieho zoznamu

bez vážnejších hiátov. A tak napriek tomu, že sa iste v niektorých prípadoch dopustil omylov a chýb, či niektoré benefíciá alebo osoby v jeho sumári chýbajú, vo výpočte obsadenia kanonických postov v novoveku sa v tomto prípade už dá serióznejšie zaoberať historickou štatistikou a vyvádzať z nej konklúzie o stave Spišskej kolegiátnej kapituly v období od konca stredoveku do vzniku Spišského biskupstva.

Spišská kolegiátna kapitula kanonikov sa v naznačenom rozpätí rokov 1526 – 1776 postupne pod vonkajšími i vnútornými vplyvmi vyvíjala. Zloženie popredných benefícií kapituly – a tým aj jadra kapitulného konventu – sa od stredoveku nezmenilo. Tvorili ho traja dignitári: lektor, kantor a kustód. O ekonomické záležitosti kapituly sa aj v tomto období staral kapitulný dekan, ktorého si kanonici volili zo svojho stredu. Podobne ako u ďalších nasledujúcich postov nešlo o osobitné benefícium, skôr o funkciu, ktorá bola niektorému z kanonikov zverená na isté obdobie – väčšinou jedného roka.

Od obdobia stredoveku naďalej pretrvávala aj funkcia prepoštského vikára, do ktorej si vyberali vlastných zástupcov sami spišskí prepošti. Podobne ako v stredoveku, aj v ďalšom období 16. a 17. storočia sa prejavuje menovanie osobných vikárov viac-menej *ad hoc* v obdobiach, kedy prepošti svoje úrady nemohli kvôli neprítomnosti v Spišskej Kapitule vykonávať priamo. Prepošt Ján Horvát tak mal v rokoch 1533 – 1540 za vikára kanonika Eustacha z Prešova, od roku 1542 Magistra Mateja zo Spišského Podhradia a v rokoch 1544 – 1545 vikára Jakuba Bláča (Blaatsch). Množstvo vikárov, prostredníctvom ktorých prepošt Horvát vykonával svoje povinnosti v Spišskej Kapitule bolo spôsobené jeho nehodným správaním po roku 1533, ako aj faktickou neprítomnosťou v Kapitule. Prepošt Stanislav Várali mal kvôli vysokému veku vikára prakticky počas celého svojho krátkeho pôsobenia na spišskom prepoštskom stolci, a to od roku 1546 až do svojej smrti v roku 1548. Bol ním František Mekčej (Mekche, a Mekhe, Mekcsej), ktorý bol po prepoštovej smrti kapitulou zvolený aj za kapitulného vikára. Blažej z Petrovaradína mal v roku 1553 vikára Mateja Serdaheliho z Pastuchova (Zerdahelyi de Pásztó, Maďarsko), ktorý mu pomáhal v správe prepozitúry v ťažkých obdobiach po vykradnutí prepoštského paláca a prakticky všetkých benefičných majetkov Jánom Horvátom a ďalšími súkromnými osobami. Prepošt Bornemisa mal od roku 1562 za vikára Mateja Pyndera z Bardejova, od roku 1568 Antona Garaiho (Garray) a v rokoch 1578 a 1582 Václava z Lublina (Lwblinensis). Títo vikári pomáhali Bornemisovi v správe prepozitúry kvôli jeho ďalším funkciám predsedu Spišskej komory, varadínskeho biskupa a jasovského prepošta. Prepošt Hosutóty mal v rokoch 1614 – 1616 za vikára Gašpara Andaháziho z Andíc (Andaházy de Andicz), v rokoch 1617 – 1637 Štefana Fraňáfiho (Franyafy) a v roku 1643 Andreja Benického (Benyiczky). Funkčné obdobia týchto vikárov sa fakticky kryjú s obdobím, kedy prepošt Hosutóty ešte len študoval, prípadne s obdobiami, kedy bola Spišská Kapitula vojensky ohrozená protihabsburgskými povstaleckými vojskami. Napokon prepošt Žigrai mal od roku 1715 vikára Štefana Františka Loviškoviča (Loviskovich), ktorý v jeho mene vykonával kánonické vizitácie.

Nóvum v zbore kanonikov bola od polovice 16. storočia funkcia kapitulného vikára. Toho zo svojho stredu volili kanonici v prípade smrti prepošta, či jeho odchodu na iné benefícium mimo Spiša. V stredoveku sa s touto funkciou stretávame len ojedinele – napr. v osobe Jána, syna Jakuba z Uzoviec, ktorý bol kapitulou kanonikov zvolený za vikára v duchovných záležitostiach v roku 1419 po uprázdnení spišského prepoštského stolca, teda po menovaní prepošta Juraja z Pavloviec za sedmohradského biskupa.[1183] Následne od polovice 16. storočia bol kapitulný vikár volený po smrti či odchode viacerých prepoštov: v rokoch 1548 – 1549 zastával po smrti prepošta Váraliho funkciu kapitulného vikára kanonik František Mekčej (Mekcsej); v rokoch 1585 – 1587 po smrti prepošta Bornemisu Ján Škovranko zo Spišského Podhradia; v roku 1663 po smrti prepošta Pálfalvaiho Martin Solčáni (Szolcsányi); v roku 1683 po smrti prepošta Šebeštéňa Andrej Berzevici (Berzeviczy); v roku 1740 po smrti prepošta Peltza Andrej Čajkovič (Csajkovics) a v roku 1744 po odchode prepošta Barkóciho bol za kapitulného vikára zvolený Martin Görgei (Görgey) zo Spišského Hrhova.

Úplne na konci 16. storočia sa v kolegiátnej kapitule objavuje ďalšia pre Spiš nová funkcia: kanonik – magister. Ide o špeciálnu funkciu kanonika, ktorý sa venoval kňazskému dorastu. Oproti iným kapitulám sa s touto funkciou na Spiši v stredoveku nestretávame. Klerikom sa zrejme venoval niektorý z kanonikov. Jej prítomnosť v už spomenutom období konca 16. storočia potvrdzuje hypotézu, že kapitulská škola v tomto období ešte stále fungovala. Na druhej strane ojedinelosť výskytu tejto funkcie naznačuje postupujúcu krízu katolicizmu na Spiši, ktorá iste zasiahla aj Spišskú Kapitulu a tunajšiu školu. Tá najneskôr začiatkom 17. storočia iste prestala existovať. Obnova funkcie kanonika – magistra v prípade Spišskej kapituly kanonikov nastala až koncom 19. a následne bola obsadzovaná plynule v 20. storočí.

1183 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 356. Por. aj vyššie, zoznam kanonikov v stredoveku. Ján bol kapitulným vikárom do 5. 8. 1419, kedy bol za prepošta menovaný Juraj z Kežmarku. Por. vyššie zoznam prepoštov v stredoveku.

Z ďalších kanonických funkcií, ktoré sa predovšetkým v období 17. storočia vyskytujú hojnejšie, treba spomenúť sublektora (*sublector*),[1184] subkustóda (*subcustos*) a zástupcu lektora (*substitutus lector*).[1185] Lektorovi v novoveku pomáhal hlavne pri správe písomností a archívu hodnoverného miesta kapitulný notár. Od 17. storočia bola táto funkcia obsadzovaná nielen kňazmi, ale aj laikmi.

Zvláštnou funkciou, respektíve benefíciom, ktoré sa v Spišskej Kapitule, nie však v kolégiu kanonikov, objavuje, je rektor Kaplnky Božieho tela, dnes známejšej pod názvom Kaplnka Zápoľskovcov. Benefícium vzniklo 16. januára 1510, kedy Tešínska vojvodkyňa Hedviga, vdova po palatínovi a spišskom dedičnom županovi Štefanovi Zápoľskom (1434 – 1499), a jej vtedy maloletí synovia, dediční spišskí župani Ján (uhorský kráľ 1526 – 1540) a Juraj zriadili funkciu rektora tejto rodovej pohrebnej kaplnky a uložili mu za povinnosť odslúžiť isté omše za spásu duší živých i zosnulých členov rodiny Zápoľskovcov. Vo fundácii k benefíciu figurovali obce Drienovec v Abovskej župe, Kisfalud a Szeghy v Zemplínskej župe (dnes Maďarsko) a Studenec na Spiši.[1186] Ako bývanie dostal rektor dom, ktorý si Zápoľskovci postavili v susedstve Kostola sv. Martina.[1187] Rektor kaplnky mal byť volený spomedzi členov kapituly.[1188] Z nasledujúceho vývoja vieme, že bol jurisdikčne podriadený spišskému prepoštovi, ktorý ho do úradu menoval.[1189] Rektor mal tiež vydržiavať šiestich kaplánov a štyroch klerikov, ktorí sa mali v kaplnke za spásu členov rodiny Zápoľskovcov denne modliť hodinky k Blahoslavenej Panne Márii.

Medzi ďalších klerikov, ktorí pôsobili v Spišskej Kapitule, patril farár farnosti Spišská Kapitula. Pôvodne býval v starej stredovekej fare, ktorá stála východne od Kostola svätého Martina.[1190] Funkcia kapitulského farára sa zachovala prakticky až do začiatku 16. storočia. Odvtedy úlohy farára a jeho benefícium patrili vždy jednému z kanonikov.

Zo služieb, ktoré v kapitule v novoveku zjavne zastávali nielen klerici, ale aj laický personál, sa dá v tomto období s určitosťou vysledovať funkcia obradového speváka (*succentor*).[1191] Medzi extrémne prípady patrí obdobie polovice 16. storočia s už spomínanou celkovou personálnou i majetkovou krízou. Ako *pars pro toto* možno uviesť laika Andreja zo Segedína, ktorý zastával funkciu obradového speváka. V roku 1548 bol inštalovaný za kanonika a až následne v roku 1552 ordinovaný za kňaza.[1192]

Čo sa týka obsadenia jednotlivých kanonických benefícií, situácia podľa očakávania súvisí predovšetkým s vonkajšími historickými okolnosťami nepokojného 16. a 17. storočia. Je zjavná z nasledujúceho zoznamu dignitárov a ordinárnych kanonikov. Zatiaľ čo skupina bežných kanonikov vyzerá na prvý pohľad homogénne, krivka rôznorodého vývoja obsadenosti je badateľná predovšetkým na benefíciách dignitárov. Prvý hiát sa týka obsadenia v období nešťastného pôsobenia prepošta Horváta, a to najmä v 40. rokoch 16. storočia. Lektorát nebol obsadený v rokoch 1543 až 1550, kantorát 1542 až 1550 a kustodiát tiež v druhom a treťom decéniu tohto storočia a ďalej až do roku 1547. Zaujímavé pritom je, že počet ordinárnych kanonikov v tomto období klesol len relatívne nepatrne. Až do roku 1561 sa pohybuje okolo 10 členov. Rapídnejší pokles nastáva po tomto dátume: v roku 1562 je tu mimo dignitárov len sedem kanonikov, v roku 1563 šesť a roku 1564 len päť. Táto skutočnosť bola spôsobená tým, že po apostatovaní prepošta Horváta sa síce benefíciá po smrti starších kanonikov obsadzovali menovaniami veľmi často: v rokoch 1557 až 1562 to bolo každý rok, vymenovaní kanonici však v týchto benefíciách zotrvali len rok či dva. Zaiste to bolo spôsobené spomínanou absenciou benefícií, celkovou degradáciou pomerov, ako aj nízkou bezpečnosťou Spišskej Kapituly – vyplienili ju napríklad v roku 1555 Juraj Bubek a v roku 1561 dokonca spišský župan Alexej Turzo. Rezidovanie kanonikov v Spišskej Kapitule je ďalšou problematickou otázkou, ktorá si v budúcnosti vyžiada podrobné skúmanie. Za súčasného stavu poznania o ňom vieme usúdiť len veľmi málo. Skôr je

1184 Podľa popisu bola funkcia sublektora v Spišskej kolegiátnej kapitule v tomto období spájaná s protokolárnym zápisom kapitulných konventov. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 474. Okrem toho, ako už bolo uvedené pri stredovekých personálnych zoznamoch, sublektor mal na starosti liturgické slávenia a vyučovanie v kapitulnej škole.

1185 Na základe analýzy nasledujúceho zoznamu kanonikov Spišskej kolegiátnej kapituly môžeme usudzovať, že funkcia zástupcu lektora (*subsitutus lector*) bola konštituovaná po náhlej smrti lektora. Zástupca tak vykonával jeho úlohy do menovania a inštalácie nového lektora.

1186 SA LE, SASK Scr. 2, fasc. 5, nr. 1; WAGNER, Carolus. *Analecta, I.*, s. 359 – 363; OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský hrad a Spišská Kapitula v archívnych prameňoch*, s. 50.

1187 Viac o budove i jej jezuitskom období v II. zväzku série: BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné II*.

1188 SROKA, Stanisław A. *Jadwiga Zapolya.* Krakov 2005, s. 65; KUCHARSKÁ, Veronika. *Ducissa*, s. 175, 176.

1189 SA LE, SASK Scr. 2, fasc. 4, nr. 3; HRADSZKY, Josephus. *Initia,* s. 178, 179.

1190 Viac o budove v II. zväzku série: BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné II.*

1191 Obradový spevák – lat. *succentor* – asistent hlavného speváka v kapitulách, zodpovedný za prípravu a priebeh liturgie a spev žalmov, prosieb a odpovedí.

1192 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 399.

však pravdepodobné, že sa v nepokojných obdobiach 16. storočia kanonici v Spišskej Kapitule trvalo nezdržiavali.

Negatívna tendencia zjavne pokračovala aj v storočí nasledujúcom, ktoré sa vyznačovalo protihabsburgskými povstaniami. Spišská Kapitula bola vyplienená v rokoch 1603 a 1605 počas povstania Štefana Bočkaja, kanonici na čele s prepoštom opustili Spišskú Kapitulu v rokoch 1619 – 1622 a utiekli pred vojskami Gabriela Betlena, ktoré v konečnom dôsledku toto cirkevné mestečko vyplienili v roku 1626. Spišská Kapitula musela byť kompletne evakuovaná aj pred povstalcami Juraja I. Rákociho v roku 1644, kuruci Imricha Tököliho napadli Spišskú Kapitulu v roku 1680, kedy bolo obsadených spolu len šesť kanonických benefícií.[1193] Hrozba vojenského ataku si vyžiadala vysťahovanie aj v roku 1703 počas povstania Františka II. Rákociho. Ten dokonca protiprávne menoval vlastného prepošta a troch kanonikov. V tomto povstaní, ako je uvedené v nasledujúcom zozname, zdá sa, zomierali dokonca aj sami kanonici. Epidémie moru a iných ochorení koncom 17. a na začiatku 18. storočia situáciu vôbec nezlepšili – práve naopak. Postupné usporadúvanie pomerov nastalo až po všetkých týchto udalostiach, od roku 1711. Tieto okolnosti spôsobili, že počet kanonikov Spišskej kolegiátnej kapituly v sledovanom období tvorí štatistickú sínusoidu, ktorá sa vyrovnáva až v treťom decéniu 18. storočia. Spišská prepozitúra a s ňou Spišská Kapitula bola v tomto pokojnejšom období už stabilizovaná, opäť sa rozvíjala a na základe dnešného poznania môžeme usúdiť, že jej vývoj v siločiarach vtedajšej habsburskej politiky postupne smeroval k vzniku Spišského biskupstva.

Nasledujúci zoznam obsahuje chronologicky zoradené základné informácie o štyroch hlavných druhoch kanonických postov, ktoré boli obsadzované v rámci Spišskej kolegiátnej kapituly v období novoveku až do vzniku Spišského biskupstva (1526 – 1776). Prvú skupinu tvoria lektori, druhú kantori, tretiu kustódi a štvrtú ordinárni kanonici kapituly. Každé z hesiel v zoznamoch obsahuje základné informácie, ktoré sú za súčasného stavu poznania o jednotlivých osobách známe, predovšetkým však dátumy obsadenia jednotlivých stupňov kanonikátov Spišskej kolegiátnej kapituly, prípadne ďalšie funkcie a úrady v rámci cirkevnej hierarchie, spojené s účinkovaním v Spišskej Kapitule a na iných miestach.

Kurzívou sú v zozname označené mená prepoštov, biskupov či veľprepoštov, ktorých biografické medailóny sú uvedené v predošlých častiach publikácie, prípadne vo IV. zväzku série medzi veľprepoštmi Spišskej katedrálnej kapituly.

1193 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 446.

Oproti zoznamu spišských kanonikov v stredoveku sa zoznam novovekých kanonikov metodologicky líši. Viacerí kanonici od 17. storočia počas svojho života zastávali postupne niekoľko úrovní kanonických benefícií. Zoznam bol prispôsobený tomuto faktu tak, že každý z dignitárov, ak predtým zastával aj nižšie kanonické hodnosti na Spiši, má pri svojom mene úplný zoznam zastávaných postov a v ďalších zoznamoch nižších beneficiátov sa už neobjavuje. Táto metodologická zmena je spôsobená systémom obsadzovania kanonických benefícií a menovania kanonikov v 16. – 18. storočí. V stredoveku pôvodne kanonikov menovali samostatne spišskí prepošti. Neskôr v druhej polovici 16. storočia – predovšetkým v súvislosti s apostatovaním prepošta Horváta – menovali spišských kanonikov ostrihomskí arcibiskupi. V 17. a predovšetkým v 18. toročí sa to postupne mení. Kanonikov v prípade vakancie ostrihomského arcibiskupstva menovali uhorskí panovníci, neskôr dokonca spišskí župani z rodu Zápoľskovcov a Turzovcov, prípadne na základe interpretácie patronátneho práva opäť aj samotní spišskí prepošti.[1194] V súvislosti s týmto faktom je pri pozorovaní „kariérnych postupov" niektorých spišských kanonikov od 17. storočia namieste uvažovať o tzv. práve opcie (*ius optandi*).[1195] Jedným z prvých príkladov, pri ktorých by sa dalo uvažovať o uplatňovaní tohto práva je postup kanonika Andreja Benického (*Benyiczky*). Ten bol v roku 1630 menovaný za kanonika, v roku 1633 za kustóda, roku 1637 za kantora a v roku 1638 za lektora.[1196] Fakt, či bolo pri obsadzovaní kanonických benefícií už v 17. storočí skutočne uplatňované právo opcie, však treba potvrdiť či vyvrátiť na základe ďalšieho výskumu. Nateraz vieme pozitívne dokladovať, že opcia kanonických miest sa naplno začala uplatňovať až po vzniku biskupstva, a to najmä v 19. a 20. storočí.[1197]

1194 GLEJTEK, Miroslav. *Menovania*, s. 131 – 132.

1195 Opcia je právny nárok kanonika nižšieho stupňa na postup v konzistóriu kapituly na vyššie uprázdnené benefícium. CAPELLO, Felice, M. *Summa*, s. 555, nr. 446. S opciou sa stretávame mimo územia Uhorska už v 15. stor. Analýza dekana Rímskej roty z r. 1642 por. *MELLIFLUAE DECISIONES*, s. 780 – 785.

1196 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 427.

1197 Právo opcie kanonických postov striktne zrušil Kódex kanonického práva z r. 1917. Por. *CIC17*, s. 110, Can. 396, § 2. Napriek tomu sa však opcia v Spišskej katedrálnej kapitule uplatňovala aj v nasledujúcich obdobiach až do druhej polovice 20. stor. Nateraz si danú skutočnosť vieme vysvetliť len tak, že išlo o výnimku, ktorá sa aplikovala v prípade povahy fundácie, ktorou boli benefíciá založené, alebo na základe nejakého zvláštneho privilégia, ktoré doposiaľ nepoznáme. Por. STOLÁRIK, Lukáš. *Kanonici*, s. 74. Toto obdobie je však mimo obliga našej publikácie.

Hodnostári Spišskej kapituly v novoveku

Lektori

- František z Naďkőrös (*de Körös*, *Nagykeresi*, dnes HU)

  1537 – 1543 lektor, rektor Kaplnky Božieho tela (Kaplnka Zápoľskovcov) (HRADSZKY, *Initia*, s. 393)

- Matej Serdaheli z Pastuchova (*Zerdahelyi de Pásztó*, dnes HU)

  1547 kanonik, 1550 – 1554 lektor, rektor Kaplnky Božieho tela (Kaplnka Zápoľskovcov), 1553 vikár prepošta Blažeja z Petrovaradína, 1554 rezignoval na kanonikát, odišiel zo Spiša, 1567 jágerský kanonik, 1569 abovsko-novohradský archidiakon (HRADSZKY, *Initia*, s. 398, 399)

- *Blažej z Petrovaradína, spišský prepošt*

  1554 lektor

- Ján Škovranko zo Spišského Podhradia (*Skovranko de Waralja*)

  1548 kanonik, 1549 farár Spišskej Kapituly, subkustód, 1552 zároveň farár v Huncovciach, 1557 lektor, 1585 – 1587 kapitulný vikár po smrti prepošta Bornemisu (HRADSZKY, *Initia*, s. 399)

- Albert zo Segedína

  1560 lektor (HRADSZKY, *Initia*, s. 404)

- *Gregor Bornemisa, spišský prepošt*

  1562 lektor

- Andrej z Veľkého Lomu (*de Nagylám*)

  1562 kanonik, 1562 – 1571 lektor, titulárny prepošt v Turci (HRADSZKY, *Initia*, s. 406)

- Juraj Báčmedei z Budkoviec (*Bachmegyey de Butka*)

  1590 kanonik, 1591 – 1597 lektor s prebendou Kežmarok a Domaňovce, 1591 ordinovaný za kňaza prepoštom Petem, rektor Kaplnky Božieho tela (Kaplnky Zápoľskovcov), 1597 jágerský kanonik, zo Spiša odišiel (HRADSZKY, *Initia*, s. 416)

- Ján Invaci (*Ivanczy*), jágerský kanonik

  1597 lektor, zároveň rektor Kaplnky Božieho tela (Kaplnka Zápoľskovcov) (HRADSZKY, *Initia*, s. 418)

- Gašpar Andaházi z Andíc (*Andaházy de Andicz*)

  1599 kanonik, 1599, 1611 a 1616 kapitulný dekan, 1604 kapitulný notár, 1614 – 1616 vikár prepošta Hosutótyho, 1608 sublektor, 1609 – 1616 lektor, zomrel v r. 1616 (HRADSZKY, *Initia*, s. 418, 419)

- Štefan Fraňáfi (*Franyafy*)

  1600 kanonik, 1603, 1607, 1613 a 1614 kapitulný dekan, 1605 verejný notár, 1607 kantor s prebendou Studenec, Nemešany a Ševkovce (dnes súčasť Jánoviec), zároveň rektor oltára Kaplnky sv. Ondreja, ktorá bola situovaná severne od Kostola sv. Martina, 1617 – 1637 lektor, vikár prepošta Hosutótyho, 1623 titulárny opát sv. Ondreja *prope Visegrad*, 1635 – 1637 vikár v duchovných záležitostiach a kanonik senior[1198] (HRADSZKY, *Initia*, s. 419)

- Andrej Benický (*Benyiczky*)

  1630 kanonik, 1632, 1638 a 1639 kapitulný dekan, 1633 kustód, 1637 kantor, 1638 – 1643 lektor, 1642 titulárny opát Panny Márie v Spišskom Štiavniku, 1643 vikár prepošta Hosutótyho (HRADSZKY, *Initia*, s. 427)

- Tomáš Beberi (*Bebery*)

  1636 kanonik, 1639 kustód, 1645 – 1648 lektor, 1647 titulárny opát Panny Márie v Spišskom Štiavniku (HRADSZKY, *Initia*, s. 428)

- Juraj Šoóš zo Solivaru (*Soós de Sóvár*)

  1640 kanonik, kapitulný dekan, 1649 – 1667[1199] lektor, 1650 titulárny prepošt Panny Márie na Liptove, 1653 titulárny prepošt sv. Štefana vo Varadíne (*de Promontorio Varadinensi*) (HRADSZKY, *Initia*, s. 429, 430)

- Martin Solčáni (*Szolcsányi*)

  1651 kanonik, 1655 – 1657 kapitulný dekan, 1662 titulárny opát Panny Márie v Spišskom Štiavniku, 1663 kapitulný vikár po smrti prepošta Pálfalvaiho, 1663 kustód, 1665 kantor, 1667 – 1679 lektor, zomrel v r. 1679[1200] (HRADSZKY, *Initia*, s. 434)

- Andrej Berzevici (*Berzeviczy*)

  1665 kanonik, zároveň farár Spišskej Kapituly, 1672 – 1675 kapitulný dekan, 1675 kustód, 1677 infulovaný titulárny prepošt sv. Štefana vo Varadíne (*de Promontorio Varadinensi*), 1680

1198 Kanonici Fraňáfi a Dionýz z Jágru 22. 1. 1614 v mene spišského prepošta oficiálne protestovali proti evanjelickej synode v Spišskom Podhradí. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 419.

1199 HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 429 zrejme mylne uvádza jeho kanonikát až do r. 1675.

1200 Kanonik Solčáni v r. 1655 a 1656 vykonal v zastúpení spišského prepošta Jána Pálfalvaiho kánonickú vizitáciu katolíckych kostolov na Spiši. OLEJNÍK, Vladimír. *Spišské prepoštstvo na prelome stredoveku a novoveku II.* Martin Solčáni 2. 7. 1671 viedol po dlhoročnom prerušení počas obdobia protestantizmu prvú procesiu z Levoče na Mariánsku horu. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 434.

vikár ostrihomského arcibiskupa Selepčéniho, 1683 po smrti prepošta Šebeštéňa kapitulný vikár, 1685 – 1700 lektor, zomrel v r. 1700, bol pochovaný v krypte Kostola sv. Martina[1201] (HRADSZKY, *Initia*, s. 438, 439)

- Juraj Doktorovič (*Doktorovich*)

  1693 kanonik, zároveň farár v Ružomberku, 1697 titulárny prepošt Panny Márie na Liptove, 1699 farár Spišskej Kapituly, 1701 lektor, zomrel počas Rákociho povstania asi r. 1708 (HRADSZKY, *Initia*, s. 451)

- Matej Jozef Winkler

  1709 kanonik, 1710 – 1719 lektor, zároveň farár v Spišskom Podhradí, 1711 vikár ostrihomského arcibiskupa, 1712 zároveň farár v Tvarožnej, zomrel v r. 1719, bol pochovaný v Kostole sv. Martina, pred Oltárom Najsvätejšej Trojice[1202] (HRADSZKY, *Initia*, s. 462)

- Juraj Nagy

  1708 kanonik, nelegitímne menovaný Františkom Rákocim, 1709 ostrihomský arcibiskup, kardinál Kristián August Saský toto menovanie zrušil a na žiadosť kapituly kanonikov Nagya r. 1710 menoval legitímne. Medzitým 1708 – 1709 farár Spišská Kapitula, 1714 a 1724 kapitulný dekan, 1724 – 1740 lektor, zomrel v r. 1740, bol pochovaný v kanonickej krypte Kostola sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 457, 458)

- Andrej Čajkovič (*Csajkovics*)

  1715 kanonik, 1717 farár Spišská Kapitula, 1722 kapitulný dekan, 1740 – 1745 lektor, kapitulný vikár po smrti prepošta Peltza, zomrel v r. 1745 (HRADSZKY, *Initia*, s. 464)

- Martin Görgei zo Spišského Hrhova (*Görgey de eadem*)

  1728 kanonik, 1728 farár Spišská Kapitula, 1742 titulárny opát Panny Márie v Sp. Štiavniku, 1745 – 1748 lektor, 1744 po odchode prepošta Barkóciho zo Spiša kapitulný vikár, zomrel v r. 1748, bol pochovaný v krypte Kostola sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 469)

- Ján Borzai (*Borzay*)

  1745 kanonik, 1749 – 1757 lektor, zomrel v r. 1757, pôvodne bol pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 476)

- *Ján Feja, titulárny biskup skutarský (Scutariensis), spišský veľprepošt*

  1735 kanonik, 1737 kapitulný dekan, 1749 kustód, 1752 farár v Spišskej Kapitule, 1755 kantor, 1757 – 1776 lektor (HRADSZKY, *Initia*, s. 471 – 473)

- Imrich, barón Peréni (*Perényi*), zvolený biskup bačinský (*Baciensis*)

  Nar. r. 1746 v Szőllősi (dnes HU), 1774 kanonik, 1775 kapitulný dekan, 1776 lektor, v tom istom roku však odišiel zo Spiša do Trnavy, 1778 rektor Pázmanea, 1779 farár v Trnave, 1787 ostrihomský lektor, 1806 ostrihomský veľprepošt, 1809 zvolený biskup bačinský (*Baciensis*), zomrel r. 1823 v Trnave (HRADSZKY, *Initia*, s. 489)

- Pavol Ordódy, apoštolský protonotár

  Nar. v Liskovej v Trenčianskej stolici, 1769 kanonik, apoštolský protonotár, 1774 kapitulný dekan, 1776 – 1786 lektor, zomrel v r. 1786, pôvodne bol pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 487)

Kantori

- Ján Tomáš z Macoviște (Rumunsko) (*de Makosfalva*, *Makay*, *Makos*)

  1535 kanonik, 1550 kantor (HRADSZKY, *Initia*, s. 392)

- Ladislav z Miletinca (Chorvátsko) (*de Mylethincz*, *Mylethinczy*)

  1546 kanonik, zároveň jágerský lektor, 1551 kantor (HRADSZKY, *Initia*, s. 397)

- Michal Hejcei (*Heycey*) *de Sapronca*

  1554 – 1560 kantor, 1556 súčasne vikár jágerského biskupa, 1560 prepošt Panny Márie v Jágri (HRADSZKY, *Initia*, s. 402)

- Ján z Poľanoviec (*Polyanecz, Polanoczensis*)

  1582 kanonik, 1602 – 1604 kantor, zomrel v r. 1604 (HRADSZKY, *Initia*, s. 409)

- Martin Fejérdy

  1616 kantor[1203] (HRADSZKY, *Initia*, s. 425)

- Gregor Kasoň (*Kaszony*)

1201 Počas Tököliho povstania bol ako zástanca katolicizmu zajatý a odvlečený na Nedecký hrad, odkiaľ ho prepustili až po príchode cisárskych vojsk na Spiš v zime 1683. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 439.

1202 Oltár Najsvätejšej Trojice stál v západnej časti Katedrály sv. Martina pri severnej stene pod organovou emporou. V súčasnosti tam stojí Oltár Božského srdca Ježišovho. NOVOTNÁ, Mária. *Umeleckohistorické diela*, s. 296, 321.

1203 Gabriel Betlen kanonika Fejérdyho vymenoval v r. 1618 za sedmohradského generálneho vikára a archidiakona. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 425.

1628 kanonik, 1633 kustód, 1636 kapitulný dekan, 1639 – 1640 kantor, zomrel v r. 1641 (HRADSZKY, *Initia*, s. 425)

- Michal Antonides-Mráz (*Anthonidesz alias Mraz*)

  1633 kanonik, 1640 – 1660 kantor, kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 428)

- Imrich Luktor (*Luctor, Lucktor, Luktor*)

  1638 kanonik, kapitulný dekan, 1648 kustód, 1663 – 1664 kantor, 1664 titulárny opát Panny Márie de Gágy (HRADSZKY, *Initia*, s. 428, 429)

- Juraj Lenčovič (*Lenchowicz, Lenchowichy, Lenchovich*)

  1653 kanonik, zároveň farár Spišskej Kapituly, 1664, 1665 a 1667 kapitulný dekan, 1665 kustód, 1666 titulárny opát Panny Márie de Gágy, 1675 – 1684 kantor[1204] (HRADSZKY, *Initia*, s. 434, 435)

- Andrej Ondrejkovič (*Ondrejkovics*)

  1659 kanonik, 1661 – 1669 kapitulný dekan, 1675 zástupca lektora (*substitutus lector*), titulárny prepošt Panny Márie na Liptove, 1687 – 1697 kantor, 1688 opäť zástupca lektora, zomrel v r. 1697[1205] (HRADSZKY, *Initia*, s. 436)

- Bernard Forstner (*Forsner, Forstner, Forsnár*)

  1689 kanonik, zároveň farár Spišskej Kapituly, 1698 – 1721 kantor, zomrel v r. 1721, bol pochovaný v Kostole sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 449)

- Matej Klar

  1710 kanonik, 1712 a 1717 kapitulný dekan, 1719 zástupca lektora (*substitutus lector*), 1728 kantor, zomrel v r. 1728, bol pochovaný v Kostole sv. Martina, pred Oltárom sv. Anny[1206] (HRADSZKY, *Initia*, s. 463)

- Jakub Jozef Repaši (*Répássy*)

  1720 kanonik, 1723 kapitulný dekan, 1727 kustód, 1728 – 1749 kantor, zomrel v r. 1749[1207] (HRADSZKY, *Initia*, s. 466)

- Ján Mateides (*Mattheides*)

  1740 kanonik, 1742 kapitulný dekan, 1749 sublektor, 1750 – 1753 kantor, zomrel v r. 1753 (HRADSZKY, *Initia*, s. 473, 474)

- Tomáš Watter, SJ, apoštolský protonotár[1208]

  Nar. v Gbeloch, 1743 kanonik, 1762 – 1769 kantor, apoštolský protonotár, zomrel v r. 1769, pôvodne bol pochovaný v kanonickej krypte[1209] (HRADSZKY, *Initia*, s. 475)

- *Anton Jasvic (Jaszvicz), spišský veľprepošt*

  1768 kanonik, kapitulný dekan, 1768 kustód, 1775 – 1784 kantor, 1782 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 487 – 488)

Kustódi

- František Mekčei (*Mekche, a Mekhe, Mekcsej*), požegský prepošt, stoličnobelehradský kanonik

  1546 zároveň spišský kanonik, 1546 – 1552 vikár prepošta Váraliho, 1547 – 1561 kustód, 1548 po smrti prepošta Váraliho kapitulný vikár, 1550 turniansky archidiakon, 1559 rektor Kaplnky Božieho tela (Kaplnka Zápoľskovcov), zomrel v r. 1562 (HRADSZKY, *Initia*, s. 398)

- Martin

  1561 kustód (HRADSZKY, *Initia*, s. 406)

- Tomáš Šároši-Tekec (*Sárossy alias Tekecz*)

  1579 kanonik, 1588 – 1609 kustód, 1588 kapitulný dekan, zomrel v r. 1609 (HRADSZKY, *Initia*, s. 408)

1204 Kanonik Lenčovič 11. 12. 1681 prevzal späť do rúk katolíkov Kostol sv. Jakuba v Levoči a odovzdal do rúk nového katolíckeho farára Surdina, SJ. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 434, 435.

1205 Náhrobná doska kanonika Ondrejkoviča bola odstránená z podlahy katedrály v súvislosti s regotizáciou a položením novej dlažby v r. 1889. V súčasnosti je inštalovaná v severozápadnej časti kapitulnej hradby, medzi západnou vstupnou bránou a biskupskou rezidenciou.

1206 Oltár sv. Anny stál v západnej časti Katedrály sv. Martina, pri severnej stene pod organovou emporou. V súčasnosti na tomto mieste stojí neogotická spovednica. NOVOTNÁ, Mária. *Umeleckohistorické diela*, s. 308, 321.

1207 V r. 1741 prispel na zvony v Hodinovej veži sumou 300 zlatých. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 466.

1208 Apoštolský protonotár (*protonotarius apostolicus*) je titul člena najvyššieho kolégia prelátov v Rímskej kúrii, ktorý bol udeľovaný siedmim vysokým úradníkom (*protonotarius ad numero participantium*). Od 16. stor. sa tento titul udeľuje ako čestný aj mimo Vatikánu (*protonotarius titularis*, od r. 1905 *protonotarius supra numerum*).

1209 Kvôli dlhodobej chorobe sa zaviazal sľubom, že do konca života si nebude holiť bradu. Po vyliečení svoj sľub dodržal. Na úpätí travertínovej kopy západne od Spišskej Kapituly postavil kúpele, ktoré podľa jeho výzoru dostali názov „Sivá Brada“. Názov sa časom preniesol aj na celú travertínovú kopu a používa sa dodnes. Na vrchole kopy postavil už v r. 1675 spišský prepošt Juraj Báršoň Kaplnku Svätého kríža ako vrchol kalvárie, ktorú dnes poznáme pod názvom Spišský Jeruzalem. T. Watter bol iniciátorom jej kompletnej prestavby a zväčšenia, hoci sa nedožil ani začiatku výstavby v r. 1771. OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský Jeruzalem*, s. 155.

- Dionýz z Jágra (*Agriensis*)

  1609 kanonik, 1610 kustód (HRADSZKY, *Initia*, s. 423)

- Blažej Sikulus-Sékej Kaňa (*Siculus aliter Székely et Kanya*)

  1596 kanonik, 1603 – 1610 kapitulný dekan, 1622 kustód, titulárny opát Panny Márie v Spišskom Štiavniku, rektor Kaplnky Božieho tela (Kaplnka Zápoľskovcov)[1210] (HRADSZKY, *Initia*, s. 417, 418)

- Juraj Nemčický Motúz (*Nemcziczky alias Motus*)

  1612 kanonik, zároveň farár Spišskej Kapituly, 1618 kapitulný dekan, 1623 – 1629 kustód, 1625 titulárny opát *de Bozok*, 1629 vstúpil do Spoločnosti Ježišovej a odišiel zo Spišskej Kapituly (HRADSZKY, *Initia*, s. 424)

- Ján Németi (*Némethy*)

  1641 kanonik, 1660 kapitulný dekan, 1662 kustód (HRADSZKY, *Initia*, s. 430)

- Andrej Santoši (*Santossy*)

  1676 kanonik, 1680 – 1688 kustód, kapitulný dekan, 1686 titulárny opát Panny Márie *de Gágy*, 1688 jágerský kanonik, zo Spiša odišiel (HRADSZKY, *Initia*, s. 442)

- Daniel Sentmariai (*Szent-Mariay*)

  1686 kanonik, 1688 kapitulný dekan, 1689 – 1697 kustód, 1682 titulárny opát sv. Juraja v Liptovskej Osade (*de Gothal*) (HRADSZKY, *Initia*, s. 445)

- Ján Peter Martinovský (*Martinovszky*)

  1690 kanonik, 1692 a 1696 kapitulný dekan, 1700 kantor,[1211] titulárny prepošt v Huncovciach a Lomnici (*de Hunsdorf et Lomnica*), 1705 – 1710 kustód, zomrel v r. 1710 (HRADSZKY, *Initia*, s. 450)

- Juraj Reischer

  1708 kanonik, nelegitímne menovaný Františkom Rákocim, 1709 ostrihomský arcibiskup, kardinál Kristián August Saský toto menovanie zrušil a na žiadosť kapituly kanonikov Reischera r. 1710 menoval legitímne, 1711 kustód, 1712 farár v Sp. Vlachoch, Ľubici a Vrbove, zomrel v r. 1715 (HRADSZKY, *Initia*, s. 459, 461)

- Štefan František Lovišković (*Loviskovich*)

  1710 kanonik, prepošt Panny Márie na Liptove, 1711 – 1719 kustód, 1715 vikár v duchovných záležitostiach prepošta Žigraiho, zomrel v r. 1719 (HRADSZKY, *Initia*, s. 463)

- Peter Castellain de Montigni, zvolený biskup tragurský (*Traguriensis*)

  1728 kanonik, zvolený biskup tragurský (*Traguriensis*), zároveň farár v Sp. Podhradí a Sp. Vlachoch, 1730 – 1747 kustód, zomrel v r. 1747, bol pochovaný v krypte Kostola sv. Martina[1212] (HRADSZKY, *Initia*, s. 469)

- Ľudovít František van den Driesch

  Nar. v Liége (dnes Belgicko), 1735 kanonik, zároveň farár v Sp. Sobote a Matejovciach, 1752 kapitulný dekan, 1757 – 1770 kustód, zomrel v r. 1774, bol pochovaný v krypte Kostola sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 471)

- Imrich Okoličáni (*Okolicsányi*), titulárny biskup *Ansariensis*

  Pochádzal zo Spiša, 1768 kanonik, 1769 kapitulný dekan, 1770 – 1775 kustód, 1775 titulárny prepošt sv. Mikuláša v Lendaku, 1778 titulárny prepošt sv. Štefana, 1779 titulárny biskup *Ansariensis*, kráľovský radca, 1782 kanonik *a latere* prímasa Baťániho, zo Spiša odišiel, 1783 radca dvorskej kancelárie vo Viedni, zomrel vo Viedni r. 1795 (HRADSZKY, *Initia*, s. 486)

- František Borgiáš z Rozhanoviec (*Rozgonyi*)

  1771 kanonik, 1773 kapitulný dekan, 1774 subkustód, 1775 – 1779 kustód, zomrel v r. 1779, pôvodne bol pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 488)

Kanonici

- Štefan z Letanoviec

  1528 – 1530 (HRADSZKY, *Initia*, s. 391)

- Magister Matej zo Spišského Podhradia

  1531 – 1542, zároveň farár v Spišskom Podhradí, 1542 vikár prepošta Horváta (HRADSZKY, *Initia*, s. 391)

- Jakub z Ľubice

1210 Spišskí kanonici Blažej Sikulus a Gašpar Andaházy podpísali v mene Spišskej kolegiátnej kapituly protest uhorského kléru, zhromaždeného v Bratislave, proti bodom Viedenského mieru z r. 1608. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 418.

1211 Tento údaj u Hradského je zrejme nesprávny, obdobie údajného kantorátu Jána Martinovského sa kryje s obdobím, kedy tento úrad zastával ešte Bernard Forstner. Okrem toho postup kanonických hodností smeroval od kustóda ku kantorovi, nikdy nie naopak.

1212 Dňa 8. 4. 1736 položil základný kameň Kostola milosrdných bratov v Sp. Podhradí. V mene ostrihomského arcibiskupa 8. 12. 1745 inštaloval nového spišského prepošta Alexandra Mariášiho. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 469.

1531 – 1542, zároveň farár v Starej Ľubovni (HRADSZKY, *Initia*, s. 392)

- Ján z Kežmarku

  1533 (HRADSZKY, *Initia*, s. 392)

- Eustach z Prešova

  1533 – 1540, 1533 – 1540 vikár prepošta Horváta (HRADSZKY, *Initia*, s. 392)

- Magister František z Hranovnice

  1534 (HRADSZKY, *Initia*, s. 392)

- Vavrinec z Prešova

  1534 – 1546, 1546 zároveň farár Spišskej Kapituly (HRADSZKY, *Initia*, s. 392)

- Vavrinec zo Štítnika (*de Csetnek*)

  1536 – 1546 (HRADSZKY, *Initia*, s. 392)

- Šalamún Regner z Prešova

  1537 – 1540, zároveň farár v Ľubici (HRADSZKY, *Initia*, s. 392)

- Martin

  1537 – 1545, zároveň farár v Bijacovciach (HRADSZKY, *Initia*, s. 393)

- Peter z Poľanoviec (*Polankai*)

  1541 – 1544 (HRADSZKY, *Initia*, s. 393)

- Baltazár z Budína

  1541 – 1557, 1541 zároveň kapitulný notár (HRADSZKY, *Initia*, s. 393)

- Martin z Markušoviec

  1542, zároveň farár Spišskej Kapituly (HRADSZKY, *Initia*, s. 393)

- Klement z Päťkostolia (Pécs, Maďarsko)

  1542 – 1566 (HRADSZKY, *Initia*, s. 393)

- Jakub Frentzels

  1544 (HRADSZKY, *Initia*, s. 393)

- Gašpar z Lipótu (dnes HU) (*de Lypoth*)

  1544 (HRADSZKY, *Initia*, s. 394)

- Jakub Bláč (*Blaatsch*)

  1544 – 1545, zároveň farár v Spišskom Podhradí, vikár prepošta Horváta (HRADSZKY, *Initia*, s. 394)

- Matej Pynder z Bardejova

  1544 – 1572, 1562 vikár prepošta Bornemisu[1213] (HRADSZKY, *Initia*, s. 395)

- Šimon Radec (*de Rada*, *Radeczy*)

  1546 – 1555 (HRADSZKY, *Initia*, s. 397)

- Peter z Monosló (Monoszló, Maďarsko)

  1546 – 1559, 1546 kapitulný dekan, 1553 titulárny opát *de Zerench* (HRADSZKY, *Initia*, s. 398)

- Magister Martin

  1547, zároveň farár v Mlynici (HRADSZKY, *Initia*, s. 398)

- Gregor z Trnavy

  1548 – 1555, zároveň farár Spišskej Kapituly (HRADSZKY, *Initia*, s. 399)

- Andrej zo Segedína (Szeged, Maďarsko)

  1548 – 1553, zároveň obradový spevák, 1552 ordinovaný za kňaza (HRADSZKY, *Initia*, s. 399)

- Magister František z Čanádu (Csanád, Maďarsko)

  1548 – 1549, zároveň rektor Kaplnky sv. Ondreja (HRADSZKY, *Initia*, s. 401)

- Tomáš Ďančevič z Bačky Topole (Chorvátsko) (*Gyanchewych de Topolya*)

  1550 (HRADSZKY, *Initia*, s. 401)

- Šimon z Liptovského Trnovca (*de Tarnócz*)

  1550 (HRADSZKY, *Initia*, s. 401)

- Krištof Feyner z Košíc

  1550 kanonik, 1560 turniansky archidiakon (HRADSZKY, *Initia*, s. 401)

- Michal, rehoľný brat

  1551, zároveň ordinovaný za kňaza (HRADSZKY, *Initia*, s. 401)

- Valentín Verbóci (*Werbóczi, Werbowszczy, Werbovszky, de Werbolcz, Verböczi*)

  1552 – 1562, 1562 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 401)

- Gašpar Zula, prepošt sv. Mikuláša v Lendaku

  1553 zároveň spišský kanonik, neskôr na kanonikát rezignoval (HRADSZKY, *Initia*, s. 402)

- Magister Ladislav z Jablonova

  1553 – 1570 (HRADSZKY, *Initia*, s. 402)

- Ján zo Stoličného Belehradu (Székesfehérvár, Maďarsko)

  1554 – 1559, zároveň farár Spišskej Kapituly (HRADSZKY, *Initia*, s. 402)

- Štefan Val (*Waaly, Wal*)

  1554 (HRADSZKY, *Initia*, s. 402)

- Michal zo Slankamenu (Srbsko) (*de Zalonkemen*)

  1554 – 1560 (HRADSZKY, *Initia*, s. 402)

1213 Kanonici Matej Pynder a Martin boli vyslaní na synodu, ktorú v r. 1545 zvolal prepošt Várali. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 395.

- Štefan Ján Haršáň z Nagyharsány (Maďarsko) (*Harsány de Nagy-Harsány*)

  1554 – 1566, 1558 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 403)
- Magister Bartolomej z Balaty – Szent Miklós (Maďarsko) (*de Balath-Szent-Miklós*)

  1558 (HRADSZKY, *Initia*, s. 403)
- Ján Palochus

  1558 (HRADSZKY, *Initia*, s. 403)
- Ladislav z Prešova

  1559 (HRADSZKY, *Initia*, s. 403)
- Vavrinec Ratka (*Ratka, Rapko*)

  1559 – 1560 (HRADSZKY, *Initia*, s. 403)
- Ladislav z Kemeša (Maďarsko) (*de Kemes*, *Kemesy*)

  1559 – 1561 (HRADSZKY, *Initia*, s. 403)
- Magister Vavrinec z Jelšavy

  1557, zároveň obradový spevák (HRADSZKY, *Initia*, s. 403)
- Juraj Sepši (*Szepschy*)

  1560 (HRADSZKY, *Initia*, s. 404)
- Jakub

  1560 (HRADSZKY, *Initia*, s. 404)
- Matej z Prešova

  1561 (HRADSZKY, *Initia*, s. 406)
- Ján Zoltai (*Zolthay*)

  1562 – 1565, zároveň rektor špitála v Berehove (UA) (HRADSZKY, *Initia*, s. 406)
- Juraj z Opavy (*Opaviensis*)

  1564, zároveň farár Spišskej Kapituly (HRADSZKY, *Initia*, s. 406)
- Gregor Farenič (*Farenych, Faroenich*)

  1564 – 1581 (HRADSZKY, *Initia*, s. 406)
- Magister Albert z Krobi (Poľsko) (*Crobensis*)

  1565 – 1571 (HRADSZKY, *Initia*, s. 406)
- Albert Benedikt Zilaď (*Zylagy*)

  1565 – 1575 (HRADSZKY, *Initia*, s. 407)
- Anton Garai (*Garray*)

  1566 – 1571 kanonik, 1568 vikár prepošta Bornemisu, 1571 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 407)
- Andrej Greďstei (*Gregysthey, Gregysthycey*)

  1566 – 1574 kanonik, 1572 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 407)
- Andrej Šimandi (*Symandy*)

  1567 – 1568 (HRADSZKY, *Initia*, s. 407)
- Václav z Lublina (*Lwblinensis*)

  1567 – 1696 kanonik, 1569 – 1580 farár Spišskej Kapituly, 1578 a 1582 vikár prepošta Bornemisu (HRADSZKY, *Initia*, s. 407)
- Ján z Myšleníc (Myślenice, Poľsko) (*Mysliciensis*)

  1568 (HRADSZKY, *Initia*, s. 407; GOTKIEWICZ, Polacy, s. 142)[1214]
- Blažej z Veľkého Lomu (*de Nagylám*)

  1571 – 1574 (HRADSZKY, *Initia*, s. 407)
- Albert z Veľkého Šariša

  1573 – 1577 (HRADSZKY, *Initia*, s. 408)
- Michal Haďmáši (*Hagymássy*)

  1574 – 1577 (HRADSZKY, *Initia*, s. 408)
- Blažej z Merne (Mernye, Maďarsko) (*Wasaros-Mernyey*)

  1574 kanonik, 1580 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 408)
- Andrej zo Spišského Podhradia

  1575 (HRADSZKY, *Initia*, s. 408)
- Ján Fejervári z Hlohovca (*Feyerwáry alias Bereghszegy*)

  1577 kanonik, 1577 kapitulný dekan, 1582 jágerský kanonik. (HRADSZKY, *Initia*, s. 408)
- Tomáš z Dobriny (*Dombriniensis, Dombrinus*)

  1578 kanonik, 1580 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 408)
- Mikuláš Odolinský (*Odolinszky*)

  1579 – 1590 kanonik, 1581 farár Spišskej Kapituly (HRADSZKY, *Initia*, s. 409)
- Ján Hrušinský (*Chrusinszki, Hruschynszky*)

  1582 (HRADSZKY, *Initia*, s. 409)
- Magister Stanislav Kremnitzer z Veľkej Lesnej (*Kremercheni, Kremerszki, Kremnyczer de Richvald*)

  1583 kanonik, zomrel v r. 1606 (HRADSZKY, *Initia*, s. 409)
- Gregor Kromar (*Kromar, Komar*)

  1586 kanonik, 1587 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 410)
- Vavrinec z Granča (*Granchy, Granchius*)

  1587 kanonik – magister, 1588, 1589 a 1596 kapitulný dekan, zomrel asi v r. 1600 (HRADSZKY, *Initia*, s. 414)
- Tomáš Grosman (*Graszmann*)

  1588 – 1591 (HRADSZKY, *Initia*, s. 415)

1214 GOTKIEWICZ, Marian. *Polaczy*, s. 142.

- Matej Alfonz Muchovský zo Sliezska

  1589 kanonik, 1589 ordinovaný za kňaza prepoštom Petem, 1596 investovaný za farára v Podolínci, zo Spišskej Kapituly odišiel, zomrel v Podolínci v r. 1618 (HRADSZKY, *Initia*, s. 415)
- Juraj Skačaný (*Zkachany*)

  1591 kanonik, 1592 ordinovaný za kňaza prepoštom Petem (HRADSZKY, *Initia*, s. 417)
- Štefan Demetri z Liptovského Michala (*Szentmihály alias Demetri de Szent-Mihály*)

  1594 (HRADSZKY, *Initia*, s. 417)
- Ladislav z Čobádu (*de Chobat*)

  1595 (HRADSZKY, *Initia*, s. 417)
- Štefan z Košíc (*Cassoviensis*)

  1596 (HRADSZKY, *Initia*, s. 417)
- Juraj Novák

  1598 (HRADSZKY, *Initia*, s. 418)
- Vavrinec z Moglie (*Mogliensis*)

  1602 – 1629 (HRADSZKY, *Initia*, s. 423)
- Jakub Almáši (*Almasy*)

  1602 kanonik, 1604 kapitulný dekan, zomrel v Levoči v r. 1608 počas obliehania mesta cisárskymi vojskami (HRADSZKY, *Initia*, s. 420)
- Magister Juraj Rutkovič z Veľkej Paludze (*Ruttkovicz de Nagy-Palugya*)

  1603 – 1621 kanonik, 1607 – 1611 farár Spišskej Kapituly, zároveň farár v Spišskom Hrušove (HRADSZKY, *Initia*, s. 420)
- Pavol Bezerédi (*Bezerédy*)

  1605 kanonik, zomrel vo Viedni v r. 1605 (HRADSZKY, *Initia*, s. 421)
- Ján Detre

  1610 kanonik, zároveň kanonik – kustód Jágerskej kapituly, zomrel v Jasove v r. 1614 (HRADSZKY, *Initia*, s. 423)
- Andrej Nesporinus

  1610 kanonik, 1616 kapitulný dekan, zomrel v Spišskom Podhradí v r. 1622 (HRADSZKY, *Initia*, s. 423)
- Eliáš Svajovius (*Swajowius, Suaiouius*)

  1611 kanonik, zomrel v r. 1622 (HRADSZKY, *Initia*, s. 424)
- Gašpar Hagel

  1612 kanonik, zomrel v r. 1633 (HRADSZKY, *Initia*, s. 424)
- Michal Delnei

  1613 kanonik, zomrel v r. 1616 (HRADSZKY, *Initia*, s. 424)
- Ján Almáši (*Almássy*)

  1613 – 1635 kanonik, 1620 a 1634 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 424)
- Magister Gašpar Hoffman

  1613 – 1637 (HRADSZKY, *Initia*, s. 425)
- Ján Köhalom (*Kewhalom*)

  1617 (HRADSZKY, *Initia*, s. 425)
- Magister Andrej Tomáš Cvetkovič (*Czwetkovich, Czwethkovith, Czaitkovich*)

  1623 kanonik, zomrel v r. 1629 (HRADSZKY, *Initia*, s. 425)
- Magister Benedikt Rechenius

  1625 – 1629 (HRADSZKY, *Initia*, s. 425)
- Ján Gregor Mateides (*Matheidesz*)

  1629 – 1630 (HRADSZKY, *Initia*, s. 426)
- *Joachim Luženský, spišský prepošt*

  1630 – 1638 (HRADSZKY, *Initia*, s. 426, 427)
- Adam Hanušovský (*Hanusovszky*)

  1631 – 1638 (HRADSZKY, *Initia*, s. 427)
- Ján Scepusius

  1632 (HRADSZKY, *Initia*, s. 428)
- Michal Damiani (*Damiany, Damjany*)

  1633 – 1637 kanonik, 1634 kapitulný dekan a farár Spišskej Kapituly (HRADSZKY, *Initia*, s. 428)
- Vavrinec Kolcvai (*Kolczway, Kolczunay*)

  1638 – 1642 kanonik, 1641 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 428)
- Zlajcanský (*Zlayczanszky*)

  1639 (HRADSZKY, *Initia*, s. 429)
- Bartolomej Klaudi (*Claudy, Claudius, Claudia, Clawdni*)

  1639 – 1649 (HRADSZKY, *Initia*, s. 429)
- Daniel Burian

  1641 – 1643 (HRADSZKY, *Initia*, s. 430)
- Andrej Jeremiáš Trinka (*Trinka, Trenka*)

  kanonik 1642 – 1651, zomrel v r. 1652 (HRADSZKY, *Initia*, s. 430; OLEJNÍK, *Synopsa II*, s. 274, 275)
- Ján Jurmanič (*Jurmanich*)

  1643 – 1663 (HRADSZKY, *Initia*, s. 432)
- František Mika

  1643 – 1672 kanonik, zároveň farár Spišskej Kapituly, 1651 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 432)

- Ján Tót-Prónai (*Thot-Pronay, Tóth-Prónay, Totpronay*)

  1649 – 1657 (HRADSZKY, *Initia*, s. 433)
- Ján Protner

  1650 kanonik, 1656, 1659 a 1661 kapitulný dekan, zomrel v r. 1664 (HRADSZKY, *Initia*, s. 434)
- Martin Kriváči z Nižného Slavkova (*Krivácsy de Alsó Szalok*)

  1662 kanonik, 1665 kapitulný dekan, zomrel v r. 1678, bol pochovaný v Kostole sv. Martina pred Oltárom sv. Anjela strážcu[1215] (HRADSZKY, *Initia*, s. 436)
- Ján Bogatfalvai (*Bogatfalvay*)

  1663 – 1665 (HRADSZKY, *Initia*, s. 438)
- Ján Betlenfalavai (*Bethlenfalvay*)

  1663 – 1681 kanonik, 1667 a 1669 kapitulný dekan[1216] (HRADSZKY, *Initia*, s. 438)
- Andrej Žigrai (*Zegray, Zigray, Zsigray*)

  1665 kanonik, zomrel počas morovej nákazy v r. 1679, bol pochovaný v Kaplnke sv. Valentína severovýchodne od Kostola sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 438, 445)
- Martin Slavkai (*Szlavkay*)

  1660 kanonik, 1671 – 1672 zároveň farár v Bijacovciach, 1683 – 1688 kapitulný dekan, zomrel v r. 1701[1217] (HRADSZKY, *Initia*, s. 439)
- Andrej Magunai (*Magunay*)

  1679 kanonik, zároveň farár v Spišskom Hrhove, onedlho farár v Spišskej Kapitule,[1218] 1685 a 1686 kapitulný dekan, zomrel v r. 1687 (HRADSZKY, *Initia*, s. 444, 445)
- Martin Pongrác z Liptovského Mikuláša a Olováru (*Pongrácz de Szent Miklós et Óvár*)

  1680 kanonik, 1689 a 1690 kapitulný dekan, zomrel v r. 1702 (HRADSZKY, *Initia*, s. 445)
- Bartolomej Rozmus (*Roszmusz*)

  1682 kanonik, 1683, 1684 a 1689 kapitulný dekan, zomrel v r. 1689, bol pochovaný v Kostole sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 446)
- František Lapšanský (*Lapsanszky*), titulárny biskup rosonský (*Rosoniensis*)

  1686 kanonik, 1687 bratislavský kanonik, zo Spiša odišiel, 1697 ostrihomský kanonik, 1709 titulárny biskup rosonský (*Rosoniensis*), menovanie za čanádskeho biskupa zo zdravotných dôvodov odmietol, zomrel v r. 1710 (HRADSZKY, *Initia*, s. 447, 448)
- Matej Vitkóci (*Vitkoczy*)

  1688 kanonik, zomrel v r. 1689, bol pochovaný v Kostole sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 448)
- Alojz Robik

  1690 (HRADSZKY, *Initia*, s. 449)
- František Ferencfi (*Ferenczfy*)

  1690 kanonik, 1693 kapitulný dekan, zomrel v r. 1697 (HRADSZKY, *Initia*, s. 449)
- Ján Pauernfeind zo Schönhornu, SJ (*Pauernfeind von Schönhorn*)

  1690 kanonik, zároveň veľkovaradínsky veľprepošt, preto nerezidoval v Spišskej Kapitule, 1696 titulárny opát Hrabkova (*de Hrabko*), 1698 odišiel do Pasovskej diecézy (HRADSZKY, *Initia*, s. 450)
- Imrich Lubi z Beňadikovej (*Luby de Benedekfalva*), titulárny biskup katarský (*Cathariensis*)

  1692 kanonik, 1694 ostrihomský kanonik a farár, odišiel zo Spiša, 1708 titulárny biskup katarský (*Cathariensis*), zomrel v r. 1712 (HRADSZKY, *Initia*, s. 450, 451)
- Ján Hramati (*Harmathy*)

  1693 titulárny kanonik (sic), zároveň farár v Liszke (HU), zomrel v Levoči asi v r. 1693 – 1703 (HRADSZKY, *Initia*, s. 451)
- Vavrinec Ivak

  1697 kanonik, zomrel po dlhej chorobe asi r. 1705 (HRADSZKY, *Initia*, s. 453)
- Tomáš Betlenfalvai (*Bethlenfalavay*)

  1698 – 1702 kanonik, 1699 kapitulný dekan (HRADSZKY, *Initia*, s. 454)
- Pavol Nebest

  1698 kanonik, zároveň farár v Tolčve (Tolcsva, HU), 1710 zbavený kanonikátu za účasť na Rákociho povstaní, so súhlasom prepošta

1215 Pôvodne bol Oltár sv. Anjela strážcu umiestnený vľavo pred víťazným oblúkom Katedrály sv. Martina. Tam bol zrejme situovaný aj Kriváčiho hrob. NOVOTNÁ, Mária. *Umeleckohistorické diela*, s. 308, 321.

1216 V r. 1666 postavil v lokalite Pažica západne od Spišskej Kapituly Kaplnku sv. Rozálie, ktorá je súčasťou kalvárie, dnes známej pod názvom Spišský Jeruzalem. OLEJNÍK, Vladimír. *Spišský Jeruzalem*, s. 151.

1217 Pred smrťou fundoval oltárnu menzu k Oltáru sv. Anny. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 439.

1218 Ako kapitulský farár sa vyznamenal pri ošetrovaní a zaopatrovaní nakazených a zomierajúcich počas morovej nákazy, ktorá zúrila v Sp. Kapitule, Sp. Podhradí, Jablonove, Lúčke, Baldovciach, Ordzovanoch, Bijacovciach, Poľanovciach, Granči, Petrovciach a ďalších okolitých obciach v r. 1679 – 1681.

Žigraiho dožil ako jednoduchý kňaz v Spišskej Kapitule (HRADSZKY, *Initia*, s. 454)

- Juraj Lachovič (*Lachovich*)

  1699 kanonik, 1700 kapitulný dekan, 1710 zbavený kanonikátu za účasť na Rákociho povstaní, so súhlasom prepošta Žigraiho dožil ako jednoduchý kňaz v Spišskej Kapitule (HRADSZKY, *Initia*, s. 454)

- Ján Wagner von Ankerberg

  1700 kanonik, zomrel počas Rákociho povstania asi r. 1706 (HRADSZKY, *Initia*, s. 455)

- Andrej Ďurný (*Gyurny*, sic)

  1702 kanonik, zároveň farár Spišskej Kapituly, 1705 kapitulný dekan, zomrel počas Rákociho povstania asi r. 1706 (HRADSZKY, *Initia*, s. 455)

- Juraj Jelenčič (*Jelencsics*)

  1702 kanonik, zomrel počas Rákociho povstania asi r. 1709 (HRADSZKY, *Initia*, s. 455, 456)

- Jakub Almáši (*Almássy*)

  1702 kanonik, 1707 kapitulný dekan, zomrel v r. 1709 v opatere rehoľníkov v Kláštore minoritov v Levoči (HRADSZKY, *Initia*, s. 456)

- Juraj Šrot (*Sroth*)

  1705 kanonik, zomrel počas morovej nákazy v r. 1711 (HRADSZKY, *Initia*, s. 456)

- Jozef Frey, rehoľník, regulárny kanonik

  1706 kanonik, nelegitímne menovaný Františkom Rákocim, 1709 ostrihomský arcibiskup, kardinál Kristián August Saský toto menovanie zrušil, Frey z Kapituly odišiel s povstalcami (HRADSZKY, *Initia*, s. 457)

- Štefan Hanušóci (*Hanusóczy*)

  1710 kanonik, zomrel v r. 1713, bol pochovaný v krypte Kostola sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 462)

- Peter Ludáni (*Ludányi*)

  1710 – 1712 (HRADSZKY, *Initia*, s. 463)

- *Ján Peltz, spišský prepošt*

  1711 – 1724 (HRADSZKY, *Initia*, s. 463)

- Juraj Lanckovský (*Lanzkovszky, Lanczoczky, Lanczkotszky*)

  1712 – 1715 (HRADSZKY, *Initia*, s. 463)

- Ján Bilský (*Bilszky*)

  1712 kanonik, 1713 kapitulný dekan, zomrel v r. 1725 (HRADSZKY, *Initia*, s. 464)

- Mikuláš Sadecký (*Szadeczky*)

  1713 kanonik, v tom istom roku na kanonikát rezignoval (HRADSZKY, *Initia*, s. 464)

- Andrej Winkler

  1715 – 1720 (HRADSZKY, *Initia*, s. 464)

- Andrej Čepčéni (*Csepcsényi, Csepcsanszky*)

  kanonik 1719, 1721 kapitulný dekan, zomrel v r. 1738 (HRADSZKY, *Initia*, s. 465)

- Štefan Mišlenický (*Misleniczky*)

  1720 kanonik, 1725 zároveň farár v Spišskej Kapitule, zomrel v r. 1727, bol pochovaný v Kostole sv. Martina[1219] (HRADSZKY, *Initia*, s. 466)

- Adam, barón Majtéň zo Sivého Kameňa (*Majthényi de Kesselökö*), konsekrovaný biskup *Eboracensis*

  1721 kanonik, 1725 kapitulný dekan, 1728 bratislavský kanonik, zo Spiša odišiel, 1731 ostrihomský kanonik, 1734 nitriansky kanonik, 1737 prepošt *de Viridi Campo*, 1743 ostrihomský veľprepošt, vysvätený biskup *Eboracensis*, zomrel v r. 1743 (HRADSZKY, *Initia*, s. 466, 467)

- Juraj Augustini

  1724 kanonik, zomrel v r. 1726, bol pochovaný v Kostole sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 467)

- Ján Bobot (*Boboth*)

  1727 – 1729 (HRADSZKY, *Initia*, s. 468)

- Matej Borza

  1727 kanonik, zomrel v r. 1731, bol pochovaný vo vtedy čerstvo zreštaurovanej kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 468)

- Peter Belivaqua

  1727 kanonik, 1742 rezignoval na kanonikát (HRADSZKY, *Initia*, s. 468)

- Žigmund Haško (*Hasko*)

  1727 kanonik, zároveň farár vo Vrbove, následne ešte v tom istom roku investovaný za farára v Spišskej Kapitule, zomrel v r. 1742, bol pochovaný vo svätyni Kostola sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 468, 469)

- Štefan Nedecký (*Nedeczky*)

  Nar. v Rajci, 1730 kanonik, 1733 ostrihomský kanonik, zo Spiša odišiel, zomrel v r. 1787 v Trnave (HRADSZKY, *Initia*, s. 470)

- Mikuláš Štefan Jaklin

  Nar. v r. 1701 v Dolných Lefantovciach, 1732 kanonik, 1735 ostrihomský kanonik, zo Spiša odišiel, zomrel v r. 1787 v Trnave (HRADSZKY, *Initia*, s. 470)

1219 Na vlastné náklady zadovážil sochu sv. Jána Nepomuckého, ktorá stojí pred kňazským seminárom. HRADSZKY, Josephus. *Initia*, s. 466.

- Ján Kalinovský (*Kalinovszky*)

  1734 (HRADSZKY, *Initia*, s. 471)
- Štefan, barón Luženský (*Luzsénszky de Reglicz*)

  1734 kanonik, v tom istom roku menovaný za veľkovaradínskeho biskupa, zomrel v Levoči ešte pred prijatím potvrdenia z Ríma, bol pochovaný v Kostole sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 471)
- Andrej Fridrich Župančič (*Suppanczigh*)

  1738 kanonik, 1740 kancelár Apoštolskej nunciatúry vo Viedni, zo Spiša odišiel, zomrel r. 1778 (HRADSZKY, *Initia*, s. 473)
- Prius Felicián Miklavič (*Miklavich*)

  1740 kanonik, zomrel v r. 1747 a bol pochovaný v Kostole sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 473)
- Ignác Perger

  1743 kanonik, 1746 kapitulný dekan, v tom istom roku zbavený kanonikátu a investovaný za farára v Levoči (HRADSZKY, *Initia*, s. 475)
- Ján Majno

  1749 kanonik, kapitulný dekan, zomrel v r. 1753, pôvodne bol pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 476)
- Ján Lukáš Gelert z Doboša (*Gellert de Dobos*), apoštolský protonotár

  1749 kanonik, apoštolský protonotár, 1754 ostrihomský kanonik, zo Spiša odišiel, zomrel v r. 1768 (HRADSZKY, *Initia*, s. 477)
- Ján Palšai (*Palsay*), apoštolský protonotár

  1749 kanonik, apoštolský protonotár, zomrel v r. 1760 (HRADSZKY, *Initia*, s. 477)
- Alexej, barón Sobek z Korniša (*Szobek de Kornis*)

  1751 kanonik, 1766 kapitulný dekan, v r. 1768 bol kanonikátu zbavený a zo Spišskej Kapituly odišiel do svojho domu v Kamennej Porube (HRADSZKY, *Initia*, s. 477)
- Ladislav Lubi z Beňadikovej (*Luby de Benedekfalva*)

  1753 kanonik, kapitulný dekan, zomrel v r. 1763, bol pôvodne pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 478)
- Michal Okoličáni (*Okolicsányi*)

  Nar. r. 1712 v Körtvélyesi v Zemplínskej stolici (HU), 1753 kanonik, kapitulný dekan, 1756 ostrihomský kanonik, zo Spiša odišiel. Zomrel v r. 1771 v Trnave (HRADSZKY, *Initia*, s. 478)
- Ján Jozef Chryzostom Dežéfi z Černeku (*Desewffy, Dezsöffy de Csernek*)

  1753 kanonik, 1776 farár Spišská Kapitula, 1779 katedrálny archidiakon, zomrel v r. 1782, pôvodne bol pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 478)
- Karol Anton von Eyersperg

  1754 kanonik, zomrel v r. 1779, pôvodne bol pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 479)
- Juraj Koleda

  1757 kanonik, 1759 kapitulný dekan, 1763 ostrihomský kanonik, zo Spiša odišiel, zomrel v r. 1767 (HRADSZKY, *Initia*, s. 480)
- Andrej Rabček (*Rabcsek*)

  Nar. r. 1712 v Bystrici nad Váhom, 1757 kanonik, v r. 1768 bol kanonikátu zbavený (HRADSZKY, *Initia*, s. 481)
- Ján Cabafi (*Czabafy*)

  1762 kanonik, zomrel v r. 1764, bol pôvodne pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 484)
- Imrich Matiašovský z Dolných Matiašoviec (*Matyásovszky de Alsó-Matyasócz*), apoštolský protonotár

  1763 kanonik, kapitulný dekan, apoštolský protonotár, zomrel v r. 1764, bol pochovaný v krypte Kostola sv. Martina (HRADSZKY, *Initia*, s. 483)
- Karol z Gánoviec (*Gánóczy*)

  1764 kanonik, 1764 a 1767 kapitulný dekan, zomrel v r. 1767, pôvodne bol pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 484)
- Ladislav Bertalanfi (*Bertalanffy de Pornok*)

  1764 kanonik, 1768 bol kanonikátu zbavený (HRADSZKY, *Initia*, s. 485)
- Ján Filo

  Nar. v Nitre, 1764 kanonik, kapitulný dekan, 1769 ostrihomský kanonik, zo Spiša odišiel, 1773 rektor Séčéniho kolégia v Budíne, zomrel v r. 1786 v Trnave (HRADSZKY, *Initia*, s. 485)
- František Dravecký (*Draveczky*)

  Nar. r. 1725 vo Varaždíne (dnes CRO), 1768 kanonik, 1771 a 1772 kapitulný dekan, 1772 ostrihomský kanonik, zo Spiša odišiel, 1773 nitriansky archidiakon, 1790 ostrihomský kanonik – kustód, zomrel v r. 1802 (HRADSZKY, *Initia*, s. 485)
- Mikuláš Konde z Pokateleku (*Kondé de Pókatelek*), varadínsky biskup

Nar. v Novej Vsi (dnes súčasť Dunajskej Stredy), 1768 kanonik, 1770 kapitulný dekan, titulárny opát Panny Márie v Spišskom Štiavniku, 1772 rektor Pázmanea, zo Spiša odišiel, 1773 ostrihomský kanonik, 1800 varadínsky biskup, zomrel v r. 1802 (HRADSZKY, *Initia*, s. 486)

- Juraj Hološi (*Hollosy*), apoštolský protonotár

  1769 kanonik, apoštolský protonotár, 1770 prefekt Séčéniho seminára v Budíne, zo Spiša odišiel, 1776 trnavský kanonik, 1776 ostrihomský kanonik, 1786 nitriansky archidiakon, zomrel v Ostrihome r. 1796 (HRADSZKY, *Initia*, s. 486, 487)

- Jozef Fabian

  1773 kanonik, 1776 kapitulný dekan, 1779 farár Spišská Kapitula, zomrel v r. 1798, je pochovaný v kanonickej krypte (HRADSZKY, *Initia*, s. 489, 490)

SUMMARY

Representing a cultural-educational centre, Spišská Kapitula played a significant role in the history of the Hungarian Kingdom, and Slovakia as well. The monograph focuses on the period from the establishment of this religious, cultural and educational centre until the establishment of the Spiš bishopric in 1776.

The introduction of the book is dedicated to a history of research on chapters in general, on Spišská Kapitula as the place and on the Spiš collegiate chapter as an organisation. The theories and scientific hypotheses on the establishment and on the development of Spišská Kapitula, including the collegiate chapter have been examined in the following extensive part. Consequently, the significant moments in the history of Spišská Kapitula during a period from the turn of the 12th and 13th centuries until the establishment of the Spiš bishopric in 1776 have been emphasized. In the next chapter the architectural development of the place has been described, starting from its early beginnings revealed by the latest archaeologic researches up to the art historical and architectonic analyses of the development of individual edifices at Spišská Kapitula, namely the provost's palace, the buildings of Jesuits, the houses of the canons and the fortification system. Moreover, this part of the book focuses on the hypotheses on the significance and architectural development of the adjacent archaeological site "Pažica", which has been related to Spišská Kapitula more extensively than previously expected, in accordance with the latest findings.

The next chapter deals with the system of education in the Middle Ages in general, and Spišská Kapitula in particular, mentioning the scholars who studied or acted in Spišská Kapitula at the time. The following chapter focuses on the written sources of culture in Spišská Kapitula and thus has been divided into two interconnected parts. The first one depicts pragmatic written manuscripts in Spišská Kapitula in the Middle Ages regarding the production of administrative documents such as the diplomas, general documents, letters and so on. From the 1240s until 1870 Spišská Kapitula held the position of the place of authentication (locus credibilis) and as such had been providing notarial services to the inhabitants of the kingdom within wide surroundings. The study of seals and seal matrixes (sphragistics) has definitely been related to the pragmatic written production too. Therefore, the following chapter deals with the institutional seals used by the Spiš collegiate chapter and by all known provosts serving at Spišská Kapitula during a period from 13th century until the establishment of the Spiš bishopric in 1776.

At the end of the publication the biographical portraits of all known Spiš provosts have been incorporated, including the lists of the canons that acted in the given period of time. The lists have been enriched by the brief studies on the development of internal structure of the collegiate chapter, along with the statistical indicators for the number of canons operating at their posts during the given time. Naturally, the aforementioned indicators have been closely related to the external history, i.e. events that had been more or less intensively influencing the historical development of the institution throughout the history.

The historical research of Spišská Kapitula – forming a dynamic, living institution cannot be considered as definitely finalized at any stage. Neither does the presented monograph assume that all possible issues have been covered by the book. Undoubtedly, there still are several other personalities or events that are likely to have increasingly influenced spiritual and cultural heritage of Spišská Kapitula, though they might have remained unexplored and therefore need to be researched more profoundly in the future.

PRAMENE A BIBLIOGRAFIA

Archívne pramene

Archív Arcibiskupského úradu v Košiciach (AABÚ KE)

- Fond Zbierka kníh
- Fond Zbierka liturgických odevov

Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula (ABÚ SK)

Archívny fond Hodnoverné miesto Spišská kapitula (HMSK)

Archívny fond Spišské biskupstvo (SpB)

- Oddelenie Kanonické vizitácie (KV)
- Zbierka pečatí a pečatidiel
- Knižnica Spišskej kapituly (KSK)

Archív Pamiatkového úradu SR (APÚ SR)

Biblioteca Națională a României, Alba Iulia (BNR, AI)-Rumunská národná knižnica, Alba Iulia, Biblioteca Batthyaneum

Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest (MNL)

Országos levéltár (OL)

- Acta Ecclesiastica (E 150)
- Acta Jesuitica (E152)
- Diplomatikai fényképgyűjtemény (DF)
- Diplomatikai levéltár (DL)
- Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii (A57, LR)
- Urbaria et Conscriptiones (UC)

MV SR, Štátny archív v Prešove, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (SA LE)

- Archívny fond Rímskokatolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule (RKBÚSK)
  - Oddelenie Kanonické vizitácie (KV)
- Archívny fond Súkromný archív Spišskej kapituly (SASK)
- Archívny fond Spišské prepoštstvo (SpP)

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (OSzK) – Széchényiho krajinská knižnica, Budapešť

Slovenský národný archív (SNA)

Vědecká knihovna v Olomouci (VKOl)

Výskumné správy

FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Hradby Spišskej Kapituly. Nálezová správa architektonického výskumu r. 1973-74.* Bratislava: SÚPSOP, 1973 – 1974, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 1244

FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Spišská Kapitula – iluzívna maľba na opevnení.* Bratislava: SÚPSOP, 1974, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 1013

FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. *Pôdorysy objektov, objavených počas archeologického výskumu lokality Pažica.* Nedatované (1977?). Uložené: APÚ SR, sign. A 3424

FILLOVÁ, Ľubica – ŠIMKOVIC, Michal – MATEJKA, Miroslav. *PR Spišská Kapitula. Kanónia č. 14. č. ÚZPF 775/1. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum.* Banská Bystrica, 2007, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

HABERLANDOVÁ, Helena – POLAKOVIČOVÁ, Soňa. *Spišská Kapitula, kanonický dom č. 17 (674). Pamiatkový prieskum.* Bratislava: ÚVPSKaOP, 1975, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 5703

HABERLANDOVÁ, Helena. *Spišská Kapitula, kanonický dom č. 15. Pamiatkový výskum.* Bratislava: ÚVPSK a OP, 1976, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 5704/1

JANOVSKÁ, Magdaléna a kol. *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum.* Levoča: Štúdio J+J, 2007, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Kanónia č. 8, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie. Architektonicko-historický výskum*. Levoča: Štúdio J+J, 2011. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Mestské opevnenie v Spišskej Kapitule, objekt Dolná brána a priľahlý severný úsek hradby opevnenia s dvomi cisternami. Architektonicko-historický výskum.* Levoča: Štúdio J+J, 2013, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír a kol. *NKP Palác biskupský s areálom v Spišskom Podhradí – Spišskej Kapitule: Biskupská záhrada. Architektonicko-historický výskum*. Levoča: Štúdio J+J, 2015, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

JANOVSKÁ, Magdaléna a kol. *Architektonicko-historický výskum uličného interiéru Pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula*. Levoča: Štúdio J+J, 2015, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

KRIŽANOVÁ, Eva – ONDREIČKOVÁ, Radmila. *Spišské Podhradie. Základný umelecko-historický a architektonický výskum.* Bratislava: SÚPSOP, 1966, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 649. Situačné plány a výškopisy pod sign. A 1620

KUČEROVÁ, Marta. *Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu „Zámer úpravy nehnuteľnosti – intravilán – verejné*

priestranstvo – uličný interiér Spišská Kapitula". Kežmarok: Múzeum v Kežmarku, 2015, rkp. Uložené: ABÚ SK, bez sign.

KYNCL, Tomáš. Výskumná správa č. 138-13, Dendrochronologické datovanie drevených konštrukčných prvkov z hornej a dolnej brány v areáli Spišské Kapituly, Brno 2013. In JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Mestské opevnenie v Spišskej Kapitule, objekt Dolná brána a priľahlý severný úsek opevnenia s dvomi cisternami, architektonicko-historický výskum*, príloha č. 12.2

LALKOVÁ, Jarmila – URBANOVÁ, Norma: *Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula. Urbanisticko-historický výskum územia a zásady ochrany obnovy a prezentácie hodnôt pamiatkového územia.* Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2004. Dostupné online: https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/SP_Kapitula/0102-SpKapitula-historia.pdf [29. 10. 2015]

ORIŠKO, Štefan. *Spišská Kapitula, kanonický dom č. 5. Pamiatkový prieskum.* Bratislava: ÚVPSKaOP, 1976, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 5710/A

TERRAY, Miroslav. *Správa z GPR prieskumu v exteriéri Katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule*. Košice: Terra s.r.o., 2013. Dostupné online: http://www.terray.sk [16. 5. 2020].

ULIČNÝ, Marián – HARČAR, Peter – LUKÁČ, Gabriel. *Spišské Podhradie – MPR Spišská Kapitula. NKP Katedrála sv. Martina. Archeologický výskum v roku 2008*. Prešov: Pamiatkový úrad SR, 2010, rkp. Uložené: KPÚ Prešov

ULIČNÝ, Marián – HARČAR, Peter – LUKÁČ, Gabriel. *Spišské Podhradie – MPR Spišská Kapitula. NKP Katedrála sv. Martina. Archeologický výskum v roku 2009*. Prešov: Pamiatkový úrad SR, 2010, rkp. Uložené: KPÚ Prešov

URBANOVÁ, Norma. *Spišská kapitula, kanónia č. 6. Pamiatkový výskum*. Bratislava: Pamiatkový ústav, 1994, rkp. Uložené: APÚ SR, sign. T 3530

Publikované pramene a edície prameňov

Acta et decreta Synodi Dioecesanae, Strigoniensis. Auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Petri Pazmany, archiepiscopi Strigoniensis. Celebratae Tyrnaviae, Anno Domini M.DC.XXIX. die IV. Octobris et sequentibus. Tyrnaviae, 1667

ADAMKO, Rastislav – VESELOVSKÁ, Eva – ŠEDIVÝ, Juraj. *Spišský antifonár: Antiphonale Scepusiense*. Ružomberok: KU v Ružomberku, PF; Ústav hudobného umenia, vedy a sakrálnej hudby, 2008

AKIMJAK, Amantius – ADAMKO, Rastislav – BEDNÁRIKOVÁ, Janka. *Spišský graduál Juraja z Kežmarku z roku 1426*. Ružomberok: PF KU v Ružomberku, 2006

AKIMJAK, Amantius – ADAMKO, Rastislav – BEDNÁRIKOVÁ, Janka. *Spiski graduał Juraja z Kežmarku z 1426 roku*. Lublin: Norbertinum, 2008

BAK, János M. – DOMONKOS, Leslie S. – HARVEY, Paul B., JR. (eds. et transs.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1458 – 1490. Volume III*. Los Angeles: Charles Schlacks Jr, 1996

BAK, János M. – ENGEL, Pál – SWEENEY, James Ross. (eds. et transs.). *Decreta regni mediaevalis Hungariae. The Laws of the medieval kingdom of Hungary 1301 – 1457. Volume II*. Idyllwild, CA: Charles Schlacks Jr, 1999

BAL, Jeremos – FÖRSTER, Jenő – KAUFFMAN, Aurél (trans. a ed.). *Hain Gáspar Lőcsei krónikája*. Lőcse: Szepesmegei Történelmi Társulat, 1910 – 1913

BÁRDOSY, Joannes. *Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis I*. Leutchoviae, 1802

BARON, Arkadiusz – PIETRAS, Henryk (eds. et transs.). *Dokumenty soborów powszechnych II. (869 – 1312)*. Kraków: WAM, 2007

BARTL, Július et al. (eds. et transs.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V.: Prvý cisár na uhorskom tróne*. Bratislava: LIC, 2001

BEKE, Margit (ed.). *Pázmany Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616-1637)*. Budapest: Márton Áron Kiadó, 1994

BODOR, Imre (ed.). *A középkori Magyarország főpapi pescétjei a Magyar tudományos akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat – gyűjteménye alapján*. Budapest: MTA, 1984

BROTTO, Giovanni – ZONTA, Gaspare (eds.). *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1406 ad annum 1450: cum aliis antiquioribus in appendice additis iudicio historico I*. Padova: Antenore, 1970

CDAC = WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I. – XII*. Pest,1860 – 1874

CDH = FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I – XI*. Budae, 1829 – 1844

CDSl I = MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislavae: Academia Scientiarum Slovaca, 1971

CDSl II = MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Bratislavae: Obzor, 1987

CIC = Kódex kánonického práva vyhlásený autoritou pápeža Jána Pavla II., v niektorých kánonoch zrevidovaný autoritou pápeža Benedikta XVI. a autoritou pápeža Františka. 2019 dostupné online https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/kodex-kanonickeho-prava

CIC17 = *CODEX IURIS CANONICI* Pii X. Pontificis maximi iussu digestus Benedicti Papae XV. auctoritate promulgatus. Roma: Polyglotta Vaticana, 1931

COD = ALBERIGO, Giuseppe et al. (eds. et trans.). *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Bologna: Edizione Dehoniane, 1996

ČOVAN, Miroslav (ed.). *Historické nápisy zo Šariša do roku 1650*. Martin, 2016

DOMANOVSZKY, Alexander (ed.). Chronici hungarici compositio saeculi XIV. In SZENTPÉTERY, Emericus (ed.). *Scriptores rerum hungaricarum I*. Budapestini: MTA, 1937, s. 219 – 505

FEDERMAYER, Frederik – PONGRÁCZ, Denis. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica. Šľachta Trenčianskej stolice podľa súpisov z rokov 1596 a 1646/47*. Bratislava: Hajko a Hajková, 2000

GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (ed.). *Antiquissimus liber promotionum Facultatis Artium in Universitate Cracoviensi a. 1402 – 1541*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2011

GĄSIOROWSKI, Antoni et al. (eds.). *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400 – 1508 I*. Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, 2004

GYÖRFFY, Georgius (ed.). *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. Volumen I. Ab anno 1000 usque ad annum 1131*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992

HRDINA, Ignác Antonín (ed. et trans.). *Dokumenty tridentského koncilu*. Praha: KRYSTAL OP, 2015

IMBER, Colin (ed. et trans.). *The Crusade of Varna, 1443-45*. Aldershot: Ashgate, 2006

JAKUB DE VORAGINE. *Legenda aurea*. Praha, 2012

Liber decanorum facultatis philosophicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585. Pragae: Typis Joannis Nepomuceni Gerzabek, 1830

LICHNER, Miloš (trans. et ed.). *Sulpicius Severus: Život svätého Martina z Tours*. Bratislava: TF TU, 2019

LUKCSICS, Pál (ed.). *XV. századi pápák oklevelei I – II*. Budapest: MTA, 1931 – 1938

LUZ, Rastislav (ed.). *Účtovné registre Bratislavskej kapituly 1417 – 1529*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2018

MELLIFLUAE DECISIONES bo[nae] mem[oriae] R[everendissimi] P[atris] D[omini] Amati Dvnozeti Sacrae Rotae Romanae Decani Celeberrimi. Romae: Typographia Reuerendae Camerae Apostolicae, 1668

MES I – IV = KNAUZ, Ferdinandus et al. (eds.). *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I – IV*. Strigonii – Budapestini 1882 – 1999

MOLLAT, Guillelmus (ed.). *Jean XXII (1316 – 1334) Lettres communes IV*. Paris, 1910

MUCZKOWSKI, Josephus (ed.). *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum*. Cracoviae: Typis Universitatis, 1849

MVH I/3-4 = Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia series I.: Bullae Bonifacii IX. P. M. Pars prima 1389 – 1396, Pars altera 1396 – 1404. Budapest: Franklin társulat nyomdája, 1888 – 1889

MVSl II/1 = RÁBIK, Vladimír (ed.). *Monumenta Vaticana Slovaciae II.: Registra supplicationum ex actis pontificum Romanorum res gestas Slovacas illustrantia 1*. Trnavae, Romae: Institutum historicum Slovacum in Roma apud Universitatem Tyrnaviensem, 2009

MVSl III/2 = MAREK, Miloš (ed.). *Monumenta Vaticana Slovaciae III.: Registra Vaticana ex actis Clementis papae VI. res gestas Slovacas illustrantia 2*. Trnavae, Romae: Institutum historicum Slovacum in Roma apud Universitatem Tyrnaviensem, 2010

MVSl III/3 = MAREK, Miloš (ed.). *Monumenta Vaticana Slovaciae III. Registra Vaticana ex acti Clementis papae VI. res gestas lovacas illustrantia 2 (1342 – 1352)*. Trnavae, Romae: Institutum historicum Slovacum in Roma apud Universitatem Tyrnaviensem, 2010

NEUMANN, Tibor (ed.). *Documenta Szapolyaiana I. Epistulae et litterae (1458 – 1526)*. Budapestini: Academia Scientiarum Hungaricae, 2012

Nikolaus Stock (RAG-ID: ngCS9T375BK13ryOwB5r4AoT3DP), https://resource.database.rag-online.org/ngCS9T375BK13ryOwB5r4AoT3DP, 04. 07. 2020.

OLEJNÍK, Vladimír (ed.). *Spišské prepoštstvo na prelome stredoveku a novoveku II. Visitatio ecclesiarum terrae Scepusiensis 1655 – 1656*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2015

OLEJNÍK, Vladimír (ed. a trans.). Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2007*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2008, s. 113 – 151

OLEJNÍK, Vladimír (ed. a trans.). Synopsa dejín spišskej rezidencie Spoločnosti Ježišovej od jej príchodu na Spiš II. časť (1648-1655) In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2008*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 239 – 286

PÉTERFFY, Carolus (ed.). *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae Celebrata I*. Posonii: Typis Haeredum Royerianorum, 1741

PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-catholice in Regno Hungariae celebrata II*. Posonii: Typis Haeredum Royerianorum, 1742

RDSl I – II = SEDLÁK, Vintentius (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I – II*. Bratislavae: Academia Scientiarum Slovaca, 1980 – 1987

RI = Regesta Imperii (http://www.regesta-imperii.de/regesten/suche.html)

SOPKO, Július (ed. et trans.). *Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická*. Budmerice: Rak, 2004

TAKÁCS, Imre (ed.). *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pescétjei*. Budapest: MTA, 1992

THEINER, Augustinus (ed.). *Vetera Monumenta Historica Hungariam sacram illustrantia I*. Romae: Typis Vaticanis, 1859

TKALČIĆ, Joannes Bapt. (ed.). *Monumenta Historica Episcopatus Zagrabiensis II*. Zagrabiae, 1874

VESZPRÉMY, László – SCHAER, Frank (eds. et transs.). *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum*. Budapest: CEU, 1999

WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani I – IV*. Viennae, Posonii et Cassoviae, 1774 – 1778

WYROZUMSKI, Georgius et al. (eds.). *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae. Liber undecimus 1413 – 1430*. Varsaviae: PWN, 2000

WYROZUMSKI, Georgius et al. (eds.). *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae. Liber undecimus et Liber duodecimus 1431 – 1444*. Varsaviae: PWN, 2001

Literatúra:

ALEXY, Zdenko, G. Erby cirkevného hodnostára Jána Nepomuka Gustíniho (1712 – 1774). In *Genealogicko-heraldický hlas 18*, č. 1, 2008, s. 31 – 35

BARABÁS, Gábor. *Das Papsttum und Ungarn in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts (ca. 1198-ca. 1241). Päpstliche Einflussnahme – Zusammenwirken – Interessengegensätze*. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung, 2014

BARABÁS, Gábor. Prince Coloman's Life after 1226. A Member of the Árpádian Dynasty and Central European Narrative Sources. In BAGI, Daniel et al. (eds.). *Hungary and Hungarians in Central and East European Narrative Sources (10th – 17th Centuries)*. Pécs: University of Pécs, 2019, s. 107 – 124

BARÁTHOVÁ, Nora. Politický vývoj mesta Kežmarok od polovice 15. storočia do polovice 18. storočia. In BARÁTHOVÁ, Nora – FÁBROVÁ, Karin – KUČEROVÁ, Marta – VRÁBLIK, Vladimír. *História Kežmarku do polovice 18. storočia*. Kežmarok: Jadro, 2012, s. 98 – 157

BARRACLOUGH, Geoffrey. *The Medieval Papacy*. New York: W.W. Norton & Company, 1979

BARROW, Julia. *The Clergy in the Medieval World. Secular Clerics, Their Families and Careers in North-Western Europe, c. 800-c.1200*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015

BARTL, Július. Kráľ Žigmund vydáva tzv. Menší dekrét upravujúci hospodárske pomery v Uhorsku (ed. et trans.). In DVOŘÁK, Pavel (ed.). *Prvý cisár na uhorskom tróne. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V*. Bratislava 2001, s. 127 – 135

BEKE, Margit. Monoszló nembeli Lodomér. In BEKE, Margit (ed). *Esztergomi érsekek*. Esztergom: Szent István Társulat, 2003, s. 128 – 134

BEKE, Margit. Pálóczi I. György. In BEKE, Margit (ed). *Esztergomi érsekek*. Esztergom: Szent István Társulat, 2003, s. 201 – 203

BÉKEFI, Remig. *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*. Budapest: MTA, 1910

BERGER, Anna M. B. *Medieval Music and the Art of Memory*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2005

BERTÉNYI, Iván. *Az országbírói intézmény története a XIV. században*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976

BITSKEY, István. *Petrus cardinalis Pazmany, archiepiscopus Strigoniensis*. Trnava: TU, 2010

BIZOŇOVÁ, Monika. Kanonické vizitácie a ich využitie pri skúmaní konfesionálnej štruktúry obyvateľstva. In BOLOM-KOTARI, Martina – NĚMEČKOVÁ, Věra (eds.). *Pontes ad fontes: Církevní dějiny ve světle pomocných věd historických a příbuzných oborů*. Hradec Králové: UHK, 2011, s. 188 – 200

BIZOŇOVÁ, Monika. Kanonické vizitácie na Spiši v 17. a prvej polovici 18. storočia ako historický prameň.

In CHOVANEC, Marek – SIPKO, Jozef (eds.). *6. študentská vedecká konferencia: Zborník príspevkov*. Prešov, 2010, s. 459 – 469

BIZOŇOVÁ, Monika. Katolícka cirkev na území Slovenska v 16. a 17. storočí. In KÓNYA, Peter a kol. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 145 – 182

BIZOŇOVÁ, Monika. *Omnia ad maiorem Dei gloriam. Pôsobenie Spoločnosti Ježišovej na Spiši v 17. – 18. storočí.* Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2018

BIZOŇOVÁ, Monika. Počiatky reformácie a náboženské pomery na Spiši v 16. – 18. storočí (na príklade vybraných miest). In KÓNYA, Peter – KÓNYOVÁ, Annamária (eds.). *Reformácia v strednej Európe – Reformáció közép-Európában – Reformation in Mittel-Europa*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018, s. 169 – 180

BIZOŇOVÁ, Monika. Rekatolizácia na Spiši a konfesionálna štruktúra jeho obyvateľstva vo svetle kanonických vizitácií. In *Historia Ecclesiastica 1*, 2012, s. 96 – 109

BIZOŇOVÁ, Monika. Spoločnosť Ježišova a jej charakteristika. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *K počiatkom jezuitov na Spiši. Ján Voško – z reštaurátorskej tvorby*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2013, s. 9 – 36

BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly II. Jezuitské gymnázium a Učiteľský ústav*. Ružomberok: Verbum, 2019

BOESELAGER, Elke Ff. von. *Schriftkunde*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 2004

BOJNIČIĆ, Ivan. *Der Adel von Kroatien und Slavonien. J. Siebmacher's großes und allgemeines Wappenbuch*. Nürnberg, 1899

BOSSY, John. *Christianity in the West, 1400-1700*. Oxford: Oxford University Press, 1985

BOYLE, Leonard E. The Constitution „ Cum ex eo „ of Boniface VIII. In *Medieval Studies 24*, 1962, s. 263 – 302

BRAUN, Joseph. *Liturgisches Handlexikon*. München 1993

BRÜCKNER, Aleksander. *Dzieje literatury polskiej w zarysie I*. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1921

BRUCKNER, Győző. *A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen.* Budapest, 1922

BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba.* Bratislava: Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1940

BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564.* Bratislava: Unia, 1939

BUJÁK, Gábor. Stock János és a szepesi egyház kiváltságai. In FEDELES, Tamás (ed.). *Mátyás király és az egyház*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2019, s. 203 – 231

CAPELLO, Felice, M. *Summa Iuris Canonici in usum scholarum concinnata*. Volumen I. Roma: Universitas Gregoriana, 1932

CROSS, F. L. (ed.). *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press, 1997

CSIFFÁRY, Gergely. Mecskey István egri várkapitány életrajhoz. In PETERCSÁK, Tivadar – VERES, Gábor (eds.). *Annales Musei Agriensis. Agria XLI*. Eger 2005, s. 99 – 131

CSIZMADIA, Andor. The Origins of University Education in Hungary. In *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae 9*, č. 1 – 2, 1967, s. 127 – 160

CSIZMADIA, Andor. Vysoké školstvo v Uhorsku v 14. a 15. storočí. In HOLOTÍK, Ľudovít – VANTUCH, Anton (eds.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967

CUTOLO, Alessandro. *Re Ladislao D'Angiò Durazzo*. Napoli: Edizioni A. Berisio, 1969

DECKER, Viliam. *Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1982

DLUGOŠ, František. Pôsobenie minoritov v Levoči. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2009.* Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 7 – 14

DUDZIŃSKI, Paweł. *Współczesna heraldyka i zwyczaje heraldyczne w kościołach chrześcijańskich. Tom 1 – 2*. Warszawa: DiG, 2007

DUNN, Marilyn. Asceticism and monasticism, II: Western. In CASIDAY, Augustine – NORRIS, Frederick W. (eds.). *The Cambridge History of Christianity. Constantine to c. 600*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 669 – 690

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ*. Budmerice: Rak, 2003

ENDRÖDI, Ján. Dejiny rímskokatolíckej cirkvi vo Veľkej Lomnici. In LABUDA, Vladimír – ŠMÁLIK, Michal (eds.). *Dejiny Veľkej Lomnice*. Veľká Lomnica, 2008, s. 380 – 393

ENDRÖDI, Ján Ku genealógii a názvu rodu Berzeviczy. In *Annales Historici Presovienses 6*, 2006, s. 43 – 57

ENGEL, Pál. *Középkori magyar genealógia*. Budapest: Arcanum, 2001 (CD verzia)

ENGEL, Pál. *Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457 I*. Budapest: MTA, 1996

ENGEL, Pál – C. TÓTH, Norbert. *Itineraria regum et reginarum Hungariae (1382 – 1438)*. Budapestini: MTA, 2005

ESZE, Tamás. Bársony György „Veritas"-a. In *Irodalomtörténeti Közlemények 75*, č. 6, 1971, s. 667 – 693

EUBEL, Conradum. *Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, s. r. e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta*. Monasterii 1913

FEDELES, Tamás. *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. Pécs: Pécs Története Alapítvány 2005

FEDELES, Tamás. Ausländer in den ungarischen Dom- und Stiftskapiteln während des Spätmittelalters (1301-1526). In *Specimina nova. Pars prima, Sectio mediaevalis: dissertationes historicae collectae per Cathedra Historiae Medii Aevi Modernorumque Temporum Universitatis Quinqueecclesiensis* 4, 2007, s. 73 – 100

FEDELES, Tamás. Die ungarischen Dom- und Kollegiatkapitel und ihre Mitglieder im Mittelalter. Forschungsstand, Aufgaben, Initiativen. In HRDINA, Jan – MAŘÍKOVÁ, Martina (eds.). *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Praha: Scriptorium, 2011, s. 161 – 195

FEDELES, Tamás. Mátyás seregéből az Úr szolgálatába. Esettanulmány az Apostoli Penitenciária klerikusszentelésekben játszott szerepéhez Mátyás király korában. In *Pontes 1*, 2018, s. 95 – 114

FEDELES, Tamás. *Püspökök, prépostok, kanonokok. Fejezetek Pécs középkori egyháztörténetéből*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézet, 2010

FEDERMAYER, Frederik. Heraldická móda a uhorské rodové erby v ranom novoveku na príklade vývoja rodu turčianskeho šľachtického rodu z Tomčian. In *Genealogicko-heraldický hlas 27*, č. 1 – 2, 2017, s. 27 – 36

FEDORČÁK, Peter. „More Eminent in Foreign Countries than at Home": The Humanist Leonard Cox on the Edge of National Historiographies. In *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis 10*, 2018, s. 111 – 127

FEINE, Hans E. *Kirchliche Rechtsgeschichte I. Die Katolische Kirche*. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1955

FEŇAROVÁ, Magda. *Spišské prepoštstvo. Stredoveké listiny 1248 – 1526. Inventár.* Bratislava: Slovenská archívna správa, 1964

FIALA, Andrej. Spišská Kapitula. Náčrt stavebných dejín. In *Pamiatky a múzeá* č. 5 – 6, 1994, s. 11 – 13

FIALA, Andrej. Taliani medzi hosťami pri Kráľovskom potoku na Spiši. In *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 16*. Bratislava: PÚ SR, 2005, s. 151 – 160

FIALA, Andrej – VALLAŠEK, Adrian. Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly do konca stredoveku. In *Vlastivedný časopis XXIV*, č. 3, 1975, s. 132 – 136

FÜGEDI, Erik. Esztergomi érsekség. In *Korai Magyar Történeti Lexikon (9. – 14. század)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994, s. 202 – 203

FÜGEDI, Erik. Kirchliche Topographie und Siedlungverhältnisse im Mittelalter in der Slowakei. In *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae 5*, č. 3 – 4, 1959, s. 363 – 400

GECSÉNYI, Lajos. Tajomný Thurzo. František Thurzo, predseda Uhorskej a Dvorskej komory František Thurzo, predseda Uhorskej a Dvorskej komory (1549 – 1563). In LENGYELOVÁ, Tünde (ed.). *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava: Pro Historia, 2012, s. 55 – 74.

GECSER, Ottó. Understanding Pestilence in the Times of King Matthias. The Plague Tract in the Manuscript of János Gellértfi of Aranyas. In DRASKÓCZY, István et al. (eds.). *Matthias Rex 1458-1490. Hungary at the Dawn of the Renaissance*. Budapest: ELTE, 2013, s. 1 – 13

GLEJTEK, Miroslav. *Heraldika. Úvod do štúdia erbov*. Čadca, 2013

GLEJTEK, Miroslav. Heraldika v prostredí stredovekých uhorských arcibiskupov a biskupov. In *Studia Historica Nitriensia 24*, č. 1, 2020, s. 18 – 35

GLEJTEK, Miroslav. Iconographic Changes of Ecclesiastic Seals in the Medieval Hungarian Kingdom (Illustrated by the Example of Spiš Chapter Provosts). In *Zograf 42*, 2018, s. 55 – 71

GLEJTEK, Miroslav. Ikonografia autentickej pečate katedrálnej kapituly sv. Jána Nepomuckého v Rožňave z roku 1777 a tvorba súčasných symbolov (Ku koncepcii tvorby symbolov v cirkevnej sfragistike a heraldike). In *Genealogické a heraldické informace 2014*. Brno: Moravská genealogická a heraldická společnost v Brně, 2015, s. 73 – 80

GLEJTEK, Miroslav. Menovania členov Spišskej kapituly do vzniku Spišského biskupstva v roku 1776. In *Konštantínove listy 6*, 2013, s. 122 – 139

GLEJTEK, Miroslav. Nové poznatky k stredovekým pečatiam členov Spišskej Kapituly. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2010 – 2011*. Levoča: SNM-Spišské múzeum, 2012, s. 6 – 21

GLEJTEK, Miroslav. Pečate nižšieho duchovenstva (farárov) v 18. a 19. storočí ako prameň heraldiky a kresťanskej ikonografie. In *Genealogicko-heraldický hlas 23*, č. 1 – 2, 2013, s. 34 – 43

GLEJTEK, Miroslav. Pečate spišských prepoštov od polovice 15. storočia do roku 1776. In HROMJÁK, Ľuboslav (ed.). *Z dejín Spišského prepoštstva. Zborník z medzinárodnej konferencie pri príležitosti 800. výročia prvej známej písomnej zmienky o Spišskom prepoštstve*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2010, s. 251 – 271 + obr. príloha XXVII – XXXVIII

GLEJTEK, Miroslav. Práva a povinnosti uhorských biskupov pri správe diecéz v 11. až 14. storočí z pohľadu kanonického práva. In *Konštantínove listy 11*, č. 1, 2018, s. 79 – 104

GLEJTEK, Miroslav. Príspevok k výskumu organizačnej štruktúry Spišskej kapituly. In *Konštantínove listy 5*, 2012, s. 29 – 55

GLEJTEK, Miroslav. Spišská kapitula v 16. – 18. storočí vo svetle kanonických vizitácií a kapitulských štatútov: 1. časť – Svätí patróni, relikvie a sakrálne objekty. In *Liturgia: Časopis pre liturgickú obnovu XXIII*, č. 2, 2013, s. 164 – 189

GLEJTEK, Miroslav. Spišská kapitula v 16. – 18. storočí vo svetle kanonických vizitácií a kapitulských štatútov: 2. časť – Sväté omše, liturgia hodín a kapitulská farnosť. In *Liturgia: Časopis pre liturgickú obnovu XXIII*, č. 3, 2013, s. 256 – 278

GLEJTEK, Miroslav. *Stredoveká cirkevná pečať – prameň kresťanskej ikonografie*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2013

GLEJTEK, Miroslav. Symbolika Nitrianskej sídelnej kapituly a jej členov do začiatku 19. storočia. In GADUŠOVÁ, Zdenka (ed.). *Acta Nitriensiae 14: reprezentačný zborník Filozofickej fakulty UKF v Nitre*. Nitra: FF UKF, 2013, s. 50 – 67

GLEJTEK, Miroslav. Typológia a ikonografia arcibiskupských pečatí v Ostrihomskej arcidiecéze v 16. – 18. storočí (Sonda do problematiky). In *Verba Theologica VIII*, č. 2, 2009, s. 87 – 95.

GLEJTEK, Miroslav. Výmena veľkých pečatidiel uhorských prelátov a cirkevných inštitúcií v stredoveku. In *Kultúrne dejiny 8*, č. 1, 2017, s. 6 – 40

GLEJTEK, Miroslav. Zvyklosti pri príprave listín a ich pečatení v prostredí stredovekých hodnoverných miest vo svetle kapitulských štatútov. In BYSTRICKÝ, P. – HUDÁČEK, Pavol a kol. *Gestá, symboly, ceremónie a rituály v stredoveku.* Bratislava: VEDA, 2019, s. 23 – 36

GLEJTEK, Miroslav Pečatenie v novovekých hodnoverných miestach na príklade Spišskej a Nitrianskej kapituly. In *Studia historica Brunensia 60*, č. 1, 2013, s. 215 – 230

GLEJTEK, Miroslav. Heraldika v prostredí stredovekých uhorských arcibiskupov a biskupov. In *Studia Historica Nitriensia 24*, č. 1, 2020, s. 18 – 35

GLEJTEK, Miroslav. Heraldika stredovekých spišských prepoštov, predovšetkým vo svetle sfragistických pamiatok (14. – 16. storočie). In *Konštantínove listy 14*, č. 1, 2021, v tlači

GLEJTEK, Miroslav – RÁBIK, Vladimír. *Insígnia kanonikov Nitrianskej kapituly*. Nitra: Gorazd, 2013

GOSS, Vladimir Peter – JUKIČ, Vjekoslav. Medvedgrad – Ócsa – Spiš, some stylistic considerations. In *Starohrvatska prosvjeta III 34*, 2007, s. 295 – 326

GOTKIEWICZ, Marian. Polacy w Kapitule Spiskiej. In. *Nasza przeszłość 36*, 1971, s. 135 – 148

GRIGER, Michal. Náboženské pomery v Spišskej Belej. In GRIGER, Michal (ed.). *Z minulosti Spišskej Belej*. Spišská Belá, 1998, s. 66 – 73

GULIN, Ante. *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Loca credibilia Dalmacije, Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Istre*. Zagreb: HAZU, 2008

GÜNTHEROVÁ, Alžbeta – MIŠIANIK, Ján. *Stredoveká knižná maľba na Slovensku.* Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961

GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza I – IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987 – 1998.

GYÖRFFY, György. *Święty Stefan I: Król Węgier i jego dzieło*. Warszawa: Rytm, 2003

HEIM, Bruno, B. *Heraldry in the Catholic Church. Its Origin, Customs and Laws*. Gerrards Cross: Van Durren, 1981

HENDRIX, Scott. Martin Luther, reformer. In PO-CHIA HSIA, Ronnie (ed.). *The Cambridge History of Christianity. Reform and Expansion 1500-1600*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 3 – 19

HIRNSPERGER, Johann. Domkapitel. In KASPER, Walter (ed.). *Lexikon für Theologie und Kirche III*. Freiburg, Basel, Rom, Wien: Herder, 1995, col. 326 – 328

Historia Ecclesiae Evangelicae Augustanae confessioni addictorum in Hungaria universe; praecipue vero in Tredecim oppidis Scepusii. Halberstadt, 1830

HLAVAČKOVÁ, Miriam. Biskup a udeľovanie svätení v stredovekom Uhorsku. In GLEJTEK, Miroslav (ed.). *Arcibiskupi a biskupi Uhorska: moc prelátov a jej prejavy v stredoveku*. Bratislava: Post Scriptum, 2020, s. 223 – 232

HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Juraj zo Schönbergu. Bratislavský prepošt v službách cisára a kráľa*. Bratislava: VEDA, 2015

HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Kapitula pri Dóme sv. Martina – intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava: Pro Historia, 2008

HLAVAČKOVÁ, Miriam. K prosopografickému výskumu členov bratislavskej kapituly (1387 – 1490). In *Historické štúdie 47*. Bratislava: VEDA, 2013, s. 29 – 35

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Několik úvah o kapitulách v českém středověkém státě. In HRDINA, Jan – MAŘÍKOVÁ, Martina (eds.). *Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*. Praha: Scriptorium, 2011, s. 9 – 44

HOMZA, Martin. Počiatky kresťanstva na Spiši. In HOMZA, Martin – SROKA, Stanisław A. (eds.). *Historia Scepusii I*. Bratislava, Kraków: Katedra slovenských dejín UK FiF, Instytut Historii UJ, 2009, s. 233 – 284

HOMZA, Martin. *Spišský hrad a Spišské prepoštstvo dve centrá včasnostredovekého Spiša*. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009: Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá v dejinách Spiša*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 9 – 27

HRADSZKY, Josephus. *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status capituli ad sanctum Martinum E. C. de monte Scepusio*. Szepesváralja: Typis Dionysii Buzás, 1903

HRADSZKY, Josephus. *Initia, progressus ac praesens status capituli ad Sanctum Martinum e.c. de monte Scepusio, olim collegiati sub jurisdictione archiepiscopi Strigoniensis, nunc vero cathedralis sub proprio episcopo Scepusiensi constituti*. Szepesváralja: Typis Dionysii Buzás, 1901

HRADSZKY, József. *A XXIV királyi plébános testvérülete és a reformáczió a Szepességen*. Miskolcz, 1895

HROMJÁK, Ľuboslav. Okolnosti, snaženia a priebeh vzniku Spišskej diecézy. In *Nové horizonty I*, č. 1, 2007, s. 14 – 19

HROMJÁK, Ľuboslav (ed.). *Z dejín Spišského prepoštstva. Zborník z medzinárodnej konferencie pri príležitosti 800. výročia prvej známej písomnej zmienky o Spišskom prepoštstve*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2010

HUDÁČEK, Pavol. *Castrum Salis. Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000*. Bratislava: VEDA, 2016

HUDÁČEK, Pavol. Makovica/Zborov. In DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava: VEDA, 2017, s. 344 – 348

HUDÁČEK, Pavol. Plaveč. In DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava: VEDA, 2017, s. 363 – 365

HUNYADI, Zsolt. Administering the Law: Hungary's loca credibilia. In RADY, Martin (ed.). *Custom and Law in Central Europe*. Cambridge: Centre for European Legal Studies, s. 25 – 35

HUNYADI, Zsolt. The Western Schism and Hungary. from Louis I to Sigismund of Luxembourg. In *Chronica 13*, 2017, s. 45 – 53

HUŤKA, Miroslav. Augustiniánsky kláštor svätej Alžbety v Spišskom Podhradí. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša XX*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2012, s. 65 – 66

HÚŠČAVA, Alexander. Jablonovská vzbura proti Spišskému prepoštovi r. 1388. In *Sborník FiFUK: Historica XV*. Bratislava: UK, 1964, s. 171 – 185

CHALUPECKÝ, Ivan. Dejiny Novej Ľubovne – Nová Ľubovňa v rokoch 1308 – 1918. In CHALUPECKÝ, Ivan – MURCKO, Michal (eds.). *Nová Ľubovňa*. Nová Ľubovňa, 2007, s. 18 – 40

CHALUPECKÝ, Ivan. Krátky pohľad na dejiny Spišského prepoštstva. In HROMJÁK, Ľuboslav (ed.). *Z dejín Spišského prepoštstva. Zborník z medzinárodnej konferencie pri príležitosti 800. výročia prvej známej písomnej zmienky o Spišskom prepoštstve*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2010, s. 31 – 42

CHALUPECKÝ, Ivan. Kurimany v rokoch 1526 – 1915. In DRAVECKÝ, Ján (ed.). *Kurimany v zrkadle času*. Kurimany, 1998, s. 28 – 35

CHALUPECKÝ, Ivan. Miesto Spiša v slovenskej historiografii. In GŁADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (eds.). *Terra Scepusiensis*. Levoča, Wrocław: Kláštorisko, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, s. 29 – 34

CHALUPECKÝ, Ivan. Obdobie reformácie a stavovských povstaní 1526 – 1711. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Osemstoročné Žakovce*. Kežmarok, 2009, s. 22 – 30

CHALUPECKÝ, Ivan. *Spišská Kapitula*. Spišská Nová Ves, 1994

CHALUPECKÝ, Ivan. V poľskom zálohu. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Dejiny Popradu*. Košice, 1998, s. 63 – 108

CHALUPECKÝ, Ivan. Zápoľskí a Spiš do roku 1526. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša XII*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2005, s. 37 – 52

CHALUPECKÝ, Ivan – ŠTUBŇA, Kazimír. *Spišská Kapitula*. Spišská Nová Ves, 2002

IHNAT, Kati. *Mother of Mercy, Bane of the Jews. Devotion to the Virgin Mary in Anglo-Norman England*. Princeton: Princeton University Press, 2018

JAKUBČIN, Pavol. *Kláštor cistercitov v Spišskom Štiavniku*. Trnava: FF TU, 2017

JANKOVIČ, Ľubomír. *Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. – 19. storočí*. Martin: Matica slovenská, 2004

JANOVSKÁ, Magdaléna. Katedrálny kostol sv. Martina v Spišskej Kapitule vo svetle nových výskumov. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2008*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči 2008, s. 39 – 70

JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária. Fragment gotického klenbového svorníka. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009: Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá stredovekého Spiša*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 133

JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. Katedrála sv. Martina. In JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule*. Spišské Podhradie: Rímskokatolícka cirkev Biskupstvo Spišské Podhradie, Štúdio J+J, 2017, s. 123 – 157

JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. Kolegiátny Kostol sv. Martina. In JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule*. Spišské Podhradie: Rímskokatolícka cirkev Biskupstvo Spišské Podhradie, Štúdio J+J, 2017, s. 33 – 122

JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. Príspevok k budovaniu opevnení po mongolskom vpáde na Spiši. In *Archaeologia historica 40*, č. 2, 2015, s. 131 – 147

JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. Stavebný vývoj Katedrály sv. Martina a jej okolia v Spišskej Kapitule. In NASSWETTEROVÁ, A. – ŠTĚPÁNEK, J. – GALLA, P. (eds.). *Sborník příspěvků k odborně-metodickému semináři Sanace dřevěných konstrukcí s praktickou ukázkou horkovzdušné sanace části objektu národní kulturní památky – kanónie č. 8 ve Spišské Kapitule – Spišskom Podhradí*. Opava, 2013, s. 4 – 16

JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule*. Spišské Podhradie: Rímskokatolícka cirkev Biskupstvo Spišské Podhradie, Štúdio J+J, 2017

JASIŃSKI, Kazimierz. *Rodowód Piastów śląskich III*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977

JAVOŠOVÁ, Erika – KUZMÍKOVÁ, Miriam. Verejnoprávna funkcia Spišskej kapituly v stredoveku. In *Studia archaeologica Slovaca Mediaevalia III – IV*. Bratislava: VEDA, 2001, s. 267 – 270

KALOUS, Antonín. *Plenitudo potestatis in partibus?: Pápežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450 – 1526)*. Brno: Matice moravská, 2010

KARLINSZKY, Balázs. A veszprémi nagyprépostok archontológiája 1079 –1543. Három prépost portréjával. In *Turul 87*, č. 3, 2014, s. 93 – 103

KARTOUS, Peter. Habsbursko-jagelovské dvojvládie v Uhorsku v rokoch 1440 – 1444 (Začiatky Jiskrovej vojenskej činnosti na území Slovenska). In *Historické štúdie XXIV*. Bratislava: HÚ SAV, 1980, s. 225 – 263

KATRENIČOVÁ, Anabela. *Tractatulus pulcherrimus de custodia quinque sensuum*. Dizertačná práca. Brno 2014. Dostupné online: https://is.muni.cz/th/d8c08/rozbor_traktatu.pdf (2. 2. 2021)

KISBÁN, Emil. *A magyar Pálosrend története*. Budapest, 1938

KNOLL, Paul W. *A Pearl of Powerfull Learning. The University of Cracow in the Fifteenth Century*. Leiden, Boston: Brill, 2016

KOLLÁNYI, Ferencz. *Esztergomi kanonokok 1100 – 1900*. Esztergom: Buzárovits Gusztáv könyvnyomdája, 1900

KOLLÁNYI, Ferencz. Visitatio Capituli e. m. Strigoniensis anno 1397. In *Történelmi tár. Új folyam II*, 1901, s. 71 – 106, 239 – 272

KOLLÁROVÁ, Zuzana. Duchovný život. In KOLLÁROVÁ, Zuzana – MALOVCOVÁ, Božena (eds.). *Stráže známe neznáme 1276 – 2001*. Poprad: Mestský úrad v Poprade – mestská časť Stráže, 2001, s. 57 – 92

KÓNYA, Peter. Lutherská reformácia v Uhorsku a tri vyznania viery. In. KÓNYA, P. – CSEPREGI, Z.

(eds.). *Tri lutherské vyznania viery z Uhorska. Három lutheri hitvallás Magyarországon. Drei Lutherische Glaubensbekenntnisse aus Ungarn*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 12 – 26

KOPTÁK, Tomáš. K stavebným dejinám cistercitského opátstva v Spišskom Štiavniku. In *Historický zborník 24*, č. 1 – 2, 2014, s. 31 – 59

KOSZTA, László. A magyar székeskáptalanok kanonokjai és a hiteleshelyi tevékenység 1200-1350 között. In FEDELES, Tamás – BILKEI, Irén (eds.). *Loca credibilia. Hiteleshelyek a középkori Magyarországon*. Pécs: Pécsi Egyházmegye, 2009, s. 65 – 85

KOSZTA, László. A pozsegai káptalan tagjai a XIV. század közepéig. In *Aetas 3–4*, 1991, s. 46 – 58

KOSZTA, László. Benediktínsky kláštor z 11. storočia na Spiši? In *Historický časopis 57*, č. 2, 2009, s. 339 – 356

KOSZTA, László. Conclusions drawn from the prosopographic analysis of the Canons belonging to the Cathedral Chapters of Medieval Hungary (1200-1350). In *Carreiras eclesiásticas no Ocidente Cristão*. Lisboa: Universidade Católica Portuguesa, Centro de Estudos de História Religiosa, 2007, s. 13 – 28

KOSZTA, László. Die Domkapitel und ihre Domherren bis Anfang des 12. Jahrhunderts in Ungarn. In NAGY, Balázs – SEBŐK, Marcell (eds.)…*The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways… Festschrift in Honor János M. Bak*. Budapest: Central European University, 1999. 478 – 491

KOTVAN, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1979

KOWALSKA, Zofia. Polnische Studenten in Wien in der Zeit des Konigs Władysław Jagello (1386 – 1434). In LEITSCH, Walter – PIROŻYŃSKI, Jan (eds.). *Quellenstudien zur polnischen Geschichte aus österreichischen Sammlungen*. Wien: PAX CHRISTI, 1988, s. 8 – 39

KÖBLÖS, József. *A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája (1458–1526)*. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1987

KÖBLÖS, József. *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában: a budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1994

KŐFALVI, Tamás. Places of authentication: loca credibilia. In *Chronica 2*, 2002, s. 27 – 38

KRAFT, Heinrich. *Slovník starokresťanskej literatúry*. Trnava: Dobrá kniha, 1994

KRÁLIK, Ľubor. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, 2015

KRISTÓF, Ilona. *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440 – 1526)*. Pécs: Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 2014

KUČERA, František. Tvarový vývoj štítu v renesancii a baroku. In MÜLLER, Karel (ed.). *Sborník příspěvků II. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava 15. – 16. 10. 1983*. Ostrava, 1984, s. 64 – 69

KUCHARSKÁ, Veronika. *Ducissa. Život tešínskej kňažnej Hedvigy v časoch Jagelovcov*. Bratislava: Post Scriptum, 2014

KUMOROVITZ, Bernát L. *A magyar pecséthasználat története a középkorban*. Budapest, 1993

KÚTNIK, Jozef. Benedictine missionaries in Slovakia in the 9th – 11th centuries. In *Slovak Studies 22*, 1982, s. 79 – 131

KÚTNIK-ŠMÁLOV, Jozef. *Kresťanský stredovek Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2005

KYSEĽOVÁ, Mária. Kanonické vizitácie na Spiši. In *Slovenská archivistika XVIII*, č. 2, 1983, s. 110 – 128

LABANC, Peter…qui demum ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod… Niekoľko poznámok o spôsobe získavania informácií v právnych konaniach v 13. a 14. storočí. In HLAVAČKOVÁ, Miriam (ed.). *Od symbolu k slovu. Podoby stredovekej komunikácie*. Bratislava: VEDA, 2016, s. 143 – 158

LABANC, Peter. Die Ahnen und Verwandten des Zagreber Bischofs Johannes von der Zips (1394 – 1397). In HOMZA, Martin – LUKAČKA, Ján – BUDAK, Neven (eds.). *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Bratislava, Zagreb: PostScriptum, 2013, s. 246 – 258

LABANC, Peter. Dominikus, Bischof von Cenad (1360 – 1373) und Oradea (1373 – 1374), und sein Wirken vor der Bischofsweihe. In *Transylvanian Review XXVI*, č. 3, 2017, s. 80 – 93

LABANC, Peter. K okolnostiam vzniku sídel na Zamagurí a vývoj ich držby do polovice 14. storočia. In *Almanach Slováci v Poľsku XXI*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2020, s. 13 – 44

LABANC, Peter. Ľubovniansky hrad. In DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava: VEDA, 2017, s. 340 – 341

LABANC, Peter. Neznáme diplomatické pramene k dejinám Spiša z obdobia vlády Bela IV. (príspevok k Spišskému diplomatáru II.). CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša XXIII*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2015, s. 211 – 230

LABANC, Peter. Niekoľko úvah o vzdelaní v prostredí Spišskej kapituly v stredoveku. In *Studia Historica Nitriensia 21*, č. 1, 2017, s. 5 – 16

LABANC, Peter. Odpoveď a niekoľko poznámok k reakcii Dr. Ľ. Hromjáka na recenziu jeho práce Dejiny Spišského Podhradia vo svetle inštitúcií. In ŽIFČÁK, František (ed.). *Z minulosti Spiša XXVIII*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2020, v tlači

LABANC, Peter. Organizačná štruktúra Spišskej kapituly a jej členovia do konca 13. storočia. In RÁBIK, Vladimír (ed.). *Studia Historica Tyrnaviensia XVI: Litteris ac moribus imbutus*. Trnava: FF TU, 2014, s. 101 – 123

LABANC, Peter. Otázka existencie východného rítu v 13. a 14. storočí na Spiši. In *Konštantínové listy 10*, č. 1, 2017, s. 198 – 210

LABANC, Peter. Personálne obsadenie Spišskej kapituly v čase pôsobenia prepoštov Pavla a Henricha (1301 – 1323). In *Konštantínove listy 9*, č. 1, 2016, s. 39 – 49

LABANC, Peter. Počiatky úradu biskupského vikára v Uhorskom kráľovstve na príklade Ostrihomskej arcidiecézy. In *Historia ecclesiastica 11*, č. 1, 2020, s. 14 – 31

LABANC, Peter. Počiatky úradu vikára spišského prepošta. In RÁBIK, Vladimír (ed.). *Studia Historica Tyrnaviensia XVII*. Trnava: FF TU, 2015, s. 66 – 88

LABANC, Peter. *Spišskí prepošti do roku 1405*. Trnava, Kraków: FF TU, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2011

LABANC, Peter. Spiš-Visegrád-Dăbâca-Zagreb-Kalocsa-Napoli: Career paths of a family of the lower Hungarian Nobility in the thirteenth to fifteenth centuries. In *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica 20*, č. 1, 2016, s. 61 – 71

LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. Kariéra spišského prepošta Mutimíra. K personálnemu a kultúrnemu transferu v Uhorskom kráľovstve v polovici 13. storočia. In *Historický časopis 68*, 2020, č. 3, s. 385 – 407

LABANC, Peter – GLEJTEK, Miroslav. *Spišské prepoštstvo na prelome stredoveku a novoveku I.: Príspevok k náboženským dejinám Spiša*. Trnava, Kraków: FF TU, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2015

LABANCOVÁ, Naďa. Medzi bratmi: spor o dedičstvo Červeného Kláštora. In *Konštantínove listy 9*, č. 2, 2016, s. 26 – 38

LANDAU, Peter. *Jus patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*. Köln, Wien: Böhlau, 1975

LEHOTSKÁ, Darina. *Príručka diplomatiky*. Bratislava, 1972

LIEDTKE, Antoni. Jan zwany „Kropidło". In *Polski Słownik Biograficzny X*. Wrocław, Warszawa, Kraków: PAU i PAN, 1962 – 1964, s. 436 – 438

LUKAČKA, Ján. Vláda posledného Přemyslovca Václava III. v Uhorsku. In DOLEŽALOVÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert (eds.). *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 192 – 197

LUKOVINY, Ľuboš. Spišské modlitby – vplyv byzantsko-slovanskej liturgie Jána Zlatoústeho? In DORUĽA, Ján (ed.). *Pohľady do vývinu slovenského jazyka a ľudovej kultúry*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2008, s. 46 – 56

LUZ, Rastislav. Rybolov na majetkoch Bratislavskej kapituly v stredoveku. In *Zborník Múzea mesta Bratislavy 28*. Bratislava: Múzeum mesta Bratislavy, 2016, s. 133 – 142

LYSÁ, Žofia. Mocní a biedni v stredovekej Bratislave. Od symbolickej komunikácie k praxi. In HLAVAČKOVÁ, Miriam (ed.). *Od symbolu k slovu. Podoby stredovekej komunikácie*. Bratislava, 2016, s. 175 – 191

MÁLYUSZ, Elemér. *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2007

MAREK, Miloš: Neugeri na Spiši (Vyplienenie Spišskej kapituly Kumánmi kráľa Ladislava IV.). In *Studia Archeologica Slovaca Mediaevalia V*, 2006, s. 49 – 74

MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 2006.

MARSINA, Richard. Štúdie k Slovenskému diplomatáru I. Druhá časť: Obdobie od roku 1000 do roku 1235. In *Historické štúdie XVIII*. Bratislava, SAV, 1973, s. 5 – 119

MARSINA, Richard. Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia). In RÁBIK, Vladimír a kol. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Trnava, Kraków: FF TU, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2010, s. 15 – 28

MARSINA, Richard. Začiatky cirkevnej organizácie na Slovensku (Od prelomu 8./9. až do začiatku 11. storočia). In *Slovenská archivistika XXX*, č. 2, 1995, s. 113 – 127

MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník I*. Martin: Matica slovenská 1986

MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník III*. Martin: Matica slovenská 1989

MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník IV*. Martin: Matica slovenská 1990

MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník V*. Martin: Matica slovenská, 1992

MAŤOVČÍK, Augustín (ed). *Slovenský biografický slovník VI*. Martin: Matica slovenská, 1994

McCARTHY, Michael, F. *A Manual of Ecclesiastical Heraldry: Catholic, Anglican, Lutheran, Presbyterian and Orthodox.* Sydney, 2005

MENCL, Václav. *Stredoveká architektúra na Slovensku. Kniha prvá: Stavebné umenie na Slovensku od najstarších čias až do konca doby románskej*. Praha, Prešov: Československá grafická únia, 1937

MINÁRIK, Jozef. *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva: I. stredovek.* Bratislava: Slovenský Tatran, 1997

MORAW, Peter. Über Typologie, Chronologie und Geographie der Stiftskirche im deutschen Mittelalter. In *Untersuchungen zu Kloster und Stift*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1980, s. 9 – 37

NAGY, Imrich. *Erazmovci na Slovensku*. Banská Bystrica: Belianum, 2017

NOBLE, Thomas F. X. The Christian Church as an Institution. In NOBLE, Thomas F. X. – SMITH, Julia M. H. (eds.). *The Cambridge History of Christianity. Early Medieval Christianities c. 600 – c. 1100*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 249 – 274

NOVÁK, Jozef. Rodové erby na Slovensku I. Kubínyho zbierka pečatí. Bratislava: Osveta, 1980

NOVÁK, Jozef. Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1967

NOVÁK, Jozef – VÍTEK, Peter. Lexikón erbov šľachty na Slovensku II. Liptovská stolica. Bratislava: Hajko a Hajková, 2004

NOVOTNÁ, Mária. Umeleckohistorické diela. In JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír. *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule.* Spišské Podhradie: Rímskokatolícka cirkev Biskupstvo Spišské Podhradie, 2017, s. 274 – 341

NOVOTNÁ, Mária (ed.). *K počiatkom jezuitov na Spiši. Ján Voško – z reštaurátorskej tvorby*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2013

NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009: Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá stredovekého Spiša*. Katalóg výstavy. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009

NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. Archívna truhlica – truhlica hodnoverného miesta. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009: Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá stredovekého Spiša.* Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 157, 158

NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Spišský hrad.* Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2015

OBERSTEINER, Jakob. *Die Bischöfe von Gurk 1072 – 1822*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1969

OHLER, Norbert. *Katedrála*. Jinočany: H+H, 2006

OLEJNÍK, Vladimír. Ďalšie skutočnosti k stavebnému vývoju Katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule v druhej polovici 15. storočia. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2010-2011*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2012, s. 22 – 31

OLEJNÍK, Vladimír. Dejiny Spišského Jeruzalema – Kalvárie pri Spišskej Kapitule. In BARBUŠČÁKOVÁ, Vladimíra (ed.). *Spišský Jeruzalem: história, fauna a flóra*. Spišská Nová Ves: Spišské osvetové stredisko, 2014, s. 13 – 61

OLEJNÍK, Vladimír. Dejiny Spišského kolégia – Dejiny Spišskej rezidencie. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *K počiatkom jezuitov na Spiši*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2013, s. 37 – 63

OLEJNÍK, Vladimír. Dejiny Spišského prepoštstva v rokoch 1526 – 1776. In HOMZA, Martin – SROKA, Stanisław A. (eds.). *Historia Scepusii II*. Bratislava: Kraków: Katedra slovenských dejín FiF UK: Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016, s. 608 – 673

OLEJNÍK, Vladimír. Gratián, komentáre Bartolomej Brixenský, iluminácie Vincent Roder Czinteke: Decretum Gratiani. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009: Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá v dejinách Spiša*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 208 – 211

OLEJNÍK, Vladimír. Kanonická vizitácia Petra Pázmáňa v Spišskej Kapitule. In HIŠEM, Cyril – FEDORČÁK, Peter (eds.). *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Košice 9. novembra 2006*. Košice: TF KU, 2007, s. 111 – 121

OLEJNÍK, Vladimír. Mobiliár archívu Hodnoverného miesta Spišská kapitula. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009:*

Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá stredovekého Spiša. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 158 – 159

OLEJNÍK, Vladimír. Otázka liturgických kompetencií biskupov v neskorom stredoveku v Uhorsku. In GLEJTEK, Miroslav (ed.). *Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku.* Bratislava: Post Scriptum, 2020, s. 233 – 242

OLEJNÍK, Vladimír. Písomné poklady Spišskej Kapituly. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2008 & Pohľady do minulosti VIII.* Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2008, s. 5 – 34

OLEJNÍK, Vladimír. Spišskí prepošti od bitky pri Moháči po vznik biskupstva. In HROMJÁK, Ľuboslav (ed.). *Z dejín Spišského prepoštstva. Zborník z medzinárodnej konferencie pri príležitosti 800. výročia prvej známej písomnej zmienky o Spišskom prepoštstve.* Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2010, s. 127 – 159

OLEJNÍK, Vladimír. Spišský hrad a Spišská Kapitula v archívnych prameňoch. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009. Spišský hrad, Spišská Kapitula – dve centrá v dejinách Spiša.* Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 29 – 53

OLEJNÍK, Vladimír. Spišský Jeruzalem: Najnovšie poznatky k tvorbe a dejinám sakrálnej krajiny pri Spišskej Kapitule. In LENČIŠ, Štefan – FILIP, Tomáš (ed.). *Putovanie za duchovnom po Gotickej ceste.* Košice: TF KU, 2012, s. 141 – 161

OLEJNÍK, Vladimír. Spišský prepošt Juraj z Kežmarku: Graduale Scepusiense. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009: Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá v dejinách Spiša.* Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 207 – 208

OLEJNÍK, Vladimír. Stav zamagurských obcí Fridman, Kacvín a Nedeca na prelome 17. a 18. storočia na základe kánonických vizitácií. In MAJERÍKOVÁ-MOLITORIS, Milica (ed.). *Almanach Slováci v Poľsku XXI. venovaný 700. výročiu prvej písomnej zmienky o obciach Fridman, Kavcín a Nedeca.* Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2020, s.

OLEJNÍK, Vladimír. Typárium Spišskej kapituly. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009: Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá stredovekého Spiša.* Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 203

OLEJNÍK, Vladimír. Úloha spišského prepošta Jána Horvátha v problematike nástupu reformácie na Spiši. In KÓNYOVÁ, Annamária (ed.). *Osobitosti konfesionálneho vývinu východného Slovenska v ranom novoveku.* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, s. 16 – 25

OLEJNÍK, Vladimír – JANOVSKÁ, Magdaléna – STEJSKAL, Martin. Spišský hrad ako šľachtické sídlo. In OLEJNÍK, Vladimír – NOVOTNÁ, Mária (eds.). *Spišský hrad.* Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2015, s. 55 – 95

OLEJNÍKOVÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. *Sakrálne pamiatky obce Olcnava.* Levoča: MTM, 2012

ORTNER, Franz. Beckenschlager, Johann (um 1427/1428-1489). In GATZ, Erwin (ed.). *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648.* Berlin: Duncker & Humbolt, 1996, s. 36 – 37

OSLANSKÝ, František. Ku vzdelanosti Ostrihomskej kapituly v stredoveku. In *Historický časopis 46*, č. 2, 1998, s. 204 – 214

OSLANSKÝ, František. Sídelná ostrihomská kapitula a stredoveké Slovensko. In *Historické štúdie 34.* Bratislava 1993, s. 34 – 54

OŻÓG, Krzysztof. *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987

PÁLOSFALVI, Tamás. *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389-1526.* Leiden, Boston: Brill, 2018

PASTOUREAU, Michel. Původ erbů: problém k vyřešení? In *Sborník archivních prací 50*, č. 2, 2000, s. 353 – 369

PASTOUREAU, Michel. Rozšíření erbů a počátky heraldiky. In *Sborník archivních prací 50*, č. 2, 2000, s. 370 – 394

PASTOUREAU, Michel. Vznik erbů na západě, stav problému. In *Sborník archivních prací 50*, č. 2, 2000, s. 339 – 352

PAVLÍK, Eduard. Historický obraz Spišskej Starej Vsi a Zamaguria. In GRIGER, Michal (ed.). *Spišská Stará Ves a Zamagurie.* Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1988, s. 43 – 60

PAVLÍK, Eduard. Reformácia a protireformácia v Spišskej Magure. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša XII.* Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2004, s. 41 – 58

PENNINGTON, Kenneth. The Golden Age of Episcopal Elections 1100-1300. In *Bulletin of Medieval Canon Law 35*, 2018, s. 243 – 253

PIRHALLA, Márton. *A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig.* Löcse: Szepesmegyei Törtélénélmi Társulat, 1899

POMFYOVÁ, Bibiana. Liturgický kontext ranostredovekej architektúry. In *ARS 38*, č. 2, 2005, s. 108 – 134

POMFYOVÁ, Bibiana. Ranostredoveké kláštory na Slovensku: Torzálna architektúra – torzálne poznatky – torzálne hypotézy. In *Archaeologia historica* 40, 2, 2015, s. 733 – 777

PONGRÁCZ, Denis. *Series nobilium. Heraldicko-genealogický lexikón. Atlas osobných pečatí I.* Bratislava: JUDr. Mikuláš Trstenský vlastným nákladom, 2019

PONGRÁCZ, Denis a kol. *Šľachta Bratislavskej stolice. Series Nobilium Heraldicko-Genealogický lexikón*. Bratislava: Agentúra LUIGI, 2004

PROCHASKA, Antoni. Książe Jan Kropidło, biskup włocławski. In *Kwartalnik historyczny XIX*, 1905, s. 8 – 29

PUŠKÁROVÁ, Blanka – PUŠKÁR, Imrich. *Spišská Kapitula*. Bratislava: Tatran, 1981

RÁBIK, Vladimír. Diplomatická produkcia Hodnoverného miesta pri Nitrianskej kapitule na konci stredoveku. (Protocollum extraseriale parvum 1483 – 1509). In FRIMMOVÁ, Eva – KOHÚTOVÁ, Mária (eds.). *Ideové prvky národného príbehu v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2014 s. 145 – 152

RÁBIK, Vladimír. Marcelov hrad na Spiši a okolnosti jeho držby v stredoveku. In GŁADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (eds.). *Terra Scepusiensis*. Levoča, Wrocław: Kláštorisko, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, s. 307 – 324

RÁBIK, Vladimír. Ordinovanie klerikov z územia dnešného Slovenska v Rímskej kúrii v neskorom stredoveku. In *Historický zborník 25*, č. 1, 2015, s. 11 – 28

RÁBIK, Vladimír. Spišský župan Bald (uin) (1290 – 1301) a spoločenské pomery na Spiši za vlády posledného Arpádovca. In *Studia Archeologica Slovaca Mediaevalia V*, 2006, s. 19 – 48

RÁBIK, Vladimír. Stredoveké cirkevné pečate spišskej proveniencie. (Sonda do problematiky). In SROKA, T. – HOMZA, M. (eds.). *Terra Scepusiensis*. Levoča, Wrocław: Kláštorisko, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, s. 325 – 339

RÁBIK, Vladimír – LABANC, Peter – TIBENSKÝ, Martin. *Slovenské stredoveké dejiny I.* Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013

RÁCOVÁ, Naďa. *Ideové a historické predpoklady vzniku prvého úplného prekladu Písma Svätého do slovenčiny*. Dizertačná práca. Vedúci dizertačnej práce Martin Homza. Slavistický ústav SAV, Bratislava 2010

RADZIMIŃSKI, Andrzej. Chapter Clergy in Medieval Poland: Its Legal, Social and Cultural Models in the Context of Religiosity. In *Acta Poloniae Historica 101*, 2010, s. 207 – 226

RADZIMIŃSKI, Andrzej. *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym: Studium nad rekrutacją i drogami awansu*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1995

RADZIMIŃSKI, Andrzej. Stan i potrzeby badań nad duchowieństwem katedralnym i kolegiackim v Polsce średniowiecznej. In *Nasza Przeszłość 90*, 1998, s. 35 – 56

REINER, Pál. A középkori veszprémi püspökök pecsétjei (XIII-XVI. század). In FODOR, Zsuzsa (ed.). *Tudomány és művészet Veszprémben a 13-15. században: Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6*. Veszprém, 1996, s. 42 – 56

REŤKOVSKÁ, Adriana. Rehoľa antonitov na Spiši. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša XXI*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2013, s. 15 – 44

REYNOLDS, Roger E. Ordinatio and the Priesthood in the Early Middle Ages and Its Visual Depiction. In PETERS, Greg – ANDERSON, C. Colt (eds.). *A Companion to Priesthood and Holy Orders in the Middle Ages*. Leiden, Boston: Brill. 2016, s. 43 – 69

REYNOLDS, Roger E. *The ordinals of Christ from their origins to the twelfth century*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1978

RICHÉ, Pierre. *Die Karolinger. Eine Familie formt Europa*. München: DTV, 1991

RIMELY, Károly. *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis ad s. Martinum ep. olim Ss. Salvatorem*. Posonii: Typis Caroli Angermayer, 1880

RUCIŃSKI, Henryk. Cirkevné štruktúry na Spiši v neskorom stredoveku. In HOMZA, Martin – SROKA, Stanisław A. (eds.). *Historia Scepusii I*. Bratislava, Kraków: Katedra slovenských dejín UK FiF, Instytut Historii UJ, 2009, s. 400 – 412

Sebestyén András, Sebestény. In *Magyar Katolikus Lexikon*. Dostupné online: http://lexikon.katolikus.hu/S/Sebesty%C3%A9n.html (2. 12. 2020)

SHAW, David J. The Book Trade Comes of Age: The Sixteenth Century. In ELIOT, Simon – ROSE, Jonathan (eds.). *A Companion zo the History of the*

Book. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell, 2007, s. 220 – 231

SHEFFLER, David. *Schools and Schooling in Late Medieval Germany. Regensburg, 1250–1500*. Leiden, Boston: Brill, 2008

SCHELLE, Karel. Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu. In *Slovenská archivistika 15*, č. 1, 1980, s. 117 – 149

SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans Krone*. Nürnberg, 1885 – 1892

SIEBMACHER, Johann – CSERGHEÖ, Géza. *Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans Krone. Supplementband*. Nürnberg, 1894

SLIVKA, Michal. Interakčný charakter kláštora v hospodárskom stredoveku. In SLIVKA, Michal. *Pohľady do stredovekých dejín Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 2013, s. 166 – 180.

SLIVKA, Michal. Kristianizačný proces na Spiši (K počiatkom Spišskej kapituly). In ŽIFČÁK, František (ed.). *Z minulosti Spiša IX – X*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2002, s. 23 – 40

SLIVKA, Michal. Sídlisková a cirkevná štruktúra Spiša vo včasno až vrcholnostredovekom období. In GŁADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (eds.). *Terra Scepusiensis*. Levoča, Wrocław: Kláštorisko, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, s. 419 – 446

SLÍZ, Mariann. Cults of Saints and Naming in Medieval Hungary. In EGEDI-KOVÁCS, Emese (ed.). *Byzance et l'Occident: Rencontre de l'Est et de l'Ouest*. Budapest: ELTE, 2013, s. 243 – 241

SOPKO, Július. *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku.* Martin: Matica Slovenská, 1982

SOPKO, Július. Stredoveké rukopisy na Spiši. In MARSINA, R. (ed.). *Spišské mestá v stredoveku*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1794, s. 101 – 131

SROKA, Stanisław A. Dyplom doktorski Uniwersytetu Bolońskiego z 1472 r. In *Studia Źródłoznawcze L*, 2012, s. 63 – 73

SROKA, Stanisław A. Ján Stock – prepošt Spišskej kapituly 1433 – 1466. In SROKA, Stanisław A. *Epizódy z dejín Spiša a Šariša v neskorom stredoveku*. Kraków: Homini, 2001, s. 25 – 34

STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*. Bratislava: Rak, 2004

STOLÁRIK, Lukáš. *Kanonici Spišskej katedrálnej kapituly v 20. storočí*. Diplomová práca. Spišské Podhradie: TF KU v Ružomberku, 2015

STOPKA, Krzysztof. *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*. Kraków: PAU, 1994

STRAKA, Milan. *Mesto Spišské Vlachy.* Spišské Vlachy, 2008

SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974

SWANSON, Robert N. Apostolic Successors: Priests and Priesthood, Bishops, and Episcopacy in Medieval Western Europe. In PETERS, Greg – ANDERSON, C. Colt (eds.). *A Companion to Priesthood and Holy Orders in the Middle Ages*. Leiden, Boston: Brill, 2016, s. 4 – 42

SZCZUR, Stanisław. W sprawie sukcesji andegaweńskiej w Polsce. In *Roczniki historyczne LXXV*, 2009, s. 61 – 104

SZENTPÉTERY, Imre. *Magyar oklevéltan*. Budapest, 1930

ŠEDIVÝ, Juraj. Die Anfänge des Pressburger Kapitels. In MÚCSKA, Vincent (ed.). *East Central Europe at the Turn of the 1st and 2nd Millenia*. Bratislava: FF UK, 2002, s. 107 – 117

ŠEDIVÝ, Juraj. Hodnostári bratislavskej kapituly v stredoveku (s dôrazom na arpádovské a anjouovské obdobie). In *Historické štúdie 47*. Bratislava: VEDA, 2013, s. 11 – 27

ŠEDIVÝ, Juraj. K datovaniu troch sporných epigrafických prameňov našich dejín. In MARSINA, Richard – DOBROTKOVÁ, Marta (eds.). *Studia Historica Tyrnaviensia VII*. Trnava: FH TU, 2008, s. 53 – 69

ŠEDIVÝ, Juraj. *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*. Bratislava: Chronos, 2007

ŠEDIVÝ, Juraj. Stredoveká písomná kultúra na Spiši. In HOMZA, Martin – SROKA, Stanisław A. (eds.). *Historia Scepusii I*. Bratislava, Kraków: Katedra slovenských dejín UK FiF, Instytut Historii UJ, 2009, s. 483 – 520

ŠKVARNA, Juraj a kol. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava: SPN 1999

ŠMAHEL, František. *Alma mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 2016

ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce 3. Kronika válečných let*. Praha: HÚ ČAV, 1996

ŠMÁLIK, Štefan. Koho predstavuje Nitrianska plastika? In *Duchovný pastier: Časopis katolíckeho duchovenstva 70*, 1989, s. 448

ŠOLTÉS, Peter. Spiš v dejinách gréckokatolíckej cirkvi v 18. storočí. In GŁADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (eds.). *Terra Scepusiensis*. Levoča, Wrocław: Kláštorisko, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, s. 615 – 636

ŠPIRKO, Jozef. *Husiti, jiskrovci a bratríci v dejinách Spiša (1431 – 1462)*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 1937

ŠPIRKO, Jozef. *Umeleckohistorické pamiatky na Spiši. Diel prvý: Architektúra*. Spišská Kapitula, 1936

ŠPIRKO, Jozef. *Výtvarné pamiatky Spišskej Kapituly*. Martin: Matica slovenská, 1943

ŠPIRKO, Jozef. Začiatky Spišského biskupstva: Snahy o jeho utvorenie. In GALAN, Peter (ed.). *Mons Sancti Martini*. Ružomberok, 1947, s. 20 – 53

ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: HÚ SAV, 2010

ŠTEVÍK, Miroslav. K počiatkom a lokalizácii stredovekých kláštorov na Spiši. In *Sandecko-spišské zošity 5*. Stará Ľubovňa, 2010, s. 8 – 23

ŠTEVÍK, Miroslav – FETKO, Filip. *Rubrum claustrum. Červený kláštor 1320 – 2007*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2007

ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Červený (Lechnický) kláštor 1320 – 2007*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2004

ŠVECOVÁ, Adriana. K počiatkom činnosti hodnoverného miesta pri Spišskej kapitule. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Studia Historica Tyrnaviensia III*. Trnava: Katedra histórie FH TU, 2003, s. 49 – 57

ŠVECOVÁ, Adriana. Zmluvné typy a obsahová stránka listín vydaných do roku 1314 hodnoverným miestom Spišskej kapituly. In *Súkromné a verejné právo súčasnosti: Zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU*. Trnava: PF TU, 2005, s. 197 – 209

TIHÁNYIOVÁ, Monika. *Bubekovci z Plešivca. Úspechy a pády jedného rodu v politike a umení*. Rožňava: Georgius Bubek, 2017

TOMAS, Maroš. Zoznam predstavených kláštora kanonikov Svätého Hrobu v Lendaku. In HOMZA, Martin – SROKA, Stanisław A. (eds.). *Historia Scepusii I*. Bratislava, Kraków: Katedra slovenských dejín UK FiF, Instytut Historii UJ, 2009, s. s. 572 – 573

TOMKO, Jozef. *Zriadenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995

C. TÓTH, Norbert. *A kalocsa-bácsi főegyházmegye káptalanjainak középkori archontológiája*. Kalocsa: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2019

C. TÓTH, Norbert. *A nyitrai székeskáptalan archontológiája 1111 – 1526*. Budapest: MTA, 2019

C. TÓTH, Norbert. *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387 – 1437*. Budapest: MTA, 2013

C. TÓTH, Norbert. A váci székeskáptalan archontológiája 1378 – 1526. In TYEKVICSKA, Árpád (ed.). *Studia Comitatensia. Új folyam 2. A Ferenczy Múzeumi Centrum Évkönyve*. Szentendre: Ferenczy Múzeumi Centrum, 2016, s. 7 – 33

C. TÓTH, Norbert. Az egri káptalan archontológiája 1387 – 1526. In *Turul 88*, č. 2, 2015, s. 28 – 71

C. TÓTH, Norbert. *Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100 – 1543*. Budapest: MTA, 2019

C. TÓTH, Norbert. *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században I – II*. Budapest: MTA, 2015

C. TÓTH, Norbert. Külföldiek a magyarországi káptalanokban (1375 – 1424). In *Világtörténet 7 (39)*, č. 1, 2017, s. 75 – 92

TÓTH, Petrus. *Catalogus Codicum Latinorum Medii Aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis*. Budapest: ELTE, 2008

TŘÍŠKA, Josef. *Životopisní slovník předhusitské pražské university 1348 – 1409*. Praha: Univerzita Karlova, 1981

TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok a Bécsi egyetemen 1365 és 1526 között*. Budapest: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2008

ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava: SAV, 2013

ULIČNÝ, Marián – HARČAR, Peter. *Archeologické nálezy*. In JANOVSKÁ, Magdaléna – OLEJNÍK, Vladimír (eds.). *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule*. Spišské Podhradie: Rímskokatolícka cirkev Biskupstvo Spišské Podhradie, 2017, s. 160 – 171

ULIČNÝ, Marián – HARČAR, Peter. Archeologické výskumy. In JANOVSKÁ, Magdaléna. – OLEJNÍK, Vladimír. (eds.). *Katedrála sv. Martina v Spišskej*

Kapitule. Spišské Podhradie: Rímskokatolícka cirkev Biskupstvo Spišské Podhradie, 2017, s. 15 – 32

VAGNER, József. *Adalékok a Nyitrai székes-káptalan történetéhez*. Nyitra: Huszár István, 1896

VALLAŠEK, Adrian. Zaniknutý kláštor svätého Martina nad Spišskou Kapitulou. In *Pamiatky a múzeá 48*, č. 2, 1999, s. 61 – 65

VALO, Ján (ed.). *Štúdie o činnosti hodnoverných miest na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016

VARJÚ, Elemér. A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. In *Magyar könyvszemle VIII*, 1900, s. 134 – 175; 209 – 243; 329 – 345

VÉGH, Gyula. Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez. (Második, befejező közlemény.). In *Turul 49*, č. 3 – 4, 1935, s. 66 – 70

VÉGHSEŐ, Tamás. Il 34 -imo prevosto di Scepusio, il vescovo Giorgio Bársony: un esponente della controriforma nel Regno d´Ungheria nella seconda metá del secolo XVII. In HROMJÁK, Ľuboslav (ed.). *Z dejín Spišského prepoštstva: Zborník z medzinárodnej konferencie pri príležitosti 800. výročia prvej známej písomnej zmienky o Spišskom prepoštstve*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2010, s. 159 – 177

VENCKO, Ján. *Dejiny Štiavnického opátstva na Spiši*. Ružomberok: Lev, 1927

VENCKO, Ján. *Z dejín okolia Spišského hradu*. Spišské Podhradie, 1941

VERESS, Andreas. *Matricula et acta Hungarorum in universitate Patavina studentium (1264 – 1864)*. Budapest: Typis Societatis Stephaneum typographicae 1915

VERESS, Andreas. *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium 1221 – 1864*. Budapestini: MTA, 1941

VESELOVSKÁ, Eva – BEDNÁRIKOVÁ, Janka. Cantus planus na Slovensku v stredoveku. Stredoveké notačné systémy. In VESELOVSKÁ, Eva – ADAMKO, Rastislav – BEDNÁRIKOVÁ, Janka. *Stredoveké pramene cirkevnej hudby na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2017, s. 46 – 55

VICZIÁN, János. Hosszútóthy László. In *Magyar Katolikus Lexikon*. Dostupné online: http://lexikon.katolikus.hu/H/Hossz%C3%BAt%C3%B3thy.html (24. 9. 2020)

VOGTHERR, Thomas. Erzbistum Magdeburg. In GATZ, Erwin (ed.). *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation*. Freiburg im Breisgau: Herder, 2003, s. 388 – 399

VOJTÁŠ, Matej. *Spišská Nová Ves: Príspevok k miestopisnej monografii*. Spišská Nová Ves, 1957

VRTEL, Ladislav. *Heraldický katechizmus*. Bratislava: VEDA, 2012

VRTEL, Ladislav. *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin: Matica slovenská, 2003

WALTERS, Barbara R. – CORRIGAN, Vincent – RICKETTS, Peter T. *The Feast of Corpus Christi*. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2006

WERTNER, Mór. Kiadatlan oklevelek. Második közlemény. In *Magyar Történelmi Tár 9*, 1908, s. 481 – 522

ZELLIGER, Alajos. *Egyházi irók csarnoka*. Tyrnaviae, 1893

ZSILINSZKY, Mihályi. *A Magyarhoni protestáns egyház története*. Budapest: Athenaeum, 1907

ZUBKO, Peter. *Dejiny Košickej kapituly (1804 – 2001)*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003

ZUBKO, Peter. Dejiny Spišského biskupstva (1776 –). In GŁADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (eds.). *Terra Scepusiensis*. Levoča, Wrocław: Kláštorisko, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, s. 599 – 607

ZUBKO, Peter. Skrutíniá uniatskych presbyterov z roku 1749. In *Slavica Slovaca 3, Supplementum*. Bratislava: Veda, 2015

ZUBKO, Peter – HIŠEM, Cyril (eds.). *Kapituly kanonikov. Zborník príspevkov monotematického seminára s medzinárodnou účasťou z cirkevných dejín, Košice 13. marca 2003*. Košice: Katedra cirkevných dejín TF KU, 2003

ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého Ostrihomského arcibiskupstva*. Trnava: FF TU, 2017

ŽIFČÁK, František. Betlanovce v rokoch 1260 – 1711. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Dejiny Betlanoviec*. Levoča, 2010, s. 41 – 94

ŽIFČÁK, František. Domaňovce v rokoch 1258 – 1918. In ŽIFČÁKOVÁ, Agnesa (ed.). *Z dejín Domaňoviec 1258 – 2008*. Domaňovce, 2008, s. 31 – 42

ŽIFČÁK, František. Listina z roku 1249 pre spišského prepošta ako historický prameň. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša V – VI*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 1999, s. 80 – 88

ŽIFČÁK, František. Richnava v nepokojných časoch 1526 – 1711. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Dejiny Richnavy*. Richnava, 2010, s. 93 – 134

ŽIFČÁK, František. Spišský prepošt Mikuláš. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Terra Scepusiensis Terra Christiana 1209 – 2009: Spišský hrad, Spišská Kapitula dve centrá stredovekého Spiša.* Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2009, s. 180

ŽIFČÁK, František. V poľskom zálohu (1412 – 1772). In ŽIFČÁK, František (ed.). *Kronika mesta Spišské Podhradie slovom i obrazom*. Spišské Podhradie, 2011, s. 22 – 41

Zoznam skratiek

ABÚ SK = Archív Biskupského úradu v Spišskej Kapitule

b. m. = bežný meter – objemová jednotka archívnych dokumentov

BNR = Biblioteca Națională a României – Rumunská národná knižnica

č. = číslo – úložná jednotka

d. = dobosz – úložná jednotka v MNL, OL

DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény – oddelenie MNL, OL

DL = Diplomatikai Levéltár – oddelenie MNL, OL

fasc. = fascikel – úložná jednotka v archívnych fondoch HMSK, SASK, SpP

fol. = fólia – označenie listu

HMSK = Hodnoverné miesto Spišská kapitula – archívny fond uložený v ABÚ SK

inv. č. = inventárne číslo – inventárna jednotka archívneho dokumentu

KV = Kanonické vizitácie – oddelenie vo fondoch RKBÚSK a SpB

LR = Libri Regii – oddelenie MNL, OL

Man. = manipul – úložná jednotka v archívnom fonde SpP

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest – Maďarský národný archív

N./nr. = číslo – inventárna jednotka v archívnom fonde SpP, HMSK, SASK, SpP

OL = Országos Levéltár – Krajinský archív v MNL

Prot. = protokol – označenie knihy v archívnych fondoch HMSK a SASK

RKBÚSK = Rímskokatolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule – archívny fond

uložený v SA LE

s. = strana

SA LE = MV SR, Štátny archív v Prešove, Špecializované pracovisko SPišský archív v Levoči

SASK = Súkromný archív Spišskej kapituly – archívny fond uložený v SA LE

Scr. = scrinium, úložná jednotka v archívnych fondoch HMSK a SASK

SNA = Slovenský národný archív

SpB = Spišské biskupstvo – archívny fond uložený v ABÚ SK

SpP = Spišské prepoštstvo – archívny fond uložený v SA LE

Elektronické zdroje použitých vyobrazení

Obr. 4 Štátny archív v Bratislave (sign. EC Lad. 3). Zdroj: http://cantus.sk/image/15080. Za láskavé dovolenie publikovať fotografiu by sme chceli poďakovať riaditeľke ŠA v Bratislave Dr. L. Pavlíkovej.

Obr. 10 Národní knihovna České republiky (sign. XI.C.1). Zdroj: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XI_C_1_____0JGOUA3-cs#search

Obr. 12 Biblioteca Națională a României (sign. Ms II 71). Zdroj: http://digitool.bibnat.ro/R/CJ6YDRQ4B7HB5EY8BCXKLG55BT3F5FYK9G8RJ7LC8S8XQNGTY8-01624?func=results-jump-full&set_entry=000002&set_number=000088&base=GEN01

Obr. 97 Biblioteca Națională a României (sign. I-61). Zdroj: http://digitool.bibnat.ro/R/CJ6YDRQ4B7HB5EY8BCXKLG55BT3F5FYK9G8RJ7LC8S8XQNGTY8-01189?func=results-jump-full&set_entry=000001&set_number=000087&base=GEN01

Obr. 106 Vědecká knižnice Olomouc (sign. M I 406). Zdroj: http://dig.vkol.cz/dig/mi406/0343vx.htm

OBSAH

PREDHOVOR 5

DEJINY VÝSKUMU SPIŠSKEJ KAPITULY 6

Inštitúcia kapituly v dejinách Cirkvi 6
Kapituly na Slovensku do roku 1776 6
Kapituly ako predmet historického výskumu 8
Výskum kapitúl v uhorskej, maďarskej a slovenskej historiografii 8
Doterajšie výskumy Spišskej Kapituly a tunajšej kolegiátnej kapituly 10

DEJINY SPIŠSKEJ KAPITULY DO ZALOŽENIA SPIŠSKÉHO BISKUPSTVA V ROKU 1776 13

Teórie o veľkomoravskom pôvode Spišskej Kapituly 13
Založenie Spišskej kapituly 15
Stabilizácia inštitúcie v 13. storočí 17
Spišská Kapitula v 14. storočí 19
Spišská Kapitula a Žigmund Luxemburský 27
Lekár na prepoštskom stolci 30
Spišské prepoštstvo v predvečer reformácie 34
Spišská Kapitula počas krízového 16. storočia 34
Stav Spišského prepoštstva a Spišskej Kapituly na začiatku novoveku 35
Úpadok a pokusy o jeho zastavenie 39
Spišská Kapitula v 17. storočí – povstávanie z prachu a rekatolizácia 48
Spišská Kapitula v 18. storočí – na ceste k biskupstvu 60

STAVEBNÝ VÝVOJ SPIŠSKEJ KAPITULY DO KONCA 18. STOROČIA 67

Najstaršie stavebné aktivity na Vrchu sv. Martina 67
Rozširovanie zástavby Spišskej Kapituly v 14. a 15. storočí 79
Stavebné aktivity a opevňovanie Spišskej Kapituly v 17. storočí 83
18. storočie – úpravy do dnešnej podoby 91

SPIŠSKOKAPITULSKÁ ŠKOLA A JEJ POSTAVENIE
V STREDOVEKOM A NOVOVEKOM VZDELÁVACOM SYSTÉME 99

Základné črty stredovekého školstva 99
Vzdelávanie v stredovekom Uhorskom kráľovstve 100
Spišskokapitulná škola v stredoveku a ranom novoveku 101
Kurikulum študenta kapitulnej školy v Spišskej Kapitule 103
Študenti stredovekých kapitulných škôl 104
Vzdelanci na Vrchu sv. Martina 106

PÍSOMNÁ KULTÚRA V SPIŠSKEJ KAPITULE 112

Počiatky spísomňovania 112
Spišská kapitula ako hodnoverné miesto 115
Iná písomná produkcia a archívy Spišskej Kapituly 132

Knižná kultúra Spišskej Kapituly v stredoveku 136
Pohromy a straty písomných pokladov Spišskej Kapituly 148

SFRAGISTICKÉ A HERALDICKÉ TRADÍCIE SPIŠSKEJ KAPITULY 149

Stredoveké inštitucionálne pečate Spišskej kapituly 152
Veľké pečate spišských prepoštov 155
Erby novovekých prepoštov (1545 – 1776) 158

PREPOŠTI, HODNOSTÁRI A KANONICI SPIŠSKEJ KAPITULY DO VZNIKU SPIŠSKÉHO BISKUPSTVA 170

Vnútorná štruktúra Spišskej kapituly v stredoveku 170
Prepošti Spišskej kolegiátnej kapituly v stredoveku 174
Hodnostári Spišskej kapituly v stredoveku 198
Vnútorná štruktúra Spišskej kapituly v novoveku 205
Hodnostári Spišskej kapituly v novoveku 209

SUMMARY 220

PRAMENE A BIBLIOGRAFIA 221

Zoznam skratiek 238
Elektronické zdroje použitých vyobrazení 238

O AUTOROCH 241

O AUTOROCH

Mgr. et Mgr. Vladimír Olejník, PhD.

Mgr. et Mgr. Vladimír Olejník, PhD., nar. 16. 4. 1976 v Levoči, je riaditeľom Dokumentačného centra Spišskej diecézy, vedúcim archivárom Rímskokatolíckej cirkvi Biskupstva Spišské Podhradie a vedeckovýskumným pracovníkom Katedry slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Pôsobí aj pedagogicky, prednáša latinský jazyk na Teologickom inštitúte v Spišskom Podhradí, TF KU v Ružomberku. Vyštudoval teológiu na Gréckokatolíckej teologickej fakulte PU (1999) a latinčinu na Filozofickej fakulte PU v Prešove (2001), dizertačnú prácu obhájil na Katedre slovenských dejín Univerzity Komenského v Bratislave (2019). Odborne sa zameriava na cirkevné dejiny najmä na Spiši, a to predovšetkým v stredoveku a novoveku, ako aj na historický výskum stavebného vývoja sakrálnych i svetských historických objektov na Spiši i v ďalších okolitých regiónoch. Venuje sa aj regionálnym dejinám Spiša a prekladom novovekých latinských textov. Je členom redakčnej rady historickej ročenky *Z minulosti Spiša* a členom redakčnej rady ročenky SNM – Spišského múzea v Levoči *Acta Musaei Scepusiensis*. Je autorom monografie *Spišské prepoštstvo na prelome stredoveku a novoveku II: Visitatio Ecclesiarum Terrae Scepusiensis 1655 – 1656* (2015), spoluautorom monografií *Sakrálne pamiatky obce Olcnava* (2013), *Spišský hrad* (2015), *Historia Scepusii II: Dejiny Spiša od roku 1526 do roku 1918* (2016), *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule* (2017), *Spišský Jeruzalem: história, fauna, flóra* (2016, 2018) a *Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly II.: Jezuitské gymnázium a Učiteľský ústav* (2019). Na Slovensku i v zahraničí publikoval množstvo vedeckých štúdií a populárno-vedeckých článkov.

Mgr. Peter Labanc, PhD.

Mgr. Peter Labanc, PhD. (1984) je odborným asistentom na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, kde v roku 2007 ukončil štúdium obhájením diplomovej práce *Vývoj šľachty na Spiši do konca 13. storočia* a v roku 2011 získal titul PhD. obhájením práce *Spišskí prepošti do roku 1405*. Vo svojom výskume sa venuje stredovekej šľachte predovšetkým v 13. a 14. storočí a stredovekej cirkevnej hierarchii a organizácii na území dnešného Slovenska so zameraním na Spiš v 13. a 14. storočí. Doteraz publikoval tri monografie (*Spišskí prepošti do roku 1405* 2011, *Vývoj šľachty na Spiši do začiatku 14. storočia* 2013, *Spišské prepoštstvo na prelome stredoveku a novoveku I: Príspevok k náboženským dejinám Spiša* 2015) a niekoľko desiatok vedeckých a odborných článkov doma i v zahraničí. Počas svojho akademického pôsobenia absolvoval niekoľko študijných, prednáškových a výskumných pobytov doma i v zahraničí (Uniwersytet Jagielloński, Kraków; Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové; Archivio Apostolico Vaticano, Vatikán; SCUSI Spring School, Workshop Digital Scholarly Editions: Manuscripts, Texts, and TEI Encoding, Stresa; Archivio storico della Penitenzieria Apostolica, Rím). V pedagodickej činnosti sa zameriava na prednášky zo slovenských stredovekých dejín 14. a 15. storočia, stredovekých cirkevných dejín, pomocných vied historických a aplikovanie digitálnych nástrojov v historickom výskume. Je členom redakčnej rady ročenky Spišského dejepisného spolku *Z minulosti Spiša*.

Doc. PhDr. Ing. Miroslav Glejtek, PhD.

Doc. PhDr. Ing. Miroslav Glejtek, PhD., nar. 25. 4. 1981 v Žiline, pôsobí na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Vyštudoval na Slovenskej poľnohospodárskej univerzite v Nitre (2004) a následne na Filozofickej fakulte UKF v Nitre (2008). Dizertačnú prácu obhájil na tému *Inštitúcia Spišskej kapituly v ranom novoveku. Vnútorné dejiny kapituly v 17. a 18. storočí vo svetle kanonických vizitácií a kapitulných štatútov* (2011). Následne sa na rovnakom pracovisku habilitoval na docenta monografiou *Stredoveká cirkevná pečať – prameň kresťanskej ikonografie* (2014). Vo výskumnej a pedagogickej činnosti sa zameriava na pomocné vedy historické, osobitne heraldiku a sfragistiku, a stredoveké cirkevné dejiny. V týchto oblastiach je autorom vysokoškolskej učebnice *Heraldika. Úvod do štúdia erbov* (2013), zostavovateľom publikácie *Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku* (2020), ako aj početných štúdií v odborných periodikách a zborníkoch. S P. Labancom je spoluautorom skrípt *Cvičenia zo stredovekej latinskej paleografie* (2015), *Cvičenia z historickej chronológie* (2016) a monografie *Spišské prepoštstvo na prelome stredoveku a novoveku I.* (2015). Pôsobí ako heraldický konzultor Rady pre vedu, vzdelanie a kultúru Konferencie biskupov Slovenska (od r. 2008), člen výboru Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti (od r. 2012), člen Heraldickej komisie Ministerstva vnútra SR (od r. 2017), člen Vedeckej rady Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové (od r. 2019) a člen Rady pre vojenskú symboliku Ministerstva obrany SR (od r. 2021). Výsledky výskumov využíva aj v „živej" heraldickej tvorbe. Aktívne sa venuje navrhovaniu erbov a pečiatok cirkevných inštitúcií a hodnostárov.

Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly I.
OD POČIATKOV SPIŠSKEJ KAPITULY PO VZNIK BISKUPSTVA
Vladimír Olejník, Peter Labanc, Miroslav Glejtek

Vy*dalo:* VERBUM - Vydavateľstvo KU, Ružomberok, 2021
Re*cenzenti:* Prof. Martin Homza, FiF UK Bratislava; Prof. Peter Zubko, SAV Bratislava
Ja*zykové korektúry:* Zuzana Slebodníková
Preklad do angličtiny: Andrej Dominik
Fotografie: Monika Bizoňová, Miroslav Glejtek, Vladimír Mitáš,
Vladimír Olejník, Štefan Péchy, Marek Rambala,
Archív Biskupského úradu v Spišskej Kapitule, Spišský archív v Levoči,
Umeleckohistorická zbierka Spišského biskupstva, Internet
Mapy: Peter Labanc
Pôdorysné plány a 3D rekonštrukcie: Roman Blaško
Kresby rekonštrukcií pečatí: Miriam Glejteková
Gr*afická úprava:* Jozef Svitek

ISBN: 978-80-561-0857-4